Madách Imre

levelezése

Madách Könyvtár — Új folyam 87.

Sorozatszerkesztő: Andor Csaba

Madách Imre művei VI.

Levelezés

A Madách-összkiadás sorozatszerkesztője: Bene Kálmán

A kötetet szerkesztette:

Andor Csaba és Gréczi-Zsoldos Enikő

A sorozat eddig megjelent köteteit lásd az utolsó lapokon!

Madách Imre levelezése

Dornyay Béla Múzeum
Madách Irodalmi Társaság
Salgótarján – Szeged
2014

A könyv megjelenését támogatták:

Magnet Magyar Közösségi Bank Zrt.

Nógrád Megye Közgyűlése

Salgótarján Város Önkormányzata

Blaskó Gábor

Czellér András

Készült Budapesten, 2014-ben. Felelős kiadó:
Bene Zoltán, műszaki szerkesztő,
borító: Andor Csaba

ISBN 978-615-5462-05-4
ISSN 1219–4042

Bevezetés

Madách Imre levelezésének szórványos és rendszertelen közzétételét követően 1942-ben két kísérlet történt a teljes levelezés publikálására. Staud Géza időrendben, összekötő szövegekkel ellátva, és a korabeli helyesírás szerint közölte azokat (*Madách Imre összes levelei. I–II.* Bp., 1942), Halász Gábor pedig címzettenként, ill. levélírónként tette közzé, összekötő szövegek helyett szűkszavú jegyzetekkel és betűhíven (*Madách Imre összes művei. II.* Bp., 1942. 859–1136., 1203–1212.)

Az említett szövegközlések a leveleket tekintve több mint 90%-ban megegyeztek. Ugyanakkor voltak olyan korábban már publikált levelek, amelyek mindkét kiadványból kimaradtak. Ilyen volt pl. a Veres Gyulának szóló szüreti meghívó (a jelen kiadásban 210. levél), amely legalább két helyen, a Vasárnapi Újságban, majd Visnyovszky Rezső: *Madách Imre és a Veres-család* c. könyvében (Balassagyarmat, 1926) napvilágot látott. Ugyancsak kimaradt az említett kiadásokból Veres Pálné 1902-ben megjelent levélfogalmazványa.

A koncepcionális hibák is az 1942-es kiadásokban jelentek meg először, jóllehet a későbbiekben ez a folyamat fölerősödött. Mivel a két kiadvány közül csak Halász Gáboré készült filológiai igénnyel, ezért a továbbiakban annak elemzésére szorítkozunk. Halász Gábor a levelezéstől mintegy különválasztva közölte az ún. „hivatalos iratok"-at, amelyek között levelek és nem levelek egyaránt találhatók. Így pl. a Kisfaludy Társaság vagy az MTA által Madách Imrének küldött leveleket is ebben a részben találjuk, ugyanakkor pl. a Magyar Írók Segélyegyletének levelét a levelezés részben. Nem történt meg tehát a leveleken belül a hivatalos levelek módszeres különválasztása. Kérdéses persze, hogy Halász Gábor könyvében ez lett volna-e a helyes megoldás, vagy inkább valamennyi levelet egy kalap alá kellett volna vennie, s a levelezés részben közölni? Bizonyos fajta leveleket persze kétségkívül nem szokás egy szerző levelezésében közre adni: pl. útlevél, bizonyságlevél stb., ezeket azonban elvi alapon elkülöníthetjük, ha azt a kritériumot fogalmazzuk meg, hogy csakis a szerző által írt, ill. a hozzá írt leveleket tekintjük a levelezés részének, de az olyan levelektől, amelyeknek a szerző nem feladója és nem is címzettje, csupán közvetítője, eltekintünk. [Ilyen az útlevél is, amely egy hatóság üzenete (pl. a belügyekkel foglalkozó minisztériumé) egy másik hatóságnak (pl. a határőrségnek), s az okmány tulajdonosa az útlevél felmutatásával csupán közvetít a két hatóság között.] Madách hagyatékában van egy *továbbküldött levél,* amelynek Szontagh Pál a feladója, Sréter Miklós a címzettje, mégsem esetlegesen került Madáchhoz, hanem azért, mert Sréter Miklós szerette volna, ha ő is megismeri annak tartalmát; az ilyen továbbküldött leveleket, amelyeknek nem a közvetlen, hanem a *közvetett címzett*je az érintett személy, célszerű szintén a levelek közé sorolni.

Felvettük a kötetbe a levélfogalmazványokat is. Ez abban az esetben, amikor elkészült a tisztázat, s az a címzett hagyatékából elő is került, nem jelent elvi problémát; annál inkább vitatható, ha valójában semmiféle forrásunk sincs, amely a végleges levél elküldéséről szólna. Ilyen esetben fennáll a lehetősége annak, hogy talán nem is volt tisztázat, vagy hogy azt megsemmisítette a levélíró, mielőtt még elküldte volna. A tisztázat elkészítését szükségtelenné teheti pl. a személyes találkozás. Madách 1840 farsangját követően hosszú levelet írt nénjének, Huszár Józsefné Madách Máriának, amely egyéb írásai között fennmaradt. Vajon elküldte a levelet? Ezt nem tudjuk. A nénjének szóló másik levelének címzése is van, s az valóban a család levelezésének része lett, tehát minden jel szerint Mária hagyatékából került elő. Ám az 1840-es levélnél semmi jele sincs annak, hogy akár azt, akár annak egy másolatát (tisztázatát) elküldte volna a nénjének. Lehetséges, hogy kijózanodva újra elolvasta, amit írt, s nem találta elküldésre érdemesnek. De az is lehet, hogy Mari váratlanul megjelent Pesten, és Imre elmondta neki mindazt, amit a levelében leírt. Ha biztosak lehetnénk abban, hogy ilyesféle ok miatt (vagy bármi másért) valójában sohasem küldte el Madách ezt a levelét, akkor nem is volna helyes felvennünk a levelezésébe, hiszen ebben az esetben fiktív levélről lenne szó (ugyanúgy, mint mondjuk Mikes Kelemennél), amelynek inkább a személyes jellegű feljegyzések között volna a helye. Ezt azonban nem tudjuk; nem zárható ki annak a lehetősége, hogy a levelet megkapta a címzett, ám Mária halála után Madách (vagy valaki más) egészen más természetű dolgozatai között helyezte el. Ugyanígy nem lehet teljesen kizárni, hogy Veres Pálné levélfogalmazványának utóbb befejezett változatát el-

küldte Madáchnak. Már csak azért sem, mert a fogalmazvány közreadója azt állította, hogy igen, sőt: Madáchnak létezett egy válaszlevele is. Mivel semmi se támasztja alá Veres Szilárda állításait, így joggal lehetnek kétségeink annak hitelességét illetően (pl. rosszul emlékezett édesanyja közlésére: nem levélváltásról, hanem talán személyes beszélgetésről volt szó), mindazonáltal az üzenetnek levél formájában való elküldését nem tudjuk kizárni.

Halász Gábor eljárása megbontotta a funkcionálisan összetartozó levelek sorát is, hiszen br. Balassa Antalnak a Nógrád megyei gazdasági egylet előkészítő tanácskozására invitáló levelét (185. levél) még magánjellegűnek tekintette, s így a levelek közé sorolta, míg az említett, már működő egylet levelét a hivatalos iratok közé (262. levél).

Madách esetében különösen problematikus a hivatalos és nem hivatalos levelek szétválasztása, hiszen ez éppen őnála bizonyos esetekben nem más, mint játék a szavakkal. Megtörtént, hogy Szontagh Pál barátjának szóló, teljesen magánjellegű levelére is azt írta: „hivatalból".

1942 után a Madách-levelek közreadásának történetében a legfontosabb esemény a Lónyay Menyhért hagyatékában talált írások közzététele volt 1959-ben. Sajnos, a közreadó tanulmányának címe (Győrffy Miklós: *Madách kiadatlan levelei.* Irodalomtörténet 1959. 68–103.) félrevezető. A közölt szövegek sorában ugyanis voltak olyan írások, amelyek nem levelek voltak (pl. az *Adorianok és Jenők* címet viselő műbírálat), más esetekben egy hosszabb tanulmány végén találunk egy rövid levelet, ahol egészen világos a határvonal a levél és a másik írásmű között. (Egyébként a címben foglaltakkal ellentétben nemcsak a kiadatlan, hanem a korábban már megjelent Lónyay-leveleket is közreadta Győrffy Miklós.)

Fokozta a zavart a Madách-dokumentumok második kötetének közzététele (Leblancné Kelemen Mária [szerk.]: *Újabb Madách Imre-dokumentumok a Nógrád Megyei Levéltárból és az ország közgyűjteményeiből.* Salgótarján, 1992, a továbbiakban: MID–II.), amelyben a hivatalos levelek mellett esetlegesen és szórványosan nem hivatalos levelek is előfordultak, pl. Ludovic Rigoudaud levele Madách Imréhez, ill. Madách válaszlevele.

Közben néhány tanulmány korábban ismeretlen Madách-leveleket adott közre. Ezek közül a legfontosabb Kerényi Ferencé volt (*Madách Imre ismeretlen levelei.* ItK 1968. 232–235.). Ugyanakkor súlyos szakmai gondokra világított rá Kőhegyi Mihály: *Két ismeretlen Madách-levél* c. írása (ItK 1963. 2. sz. 187–188.). Az a példátlan eset fordult ugyanis elő, hogy a két levél egyikét korábban már ugyanaz a folyóirat, az ItK megjelentette! (Timár Kálmán: *Madách levele Haynald Lajoshoz.* ItK 1930. 2. sz. 228–229.) (A másik levelet pedig a hivatkozás alapján a Prímási Levéltárban nem sikerült megtalálni.)

A nyolcvanas-kilencvenes években több, korábban ismeretlen levél is előkerült, ám ezek rendszeres publikálása már elmaradt; tudomásunk szerint mind a mai napig publikálatlan volt pl. a Dessewffy Jóbnak írt levél és az ismeretlen (föltehetően Egerben élő) barátnak szóló, 1964. szept. 8-i levél; mindkettő az OSZK-ban található.

Madách levelezése nemcsak új levelekkel egészült ki, de bizonyos esetekben korábban közzétett írásokat el is kellett hagynunk. Halász Gábor szövegközlései közül a Szentiványi Zoltánnak elküldött, egy névjegykártyára írt üzenet nyilvánvalóan nem a költőtől, hanem azonos nevű unokaöccsétől (Madách Károlynak Imre nevű fiától) származik; az évszám mellett (1883) tanúsítja ezt, hogy a levélíró Emánuel nevű bátyjára hivatkozik benne. Problematikusabb a helyzet azzal a levéllel, amelyet hagyományosan Madách Károly által Madách Imrének írt levélként tartanak számon, s amely még a *Madách Imre kéziratai és levelezése* c. katalógusban (szerk.: Andor Csaba–Leblancné Kelemen Mária, Argumentum, Bp., 1991; a továbbiakban: KAT) is szerepel. Erre s a hasonló gondokra az alábbiakban, a kötetben található levelek részletezésénél térnénk ki.

Kiindulópontnak a KAT-ban szereplő tételeket tekintettük, kiegészítve az azóta ismertté vált levelekkel, továbbá a hivatalosakkal, amelyek a KAT-ban – ahol külön fejezet sorolta fel a dokumentumokat – még egyáltalán nem, vagy nem a levelek között szerepeltek.

A hivatalos iratok esetében a levelek és az egyéb hivatalos iratok szétválasztásánál azt tekintettük mérvadónak, hogy a szöveg egy (esetleg több) jól meghatározott személy(ek)hez szól-e vagy sem. Így a névre szóló értesítést, hivatalos idéző levelet, kérelmet levélnek tekintettük,

az olyan iratot azonban, amelynél ez a személyes jelleg hiányzott, nem tekintettük levélnek.

A kötetben nem szereplő levelek

A KAT levelezés részében szereplő tételek közül elhagytuk az alábbiakat:

1. KAT 594. tétel: Majthényi Anna levélfogalmazványa Majthényi Antalnak, Madách Imre autográf javításaival. Azokat a másolatokat és javításokat, amelyeken Madách kézírása felismerhető ugyan, de nem tekinthetők autentikus írásoknak, más helyen célszerű közreadni.

2. KAT 667. tétel: Deák Ferenc levele Madách Imrének? (Pest, 1860. ápr. 2. [helyesen: ápr. 7.]). A címzett feltételezésének az volt az alapja, hogy Madách Mária dédunokája, Matzon Frigyesné Balogh Anna, akitől a PIM tulajdonába került a levél, úgy tudta, hogy azt Madách Imrének írta Deák Ferenc. A levélíró közlése azonban – „Ide zárva küldöm azon magyari aranyat mit tegnap elött grof Zichy Manónál a' testgyakorló intézet magyar kézi könyvére ki tüzött jutalomhoz alá írtam." – azt valószínűsíti, hogy Matzon Frigyesné Balogh Anna dédapja, Bérczy Károly lehetett a címzett, aki valóban sportújságíró volt, s akitől nyilván lánya, Bérczy Margit (Balogh Károlyné) örökölte azt. Madách ugyanis, ismereteink szerint, sohasem foglalkozott sportújságírással. Ezzel szemben Bérczy Károly indította el az első magyar sportlapot *Lapok a lovászat és vadászat köréből* címmel.

3. KAT 710. tétel: Madách Károly levele Madách Imrének [Buda, 1848. márc. 18–20.]. A levél első fóliójának felső – vélhetően a megszólítást tartalmazó – részét letépték, s annak tartalmából sem derül ki, hogy pontosan ki a levél címzettje. A címzettre utaló egyetlen jel a levél befejezése: „bátyád Madách Károly"; ez véleményünk szerint egyértelműen amellett szól, hogy a címzett Madách Pál volt, mivel Imrének nem a bátyja, hanem az öccse volt a levélíró, s hasonló elvétést egyet-

len más levelében sem találunk. Mivel az OSZK besorolása számos más esetben is súlyos félreértéseken alapul (pl. levelek sorát tartja nyilván a Kézirattár id. Madách Imre által Starhemberg grófnénak írt levélként, jóllehet egytől egyig Madách Sándor leveleiről van szó; a többi félreértésről a későbbiekben még lesz szó), ezért a kézirattári besorolást nem tekinthetjük biztos forrásnak. Ebben az esetben azonban fennáll annak a lehetősége, hogy a korábbiakban említett, Szontagh Pál által Sréter Miklósnak írt üzenethez hasonlóan ez is egy továbbküldött levél, amelynek Madách Imre volt a közvetett címzettje. Ezt nem tudjuk, de erre utaló jelek híján célszerűbb egy későbbi, a Madách testvérek egymás közti levelezését közreadó monográfiába felvenni a levelet, amelyet (ugyanúgy, miként bizonyára több más darabját is a családi levelezésnek) esetleg egymásnak is megmutattak a családtagok.

4. KAT 748. tétel: Veres Pálné levélfogalmazványa Madách Imrének (1864). Itt (autográf szövegek hiányában) egy régi szövegközlésnek és egy nem autográf, de minden jel szerint az eredeti kéziraton alapuló kéziratnak az egybevetése vezetett arra az eredményre, hogy a Rudnay Józsefné–Szigethy Gyuláné: *Veres Pálné Beniczky Hermin élete és működése* (Bp., 1902) c. kiadvány 131–135. oldalán közölt levél valószínűleg hamisítvány. A nem autográf kézirat ugyanis nem levél, hanem tanulmány, amelynek szövegét a kritikus pontokon úgy fogalmazták át, mintha levél lett volna, s ilyen formában jelent meg az említett könyvben. Kérdés persze, hogy miért tekinthetjük hitelesebbnek a nem autográf kéziratot, mint a levélíró lányának társszerkesztésében közreadott szöveget? Az említett könyvben két (befejezetlen) levélfogalmazványa szerepel Veres Pálnénak, mindkettő Madách Imre akadémiai székfoglalójának kritikája. Véleményünk szerint valószínűbb, hogy csak az egyik volt levél, amelyet az érintettnek kívánt elküldeni a levélíró (feltehetően Madách betegsége, majd halála akadályozta meg ebben, ezért nem szerepel a levél a Madách-hagyatékban), a másikat pedig publikálásra szánta, mintsem az a feltételezés, hogy egyazon témáról két levélfogalmazványt írt volna. Másfelől a családi tulajdonban fennmaradt kézirat írójáról nincs okunk feltételezni, hogy valamiféle koncepció ve-

zérelte volna, hiszen az ő szövegét nem publikálták, és hivatkozást sem találunk rá a Madách-irodalomban. A KAT leveleit kiegészítettük a MID–I. és MID–II. leveleivel.

Egy megkerült és egy hiányzó levél

A KAT elkészítésekor volt olyan levele Madáchnak, amelyről sikerült ugyan kideríteni, hogy Dalnoky Jenőnél, az egykori futballistánál van, ám a tulajdonos a levélben, majd telefonon történő megkeresésre durva elutasítással reagált. Így a most 129. sorszámmal közreadott levél nem szerepelt a katalógusban. Később, már a katalógus megjelenése után, a levelet megvásárolta Kiss Ferenc gyűjtő, aki nyomban küldött is egy fénymásolatot róla, így a levél szövege megjelenhetett, s természetesen a mostani kötetben is szerepel.

Ugyanakkor időközben kiderült, hogy van egy Madách-levél Kupa Mihály tulajdonában is, aki az 1990-es években egy televíziós adásban elmondta, hogy a levél címzettje Deák Ferenc, s hogy egyszer majd közreadja annak szövegét. Úgy tűnik, ez azóta se történt meg, pedig a költőnek Deák Ferenccel való kapcsolatáról semmit sem tudunk, különösen most, miután kiderült Deák Ferenc egyik leveléről, hogy azt nem Madáchnak, hanem Bérczynek írta.

Ismeretlen és hipotetikus levelek

Vannak olyan levelek, amelyeknek egykori létezéséről rendelkezünk ugyan információval, ám az nem elég megbízható ahhoz, hogy akár csak jelzésszerűen közreadjuk. Így pl. 1838. dec. 25-én Madách azt állította édesanyjának írt levelében: „én már három levelet írtam", de ennek alapján csak sejteni lehet, hogy talán valamelyik levele elkallódott, ezt azonban lehetetlenség bizonyítani, hiszen nem tudjuk, hogy pontosan mióta írt három levelet, s azt sem, hogy igaz-e az állítás. (Előfordulhatott pl., hogy a levélíró rosszul emlékezett.) Néha ennél kézzel foghatóbb jele van a levél egykori létezésének, pl. amikor Vay Sarolta olyan,

szintén Madách által édesanyjának írt ifjúkori levelet említ, amelyben egy frakk vásárlásáról számol be. Ilyen levelet nem ismerünk. Ha tehát valóban létezett a levél, s nem félreértésről vagy téves értesülésről van szó (pl. egy másik Madách fivér leveléről), akkor ez valóban az ismertektől különböző levél, de ebben az esetben is túl kevés és nagyon bizonytalan támpontunk van ahhoz, hogy létező levélként számot adjunk róla.

Hasonlóképpen elvetettük a hipotetikus levelek felvételét a kötetbe, vagyis az olyan feltételezett levelekét, amelyeknek egykori létezését nem megfigyelés támasztotta alá (pl. régi leírás, korabeli beszámoló), hanem spekuláció.

Ezek közül elméleti és gyakorlati szempontból a legfontosabb az Arany János levelezésének kritikai kiadásában 1339. sorszámmal felvett levél, amely ott ebben a formában szerepel: [Madách megköszönhette Arany dicsérő szavait s *Az ember tragédiája* verselésére és nyelvére vonatkozó javítási szándékát.] A hipotézis egy súlyos logikai hibára épül: abból ugyanis, hogy Madách köszönetet mondott, még egyáltalán nem következik a levél létezése, hiszen ezt pl. élőszóban is megtehette. (Tekintsünk el ezúttal az egyéb, nem túl valószínű lehetőségektől, mondjuk attól, hogy valakivel üzent Aranynak.) Valóban, ez a megoldás kulcsa, hiszen a levél párja is „hiányzik", tehát az az Arany-levél sincs meg, amit erre a hipotetikus levélre Arany felelt. Mindkét oldalon elveszett volna egy-egy levél?

Arany első levelének első szavait olvasva nem a dicséret, hanem épp ellenkezőleg, a burkolt szemrehányás az, ami elsőként feltűnik a figyelmes olvasónak: „Miután kegyed elutazása előtt, engem föl nem keresett..." Vagyis ezek szerint Arany (okkal vagy ok nélkül, ezt nem tudhatjuk) számított rá, hogy mielőtt Madách hazautazik Pestről, előtte még felkeresi őt, ez a látogatás azonban elmaradt, ezért kellett írásban véleményt mondania, nem pedig élőszóban. Már erre a korholásra is az a legadekvátabb felelet, ha az érintett pótolja a mulasztást, és amilyen gyorsan csak lehet, Pestre utazik. De egy további érv is emellett szólt. Arany levele szept. 12-én íródott, a boríték hátoldalán pedig jól kivehető a nógrádszakáli postabélyegző dátuma: „Szakál 13/9". Ehhez képest Madách 19-én (egy héttel Arany levelének elküldése után) írta

Szontagh Pálnak, hogy két nappal korábban, tehát ezek szerint 17-én kapta meg azt. Miért tartott négy napig, amíg a legközelebbi postaállomásról eljutott a levél a címzetthez? Madách valószínűleg nem tartózkodott otthon, mivel 15-én egy közeli ismerősének az esküvője volt, talán több napra elutazott. A Szontaghnak írt levele szerint valóban úgy tervezte, hogy levélben fog válaszolni (nyilván elkerülték a figyelmét a levélben is és a borítékon is előforduló időpontok, és átsiklott Arany első szavain is), ezért vasárnap, vagyis 22-én meg akarta beszélni Aranynak adandó válaszát a barátjával (10 nappal azután, hogy Arany postára adta a levelét!). Vajon mit tanácsolhatott a barát, ha higgadtan és tüzetesen megnézte a levelet? Csakis azt, hogy üljön lóra Madách, és meg se álljon a Három pipa utcáig! Mert csak ezen a módon, személyes látogatással orvosolhatja a két hibát: Arany megkeresésének elmulasztását a Pestről történő elutazása előtt és a hosszú késlekedést Arany levele után. Egyébként lehet, hogy minderre maga a címzett is rájött, bár érdekes, hogy két nap nem volt elegendő neki a higgadt és figyelmes olvasásra és mérlegelésre. (Ugyanakkor ez érthető: a nem várt elismerő szavak egy kis időre érzéketlenné tehették őt a részletekben való elmerülésre.)

Valaha biztosan létezett még öt olyan levél, amelyeket nem vettünk fel sorszámokkal ellátva a kötetbe, mivel tartalmukat egyáltalán nem ismerjük. Ugyanakkor a levelek egykori létezése felől nem lehet kétségünk. Nagy Iván a levelezési jegyzőkönyvében tesz említést ezekről (OSZK Kézirattára. Oct. Hung. 957.):

1. 1862. jan. 1. (1862/1., a 64. fólió rektóján). A bejegyzés szerint Alsósztregovára küldött levél.
2. 1863. aug. 29. (A 42. fólió rektóján.)
3. 1863. nov. 7. (1863/24., a 66. fólió rektóján). A bejegyzés: „Madách Imrének Sztregovára ügyében".
4. 1863. nov. 12. (1863/22., a 66. fólió rektóján.) A bejegyzés szerint Alsósztregovára címzett küldemény, a bejegyzés mellett: „98 frtot". A 42. fólió rektóján bejegyzés: „Novemb. 4. / Madách Imrének, elküldvén nyugtáit. 77 ft. 37. xról, mert Emichtől készpénzt kapott 223 ft 47 krt. ezt Darvas Lajos vette el tölem. – Emich 84 krt többet adott 300 ftnál.

Elment a levél postán 7-én. Nov. 12én elküldtem neki a 98/67 frt is, mert Darvas szerint a 223 f 47 krból a valtóra ment torlesztve kamat.

valtóra ment torlesztve	120	223 47
kamat	4 80	124 80
	124 80	98 67".

[Nem kizárt, hogy Nagy Iván téved. Az 1863/22. nov. 12-i bejegyzést ugyanis az 1863/23. nov. 4-i követi! Mivel Nagy Iván Levelezési jegyzőkönyvében szigorúan dátum szerint következnek a bejegyzések (ez az egészen ritka kivételek egyike), lehetséges, hogy a 98 frt körüli összeg elküldése (is?) nov. 4-én történt, s a 66. fólión lévő esetleges elírás utóbb Nagy Ivánt is megtévesztette. (A fóliók számozása semmitmondó: a 41–42. fóliók utólagos bejegyzéseket tartalmaznak a 66. fólióhoz képest.) Erre utal az a körülmény is, hogy csak a 42. fólión szerepel a nov. 4-i küldeményre való hivatkozás, de a Levelezési jegyzőkönyv megfelelő részén Madách Imrének címzett nov. 4-i küldemény nincsen: az 1863/23. levél címzettje már más.]

5. 1864. márc. 5. (A 66. fólió verzóján). A bejegyzés szerint Alsósztregovára címzett küldemény, a bejegyzés végén: „Madách Imrének Sztregovára küldök 56 f. 20 x". Nyilván ugyanarról a pénzről van szó, ami Madách Imre egyik levelének borítékján is (Nagy Iván kézírásával) szerepel.

Végül volt három Lónyay Menyhértnek írt levél is, amelyekről Harsányi Zsolt említésén kívül nem rendelkeztünk érdemi információkkal, ezért nem is szerepelnek a jelen kötetben.

Madách Imre Lónyay Menyhértnek [37.] KAT 548.
LELŐHELY: 1939-ben Lónyay Istvánnénál, azóta ismeretlen helyen.
MEGJEGYZÉS: Utalás történt benne egy Lónyay Menyhérttől kapott novellára. (Harsányi Zsolt: *Madách Imre negyvenhárom ismeretlen kézirata.* Képes Vasárnap 1939/18. sz. [3. rész] 21. levél, 10.).

Madách Imre Lónyay Menyhértnek [38.] KAT 537.
LELŐHELY: 1939-ben Lónyay Istvánnénál, azóta ismeretlen helyen.
MEGJEGYZÉS: A levélről Harsányi Zsolt csupán annyit közölt, hogy a Vágon tett tutajozásról számolt be Madách, valamint Beckó váráról (Harsányi Zsolt: *Madách Imre negyvenhárom ismeretlen kézirata.* Képes Vasárnap 1939/18. sz. [3. rész] 42. levél, 11.).

Madách Imre Lónyay Menyhértnek [39.] KAT 549.
LELŐHELY: 1939-ben Lónyay Istvánnénál, azóta ismeretlen helyen.
MEGJEGYZÉS: A levél tartalmát nem ismerjük. Győrffy Miklós csak annyit tudott megállapítani, hogy összesen négy levelet nem talált meg azok közül, amelyeket Harsányi Zsolt 1939-ben közölt, ám csak hármat tudott a cikksorozatban közöltek alapján azonosítani, a negyedik eltűnt levél azonosításához nem állt rendelkezésére forrás.

Madách kézírása

A Madách-levelek kiadásának történetében az egyetlen említésre méltó kísérlet az ortográfiai sajátosságok visszaadására Győrffy Miklósé volt (*Madách kiadatlan levelei.* Irodalomtörténet 1959. 68–103.). Ebben pl. a számok és betűk föléhúzásai is szerepeltek. Mára a számítástechnika révén a tipográfiai lehetőségek megváltoztak, és egy kettős rendszer jött létre. Egyik oldalon lehetővé vált a kézírás minden jellegzetességének hiánytalan visszaadása képszerűen, ugyanakkor egyre inkább lehetetlenné vált a nyomdatechnika által korábban már alkalmazott eszközök használata a számítógépes szövegekben és főképp az adatbázisokban. Az előbb említett jellegzetességnél maradva, a szövegszerkesztők túlnyomó része nem boldogul a föléhúzással. Bizonyos karaktereket be tudtunk illeszteni kész betűkészletekből, a levelekben azonban vannak olyan sajátos írásbeli jelek, mint pl. a föléhúzott betűk, amelyeket egyedileg kellett elkészíteni.

Jelen kötetünkben az alábbi elveket követtük.

1. Föléhúzások. Számok esetében ez az évszámoknál fordult elő, ha a keltezésben az első számjegy elmaradt. Betűk esetében rövidítéskor (leggyakrabban a *vagy* szó rövidítése: v̄.) vagy mássalhangzó kettőzésének jeleként. A kötetben alkalmazott megoldás: pl. s̄z̄, n̄ȳ, z̄. (Kivéve a *b*-t, amelynek kettőzésére az aposztrófot (b') használta Madách.)
2. Időnként előfordult, hogy Madách elmulasztotta áthúzni a *t* szárát, vagy nem tett pontot az *i*-re, *j*-re. A kötetben alkalmazott megoldás: pl. ınteres. (i–ı)
3. Hosszú *s*. Nem túl következetes módon, de Madáchnál és levelezőpartnereinél egyaránt előfordul a hosszú *s* betű, amelyet a régi nyomdatechnika és kézírás egyaránt megkülönböztetett (lásd pl. Mikes Kelemen *Törökországi levelei*nek első kiadását!). A kötetben is megkülönböztettük a kétféle *s*-et. (s–*ſ*)
4. A korabeli írott szövegekben többféle *z* betűt is megkülönböztettek. Madách kézírásában, gyakrabban a korai leveleiben kétféle *z*-t használ akár egyazon levél szövegében. A sor alá nyúló *z* jelét a kötetben a ʒ szimbólummal adtuk vissza.
5. Ligatúra, díszítő elem. A klasszikus esetektől (æ, œ, Æ, Œ) eltekintve Madách egy sajátos ligatúrát használt a „nota bene" rövidítésére, ahol az N és B betűk egy-egy szára azonos: NB. Volt egy díszítőelem is, amellyel gyakran élt, s amelyet a számítástechnikában használt „kukac" jel és az M betű kombinációjával lehet szemléltetni: @M; ez címzésekben fordul elő. Az *a* körülkerítése csupán díszítőelem, s díszítések más betűkön is találhatók, ezért nem tartottuk indokoltnak jelölni ezeket.
6. Gondolatjelek. A különböző hosszúságú gondolatjelek között általában különbséget tettünk, a szokásos félkvirtes gondolatjel helyett a háromnegyed kvirtest alkalmaztuk. Néhány esetben Madách levelezésében előfordul az az eset is, hogy a sor végéig húzza a vonalat. Ezt is jelöltük.
7. Gót betűk. Helyenként a német nyelvű szövegrészek a hagyományos (gót betűs) kézírást követik, másutt nem. Pl. az 58. levél mottóját gót betűvel jegyezte le Madách:

Die Ohren auf! denn wer von euch verſtopft
Wenn laut Gerücht ſpricht, wohl des Hörens Zugang.

8. Bekezdések, kikezdések. Madách váltakozva élt ezekkel az eszközökkel; kikezdést általában csak közvetlenül a címzés után alkalmazott. Mások leveleiben is találunk kikezdést. A levelek kezdő soránál jelöljük ezt.
9. Zárójelek. A szokásos zárójeleken kívül más megoldásokkal is találkozunk, pl. a verssorok elhatárolására, ill. az osztás jeleként használt jellel – / –, továbbá olyan esetekkel, ahol ezt a törött vonalat kettőspont követi a zárójel elején (/:), ill. előzi meg a zárójel végén (:/).
10. Idézet. A jeleket itt elég következetesen éppen fordítva használta Madách, mint ahogyan (magyar nyelvű szövegek esetében) ma használjuk (pl. "Az ember tragédiája„). A kötetben az eredeti szövegnek megfelelően a kezdő idézőjelet a szó elé fölülre helyeztük, a záró idézőjelet a szó utolsó betűje után alulra.
11. A lapalji jegyzeteket a szövegben általában kereszttel (×) vagy + jellel jelölte a szerző; a × jel a régi szorzás, ill. a téglalapok és téglatestek méretei közti (a művészettörténeti munkákban ma is használatos) jellel azonos. A kötetben igazodtunk a levélszövegben előforduló jelöléshez.
12. A régi nyomdatechnikában az *ö* betűn a két pontot olykor egy jóval kisebb méretű *e* helyettesítette. A 41. levélben is előfordul ez a kézírásban ritkán alkalmazott, régies megoldás, amelyet igyekeztünk visszaadni.
13. A kötetünkben közölt XIX. századi levelekben, különösen nevekben feltűnik az *y* régies írásmódú alakja, az ÿ és az ŷ. Ezeket a betűket hűen visszaadjuk a szöveglejegyzésben, pl.: „née de Majthényÿ", a 26. levél címzésében.

Nem reprodukáltuk a kézírás alábbi jellegzetességeit:

1. Áthúzás. Előfordult, hogy Madách nemcsak a megkettőzött *t*-t húzta át egyetlen vonallal, de olyan *t* betűket is (olykor nem is kettőt, hanem hármat), amelyek közé egy magánhangzó ékelődött (pl. *tettem, méltót*).
2. Őrszavak. A régi nyomdatechnikában és kézírásos szövegekben is előfordult, hogy egy-egy oldal első szavát – esetleg annak csak első szótagját – a folyamatos olvasást megkönnyítendő, az előző oldalon

a lap alján megismételték. (Ismét Mikes Kelemen *Törökországi levelek* c. művének 1794-es kiadását említenénk példaként.) Madách levelezésében is előfordulnak olykor őrszavak, ezeket nem jelöltük a szövegkiadásban.

3. Elválasztó jel. Madách (az ő korában ez meglehetősen elterjedt szokás volt) általában két vesszőt használt elválasztó jelként, amelyet sokszor – de nem túl következetesen – a következő sor elején is megismételt. Mivel ezek a jelek általában máshová esnek a nyomtatásban, mint a kéziratban, így eltekintettünk jelölésüktől, sőt, azt sem jeleztük a jegyzetekben, ha elmaradt a jel. Ennek ugyanis több oka lehetett: Madách írásaiban a jobb oldalon szinte nem is hagyott margót, így aztán előfordulhatott, hogy az elválasztó jel már nem fért ki a papírra, mint ahogyan egyes esetekben a levél utólagos sérülései miatt eldönthetetlen kérdés, hogy volt-e elválasztó jel, vagy sem. Ugyanakkor a rendhagyó (a mai helyesírástól eltérő) elválasztásokat a jegyzetekben mindenütt jeleztük.
4. Nem erőltettük a címzés külsőségeinek visszaadását. Az együvé tartozó szócsoportokat tört vonallal (/) választottuk el a címzés szintaxisa alapján, továbbá ott is tört vonalat használtunk, ahol a címzés szintaxisa nem indokolta volna ugyan, de a levélíró mégis új sort kezdett. Eljárásunkat egyfelől azzal indokolhatjuk, hogy a levél immanens részénél is határt szabtunk a tipográfiai hűségnek, nem méricskéltük pl., hogy egy megszólítás mennyire van középen, vagy hogy ehhez képest a keltezés vagy az aláírás pontosan hogyan helyezkedik el; furcsa lett volna, ha a kisebb jelentőségű címzés esetében vizuális hűségre törekszünk. Másfelől nyomdatechnikailag is problematikus eseteket kellett volna áthidalnunk, hiszen előfordul pl., hogy a címzés 45°-os szögben átlósan halad, vagy olyan jellegzetességeket mutat, amelyeket csakis egy hasonmás közlés adhat vissza.
5. Aláírás. Itt sem törekedtünk teljes hűségre, mivel a vizuális jellegzetességekhez való ragaszkodás elméletileg problematikus és erősen vitatható megoldásokhoz vezetett volna. Ha pl. abból indulunk ki, hogy Madách élete végén leggyakrabban miként írta alá a nevét, akkor tulajdonképpen a jelen kötet címét is meg kellett volna

változtatnunk, mivel többnyire egyetlen összefüggő vonalat használt aláírásként, amelyet nyomtatásban így lenne helyes visszaadnunk: *MadáchImre*. Ettől azonban (egyetlen eset kivételével, ahol a családneve és a keresztneve közé ékelt szóval is egybeírta a nevét a levélíró) érthető okokból eltekintettünk. Gyakran monogramot használt (leggyakrabban az *M I* formát), elvétve olvashatatlan kézjegyet helyezett a levelek végére.

6. *ö* és *ü* betűk. Bár Madách levelezésében ez ritkán fordul elő, olykor a két pontot egy vonal helyettesíti a kézírásban; ezt ugyan tipográfiailag visszaadhattuk volna, mivel azonban olyan, a mai napig elterjedt szokásról van szó, amelytől a nyomtatott szövegek régen is eltekintettek, ezért erőltetett eljárásnak tartottuk volna a megtartásukat.
7. *w* betű. Madách kézírásában a mai *w*-nek az egymás mellé írt két *vv* a jele. Mivel félrevezető volna ez a jelölés, kettőzött mássalhangzóként lehetne értelmezni, ezért a mai helyesírásunk *w* jelével egyértelműsítettük, pl. a *Dessewffy* névben.
8. Aláhúzások. Újabban szokás a betűhív közléseknél az aláhúzás megőrzése is. A levélszövegekben találunk egyszeres, kétszeres és háromszoros aláhúzást. A számítógépes szövegszerkesztő programmal csupán az egyszeri és a kétszeri aláhúzást rekonstruálhattuk, háromszori aláhúzást nem tesz lehetővé a program. Az eredeti szövegben lévő háromsornyi aláhúzást hullámvonallal helyettesítettük.

Előfordultak olvasati bizonytalanságok is, ahol bizonyos betűk ortográfiai hasonlósága miatt képtelenség volt eldönteni, hogy milyen betűről van szó. Ilyenkor a napjainkban elterjedtebb szóalak mellett döntöttünk. Fráter Erzsébet leveleiben ilyen olvasati dilemmát jelentett csaknem minden esetben a *már/mán*; következetesen a *már* alak mellett maradtunk, mivel nem tudjuk sem azt, hogy beszédében melyiket és mennyire következetesen alkalmazta, sem pedig azt, hogy írásaiban mikor melyikre gondolhatott, *r* és *n* betűi pedig olyan hasonlóságot mutatnak, hogy lehetetlenség a kérdést megválaszolni. Hasonlóképpen jártunk el a magánhangzók hosszúságának kérdésében is. Néhol egy közeli egyértelműen pontnak vagy vesszőnek szánt jellel való egybevetés segített eldönteni a dilemmát, de azért jócskán voltak határesetek, amikor – jobb híján – a helyes alakot részesítettük előnyben. Ugyanígy helyenként képtelenség volt eldönteni, hogy egybe- vagy különírt szavakról van-e szó. Madách pl. általában különírta az igekötőket az ige előtt is, de az esetek túlnyomó többségében ilyenkor azért jóval kisebb helyet hagyott, mint más szavak között.

Az említett problémás esetek kivételével igyekeztünk a lehető leghívebben visszaadni az eredeti szöveget. Az ortográfiai hűség egyes tudományterületek, elsősorban a nyelvtudomány művelői számára lehet hasznos, hiszen az eredeti íráskép filológiai, helyesírás-történeti, történeti nyelvészeti kutatásokra is lehetőséget ad.

* * *

Végül köszönetet mondunk mindazoknak, akik a kötet sajtó alá rendezéséhez szakmai segítséget nyújtottak: Balga Lászlónak, Bene Kálmánnak, Beöthy Ildikónak, Földesi Ferencnek, Sófalvi Krisztinának. Köszönjük együttműködő partnerünknek, a Dornyay Béla Múzeum munkatársainak a kötet kiadásával kapcsolatos ügyintézését. Köszönjük támogatóinknak az anyagi segítséget.

A szerkesztők

Rövidítések

A – A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának mikrofilmje

AJ XVII. – *Arany János levelezése (1857–1861).* (Arany János összes művei. Szerkeszti Korompay H. János. XVII. kötet, levelezés 3.) Universitaas Kiadó, Bp., 2004.

AJ XVIII. – *Arany János levelezése (1862–1865).* (Arany János összes művei. Szerkeszti Korompay H. János. XVIII. kötet, levelezés 4.) Universitaas Kiadó–MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet, Bp., 2014.

BH – Budapesti Hírlap

BS – Borovszky Sámuel: *Magyarország vármegyéi és városai.* (A jelet követő szó utal a vármegyére.)

DH – Daróczy-hagyaték. A Johannita Rend Magyarországi Tagozatának Levéltára. (Református Levéltár.)

DH–GY – A Daróczy-hagyatékban található gyászjelentés.

ev. – evangélikus (lutheránus)

GJ – Gudenus János József: *A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája I–V.* Bp., 1990–1999. (A rövidítés utáni első arab szám a kötet sorszámát jelöli, a második az oldalszám.)

GP – Gulyás Pál: *Magyar írók élete és munkái I–.* Bp., 1939–

GY – Országos Széchényi Könyvtár. Kisnyomtatványtár. Gyászjelentések.

Győrffy – Győrffy Miklós: *Madách kiadatlan levelei.* Irodalomtörténet 1959. 68–103.

kat. – római katolikus

KAT – *Madách Imre kéziratai és levelezése.* (Katalógus.) Összeállította: Leblancné Kelemen Mária és Andor Csaba. PIM, Bp., 1992

MÉL – *Új Magyar Életrajzi Lexikon I–VI.* Főszerk.: Markó László. Magyar Könyvklub, Bp., 2001–2007.

MID–I. – *Madách Imre-dokumentumok a Nógrád Megyei Levéltárban.* Összeállította: Leblancné Kelemen Mária. Salgótarján, 1984.

MID–II. – *Újabb Madách Imre-dokumentumok a Nógrád Megyei Levéltárból és az ország közgyűjteményeiből.* Összeállította: Leblancné Kelemen Mária. Salgótarján, 1992.

MÖM – *Madách Imre összes művei I–II.* Sajtó alá rendezte: Halász Gábor. Révai, Bp., 1942.

MNL OL – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

NI – Nagy Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal I–XII., pótlék kötet.* Pest, 1857–1868. (A rövidítés utáni első arab szám a kötet sorszámát jelöli, illetve P a pótlék kötet jele, a második szám az oldalszám.)

NIK – *Magyarországi Családok nemzék-tanai és czímerei.* Gyüjté, és 1855-ben festé és összeírá: Nagy Iván. I–VII. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára. Fol. Hung. 1316.

OSZK – Országos Széchényi Könyvtár

PIM – Petőfi Irodalmi Múzeum

PM – Praznovszky Mihály (szerk.): *[Madách Imre–Pulszky Ferenc–Szontagh Pál:] Nógrádi képcsarnok.* Salgótarján, 1983.

PN – Pallas Nagy Lexikona. Bp., 1893–1904. (A rövidítés utáni első arab szám a kötet sorszámát jelöli, a második az oldalszám.)

Radó – Radó György: *Madách Imre életrajzi krónika.* Salgótarján, 1987.

ref. – református (kálvinista)

RB – Rizner, Ľudovít V.: *Bibliografia písomníctva slovenského I–VI.* Turócszentmárton, 1927–1934. (A rövidítés utáni első arab szám a kötet sorszámát jelöli, a második az oldalszám.)

RN – Révai Nagy Lexikona. Bp., 1911–1935. (A rövidítés utáni első arab szám a kötet sorszámát jelöli, a második az oldalszám.)

Staud – Staud Géza: *Madách Imre összes levelei. I–II.* Bp., 1942

SZ – Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái I–XIV.* Bp., 1891–1914. (A rövidítés utáni első arab szám a kötet sorszámát jelöli, a második a hasábszám.)

SZN 1846 – Szalkay Gergely–Németh János (szerk.): *Ipar czimtár törvényhatóságok, tisztviselők, ügyvédek, gyárosok, kereskedők, 's minden műiparosok használatára alkalmas Kalendáriummal 1846 közönséges évre.*

Szücsi: Szücsi József: *Madách Imre könyvtára.* Magyar Könyvszemle 1915. 5–28. (A rövidítés utáni szám a tétel sorszáma.)

T – temetői sírfelirat

TJ 1. – Thewrewk József, ponori: *Magyarok születésnapjai. Első közlés, az 184$^{3}/_{4}$-iki hongyülést illető.* II. kiadás, Pozsony, 1847.

TJ 2. – Thewrewk József, ponori: *Magyarok születésnapjai. Második közlés, a multat és jelent illető.* Pest, 1846.

ÚMIL – Új Magyar Irodalmi Lexikon I–III. Főszerk.: Péter László. Akadémiai Kiadó, második, javított, bővített kiadás. Bp., 2000.

VL – *Világirodalmi Lexikon.* Bp., 1970–1996. (A rövidítés utáni első arab szám a kötet sorszámát jelöli, a második az oldalszám.)

VS – *Gróf Vay Sándor munkái 1–10.* Bp., 1910. (A rövidítés utáni első arab szám a kötet sorszámát jelöli, a második az oldalszám.)

Wurzbach – *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich von Dr. Constant Wurzbach.* 1–60. Wien, 1856–1891. (A rövidítés utáni első arab szám a kötet sorszámát jelöli, a második az oldalszám.)

LEVELEZÉS

1828

1.
Madách Imre id. Madách Imrének [1.]
Alsósztregova, 1828. nov. 5.

Mon chér Père!

Je Vous souhaite de tout mon coeur:
Une longue vie et du bonheur

Stregova 5 Nov. 1828.

Emi Madách.

2.
Madách Imre és fivérei Majthényi Annának [1.]
[1828?]

Ma chère Mère

Si le cours de nouvel an
Prenait sa source dáns nos
coeurs,
Vous jours tout doucemént
S êcouleraient dáns le bonheur

Imre
Károly
Pali

3.
Madách Imre és fivérei Madách Máriának és Annának [1.]
[1828?]

Mes chères soeurs
Quel présent peut-on faire a' notre âge
Sinon le coeur où vous régnez
A gréez-le comme un heureux présage
Il est constant, chères soeurs, vou le verrez

Imre
Károly
Pali

4.
Madách Imre Majthényi Annának [2.]
[Buda, 1828?]

Édes jó Mamikám!

Csókolom kezedet a' sok ajándékokért. Nagyon örűlök azon napra, mikor Budán fogom kezedet tsókolhatni. Nénit, Marit, Nintsit és Fánit is tsókolom, és mindég leszek szófogadó és szerető fijad

Imre.

1832

5.
Osztermann József Madách Imrének [1.]
Nagylám, 1832. febr. 24.

Dilecte Emerice!

Quum non pridem tantum Sztregova fuerim et Te tunc sanum reliquerim, proinde spero, Te modo etiam talem esse. Deus Tibi tantum det constantem sanitatem, ut tanto hilarior esse et diligentius studiis Tuis incumbere possis. Quod Tibi novi scribam nihil aliud habeo, quam quod nuper in altissime jacentibus pagis Comitatus nostri Neogradiensis, in Turopolya scilicet et Lest fuerim. Habitant ibi multi latrones et fures, sed me tamen non expilarunt. Futura hebdomada die Mercurii aut Jovis iterum Sztregovam veniam, et tunc forte jam etiam parentes Tuos domi inveniam. Quod novi sciemus, nobis tunc invicem narrabimus. Vale itaque eo usque etiam, Dilecte Emerice, Te amplectitur et osculatur

Tuus
N. Lam d 24 Febr. 1832

sempiternus amicus
Josephus Osztermann
mp

[Címzés:] Optimo Spei Herulo Emerico Ma- / dách, Syntaxeos Studioso di- / ligentissimo, Amiculo meo carissi- / mo / in / A. Sztregova

1834

6.
Madách Imre Majthényi Annának [3.]
1834. dec. 28.

Édes Mamám!

Fogadd el ezen könyörgő levelemet, kit Károlyér irok, mivel tsak első; a hofmester adot Palinak, Karolynak, eggy egy fertály árkus papírost, kire festettek új esztendőre de Karoly a magájet el rontotta, a Hofmester nem akar adni néki mást könyörűly meg rajta agy eggy fertál árkus papirost néki. evel maradok

téged szerető – Madách Imréd
1834/28 De

1836

7.
Madách Mária Madách Imrének [1.]
Keszeg, 1836. márc. 15.

Edes kedves szeretet jó lelkem Emim!

Betegségednek hírét sírva vettem, nem azért hogy azt veszedelmesnek lenni gondolnám, de tudván milly fájdalmas baj ez, képzevén [!] kedvetlen hellyheztetésedet, és még mikor jó Mamánk leveléből azt értettem hogy engem is meg akart lepni jó Emikém, búm kimondhatatlan vólt. De az Istennek jósagában bízok talán hamarabb jóra forditja szomorúságainkat mind magunk reménylyük. Azon leg kiſsebbet se ijegy meg hogy ismét read jött ez a' baj, mert az idén

ollyanok kiknél soha híre sem vólt az eféle bajnak is éreztek némely változásokat. Én nekem is egy újamból a' másikába jött a' fájdalom, és az az újam a' melly fájt mindég meg dagatt és meg vörösedet. – Kis Pepim mindég emleget téged jó Emim, és ha gyakoroltabb vólna az irásban, bizonyoſan réa való szíves megemlékezéd<...>sedre felelne. Ha engem szomorúan lát mindjárt hozam símul, és olly szomorú hangon mondja, Ebike beteg szedínte. –
Pepi szombaton ment Pestre, Julie és Carol pedig vasárnap, Muzslay tegnap ment az Anyához, és így az ebédnél én vagyok az Öreg Urval este pedig épen magam. – Pepi mostan egy új kocsit vesz maganak félfedeles, most Pestrűl jövet már azon jön mert a' magáét rea adta. Ha majd Sztregovára jövök hét együt ki kocsizunk rajta, meg itéljük hogy jó választoté Pepi. Csak már a' szegény Nincsike ne köhögne, hogy legalabb olvasás által muluthatna [!] téged, de meglehet még ezen levelem Sztregovára ér már minden helyén van. Szegény Nénit, kit is olly igazán szívemből sajnálok, képzelem milly nagyon sajnálja hogy nem segéthet a' többiek baján, ő ugy <...> amint a' Mamánk írja már a' jobbúlás utján van de azért meg is csak igen nagyon vígyazon magára, altalad kéretem ötet, hogy valahogy ne recidívázon. – Minap azt írtam hogy húsvétra talán Okolicsanyiné meg látogatja a' Mamát de azólta halottam hogy nincs semmi a' dologba. – A' leg nagyobb nyughatatlanságok között várom a' hólnapi póstát hogy rúlad szeretet Emim valami jobbúlást halhaſsak. Addig pedig még a' jövő póstán néked ismét ~~írhaſsak~~ írhatok szamtalanszor ölellek és csokollak jó Emikém és vagyok hóltig

Költ Keszegen 15dik Marʒ 836. téged igazán szerető
testvéred Huszár Mari

1837

8.
Madách Imre Majthényi Annának [4.]
Pest, 1837. okt. 15.

Édes Mamám!

Mily hosszúnak látszik azon idö, mely el meneteled ólta le foly. És még is, mily kevés ez ahhoz képest, melynek még Novemberig folyni kel, pedig már most is mily nehezen váratatik! – Tsak még most jövénk végre rendbe, es igy tapasztalnunk kelletet, hogy: amit leg jobbnak véltél, leg rosszabb. Mert a' gazdasszony ládájába egy nagy darab szalonna, és két darab nad mez találtatott. Tizenegy óraig éjel ki marad, és ha mink új esztendöre Kesszegre mennénk, mint hallom ö Nagy Orosziba menne! magának hagyva a' házat. Ird meg kérlek hogy frankoval irjak é Keszegre, és küdj egy franczia szótárt, és olvasó könyvet, máskép venni kel. Mostanájig Balassa, Kalai, Benyiczky és Lubival vagyok ösmérös, Majtényi Laczi azon útszába van szálva, melyen minden nap járnom kel. Ha Novemberbe be jössz, hozd el kérlek pénzemet, melyen egy valami dolgot, és egy, a matyézis értésére okvetlen szüksége/ lorgniette-et akarok venni. Nintsit, Nénit, tsokolom, tisztelem, és néked kegyessédbe magam ajánlva maradok

hóltig háláadatos fiad
15 Oktober Madách Imre 1837

[Címzés:] Pesth / A Madame / Madame Aña de Madách nés de Majtenyi / Vácz / per Sakal / *a* / Sztregova

9.
Madách Imre Majthényi Annának [5.]
Pest, 1837. nov. 5.

Edes Mamám!

Ismét egy jelét adád anyai szeretetednek, hogyne inditana, e számtalan kegyesség, ugyis köteles szivembe édes, 's örök tisztelö szeretetet. Mingyárt gondolám, hogy: anyai szereteted soraim félre értendi. Háláadatlan pazérás volna tölem az, ha azon öt ezüst forintot is el fogadnam, 's ezen kivül minden hólnapra anyit. El fogadom igen, forró köszönettel, de ugy, ha ezeket is be számolod hónaponkénti ajánlásodba. Hiszen ki adta nékem azon úgy nevezet „tulajdon kasszámat" én szerzém e azt? nem, az is te jóságodból van. Tehát avval illik is pótlani szükségimet. Hogy abban is meg erösítselek, mit anyai szíved fel tesz felölem, t. i. hogy jól gazdálkodok it küldöm számadásomat.
Hazúról hosztam egy huszast, vettem petsét viaszt, és papirost rajta.
Te édes jó Mamám! adtál gyümöltsre egy huszast, el ment egy szubskribcióra melyet az egész iskola alá írt, 's így én is, egy profeszor képére.
Két ezüst forintot adtál édes mamám octóberre, ebbül vettem 3 f 20 xon egy sipkát, mert a' kalapom el szakadt, sipkám igen tsúnya vólt.
Egy huszast egy meg rabolt Logicusnak, szinte kéntelenség, és sajnálkozásból.
Egy petsét nyomot 2 f. 30 xon.
Egy Lorgniettet, mert e' nélkül a' Mathézisbe elöfordúló számokat, oly messzire meg nem látom 10 flm.
Innen látod, hogy mind ezek szükségessek vóltak, de nem is minden nap elöfordúlandnak. Ezen kivül 2 ezüst forintot igazán az ablakon vetettem ki, de ezért botsánatot reménlek, mert mindennek meg kel fizetni az árát, még meg tanúljuk. A spajz most pompás, tsak kérlek hozz rizkását. Óh be nehezen várom a tizen ötödikét. Evvel maradok, magam számtalanszor tapasztalt kegyedbe ajánlva, hóltíg háládatos fia

Madách Imre.

Pesten 1837 Nov. 5.

Marit, Nenit Kis-pepit ezerszer tsokolom, az ostyákért ezer köszönet mindnyájunktól, ugy mint a sok kaláts e. c-et c.ért is. 500 fln az óra skatulába, ez a nagy skatulába, és ez a' magadzinba van.

10.
Madách Imre Majthényi Annának [6.]
[Pest], 1837. nov. 11.

Edes Mamám!

Tsak most, többször át olvasva kedves soraidat, vettem észre, hogy te azon irásomon haragszol, t. i hogy "a' napi-rendbe minden, a' spaizba semmi sints," pedig igen is jól tudom, hogy rajtunk, érdemünk felet gondoskodol, és ezt tsak illyes dolgokról mondtam, mint sunka, füstölt hús, e. u. t. melyek ottan be iktatva vannak, és nintsenek, de nem is lehetnek; a' többiekröl ezt nem értem, 's távol legyen, hogy akartalak vólna is megbántani, midön minden vagy van, ami szükséges, és még több is, vagy legalább akaratod megvan, 's tsak távóléted ólta fogyott el. – Kérlek hozd el Viland munkait, ezeket Verner (Philosophia professora, és decan) az iscolaba javasolta. Reménlem, hogy már e levél othon nem talál, ha még ott – ugy reménlem hamar el indulsz. Candel Cain is itten vár. Tsókolom Nenit Marit Nintsit K. Pepit, és néked kezed tsokolva maradok holtig

haladatos fiad Imre,
1837 Nov: 11

11.
Madách Imre Majthényi Annának [7.]
Pest, 1837. nov. 18.

Édes Mamám!

Már azon régen óhajtva várt nap el múlt, mely téged hozzánk hozni de hasztalan igért. Mink szörnyü kétségbe itten, semmit sem hallunk rú-

lad, 's setét okokat keres mindég az ember kétségbe, jöj, vagy irj, kérünk mindnyájan, 's ne hagy a félelembe el veszni. Evvel maradok hóltig leg hálaadobb fiad

Nenit Marit Nintsit Madách Imre
K. Pepit tsókolom. 1837 Nov. 18.

[Címzés:] Pesth / a Madame / Madame Anne de Madách né de Majthényi. / per Vaicen / Szakal / a / Sztregova.

12.
Madách Imre Majthényi Annának [8.]
Pest, 1837. nov. 21.

Édes Mamám!

Minden nap reménytől dobogó szivvel jöttem az Universitásból haza, gondolván, hogy téged már <othon> itten talállak, 's ezen remény egyszerre el tépve, 's kitudja mily sokára! ird kérlek mikor jösz be bizonyossan, itt oly nehezen várunk, 's oly szükséges vagy, hogy kisem mondható. Már bizonyossan tudod, hogy Majthenyi Antal is báró, és a' Palatinus kissebb fija meg halt. A kiſ Bertának tsak Kettöt kivánok, legyen hasonló anyához, és szerentsés. Ha bejosz kérlek hozd be rajzoló formáimat, kótákat melyeket még nem tanúltam, bepetsételt irásaim, és ha akarod Kisfaludy Sándor munkáit, melyek hiányát meg kaphatni. A' szakátsnét is éde/Mamám jó lesz el küldened, és mint elöbi levelembe könyörgöttem Vilandot. Tsak kérlek ird meg eljöveteled bizonyos határát: hogy azokat, mik tán addig el nem maradhatnak levélbe beszéljem el. Nintsi talán szerelmes hogy rólam el is felejtkezik. Mindnyájokat tsókolom, és Néked kezed ezerszer tsókolva maradok hóltig

1837 Nov. 21 hálaadatos fiad Madách Imre

[Címzés:] Pesth / A' Madame Anne de Madach né de Majthenyi / per Vaiczen / Szakal / a / Sztregova

13.
Madách Imre Majthényi Annának [9.]
Pest, 1837. dec. 17.

Édes Mamám!

Örömel olvastam szerentsés haza érkezésedet, és köszönöm azon magyar laiblit, mely már készül. – A hidat 14be ki vették, bár még jég nem megy. – Az épülendő hídhoz igen nagy készületek vannak. – A' Palatinus, ki ezekbe a' napokba tsaládostúl bétsbe megy rezignál, miért is marcziusba ország gyülés lesz. – A' bolha productióval, bizonyossan tele az újság, mely itt van, és az újságba gyakran vólt róla; én láttam, és tsak azt mondhatom, hogy nem egy huszast, de egy kraiczárt sem ér; és az egész tsalás. A budai antiquárius bóltot is láttuk, mely többet ér nála, bár igen kis körű. De végeznem kel, mert hólnap bizonyossan felelek. – Evvel maradok hóltig háládatos fiad

1837 Dec 17.

M. Imre.

A Mari még Sztregován van?
Mikor megy Keseghre.

[Címzés:] Pesth / A Madame / Madame Anne de Madach née de / Majthényi / Sztregova.

14.
Madách Imre Majthényi Annának [10.]
[Pest], 1837. dec. 29.

Édes Mamám!

Most nem igen szorgalmas iró vóltam, de ennek, tsak sok dolgom vólt oka, ezen túl szorgosbb leszek. Néninek nem is irok, mert nem sokára

ölelni reménylem, és Marít, és Nintsit, véled édes Mamám. Ambrózyaknál vóltam, és nálok később ebédeltunk hólnap már kel jelenteni magam a' defenzióra Kis-pepit Bertát és mind tsókolom. evvel maradok hóltig háláadatos fiad

Imre, kinek hólnap korán kel fel pillantani.

1837 Dec 29

15.
Madách Imre Majthényi Annának és Madách Annának [11.]
[Pest], 1837. dec. 30.

Édes Mamám!

Mily nagy vólt örömünk, azt irni felesleges, az alkalmatosság meg érkezéssével. De búnk is, hogy helyette nem te jövél. – Istvánról Hamza hamissan irt, mert ő tsak kedves felesége látogatására egy két napra ment, és pontossan meg jött; azért is kérlek ruháit hozd el magaddal, mert máskép kétségbe esik, mert egyetlen öröme már másod' ízbe tsalva van. A gazdasszony nem leg jobban főz, de azért meg lehetősen, és betsületes. Minden kegyességedért különössen köszönni levelem nem vólna elég, mely szivünk még sem tárna ki egészen, melȳet te annélkűl is tán értesz. A be kötött Spiegel-t itt küldöm minden ide küldött iskátulákkal, tsak a' kis kosarat tartyuk meg, a' hús kosár helyébe. A bóltok zártak, és azért a' sorsot el nem küldhetem. Nénit és Nintsit kiket kérek nem irásomért nem haragudni tsókolok. És Nintsi ne bosszúlja nem irássával. Evvel maradok hóltig háladatos fiad

1837 Dec. 30

Imre

Tormát nem kaptunk. Mari még el nem érkeze
Más óldalán

Édes Nintsikém!

A Neográdi revolutiókat tsudálva hallom! – és félek hogy téged is magával ránt, ruhád meg lessz. Azon gyönyörű óra vánkust köszönöm. Épen most jövök a kasyno concertről, minek jeléül ezt küldöm. A jurista bál felől leg közelebbkor túdósítlak. Evvel maradok hóltig szerető

Imréd.

Ezen bizonyitványt, talán tévedésből küldöttétek, és talán szükséges.

[Címzés:] A Madame Anne de / Madách née de Majthenyi. / A Mademoiselle Nina de Madách

1838

16.
Madách Imre Majthényi Annának [12.]
Pest, 1838. jan. 27.

Edes Mamám!

Hiába vartalak a' hires Jurista-bálra, melybe való bemeneterért [!] gondoskodtam már. Még minek előtte leveled vettem, bilétemet oda ajándékoztam, de ha bár minő kedvem lett vólna rá, nem leveled, de egy szavad is elég lett vólna attól vissza tartani. Irtad édes Mamám, hogy estve ki ne járjak, de ezt meg nem tarthatom, mert minden nap, 6óra után járok haza egy Profesōr-tól. A' tentámenig látni reménylek. És penzemet is tőled Édes jó Mamám venni reménylem, igy a hofmestert érte meg-nem szólítva. Nénit Nintsit tsókolom, és néked kezed tsókolva maradok hóltig

1838 Jan 27 háládatos fiad Imre

(Szárítani akartam, és meg füstölődött)

[Címzés:] Pesth / A' Madame Madame Anne de Madách née de / Majthényi / per Vaizen / Szakal / *a* / Sztregova

17.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [1.]
Alsósztregova, 1838. márc. 31.

Sztregova 31ik Mar. 838.

Régen bé-telyesítettem vólna ígéretemet, mely egyszersmint óhajtásom is vólt, néked kedves ~~b~~Barátom egynehány sorokat írni; de úti kalandunkat, tsak tegnap fejezvén be, mindjárt is íráshoz fogtam. Márma értettem az újságból, búval, de egyszersmint örömel is hogy három hét lefolytával, Pesten véled ismét öszve jövök. – Azt hallom hogy Tóni is már kint van; De meg-nem látogatom Miért nem lehetsz te oly közel ide; Job'an élnék e' szomszédságal. De reménylem a távol lét meg nem változtatja érzetid, erántam is. Téged, s Bertzit öleli

barátod
Madách Imre

[Címzés:] Sztregova / per Szakál / Vaizen / a Monsieur Melhior de Lónyay / a Pest / a Bude sur la poste restant.

18.
Madách Imre Majthényi Annának [13.]
Pest, 1838. [máj.] 5. szombat

Mar 5– 1838

Édes Mamám!

Mily hosszú már azon idő, mely hazameneteled ólta le folyt. De ismét közeleb' az, mely hozánk vissza vezet. Már Nintsi írt Robitsek iránt, és én minden igyekezésem meg szerezésére fordítám a pénznek. De 2ik Májusba mégis nehezen ér Gyarmatra. Te leveledet Édes Mamam tsak 3ik Májusba kaptam meg. Balassa nintsen ideben. Itt hagytad magad kés- és villádat és még egy pár régi ezüstöt, ez e az el veszett? Kovatsótziék aminap el hívattak és kéretnek Édes Mamám! hogy személyesen gyere be, ha Sztrokai írja. Három vagy négy napja hogy az arany-sas kávéház le dűlt. Azt beszélik; hogy a király le jön. Már a mesterek is rendesen járnak. Kiknél meg elégedésed el nyeri [!] igyekszem. Igen búsított leveled, melybe kételkedsz iparkodásomon, midőn mégis egy tzélom néked megelégedésedre lenni. És valóban a pénzt nem ~~haszat~~ hasztalan köteni. Kimondhatatlanúl szomorit hogy néked enyibe kerűlök. De inkáb' még keveseb' szükségekre szoríts be kiseb' lakás, és mindenre, mint sem hogy Téged evel kőtségekbe hoznánk. Mostanáig is hidd el menyire lehetett el vontam magam minden kötségtől, de végső kép fogom ezt tenni, ha a te akaratod. Evel maradok hóltig leg háládatósb'

fiad
Imre

[Címzés:] Pesth / A Madame Madame Anne de Madách née de Majthé- / nyi / per Vaizen / Szakal / a / Sztregova

19.
Madách Imre Majthényi Annának [14.]
Pest, 1838. máj. 26.

26 Maj 1838

Édes Mamám!

Azon örvendetes hírt hallottam, hogy mégis Július végével haza megyünk. Óh tsak valósúlna. Itten a tőtéseken igen dolgoznak; a széna-piartzot egy ölre fel töltötték. Minden szerentsétlen- házi úrnak a város ingyen épitet két szobát, konyhával. A mesterek szorgalmatosan jár-

nak, és mink is iparkodunk, hogy meg-elégedésed meg szerezhesük. A szakátsné azt hallom, meg nem akar maradni, mivel beteges. – Frideriket Édes Mamám tsak a te jóságodtúl függ fel gogadni [!], vagy nem. Melyet mégis mindég oly nagynak tapasztalván, most is fel találom. Itt az a hír szárnyal, hogy Nintsit Forgách veszi el.... Trstyánszki beszélé, hogy Nintsit ságon tántzával szerencsélteté,.. vólt e szükség rá? – Mivel a házi urak úgy fel verték a szálásokat, a kaszárnyákat ki ürítik, és nékik kel katonákat tartani büntetésül. Evel maradok leg háládatósab' fiad

Imre

[Címzés:] Pest / A mademoiselle Nina de madách / Vaizen / Sakal / a / Sztregova

20.
Madách Imre Majthényi Annának [15.]
[Pest, 1838. május?]

Édes Mamám!

Ha szivemre téve kezemet az égre tekintek, kérdve lelki-ismeretemet <...> mit tevek hogy meg erdemlém az egész világ megvetésset, mert ha egy szerető anya teszi azt, minél inkáb' az érdekteleneb' tsapat. Nem lelek semmit, épen semmit tán néhány gyöngeség kívűl, mi vádolhasson. – Én egész éltemet egy szent tzélra áldozám, a leg szentebre, melyet ember tsak el érni vágyhat, 's ez vólt: azon anyai fáradalmak, agódások, 's gondviselesnek bár mi kis részét leróvhatni, 's ha ezernyi kellemet~~tem~~,lenségnek ki téve magam, v. ezernyi örömtől elvonúlva kérdezém magam: mi ezért a dij, szívembe egy szózat emelkedet, mely súgta anyad meg elégedésse, 's én ezután folytattam a nehéz utat, mert oly ditső vezérem vólt – a remény. – – – Ülő életre szentelém magam, olvastam, menyit lehetet, 's erköltsöm ellen tán sehol senki ki nem álhat. – Óh! mi fájdalmas ezen öntudattal a bizodalmatlanság, nem mondva mit érezek mindég ily alkalommal, mint kimondhatatlan az,

nem mondom a szégyen pirúlást magam, és társaim elött, de azt hogy egy anya ötet úgy szerető fiára gyanakszik ha hat órakkor othon nintsen – – Óh Edesmamám! 's ha még az mondatik hogy kóbor vagyok, hogy hon sohsem vagyok. – – 8tól 11ig az iskolába lévén délután ismét 2től 4ig 's háza jövök, mestereimnek is eleget tenni, 's ha este nem látok majd dolgozni, akkor is tilos nékém barátim körökbe mulatni nehány pertzet. – – de hagyán, te kivánod – 's ha vissza jövök a templomból, v. másunnan, ismét azon ölő – gyanús szavak, "talán nem is vóltál a templomba, és u. t. – Mindenkor inkáb' egy tör döfést érzenék mellembe. – Valóba gyakran gondolám ilyenkor nem lenne e job' nem lennem, – 's az ég hatalma ellen vétkezék. – – – Mind meg legyen, sohsem megyek hazúrúl el ezentúl, mint hova kell, hagy essen életem mentűl hamaráb' áldozatául, meg menekedve a földi szenvedésektől. – Mutatja úgy is mellem, 's egésségem, hogy nem oly igen hosszú lesz a földi pálya, – lelegy [!] az bár mi rövid is szentelve neked – – – téged hóltig szerető

fiad

Imre

többet nem írhatok védségemre, de evvel a vég ítéleten is birám elébe álhatok mondva: ilyen valék. Tán nevetni fogod zavarodásomat, óh mert engemet tsak az ért, ki érzte keservemet.

21.
Madách Imre Majthényi Annának [16.]
Pest, [1838.] jún. 24. előtt

Édes Mamám!

Engedd meg hogy ily sokáig nem írtam, de azt tsak sok dolgom akadályoztathata, hogy téged Édes Mamám leg aláb' ~~szóval~~ írásban túdósíttassalak. Az examenek 18ik Júliusban kezdődnek, és 8ik vagy 9ik Augusztusban végződnek tsak, nem képzelheted édes mamám hogy számlálok minden napot, mely lefolytaval is közeleb' vagyok visszon-

látásodra. Rossier felesége meg halt, és ő Stubenbergnével Julius elein falura megy. Nintsinek itt van Maritúl egy levele, mit tegyek vele? — Már ezen kevés időre talán ~~nap~~ nem vólna ~~már~~ érdemes a klavir-mestert fel fogadni, de tsak az iskolai esztendő eleén, hol meg elégedésedre nagyob' szorgalmat is fordíthatok rea. Mert tsak az egy tzélom, egy kívánatom. — Már a Károly, és Pali is el kezdtek Fridericnél. — Mindég keresünk még Esztergályost, de még nem találtunk, mind igen drágák. És a szerszámok is 125 forintra jönnének. — Jóságaidat köszönni kezdeni hasztalan vólna, mert száma is kimondhatatlan, 's így tsak érzenem kel, 's ~~mo~~ kívánni legaláb' háládatos iparkodásal tetszeni neked

Imre

A nyári rúhák még nem készek, a gyűrű sem, kérlek küldjél bé fejér ruhát azólta mindég egy pár strinflit hordok. — Tsókolom Nénit, Nintsit e. c.

[Címzés:] A / Madame Madame Anne Madách / née de Májthényi / Waitzen / Szakál. / Sztregova

22.
Madách Imre Majthényi Annának [17.]
Pest, [1838.] júl. 25. előtt

Édes Mamám!

Pepi idebent lévén Raizingerhez mentünk; ki is prescribált valami orvosságot, és egy kenőtsöt, a mellemre, mely rettenetes hólyagokat szít. Már jobban is vagyok, a mellem nem fáj, az alterátió kisseb, és kevesebbet is köhögök. Épen márma végzém a második exament el. Bár már az utólsó vólna, de fájdalom, soká kel még e szabadító szem pillanatig várni, mely tsak valami 10^{ik} Augusztusban virad. Nenit, Nintsit, kitől már az igért Gellén Józsi könyvit pretendálom, tsókolom. A madrátz kés 10 frtot fizetett érte a hofmester. Édes mamám utólsó leveledben kegyessen meg engedéd, az említet Magyar könyvek vételet, mely engedelemel, én még is nem élek, én inkáb' jelenlétedben, novemberre hagyom. evel maradok téged hóltig szerető fiad

Imre

[Címzés:] Pesth / a Madame / Madame Anne de Madach / née de Majthenyi / per Vaizen / Szakál / a / Sztregova

23.
Madách Imre Majthényi Annának [18.]
[Pest, 1838. júl. 26.–aug. 10.]

Édes Mamám!

Név napod már el hanyatla, és én nem ~~a~~ valhatám, szívem érzelmeit. Mesze tőled, ez örömtől meg fosztva. ~~Ne sz~~ Tsak kívánnom, 's tűrnöm kelletett. De holis találnék rá szavat, hol, mely festné szívem érzetét; nem érez aki ~~érzi~~ érez szóval kifejthetőt. Tudod te azt mi mellembe lobog, ösmered e láng óltárait, ha nem ismernéd, hasztalan festném azt, nem ösmernél ra, mit fiad néked kivan, ~~es~~ érez, és nevel.
Édem [!] mamám engedd meg tsúnya írásom, de az ágyól [!] még ki nem szabadúlék. Épen itt ~~vagyon~~ vólt raizinger, Óh tsak téged láthátnálak már ölelve. nénit nintsit, kinek azt kívánom mit ő magának etsókolom, néked kezed tsókolva maradok háládatos fiad.

Imre

24.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [3.]
Alsósztregova, 1838. szept. 1.

Sztregova. $^{1}/_{9}$ 1838

Kedves szeretett Menyhértem!

Szegyenelhetném magam, hogy általad két leveledel, melyek oly kelemesen lepének meg! már meg-előzteték; – anál is inkáb', mivel utólsób'ikából bizodalmadat erthetném, hogy soraim már hozzád útba vannak. Ne vedd ezt hidegűlő barátságom jeléül, találva fel inkáb' okát ithonnemlétünkbe. De én mentegetem magam? tudom barátom szíve engem elégé ki mente már, előre. – Valóban ha nem venném puszta tréfának, ál fájlalhatnam álandóságo[m] iránti kevés bizodalmadat; én leg távolab'ról sem [tu]dnék kételkedni, hogy levelem benned még mindég régi [b]arátomat leli. – Egészségem még soká előb'i álapotját vissza nem nyeré, azonban mihelyt kedves Sztregovankra érkezénk, hol minden tárgyal egy múlt öröm kelemes emléke van öszve kötve, egészségem is szemlátomást helyre jött. Előb'i leveledben kívánságod jedentéd [!] e tájt leg aláb' leírásból is ösmerni. El van az rejtve a természettől is, mint a világ' kívántsi szemeétől [!], el takarva de át halladva e tsekély gátot, egy virágzób' hon is fejlik ki a szem előtt. Eleveneb' itt minden, mint a kül világon Virítób' a rét ét, melynek tsermelyes közepén, egynehány falúu emelkedik. Az ezernyi madár énekétől viszhagozó [!] erdő kelemesb'. – Lakunk egy dombon vagyon vagyon, körűlvéve egy ángol ízlésű, majdnem igenis nagy körű kerttől, mely, hegyen, 's a völgy ölén fekvén, erdőt, rétet, szőlőt, aklot, és tavat is foglal magában de egy része most igen el hagyott. E vad tsendes magány tehát, mely másnak nem tudom de nékem kimondhatlan bájt foglal magában, hazám, kedves lakó helyem. Innen a szomszédságokban kis látogatásokat teszek, M[ár]ia napra 9^{ik} Szep. Keszeghre szándékozunk szeretet[t] testvérem névnapjára, hol egy kis mulátság is les[z.]

Tsak most veszem ve észre már mily későn van, mert mily nehéz el válnom e levéltől, mely véled leg aláb' a távól lét datzára, beszélni segít. Bertzit tzókolva [!] tehát maradok téged igazán szerető

barátod
Madách Imre

25.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [4.]
Alsósztregova, 1838. szept. 28. előtt

A. Sztregova /$_{9}$

Kedves szeretett Menyusom!

Sebessen szál már azon idő felénk, mely ismét fel zavarva mostani élet rendemet, Pestre visz, és reménylem téged is. Szomorún nézek én elébe, mert meg foszt ismét hazámtól, hol oly sok van amit szeretek. És meg láttam most rövid időre, hogy vesztét annál inkáb érezzem. De kívántsin is várom azt egyszersmint, mert az hozza tsak el azon várt órát, mely véled ismét öszve hoz. Óh miért esik mindég a sors tsuk [!] úgy hogy egy örömet más bún kel meg venni, mért nem lehet mindent bírni maga körűl, minek iránt uk bája van. Nem tsinálhatok néked szemre hányast, hogy oly igen igen soká nem vettem kedves soraidat, mert e' szemre hányásal magam bűnét is megfeddném. Én itt igen keveset olvasok, és többnyire tsak kelmesseb' tárgyakról Scott-tól Matthiossontól Michaelis' Tiedge és másoktól, de Pestre többet szándékom vinni u. m. Pope Schlözer Gellert Bulwer Mendelsſon Policlet és másokat. Kérésemet, hogy még nehány sorral túdósíts, újítva maradok téged hóltig szerető barátod
Bertzit, Jantsit tsókolom – –
Saskút tisztelem és anyád
kezét nem ismerve is tsókolom.

Madách Imre.

[Címzés:] Al. Sztregova / A Monsieur Melchior de Lónyay / par Szakál / Miskóltz / Ungvár / a / N. Lónya

26.
Madách Imre Majthényi Annának [19.]
Pest, 1838. dec. 11.

Édes Mamám!

Bori minap haza ment, 's én igen sajnáltam hogy nem irhattam általa, legaláb' gondolat által is véled beszélve. De tsak délelőtt jött, midőn Lónyai nálam vólt, mindjárt Schvind jött, 's így lehetetlen vólt. A ketskemétiek még — most sem fizették le, 's Hamza pörbe akarja őket idézni. Spányik pedig mondja, hógy a kasszába még 40 forinton felűl van. A hús kifizetés után — Az idén nem leSZ oly szép jurista bál mint másszor, mert harmadik esztendei, tsak 2$^{\underline{\text{ő}}}$ accionárius. — Ambróziak már it bent vannak. — Horony minap itt vólt, 's szegény egy hoszú beszédet tartva, nagy iedve, 25 forintot kért, és vett tőlem költsön Martiusig, a te ígéretedre provocálva, 's addig ınteres gyanánt, mindenféliket kíván le írni, könyveket hoz költsön és. u. t. Hólnap bizonyos jóslat teszént [!] Pestnek le kellene sülledni, az útszák szögleteken hirdetményeket ragasztatott a varas, hogy e vélekedést terjeszteni nem szabad, 's töb' Tzimborák be is fogattak — Hogy még a defensiórúl nem írtam, az oka, hogy még semmi bizonyossat sem tudok, 's meg vagyok győződve jóságodrúl, mely erántam oly mértékfeletti — Kováts itt van — Barátiról a 3^{ik} Gregektus [!] is el ment, A szakátsné meg javúlt, Pistárúl kérlek rendelkezz — Bódit tisztelem, Nenit, Nintsit tsókolom, Boronkai vólt-e ott? — 'S néked édes Mamám megelégedésed meg szerezni akarva tsokolom ezerszer kezedet, 's maradok holtig

szerető fiad Imre

Az újságokra prenumerált a hofmester, de most a kis órára nints penz.

1838 11 Dec.

Spányik a belatristicai társaság tagja,
egy paródiát ír, neve
a tátosok, v̄. a drótos tót.

[Címzés:] Pesth / 'A Madame, Madame Anne de Madach / née de Majthényy / par / Retság / Szakál. / Sztregova.

27.
Madách Imre Madách Máriának [2.]
Pest, 1838. dec. 11.

1838 11 Dec:

Kedves Marim!

Sajnálva olvastam leveledet, mely ~~d~~túdósított szegény Pepinek betegségéről. 'S tsak azon egy remény vígasztal, hogy még Decemberbe (ígérete szerént,) itten ölelhetem Karátsonyi Christust, még nem árúlnak a chocoladet Károly el küldötte, 's tsak azt aprehendálom (mint Fábikné ifiu asszony) hogy komissióidat nem rám bíztad. (Hogy egy complimentet vulgo hazugságot sajtoljak ki tollambúl, nagy röviden mondanom kel) hogy igen kelemes, gyönyör teli foglalatosság, oly báj lepte kegyes némbernek comissióit végezni mint te vagy – (bravo ez jól sült el, talán elősször életembe, szinte meg izzadtam bele,) mert levél irás, és chocolade ellen különös antipatiám vagyon – ha bár azt igen tántoritja azon öröm, s gyönyör néked v̄. hozzád szólhatni bár ily (nem mondom rövid, de) tsúf írású sorokba is — (már enyi cupliment nagyon is sok, tsak ne légy tőlök kevély, hisz, maga az érdem el ismerés szól belőlem, 's ím ismét egy, igen jó folynak ezek a tolból, ha valakinek irunk, kit szeretünk,) de igy soha sem végezném el – azért Isten véled, Pepit, Pepit [!], tsokolva ezerszer, maradok itt pesten – elég baj hogy hozzád nem mehetek,

bátyád – v̄. ötséd amint tetszik

Imre

verte subito

porzóm nints, azért, tűznél kel szárítani íratom, de nem gyertya füsttől ily fekete, de szívem tüze füstitől, n. b. ha 1ör van szivem, mert biz én ezen soha sem okoskodtam, 2or ha az tsak ugyan ég – 3or Ha füstöl is. ——

Pestnek bizonyos jövendelések szerént hólnap el kel sülledni, az útsza szögleteken tzédulák vulgo hirdetések vóltak ki ragasztva, hogy e hirt terjeszteni nem szabad, 's töb' tzinkosok be is fogattak érte ha igaz, hát majd el beszélem hogy hogy vólt, ha nem igaz, annál job' – azonban én az újságot szeretem, errűl is leśz legaláb' mit beszélni, nem kel arrúl philosophálni valyon hány bibliotéka vólt az özön víz előtt, v̄. hány haj van az Öreg úr parókájában

MI

[Címzés:] Pe/t / A Madame, Madame Marie de / Hu/zár née de Madách. / par / Waizen / Ke/zegh

28.
Madách Imre Majthényi Annának [20.]
[Pest, 1838. dec. 25. előtt]

Édes Mamam!

Kelemetes azon emlékezet, mely vissza visz itt mulatásodra, de zavarja azon örömet, egy szomorú vissza emlékezés, mely mutatja, hogy bár hogyan iparkodom meg elégedésedet ki vívni, te még is elégedetlen vagy vele. Hogy fájt az nekem, ki mondani nem lehet, midőn reményem közepén, íly kínosan jelentéd megnem ~~eml~~ elégedésedett, 's azon erősítő reményt mint sújtá el, hogy te szereteted jutalmaz. Babnik még most sem határozott bizonyos órát, de mindnyájan szorgalmatossan járnak, az esztergálos machina még elnem érkezet, min igen haragszok, mert munkáimat néked nem küldhetem. A ketskemétiek, tsak

két hét múlva fogják le tenni a pénzt. A Nintsi órája még nem kész 4 nap múlva lessz tsak kész. Már a hidat ki vették, és sok jég megy a dunán. Majthenyi Gábor (nem tudom melyik) fia (aki katona is vólt), a Darótzi mólnár lányát veszi el aprehenzióbúl. Itt két embert találtak meg ölve, a lóvásáron és a deszkásoknál. Egy fejet is küldök édes Mamám rajzolatimbúl, most Caliopet festem.
Spányik még mostanig jó viseli magát, tsak hogy a színházi kedvelés, nagy ~~keg~~ kedélye, melynek tsak az vet gántsot, hogy pénze nints – –
Mivel te oly jó vóltál, édes Mamám 's valami tudomanyos könyv vételére pénzt adál, leg job'nak véltem az Athéneumra prenumeralni, melyből a magyar literatúrat meg tanúlhatom, 's mivel igen szép történeteket foglal magába, nehány számot Nintsinek küldök. Ó be nehezen várom, hogy a jég meg áljon, 's ismét olvadjon, ha tsak akkor jöśz hozzánk édes Mamám. – Nénit Marit Nintsit Pepit kis Pepit tsókolom, Bukvát Bódit Borit is köszöntöm. 'S evel néked maradok hóltig

haladatos fiad Imre

Két pulyka az uton meg fagyott.
A sajt is egy keveset savanyú.
A süteményer mindnyájunk köszönete, mely szereteted új tanúja — Káposztát parantsolál venni 50 főtt, De mivel nékünk 100 főnk van, 's már már romlik, aból küldünk ötvenet.

Imre

[Az összehajtott levél címzéssel átellenes oldalán, Madách Imre kézírásával:] sok baj után [ugyanabban a sorban, távolabb:] sült ki

[Címzés:] Pesth / A Madame Madame / Anne de Madách, née / de Majthényi – / a / Sztregova

29.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [5.]
[Pest, 1838. dec. 25. előtt]

1ő Levél Mivel azon kinevezéseket, melyeket, minap említettél el felejtettem, kérlek írjad meg (az atyádéval együt.)
Emericus Serenissimus Philosophicus canis,
disserens membrum, hoc nomine Harmodias
2ik Levél Kérlek írjál te ödönnek, v̄ is Appiusnak, hogy készűljön el a His– –ból – s 8ad félkor jöjjön hozzád, énis meg jelenek, 's egy úttal vernerhez is megyünk.
3ik Levél –
– –
– –
– –
– –
– –
Ó tempora ó móres
Ó ásini ó censores – ki törűlte — leg hosszab' levelem

Nézzétek ez három, 's még is
punctum egy! szóla, ha a tradítiónak hidni
lehet, szent lélek sugalta hangal,
a kálvinista pap ——

O. A. M. D. G.

De te eretnek ember, ezt meg sem érted, azért én mint jó Catolicus, hogy az egyedűl bóldogító útra vigyelek, meg magyarázom v̄. inkáb' meg deácozom – Hald tehát keresztényi figyelemmel "Favéte lingvis,, Azon időbe mondá Cristus az ő tanívány inak[!], ~~hogy~~ ugy, mint én mondom neked: Omnia Ad majórem Dei Glóriam q. e. d.

[Címzés:] Három levél, egy / személbe+ Lonyai Me- / nyusnak
[Lent, lábjegyzetként:] +Paulus, Petrus, Jacobus, Lucas / Policarp, telesfor, Macár e. c.

30.
Madách Imre Majthényi Annának [21.]
Pest, 1838. dec. 25.

25 December: 1838

Edes Mamám!

Szemre hányásokat teszel, kevés írásomér — mit kételkedhesz [!] azon, hogy véled beszélhetni nekem a leg édesseb' foglalatosság! – de mit is írjak mint azt mit úgyis tudsz, reménylem, hogy én, mint foglak mindég, tiszelve [!] szeretni — Mind azon által, én már három levelet írtam, mit ha nem hiszel, kérdezd meg Spányiktól, az elsőt Misával, s azólta kettőt — 's ezen túl is ez leend leg édesseb' foglalatosságom. — Nemis képzelem mint lehetne az, hogy ne vetted vólna az én leveleimet, a hofmesterét igen. — Horony (nem tudom ezen levelet meg kaptad e edes Mamam) minap itt vólt, 's a te ígéretedre hivatkozva 10 pengő forintot vett tőlem költsön, mi nagy zavarodásba hoz, Mivel 1ör ez nékem nem kitsínység, Martiusig nem akarva vissza adni – 2or Mivel mindenfélét visz le írni tőlünk, alkalmasint le róvására, – 's már vitt is – azért kérlek adjál tanátsot, mint tsínáljak Edes mamam, mert e tanáts bizonyoſan a leg jobb leend. A ketskemétiek még most sem fizettek, 's ez oka, hogy a közönséges kassza is a leg nagyob' Hecticába sínlődik. 'S mi nagyob' hogy az ehes farkasok mindenfelől várnak mar – A szálás pénz, 's az el érkezett Esztergálos masina meg fizetése. Pista sok könyörgése után, meg tartatott. Minap az öreg úr hívására páholyában vóltunk, új kegyességeddel, hogy a muzsika eḡyesűletre prenumeráltál, nekem sok kelemes estét szerzettél melyeket Lónyay társaságában, kit napról napra jobban szeretek töltök. 'S ha még e mulatságra is marad időm, véled beszélhetni ne vólna? — Nintsit nénit tsókolom — és néked kezeidet tsokolva maradok
hóltig láládatos [!] fiad Imre

Ötvös rezignált – Lónyai Excellentiás lett Cziráky resignál e. c. mit jövőkorig jobban meg tudok, 's túdosítlak

Lónyay Menyhértnek írt levél (29.), a vízjel átrajzolásával

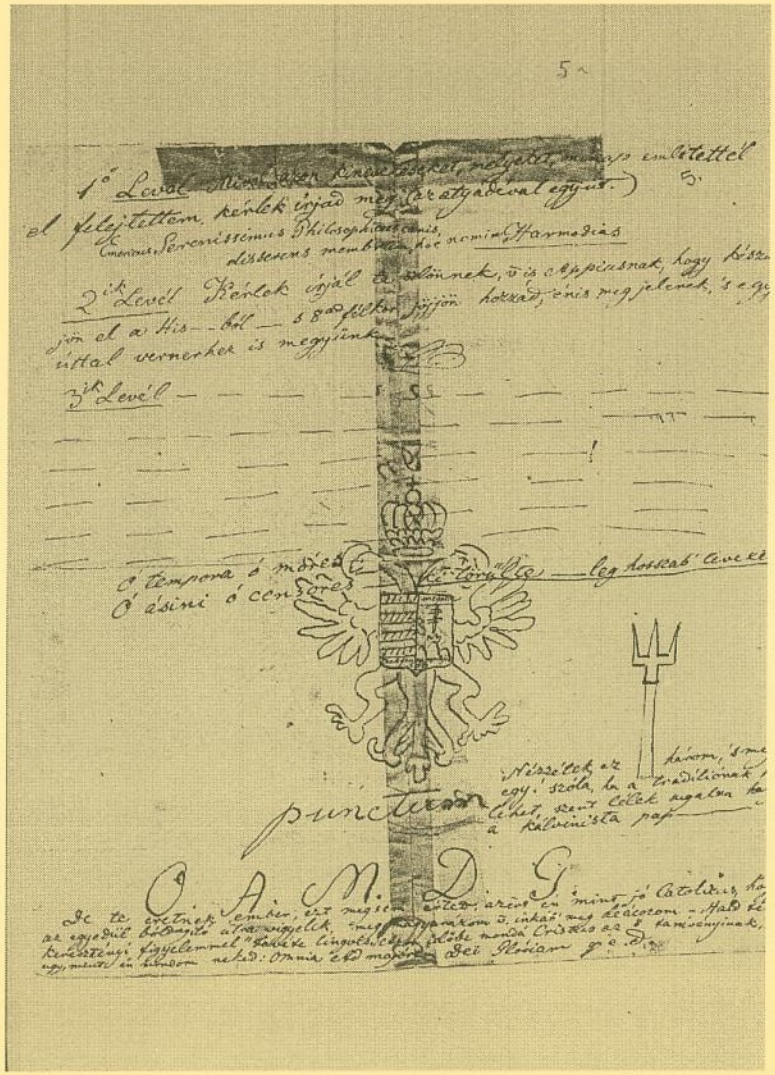

Lónyay Menyhértnek írt levél (29.), a vízjel átrajzolásával (verzó)

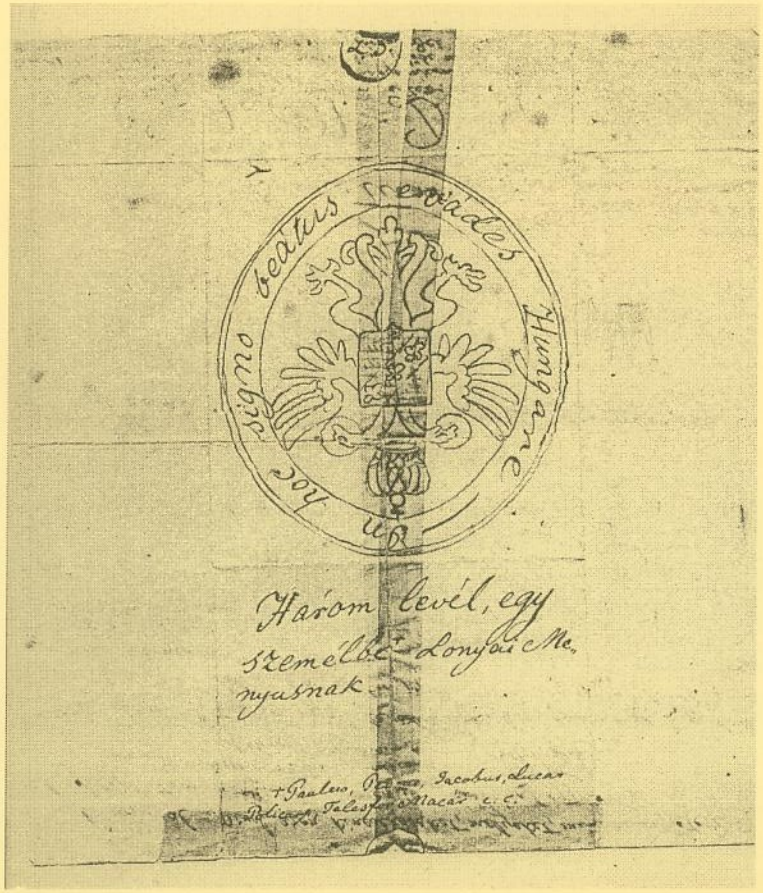

[Címzés:] Pesth / 'A Madame, Madame Anne de / Madách, née Majthényÿ. / par / Vácz / Rétság, / Szakál. / Sztregova

31.
Madách Imre Majthényi Annának [22.]
[Pest, 1838. dec. 25. után]

Édes Mamám!

E mái nap, kettős örömet hozott, az alkalmatosságot Sztregováról, mely anyi bizonyságát adá ismét szeretetednek, menyit jóságod, iránt tam tsak adhata, és Pepit, ki igen rekedt. A lózokat, melyeket, már régen meg vettem, a szám adások között küldi Spányik. Ötvös valami gubernátor lett,[+] bedekoits vice cántzellár. Cziráky Krazsalkovits helyett hertzeg lessz. Kérlek küld, az első alkalommal be Alis, es Pompeji utólsó napjait. Kérlek édes Mamám ne haragudj, hogy Horonynak, azon penzt adám, de ígéretedre hivatkoza, 's ha ezt nem is tette vólna, ámbár nékem is vólt szükségem pénzre, utólsó pénzemet oda attam volna, én nem tehetek róla, de könyeb' nekem, ha én szenvedek szükséget, mint ha mást latok szenvedni. És képén is mint látszot, a betsület érzés meggyőzése, le írni lehetlen. – Ha nekem egy köpönyeg, és nagy kaputom van, s látok mást fázni, ha meg szólítana, nem álok érte, nem adnám e oda neki. Minap az úri útszába, egy siró gyermeket ki sirt, mivel egy forint helypénzt kellet vólna szüléinek fizetni, e forinthoz, még egy tízes hibázott, 's igy ki fogják vetni szegényeket, hidd nehány napig minden kedvem oda vótt, éjel-is ez járt fejembe, mert nem adhattam neki. — Itt édes – mamám egy rajzolatot küldök. Az esztergálos machinát, hólnap fel álítják. — Mivel irtad leveledbe, mely oly kedves vala nékem! hogy innen, oly isszonyú, borzasztó, szörnyű, félelmes, ijesztó [!], mord, véres, rettenetes, hirek szárnyalnak, kötelességemnek tartom, gondos szerető szívedet meg nyugtatni, mivel mind az nem igaz. De azért Lónyaival sem megyünk mink magunk, az útszán, mert az ilyenkor tele van. Kérlek azért, ne agodj, hisz én a leg kisseb' veszedemet [!] is kerűlöm, ha értem nem is, tenném leg aláb' érted. Tudva kegyes jóságodat erántunk, mely szerént szereteted, nekünk kivánod ("a munka után édes a nyugalom,, (ha emlékszel azon képre) hogy munka után mulassuk neha magunk, neha, ha épen valami nevezetes darabot játszanak el megyünk a színházba, anal is inkáb' mivel a hofmester irgalmatlan kedvét, mord képekkel észre veteti, ki külömben igen jó, világra való iparkodó, e. c. Ezért tehát, bizva örökös szeretetednek éremlésébe [!], maradok hóltig háládatos Imréd

[+]most jut eszembe, hogy Gallicziai.,

Új esztendei kívánatomat, minek is nyilvánitsam, úgyis tudod, hogy fia, ily jó anyának neki mit kiván

Nénit nintsit tsókolom, neki is küldök egy képet, t. i. néninek. Bódinak irok, Bukvát Borit. e. c. e. c. e. c. tisztelem mi afféle. és ugy továb' punktum.

[Címzés:] 'A Madame, Madame Anne de Madách / née Majthényÿ
[A címzéssel átellenes oldalra jegyezve:] Szükségből elegant

32.
Madách Imre Majthényi Annának [23.]
[Pest, 1838. dec. 25. után?]

Édes Mamám!

Minden alkalom szeretetednek új példáit adja, és én! mit tsinálhatok? Legy meg győződve édes Mamám hogy mindent el követek, – hogy legaláb' megelégedésed szerezzem meg. Tsodálom hogy utólsó levelem meg kaptad, mivel adre/se nélkűl vitte István a póstára, és sok tzeremóniát kellett vele tsinálni. A ketskemétiek még le nem fizették a komisiókat el végzettük károlyal, ki is szegény leg roszabbúl járt mellette, mert két húszast, egy tízest, és öt garast el vesztett, melyeket maga pénzíből pótolt. Az esztergályos szerszámok öszvessen 50 ezüst fo-

ritra [!] mennének. – – Ambrózinénak is itt küldünk némely bútorokat. Néked Édes mamám egy rajzolatot. És a f Hofmester is reménylem meg küldi a számadást. Ezek után kezedet tsókolva, és Nénit, és A komornokot köszöntve maradok hóltig téged szeretni meg- nem szűnő fiad.

Imre.

1839

33.
Madách Imre Majthényi Annának [24.]
[Pest, 1839. jan. 10. előtt]

Édes Mamám!

Tegnap előtt vevém Nintsinek kedves sorait, mellyek mégis tsak némileg is allig tudák pótolni ki, azon örömet, melyet érzek, ha tulajdon leveledet veszem. Mindenni [!] levélbe, mely nekem Sztregovai emlékeket hoz ide oly betses, szép emlékeket, melyeket e pesti zaj, nem felejtethet el, 's hiányokat tsak a tzélhoz érhetés teszi tűrhetőké, várok már egy túdósítást, mikor leszen azon bóldog pertz, mely karjainkba vezet, de meg vallom, hogy ezen pontot mingyárt első betses levelidben is, allig távozál, már kívántsin keresém! — Abróziaknál mindjárt azon nap vóltam, midőn a nintsi levelét vevém. Kik is az Asszonyi egyesület bálra, biléteket erővel rám akartak tolni, de meg előzte őket már Lónyaine. – Ki is már előb' adott nekem biléteket, azon kérelemmel, hogy menyjek el. Azért tehát egész caraván Spanyik Lónyayék, Benitzkyék, Boronkay, Verzar Pelati, e. c. e. c. jól fel öltözve el menénk, szép meleg est vólt, 's éjfél után haza jövénk. Igen jól mulattuk magunkat. – Vajha Te is, Nintsivel ott lettél vólna, még tökélesseb' lett vólna meg élégedésem – külömbet, húzás is vólt, Lónyayné két nagy aranyos kannát adott reá, de én semmit sem nyertem. Máskara kevés volt, 's még keveseb' szép, ember sok. – Mivel kalapom egy évi

szolgálat után már igen rossz vólt, ugy hogy karimája, ugy tsüggöt, mint egy beteg malatz' füle. Jóságodba biza egyet veszünk. – Hogy nem vettük idő előt, az bizonyitja be, mert egy kalapért, melyet már én nem hordok a zsidó sem adna két garast, mint tapasztalék tavalyi kalapomnál, melyet Istványnak adék – és a mostani, annak érdemes successora. Reménylve tehát, hogy nem sokára, egy örvendetes hírt veszek közel el jöveteledről, nénit Nintsit tsókolva, maradok hóltig hálaadatos fiad Imre

Mostan jön eszembe, itten a régi pósta útszában, egy tót teatrum ál fen, melybe nehány tanúló társaim is színészek – nem sokára, többekkel szándékozok meg nézni. — —

[Címzés:] Pesth / 'A Madame, Madame Anne de Madách née / Majthényi / Vacz / Récság / Szakál. / Sztregova

34.
Madách Imre Majthényi Annának [25.]
Pest, 1839. jan. 19.

Édes jó mamám!

Mióta az alkalmatosság el ment, nem vettem egyet is kedves soraidból, melyek nékem szerelmed anyi tanúságát hozák, 's oly kelemessen lepének meg. Azokat tsókolhatam, szeretet kezeid helyett, 's gondolhatám midőn irta ezt szeretett mamám reám gondola, 's én érdemes kívánok lenni szeretetére. De épen e körűlmény ketsegtete azon reményel, hogy tulajdon jelen létedel bóldogitandsz. Sötét képzetek jöttek szívembe, ha talán valami bajod vagyon, és én azt nem is tudom. Kérlek gyere már egyszer ismét közénk és fogad forró gyermeki szeretetünkel öleléseink. Semmi sem oly kedves nekem most, mint jelenlétedbe, 's nem érezem az örömet, mert véled nem közölhetem azt. Most az exámenekre nyakra före készűlök 5óra előtt mindég fel kelek. De tsak legyen ennek vége, aztán, minden

héten tellyesíteni fogom égő kívanságomat, hogy véled leg aláb' írásba szóljak Addig is maradok téged hóltig szerető fiad Imre

19 Jan 1839

[Címzés:] Pest / 'A Madame, Madam Anne de / Madách née de Majthény. / par / Vácz / Rétság / Szakál. / Sztregova

35.
Madách Imre Majthényi Annának [26.]
[Pest], 1839. márc. 17.

Édes jó Mamám!

Tsak ma estve kapám, kedves leveledet mely meg élégedésed jelét foglalva, magában, nékem kétszerte kedves az. Ami az én, 's Spányik meglopását illeti – ez tsak különös húmorának szüleménye, kivált az övé, ha tőlem pedig vesz is a pista nehány garast néha tudtom nélkűl, tudja ő, hogy én jólakva nem nézhetek egy szomjassat, 's ha van pénzem, bizonyos lehet az, kinek nits, hogy inkáb neki, mint magamnak is meg tartni kívánom azt. — Örömmel, 's allig várahatva már várom azon üdőt, mely hozzád vezessen, 's ott szóval élő beszéddel mondhassam azt szívedhez, mit igy tsak hólt betűkkel írhatok. – Evel maradok téged

hóltig szerető fiad
Imre
mp

1839 Mar. 17

[Címzés:] 'A M a d a m e, Madame / Anne de Madách / née Majthény respectuensement.

36.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [2.]
[Pest, 1839. ápr. 27. előtt]

Kedves szeretett Menyuskam!

Márma reggel vólt itt Reisinger, és ily örömmel sohse tölte el látássa, mint épen ma, nem akkor, midőn súlyos betegségemből ki vont, mert akkor leg feljeb' egy örömtelen jobbúlást adott, ma pedig azt: mi az életet kivánatossá teszi. Sok mínák után mondá, hogy teljes biztossággal jöhetsz hozzám, mert én csak tégedet kérdeztelek, csak szüntelen tégedet vágytalak ölelni. Azt mondá továbbá hogy ezt <...> előb' is meg engedhette vólna már, de félt, hogy hideg léggel telt ruhákkal bejöve meg fog ártani nékem — óh képzelheted bosszúságom oly sok írni valóm lenne, de nem írhatok többet, igen gyenge vagyok, de várva, forrón várva azon perczet, mely hozzám vezet (és barátságodtól reménylve, hogy ez nem soká lesz) maradok

hű barátod
Imre

[Címzés:] Lónyay Menyhértnek.

37.
Madách Imre Majthényi Annának [27.]
[Pest], 1839. ápr. 27.

Ap. 27 – 1839

Edes Mamám!

Kegyes gondosságod egésségem felől engem tsak félelemmel tölt el, hogy ebbe tennen egészséged szenvedend. Én már egészen jó vagyok. A doktor is azt mondá hogy mindent szabad ennem mit tsak akarok.

Mértékfeletti kegyességed, melynél fogva nékem a ketskeméti pénzből akarsz valamit adni, most nem használhatom mivel még két vagy három huszas hián előb' adott pénzem is mind meg vagyon, hisz nékem–igen kevés kel, ha nem vagyok kéntelen valami subscriptióra adni. Kérlek édes Mamám a [!] nem sokára be nem jönnél, mit oly ~~éj~~ óhajtva várunk, hagyj tsináltatni egy nadrágot, ez igen ronyos, 's igen kopott. Valahányszor új meg új bizonságait adod szeretetednek, szívem mindég nehezűl gondolva, hogy én azokat soha vissza nem pótolhatom – Engedelmet kérek rövid és tsúnya irásomért, de igen sokat mulaszottam [!] el, ezt kel tanúlnom.

Téged hóltig leg forrób'an
szerető fiad Imre.

[Címzés:] A Madame Anne de Madách, / née de Majthényi. / a / Sztregova.

38.
Madách Imre Majthényi Annának [28.]
[Pest, 1839. jún. 17. előtt?]

Édes jó Mamám!

Nem foglalatosságaim sokasága, vala oka, hogy kötelességemnek, 's kedves foglalatosságomnak, neked írni, nem tevék eleget, de mivel az alkalmatosságot, mely nékünk mindé~~k~~g a$\overline{\text{ny}}$i jelét hozza szeretetednek vártam. – Végre el élkezett, [!] 's én örömmel ragadom tollamat, néked azt ismét mondani, mit a$\overline{\text{ny}}$iszor érezve mondtam már. A Classzificátiót el olvasák. Én Doctrinából 22$^{\underline{\text{ik}}}$ eminens Phisicából 7$^{\underline{\text{ik}}}$ eminens Históriából 5^{ik} Eminens Metaphisicából 2$^{\underline{\text{ik}}}$ eminens, Hungaricából eminens. Ha öszve számoltatik, nehányal előbre vagyok, mint tavaly. Balassa a Metaphisicából 3^{al} utánam van Lónyai 14el. – Benitzky 12$^{\underline{\text{vel}}}$ Boronkay 9$^{\underline{\text{el}}}$ – A históriából Balassa köz scandalumra 1$^{\underline{\text{ő}}}$ – Lónyai érdemelve 2$^{\underline{\text{ik}}}$ Boronkaÿ 15$^{\underline{\text{ik}}}$ Benitzki 33$^{\underline{\text{ik}}}$ Phisicából Lónyay érdemmel

az első, mivel a Phisica kedventz tudománya léven öt phisicát is vesz, 's azokat olvassa, ebe a szemestrisbe, vetély társa leszek. A báró urat is pedig majd tsak talán ki emeljük nyergéből. – Tsak Lónyay Luby, és én mondtuk fel az egész históriát, még is az az első!! Ugy a doctrinából is, ámbár egyszer tertiát capott, nehányal előttem van. – De hadjuk ezt. – Én ha másért nem is, kedvedért édes Mamam, elég magasra ki vívtam, minden futkosás nélkűl, 's reménylem jövőre, még magasban megyek. – Ami a színházat illeti, mindég át láttam én annak nem legjob' bényomását, Károly, 's Pali korú elmékre, különös eset vólt az tehát, hol én ne ellenzettem vólna a menést, vagy azt épen kértem vólna. Én ámbár érzem irói pályámra ennek jó befolyássát (mert oly verseket irok, hogy erővel az athéneumba ki akará tétetni Lónyai, 's Spetykó, sőt szín darabot is, hogy Földvári biztatott játszassam el azt.) de oly távól legyen hogy néked kőtséget szerezve me$\overline{\text{ny}}$ek, hogy, ha szenvedélyeim leg nagyob'ika vólna is, arról kedvedért le mondanék. Le tudok én mondani minderől. – Külömben is még elég üdő. – 'S tudod ha látom testvéreimnek valamibe nem jó részesűlni, magam sem részesűlök szívessen. Egy tzélom tsak nekem szeretetedet meg tartanom, 's meg elégedésedet meg szereznem. – Az estergálosnál, már kö$\overline{\text{ny}}$en tsinálok magam is piksiseket, srof, 'skatulyákat, Tojástartókat e. u. t. Küldtem vólna is neked, de ha valamit tsinálok, mindjárt el viszik tőlem, 's most nem tsinálhattam. Babnigg a fenmaradtt 4 pengőn vett kótákat. Bár nemsokára lenne azon nehezen várt öröm miénk, tégedet köztünk ismét ölelni — Evel maradok téged

hóltig szerető fiad Imre

Én Lónyainak, 's ő nekem minég [!] ad olvasni könyveket, 's a közönséges Német újságot.

[Címzés:] 'A Madame, Madame / Anne de Madách née de / Majthényi. / Sztregova

39.
Madách Imre Majthényi Annának és Madách Annának [29.]
Pest, 1839. jún. 17.

1839 Pest 17 Jun.

Kedves Mamám!

Ámbár még kis üdö, mely alatt nem tsókolhatám kegyes anyai kezeidet, még is az oly hosszúnak látszik, mint ha éveket ~~is~~ foglalna magába, hosszű [!] egy, bár mi rövid idő mely múlik kedveseink távóllétében. Palya <…> ma reggel érkezett, 's nem tsak azért mivel rólad édes Mamám hireket hozott, de mivel azon vidékről való is, kelemetes vólt. – Pepi Marival ma mentek el Keszegre. Ma kezdtem el az olaj–festést, igen jól megy – az úszás nem igen, mert ha viz megy az orromba, felejtkezve a láb, és kézbéli actiokról, egészen el hagyom magam – azonban már valamivel jobban. A mobiliára szánt matériat 9 óra levén a bezárt Lidemañ bóltjába nem vehetém, de Hirschnél vettem, Spányik ki fizette. Ismerve anyai jóságod és kegyed, oly bator valék Lonyay, és a. t.vel magamat Deffensióra bé jelenteni, – már úgyis az utólsó. – – Nintsi váziumjai munkába vannak, palya által küdök egy általam készített bors tartót. Isszonyú örömmel készítém, mivel néked véltem általa némi örömöt szerezni. – – Nékem bizonyossan legnagyob' gyönyörüségem leszen, ha kegyes szivedbe háládatos fia [!] neve jól leszen be írva. – Várva azon lassan mászó üdőt mely ismét karjainba [!] vezet, maradok téged hóltig szerető háládatos fiad

Imre

Kedves Nintsim!

Vajh ha meg engednéd nevedet versimbe be irni,
Óh be sokat látná általam írva magát!

Nem lehet óh Nintsim tsak egekben bírni szerentsét,
És eget íme szemed éji körébe lelék.

Imre

N. B. Csötörtökön
Lónyayék az auwinkelbe
hitak meg egész napra.

[Címzés:] Pesth / a Madame Anne de Madách / née de Majthényi / Sztregova

40.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [6.]
Alsósztregova, 1839. aug. 3.

$839\ ^{3}/_{8}$

Kedves Menyusom!

Tőled elbutsúzván, lesem fekudtem, 's még két óra előtt elmenénk. Midőn lassanként eltűntek szemem előtt az éj homályába Pest Pompás kő-tömegjei, 's midőn így minden pertz közeleb' vitt szeretetjeim karjai közé, örömöm még se lehettet tökéletes, mert ezen öröm öszvevólt kötve a tőledi elválással. Véled töltém minden napom' egy nagy, 's kellemes részét, veled közlöm érzetim, gondolatimat, – és most két hólnapig, egyedűl a hólt papírosnak kel hordani hozzád azt, mit élőszóval óhajtnék baráti kebledbe önteni. 8 óra után meg érkezék Keszeghen, hol egész 30adikig igen kelemessen töltöttem az időt. Járva a szomszédságokba, és véve látogatásokat. (Verseimet itt ki válogattam és a végső politúrát adám reájok. Most újra kérlek, hogy leírt verseimet senkinek se mutasd, 's ha ismét meg látjuk egymást, akkor oda adom minden kijavítottakat, melyekel már kényed szerént bánhatsz.) $30^{án}$ hírt kaptunk, hogy Anyám Teplitzből, hol igen jól mulata testvérem is, ha-

za érkezett, Még azon este el indúltunk, és másnap reggel már Sztregován valánk 5órakkor. Utunk igen kellemes, és érdekes vólt. Mentem a nagy Verbőtzy sírja mellet, melyen egy egyszerű piramis ál deák felírással, mentem a romhányi téren – 's a nap akkor szála le, más hazákat felett virasztani ditső hajnalát. Gyarmaton éjfélkor mentünk keresztűl, keszeghen meg tudtam, hogy a vármegye levéltárába sok íratok vannak Rákótzy ideiből, többi közt az Onodi gyűlés e. u. t. ez nekem igen érdekes, és hasznos lessz (darabomba) Füleken ~~most~~ egy régi ~~elhagy~~ elhagyott házba, mely egykor Rákótzy birtokába volt egy artz képére találtak, az artzkép sógorom birtokába van, bal óldalán ezen felírás olvasható:

Qui pro bóno societátis nihil audet ille
Bónis Societátis úti dignus non est.
Qui non plus audet quam ei praecipitur
Servus est.
Qui injuriam sibi inferri patitur ea dignus est.
Malis mori ut Leo, quam vivere ut Asinus

audeas quam
Plus liceat qua que L I ki szakadt A T
Patriae conservationi.
Sacr. Symb: Pr: Fran: Rákótzy

Emlékeztetek igéretedre, hogy azon szomorújátékot ird meg, melȳet igértél, már énis készülök reá, 's mi nagy gyönyörűség lesz azt öszve hasonlítani, bár már előre meggyőzöttnek ismerem el magamat. Nekem itt egy iró-szobám van a kertbe, 's nagy részén a napnak ott vagyok. Jóanyám távól létem allat oly kelemessen öszve igazíttatta azt, hogy ki költő nem lenne, itt ázzá kellene lennie, – Én itt sztregovát két szempontból festem le: Játztál e már Lónyán teátrumot, és mit – Vajh ha nézőtök lehetnék, töb' éldeletet adna, mint bár mi művészi remeklés. – – Pétert kinem dolgozom, de Endre ł irássára előre örűlök, mivel azalatt (bár mindég) de kiváltképen tsak rólad fogok gondolkodni. – – Ma várjuk keszegrűl testvéremet. – Egészen meg lennék elégedve, tsak te hibázol nekem – s oly nagyon hibázol, hogy örömem tsak fél, mivel

azt veled nem oszthatom, búm kétszeres, mert azt viselni te nem segítsz. Szüléidnek, és testvérednek kezeket stsókolva [!] Bertzit szinte, kit kérek hogy irjon nekem, bár tsak nehány szót, énis fogok néki jövő póstán, Jantsit a károly és pali nevében is és a kis kellemes Jósit, ezerszer ölelve maradok téged szeretni megnemszűnő

barátod Imre

[Címzés:] Sztregova. / a Monsieur Melhior de Lónyay Docteur de / la Philosophiae / par Miskoltz / Kassa / Ungvár / a / Lónya

41.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [7.]
Alsósztregova, 1839. aug. 17.

1839 17 Aug.

Kedves Menyusom!

Mivel valahágyszor [!] írsz, mindég a póstán fizetendő árt említed, és mentegeted, nem jöhetek más gondolatra, mint hogy neked is, tőlem egy levelet kapva ez első gondolatod; vagy pedig hogy nem tartasz képesnek, v̄ olyan barátnak is, hogy: ha egy kedves levelet kapok, (nem anyit menyit kel) de ezerte anyit adjak érte. – – – ezt tsak parentesisbe.

18 óldalas leveledet el olvastam, 's töb'ször utána számoltam hogy igazán an̄yi e, mivel nekem oly rövidnek látszott, de ki találva okát; azért mivel disputálni lehet rajta? – óh nem – de mivel tőled vólt. Disputátióba nem akarok ereszkedni, mivel oly ros̄z vége lehetne mint a mixturai disputátióknak. –
Kérdezel, hogy mit dolgozok, valóban az igen kevés. Phådonnak (hisz' ösmered (?)) legaláb' kívűlrűl – ugyis e világon minden külső máz – – – –) ennek tehát egy taglalatját írom, de ez téged nem interesszál. – Ezenkívűl lovakat tanúlok hajtani – Festek – egy fog húzó tanárt. Néha versezek, mibűl egy exemplárist küldök, ha a póstát nem sajnálod. Kérlek küld el Péter,, tervét – Restellek újat tsinálni, vissza

adom. – Endrének dolgozok tervén, igen egyszerű darab lesz. Tsókollak Bertzi és Jantsival. –

Zelotes baratod Imre

NB. Testimoniumomat el (nem küldted – – – köszönöm.

Egy anya gyermeke sirján
Szivemre hultanak
Ezernyi átkaid
Nagy ég, – le orzva hajh
Ditső virágait

———

Le tört tser orma ként
Ki sújtva álok én,
Törött hajó gyanánt
Az élet tengerén.

———

Le sújtva vágyaim
Ég adta érzeti,
Le törve szűm ditső
De múlt reményei.

———

Ki sújtva álok én
Hazátlan elhagyott,
Távolba semmi szív,
Melȳ értem érzne ott.

———

Esengve semmi száj
Se hív "jó gyermekem
Sehol se vágy felém
Szerette kedvesem.

———

Nem számit a haza
Leányai közé,
Szívem honát tsak ott
A sírokon lelé.

———

A sírba, hol enyész
Ég adta képzetem
Fagyasztva hol veszett
Az üdv, az érzelem

———

'S ha el rezegtenek
E fél világ körén
Borús keserveim
Rokont se lelve én.

———

Egyetlen egy hivem
A viszhang szelleme,
Ez érti, mit nem ért
Sok ember érzete.

———

A kő viszont adá
Borús keservemet,
'S az emberek között
Lagy szívre nem lelek.

———

———

De szűmre hulva bár
Az égnek átkai
El bírta az anya
E vészt ki tartani.

———

Az ég adá neki
Őrére angyalát,
Egy égi gyermekét,
Szerelme magzatát

———

Ujúlva láttam én
Szemébe hajnalom,
Szerelmem éveit
Vezér tsillagzatom

———

Ujúlni láttam én
Ditső reményemet,
'S mosolyba tűnni föl
Ég adta éltemet.

———

Szívem keserve hát
Ő rajta meg töre,
Veszély között viradt
E szívnek édene.

———

Virasztva őrztem őt
Az égnek üdve ként,
Gyöngéd virágomat
Az éltető reményt,

———

'S ha szóla "jó anyám„
Elősször én felém! – –
Rokon szívet lelék
Éltemnek éjelén.

———

Éltemnek éjelén
Hol mindki el hagyott
Egy kedves angyal itt
Felém sohajtozott.

———

'S fülébe súgtam "óh,
"Szeresd a szent hazát„
"Tisztelve őrzed őt„
"E jó 's ditső anyát„

———

'S hol itt a földi kints
Fizetni üdvömet,
Ha égni láttam én
E szókra a szemet.

———

Hol itt a földi kints
Fizetni egy anyát,
Ki gyermekében egy
Ditső eget talált.

———

'S ha szunȳadozva ő
Ölemre el hevert,
Szívem, szívében egy
Remény világra lelt.

———

Fejlődni láttam én
Honom reményeit,
A drága szűben ott
Ujúlni fényeit.

———

'S ha ébredezve most
Örűlve játszogalt,
Szemembe könȳ eredet,
Fölötte felleg ált.

———

Mivel tudám a báb
Majd egykor únva lessz,
'S a bábbal édene
Örök sirokba vesz.

———

Ezernyi vész, vihar,
Jön élte tengerén,
'S ha tört hajója – hajh
Belé temetve én.
———
———
'S ha' tűz reményei
Egekbe vágytanak,
'S virágos érzeti
Az égbe laktanak!
———
Ujúlni láttam én
Le törte érzetim,
Sirokba fulladott
Ditső reményeim.
———
'S bimbom midőn virúlt
Ditső remény között,
Le törte azt a jég
Örök sirok fölött.
———

Ki égve oly üres
E szívnek érzete,
Sirokba költözött
Reménye – élete.
+ +
+
Im útas itt vagyon
A drága méla sir,
E sirba érzetem
Egy égi kintset bír –!
———
E nagy világ körén
Szívemnek semmie,
Ki véve a reményt,
Vidító érzete.
———
Mindöszve birtokom
E talpalatnyi föld,
Napom, – szövétnekem
Borús ölébe dőlt.
———

<...>
'S lesendi birtokát
~~örökre~~ reményben az anya,
Örökre kintseket
Az ég nem orzhata
———
———

Ím! ezen sorok azok, melyeket ígértem Bertzinek, 's most be töltém ígéretemet.----

Néked menyusom ezt.

Gyász
Egyetlen, szeretett felesége halála után im!
Templomot építet férje, keserve között.
Temploma kész, bé megy leg elősször is ekkor,
'S új feleségivel ott öszvekelendni örül.
———
———

P. S. Veres könyvetskéd kész.

[Címzés:] Sztregova / a Monsieur Melchior de Lónyay / par Miskolcz / Ungvár / a / N. Lónya

42.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [8.]
[Alsósztregova], 1839. aug. 30.

1839 Aug. 30

Ha némi részvéttel vagy erántam, ugy nem kel írnom előb', de érzed azt, mi érzet foghatott el meg tudva betegségedet. Tudva hos [!] ismét egy időre azoktól el választatol kiket szeretsz, kik téged oly esdve várnak, mint én tán azon pertzet, mely öszve vezet. – Óh ha gondolom még egy hólnap, egész egy hosszú hólnap, akor itt érzett édességeimbe egy keserűség keverődik, melyet tsak az előb' látási remény enyhíthet. Úgy vélem szándékod vólt a bánya városokba utazni ezen szűnetek alatt, Jó anyám engemet is el küld oda, jóságának új, 's már aīyiszoros jeléül, nékem mi sókkal kedveseb' lehet ez, hogy ott véled van alkalom öszve jöhetni — Vajh be hosszúnak fog látszatni nékem az út oda, mi rövidnek az ott mulatásha [!] ott lellek, 's mi ki álhatatlannak a vissza jövetel, ha nem — – Mi ott leszünk 22. Sep+. — 's onnan, de dem [!] beszélek

+Selymetzen.

többet, nem képzelek magamnak ditső álmokat, mellyeknek be nem telȳesülések keservesseb' lenne a nem is birásnál. — Végeznem kell a levelet, várnak reá, 's mit is írnék, ha nem a reményt, a félelmet, melybe forgok, 's ha ezt érzeni tudod, úgy érzed azt, ha nem, nem érted akkor is örömét

Imrédnek

[Címzés:] a Monsieur Melhior de Lónyay / par Miskólcz / Ungvár / a / N. Lónya

43.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [9.]
1839. szept. 7.

[...] Én a nápolyi udvarnál ha valóban is ott lennék, ha maga a korona takarná fejemet, annak sugarát nem ismerném véled azt nem osztva.

44.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [36.]
[Pest, 1839. dec. 26.]

Kedves Menyusom, meg kapva a Honművészt, ím mindjárt hozzád küldöm, lelek benne egy verset, mely oly ideát és czimet visel, mint egyik az enyéim közül, de a versekbe magaménak nem ismerem, ez még háromszor rosszab' mint enyém (ha emlékszel rá) Spányik rontotta el, és azért protestatiót írandok ellene — Servus édes Menyusom, – viseleted ismét igen igen fájt – meg lehet hogy valami bajod vólt, és azt – vélem is érezteted, én nem kutatom, de azt gondolhatod, hogy tőled ~~ig~~ ily képeket, ily kérdéseket, és kétkedéseket látni fáj.

Emi

45.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [11.]
[Pest, 1839]

Kedves Menyusom!

Kérlek küld el az árvízi könyv 3^{ik} kötetét. – Én most épen semmit sem tudok tenni, minden ún tele keblem gondolatokkal, melyeket versekbe ki öntni nem tudok – még ehez a mái kellemetlenség, de erről szó se legyen, bár hogy én még ezt meg tudom, és akkor – úgyis egykor azt jövendölék nekem hogy elnem érem az 1840 esztendőt, teljesedjen be — talán – be fog. – Rousseau is azt mondja: Nem azért jövendölék, mert befognak teljesedni, de azért teljesednek be, mert megjövendölék. Hólnap $^{2}/_{7}$ kor nálad leszek még némi beszélni valóm van – igazán szerető barátod

Emők

46.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [35.]
[Pest, 1839]

Kedves ~~m~~Menyusom valóban már félve irok ismét egy kérést!! már igazán aȳyit kínozlak vélek, hogy félek utóljára is megharagszol: Im itt küldök 23 pengő for Kérlek légy oly jó Börne munkait meg venni, mivel drágábbak kőszőnettel vissza adom ha öszve jövűnk — ~~m~~Kérlek Menyusom, az ördög sétája Bȳrontol mit minap olvasni kezdénk, meg vané az enyémben is? v̄. mi czimmel? — én mindenütt keresém de nem leltem enyi bajért bocsánatot kér barátod

Imre

47.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [12.]
[Pest, 1839?]

Édes Menyusom

A Jove principium[+] Tsak egy az Isten akit én imádok[++] egy kéréssel küldök hozzád: kérlek küld el azon könyvet, melyet igértél gondolom *Schmidt*-töl notandum nem Kristóftűl — Kérlek küld el a nálad lévő Honmüvészt, de minden esetre, itt küldök egy más számot — A balitéleteket most olvastam el, sok balitéletet tanúltam belőle, ami a Jus naturét illeti Ciceroval okoskodom, hogy mindenkínek szívébe van írva, nem kell könyvekből tanúlni, én egészen tanácsát követem – usus te plura docébit. – amit nem tudok magyarázni azt mondom Shakespearel "Sok van e világon, mi daczol philosophiánknak. –
A nyelv hazug szolgája a tüdönek
kebel, szem, arcz, az érzet tűkrei.
Vörösmarty
nem mondok semmit azért többet, hólnap meg látjuk egymást, szemem egy fekete borút tűkrőzik, melybe gyász vagyon, én az emberiség fájának vagyok egy levele, mely véle le sorvad
B. Eötvös
Maradok, notandum aki marad, már annak annak kell lenni, ez igen helyes subdistinctió — Maradok maradok magam sem tudom mi, egy zerus a mindenségbe, egy iks —
barátod Emő

[Címzés:] Tekint Lónyay Meny- / hért úrnak, a Philosophia, 's a szép / tudományok bacalaureus tanárának, / a művészeti egyesület, hangászati égye- / sület, és conservatorium rendes tagjának, / az ifjak társasága egyik küldötjének, / nem külömben az egész joghalgatóság / megbizotjának a színház ügyébe, a megbu- / kot sok terv, és társulás résztvevő tagjának. –

[+]Horacius
[++]Kazinczy Gabor.

48.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [13.]
[Pest, 1839?]

Kedves Menyusom!

Hogy igazán és forrón szeretlek, nem is kételkedhetszt, sőt nem is kételkedsz reménylem. 'S épen ez teszi hogy tőled minden inkáb' érdekel mint mástól. – De meg kel engedned hogy ha az embert ostoba, tsatsogó lúdnak titulázzák, bár kitöl kelemetlen. – Nem tartom, sőt nem is tarthatom magam egy különös lángésznek, de oly igen ostoba, oly lúd, még sem vagyok, én is iparkodtam magam ki művelni. — Hogy a többi ezt nem fájlalja, valóba tsodálom, mert ha külömben nem szeretnélek úgy, ez elég okot adna tán örök haragra "Vanitas vanitatum,, hogy sokat beszélek és oly ostoban, az oka, hogy levelemmel is oly soká untatlak, botsás meg a téged szerető

Lúdnak

[Címzés:] a Mossieur Lónyay

49.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [10.]
[Pest, 1839?]

Kedves Menyusum!

Mivel Ödönhöz küldök, nem tartóztathatom meg magam, hogy hét óráig is, mikor reménylek Nálam látni, véled írásba szoljak, hidd ez idő oly hosszú teged
szerető
Imrédnek.

[Címzés:] M. / Lónyay

1840

50.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [34.]
[Pest, 1839 vége–1840 eleje]

Kedves Menyusom!

Tudod ha az embernek van valamije, mit tökélesítni ~~egyetlen~~ magasb' tzéljai közűl egy, ha erre étpiti reményeit, a ditsvágyó kebel; és tsalattatik, és nem érheti el – – mint fáj az. – Olvasd. "Verstossenn„ben a festőt, és engem látsz benne, mint költőt. nem is akarom valakivel látatni szép reményim; rontó gyümöltseit, melyek egemböl úgy le rántanak. – – Ha egy kérest halgatsz meg tőlém tedd, hogy a nálad lévő verseket se mutatva senkinek, örök sötétbe temesd. Még egyszer meg próbálom, 's bizonyos lehetsz, hogy ha valaki úgy én leszek az, ki jó munkáit bár kinek nem szégyenli mutatni. – De ezeknek jób' lett vólna sosem születni. – 'S ha ez egyszer is rosszúl sül el reményem – úgy – költészet isten veled én közönséges ember lenni nem tudok.

Madách

[Címzés:] A Morcz Lonyay

51.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [14.]
[Pest, 1840. jan. 1–6.]

Itt küldöm igéretem kellemes teljesitéseűl e képet, "traditione perennali„ emlékűl születés napodra, mind azon kivánságokkal, melyeket rólam baráti kebled fel tehet. – Ha a sors vas keze el sodor mesze tőled, el el szakasztja egymástól kebleinket, ez fog le nézni rád mint egy szépb' elő kor sír dala — jeléűl örök érzetemnek. – – – kérlek küld el Montesquieuxt, két kötet, és a hon-művész numerussat. — Testvérem

itt küld két emlék lapot, Testvérednek és Neked — Ha vissza tér vissza veendő —

Téged /zerető barátod
Emők

52.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [15.]
[Pest, 1840. jan.?]

Kedves Menyusom egy örökévalóságnak látszik, hogy nem láttalak, annál inkáb', ha gondolom hogy ezt csak Spányik elménczkedésének köszönhetem, képzelheted minő képpel fogadtam ezen tréfát, kérlek édes Menyuskám ha van néhány perczed, melyet egy barátodnak szentelhetsz, látogasd meg szerető

Imrédet

Reménylem hogy Berczi, kit
ölelek már jobban van –

[Címzés:] Lónyay Menyhért

53.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [16.]
[Pest, 1840. jan.–febr.?]

Mostanáig kedves Menyusom avval hizelkedék magamnak, hogy oly, v̄. legaláb' majd oly mértékben bírom barátságodat mint te enyémet. – És fájdalom ez édes tsalódásból naponként inkáb' ébredek egy keserű valóba. Mindég mindenfélével vádolsz, és fadjaid [!] néha leg érzékenyeb' részeimet érik. – Legyen – én meg vallom, hogy némelyel megbántottalak, és megbántásimat jóva fogom ügyekezni tenni – Alá vetem magam haragodnak, bár oly nehéz elszoknom akkor barátságodtól,

mikor magam már érzeni, gondolni nélküled el feledék, Már anyám is kérdezé miert nem jössz most soha hozzám, tán meg szünt barátságunk? és én felelni nem tudtam, mért részedről értettem ennek igazságát, részemről bűnöm nem lelem. – Nem magamért, fajdalom nem barátságodért kérhetlek tehát, de a külszinért jöj olykor, jöj ma hozzám, áldozz fel nehány perczet nekem is – előb' nem vólt szükséges hogy kérjek nehány perczert – de most ennek vége – fájdalom, vége van

Emőd

54.
Lónyay Menyhért Madách Imrének [1.]
[Pest, 1840. jan.–febr.?]

Édes Imrém!

Ugyan gondold meg, édesem, ſzivedböl ſzólottál é? meg vagy é gyözödve arrol a' mit mondtál, ki ſzerethet téged jobban mint én? mivel mutattam valaha hogy nem vagy leg kedveſebb barátom? nem voltam é nem vagyok é még erántad a' legnagyobb bizalommal? Nem lehetne é nékem hozzád ugyan azon kérdéſt tenném, mellyet te hozzám tevél'? valdmeg ~~volt~~ nem vóltál é erántam titkolódzó? – de semmit erröl többet, én nem akarok hallani. Tsak azt mondom, olly kevés jeleit adtam é én barátſágomnak hogy hozzád egy ideje nem jöttem, onnan olly roſszat concludálnál, igazán mondom néked hogy idöm igen kevés, holnap megmutatom azon rendet, mellyet atyámmal együtt ~~oda~~ a' nap minden óráji felett hoztunk. – Ha hinném hogy ſzivedböl mondod hogy tsak a' ſzinvéget jöjek hozzád én hiddmeg felettéb neheztelnék, 's ha ſcrupuloſus volnék ebből meghült barátságodat concludálhatnám. – Mind a' mell [!] is hogy olly kevés idöm van még is többet jöttem volna hozzád, de egy héten háromſzor van idöm ſétálásra hagyva, 's mindég mikor hozzád jöttem meg rajzoló <...>dvan, ~~tudom~~ <...> Meg édes Imrém hiſz senki mellet se vagyok többet, mint melletted, tán ſenkivel ſe beszelek annyit (még Anyámat ſe kivéve) mint veled, hisz napjában több mint 4 és 5 óráig vagyok véled. – En azt tartom, hogy néked eleget mondottam

LM.

55.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [17.]
[Pest, 1840. jan.–márc.?]

Meg gyöztél kedves Menyusom, néked nem maradt üdöd melyt nálam vesztegess el — és isz négy óráig elég, ha egymás mellett ülünk – mindnyájan – szót se többet —

ME

56.
Madách Imre Madách Máriának [3.]
Pest, 1840. jan. 6.–márc. 10.

Motto Fönkiáltsuk: a hazának
Szép leányi éljenek.
Auróra

Die Ohren auf! denn wer von euch verſtopft
Wenn laut Gerücht ſpricht, wohl des Hörens Zugang.
V. Shakspeare.

Kedves Marim! nem annyira igéretem teljesiteseül, ~~mi~~ mint inkáb' egy édes vonzalombúl elő beszélem a Lónyayéknál tartott vigalom egészét. Ha lelsz egy szabad perczet gyarmaton, melyt [!] e haszontalanságra szentelhetsz, olvasd el, végig, és egy tűkröt fogsz látni, melybe minden hiven van vissza adva – Épen ez oka, hogy kérjelek, ne mutatnád senkinek, vagy ne említenéd a bent írtakat, nehogy azoknak fülökbe vissza menyjen, kikről épen szól – mivel még nem tudom mi szinel és szempontból fogom a tárgyakat festeni. – karczolásomnak is botsánatot esdek, de egy kinem aludt tele főtől legyen ez is elég – haljad tehát:

I

Az óra kettőt üt, be jön a frizurás professzor ur, akkor eszembe jön, hogy leczke is van, mely mégis feljembe, mivel ez tele vólt a jövő bállal, nem fért. – Le ülünk mint – mint – nem jön hasonlatosság eszembe, tehát legyen annélkűl – Midőn egész bájal hallom ketses ajkairól

betsűletes nevemet el zengni, vissza ütődött ez ősi szózat fülem leg mélyébe, és én felelni kezdtem – – óh tsuda – óh álmélat – minden olvasás nélkűl – excellenter. – Ezen is át esve ezt jó előjelnek véltem, és allig halva a 4 óra első kongásait, már én is lent vóltam a léptsőkön, és othon egész müértő képpel álltam a két gyertya által felvilágosított Trumer előtt. Mit a mesterség nyújthat a hanyag természet elősegélésére, mind kezembe, és én kapkodva közte, mint Bernárd a menkő után, azon czélra hogy este a leg job' kiadásba, és legg szeb' bekötésbe klasszikailag jelenhessek meg. Minden ráncz, minden gomb a leg pontosb' elrendezés után egy elégedett mosolyt tsalt ki tőlem, s mi után hajam is illő rendbe vólt, 's körömben a Patshóli terjeszté ambróziai illatát meg ált kotsim a kapu előtt, én fel ültem és mi vágtatánk. – Hetet ütött midőn a léptsőkön lejték vegig, mint tavaszi illatos zephir – a virágok felé.

Menyus szobájába a leg végsőb' politúrát véve fel, a terembe mentünk

II

Első dolgunk természetessen a házi úr és asszony előtti főhajtás, 's nehány formalitás végetti szó vólt – Ám de ezután továb' halladánk egy kis mellék szobába, melybe nagy számú representansa vólt a tánczoló szép nemnek, sok ugyan képes lett vólna a könȳen hivővel elhitetni, hogy a szép nem, nem szép nem. – De ezek tsak asszonyi politica végett vóltak itt, hogy mellettek a szép, annál szeb' legyen, mint a fekete lepel alatt az alabastrom arcz. – Egy ideig néma bámulatba merűlve álánk mint – mint a – mint a bornyú az új kapunál – de tsak ugyan tsak az képzelheti ezen látványt, ki utazott: gyönyörű tavasz virág lepte völgyeken, hol egy gyönyör homályosítja el a mást, még fönt a bérczről ősi nagyság romjai mosolygják a dőre fénynek múló bíborát. S a vándor, egy job' kor egy szeb' világ rút képviselőitől emlékeztetik a fény semiségére. – Egyes szavakat váltánk, ezek viszhangra leltek még egy elzavart kevercs lett az egészből. A két házi kisasszonyon kívűl, melyek egy ábrázolatba nékem úgy tetszettek, hogy a mágnés két ellenkező erejét leginkáb' nyilványítják, jelenvalának B. Szepessy Jenny – Takátsy Ilona, Sizányi Clara, Eufémia, Lizka, és még egy, kinek nem tudom nevét (a kőszobor) két kis leányka, és más szépek (?) ugy? szépek! – azt mondják – legyen, szépek tehát, kikel mégis nem sokat kop-

tattam se lakirozott czipőm talpát, se ékes szólásom, és világ szerte híres szépség mondás (compliment) bőségem virágát. – Asszonyok is többen vóltak, egy tánczolt kösztök: Glokovska. – Tánczosok vóltak a 4 házi úron kívűl és az én uraságom felett még Beniczky Kazinczi Balassa Jékelfalussi Kende, Hertelendi Takátsi, Jankovich Ambrús, Márjási. – és mások, tánczosné mint egy 15, tánczos 23. –

III

Egyszerre meg szólamla a hangász kar, hogy meg rezzent az ég, és szavát vissza adta a' földi határ. (Egy zongora, és egy hegedű)

Táncz sorok tolonganak
A népes termeken,
És az örömnek angyala
Lejt végig kebleken e. u. t.

két élénk keringő után <...> franciát tánczolánk 12 pár, én a házi kisasszonȳal, kivel az előbbi keringőkbe is leg többet tánczoltam, mint az illendőség kivánta természetessen. – Ezen tánczba anȳi vólt a konfusió hogy sok, most leg inkáb beszéltem, rám jött a sor, nem is tudtam hanyadik figúrát tsináljuk – és mégis ditséret nélkűl szólván, én leg keveseb' zavart okoztam. – Jöttek újra keringők. A vár omladékok pusztán általak:

Tar és rideg az őszi határ
Vad meg nem üvölti nem szálja madár.

Ők rám néztek mint a vízbe fúló a segély ladikra, de nékem egy tsep kedvem se vólt evezni, és én is rájok néztem fel sohajtva:

De néked élni kell ó hon, 's örökre mint tavasz virúlni,
Vagy romladékidon reszkedve fognék szét omolni —

Hazám! Hazám! —

Jött a kotilión, én tánczosnéért mentem, de már nem kaptam, vagy mit. Be húzódtam az utólsó szobába, egy nem rég történt kis intermeczo elég anyagot adva ezernyi elmélkedésre – de nem vólt nyugtom, mindég választottak, az utólsó szobába retiráltam – ám de ott is fel találták a – a – <...> nem tudom minő titulátát adjak magamnak. – Vége vólt ennek is egy fél öröké valóság után, újra keringő, és ismét Française vólt, melyre már nem kaptam tánczosnét. – Ez után jött móre pátrio a va-

csora "Eljen a' házi úr„ magyarúl anyit tesz mint igyunk. "Post coenam stabis, aut mille passus meabis az az magyarúl ha ettunk igyunk. –
NB. Mindenféle frissitőt és süteményt, nem külömben fagylaltat hoztak vacsora előtt, egy mellék szobába pedig egy süteményel rakott asztal ált, olyan Thé machina is vólt minőt Czadersky írt le. –

IIII

Soupé vólt nem vatsora. Én Strasburgi pástétom és olasz salátán kívűl semmit sem ettem, ez utólsó egy különös étel, jó igen, de a benne itt ott uszkáló olaj szemek egész a borzadásig rosszak, mint sok jó tanczosné körébe a gyöngyök (?)

Fanyars édes
Mindég vegyes.

azonba azért ez is kellemes volt, mert a Ráczokra emlékeztetett, —

köszöntöm én a nemzetet
Czuczor
Éljenek a ráczok!!!
Remegett szíve tótnak orosznak
Horvat Cir.

NB. Igen felséges itt a Thea – 12 butella champagnier vólt, sok ha maga ült az asztalhoz, másod magával kelt fel – exempla sunt odiosa (gyűlöletes a példa.) E bálba két pár fel is bokott Jekelfalussi Sizányi Clerel, és Jancsi nem tudom kivel. –
Jancsinak hideg lelésse vólt, meg is fel kelt, a kis Lizkával tsínosan ment a magyar, ez utóbi Cachuchát is igen gyönyörűen tánczolt. – Vatsora után mindjárt siettem tánczosnét szerezendő, és Etelkával a kotiliónra angazsíroztam magam, ugy mint azon esetben ha még lenne egy Française, arra is. – közeledik a kotilion, én teljes biztosságba, mosolyogva a világot beszélgetek, midőn meg támad két bőszült oroszlány ként két teljes czímű tánczos társ. Az egyik dühhel szememre hányva hogy már ő <...> néki akkor ígérkezett cotiliónra Etelka mikor én hítam meg, ezt sok ügyel bajjal le tsendesítvén, a másik ál elő, hogy ő Phémit hita meg és ez azt mondta néki, hogy már van Madáchal angazsírozva. képzelheted borzasztó esetemet. – Szerencsémre úgy akarták az ég hatalmi, hogy pretendens tánczosném Phémi rosszul lett, és el kelletett hagynia a táncz teremet [!] – én szabadabban lélekzém – Vége léven a

Cotilionnak is egypár keringő után jött a Française. Megyek tánczosnémért, midőn azt Balassával latom álni a soron – oda ügetek, én mint jogász tudom quid júris. Ő menti magát, hogy gondolatba el felejté igéretét, én választani hagyom, hosszú habozás után mint előb' igértet engemet választ – ah de már mi a kilenczedik pár vagyunk – egynek le kell lépni a harcz mezőről, – tánczosném használni akarva ~~vágy~~ az alkalmat, hátra lép, hogy Balassának is eleget tegyen, de egy más pár meg előzi, és mi – tánczolánk. Még két keringő vólt, és vége vólt ennek is – mindennek vége vólt 4 órakor. A vatsoránál lévő olasz salátába sok tengeri halak vóltak, leginkáb' tőke hal – Örűlve leltem reggel barátjaimnak teljes számát – egy sem hibázott.

V.

Négy órakkor el butsúzánk, minekutána a dámák töbnyire el mentek. Egy része a tánczosoknak haza ment, egy része Jankovicsnál hált, ki Lónyaÿékhoz közel lakik, én végre, és Beniczki Menyusnál egynehány párnán a szoba közepin le hevertünk. A tanár ágyába egész komoditással levetközve le hevert, és el aludt lármánk daczára, mi hárman pedig Berczivel a földre terítve, tréfák nevetések, versezések, obszervatiók, észre vételek, tervek Phantásiák, és Lárma közt reggel hétig virasztánk. Beniczki ekkor fel húzta Lónyay Menyhért czizmáját, és hosszú orral haza ballagott, én pedig kotsira ülve haza vágtaték, ott tüstént lefeküdtem, és $^{2}/_{4}1^{re}$ minek utána már alva három vizetet fogattam a negyedik által felköteték, ki a (óh bámulat) hosszú orrú Beniczky vólt. – – Igy vólt – így múlt, 's most nehány Emlékezet-képzelődés kivűl – allig je [!] egy vagy két hólt tsekelyke tárgy hogy való vólt, nem tsalfa álom képzelet ——

Téged holtíg szerető otséd
Emők

57.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [18.]
[Pest, 1840. jan.–márc.?]

Kedves Menyuskám!
Elősször is ezerszer engedelmet kérek ha meg bántottalak, én a leg mérgesseb' criticát jó szívvel, sőt örömmel veszem, de oly megvetést, mint tőled tapasztaltam nem szenvedhetem. Azonba én bár mily sértő kifejezéseidért rád nem haragudhattam, nem úgy mint te, ~~d~~ mivel ösmerem természetedet, te heves vagy, 's azt nem szenvedheted el, ha álitásaidnak ellent mond az ember, sőt néha nem leg jobb utakon is bosszúlod meg – Azért tsak magamon kel haragudnom, hogy disputatiocba ereszkedtem. – Valóban Menyuskám nékem talán nagyob' vólna okom aprehendálni, az utólsó számba előjött másra magyarázott ki tételekért, annál is inkáb' mind hogy védelmemre is minden utat el zártál, ez elég ok lenne örökös haragra, – 's én nem is szenvedném él [!] az [!] azt senkitől mind tőled, kit bár hogy meg bántasz, bár mit tegyél szeretnem kel. – Vádolni lehet valakit, de engedni kel védni magát, te (mást nem hihetek) a leg tsúnyáb' he- [!] szántszándékkal (mert világos értelembe vólt írva) öszve szedted, magadra alkalmaztadtad [!], 's nékem védni nem szabad magam – mond ha valaki ez utólsó számot kezébe <...> venné mit vélne rúlam – 'de nékem védni nem szabad magam – Ez örökre lehetetlené teszi, hogy én még valaha ily Mixtura írásba részt vegyek – lehetlené hogy szivem némi hidegséget ne vegyen magára Mert igy le alázni, védelem nélkül sok. – Nagy bút okoz nekem, tőed [!] így v̄. lel [!] ismerve, vagy szántszándékkal meg gyalázva lenni, ~~nem~~ de legyen elég én rád haragudni nem tudok

Imre

[Címzés:] Lónyai Menyhér [!] / kéretetik olvasná el, / és ha oly jó akarna / lenni — de már / e [!] sok kegyelem / lenne erántam – / – – – – / – – – / Pesth

58.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [19.]
[Pest, 1840. jan.–márc.?]

Véd

Hon jövék, könyvhöz ültem, de a betűk helyett sötét árulók tűntek fel szemeim előtt, kik nem tartják bűnnek le tépni azt mi embert emberré tesz. — És tanúlni mentem, de tsak azt tanúltam hogy bosszú itt kötelesség v̄. betsület nélkűl a nemélet. — — Egy örvénybe vagyok melyben gondolatjaim az orcán ként zajlanak, és te ott álsz, egy szavadba, egy éterbe kerűl ebből megmenteni, és te ott álsz, és én alá megyek. – ez kegyetlen tőled. — Mondták vólna hogy gaz ember vagyok, hogy oly vétkeket követtem el melyektől az ég visszaborzad, és el vonja felőlem kék boltját, helyébe dörögve az átok súlyos fellegit. — Én el tűrtem vólna, és türelmem paizsa az öntudat meg őrizne villámitól. – De épen itt – épen itt, hol egy tsapásra anyi húrja reped el az érezetnek — anyi mely oly édesen hangza össze, egyszerre a leg vadab' üvöltésé változik, 's mind ennek alapja egy oly halandó mint én, ki érzetem, tán eszem romjain fogja kaczagni vérdiadalmait. Egy tsapásra azok előtt, kiket e földön leg jobban tisztelék, azok előtt, kik földi ideálokként általak elöttem, kik egy baráti kebelt nyújttak nekem melybe ki önthetém érzetim legg szenteb' ömlengéseit — Földi istenként kik általak utam végén — és én istenem ellen üssek pártot — én őket gyalázám, kik mellet a többi ember el veszté szememben az emberi nevezetet. — óh ég esz váj [!] ennek ha megnem hajólhat, meg törik az emberi érzet — és úgyvan — — — De tanú bizonságom nints, mint ön érzetem, mely őrt all keblemnek ajtaján — de az érzet nem nyilatkozhatik, mint a nyelv, a tüdő eszközével – melyek szolgái lehetnek a fekete pokolnak. És mi arczal menyek hozzád, menyek azon házba mely egy ditső templom vólt eddig előttem, és melyben én állok ily meg gyalázottan. — Ezt nem is kivánhatod – nem rogynék e öszve ha gondolnám – ezek kik – – – – általam magokat meggyalázottaknak vélik, és én én – ki öket úgy tisztelé mint halandó tsak halandót szokhatott – én ártatlan vagyok — de benem bízonyíthatom — barátomnál van a kúlts az el-

vesztett édenhez, de ő egy tűzkardos angyal, melynél el rezegnek hangjaim, ő benem ereszt. — Ember vagyok e még – vagy magam vagyok a sívatagnak szörnyű síkjain — Most tőled függ egész eltem [!] sorsa — tőled mindenem "vagy ő vagy én" ez lessz a jelsző [!], közép űt [!] nintsen a deszkáról, mely úszik a tenger tornyos habjain, és tsak egyet tart el. – Botsásd meg ha mindent öszve írtam, fejem oly nehéz, igen rosszúl vagyok — a jövő mély sötbe [!] van, de a ſötétbe g tsak gyász szín lehet. – – – – – Többet nem szólok, g tégy mit jónak tartasz, én el vagyok tökélve – a leg végsőig – de mindenre mi szent ez így nem maradhat!!!

Emők

[Címzés:] Monsieur Melhior de / Lónyay

59.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [20.]
[Pest, 1840. jan.–márc.?]

– – s szellemem
Mint a kiholtak háza – – –
Oly kietlen, 's borzasztó vala.
Vörösmarty

Harmadik éve, egy elég hosszú, és a jónak még is oly rövid üdő, miólta meg-ismerkedénk. Meg ismerkedénk, és az üdővel nőlt azon érzet is szivemben, mely egy életben a valódi életet élni tanit – ki soha nem érzette azt, nem is érti, de ki érzé, annak dőre álom az égnek üdve üdvéhez képest – és veszte egy mindenség veszte. – Az ég lát, mint szeretlek tégedet, és e barátság az esteli árnyék ként nőtön nőlt, még bé takarta egész létemet. – Én veled úgy valék mint az ég és e földnek vizei, szüntelen téged tűkröztelek vissza, tégedet, ha tiszta napod sugárzott, vagy ha tornyozó ború takarta búlepte arczodat. – Úgy vóltam mint az ég, és a föld virágai, ha amaz nem öntheti ezek keblekbe könyeit, borús marad, és borúja ledörög a semmiségbe. – Én elfelejtettem élni

magamban, és benned éltem, mint memnon szobra, mely tsak a nap sugáriban ád hangokat. ————

Azon üdőtől nem vólt gondolat érezet, melyet veled nem közöltem, és kettes örömöket ízlelék mert tiéid enyémek valának, fél bút érezék, mert felét te hordtat [!] – – Botsáss meg haszontalan érzelgésimnek, de keblem oly tele van hogy már azt egyszer kikell öntenem. Valamint a vészterhelte fergeteg, ha tseppen ként ne ömölhet el az éledő virágokon, mindent le sújtva körében, tar láthatárán egyedűl marad rém gyanánt; úgy azon kebel, mely egy rokon baráti kebelbe nem öntheti érzetit, meg törik magában és elenyész fájdalminak árában, mint az oceanba hulló szirt, melyet lemostak habjai. Gyakorta gondoltam magamban, hogy daczolni lessz erőm, hogy e gondolat velem száljon a sirba – és senki, senki ne is gyanítsa, hogy azon sírba, azon porban, egy nagy reményvilág is enyészik, melyet úgy őriztem a zivatartól, a keserű való ihletétől, mint egy kártyaházat, melynek minden lapjain egy-egy reményem függött; Felejtve, hogy tulajdon lihegésem is feldúlja, és egy alap kártya estével az egészet el vesztem. – Hatyu dalt írtam, – mert vágyam elvólt e világról, el minden, – és a természet nem adta e eszközit kezeinkben, egy tsapással mindennek véget vetni – De akkor képed tűne fel, mint egy tsillag, egy kétes fény a nagy oceánon egy hajótörést szenvedőnek, biztatva ne vesse el még vég reményeit – és én – halgattam rá – bár kimondhatatlan vólt a fájdalom, hogy keblébe nem önthetem egyetlen és leg nagyob' érzetem – – 'S ha eltökéllém hogy mindent meg mondok, mindent, mindent, újra egy rémes borzatás [!] borítá el agyom, és én áltam, miként a vándor, kinek feje felett üvölt a mostoha ég, le sújni [!] fenyegetve, lent ing a félig el rodhatt hid a szörnyü örvény felett. — Most látja az isten hogy eleget küszködék nékem választani kell, és választok, választom az eget, mely anyi bájt ada eléb'. Könyeb' ennek tsapássa, mint a tátongó mely [!], melynek színe – gyász. Olvasd végig, 's ha végére jutál, kérdezd magad' ha képzelni tudod esetem, mit tettél vólna, és szánj ha tudsz – – –

El beszéltem neked azon gerjedelmet, melyet egykor még mint gyermek érezék, én a kegyetlen sorstól arra vagyok itélve, hogy semmit sem lássak természetes színbe, de minden érzetem: szenvedély legyen – ritkán érzek valami iránt, de ha érzek úgy igensoká, és forrón mint

síria napja, mely alatt, a kellem virágok mind elhullanak. – Barátságom erántad indulat – és sok, ki így érzene egy nő eránt azt hinné, hogy szereti – meglehet, tsak én vagyok e sajnálatra méltó kivétel. – Azt hittem, ~~és most is azt hiszem~~, hogy akkor szerettem, mint egy gyermek szeretni képes, v̄. tán még jobban is – rideg vólt soká e világ előttem, és – meglehet hogy az határozta el Chárácteremet mely a fellengzést, és indúlatot kedveli. Az emlék azon érzetre most is kedves nekem, mert az oly édes vólt, oly édeni, mint a tiszta barátság. – Sok nőt láttam azólta, de nő többé rajtam nem gyözelmeskedett, képébe minden szépet mondtam, és el fordúlva katzagék. Már magam akartam vólna, hogy tetszene valaki, de tárgyat nem találtam. – Mert érzetim mindég vadabbak valának, és úgy, oly gyöngén, mint akkor egyszer szerettem, már téged is szerettelek, és akkor láttam, hogy a gyermek egy tiszta barátságot szerelemnek vélt, mert a szerelem nem oly édes. – – – Tavaly láttam őt elősször, meg döbbenék első látására, és A' rokon érzetet írtam. – Ő akkor rám olyan benyomást tett, mint az kit elősször ismerék kedves tárgynak, de én bóldog vóltam, és verseimben egy édes érzet ömle el – a tiszta barátság szent érzete. – Magamba rejtém titkomat, mert rejthetém. – És bírására irigy valék. – Többet és többet láttam őt, és barátságom eránta, és erántad egy lépésbe nőlt. — Az idén újra láttam többször őt, és minden látásával egy új bájt fedezék fel benne. Már más azt hidte vólna hogy szerelmes, én nem hivém, de növekedő tiszteletnek magyaráztam, magam magamat akartam elhitetni, de már nehezen ment. Olykor ha hozzád bé menék egész zavarba láthatál lélekzet nélkűl, nem tudva hol álok, – akkor mindén [!] előtaláltam a folyoson, és én nem tudtam mi lessz velem – el bájolva áltam mint a kis madár, de okát feltalálni nem akartam. – Álmom ő vólt ő vólt a lélek lantjaimba, ő vólt az isten mely vezérle élet útamon, és én jóknak v̄. rosszaknak arról számláltam a napokat, hogy előtaláltam e v̄. nem. És úgy ararta [!] bal(?) szerencsém, hogy allig múlt el a nap melyen nem láthatám. — Ez leg szeb' üdőszakom vólt mert ebben szerettem és ez oly dütső vólt, minőt ez előtt nem képzelheték. – Meg hívaték jóságtok által a minapi vígalomra – őt egész graciájával láttam a Françaiseba, kövűlve áltam – – Én [!] vége vólt az egész világnak ő vólt egyedűl az egész világ – Az ég tudja, én nem ez érzetnek mi nevet adjak — ez

töb' mint az imádat, töb' mint minden mit bir az ember. – Érzettem hogy nem birok magammal, fel tettem gyakran magamba hogy fel nem megyek hozzád, és ez vólt az ok – te balúl magyaráztad – (máskép nem is lehetett) Azólta a sors isteni tán könyörületből öszve esküdtek ellenem, én őt már sosem találom elő – és ha arra megyek szívem dobog, hogy keblemet majd nem ki veri fájdalma. – A szinházba nem megyek, mert ha ott van, töb' napig mindenre képtelen vagyok, ha nints minden oly üres, oly kiálhatatlan. A titkos irások foglalatja ez vólt, a leg költőib' színekbe festve, mert véghetlen vólt az érzet, mely nem fért keblembe; ki kellet öntenem Én nem alhatom, nem tanúlhatok, semmit, semmit e világon, az isten tudja, és jót nem álhatok, hogy elmém meg nem zavarodik – Egyszer egy rózsát adtam neked, te néki adád, előtaláltam öt a rózsával, el hervadt kebén [!] szégyenelve mellette magát – és én mind erre egy egykedvű szerepet játszak – Az ég igen, igen meg akart büntetni, és ily esetbe tett. – Zsömböry a bájital előtt valami pletykát tsinált rúlam és Róla, Berczi előtt ki Kazinczinak mondta meg, és az nekem, képzelheted dühöm, én kihítam, ő menté magát, szembe kívánt álítatni Berczivel, a színház údvarába történt ez, – te szememre hánytad hogy kerűllek, és nékem halgatni kelle. – Nekem végre tőled hallani kelle, hogy én ellene valami leg kisseb' rosszat mondtam, és még ennek se tudjam nevét, hogy meg mondhassam hogy hazug, hogy meg bosszúlhassam az ő, nem az én betsületemet – óh ne tegyél feltételeket, ez kötelességem, és néked is az. – – – Ezen érzet nem szerelem – óh nem, ezt oly kevés ember érzi, hogy annak mondani nem lehet, ez őrűlt imádság – ez nagyob' mint halandó elbírhat én alatta megtörök. – Nem alhatok, nem örűlhetek, nem busúlhatok, beszélhetek, gondolkozhatok, irhatok, semmit ő véghetetlen mint az Isten, és örök hatalma, engem egészen elfoglal, és én istenemre oly igen, igen rosszúl vagyok. De a nap oly sok virágnak ad életet, és oly sok elsorvad alatta, azért a tavasz nem veszti el fényét. ~~d~~Ditsön virúl, egy virág egy porszem a mindenségbe. – De a nap minden virágra egyaránt árasztja jótékony fényét, óh de ő nem, mindkire mosoly [!], mindkivel nyájas, és szives, épen én vagyok kivel leg komolyab' leg szótlanab' – Festek, az istenekre festek én is magamnak hajnalt ha véremmel is lenne az, te betsület szavadat attad – annak álni fogsz, meg-

mondod ki beszélt rúlam. — Sokat beszélhetnék még, de botsáss meg ennyi beszédemért is, ezeket is felejts [!] el ha lehet, én felejtni nem tudom. – Ezt kelletett tennem, barátságodért mely nékem oly betses kelletett tennem – Te néma leszel mint a sír – megigérted – Botsássa meg a természet – én küszködtem ellene, és legyőzeték. – Legnagyob' elenségemnek nem kívánom sorsomat. – Te egy vagy, kinek szíve érezni nem felejte el, egy vagy, ki tán igaz szeretettel értem dobogsz, ki tán fel fogod fogni mit tesz az így érzeni, én néked nem öntöttem vólna ki keblem legg főb' viszonyát – vádolj, bár – én mást nemteheték – A jövő setétbe van, gyász a sötét, melynek rejtekéből nekem sugár nem int – szép, fényes álmaim mind öszve olvadtak ez egyben, és úgy álok miként a számkivetett honja határain, ha vissza néz, könyébe sugárzik vissza a szent-haza képe. – 'S ha egykor a fellengző költői életű barátot fájdalmai súlja alatt Cartausinak látod zsugorodni – emlékezz, hogy sorsa is azéhoz hasonló, 's ha anyi sohajt szentelsz nekem, mint annak, úgy könyeb' lessz a sir melybe temetkezem, mert a félterhet a kedves baráti szív viszi. — Reményltem az üdőben, – engem ez is elhágy, e mindeneknek orvosa engem kikerűl. – Nyől, nem fogy érzetem – míg el emészt, mint a fába termő féreg meg őrli a fa gyökereit. – Én nem birok elmémel is – vigasztalást az sem ád – semmi semmi – tsak szánakozásod. — — —

Könyebben lélekzem nints most szivembe egy redő is, melyet kinem tártam vólna előtted, nints semmi semmi – és mind e keserv jutalma barátságod tsak ezt megnefoszd tőlem, 's ha mindenben tsalatkozom, ha mindenem elveszett, arra támaszkodom és fel katzagok tsak ez erős, ez hű – a többi dőre árny

E darabka lánczot loptam, meg vallom – mint reménylem életemben egyetlen lopásom lessz, tsak ezt add vissza – nem képzelheted mi értéke van annak előttem ez egy kintsem – kérlek meg ne fossz tőle – téged hóltig szerető

barátod Me

60.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [21.]
[Pest, 1840. jan.–márc.?]

Kedves Menyusom!

Irod hogy el akarod felejteni az egészet, mert az egészet hamisnak hiszed. Óh ha úgy van, úgy le kell mondanom örökre azon örömről, melyel barátságod róz/a szín hajnallá deríti rideg éltemet. – Olvasd el másik levelemet, melyet a tegnapi történet után írtam, és mindent fogsz érteni; Én benned az igazi hű barátot láttam, szét választottalak két személybe, és tsak az egyiket vettem tekintetbe. Ha vétkezék, botsássa meg az ég – mely nem ada elég erőt, ha imádni vétek, – de ami leg jobban fáj, és miben leg kevésbbé érzem bűnösnek magam, az az mit te mondtál nálad hogy t. i. viczeléseink tárgya vólt — Más levelembe még láthatod a reményt, melyt barátságodba helyhezék, most istenemre meg untam éltemet — kezem allig bir erővel tollamat vezetni, és elmém oly nehéz – veszteném bár el egészen világát, hogy fel ne fogjam sorsom súlját — Te ily esetben le mondál barátságomról, bár szívem meg törik, halgatnom kell, mert leg jobbnak vélt barátom is bűnösnek ítél — én hazudni nem fogok. — Még sok, igen sok köszönettel tartoznék, ha meg írnád mit Péntekre mondani ígérél – – Isten veled – én hálával fogok emlékezni szép napjainkra, melyeket együt éltünk, én vétkezék, hogy imádtam az istent, te el ítélsz, én nékem veszni kell – Meg botsájtok, mindenekért – és ha nem lessz baráti kebel, ki öntni érzetim, magamba temetem, és kihal e kebel, mint a sir. —

———— MadE

[Címzés:] a Mon Meli de / N: 1/ Lónyay

61.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [22.]
[Pest, 1840. jan.–márc.?]

Kedves Szeretett Menyusom (Engedd meg hogy így szólítsalak, mert ha kebledbe el is aludt minden erántami hajlandóságod, és bóldogító barátságod, te nékem még is kedvesb' vagy mindenkinél, sőt ha lehet kedvesb' mint valaha, akkor érezve tsak igazán érdeked betsét, midőn többé nem birom azt.)

Szólni akartam hozzád, szólni azon joggal melyel ki halgatunk minden leg nyomorúltab' szolgát, nem baráti joggal, melyről oly szívsebzőn lemondál. — ki vólt valaha kit nálad inkáb' szerettem vólna, de minek is hozom ezt fel, ezen hangok némán hangzanak el füledbe, ott hasztalan keresünk engesztelést, hol az engesztelés magvai kiszáradtak, 's helyettek a meg vetés rideg rémje űl. — Én indúlatossan szokok mindent tenni, barátságom is az, 's ha vak, 's dőre ~~pep~~ képzetektől látom barátságomat nem úgy visszonyozva, mint gondolám — Mint esdeném, elkeseredés fogja el valómat, mint egy két hete tapasztalám ezt rajtad, soha — soha nem valék oly szerentsés nálam láthatni tégedet, ha valahol többen öszve jövénk, utóljára, 's tán leg hidegebben köszöntél, ez nékem fájt, tán kába képzelet vólt, mert az elsőre okod lehetett – – – a második kitudja miért történt, de ingerékeny [!] érzetem ezt máskép magyarázta, 's keservem kitörése pillanatiban igenigen igazságtalan valék. – A bál dolgába nem avattam magam semmibe majdnem, a vendégek meghívása végett is hogy jottem bele tudod – – — Nem mentegetem magam, szóltam menyi védelmemre vólt, 's most tsak nagylelküségedhez fordúlok, ne taszitsd el azon kebelt mely nélküled élni nem tud, 's hogy nem tud, most érzi leginkáb' — Te jó vagy, te szánsz, tudom; egy hű ebnek is áldoznak néhány könyet ha elhágy, ha ki leheli vég-lélekzetét — Óh hald e szót, 's értem, nem magadért botsáss meg hogy vetélykedve nagylelküségeddel, ezentúl erősbben öszvefűzve többé soha se zavarja barátságunkat a leg kisseb' viszály —

Engem ragadt el többnyire indúlatom, a nagyob' 's különösb' óldalróli vevéssel, le szoktam hidd el egyszerre erről, azon remény hogy

meg botsájtsz, és nem tsak megbotsájtsz, ~~de~~ mert ezt már úgy is megtevéd el [!] elfelejtsz mindent, ezen remény ád erőt hibám eltevésére, tsak addig felejtsd el, még nem látod, mint meg változtam, mint fogok üdekezni helyre hozni, kipótolni mindent – Eleget tenni erőmszerént mindenért – Ha ezt nem teszed – ugy végre az is mi éltembe egy kintsem vólt, mit örökre véltem bírni, mibe bíztam mint a hajós mágnesébe, 's mit tsak most fogok még tanúlni érdemére betsűlni – elhagyott – És én emlékét fogom imádni, 's emlékébe azt, kinek hanvain ál.

téged hóltig szerető Imréd

62.
Madách Imre [Lónyay Menyhértnek?] [23.]
[1838–1840. jún. 28.]

one of my sisters has [?]hu meas [?] les we have Doctor who stays every dai an houre with to day a mon hase been runover by a carri age in a narov sthreet, chey caried him [?] to an hospital, he hod one leg fractured and the other bruised that can-not be done in one day bay one man. Do you think tha a man and by can do it in one day they say that a schotsmen reasons alvays before he fighes Madách Emi

63.
Madách Imre Majthényi Annának [30.]
[Pest, 1840. jún. 28.–júl. 2.]

Édés Mamám!

Épmost olvastam el Spányik roppant levelét, mi felől szólni sem lehet, semmi lényegi általa okozandó kártól félni nem lehet; leg feljeb' badar lármáját, és hirbe hozássát félhetnők, de tőle ez nem nagy dolog. – A prelectióktól bucsút vevénk Virozsilnak tartottam egy magyar, 's igen szabadelmű búcsúbeszédet nyilványossan, mit ő igen szépen meg köszönt, sőt leírva emlékűl el is kért; az iskola társak is oly nagy tet-

Lónyay Menyhértnek írt angol nyelvű levél (62.)
egy könyv kötéstáblájában

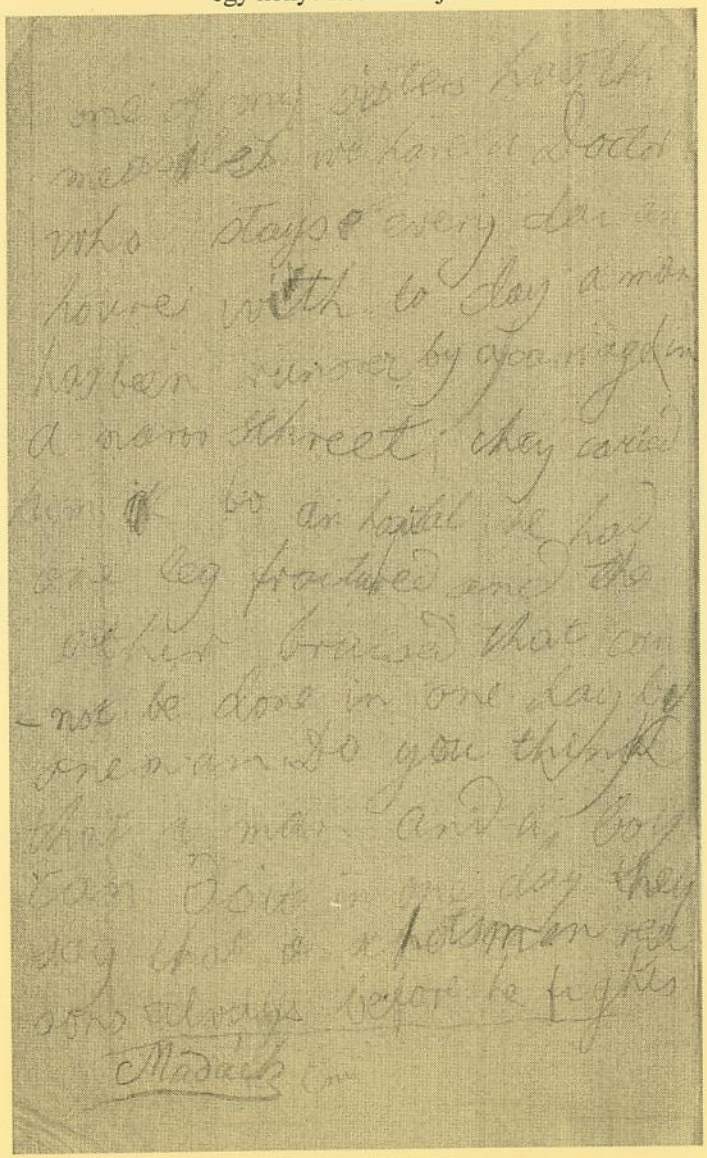

széssel fogadták, hogy nyakrafőre irjak le magoknak. – Most csak még az exámen van hátra, melynek is nemsokára (pénteken talán) reménylek nyakára hágni.

A ruhaneműek, és anyi bútor, anyi helyet foglalván, nem vihetjük mind el magunkal, a Katának is 3 húszast kellene a fiakerre adni, azért jónak találtuk Palyával csesztvére üzenni küldjenek bé egy 2 ökrös szekerkét, az úti kölcség nem menend többre 3 huszasnál, Kata is elmehet rajta, és mindent elvihetünk. Szombat estvére mondtuk a kocsit.

Te édes mamám írtad hogy nem megyünk Keszegnek, Mary pedig irja, hogy meg ígérted néki, hogy arra megyünk, a Te képed is kész lévén oda vitendő, a státiók sem többek, sem pedig az üdő, azt sem tudván a te leveled, v. Mary ígérete történt-é előb', talán Keszegnek kellene mennünk. –

A pénzt által vette József, és el tette kivévén az általam átvett száz papíros az az 40 pengő forintot. Az ötven pengőt is meg kaptuk Malvieuxtől, de mivel 4 nappal 1ő előtt kelletett felvennünk 1 frt pengő levonással. –

Minden végzendő comissióidat el végeztük a látogató szeleteket át küldve maradok hóltig szerető

fiad Imre

[Címzés:] Pest / a Madame Anne de Madách / née de Majthényi / a / Sztregova

64.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [24.]
Pöstyén, [1840. júl. 13.]

Kedves Menyusom!

Elválásunk után néhány perczel, már uton valék, át haladva a mindég csendeseb' utszákon ismét a szent természet nagyszerű templomában, melynek oly rég nem ízlelém édenét, annyi édes, bár komoly érzet kélt keblemben.

Pest egy kis porfelleg ként tűnt el megettem, 's e kis porfelegben anyi ott töltött nap üröme és öröme; 's bár kimodhatlan [!] gyönyör fogott el oly szabadban oly isten mosolygta természet ölén tudni magam, nem maradt ez öröm is zavartalan a múltnak bánatától. Hisz nem bocsájt-é a gálya-rab is egy <...> bánatkönyet fölszabadulássa óráján börtöne felé, v azon remények felé melyeknek tömlöcze sírjok vala, v. bánat napjaiban nem vólt-é egy kis pók fogoly társa, ki zavartalan élve az üdőt mutatá barátilag neki. – –

Másnap kocsink öszve tört Gyarmat megett és mi ott hagyva az eltöröttet szekéren sok viszály után elértük oly óhajtva várt csendes lakunkat, a sötétzöld erdőkkel környezett árnyas völgyben értünkkor nagy égi háború dörgött ell' a reszkető természet felett, csak olykor metszték az éjet át néhány sápadt villámlatok, 's száz viszhangzott moraj között czikáztak el a fellegek között. Az egész nézet oly ünepélyes, oly túlvilági hatalom szülte bájlepett komoly vólt, 's oly igen meg egyező lelkületemmel, hogy igen, igen meghatott. E kedves völgy mely anyi ízben tünteté fel a kelő nap örömnemtő scarlátját vídám szinekben reám oly elkomolyúlva fogadott vissza sírcsendü ölébe. –

Másnap anyámmal idefelé indúlék, tegnap az az vasárnap meg érkeztünk estefelé.

Az út eléggé érdekek [!] már Nyitra, Vadna, Galgócz, Léva, soknemű historicai emlékezetiért is, ezen emlékezetekért, melyek ismét hazánk Erényragyogta férfias századából, 's elkorcsosúlt aljasodásából, szabadsága rózsa korányából, 's a buta vak szolgasák [!] éjéből merítvék, minden hely egy virágtermő sír, melyben mégis szeb' virágok sorvadnak alá. – Érkeztünk estvéjén egy bál vólt még itten; az egész vidéket, szokott mulatságokat, itt lévő vendégeket, két óra alatt kitudván, elmentem igen kíváncsian a már nevökről ismért vendégekre e roppant vígalomra. A tánczterem egyszersmint Tália, és Terpsihore csarnoka igen csinos – jaj azon vígalomnak, melyben a teremdícséretinél kell kezdeni! –

Jaj nékem és jaj annak aki nékem
Ezen fadesset vígalomnak nevezte.

Mindöszve 8 tánczosné két nem tánczoló nő, 7 tánczos tölté el egész a – pusztaságig a termet. – Beléptem a szabadmüvész córus génialis zsen-

gedezései alatt, mint holdból esett személyessen sengit [!], és senkitől sem ismérve. Beléptem is nagy sensatiót tett, mert az ajtónál áló egyik tánczosnap [!] kegyetlenül a lábára hágtam – ez vólt az első lépés az ismeretségre. Minden ember súgott, kérdezett nevemért, de felelni senkisem tudott. Én igen komolyan, 's szílárdúl jártam fel 's le legfeljeb' egy szemüveges tékíntetre méltatva a társaság legszeb'jeit két ~~kerg~~ keringő még beléptem előtt el múlt, ott létem alatt ismét, a kíváncsiság nőtön nőt. Ekkor beléptek még az akkor érkezett Gr. Stárenbergék, (egy a két nem tánczoló nő közűl, a 8ik tánczosné, és ő maga az öreg) ezeket ismértem. Allig beszéltem vélek mint egy negyedig általok nevem im megtudatott. ~~Kerig~~ Néhány fordulat keringöt tánczoltam erre a leányval (Tinni a neve) 's atya által bemutatattam magam a többi dámáknak. Mind igen elszánt teremtményei az istennek, nem is tudom dücsöségére teremtvék-é, de mind egy [!] nevek elősorolásából magad is meglátod két Zsicsiné, Fesztetich, Forrai, Berényiné Orcziné – e. u. t. 's ezek a tánczosnék. Nékem is azon rettenetes sorsom vólt egy Zsicsinével (született Majthényi) atyafiság jussán egy roppant hosszú és discursív füzér tánczott keresztűl bajnokúl átt vinni, mely után még is nagy sietségben haza ügettem búcsút mondva az egész cóteriának. — Jövö vasárnap igen nagy bál lessz, melyre az egész megye szépei (?) megjelenendnek (Ha ez igaz lenne! be kis bál lenne belőle) – – – Im! majd tele levelem, és még annyi mondanivalóm van, érdektelen dolgok, de sok lessz érdekessé a baráti kebelben. Itt egy vers is, melyet az úton írtam, tudom ez is érdekes lessz neked, mert verseim érzetem tükrei, a baráti szűnek szent a rokon érzelem. –

(az athéneumban még vakácziók alatt ki jő ily czímű versem: "Még egy szó hozzá,, tán emlékszel rá, igy kezdödik:

Egy szóm vagyon leányka hátra még,
Halgasd ki azt, 's e szó búcsú szavam)

Megnyugvás

Óh lány! ha nincs e föld borús körén
Valódi érzet, és csalóka mind,
Az ég bocsássa meg tenéked úgy
Ha majd felém a vég enyészet int.

—

Nem átkozandom én a sorsot is,
Csalódtam, ám de kit se csaltam én,
'S ez öntudat oly istenűl mosolyg
A sír borús határain felém.

—

'S nyugalmat ád e néma sír nekem,
Hol elvonúl emlékezet, remény;
Amabban annyi kín és gyötrelem,
Emebben annyi füst, 's csalóka fény.

—

Képzetvilágom túlvilági vólt,
A túlvilági kép – leányka te,
'S a sors irígy hatalma: kebleden
Túlföldi kéjt bírnom nem engede.

—

De nem repül az égbe szent imám
Villámlatát miért remegjem én?
Daczára kél nyugalmam éjele
Remény világom néma romterén.

—

Nem is veszejthet ám a puszta szű
Hol elborúlni nem virúl remény,
Míg életéhez sem csatolja már
Se vágy, se dőre égi érzemény.

—

Emberbarátimat sem esdem én
Hogy együtérzésel könyítsenek,
Hisz ők a föld csillámló tengerén
Nem bánatot viselni lejtenek.

—

'S midőn meg osztta édes édenét
Tudá előre már a dőre szű;
Egy könny se lessz jutalma egykoron
Ha dad [!] veszély jő egy kebel se hű.

—

Csak egy fohászban él az érzelem
Vezér szövétnekűl szüm éjelén,
'S ez egy fohász is tégedet követ
Örangyalúl éltednek tengerén,

—

'S ha élteden elégedett leendsz,
Még Chárisok mosolyganak körűl,
Ugy érzetem a sirgyanánt nyugott
Még egyszer, és csak sorsodon örűl. –

———

———

isten veled Menyusom, én igen sokszor fogok irni Imréd

[Címzés:] 13 Juli / Pőstyén / a Monsieur Melchior de Lónyay / par Pesth / Miskolcz / Ungvár / N. Lónya

65.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [25.]
Pöstyén, 1840. júl. 19.

Pöstény 19 Juli.
1840

Előbbi levelem ólta kedves Menyusom itt két bál vólt ismét, Zsicsyné adott egyet. Töb' napomba került, még hozzá szoktam, és bé tanultam az itt divatozó társalgást, melyben az ember czifra és sok szavakkal oly keveset kénytelen mondani, 's a nőnem isteni rendeltetésének daczára, ily lelketlen hölgyekkel társalgani. De semmi, itt meg tanúltam legaláb' az ellentétet, mint lehet a nő isten, és daemon; mint lehet az élet borongó ösvényén frissítő virágcsa dúló zivatarok után, v̄. óvó kép mely költői reptéből túl régiókból levonja az embert mutatva mi gyomorú [!] a föld, 's mi pór [!] teremtménye minden.

Én most Endrét irom, és allig képzelem magam a Nápolyi csarnokokba hol róbert cseleit szövi a hit szent palástja alatt, hol a szenvedő erény tünik fel Sanchában Phőnixként a vétek dömkelegéből [!], hol Endre természete egész szilárdságával viv, küzdni, vagy elesni kész egy vak éj minden rémei ellen, melyben Rience áll csak maga órjási nagyságában glóriájával, jő látogatás, v̄. kell mennem látogatásúl, 's egyszerri ily esés. –

Előbbi ~~szombaton~~ szerdán egy kirándúlást tettem a' Trencséni fürdőbe, mely innen 7 óra járás, csak egy napra, egy ott adandó bálnak alkalmával. Utam keresztűlvitt Trencsínen mely a fördőtől még mint egy két óra. A gyönyörű vág vidéken virágzó mezök felett ezüst szallag ként kigyózik el a sebes folyású folyam, népes falvak szórvák el partjain, melyek között a rég elhanvadt századok órjása ként áll a még romjaiban is magasztos felegvár. Bejártam bedőlt csarnokit az izolag takarta puszta erkélyeket, melyekről Csák szabadság hirdető zászlói lobogtak. Az őr toronynak csonka rémárnyát, melyről őrizve honjok érdekét sas szemekkel néztek le az ős bajnokok. Repkény vonúl el a belső udvar terén, melyben a vár leányának egy kegymosolyaért harczra kéltek a dalják, 's rég öszve roskadt a moh takarta ablak sor, melyről

bátorságot sugárzó néztekkel éltet és halált intett a nők virágfüzére. Bejártam a szirtbe vésett úgynevezett szerelem kútját, melyel órjási erővel győzött a magasztos érzet ezernyi akályon [!], 's melynek története ismérve lessz előtted. És romba vesztegel az erény a vitézség hon szerelem szent emléke, még a kihólt nemzedék utódjaúl vércze, 's bérczi sas üt tanyát magának a ~~d~~ vad gerébeken. Kölcsei verse jutott önkénytlenűl eszembe, menyire emlékszem:

Őseinek – – sas lakára
Szédeleg ha olykor fölpilant.

Le tértem újra a völgybe, 's öröm bánat kevert tekintetet veték ezen vég maradékára a Feudál rendszernek, melynek romjain a népszabadság béke nemtője űl. —

A fördöbe érkezvén fél nap alatt az egész társaságot ismerém, mindenütt bémutaték 's a látogatásokkal kelemessen el telt egész napom. A bál igen fényes és számos vólt több szép 's lelkes nő diszesíte ugymint két Piácsek, egy Jánosÿ, Bobok, Divéki leányok, kik szépség és kellemre nézve érdemes vetélytársúl küzdtenek az est koszorújáért. De első helyet érdemelt szememben szendesége, 's Psihe hasonlatú arczaért Jánosÿ nina. Arczába sok ismerős vonás jő elő, mosolyában sok mint egy látott báj, beszédébe mint egy a múltból rezgő hangok, szóval meg egyez némelyben ideálommal, mi külömben ritka eset, kár hogy szemei egész feketék. Ezen tulajdonokért ki is tüntetém, mert leg többet tánczoltam és beszéltem véle, füzér tánczot a szörnyü dús Piacsek leányval tánczoltam. Bál végével Jánosiékat, kiknél még bál előtt bémutatattam haza késérém. Másnap haza kellet vólna mennem, de magam helyett csak egy levelet irtam Anyámnak, 's még másfél napra ott maradtam. –

Különös hogy a magyar vendégszeretet csak még itt a tótok közt van fen. Valóban az egész fördő társaság annyi szivességel, megkülömböztetésel vólt erántam, hogy egész idegen létemre nem is hihetém, az egész fördőhely igen társaságot, minden különös szabály nélkül látogat az ember, sőt kétszer is egy nap, kaputban is. A férfiak éji zenével, 's ~~ba~~ virág füzérekkel tisztelik a dámákat, a dámák fesztelen társal jutalmaznak ezért. Mágnás csak Niczkyék Motesicskyék és Luzsinszkyék vannak, kik szíveségben vetélykednek. ott létem alatt minden nap

virág füzérrel, 's éji zenével tisztelém meg a Jánosi (keresztnevét nem tudom) kisasszonyt, és egyszer Piácsek kisasszonyt.

Estve az arénában ismét az egész társaság együtt van. a szinész társaság is meglehetős.

Többi tréfák közt egyszer kikocsiztunk versenyt futva az egyik kocsi fel dölt, 's szercsétlenül [!], mert Akkay és Trstyánszky igen megsértették magokat. ~~én pr~~ Estve ki lovagoltunk, én Balogh lován, a dámák épen együt vóltak a zenét halgatva, midőn lovam megiedve a hangszerektől, ágaskodni, ugrálni kezd, 's az elréműlt dámákat a kapu alá ieszté. ——

Tegnap visszajöttem mi töb' egy hajtásra, mi ezen elkényezet lovaktól nagy meritum (!) – A pösténvi dámák mind öszve eskudtek szakálom ellen, ugy hogy végre Zsicsiné persvaziójára – le tettem. – – A kék szem mint itt mint Trencsinbe nagy theorémákra adott alkalmat melyeket én mindég úgy fejtek meg, hogy még nagyob' theorémákkat vonnak magok után. Ez igen mulat, anyival inkáb' hogy mind letételére akarnak bírni. mire vég feleletem mindég haz [!]: "Az Isten szemét heléről semmi földi elnem mozdítja„ Márma egy szörnyű nagy bálunk lessz a vármegye ispotálya számára, sikeréről később'. Irtam egy verset is ismét czímje "Ige a múltból„ de nem irom meg, mert tán már ún is. – Berczinek Veisse jeles irásaiból ezen versecskét küldöm:

Die versőhnliche Laura
Ich kenne diese sanften Winke:
Sie laden mich zum Frieden ein.
Versőhne Laura, komm und trinke
Auf unsern Friedensschluss vom besten
deutschen Wein.
O nähmen könige der Erde
Zum Beyspiel Laura, dich und mich,
Sie würden bald versöhnet werden.
Des Mittags zanken wir, und Abends
küss' ich dich.

———
———

Anyádnak és Testvérednek kezeit csókolva maradok igaz barátod
Madách Imre

[Címzés:] Pőstyén / a Monsieur Melchior de Lónyay / Pesth / Miskolcz / Ungvár / a / Lónya

66.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [26.]
Pöstyén, 1840. aug. 13.

Pöstyen 13 Aug
1840.

Kedves Menyusom!

Im a mai nap az első melyben képes vagyok, az ágyban ugyan még néhány sort írni, annak írni, kivel oly sokszor oly kimerítve szeretném közölni keblem érzeteit, mert tudom hogy azok rokon szivétől, 's 's [!] leg inkáb' ettől nem elértvék. De oly irígyek az ég hatalmai hogy e gyönyörtől is meg fosztanak egy üdőre. Ugy örűl~~n~~tem Lónyára úgy, miként ritkán ez életen, hogy festettem magamnak láng színekkel azon édes napokat, melyet egész családod ad anyira szíves körében baráti kebleden töltendek – de máskép vólt írva a sors<…> örök könyvébe, én még mindég betegség által ide lánczolva, 's kitudja még meddig. Minap hallottam Atyád bizonyos kinevezését Bécsbe, és ismét messzeb' szakadsz tőlem, ott a világ csillámló tengerén lelkedben csak hamar elfoglalják újab, nagyszerűb' alakok a hajdan általam bírt helyet, még én árván fogok állni emlékeddel. – De félre ezekkel te nem felejtes [!] el úgye a távolban sem, legaláb' egészen nem 's az íras jótékonyan enyhíti a távolt, túdósits kérlek mindenről és gyakran, 's ha fel egésségesedem, én is tenni fogom, mint betegségem előtt 's hadd reménylenem, erősitsd reményemet, hogy esztendőre Lónyán szinte vígan lehetünk 's talán még ősz előtt Anyádnak és Testvérednek kezeit csókolva Berczit ölelve maradok barátod

Imre

[Címzés:] de Pöstyén. / Monsieur Melhior de Lónyai / par Pesth / Miskólcz / Ungvár / a' / Nagy Lónya / au Comté de Bereg.

67.
Madách Imre Majthényi Annának [31.]
Keszeg, 1840. szept. 26.

1840 Szep. 26

Kedves Mamám!

Mindazon gondoskodás, 's majdnem mérhetlen figyelem daczára, melyet itt Kedves Marím szíves szeretetétől, és Pepi jóságától tapasztalok még mindég fájdalmasb'an érzem valami szeretettnek hiányát, és ez azon anyai karok, melyek oly nehéz holdakon át gyámolának oly rendítetlenül. Görög tegnap volt itt Argentival, szegény jó Pepi még mindég egyenlőálapotba van. – Nékem az izzadságtól egy kis pörsönésem van – de azért fel kelhetnék. – Mari néhány napra Sztregovára készült, de Pepi nem akarja. Jövőkor ő akar írni, de hagyd reménylenem, hogy a hon töltött napok neked oly hosszúkká látszatván, mint nékünk, az itt maradottaknak anyai szereteted karjaiba vezet

ImreSzerető fiadnak

NB Kérlek ha alkalom hiányán
Lónyaÿ leveleit ide adressíroznád a póstán.

[Címzés:] Keszegh / a Madame Anne de Madách / née de Majthényi / Szakál / *a* / Sztregova

68.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [27.]
1840. okt. 20.

Kedves Menyusom allig várom a viszonlátási perczet, ha látlak minden nem látott munkáimat is megmutatom, s talán egy tökéletesseb' tervet veendek tőled

[olvashatatlan aláírás]

69.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [28.]
1840. okt. 23.

Kedves menyusom ismét egy tervel alkalmatlankodom – bocsá// meg, me [!] töb' között job' választani, 's tán a leg silányab' is foglal némi jót magában. Az annélkül is értetődik, hogy ez csak egy váz melyre még hiányzik a kül forma. Isten veled

barátod

NB Most tudtam meg hogy mind ezekre engedelem nem csak hogy nem szükséges, de ha e mellet akarjuk véghez vinni, úgy minden ülésben egy királyi biztos lessz nyakunkon.

[kézjegy]

[Címzés:] T. cz. Lónyay Menyhért- / nek

70.
Madách Mária és Huszár József Madách Imrének [2.]
Keszeg, 1840. nov. 4.

Keszegh 4dik Nov 840

Szeretet jó Emim! Hólnap neved napod 's én nem lehetek kedveseim körében! hogy azokal együt néked minden kigondolható jókat kívánhatnék. De vedd ezen soraimat annak bizonyságaúl hogy bizonyo/san senki e' világon néked kedvesem több jót, 's több áldást egész életed pályajára nem kíván, 's nem is kívánhat mint én! Légy bóldog – olly boldog mint ember lehet, 's tarcsd meg tovább is szeretetedben, téged oly igazán 's forrón szerető

Máriedat

Édes Emim ezenel nyilványitott igaz te/tvéri kiváná/okba o/ztozik téged /zeretö

sogorod és barátod

Pepi

Károlynak /zinte /zivböl minden jót kivánok.

[Címzés:] A Monsieur / Monsieur Emeric de Madách / a' / Pest.

1841

71.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [29.]
Alsósztregova, 1841. máj. 18.

$1841\frac{18}{5}$

Kedves Menyusom! mily sok napok folytak el, reménylem neked kellemessen, mióta nem csak társaságodtól, de még legaláb' hólt sorokkali közlekedéstől valék el zárva, eleinte még betegségem tartóztatott, késób' [!] falura menvén sógoromnál, ki igen rosszúl van tölték nehány szomorú napot, ugy hogy végre e kedves rég nem látott csendes völgybe térvén majd vissza estem bajomban. De most erőm 's egésségem szemlátomást nevekedvén, gyakran, igen gyakran fogok írni neked; oly édes, oly jótekony gondolatit, érzeteit kiönthetni egy kebelbe, mely bár mértföldekre velünk rokonúl érez – bennünket ért. – Tudom érdekel tudni mit teszek, mivel foglalkozom: Nagyob' részét kint töltöm a napnak, tanúlmányaimat, irodalmimat folytatnom jelenleg nem szabad; különösnek fog tetszeni előtted, én most a Bibliát olvasom, 's belőle igen sok kivonatokat szerzek, melyek csodálatos hasonlatossággal bírnak a Bramán és Perzsák szent könyveikkel, könyvtárunkban egy Samskritból fordított hosszú költeményt leltem "Dya-Na-Sore„ névei ebből is sok használható. – Bámulom már azon ős korban aīyira kifeljlett gyönyörű Philosophiát melyen India ős erdői-

nek nagyszerű költészete, 's szerzőjének gyermekdes tiszta jelleme ragyog. – Nem tudom mint magyarázni, hogy még tőled semmi tudósítást nem kaptam – reménylem nem valami baj akadályoztat vagy már megfeledkezél

Imre baratodrol

[Címzés:] Sztregova / a Monsieur / Monsieur Melchior de Lónyay / par / Miskolcz / Ungvár / N. Lónya

72.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [30.]
Alsósztregova, 1841. aug. 6.

1841 Nyárutó 6 – Sztregován

Kedves Menyhértem!

Nem tudtam eléggé csodálkozni azon, mint eltudál, 's oly rövid nap felejtni egészen, még Palinak szólló leveled a tévedést meg nem fejtené. Megvallom, én néhányszor írván feleletet sosem vévne, nem gondolhaték egyebet, mint hogy a távollét emlékem is ki törlé baráti kebeledből. Annál örvendetesbben lepett meg a valóság. – Tudom rokon kebled részvéttel vevé azon gyász hírt, mely házunkat oly súlyossan érte. Valóban én nem csak egy rokont, egy követésre méltó pálya képet, de egy valódi, egy hő barátot is veszték Huszárban, kinek emléke szent leszz előttem, még emlékem vég szikrai elnem alusznak. Alkalmasint már olvasád "A keleti népet„ melyet Szécsényi Kosúth ellen írt, különös példája mint lehessen szaporítani a szót hasztalanúl, én legaláb' az egész nagyob' részét üres declamátiónak veszem. Olvastam verekedés mocskolta tiszt újításokról, melyik párt híve vóltál te – nemde Komlóssyé? v. tán részt sem vettél az egészben. Mikor jösz ismét Pestre, én Octóberben az exámeneket csak akkor le teendők!!! – Te már alkalmasint Gyakornokoskodol, kinél? Örömmel emlékszem visza együt töltött édes perczeinkre, nemde egyvólt éltünk édesb' sza-

kainak, és el röpűlt észre ~~heh~~ vehetlenűl, még kellemét csak veszte tűnteti egészen elénkbe. Súlyos gond, dícsvágyó törekvés a későbbi kor réssze, 's ha aⁿyi küzdelemre végre kivívtunk némi kitüntetést, éljük-e örömét? el aggott a test, őszek a fürtök a lélek nem kéj élvező többé. – Vajh mi kéj a gyermeknek egy fa kard; nem bírja, nem elégítheti mondhatlan vágyát, az ifjú száz ily kis kardot vehetne, dé néki már nem kell ez, ő tenni ő küzni [!] 's győzni vágy, ő égbe tör, magasra kél, – és mindenüt az ezer akadály tornyosúl elébe, még egy talpalatnyi tért kivív, addig el aggott addig a néma nyúgalom az egyetlen miben kedve telhetik. 'S nyugalmat lel e a minden napi kenyerét kereső pór, v̄. várja tellyesűltét vágyának ismét egy új életszaktól? – Óh mely élet szak hát, melyre teremteténk? melyre <…> törekszünk? mely az élet rendeltetése? Berczit csókolva maradok hü barátod

Imre

[Címzés:] Sztregova / a Monsieur Monsieurs Melchior / [de Lóny]ay / [par Pesth / Miskolcz / Ungvár] / a / N. Lónya

73.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [31.]
Alsósztregova, 1841. szept. 12.

Kedves Menyusom!

Most olvasom leveled, melyben mint táblabíróságodat, mint készületedet a szónoklatra olvasám; szükségtelennek gondolom a szerencse kívánatot, mivel nem is kételkedhetem sikerén. Egy mondanivalóm abból ál, bár emeld szavadat mindég a közjó, a haza szent ügyénél. – Sajnálva olvasám hogy Pestre csak Novemberbe jösz̄ le, mivel én már akkor Gyarmaton fogok jegyzősködni. Minap vóltam Pesten a váltóból próbatételt teendő. – Balassa, Török, Majthényi már régen jegyzők, az első kijelenté, hogy ő a megyét fogja szolgálni, a második közelgő tisztújításunkkor szolga bíró akar lenni, az utólsó hontba megy másod Főjegyzőnek. – A már anȳi üdő ólta készűlőben lévő "Nápolyi

Endre„ bevégzésséhez közelg, evvel akarok fel lépni az irodalom mezején, reménylem a darab nem lesz̄ hatástalan, legaláb' többen itélék meg kedvezőn; jövő májusig minden esetre világot lát in "nomine domini„. Ez lesz kengyfutója "Csák„-omnak, melȳet leg nagyob' szeretettel dolgozok, mintegy 2500 jambusból áll, 's már félig elkészűlt. Ez utóbbi darabnál az egyszerű antic formát követem incáb' 's azért színpadon nem is anȳira hatásos, mint estheticai szépségre van számítva. – Berczit czókolva [!] maradok

igaz barátod
Madách Imre

Anyád 's Testvéred kezeit csókolom

[kézjegy]

1841 Szeptember 12
A. Sztregova

[Címzés:] A. Sztregova / a Monsieur Melchior de Lónyay / par Miskolcz / Unghvár / a / N. Lónya

74.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [32.]
Pest, 1841. okt. 25.

Budapest. 841–10 : 25

Kedves Menyusom!

Vettem leveledet melyben le írod roppant gazdálkodásodat, valóban a le írás egés [!] Virgílius Georgikonja. – Épen az nap midőn leveledet kaptam, beszéltem valakivel, ki Anyád és Testvéreddel Bécs felé a gőzösön öszve jött. Sajnálva értettem hogy nem csak pénzünk megy túl e hon határin, gazdagítani a már úgyis gazdag külföldöt, de a haza leg becsesb' 's tiszteltteb' hölgyei is árvan hagȳák az elhagyott hont. –

Most én November 15ig itt mulatok, a honi törvényből próbatételemet le teendő. Reménylem addig te is fel jösz̄, 's én ismét keblemhez szorít-hatom lelkem barátját. – November 14ikén Itt tánczmulatság adatik a Református paplak felépítéssére. – En Salamin franczia mesternél vettem szobát és kosztot. Ebédnél mindég francziájúl folyik a beszéd, mit igen szeretek, egészen gyakorlásba jövök. – Mindenap más érdekes tárgy hozatik szőnyegre, 's azt az ebéd folytában korszerűleg, 's minden szempontból meg vitatjuk, mi annál könȳebben megy, hogy a társaság egészen külömböző ellemű és jellemű egyénekből ál. Igy egy nap Europa sorsát döntjük el, más nap a gyárak, ismét máskor a nép sorsát vitatjuk. – A vacsora pedig a vig, 's szeszélyes elbeszéléseknek, 's elménez ötleteknek van szentelve. – Reméllem hogy nemsokára ölelhetlek, 's maradok hű barátod Imre.

[Címzés:] Pesth / a Monsieur Melchior de Lónyay / par Miskolcz / Unghvár / a) / N. Lónya

75.
Madách Imre Majthényi Annának [32.]
Pest, 1841. okt. 25.

Édes Mamám!

Tegnap előtt tettem épen examentet a Policia, Oeconomia és Financiából; igen jó sikerrel; a roppant pecsétes levél is már Kezemben van. Most még csak az utólsó examenre készűlök tüzzel, vassal. A Jancsi szerencséssen el érkezett, de még ruhája nem kész. Kérlek édes Mamám ird meg mikor jön be Károly, és mikor kezdődnek a gyülések. Mari kéretett hogy ~~kérn~~ keresnék néki egy nevelőt kis pepihez, eddig kettőt találtam, az egyik Erdősi, külömben doctor, igen szerény és értelmes ember, de se klavirt, sem francziájúl nem tud; a másik igen jó zongoráz, prókátor, de igen szeles. – A Jancsinak van kosztja a Hamza korcsmájában 5 p.f. egy hólnapra. A Juristák szörnyen készűlnek báljokra, szinte fehér és fekete tollasok vannak közöttök, elnök bizonyos-

san Luby lesz̄, ezen tekintetből szobáját, mely igen kicsiny már el cserélte azon nagyobbal, mely még nem vólt ki adva, hogy a tanakodó komisszáriusok el férjenek. – Kezedet csókolva maradok

háládatos fiad
Madách Imre

Pest 1841 – Oc. 25én

Cserny Marit tisztelem

[Címzés:] Pesth / a Madame Anne de Madách neé de Majthényi / Vácz / Szakál / Sztregova

76.
Madách Imre Majthényi Annának [33.]
Pest, 1841. nov. 13.

841–11:13.

Édes Mamám!

Sietve írom e néhény [!] sorokat, azt sem tudván még Sztregován találnak-é? Károly és Palival üzentem Keszeghre, hogy 10én már kész leszek, 's te Édes Mamám vélek küldött leveledben írod, írnám meg mikor leszek készen? – Írod továbbá beszélnék Salaminel a kosztért esztendőre, és üzened hogy ne szóljak véle semmit. Igy nem tudom tudod é már Édes Mamám hogy mindenórában nehezen várom már az alkalmatosságot. Kedden már le tettem az utólsó exámentet a hazai törvényből, igen jól. Most itt van Huszár Károly. Tegnap Hamzával veresváron vóltam. A csődület alatt lévő Almássy el vette a páholynyitóné leányát, Trestyánszkyt Bujanovics 15000 ftus meg csalta. – Marit Nincsit csókolva maradok hálládatos fiad.

Madách Imre

[Címzés:] Pesth / a Madame Anne de Madách / née de Majthényi. / par Vaiʒen / Szakál / Sztregova

77.
Madách Imre Majthényi Annának [34.]
Balassagyarmat, [1841. nov. 27?]

Szombat

Édes Mamám!

Épen most érkezett el a Jancsi valahára, és semmit sem végezve, szemüveget nem csináltatott, a reá küldött 3 p. f. el nem hozta, 's róla mit sem tud, a Károly és palinál maradt színműtáram 8 kötetéből csak hármat hozott haza a többiek elveszvén. Az asztalka még most sem kész.

A jó Marítól tegnap kaptam meg gyönyörű kézimunkáját, 's nem is tudom hogy meg köszönni kedves soraival. – Én már dolgozgatok ugyan, de még kinevezéssem alkalmasint a főispán honnemléte következtében el nem jött. – Csak sietve irtam e néhány sort, mivel mindjárt a gyűlés ideje lessz, 's még addig az öreg asszonyhoz kell mennem ki már négyszer küldött ide, hogy valami dolga van velem, ámbar tegnap előtt is nála vóltam. –

Maradok hóltig hálládatós fiad
Nincsit Pepit, Pankát csókolom. Imre

[Címzés:] B. Gyarmat / a Madame Madame Anne de / Madách née dö Majthényi / a / Sztregova

78.
Madách Imre Majthényi Annának [35.]
Balassagyarmat, 1841. dec. [8.]

December 1841 :: Szerda

Kedves Mamám!

A kinevezés mint irtam el nem jött ugyan; de aszt mondják hogy többször kell emlékeztetni a fő ispánt, különben mindent el felejt; én azonban még is notarialis dolgozatokat kapok Srétertől. A gyűlések végeztével át mentem lakni hozzá, ő különös szobát adott igen szíves, minden este el jön 's vacsoráig fel 's alá járva beszélget. – Az első dolgozatomat nagyon meg dícsérte, hogy egy kezdő jegyző sem dolgozott oly jól. – A bibliotékája szobámban áll, melynek használatát át engedte. – Jelenleg Nagyon kivül csak Okolicsányi van itt patvarián, de most az is a hevesi restaurátióra ment. Egy órakkor ebédelünk kilenczkor vacsorálunk. A cselédség egy huszárból egy Szakácsné, szolgáló, és mindenesből áll. – Épen most vóltam Szerémiéknél, ahol Borÿ pál és felesége vólt. Az öreg asszony kétszer hit ebédre, egyszer Sréterrel. – Mari szerencséssen ki kerülte vigyázatát – épen ebédnél vóltunk mikor ki hívatott. – Azomban most akár mint kivánok bár, még sem mehetek még Sztregovára, mivel Nagy is pestre készül, hogy legg aláb' valaki itt maradjon, és azért csak karácsony előtt egy héttel küldjél kérlek be. Egy nagy baj még az is hogy az igért kuffert mind eddig el nem küldötted, és igy felső ruhámat csak egy asztalon, fehér ruhámat pedig az utazó táskában kell tartanom, kérlek ha mentől előb' be küldenéd. Az öreg asszony még azt is üzeni hogy már a lovak és a kocsis nem kellenek, nem tudom mit ért, azt mondja hogy maga sem tudja. Mindég faggat hogy meg kaptátok é a küldött túrót, már én azt is mondtam hogy nagyon jó esett, különben ha tudtam vólna mit akar küldeni le

fogtam vólna. Garbát ki fizettem, de a könyvecske nincs itt, még vissza adott valami 7 pengőt, el tettem. Kezedet csókolva maradok

háládatos fiad
Imre

Nincsit csókolom

[Címzés:] B. Gyarmath. / a Madame Madame / Anne de Madach, née de Majthényi / par Szakál / a / Sztregova

79.
Madách Imre Majthényi Annának [36.]
Balassagyarmat, 1841. [dec. 17?]

Édes Mamám!

Tegnap estve jöttek be a szekerek, hanem a bálról azért még sem irhatok kilenczven kilencz oknál fogva; az elsö az hogy csak jövő vasárnap lesz. – Vólt ugyan elöbbi vasárnap is egy bál a kisded óvó intézet javára, de abba töb'nyire csak gyarmatiak vóltak, nékem pedig kissé torkom fájván, az nap a szobából kinem mentem, nehogy bajom lehessen, mert a torok fájástól azon oknál fogva hogy ott legg szükeb' a passage igen félek, mindjárt Bajntnerért küldtem, de már most semmi bajom sincs. A jövö bál sikerét tüstént meg irdom [!], bort csak a raboknak osztogatnak Laufzetliket pet [!] huszon öt. – Az asztalos keveslette a pénzt. – Még miólta kedves leveledet vettem Gellénnel nem beszéltem, azért a Fabiankai pörröl mit sem tudok. Dolányról azt mondja, hogy nem lett vólna érdemes meg venni, annál inkáb' hogy szentivanyi el vólt tökéllve bár hogy meg venni. Kelecsény végett értekezendö Sztregován teendi tiszteletit. Nincsit, 's kezeidet csókolva maradok

B. Gyarmaton
1841 Pénteken

hóltig háládatos fiad
Madách Imre

[Címzés:] B. Gyarmat / a Madame Madame Anne de Madách / née de Majthenyi / a / Sztregova

80.
Madách Imre Majthényi Annának [37.]
[Balassagyarmat], 1842. ápr. 25.

1842 – Apr. 25
Hétfö

Édes Mamám!

Ide szerencsésen meg érkeztem, de szörnyű zavarok készűlnek. A torkom is már igen kevésé fáj. – Az ide mellékelt lajtromba [!] foglalt nemes társakat holnap délre kérlek czitáltasd öszve, adjál nékik gulyáshúst és bort, és a hegyeken két jobbágy kocsin indicsd kérlek ide útnak. Bory Lajosnak adjál egy két huszast a kezébe, hogy ahol meg álnak vegyen nékik bort; hogy estvére be érkezzenek. Itt lesz rúlok gond. Zavarban irok mert körűltem minden zavar kezedet csókolva maradok téged szeretö

haladatos fiad
Madach Imre

[Címzés:] a Madame Madame Anne de / Madách née de Majthényi / a / Sztregova

81.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [33.]
Alsósztregova, 1842. jún. 23.

Kedves Menyhértem!

Régtől nem közöltük egymással gondolatjainkat, érzetinket; sok megváltozott azólta miólta végszer búcsút vevénk, de hadd reménylé-

nem hogy mind ezek daczára két pánt mely öszve fűz nem tágulat, 's ez a barátság és honszeretet. — Olvasám a P. Hirlapban fel léptedet a nyilványos szónoki pályan 's arra csak szerencsét kivánhatok. – Én ámbar a Jegyzői hivatalba léptem 's ott munkálkodok, nem léptem még mint szónok fel eddig. – De jövő Augusztusban szándékozom. – Kötelességemnek tartva ily álapotban minőben Megyénk van, bár mi csekély fontosságú szózatot ajánlni a Szabadelv, 's honérzet mindinkáb' hanyatló mérlegébe. Nem hidegűlő érdek, vagy a hatalmas ellenféltőli félelem tartott edig is vissza, de kevésségem érzete, 's a köztörvény tanúlmányai, melyekben mentől inkáb' halladok, annál inkáb' látom mi sok van még teendő!. – Olvastad bizonyal a Nódrádi [!] tisztujitást. – Károlyi v. az úgy nevezett Jankovich párt győzött, mely töb' évek ólta gyakorolja megyénken kényuradalmát, 's melynek jármát eddig hasztalan ügyekvénk. Én a vesztőknél vóltam; 's hivatalt ánnélkűl sem akarván válalni minden vissza tartás nélkül munkálkodhaték. – Sok igen comicus jelenetnek vóltam tanúja; például: a választás után két Karolyira szavazó mutatatta magának az új alispányokat, 's midőn Károlyit mutattam, nagy indignátióval el fordúlva az válaszola "Ha tudtam vólna hogy így néz ki, száz forintér sem szavaztam vólna rá. – A vesztő fél embereit első nap mind el bocsájtván, azok Károlyi tanyáira törtek, ott mindent ki rabolvan mi enni s inni való vólt, másnap oly szükség vólt a tanyákon, hogy a nemesség allig kapott mit enni. – A titkos szavazás, melyel előre úgy fel dicsekedénk, nem vólt egyéb' a titkos szavazás paródiájánál. Sóstól hallottam hogy Augusztusban Pestre fel métsz [!], igen meg örvendeztetett e hir mivel ott találkozunk. Én Juniusban esküttem fel és Novemberben censurát teszek. – – Néhány év előtt egy könyv vólt kezemben, melyben a Sancció pragmaticanak igen szabad történetét olvasám a körűl ágyúkkal keritett ország házát Draskovich ellentmondássát 's meg ölettetéssét "Az inter tremores et angóres aláirásnak történetét olvasám ott, most nekem mind erre igen nagy szükségem vólna, kérlek kedves Menyhértem, nem igazithatnál valamikép nyomba. — igen igen nagy köszönettel tartoznék. — Esztendőre tavasszal az egész országot készülök bejárni, szegény terra incognita! mi sokan ismerik job'ban Calicutát, mint enfészkeket — melyről még is vaj mi igaz hogy:

"verjen vagy áldjon sors keze
Itt élned, halnod kell!!!

'S levelemet ime egy kéréssel végzem – Van-é a Phisicai távóllétnek hatalma a lélekre is? – Ó nem, nemesseb' a lélek, hogy sem ily je igát tűrne. – Miért szakasztanók meg a lelki pántot, mely egyé olvasztja érzetinket. Irjál kedves Menyhértem te is, irjunk egymásnak, közöljuk gondolatinkat cseréljük ki eszméinket mindenféle tárgyak felett, ne féljük a súrlódást mely tisztítja a képzeteket. Oly édes messze vidéken tudni egy lelket, melynek repte magasb' a por mindennapiságon – ó pedig messze kell vándorolni ily lélekért. – – Anyád 's Testvéred kezeket csókolván maradok

igaz barátod
Madách Imre

Sztregova 1842 Junius 23.

[Címzés:] a Monsieur Melchior de Lónyay – / par Miskolcz / Unghvár / N. Lónya / C. Beregh

1843

82.
Madách Imre Madách Annának [1.]
Alsósztregova, 1843. jan. 1.

Sztregova Télh. 1
1843

Kedves Nincsim!

Allig várhatom a perczet hogy ölelhesselek, mi még is te Feruárban [!] talán Pesten lévén mint mondtad allig történhetik meg oly hamar

mint kivánnám. Akkor Bódit is magammal kell vinnem anyira unszol már, hogy szörnyü. Én cenzúrámat szerencséssen letettem "kitűnő„ sikerrel. Jövő gyülések alatt kihirdetetem diplómámat, természetessen mikor a hölgyek karzaton lesznek. – Gyülések alatt már minden félelem nélkül foghatom kiönteni érzéseimet, mert hála istennek minden függés körme közül ki vergődék. Állok szabadon a pálya kezdeténél, és mérgemben vér tolúl arczomra, ha látom mi keveset tevék mi keveset tehetek most is még. – de hagyán, "majd meg csináljuk„ –
Gyülések után szeretnék karjaitokba sietni a jó Sándorom, kit számtalanszor csókolok – de ismét az a szerencsétlen Bódi – – hol fogom fel? Sándort 's téged újra meg ura [!] csókolva, újra meg újra kivánva egyszerü kivánatomban minden kigondolható jókat az új évre maradok titeket szerető

Imrétek

[Címzés:] Madame Anne de Huszár / née – Madách / a / Baráti

83.
Madách Imre Gellén Józsefnek [1.]
Alsósztregova, 1843. febr. 8.

Kedves Urambátyám!
Kaszabnéval kötendő egyeségre nézve egy plánum jutott eszembe t: i: nem vólna-é jobb ha azon 8000 p. forint melly most egyszersmind visszaváltási és vevési öszveg is, – kétfelé választatnék t: i: 3000 p. f. számítódna azon 3 $^{7}/_{8}$ házhelyért, és 5000 forint a Fábiánfalvi jószág liquidatiojába. Kaszabnéra nézve mindegy vólna mert ő a' maga 8000 forintját így is megkapná: hanem ránk nézve talán ezen mód jobb vólna, mert idővel, ha Madách János successori ezen rész jószágot Sztregovával együtt kiváltanák, elkerülnénk a' kellemetlenséget, mi a' bíróság annak megitéléséből származna: mennyi ezen 8000 ftból az igazi reluitorus summa, és mennyi a' 3 $^{7}/_{8}$ házhely vételbeli ára (erre nézve talán még jobb vólna a' házhelyeket csak 2000, és a' pusztáért 6000

forintot számítani hogy mennél több teher nyomná a pusztát, – mert igazán azon házhelyek 4 percental számitva sem hozzák be 2000 forint kamatját, 's csak purisatio tekintetéből érnek valamit; ha pedig János successori Sztregovát birni fogják ezen tekintet meg szünik lenni) Ezekre való nézve arra Kérem Kedves Urambátyámat hogy ha ezen uj tervet alkalmasnak találná: sikerelje; ha pedig jobbnak látja csak öszvesen ki tenni az egyességi árt, ugy a régit tartsuk meg.

Ezen jelentése után szeretetében zárt tisztelettel vagyok A.[lsó] Sztre[gova] Febr. 8^{án} 1843
Kedves Urambátyámnak

alázatos szolgája
Madách Imre

[A boríték címzése:] Tekintetes Nemzetes és Vitézlő / Gellénfalvai Gellén Jósef Úrnak / Tekintetes Ns Nográd Megye / Táblabírájának tisztelettel / Losonczon

84.
Madách Imre Szontagh Pálnak [1.]
Alsósztregova, 1843. márc. 2.

Sztregova 1843 mar2.

Kedves Palimnak ezer csókokat!

Tegnap érkezém Pestről 's halván tudakozódásodat honlétem felől, öröm 's bú fogott el egyszerre; öröm a híren, mely tanúsítá hogy lelkem barátja' emlékezetét bírom; bú hogy útazásom ölelésedtől meg rabolt. Sietek tehát tollat ragadni, sietek köszönetemhez kérésemet csatolni, hogy társaságod édes perczeit, mellyek elmaradássának ártatlan okozója en magam valék, büntetésűl ne vond meg tőlem; sőt a késedelem kárpótlássaúl azokban mentől előbb, 's mentől hosszabban részesíts. Ezt méltán kérhetem tőled, ezt Te meg tagadni nem bírnád, ha érzenéd velem mi szüksége van kebelemnek olykor egy perczenetre: melyben

érzeményit bizton ki öntheti; melyben képzetének vad gyermekeit egy rokon kebelre bízhatja, egy rokon kebelre mely a félre ismérteket megérteni bírja. Te meg tagadni nem fogod, ha érezéd mi édes látni hogy más is van kívülünk ki vélünk rokon gondolatokat terem, ki túl csapongva a minden napiság salakján, az ideálok honában ver tanyát magának, és lelke vágyait hőn szorítja kebeléhez, és höbben mentől idegenszerűbbek azok a világgal. Igen te kérésemre hajolsz, te be térsz mentől előbb e csendes kis völgybe, föl vidítod társaságoddal a világtól messze vált magányom egyformaságát; innen majd együtt mehetünk az Alarczos bálba mellyet Kubínyiné f. h. 5^{én} adand, 's melyre Te is hivatalos vagy. – Gondolom hogy ezen bál, 's más bálok közt az lessz a külömbség, hogy erre nem kedvencz álarczájában jelenend meg a "nők sokasága„ – A nökről azt mondja Hugo Victor hogy többnyire az jellemök, hogy semmi jellemök nincsen – Én ezt csak a leányokról tartom igaznak, mert amint a főkötőt föl teszik a lányi szendeség arczát le teszik 's elő jőnek a valódi színnel; De félre e badarsággal – Viszon látig!

igaz barátod
Madách Imre

[Címzés:] Tekintetes Nemzetes és Vitézlö / Szontágh Pál úrnak / Tettes Nógrád megye Sz.birájának / barátilag / Szécsényben

85.
Madách Imre Szontagh Pálnak [2.]
Alsósztregova, 1843. júl. 7.

A. Sztregován
1843 Jul: 7.

Kedves Palim! Látod nem hiában mondám én mindég ha valamit előre meghatároztatni, kitervezni akarál: bízzuk a percz ihletéssére, ne törődjünk előre semmin. – Csak ugyan mit is nyerünk általa, a fátum olly feltarthatlanúl rohan mint külömben, olly gátolhatatlanúl dúl a már meg

érlelt tervbe, mint el sodor – 's tán néha szerencsénk felé – tervtelenúl [!]. – Mi máskép akartuk, máskép akarta a sors is, hol e kettő öszve ütközik ott a ~~n~~gyengébb rész mink vagyunk, 's a sors téged délnek engem éjszaknak sodort. De ez sebaj "majd máskép lessz ez után„ —

A' propos-dat nagy csodálkozva olvasám, kár hogy Pista épen olly nem apropos talál, de nem csodálom hisz eszessége soha sem talál. – Nagyon hizelkedve érezhetnők külömben magunkat hogy illyen dandy a mi szíveink naplójával tépelődik, úgy hogy annak újságait minmagunk [!] is tőle tudjuk meg – ha ez a dandy ollyan dolgokkal foglalkoznék, mellyek közt szíveinknek állaniok disz lenne – de allig. – Jankovich ha e hiedelem bóldogitja most erősülhet benne, mert mint egy 7–8 nap múlva csakugyan pestre megyek. De Pozsonyba alkalmasint én is csak Augustusban. Itt jő eszembe hogy alkalmasint újságot mondok, ha meg irom, hogy Hermin ismét Podrecsányban van, – csak tudnék valamit egy idillából citálni de lelkem ollyan asszott prózai, hogy bár mikét [!] satulom tintánál nem jő ki belőle egyébb mert fekete, epés, elégedetlen, úgy hogy keserű ize naponként reggel számba is jő 's ha irok papirosom meg sárgúl mellyen a horgas betűk, mind meg annyi melacholicus [!] gyász gondolatok tántorognak. – Pesten gyógyitatni fogom magamat ellene. – El kell hagynom az irást mert érzem tollamba zsibongni az embergyülölet 's elégedetlenség eszméit, 's mért mérgesítném meg vélek leg drágább barátom lelkét, ön lelkem jobb felét! –

igaz barátod
Imre

86.
Madách Imre Szontagh Pálnak [3.]
Alsósztregova, 1843. aug. 6.

A. Sztregován
1843 Aug. 6.

Kedves barátom Pali!

Sietve írom e nehány sort, 's mert olly sok írnivalóm vólna hogy

árkusokat kellene be töltenem, nem tudom kiszemelni azt mi ~~Mi~~ levelem szűk kórlátait leg czélirányosabban be töltené. ———
Én a Császár fördőt minden áron ki akartam kerülni, de lehetetlen, és így ma délután útnak indúlok, ott két hétig mulatandó v̄. igazabban unatkozó. – Igen kérlek ha az ide mellékelt mocskos levelkét, mellyet amint gyűszű pecsétje, naiv czímzete és rút irása mutatja igen kellemdús nőcske irhatott, – Draskovics Pepi markába juttatnád, kitől van nem tudom, amúgy rám akasztották. – Hogy utóljára együtt vóltunk, – ne hidd hogy nem tudnám költőibben ki fejezni, de ma költőitlen kedélyem van – Vóltam Keszegen, Csalomián, Csesztvén, 's csak a sietség mellyel utaztam v̄. a gárdai hivatal mellyben fungáltam mente meg azon – meglepő meglepetéstől hogy Szécsényben teremjek. – Keszeg felé menet testvérem Huszárnéval ültem kocsimban, mindőn Gyürkyéket két 5 lovas utazó kocsin elö találtuk, Gyürkiné félig ki hajlott a kocsi ablakon 's szemeit veresre nézte ki tudandó mi nő ül mellettem napernyővel el takart arczal. – – Most veszem észre hogy ma egészen vénasszonyos modorban irok, mi alkalmasint onnan jön hogy estve Szécsényi akadémiai beszédét taglalgattam. – – Én csak a Gyarmati gyülésekre jövök haza, egyenesen a *domus praetoriába*, miért is Hozzád és Váradyhoz csak a gyűlések után lehet szerencsém, addig is számtalanszor ölelve, 's a császárfürdő hosszú óráit emlékeddel röviditve maradok

igaz barátod
Imre

Már öszve vólt téve a levél midön megint csak ki bontám, hogy tovább beszélhessek veled. Elöre veszem ki gondolám minden két hétre való gyönyörűségemet, miért ne vegyem ki igazán? – Minap Petényben Forgách Lizivel vóltam, igen víg vólt; Cserny Mari nincs itt többé – eredeti dolgokat beszélendek, a női tetszni vágy 's az agg hajadon szívének characteristicájához, más szebb nő szebb lelke szebb vonásaival is szolgálhatok, de csak szóval mind ezekről, mert le írni igen hosszas lenne. – Most érkezik Gellén fő biró – és nékem csakugyan végeznem kell, és rá irom a czímre a hivatalból, bocsássa meg Jehova a csalást, de hisz tán utólszor teszem, mert Augustusi gyülésekkor le

mondok a jegyzőségről 's mint táblabíró nem tehetem. — Külömben e szándékom ámbár minden esetre teljesítem "si fractus illabatur orbis„ még is kérlek senkinek sem mond, nem akarom előre tudatni. – Még egyszer isten veled.

87.
Madách Imre Szontagh Pálnak [4.]
Ludány, 1843. okt. 31.

A ludányi Tapis-franc-ból
1843, 10: 31

Nem állhatom meg kedves Palim, hogy Rudnóról haza jövet itt meg állapodván nehány sort ne írjak, amennyire kicsínységeket nagy dolgokhoz szabad hasonlitani, és e gyönyörü készületű izé az irás nevét meg érdemelheti. – Negyed fél napi út után, mellyben már csak azért is mert én tettem semmi kitünö elö nem adta magát; mert azt hogy egy éjt szalma födött vityillóban tölték, 's vacsorára tojást ettem, allig fogja az utókor illyformán örökítni:

Itt vólt Madách Imre
Meg evett hat tojást
Ivott rá lelkesen
De csak víz áldomást. –

Lám minő külömség "in subjecto„ Mátyás is én is egyet tevénk, de neki fórja vólt – a királyság, 's nem tette tevé őt halhatatlaná, de ő tette!! – és mink? – – –

Meg kisértem a csoda embert le festeni: Magas, sovány, barna, gömbölyü képü vékony orral, szemei átható pillanattal, nagy és keskeny szabásu száj, kevés haj, fején kamanrával melly mint egy 30 év vas fogának nyomdokát viseli, 's így vagy tíz évnek köszönheti hogy gazdájának öccse. A szoba 's a pap lak maga igen szegényes – El mondván torok bajomat, mindjárt köszvényes állapotra ismert benne, mi nagy mértékben meg nyeré számára bizodalmamat; – Rendelt szereket: porokat illy czimmel pulveres Privigyenzes és decoctumot

mellyet gondolom minden paticában megcsinálhatnának mert a füvek külön nevezvék. – De itt jő a leg isszonyúbb, a gyógyitás 7 hétig tartand, ez üdő alatt a szobát kell őrzenem, és viz helyett e decoctumot innom. – 6^{ik} Novemberben fogom elkezdeni, csak a gyüléseket sajnálom, de ha használ mint ő mondja gyökeresen minden köszvényes bajaim ellen örökre – érdemes ez áldozatra. – Mondta azt is hogy ha vas egésséget akarok tegyek le szellemem nyughatatlanságáról – ez tán a phylisteriumhoz vezetne, ezt nem teszem, sőt anyámnak sem mondom meg, mert csupa szeretetből képes lenne meg tiltani a gondolkodást. – E hét hét alatt majd születik valami világravaló észgyermek, – 's osztán leveleid – reménylem el felejteték fogságomat. – De ha írsz ne hagyj ám tiszta oldalokat, ne a sorok közt a bécsieknél szélesebb útszákat, 's ne fess ollyan betűket mint Plachy Feri olly hosszú lábakkal, de szép tömötten egymás mellett. – Az egymás mellēről jő eszembe, hogy nem is tudod mennyit vagy együtt a kis barna lánnyal – emlékezetemben. – meg elégszel a társasággal? – ő is – és én leg jobban. – – –

A gyülésekről még beszélünk, 3^{ikán} hozzád jövök reggel, este együtt el menendők. De mivel tán addig is öszve jössz többekkel, kérlek beszéld ugyan hogy pozsonyban nekem igen tetszett egy lányka, de ne nevezd mond igen megtiltottam; – e hadi cselt leg inkább Otlik és Fráterné előtt tedd. – Tudd ki továbbá finoman Prónay Gyuritól szliacsi viszonyát, észrevételeit e. u. t. Ezt csupán csak neked irom így – csupán te fogsz érteni, 's csak te teszed meg értem. – – – – – Még a Mysteres de Paris-ról nehány szót, csak az első kötet vólt velem 's így csak azt olvastam el. –

A Goualeuse – egész jelleme, 's kivált a kivitel remek! – olly gyönyörü hogy hasonlót valóban keresni kell; én, ki illyféle könyveket többnyire birálati szempontból 's igy hidegen olvasok, sokszor meg indúltam, – s egy lépés jobbra 's aljas egy balra 's affectált vólna, így a leg finomabb. Minden többi személy is jó – de a külömben érdekes Churineurben a mészárszék jelenet nincs helyén – Dávid episodja is kimaradhatott vólna az egész hasznával. És a Recherches czímű czikk untató, látszik a költő lelke meg fáradt. – –

Az egészre mint románra nézve még nem itélhetek, de meg vallom nem tudom még annyi kötetben nem képzelem ez után mit tudhat írni

érdekeset. – vagy lejjebb kell szálnia v̄. új csomókat kötnie 's ez esetben jobb lett vólna több külön románt írnia. – Már be fogtak, és nekem ~~még~~ – tán örömödre, hogy az unalom nem kinozza tovább száj tátó idegeidet – e még pusztán maradt papirost abba kell hagynom – de semmi, gondolatim fonalából be töltheted azt magad is, aīyira kezedben vannak – Harmadikáig tehát bucsút mond

barátod

Imre

88.

Madách Imre Szontagh Pálnak [5.]

[Alsósztregova], 1843. dec. 1.

$1843^{12}/_{1}$

"Börtön az élet„ – kedves Palim – 's ha legjobban megy a dolog, élet terveinkel, vágyainkal reményeinkel úgy vagyunk, mint a mókus, melly ha kerekében agyon fáradja magát, 's azt hiszi mértföldeket haladt – ugyan azon bizonyos helyen van. – Mivel rosszabb hát mostani börtönöm, nem csaponghatok e gondolatban, 's nem érek-é csak oda hova az, ki izzadva fárad az az – sehova. – – De illy börtöni létnek még is egy jó oldala van 's ez, hogy minden kis csillag melly a nap fénye által környezetteknek észrevétlenül ég – egész gloriaval ragyog az éjen. Igy alig gyönyörködtetett vólna leveled jelenlétedben, midőn így sok kéjt élvezék általa, ez hát itt nem léted jó oldala, ez az optimizmus elve – ugyan azon forrásból ered, mellyből a leg epésbb életgyülölet; – a világ ellentétekben tetszik magának. – – – Az ellentétekről a rokon szenvek, 's ezekből ismét a leveledben érintett tapasz jő eszembe –: Ámbár a tapasz maga csak úgy használt, mint ha azt börre kenve 's a visszájával tesszük magunkra, még is az öncsaló képzelődés gyakorta azt hitetheti el vélünk hogy már viszket alatta – de hólyagokat nem húz. – Igy én bár Kalot nagyon becsülöm – de – miután az elsö kellemes magneticus érzés át villanyozta szívemet, melly távól minden képzelődéstől – csak a lehetőség honából kapta szivárvány szineit. – Harag

szállot helyébe – mért proponálja ő azt – mit én csinálok. – 'S az egész történetecskéből két tanúságom maradt. Első: mi balga az ember, hogy bár tudja bizonnyal csak álomkép az mi örvendezteti, nem rántja fel férfi szilárdsággal szemét, hogy a ködkép el oszoljon, de önkénytessen beszorítja szemét, nehány pillanatot ki alkudni az álmodott üdvből. – Másik tanúságom az, hogy kétszerte keserű fergeteg 's villám közt ébredni rózsás álmokból. – –

Kalonak nekem írt levelét csupán azért nem közöltem veled, mert az is rakva illy badarságokkal, tán azt hiszi hogy nekem az által kedves dolgot tesz – csalódik – meg is irom neki gyöngéden, tán igy: Hogy lehetsz ollyan szamár kalo. v̄. Czudarság az tőled barátom. – – Most már hogy leveledben is olly szépen viselte magát át küldöm enyémet is, úgy is malom kő ként nyomta gyomromat – hogy titok vólt közöttünk.

Most veszem észre milly szépen át csúsztam egy szélsőségből a másikba – Okoskodásból kofaságba, mellyik kiálhatatlanabb? –

A pesti hirlap 's Kalo öszvehasonlitássában ~~illeti~~ megvallom – bár milly különös is – hogy nem vagyok övelek egy értelemben, mert itt mindjárt azt kell figyelembe venni hogy Kossút azt nyomja csak ki mit ki adhat, Kalo mindent ki adott, mi szivét nyomta innen a divergentiák – Kaloé továbbá sokkal dühödtebb 's ezért nekem tetszik, igen szeretem ha az emberek ha nem egymás, legalább ön magok haját tépik mérgökben, – comicum is van a dologban, Kalo úgy villámol mint egy liliputi isten – gyufácskákkal, 's haragszik hogy az ég nem felel neki mendörögve. – – Fráter machinátiói az úr szőlőében is derekas, azért mert reménylem az "Úr„ alatt először nem generis masculinit értesz, másodszor mert hisz nem Istent, de ördöget, mert ez ural a világon. –

Elösször örültem hogy elvedhez nem maradtál szilárd, mert az égbe nem is kiáltó de orditó bün lett vólna isten ellen. – Vagy a lemondás erényében akartad magadat gyakorolni, – ládd nekem e tárgyról különös fogalmam van, azt hiszem ki a lemondásban gyakorolja magát, önmagát csalja, mert sök [!] élvezhetőt mellőz 's a le mondást csakugyan megtanúlná úgy is akkor ha a szükség rá szoritaná, többről pedig le mondani mint ez parancsolja – rossz tempó – külömben erre ne halgass Epicureus az én elvem csak. – Az érdekes nöcskéről méltán érdekessen irsz – megvallom ha a kis lánynak vólna mit vetélytárstól félni, úgy ez volna az – annyiban amennyiben egy mesterkéz föstötte kép féltékeny lehet másolatának tanúsitott dicséretekre. – –

P. Gyurira csak azt mondom hogy nem annyira chevalereque, mint német egyetemi stylus szerént Burschikos. A belészeretést sem irígylem.

Egy fontos sőt mázsás tárgyról hagysz kétségben 's ez a főispány – feloldását várom de csak a tárgynak nem a főispánynak, 's ezt is csak annyiban mennyiben étvágy ingerlőbb az utóbbinál, amennyiben kuvasz <...>rúl szép variatiokat lehet csinálni v̄. még máskép amennyiben a ronda melegágy szép virágokat nevelhet. – De leginkább csak azért kivánom tudni a feloldást, mert az eljöveteledhez van kapcsolva – Ne hagyj soká lesni, ládd úgy teszek mint a zsidók ha belsőmben már nagyon viharzik, ki nyitom a remény ablakát – mikor jő a várt messiás – az inség völgyébe vígasztalóúl? – – ???, ; – . ; – Ezen interpunctiokat úgy nézd mint segéd sereget, pótold velek a hiányokat, tudom sok helyt ki maradtak, hol a gondolat gyorsabb vólt kezemnél.

Irod életre 's halálra barátom vagy – Az élet rövid – a halálra sokat nem adok – Ha van öröklét, akkor épen rövid határ üdő a halál, ha nincs annál rosszabb – Én hát hogy véghetetlen czélt tüzzek barátságomnak azt mondom barátod még

Tizenkét férfi közt egy <...> egy ~~d~~tuczat gazember ül — — még

Feleségeink fiai szerelmet hazudnak ha lányokat ölelve erszényökért nyúlnak. – még

Az ifjak kénessőt öntenek lábszáraikba hogy agg korukban az üdöjárását tudják. – még

Az emberek szabadságról énekelnek 's a basszust lánczaikkal zörgetendik melléje.

M. Imre

Jöj mentől elöbb hozd vissza Kalo levelét 's vigyázz ne hogy badarságait valaki meg lássa. – – Testvérem köszönetével együtt küldöm vissza könyveidet. – Áldás lépteiden.

Fontos újságodért én is ha el jossz [!], egy bár extensiora nem de intenziora miljomszor fontosbb újsággal szolgálok egy gyöngy nőcskéről – 's ez nem lépvessző. –

89.
Madách Imre Szontagh Pálnak [6.]
[Halászi, 1843?]

Kedves Pálom! Barsba és Nyitrába utazom, keresztül menet ~~sz~~Halászin hagyám ott e' levelet, nehogy talán az úgy is mindenben üldöző sors, épen távol létem alatt hozzon benneteket Sztregovára. – Vissza jövet Szécsénynek veendem utamat. Az osztoztató küldöttség iránt csakugyan referáltak már, kérdezd meg Laczinkat jó lesz-é a' gyülés második napjára tenni a' határ időt, vagy mikorra akarja ő, hogy mint a' többi táblabirákat értesíthessem, mint a' feleket, kiknek nevöket és lakásukat tőled kérendem ki. – Ollyan vagyok mint a' pohár, mellyből valami nagy korhely ki itta a' foglalatot, már egy üres pohárnál nincs szomorúbb dolog a' világon, leg feljebb két üres pohár; mert tudja az ember lélek, erő fort benne két perczczel ez előtt, 's most cserép, vagy valami beteg használja, hogy orvosa betegsége változásait lássa új rendeltetéséből – – A kalendárium és nő közt más sok hasonlaton kivül az is van, hogy mind kettő veres betükkel jeleli meg a' napokat, mellyekben dolgozni nem szabad. – Már légi [!] feltétemet csak ugyan komolyan ujitom hogy fel hagyandok a' kósza és kalandor élettel, 's kezdendek nehány homok szemet hordani – síremlékemhez.
Egyet üt – jó éjszakát
Jankovicsnak és Lisznyainak ezer szépet Imréd

[Címzés:] Tekintetes / Szontágh Pál Úrnak / Tettes Nógrád megye szolgabirájanak / Hvtal / Szécsényben
[Madách kézírásával a címzés alá jegyezve:]
A Halászi Biró sietve azonnal külgye
Szécsénybe, felelet terhe alatt
par a Bentint

90.
Madách Imre Szontagh Pálnak [7.]
Alsósztregova, 1844. jan. 1.

A. Sztregován
1844: 1, 1^{én}

Lelkem' jobb fele!

A' címzést, mellyet te kerestél, én mégtaláltam; hibázik még abban ugyan némi erő, melly hiányt úgy hiszem tollam is érzé, a' bötük testessége álltal akarván értelme soványságát ki pótolni. – De hisz elég illy eszmének felét ki mondani, melly annélkül is csak akkor ér valamit, ha más felét barátunk pótolja ki. – – Rároson el menve, – mond – nem érzél némi vonást, nem mondom mint a' vas a' mágnes után, de mint a' mágnes a' bilincselt vashoz? – Nem érzéd, hogy egy lélek a' keskeny völgyben eped jobb feléért, és hogy legalább hólt papírosra szegzett eszmékben nem egyesült veled, nem okozhatta más mint a' remény, hogy azt a' papiros segélye nélkül is teendhetni fogja. – Bár mit irok semminek sincs igazi élle, nem tudom az-é oka, hogy épen nem, v̄. hogy igen is kiköszörülöm – csak az vigasztal, hogy a' példa beszéd szerént az okos gyermekek meg halnak – tehát az ostoba lelki szülemény-levelek meg élnek. Ezen (Fiduli módjára) rossz antecedensekből húzott consequentia helyességét csak annyiban hiszem, a' mennyiben e' rongyos sorokhoz emlékem lesz csatolva, 's az nálad tudom – meg él. – Mondottamnak erősitéseül – láme [!] foga vesztett cikkedet! – malom köveket sírtam érte 's a malom kövek lelkemre hulltak – Szeretnék censorának bőréből a' szűcs által kutya-bőrt készitetni; csak ez venné le lelkemről a' malom köveket – – –! Lelkem-gyermekében – mint nevezéd – utólsó bogarászatokat teszek, és még e' hét folytában szécsénybe repítem – v̄. mászatom (ad normam 6 v̄. 24 bot) hogy te Spartai ként határozd el; spartainak való é a' gyermek v̄. meghalni; leg nagyobb őszinteséget hogy kérjek

alig szükség 's ha fekete kockát vetsz reá épen olly hidegen veszem, mint az életet, és ne hidd hogy el csüggedek – mást irok, talán jobbat. – Elöttem ugy is csak addig kedves még írom. – Magam meg itélni nem tudom, de hogy ollyan valamit adjak ki ami "országgyülési száláslik„ nem birok elég elszántsággal – és hiszem benned sincs egy szikrányi ellenségeskedés ellenem – nem még ollyan mint karpát hegye, minő szükség vólna ahhoz, hogy illy esetben is a' kiadást javalld. – Tehát öszinte birálat, ollyan mint ha fogas cikked censora vólna az iró. – egyes változásokat is köszönettel veszek. – Petricsevics: teve, kiről azt mondja a' mese: zúzd öszve fejét, meg él; törd be púpját, 's vége van. – – Púpjában a' mágnásság ón v̄. arany súlya nehézkedik reá. – – Apátfalvai társaid közül gondolom azok leg olcsóbban menekedtek, kik a' savanyú bort itták, – Vagy ha pápista szemüvegen nézzük a' dolgot leg jobban jártak az udvarlók, mert purgatóriumi büntetésök jó részét le rövták. A dekorációk ma mentek Rudnóra, Pali sokszori mellfájása végett. – Nekem eddig a' Privigyei porok láthatólag nem használtak, és így napról napra jobban meggyőződöm arról, hogy a Pozsonyi hireknek Privigyei porokká lett keresztelése – igen helyes gondolat vólt. – Még most csak türök, mert még nincs vége az ötven napnak – de e halgatás ollyan mint a' vihart meg előző csend, 's ha a' váltság ideje meg érkezik, csak azért fogok örülni hogy valaha beszélni megtanitottak – hogy káromkodhatok. – – Múlt évi számolásod classicus, – de nem annyira igaz. – Vagy ha te így hasonlitod múltadat, akkor én enyémet olly papiroshoz hasonlitom minő az, egy negyed óra után, mellyet gyertyával, és házi öltönyben visszük ki. – Soraid közzé irt apró számok értelmét nem tudom. – Lisznyai gyöngyeinek egy sorát természetessen megveszekm. –
Ez vólt vólna levelem borsa, arról nem tehetek hogy csak magyar bors (Irínyi szerént szalma.) – Most következik a' kása. – Mint a' mellékletből láthatod H. K. jó ideje fel szóllitott, – neki itt is többször ki mondott véleményem szerént határozottan meg köszöntem. – – Vehetnék most (Brutusi) brutális minát, mondhatnék cifra szókat, a nyilványtott bizalomról, mistificálhatnám vélek magamat és téged, midőn még is mind ketten tudjuk, hogy azok csak barátságod, 's egyényi intuiciód kifolyásai – Mind nem teszem, röviden a' dolog úgy áll hogy anyám H. K. levelét meg látta, 's kivánja hivatalba lépésemet – Jövő

tisztújitáskor csak ez alatt ~~akar~~ a' feltétel alatt akar lényegessen segítni erőt ki fejtni, melly kedvezö esetben elég lesz két egymás melletti széket számunkra ki vivni, mert Horváth minden esetre ki marad, – és néked csak Szily lenne competitorod!!! – buktatása még dicsőséget sem szerezne számodra. – 'S mind effelett J. Pista, kivel úgy vagyok mint Falstaf a test színnel, hogy ha csak rá nézek beteg leszek, annyira el van véle rontva a' gyomrom; <…>arra határoztak, hogy ha te Frátert olly véleményben lenni találnád hogy engem pártolna, és igy semmi félelem nem marad fel, hogy a' candidáciob~~a~~ mellet rútúl kimaradok; igen szépen kérjelek, tennéd meg Gyarmaton a' szükséges bejelentést (mert még én jövő gyülésekben részt nem vehetek) de csak a' fentebb mondott esetben, mellyről vélekedésedet kérlek ird meg 's még ma küld ludányi kocsmába, hova én hólnap reggel küldeni fogok érte, hogy tudjam írjak é H. K. nak az ottan szükséges informátiók elintézésse végett, jövő póstán. – Meg vallom hogy mint téged csodáltak ösmerőid hogy lehet valaki Szontágh Pál és – szolgabiró, ugy én magamat nem tudom ezen prózai állapotba bele gondolni – de hagyán, a költészet gyöngyei még édesbbek a' prósa tengerében. – Nem kell irnom hogy e levelet ne tedd ablak megé mint Túroci atyánk fiai az övéket. Épen most hallom hogy fekszel – és meg nem irtad! – de még is örülök hogy nem tetted, jele nem sok bajod lehet. – Nem-é innen fejtegetett asszonygyülölö eszmeid? – –
Gyülések után, s törvényszékek előtti vasárnap reggel ha hón leszesz, Szécsénybe megyek – 7 héti fogságomért kárpótolást veendő magamnak. – Ludányba küldendő leveledben ird meg fodasz-é [!]. – E tiszta papirost azért hagyom, hogy csudálkozzhass benne prózai, 's magammal ellenkező tökélletemen. Ezen túl ha csakugyan collégád v̄. járom párod leszek, egy szót se többet kétségbe esésről, le mondásról! – mert nem kell fel költeni két alvó oroszlányt! – – Mint semmi, mint jegyző, mint táblabiró, 's mind örökké igaz

Imréd

91.
Madách Imre Szontagh Pálnak [8.]
[1844. jan. 8. és 1844. febr. 9. között]

Kedves Palim!

Ide zárva küldök egy levelet Huszár Károlynak (mellyre még lakását jegyezd fel) Egyet pedig Prónai Gyurinak. Olvasd el jól vigyazva, tedd a gyomrodra a' kezedet, és jónak fogod látni te is; ha akarod közöld Fráterrel is. – Gondolom igy leg jobban ki mászunk a' sárból. –
Okaim: Ha fel terjesztetem, bizonyossan engem nevez ki, a prónai és pongrácz párt fel zúdúl ellenem, tudod hogy nem vágyódom hivatal után, annál kevésbbé ha az illy kellemetlen módon vólna kiviva. E' levelek mind kettejét Prónay Gyurival és az egész pártal közölve, küld Huszárét Pozsonyba hogy még jókor érjen – Igaz baratod szécsényi viszonlátig
Imred

[Címzés:] Szontágh Pál / baratom[nak]

92.
Madách Imre Szontagh Pálnak [9.]
[1844. jan. 8. és 1844. febr. 9. között]

Kedves Palim!

Lám mindég leg jobb az első gondolatot követni mi nálam is pedig igen erősen és soká a fel nem lépést vólt – Azonban most már meg van, ha rád haragudni akarnék, azt előbb tanúlnom kellene. Én bövebben és higgadtan még nem felelhetek, mert most veszem leveledet, azonban bár mit végeztek és tesztek, én meg egyezem csak Pongrácz helyét nem akarom el foglalni. – Illy balgaság sosem zavarja meg a legjobbat – ami: barátságunk.
gondolkozz, tégy,
helyettem, 's én
meg egyezem.

Életre halálra
barátod Imre
fordits.

Arra leg nagyobb szorgalmat fordits hogy motiváljuk a tettet, aztán minden jó van

[Címzés:] Tekintetes Szontágh Pál / szolgabiró urnak / kezeibe

93.
Madách Imre Szontagh Pálnak [10.]
[Alsósztregova], 1844. febr. 9.

Kedves Pálom! Mondja még valaki, hogy a' sors hatalmai nem esküvének öszve ellenem! – 'S kivált jelen év úgy látszik mindent mozgásba tön erőmet meghajtani; azonban meg törhetek, de meg hajólni nem fogok. – Minden nap úgy is inkább hasonlóvá tesz mint egy látnoki ihlettel írt Loránomhoz 's vannak percek mellyek még nála is hidegebben, elszántabban 's életúntabban látnak. – Egy elszánt kölök, egy Weidinger nevezetű seborvos jött hozzánk, ki Anyámnak azt mondá hogy kis kéz vakarásommal illy hideg üdőben veszedelmes utazni, 's látván anyámnak ennek következésébeni nagy aggodalmát, kénytelen vagyok egyikéről ismét leg kedvesbb terveimnek le mondani, kezem egész kigyógyúltáig! – mikor a' farsangnak is vége lesz – – Igazán ha jelen évre, és eseményeire vissza tekintek, meg borzadok és rémes álomnak nézem az egészet nem tudván megfogni külömben hogy élhetem annak még csak második hólnapját? – – Csak tudnám nehány pillanatra szívemet neked kölcsönözni, hogy általa meg bírnád érteni érzésimet, külömben nem értheted. –

Károlyi alispántól most vettem egy /Túróci forma/ szeretetre méltó levelet 6 sorból áll és hatszor van benne a "barátom„ szó – (nem nagyítás) – Ezentúl neked írt levelemben egyszersem irom e' szót, mert úgy hiszem a' szó és jelentése fordított viszonyban áll. – Károlyi tehát 15ikére meg hív házi mulatságra, ha el mégysz oda kérlek jöj hozzám – Együtt megyünk. – Keszeg lesz elsö utam ha anyám gondossága a' hosszabb utakat meg engedendi igen örűlne testvérem, ha veled. –

Ha végsö politúrát adtam darabomnak szeretném helyben hagyásoddal Pestre küldeni mentől előbb. Még alig váltunk el és temérdek

beszélni valóm van már veled bár mentől elöbb teljesitenéd hosszabb időre igért látogatásod igéretét, téged nehezen váró barátodnak
Imrének

[Címzés:] 1844 Feb. 9$^{\underline{én}}$ / Szontágh Pál / barátomnak / Szécsényben.

94.
Madách Imre Szontagh Pálnak [11.]
Alsósztregova, 1844. febr. 29.

Szontágh Pál
barátomnak

1844 Feb. Utólsó
Sztregován

A végig olvasott könyveket köszönettel küldöm vissza. Fleur de Marie kimenetével nem vagyok meg elégedve; néki igaz meg kellet halni, de mint a' véghetetlen siránkozások túlzottak, mint az apácává lét igen romanticus, mint azon ember iránti szerelme kit csak a' mű végén látunk elősször, nem szabályos.[×] A chourineur halála nagyon helytelen, úgy mint túlzott eb-jelleme is, vége felé. – De mind a' mellet, kivált ha egy jó barátját meg kérné az iró, csináljon a XI kötetből IX$^{\underline{et}}$ az egész jó vólna. – Én szeretnék irója lenni. – –

Infandum – jubes renováre —[××]
Fel fegyverkezve kellőleg, indúltam öcsémmel losoncra. Kis kirándúlást tévén Szakalba nehány leveleknek <…> póstára adása végett, messziről látám Fráterék nagy üveges kocsiját előrobogni. – Mi irígylendő vólt kocsim! – csodálkozva fogod kérdezni miért? – Szeretnélek kevéssé kinozni – de csak megmondom: A nagy kocsiban ülö hölgyek ismert jó logycajok szerént meg ösmervén kocsimat nem gondolhattak mást mint hogy Szécsényböl jövök, és folytattva okoskodások fonalát ismét: Hogy Te velem vagy. – Ismétlem hát bóldog kocsi! mert nem

[×]De le a' szabályokkal! – ....

[××]Non dolórem.

kis bóldogság két illy /nem lehet eléggé szép és lágy szó/ nőnek szivét kissé /ha azt mondom kissé, azt értem alatta legnagyobb mértékben/ sebesebb kopogásba hozni. – Ha meg vehetném kocsimtól e tulajdonát, szivesen arcomra venném zöld fénymázát is sárga sár bibircseivel. – – De mit beszélek a kocsi bóldogságáról? – bóldogtalan vólnék ha mint ő, illy nöknek keserű csalódást okoztam vólna. – És fájdalom e' második esetben közölte vélem kocsim tulajdonát, mert valahányszor a bálban az emlitettekhez közeliték, kicsíñyé szerettem vólna zsugorodni <hogy> mint egy játék, és játék szerű sirkő lettem vólna legalább a' helyett hogy így colossalis sírköve vóltam egy – el c/áttant reménynek!!!!!

Egy óráig tartott pipere után, mellyben nem kevés izzadságba kerűlő csatát üzentünk hárman Otlikkal a' mostohácska természetnek, némileg magunkra illesztettük a' ros̄z hirbe jött arszlán bőrt. Hét órát dobolt a' toronyban midőn mi is Kubínyinéhoz robogtunk, ha' a ruganyos lágyságú és barátságos adhesiojú sáron való, pocsékolás és csamcsogástól kisért áthatolást robogásnak lehet nevezni. Meg érkeztünkkor a' társaság leg lélek táplálóbb részén kivűl majd nem senki sem vólt jelen, 's e' lélek tápláló rész, e' manna a' puszták vándorának, e' vigasz a' lankadó idegeknek vólt – Nem a' házi asszony, nem is F-ék – de az ozsonna. — Igen lassan gyűlt kivált a' férfi társaság – gondolom nem tudták a' fiúk hogy enni kell, mert ez szellemdús ifjainknak most közösségesen nagyobb élvezetet ád a leg válogatottabb társalgásnál, a' válogatottat a vulgáris értelemmel egészen ellenkezőben veszem, mert közértelemben ~~ugy~~ épen mentől kevesebb élvezői vannak. – A sodoma[×××] csak 10 óra után jelent meg. – F.nén fehér ruha, fehér és veres szalagokból készült igen nagy rózsa–kávéscsésze amphibium vólt bal füle felett, két hosszú le függő tapogató polÿp lábbal, mellyel a' közel jövö sziveket ugyan polÿp módon megadta, policia elleni módon a' pénzedet v̄. életedet fel kiáltást, kissé célzatossan igy változtatva "Hódolat vagy halál!„ – Azt mondta ja ja! és meghalt – egy német atyafi: Fné vig vólt és korán le fe

[×××]reménylem ismered mit jelöl e szó Losoncon.

küdt – Quis quid ubi? e u t.? – ellentétekben nyilatkozik az élet!! – ! – E. következnék! – Mondtad egy lapot irjak róla. 100 lapot tudnék, de legyen meg lapod: Ide nem értve szíved lapjait. – – Hol kezdjek irni ezen minden vonzó és minden álnok, minden jó és minden könyelmű, minden lelkület és minden cynismus mykrokosmusáról? – Öltözete szokás szerént igen ízletes és egyszerű fehér, hajzata en-pretension kis taréjával mint egy lidércke, melly éjel ég,[××××] bolyong – örvény fölibe csal, és megfoghatatlan – kosárszerű kontyában veres és fehér rózsák sűrűn helyhezve, lefüggő szalagvégekkel. – A szalagvég – vonzerőt, a' rózsa osztott élvet a' kosár cynismust jelentett. – Karkötője el esvén, mint róla le esik minden bilincs, egy karika gyűrűt vesztett el. Kedélye igen változékony vólt eső napsugárok közt, ez a' dara, és a'mire a' dara hull – az meg van /ebezve. – Büky furfangos és cselt kereső jelleméntől fogva reá fogta hogy valami haj láncocskát adott vólna nekem, kivánnám úgy vólna de – kevesek a' választottak – külömben azt tartsuk meg magunknak, hogy egymás' választotjainak soha sem udvaroljunk, mert más veszedelmeken kivűl olly hamar ott ragad az ember, mit alkalmasint az én szárnyaim is tapasztaltak vólna, ha szerencsére v. bajra már előbb nem lettek vólna másutt kikoppasztva. Én az első füzértáncot Evel táncoltam törvényszerűleg, de jött második is – É. nem kap táncost, a párok sorba állnak E. ül – pirúl, zavara nől – Én ki szinte nem táncoltam ép' mellette ülök, és egy darabig gyönyörködöm zavarán – végre táncosa lettem. – Büky kis Linának udvarolt, eredeti vólt hogy a' nagy közönség előtt alig szóllt hozzá, de a' mellék szobákban annál inkább. Ivánka Etelkét a két lovagi arszlán szerű és nagy reményű szolgabiró udvarolta körül. Reggeli 7 órakkor mentünk szét és jöttem én tüstént álmos fővel haza. Örvendetes hír: Bory refné megtudván 1^{ő} gözösseli utazásunkat mondá: ő is akkor megy Pozsonyba. Én declarálom nem mulatom őtet, sem lányát, és igy ti ketten a galanteriától hajon fogva kénytelenek lesztek lovagiasan és emberűl daliájiúl szegődni. – Prósit! – Ad vócem: Hogy tudjuk meg megy-é gőzö/ 10^{én}? – mire az újságból olvashatjuk régen el múlt, mert leg feljebb 2 nappal hirdetik előre. –

[××××]De meg nem ég, 's a' cipót meg nem süti mint a' hóld világa.

Levelemből azt hinnéd hogy rózsaszín kedvben vagyok – azomban Ich werd' nun einmahl wilder mit den Jahren. – 'S ha nevetek – okát "Csak tréfámbam„ meg mondtam

Könnyeztem én is, mostan kacagok,
Hogyan mutassam a' valódi bút
Ha' annyi ál könyű van a' világon? –

Sorsomban nincs kedvemre semmi. Az isten teremtésében és törvényeiben. Az emberi institútiókban csak zsarnokságot hóbortot, bűnt zavart látok, és mind ehhez két gyönge kar, kórlátolt értelem! – Csak egy percre tudnék mendörögni, hogy mendörgésemen össze borzadna minden – de így –. És gondolod még is el fogadnám egy tündértől a' megelégedést? nem. Van siron túl élet, de csak kevesekszámára [!], ha én is azok közt vagyok úgy az elégedetlenség

i/t mein Eliaswagen. –

— Bocsánat sok hóbortaimért. 8^{án} Szécsényben leszek estve. Viszonlátig gondolatban

Imréd

Ha 8^{ikáig} alkalmad vólna pestre, küld ezt az irást el és pakold be. Ha nincs, magammal viszem vácig és onnan küldöm be. – Pecsételd be a levelet is.

MI.

95.
Madách Imre Szontagh Pálnak [12.]
Alsósztregova, 1844. márc. 5.

Vettem leveledet
—— a' szentedet
Talán valami roppadalmatlanúl
Szerelmes lettél –
Egy ugyan nem rimel, de talán még is igaz. – No de se' baj majd e. u. t.

Lacinak újdonat új inditványa *circiter* ollyan új mint Napoleon halála, meglepett, nem új- de ósága álltal. Minap losoncra menet találtam Farkas Károlyt a' Tugári híg sár közepett négy gebén hatolni Szé-

csényfelé, 's bár utazása nem volt leg irígylendőbb – útja céljáért meg irígylém őt. — Ad vócem Losonc. Nem tudom hogy épen semmi dolgok sincsen-é már az embereknek, mint rólam históriácskákat koholni, de illyenek Losoncon, e sár és pletyka fészekben szám nélkűl keletkeznek. Ha öszve jövünk 8án ismét szolgálok egy igen meglepő illy koholmánynyal, mellynek úgy hiszem magasbb célja azon kis Harmoniát mellyet Fráter részéről látnak irántam, fel bomlasztani. – Ezen kivűl beszélendek egy tervet v. inkább erős határozatot is, melly "csatáim harc terét más mezőkre teendi át„ – 'S melly álmélkodásba hozand – A rejtett szón fogok gondolkodni, könnyebb szivvel mint Oedipus, mert nem félhetek hogy ha ki nem találom a Svinx meg öl. – Uti pályánkban egy kis inditványt te vagyok bátor tenni, Keszegen jobb éji tanyánk lehetvén mint vácon, menjünk oda éjelre, 's azért a gözöshöz elég korán érünk. – Csak nehány szót akartam irni, de úgy vagyok veled, mint Memnon szobra a' nappal, melly ha rá süt, az önkéntelen zeng. – –
Lacival ölel
Imréd

Marc. 5én 1844
A. Sztregova

Erdélyinek 1/3án már át mentem. Egy tenger prózán kell át hatolni hogy az ember egy egy szigetecskének költői zöld partjaira kapjon. – I. E-énak el küldöttem könyvét.
M I

96.
Madách Imre Szontagh Pálnak [13.]
Alsósztregova, 1844. ápr. 6.

1844. 4 : 6
A Sztregován

Kedves Palim! Utólszor vett leveled nem gerjeszte bennem olly kellemes érzést mint egyébbkor; tán nem fogod hinni magad sem? és még is úgy van: Abban egy sok élvezetet ígérő terv foglaltatott mellynek elnemfogadhatása magyaráz meg mindent. – 10re tudni illik kétszeri el halasztás után határoztatott azon küldöttség' munkálata, mellynek tagja vagyok 's igy harmadszor ismét furcsa lett vólna el halasztanom. – Itt van továbbá a' keszeghi Huszárné is gyermekeivel és Madách Linkával, a' másik testvéremet pedig szinte várjuk. – Bár ékes szóllásomnak igen keveset tulajdonitok, de sympathiádnak annál többet 's igy iszonyún kezdtem felejdékenységemet káromolni, melly okozá, hogy nem kértelek az ünnepeknek nálunki töltésére, de eszembe jött hogy szülőidet várod, 's meg vigasztalódtam, mint meg vigasztalja az ember magát hogy kedveseit nem ölelheti, ha – azok halva vannak. – – Kimondhatlanúl sajnálom, hogy azon férfiút kit tisztelni mint természet, mint kötelesség parancsol nem látogathatom, kérlek mond meg akadályaimat. Remenylem nem sokára jóvá teendjük. – Jankovich Gyurit is meglátogatjuk együtt. – Én a' telek-díj elleni agitátiót már meg kezdtem, 's nyakra főre csinálom a' proselitákat. – A vallás tárgyában érkezett resolútió nem valami hires! – Így is jó, legalább electrisálja az embereket, ez is haszon; mert az erélyt 's igy a' szabadság érzetet könnyebb rózsákban mint vasban megfujtani; – 's nekünk még ezekre szükségünk van. – De sietek levelemet be zárni, látván úgy is hogy márma kruplanicz szelleme szállt meg, és soraim só és elménczség nélküliek. De hogy leg alább jól zárja be levelemet ölelésed mellett Dezsevffynek tiszteletem Jankovich Laczinak hő kézszoritásomat üzenve maradok
hived
Imre

[Címzés:] Tekintetes Nemzetes és Vitézlö / Szontágh Pál Úrnak / ns. Nógrád megye szolgabirájának / Hvból Szécsényben.
[A címzéssel átellenes oldalon:] A. Sztregovai, Szakali, Ludányi birák leg nagyobb sietséggel küldjek Szécsénybe. – M I

97.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [34.]
Alsósztregova, 1844. máj. 8.

A Sztregován
1844, 5: 8án

Kedves Menyhértem!

Tollam rég nem foglalkozott veled, de emlékem igen. Te már a' pályán állsz, mellyre Én csak fegyverkezem, neked e készület unalmas, – igy elmélkedék 's hallgattam Terveket közölni mellyeknek sikere kétséges nehéz, ha kedves vágyaink buktát csak min-magunk tudjuk, el akarjuk feledtetni magunkal, ki beszéljük fejünkből; mint szép álomképeinket felejtjük bár mi élénken álmodók azokat. De tudja tervünket más is, oszoljon az köddé, 's mint sírkereszt emlékeztend kedves halottunkra, a csalódás kétszerte fáj mert ketten osztják 's az emlék óthatatlan. – Én mint afféle parlagi táblabiró gyüléseken zavarom a világot, ez szenvedélyem; szeretem ha a' vén spectábilisok megbotránkoznak 's talán kissé rettegnek is – Szeretem ha mézes szó v̄. más hizelgéssel hálóba akarnak keritni, mellyet én rég át láttam. Ez éltem leg zavarosb' 's leg kedvesbb oldalainak egyike. Magány a' ma/ik, mellyet még elvonúltabbá teend lakváltoztatásom a csesztvei nyírbe. – Olvasás 's irás töltik azt, előkészület mind kettő 's azért többnyire komoly foglalatú, azonban viditásul nem hanyagolom el egészen a' szépirodalmat is, eddig ugyan egy nemben sem tettem valami figyelemre méltót, sőt ollyat sem mi alá nevemet irni tartottam vólna érdemesnek Társalkodói czikkemen kivűl, de reménylem lesz idő melly meg termi gyümölcsét. Egy színmüvem van készen de nem színi hatásra számitott, most irok egyet hatásra számitva, ha ez utóbbit el játszatom a' nyáron, az elsőt is ugyan akkor adandom ki – sikerét megmutatja a' következés. – Legyen igen jó v̄. igen ros̄z mind egy, csak a' középszerűtől mentsen meg az isten. – Komolyabb tárgyakról még soká nem adandok ki valami nevezetesebbet, kis czikkeket nem mondom hogy nem, 's leg szivesebben Szalay hirlapjába, ha csekély 's még egészen ismeretlen tehetségeimnek,

azoknak, előre is csak jeleset igérő hasábjait megnyitandja. Levelező szerzésére Szontaghot szóllitá fel ki Kosúthnak hive marad, ~~ö fel~~ Szontágh megszóllitott engem, de én nem szeretem a' hivatlan avatkozást, 's azért (bocsásd meg e' gyengeséget) levelezője most egyenes felszóllitatásom nem lévén nem leszek. – Igen örűlök hogy Nógrádban a közteher viselés elve elfogadásának inditó oka valék, az elnök egy ki csuszott mondatát fel fogva, commentálva 's igy kényszeritve őt akaratja elleni indítvanya tételére. – A kortes ugyan melly közt e' hir szinte terjengeni kezd nem leg kedvezőbb elővéleményt nyer irántam közeledő tisztujitásunkra; de még ki tudja addig lesz-é rájok szükségem is! Az egyik (Sréter) párt conferenciát tartván azt végezteé, hogy ha győznek, Fráter /alispány/ Szontágh és Én nem jöhetünk hivatalba. Ez pedig az úgy nevezett szabadelvübb párt!! – – – A P. hírlap czáfolatára viszont czáfolatot irtam nehány új okkal a' telekdíj ellen; reménylem Helmeczi nem sokára közleni fogja. Barátainkat üdvözöld ismerőinket tiszteld nevemben leg közelebb többet irok – fájdalom nem mondhatom érdekesebbet is, mi érdekelne téged parlagunkból legfeljebb egy, 's az régi de még is mindég új ~~közlése?~~ igazság, hogy igazán szeret

barátod
Madách Imre

Ha élményeim' kis sorát nevezetesen szaporítni akarod, lopj el komolyabb fogkozásaidtól [!] nehány perczet számomra

[Címzés:] Tekintetes / Lónyay Menyhért Úrnak / Bereg megye követének / Pesten át / Pozsonyban

98.
Madách Imre Szontagh Pálnak [14.]
Alsósztregova, 1844. jún. 2.

A. Sztregován
1844, 6: 2án

Köhögés, rekedtség még mindég nagy mértékben kinzanak, leginkább az álltal, hogy kirepüléseimet akadályozzák. Mivel szomorú len-

ni nem tudok, tigrisi düh foglalt el az orvos, enmagam, a' világ és sors ellen. Meglehet álmod, de csak egész prózai egyszerűségében, teljesülend, mi egyéb' kórjeleken kivűl még hihetőbb lesz az ide csatolt "Látlelet„ szerént, melly a' "feltételesen halálos„ jeleket nyilván/ágosan magán viseli. (Kérlek tedd el, mert nincs meg más példányban, nem vesztene ugyan véle az emberiség, de csak a' raritásért) Nem kell írnom hogy ha mozdúlhatok első utam Szécsény lesz. – Hurutomnak nem csak testi de lelki befolyása is van, olly ostobának érzem magam, olly egészen át látom a' tokkel ütött ember miserábilis álapotát, hogy ki sem mondhatom, de nem is kell nagyon bizonyitanom ha levelemet 's mellékletét végig olvasod. – Ha végig olvasod firkámat, és nem érzed magadat roszabbúl, nem kell semmi edző szerrel élned, ki álltad a' második próbát Piber után; – mint én ma ki álltam a' két pap, Piri, egy ifjú festő és Sréter Miklós társaságában, 's csupán e rendkivűli tanúsága vas természetemnek ad némi reményt hogy betegségemben én maradok a' győztes. — Ha nem, az sem lesz országos kár, 's meg válik ki sajnál, kár hogy magam nem tudom meg. — Át nézem handabandáimat – el borzadok, gondolom majd okosabb kedvben irandok inkább többet, mert elménczségi szikráktól ragyogó leveled egészen meg szégyenit – de mosolyogni látlak, mondani hallak "Ha addig nem irsz mig okosabban irsz soká várhatok.„ – Igazod van. – Itt jön a' Laxantirsimus – nehogy nálad levelem viselje képét meg szünök irni. – Emlitenem kell még hogy egészen el rontsad velem gyomromat, 's hogy lássad mi veszélyt jósló phenomenumok mutatkoznak egemen, hogy az olasz nyelvet is nagy szorgalommal újra müvelés alá vevém. – Irnom kellene azt is mit irok de – – non est scriptum – Gondolj egy nagy káronkodást, aztán reám – én is mindég káronkodom 's reád gondolok. –

Imréd

[Címzés:] Szontágh Pál / barátomnak / Szécsényben

99.
Madách Imre Szontagh Pálnak [15.]
[Alsósztregova, 1844. jún. 12. előtt?]

Meg botránkozik ugy hiszem sok hideg megfontoló ember a' Falusi tilinkó nem egy világnézletében, nem egy kimondott elvében, és meg botránkozik azon, ellen mondásokban mellyekben sokszor két különböző vers ugyan egy tárgyra nézve ~~egymással~~ áll. Ezen uraknak csak azt mondom hogy nem bölcsészeti tant irtam kényelmes dolgozó szobában, nyugodt kedélylyel, ~~szép nyári reggeleken~~ nem ~~zavarva~~ háborgatva senkitől, melly esetben el bírtam vólna én is az ellenmondásokat kerűlni, tudtam vólna én is a' leg kellemesebb világ nézleteket ki keresni. De irtam az élet' gyors folyamán rohanó hajón, majd vihar közt s majd nap fényben, mint a' percz ihletett, s óh másként néz ránk az élet meleg szobában, másként a puszták rengetegében, más eszméink vannak a' sírnal, ~~mint~~ mások a' lakomában, az élet ki kaczagja a logycát. – – –
S mellyik helyes, talán mind, talán egy se.
Te kedves pálom ezeken nem botránkozol meg, s hol dalom csak félig mondja ki eszméjet mint egy rettegve hideg hivatlan fülektől, te megérted annak költészetét amit el hallgatott. Te tudod hogy az ember közt kelőpénz ként el fogadott igazságok türelmetlenebbek, előitéletesebbek még a' hiábnál [!]. Te tudod hogy sokszor ép az az igazság, mi nevezett konyű dalban merészel csak nehány hangot. –

M I

100.
Madách Imre Szontagh Pálnak [16.]
Alsósztregova, 1844. jún. 12.

A: Sztregován
1844, 6: 12

Palim (per excellentiam)

Szidással kell kezdenem levelemet hogy bizonyosan Szalaynak meg irtad hóbortomat, ki igen szeretetre méltó (de nem a' Túróczi érte

lemben) levellel tisztelt meg. Szóval a komolyabb leczke következend. – Egy, sőt két, sőt hat Tragicomoediaról kell írnom egy tényben öszpontosítva: Tegnap nálam lévén Gellén Józsi és Ebeczky F. azon irtózatos hírt hozák, hogy Otlik A. feldőlt önkocsizása alatt, és képét, épen képét! rútúl öszve törte, orrát temérdek vér veszteséggel keresztűl nyársolta, minden szineket játszik mint a' camaeleon – óh bár sok embernek belseje igy képére szolgálna!!! – 's félni lehet hogy ügyességének álandó bélyegét tartandja meg. – Én kevesebbet köhögök 's kevesebb vért is köpök. – Ma egy Franciscánus gyötör, ki 22 évig vólt közkatona és káplár; – A protestantizmus, 's kivált a reformátusok gúnytörténeteikkel mulattat, mellyeket én példás kitűrő hidegvérűséggel halgatok (de csak félig hallok) végig. – A múlt alkalommal elküldött versgyüjtemény folytatásaúl ez egyet küldöm, kérlek hogy ha meg látogatnál hozd el őket mind magaddal, – meg látogatnál – mert hogy én kimozdúlhassak hazúlról még jó ideig le kell tennem a' reményről. bár majd' kétségbe esem, szikrákat bocsájtva minden tagomból a' nyughatatlanság electrismusától. – Szeretném tudni valjon néked is olly sok ostobaságot, filiszteriumot, rágalmat kell-é halgatnod ha idegenekkel öszve jösz, mint nekem, 's ha igen, hogy válik egészségedre? – Engem illyekkel ostromolnak, példákat mondhatok, le írni nem merem nehogy papirom mérgében megfeketedjék v̄. betűim meglepetésökben megfehéredjenek. – Én eddig Konfucse tanát követém hogy az ember hasonló legyen a' vízhez melly minden edénynek alakját magára veszi, hisz izét úgy is megtarthatja; ezentúl le teszek róla és én veszem át az edény szerepét, aki akarja legyen ~~edénnyé~~ vizzé. – Most gyakran vagyok olly állapotban mint a' kórvitéz, ki ha csatáról álmodik kardután kap, ébred, 's látja béna; sokszor elakarom magammal hitetni hogy egészséges vagyok, de nem megy. 'S hát ha még látom hogy ha az ember haragszik nem is döröghet mint az ég, haragjának még a' szoba sem rendül meg – olly kicsínynek érzem egész mindenünket, olly balgaságnak hírt, örök nevet, erényt, mindent – mindent – hogy nem mondhatom; illyenkor pisztolozni megyek (mit alkalmilag legyen mondva igen nagy tökélyre vittem) 's ha a' golyó a' deszkát hasogatva forgácsban hordja szét – üdűlök. – 'S üdűlök e rongy papiros álltal, melly véled beszélhetnem segité

Imrédet

101.
Madách Imre Szalay Lászlónak [1.]
[Losonc, 1844. jún. 24.]

Tekintetes Szerkesztöség!

Igéretem szerint sietek kegyednek elsö levelemet által küldeni, igen sajnálom hogy annak tárgyai olly kevéssé érdekesek, 's kevéssé gyakorlott tollam még kevésbbé képes azoknak érdeket kölcsönözni.

alázatos szolgája
Madách Imre

102.
Fráter Erzsébet Madách Imrének [1.]
Cséhtelek, 1844. dec. 9.

Cséhteleken 1844^{ik} Dec 9^{én}

Isten! Kire őntudatom tisztaságával emelem buzgó fohászomat adj erőt őszve szedhetnem zajongó keblemnek érzelmeit, adj erőt egy gyenge 's ahoz bátortalan lénynek egy szive ugy mint lelkére ható ostromnak elfogadására! Erzem szivem 's lelkem szerinti kőtelességemnek ön felhivásának jelen soraimmal áldozni, – áldozni pedig erköltsi erőmnek szakadásával; mert hiszem illy gyenge lény szenvedni csupán de nem senyveszteni teremtetett – 's óh a gondolat! önnek lelkes ferfiú csak egy percznyi bánatot okozhatni tudva – évek áldozatival is mellöznék – Ah de most is hol kezdjem, 's mint legyek elég szerénytelen Ön kivánatit ki elegithetni akarni igentelen léttemre, kiben nem lakozhat olly hiúság hogy: bár egész valómat meg renditö – 's egy átallyán büntelen vádló soraira úgy, mint igenytelenre halmozott soha eléggé meg nem betsülhetö nyilatkozatira, meg tartva önt kivéve! minden mástoli független érzelmimnek 's ebből folyhato bátortalanságomnak tipusát – – – azért kérem önt mindenre mi elötte betses és szent, ne adjon gyanui-

nak ne kétkedésinek helyt betses kéblében ne kiványon tőllem is új valamit, mert ha önnek sorait viszhangoznom szabad, annyit tiszta tudatomnál fogva – ha kenszerint – felelek: hogy igen is ön iránti lelkes, vonzódásomnak 's mindenekfeletti betsülésemnek szeplötelen zománczát meg válásunk óta szilárdúl táplállya kebelem, 's nem ősmérve idegen vágyákat nem ohajtva, vagyok a' régi, 's csupán a' régi ön iránt – ön által is ősmért vonzódásom nem olly könyen – mint ön gyanitani látszik! – bomolható kötelékeivel; 's ez úgy hiszem mostanra elég; szeretvén felteni nagy lelküségéröl azon szánalmat 's részvétet, mely szerint egész érzekiségem meg remditéséből tamadott szokatlan lelki törödésemnek egy kevés pihenést engedni nem sajnáland – – –

F. E.

[Címzés:] Tekintetes Madách Imre Urnak / Pesten / és / B. Gyarmaton / által / Csesztvén [Idegen kézírással a „Csesztvén" szó áthúzva és föléjegyezve: Sztregova.]

103.
Madách Imre Szontagh Pálnak [17.]
Alsósztregova, 1844. dec. 16.

A Sztregován
1844 Dec. 16

Kedves Palim, megvallom fájlaltam hogy Losonczról vissza nem tértél, most csak az ment ki elöttem hogy betegségedet elöre érzetted mint a' gólya a telet. – A losonczi borzasztó történetet mellyet Te majdnem verekedésnek méltóztatol nevezni hallottam és illően scandalisálóttam felette. Elmés leveledet nagy gyönyörüséggel olvasám, absolutiót én nem adok de a paenitentia' meghatározását jövendőbeli nődre bizom, és gratulálok hozzá, mert minden bajaid' panaceáját egyedül abban látom – komolyan. – Amint észre veszem a' pártnak mellyhez tartozandom mentől rosszabbúl állnak dolgai – de már egész tervet készíték magamnak mit teendek ha bukunk, 's hogy osztandom el időmet

és mik közt. – Még egy fontos tárgyat kell meg irnom, nem kell mondanom milliom kiadásaimat mellyeket csesztvére költözésem vont maga után ugy hogy kérni vagyok kénytelen légy olly szives és kis tartozásodat fizesd meg bizonyosan új év előtt, igen szükséges vólna 's ha nem tennéd nagy zavarba hoznál. Kérésemet újitva 's teljesitését remélve vagyok igaz barátod

Madách Imre.

Én itt vagyok, s új év előtt csak 3 nappal megyek Csesztvére hol osztán maradok. Második Januárban pedig Szécsénybe megyek.

M I

A fent írtat vagy küld el Sztregovára vagy mi sokkal kelemesb lesz hozd el magad uj év elött honnan együtt mehetünk Csesztvére v. szécsénybe. – A többi közt új év után szécsényben leg alább egy hetet akarok tölteni.

[Címzés:] T: Szontagh Pál / Úrnak / Szecsénybe

1845

104.
Madách Imre Szontagh Pálnak [18.]
Alsósztregova, 1845. febr. 25.

A. Sztregován
1845 2: 25

Kedves Palim! Már elég régen irott két igen elmés leveledet csak alig kaptam kezeimbe. Más levél olly hosszú idő után el szokta veszteni minden érdekét, mert becse hasonló a' divatos keringő becséhez, mellyet a nagy devalvátor /:nem Dessevffy Emilt, de az időt érteni:/ óriásilag silányit; azonban a' Te leveleidben két maradó becs rejlik 's ez: irója neve, 's a' szép szerkezet, melly 3 hét után is gyönyörrel olvastatá azokat végig velem. Grafice le irod Lutonautica-expeditiódat, és rész-

vétem közzé öröm vegyült, hogy ebben is igy öszve hozott a rokonszenv. Időm vólt elég elmélkedni a' sárban, csak hogy eszméim szárnyai nem tudtak kibontakozni a' sárból; készítettem ezen szónak Út, philosophiai magyarázatát: az út ti. olly ki jelölt hely, mellyen mindenek közt legrosszabb járni. /:Ez természetesen csak a' valódi magyar, alföldi utakról értődik:/ És meg lön előttem magyarázva mért nem akar a' nemes ember Utat csinálni, midőn a' parasztok által készitettekben is már majd bele vesz, 's akkor mond egy hála imát ha a' "csinált útról„ szerencsésen ki vergődik a' – gyepre. – Láttam városkákat mellyek felvilágosodást negélykedve lámpákkal diszíték utczáikat, de olajra már nem maradt pénzek; és gondolám, ezek nem-é az országot parodiálják melly olly czifra lámpákat csináltat és olaja nincs? – Láttam megyét, ~~honnan~~ heol a' nyelvek élesek mint a' kard, az elmék tompák mint a' tőke, hol czifra szónoklatokat hallhat a' szabadság és közbátorságról, ki szerencsés meglopatlanúl és betöretlen fővel a' székvárosig jutni. – Láttam megyét, hol a' kalodák el törűlvék, a botozás kora le járt, a' megyei rendszer valódi Hectoroktól védetik a nép képviselet hangoztatik, 's a' gyülési relátiókból gondolnád "ott a' magyar eldorádó. – És meg lehet ott van, hisz a' magyar fűszer szalma, – a' magyar gyors kocsit ökrök vontatják – a' magyar eldorádó is talán Bihar. De adjak példákat Nagy Bőthy nagy hirű országából hol ő szabad elveivel kórlátlanúl Uralg? – Adok halld, és végy be előre egy adag pezsgő port. – Láttam sürgetősen 's kemény parancs mellett küldött hivatalos levelet egy állomást 12 nap alatt megjárni! – Orosz papot ingben gatyában Ökröt hajtani 's estve korcsmában verekedni. Láttam népet minőről kinek ideája van 's csak ollyan gúnyokat ír hazánkról minők a' külföldön megjelennek, galamb szelídségű 's példás jámborságú criticusnak tartom. – E népet nem lehet minden nevelés nélkűli el hagyatott állapotban lévőnek mondani, ez fonák mistificátió vólna, de emberi alakjából ki vetközött 's gyökeréig demoralisált fajnak, minő tán akkor sem uralkodott, midön a' világot özön viz mosta el. Hát az urak kérded? Azokról kéménetől csak azt mondom hogy csak ugyan ha ki valamelly nemzetnek nyelvét mélyen meg vizsgálná minden sajátságaival, ismerné a' nemzetet egész valóságában. Bihar a' magyarság hazája, ott termett a' nyelv, és ott tett ez külömséget az ember és

Úr közt, én nem csodálom. Hírlapokról még talán csak annyit tudnak hogy A magyar merkúr megjelenik, de nem szóllok 's ha nincs benned annyi hit mint St. Ágostonban, ki mondá "Credo quia absurdum est„ kérkednél szavamban, egyébb iránt úgy is csak infandum juberes renovare dolorem. – – – – Az optimismus szörnyen meg gyökerezett bennem, illy szív és remény ölő képek után is nem állhatom hogy egy fényesebbet ne tegyek, Nyiregyházán láttam egesz nagyságában és jelentőségében az örökváltság eszméjét magát tanúsitani; a' rövid idő alatti roppant haladás minden tekintetben, magyarosodás e u t. ki mondhatatlan. – Siettem vólna vissza jöttöm után tüstént baráti kebeledre, de meg fogsz bocsátni hogy jó anyámhoz sieték, – nem lész társ féltő – Annál könnyebben tevém ezt, mert leveled biztosit, hogy jó nagy időt töltendünk együtt minél előbb – Itt mulatásom idejét még nem tudom meg határozni, mellynek végével leg alább, ha előbb nem is ölelhetnélek, találkozunk Szécsényben.

Ölel

Imréd

[Címzés:] Tekintetes / Szontágh Pál / Úrnak / Szécsényben

105.
Fráter Erzsébet Madách Imrének [2.]
Cséhtelek, 1845. márc. 9.

Csételken Marcius 9^{dik} 845

Edes Madách!

Báj tellyes levelét meg kaptam, im egy percet sem kések ra felelni bár nem birom tsekély soraimat mélytányólni hogy nékem kedves sorait kibir hássam elégiteni, de hiszem hogy azon öntudat bár ha egy tsekély lényre hat is kit ön boldogit fogja sújositani, de felhagyok kétes ábrándózásimal mert ismet a' már önnek egyszer nyilvaniték hoznam fel. Kedves sorai számósak de éngem megis gyanúsá tesz, hazaerkeze-

si napját bár meg irja de melete agodalmamat nyugtató szókát nem tesz hoszú utjokrol, egy van levelében mi minden edigi lelkem agódalmara irúl szolgál ha válóban Kedves Ánya konyeit édes kőnyeknek mondhatnánk testvéreiével együt, Kedves Mari testvére bárátságarol akar meg győzöttetni azt igen kőnyenű elhinni hogy olly jó lélektöl tsak jóságot azt is erdemen felűlit lehet várni. Édes Madách nem kebzelheti örömet mit élvezek kedves levele következtében, melete Atyamnak irt Nénémében, ön azt szokta álitani hogy nem tud kinozni az ellenkező nem kebzeli jó Nénémnek mily ágódálmatszerzet hamiskodasval fájdalmásan irja egesz éjel nem alut ágodálmában.

Kerésem tsak egy önhöz hogy – őszinte légyen irányómban irja meg olly őszinten reámnézve a' kelemetlent is mint leg boldogito szavait halmózarám,

Igeretemre elmlékésztet nem feledém el ismét meg erösitem <ez> álkálomal tellyesidendem most Isten önnel szeretö

Erzsije

Atyam igen köszönteti

[Címzés:] Tekintetes Madách Imre Úrnak / Debrecen / Pest / B. Gyarmat / Cestvén

106.
Fráter Erzsébet Madách Imrének [3.]
Cséhtelek, 1845. márc. 21.

Csételken Marci 21 1845

Édes Madách!

Meg botsájt ha szép szavakal tett dús tartalmú levelét nem birom viszonozni, esmerem önt, kivánságait, de azok nem túlságosák nekem hogy lennének – ki önnek szive kincsét birja és ön viszont, ázal a' tő-

rekvésel hogy oly páratlan méltánylást nyerjen mindenki elöt mind az ön páratlan szerelne iranyomba, egykéresem van önhöz: legyen nyugott, bizon Istenbe, és foró szeretetembe, ezt én meg fogom tudni menyire fogja kéresem elfogadni, és benök bizni tőbet nem mondhatok; és ha ezel sem birom meg nyuktatni nékem igen fájna, igen, hogy hitemmel nem párositottam, de kébzelheté szerelmet hit 's reménynelkül? elsö a' léleknek eröt ád, nem hagya eltsűgedni remélve egy boldogab jövendőt, igen de boldogságom mi? ha önt boldognak láthatom! törekvésem ez utóbi, ha ezt elérhetem párosulni fog az enyémel.
Édes Madách! felhoza levelében: hogy birtam három nap titkolni szerelmemet? igen, de valóban ön engemet nem értet meg!

azt móndám hogy a' világi előitéletekel és gátakal ha ütközetben jöne szerelmembe, nem birnék áldozni, de szerelmet dobnék el nem véli ezt áldozatnak?, de minekem egész világom mint önnek Kedves szülöje és rokonái és Atyám szeretet rokonaim, ha kedvesei nem méltálnyoltak volna akor igen szerelmet és szerelmem áldoztam volna fel, de etül meg mente az ég! vagy tsak ön kimóndhátlan szerelmének t<...>nek? bár ha nem szivekböl ered is? ez fájna, feldúlná keblemet, mert önt véghetet lenül akar nam boldogitani; akor hijában volna törekvésem boldogita/ára, én ily igénytelen lény hogy birnám azok magasztos lelkeiket méltánlásra birni? ezt nem akarom hini, Kedves Anya levele következtében, mely örangyalómúl szolgál, minden szava félelmem meg vigasztalója, Istenem agy eröt csekély lényoemnek, hogy mélto tagja legyek tsalágyanak, Isten önnel foron érező

Erzsije

[Címzés:] Madách Imre Urnak / Debrecen / Pest / B. Gyarmat / Csesztvén

107.
Madách Imre Szontagh Pálnak [19.]
Alsósztregova, 1845. márc. 27?

Sztregován
Marc. Csütörtök 1845

Le ültem hogy írjak, de mit, azt nem tudom. Ollyat kérdezesz mit százszor tán nem csak mondtam, de tettel is mutattam, hogy barátod vagyok, ha ez nem vólt elég hogy hidjed, elég lessz-é ha még egyszer ismétlem? Hogy alamizsna ként adom szeretetemet, magad sem hiszed, hisz meg köszönnéd-é a' kóldúsnak, ha protectiót igér? használhatnád-e alamizsna ként barátságomat, midön az máskép is minél kevesbet ér? – Hogy nincs benned poesis, azt mondtam, és hiszem is olly értelemben mint mondtam, 's mit meg magyarázandok. De hát hibákkal tetézett embert nem lehet-é szeretni? Úgy én eshetek első kétségbe. Hallottam bizonyos nőről [!] ki korhely férjét rendkivűl szerette, férje el hagyá a korhelységet, a' nő szerelmét. – Ez való történet, és illy anomaliákkal telve az élet. – Ha tehát én benned látom azt, hogy a' világon hidegen tudsz venni mindent 's így sokat más szempontból mint én, ha látom hogy ez álltal mi csak keserű tapasztalások eredménye lehet, sokban szerencsétlenebbnek, élet untabbnak érezheted magad mint én, ne szerethesselek azért, ne nézhesselek mint a' görögök a villám álltal fel égetett 's így szentesített helyet? – Ha ezt te nem hiszed hogy két illy ellenkező gondolkodás mód gyönyörrel és rokonszenvvel nézheti egymást engem kénytelenitesz barátságodban kétkedni, mert hogy világnézletünk igy áll, tagadhatatlan. – Én pedig nem akarok benned kétkedni, sőt barátság olly embertől mint Te kétszerte gyönyörködtet, mert büszke vagyok látni hogy kebléből minden iránti pietás ki égett, csak ez maradt zöld oisisúl. – Mit árt tehát azon álltalad olly nagy fontosságra emelt nyilatkozatom? következése leg feljebb az lessz, hogy ha keblemnek van barátságunkon kívűl szent tárgya, <...> mellyet máskép mint költői szempontból látnom kellemetlen vólna, körünkből egészen ki veszem. – Hisz olly temérdek más dolog van, miben egyesűlünk. – Egy estve sztregován különös társalgásunk vólt,

fel jött bizonyos tárgy előttem igen szent, te kiméletlenűl bántottad, egyedűl valánk, én haragra, tán gorombaságra is fakadtam. Még ez nem vólt elég, a helyett hogy mint én tevém, te is hallgattál vólna, többeknek el mondád, kik álltal azon egyénnek is tudomására jött, kiről úgy nyilatkozál. Bár nékem is igen keserűen esett, és több ismétléssel bizonnyal mérget szórna közénk és barátságunkat fel bontaná (mi épen oka mert fel bontani nem szeretném, hogy e' targyat egészen ki veszem körünkből, hogy sokszor titkoltam előtted valamit v̄. bizalmatlanabb vóltam mint más, csak közönséges barátim iránt) szerettem vólna még is el felejteni az egészet. De a' meg sértett nem csodálkozhatik-é méltán hogy lehetek annak barátja, ki róla így szóllt? – Gondolom most sok viseletem szavam magyarázva van előtted. – Esett sokszor hogy egyes perczekben még ezen kivűl is különösen viseltem magam. Es talán akkor ~~esett~~ történt ha rosszúl alkalmazott roppant öszinteségedet bárki iránt tapasztalám, mint a' fentebbi példában v̄. még rosszabbúl, hol ön magadat szenvedéllyel rosszabbnak fested mint vagy. Pedig az embert csak ollyannak tartjuk mint a' minőnek mutatja magat, és nékem az sem jól esik ha barátomat mások rossznak tartják. Vagy ~~esett~~ voltak illy perczeim ha láttam anyáddali rossz viszonyodat, nekem nincs ugyan jogom erről valamit mondan~~om~~i, de hogy azt minden emberrel ne tuda~~tná~~sd leg alább erre méltán kérhetnélek. – Vagy vóltak illy perczeim ha százszor tett igéretedet hogy nem kártyázol, százszor meg szegéd. becsületed barátságod erösitéseit kön̄yen félre téve. De mind ezek badarságok. – Hogy barátságom mélyebben gyökerez, és igen mélyen, azt mutatja hogy az elsö óriási csapást ki állta, és ki állta az utóbbiakat is, mert mondom. És ha fel tennéd is hogy érdekből hazudnám e szót, ugy hiszem nincs érdekem azt tenni. Ivánkáéktól most jövök. Szombaton hozzád jövök. Anyád kezeit csókolom. E levelet égesd el, v̄. legalább ne beszéd [!] el senkinek foglalatát. igaz barátod

Madách Imre

[Címzés:] Szontágh Pál barátomnak / Szécsényben

108.
Fráter Erzsébet Madách Imrének [4.]
[Cséhtelek, 1845. márc. 21. és 1845. ápr. 4. között]

Édes Atyám! Köszönti viszont, minden jót, és mit szive ohájt kiványa. kedves rokonainak kérem tiszteletemet átadni vagyok kedvesemnek szeretö Erzsije

109.
Fráter Erzsébet Madách Imrének [5.]
Cséhtelek, 1845. ápr. 4.

Csételken Ap 4^{en} 1845

Édes Imrém!

Valóban ügyednek mindenkor nyerni kel, ezt nem lehet tsódálni, ki mindenütt szerető kebelre talál, mind te, és azok előtt forog ügyed., Kedves leveledben kérsz hogy legyek szószólód Édes Apám nál, és ez meg forditva történt; nem én voltam, de Kedves Apám szószólód; – fogad el tanátsomat, kérésed mindenkőr Apámhoz intézed, akor mindig nyertes leszel. Kedves Imrém tudom mit szeretnél néma betűimből olvasni, én szinte igen szeretném ha indulásunk napját irhatnám meg, de hidel, hogy minden igyekezetűnk mellet is még igen messze van az az idő, hol ezt telesithesstjük, azt tudom hogy azon nem ag§ódasz hogy vajon ugy szeretleké mint ha körötökben volnék, étudva meg nyugtatnálak, hid el a' távolban sokkál jóban lángol a' kebel egy másért mint há már egymás birtokában vannak. Kérdezed hogy mulattam magamat Jósefnapkor tsak azt mond hatom: minden mint egy gép, minden érzésnélkül tűnt fel etőtem, élvezeteim tsak kűlsö képen voltak mert lelkem kőrődben volt, tudalmad nelkűl veled társálkodott, de még is mind ezek melet jól mulattam magamat bár ha nem valódilag tsak kébzeletben vóltam veled is, és még van egy, mielő mozditója vólt jó mulatásomnak, ez a' hángászat vólt mi elő varásolta a' mútakat

mire én oly jó emlékezek vissza nem hiné az ember tsak kedves keringő a' mult időből menyi boldog órákat ad hallásával, irod hogy szeretél volna kőrűnkbe lenni valóban éngem igen boldogá tetélvolna, de már végez nem kel levelemet, meg engetz hogy bő tartalmu leveledet nem birom viszonyozni, hid meg hogy tsak egy szóvan 's ~~mit~~ egész lapokat irnék be vele, de mind egy ha ezerszer vagy egy szer irom is tsak egy az értelme és lesz őrőké előtem szerető

Erzsid

Kedves Anyádnak és tesvéreidnek adát tiszteletemet Édes Apám szivesen köszönt.

[Címzés:] Madách Imre Úrnak / Debrecen / Pest / B Gyarmat által / Csesztvén

110.
Fráter Erzsébet Madách Imrének [6.]
Cséhtelek, 1845. ápr. 17.

Cséhtelken April 1845

Édes Imrém!

Leveled örömmel vetem, melyben a' kedves Te névvel szólitasz őrömem kettős, híve azt hogy levelemnalad váratlanul szint oly örömet okozot és oly kedves bahatást szült, mint a' tied nálam. Édes Imrém hid meg hogy oly roszúl eset panaszos leveleidet olvasnom, tudva azt hogy egy percet sem mulásztottam el leveleidre felelni, de reméllem hogy mar kebled nyugott; igen sajnáltalak hogy anyi kelemetlen orákat okozol tűrelmetlenségeddel magádnak, de utobi leveled engem is meg nyugtat melyben remélled hogy meg botsajtokneked.
Te meg írád hogy és hol tőltőted az inepeket, enel fogva én is közlőm veled, akor itt igen nagy arvizek voltak anyira hogy az ember kotsival sehóva sem lehetet menni tsételekről, énnékem igen nagy kedvem let

volna az inepeket masnal, nem hon tőlteni lehetséget nem latam maskép mint ökröszszekeren valamely közeleső faluban rokonunkhoz menni mi meg is tőrtent, inep első napját tűsztűk ki tzélunk el eresére kedvem ért Frater Dini tsalagya val is eljőtt kinek testverehez mentűk Lázban jó utban tsételekhez ket orajáras, bar az ökör laszan mén de meg is igen sok ket oraig mentűnk Tótiba, kedves Apam lohaton jőtt de meg is el vesztette tűrelmet, éngem elnem hagyott tűrelmem sőt az ellenkező volt igen jó kedvem volt szerentsésen estevel meg erkésztünk itt inep másod napjat is eltőlven harmad napjan haza tertűnk, leveledben figyel mesztetz hogy vigyazak egeségemre, valoban elkel a' figyelmesztetés mert igen vagyok bizva egeségemben.
Kedves Imrém, tudom hogy ismét vadolni fogsz hogy oly keveset irok, de mar igéretemet igen felűl haladja emlékesz tsak visza hogy mit igértem ugyé azt hogy Majusig tsak harom levelet fogadok el és én egyszer felelek rajok de egyikünk sem tartotta meg, mindig job keveset igérni és többet tenni én epen ezt teszem és meg sem vagy meg elégedve, pedig előre meg montam hogy keveset fogok irni.
Még egy mondani valómvan és az ha reményem nem tsal és rendkívűli akadajok előnem gördűlnek Pünkősd inepeire fel megyünk meglatogatni beneteket, meg lehet hogy utólso levelem ez indulasom előt. Szeretet Mari testvéredet tisztelem vagyok szerető

Erzsid

Apám! irant tanusitott fiui szeretet és bizalom telyes ragaszkodásodat rokon gyengédségű érzelemmel fogadván, kiván Tegedet: szinte szeretetének, bizodalmának, és betsűlésének leg hőbb érzetei felűl bizonyossá tenni, 's izeni ez úttal is szives köszőntését.

[Címzés:] 17dik April / Madách Imre Urnak / Debrecen / Pest / B Gyarmat által / Csesztvén

111.
Fráter Erzsébet Madách Imrének [7.]
Csécse, 1845. jún. 1.

Csécsén
1845: 6: 1én

Szeretet jó Imrém!

Szép remény taplált bár fájdalommal mind estig, kedvesem, remelve egy boldog percet hol éltem súgarzó csilagaitt lathatom, éj szemed bajoló merengéset éltem boldog napjaiban kemlelhetem, de ezek helyet kedves soraid olvasám bár, ez is ketséges fajdalmimnak egy bizonyos, targyat szenvedésednek adot. Kedvesem áz egész nap keblem minden tavol levő kotsi zorgésre elveszté fajdalmát, őrőmmel nesztem nyugott felé hogy még mesze meg pilantsam boldogitomat, de hasztalan nesztem, anyiszor fajob lett sebe keblemnek, mint a' tűsz mely ki akar alúdni olajat őntesz ra ismet fellobban, tsak hogy fajdálmam nem ~~lob~~ lobog el adig még egy jótékony kész bálzsamot nem nyujtna, (balzsamja a' viszontlátás) Édes Imrém! kerdezed leveledben mikor megyűnk Pestre ha remenyem nem tsal Junius kőzepén, de bizonyósan nem móndhatom. Jo Klarika szivesen kőszönt Luizka szinte ők is nyagy reszvéttel veték betegségedet. Kedvesem, neked Istentől jóbúlás kivanva maradok a' sirig szerető

Erzsid

U. I. Kedves Anyad kezét tsokolom Marit Tisztelem Karolyt szivesen kőszöntőm

[Címzés:] Madách Imre Úrnak / Csesztvén

112.
Fráter Erzsébet Madách Imrének [8.]
Csécse, 1845. jún. 10.

Csécsén 1845. 6. 10.

Édes Imrém!

Naprol napra remellék, de mar keblemben remény helyett a' leg nagyobb agodalom tűnt fel, most ez egy kis enyhűlést nyert, Baratod által ki a' napokban látot, kedvesem hogy mar fel keltél az agyból, hid meg hogy még egy hetet ki nem alnek hogy teged nelásalak nem azert irom hogy talan kivannam bar mily magad megrontasával ertem meg, ted hogy eljőj, Édesem de legy rajta /egeségedet visza nyehesd [!] nient en is imadkozok Istenemnek meg bótsájtasz hogy ily roszul és ily keveset, de sihetnem kel, kedvesem tudosits ha nem jöhetnel változasod mijat, kebzeletemben foron ölelve tsokjaimkőzőtt szerető

Erzsid

Karolyt igen szivesen kőszőntőm

[Címzés:] Madách Imre Urnak / Cestven

113.
Szontagh Pál Madách Imrének [1.]
[1845. jún. 12. előtt]

[…] Megvallom, megdobogtatta baráti szívemet azon valódi boldogság, melly artzán tükröződött, midőn javulásodnak hírét tőllem vette, én most már csak egyet tudok, azon véghetetlen szeretetet, mellyel boldogságtokat kívánom. […]

114.
Madách Imre Szontagh Pálnak [20.]
Csesztve, 1845. jún. 12.

Csesztvén
1845: 6, 12

Kedves Palim!

Nektárt nyujtott szenvedő lelkemnek a sors; és az edény méltó vólt foglalatához – Te. –
Nem írok hosszan, nehogy úgy látszassék mintha kiakarnám magamat veled levélben beszélni mert ezt élő szóval akarom csak tenni, melly szívből jő 's szívhez hat.
Annál inkább hogy angyali postádat szívből megköszönjem, mert az vólt első leveled mellyen jobban megörűltem mint magadon.
Korán viszonlát reményéig ölel barátod ki az egész világot szeretné szivéhez ölelni

Madách Imre

[Címzés:] Szontagh Pálnak / Szécsényben

115.
Fráter Erzsébet Madách Imrének [9.]
[Csécse, 1845. jún. 13.?]

Szeretet jó Imrém!

Bár edig is igen gyenge volt tollam keblem benső érzelmeitt neked tolmatsolni, anyival inkáb magasztos tolladat, leg kis/eb részben is viszonozni, latva kedvesemnek viszonoszhatlan figyelmet irányomban, Istenemtől keresem tsak az hogy őtt egykor boldogithassam, de fájdálom hatha az nekem nem is adatot – szamol hatom é majd azokn nőkközé magamat kik azt birják; Édes Imrém! tudod őrömem mi nagy

volt rólad kedvezö hirt halani, de meg most is ara kerlek ertem ne ronts meg magadat, inkab hágy engem szenvedni ha Barátod meg latogat mond nevembe is közönetemet, hogy kerésemet ily roktön telyesité, Kedvesem Bükýék szerdan delután erkesztek meg, jo Batyámat meg minden nap várjuk Peströl, kerésed igen örömest telyesitem talán nem szabad nekem tudni mi [!] akar kedvesem tsaládom cimerével, neked foro szivemböl jobúlást kivanva maradok teged ezer örömköszt varva szeretö

Erzsid

Jó Anyád kezeitt tsokólom testvereidet igen szivesen köszöntöm

116.
Fráter Erzsébet Madách Imrének [10.]
Csécse, 1845. jún. 18.

Csécsén
1845. 6. 18

Szeretet jó Imrém!

Ismét soraid kapám, bar ez is igen kedves nekem; de reményem hogy azt szorithatom foro keblemre ki altal ezek a' sorok kedvesek, hid meg már egy örök idő eletem leg bodogab szakában, ne kebzeld hogy nehesztelnék érte reád, de faj szivem erted és magam ért, e' napokban minden pecet számlalok fadalom [!] egyik sem hoszta boldogitómat korünkbe, alig varom hogy láthassalak menyi beszelni valóm van, kedvesem
tsak egy szoval sem merem mondani jöj mentűl előb, örömmel szenvedek jó letedért, hid meg érzesim gondolatim oly zavartak igen vatozekony [!] kedelyük nem irni de talan szoval sem mondhatnam meg neked, Kedvesem meg botsájtasz hogy ily rovide [!] irok de éfel van, sihelnem kel, múlt leveledbe tudakoltad hogy mikor megyűnk Pestre mikedvesem ha valami nem remenhető akadal nem gordűl elő e' hó 24^{én} délutan indulnank ha szandekod van akor ugy tőj [!] hogy inen

johes velűnk ha neked teceni fog, jó Bátyám bemen Gyarmatra kedves maga is bemehet ne a' gyűlésre ott Bátyám tol joban meg tudhatna mindent, kedvesemnek job egeséget kivanva vagyok szeretö Erzsije ez eletben és a' tulvilágon

minyajan igen szivesen köszöntőnek ők is reszvetel vannak fajdalman és fajdán mad [!] iránt

[Címzés:] Madách Imrének / Cestvén

117.
Fráter Erzsébet Madách Imrének [11.]
[Csécse, 1845. jún. 18. és 1845. júl. 20. között]

Forrón szeretett Imrem!

Joságod oly rendkivűli, hogy ily igentelen leny mint en nem kepes viszonozni, tsak egy van mivel talan el altatlak ez kedvesem, szivem melyeből jött szeretetem iranyodba, ez keblemből soha ki nem ég ugy ha teged boldogithatlak, de akorsem fog ha ellen kező lene, ha veszne egészlenyemmel, Édes Imrem! meg botsaj tasz ha egeszen elrendezve minden holmimnem lesz, de hid meg hogy mar meg valtanam veremmel tsak neked semmi alkalmatlansággal nelennek, kedvesemnek jo ejt kivánva, maradok szerető Erzsije

[Címzés:] Madách Imre Úrnak / szeretettel / Cestvén

1846

118.
Madách Imre Károlyi Jánosnak
Csesztve, 1846. nov. 10.

Csesztvén
1846. Nov. 10^{én}

Tekintetes Első Alispány Úr!

A' f. hó 12^{én} tartandó Budai számoltató székre kelvén holnap reggel hivatalosan utazom; a közgyűlések' első napjain jelen nem lehetek; miről Tekintetes Alispány Urat hivatalos alázattal értesíteni kötelességemnek ismerém.– Márma vett 178^{ik} számú becses levelére, mindjárt visszajöttöm után sietendek tudódításomat beadni. Egyébbiránt becses szívességébe ajánlott tisztelettel maradtam Tekintetes Első Alispány Úrnak

alázatos szolgája
Madách Imre
FBiz.

119.
Madách Imre Kopácsy Józsefnek [1.]
Balassagyarmat, 1846. nov. 18.

Nagyméltóságú Herczeg Primás,
Kegyelmes Uram!

Sokkal csekélyebbnek érzem ugyan magamat, hogysem képzeljem miként, valaki pártolására emelt gyenge szavam nyomósággal bírhatna: de már mint hivatali főnök is, kötelesnek érzem magam, hivatali társamnak alázatos kérését, tőlem telhető, bár mi kis mértékben is előmozdítani; különösen pedig midőn mint a folyamodónak személyes érdemei, mint Herczegségednek legközelebb is tapasztalt nagylelkűségét bizonyosan könyörületre inditó körülmények szentesitik a tárgyat, úgy hogy enyémnél sokkal hatályosb' pártoló szóra is méltó volna. De hisz ismeretes Herczegséged' nagylelkűsége, melly előtt a leg gyengébb szó is számolhat meghalgatásra, ha a szó piperétlen érdem, álarcztalan szükség, és valódi kereszténi kegy igénybe vételének szava. Bocsánatot reménylve ezért alkalmatlankodásomért; alázatos könyörgésemnek ujonani ajánlása mellett; Herczegségednek nagybecsű jóltevő könyörületét bizton reménylve, á leg mélyebb tisztelettel vagyok
B. Gyarmathon 1846 Nov. 18-án
Herczegségednek

alázatos szolgája
Madách Imre
f. biztos

120.
Madách Imre Haynald Lajosnak [1.]
Balassagyarmat, 1846. nov. 18.

B. Gyarmath
1846: 11, 18^{án}

Különösen Tisztelt
Fő-Tisztelendő Titoknok Úr!

Ugyan csak ma bátorkodtam Prímás Ö Herczegségének egy levelemmel alkalmatlankodni, mellyben Szecsődy János megyénkbeli rendsz. biztosnak alázatos folyamodását, nagybecsű pártfogásába ajánlom. Ajánlom pedig mint személyes becsületesség, mint érdemeinél fogva, Ő Herczegségének igen jólismért határtalan kegyességébe és pártfogásába, hiszem hogy nem pártolok méltatlant, annál fogva is sikert kivánva csekély szózatomnak; miután Fötisztelendő Úrnak szerencsés vóltam tapasztalni irántam szives baráti hajlamát; 's igen jól ismérem az illyen dolgokbani hatalmas pártfogásának befolyását; mint ugyis megyénk fiát igen kérem Fötisztelendő Titoknok urat,

méltóztassék kegyesen e kérelem sikerbe menetelét részéről szinte becses pártolásával elömozditani. – Egyébb iránt kérésemet ujitva, nagybecsű szivességébe zárt megkülömböztettisztelettel [!] maradtam

Fötisztelendő titoknok Úrnak

alázatos szolgája
Madách Imre

[Címzés:] Fö-tisztelendő / Hajnald Lajos Úrnak / Primás ő Herczegsége titoknokának e. a. t. / Megkülömböztetett tisztelettel. / franco. / Esztergamban / Az érseki lakban

1847

121.
Majthényi Anna Madách Imrének [1.]
[1847. júl. 17. után]

Kedves Szeretet jó Emim!

A Gyapjúval nem tudom mi történt? – Nagy ha most csak 500 forintért venne leg jób szeretném. – A Hamza levelét küldöm hogy olvasd el kedves Emim. Ha Kandeltöl meg kapom így leg jobban történt. –

Erzsikét csokolom it küldöm a két vég vásznát, egy vég törülközöjét; de mivel az fehéretlen, azért én küldök néki 12 törülközöt talán szüksége vagyon reá. – tiszta buzát többet nem küldhetek csak hat iczét a kis pulykáknak. –

122.
Madách Imre Szontagh Pálnak [21.]
Csesztve, 1847. aug. 12.

Csesztvén
1847 Aug 12^{én}

Szontágh Pálnak Madách Imrétől

Mikor leszünk ismét együtt Pál barátom?
Mert ez nekem méltán mindég vasárnapom:
A sok szolgát, ökröt, szinte el felejtem,
Bokrétás kalapom, sarkantyúm fel veszem.
Vigan mulatok, mint ha az utólsó nap
Melyben élhetünk még, csupán az vólna csak;
Saját bajaink is, miken sírnunk kéne,
Indokúl szolgálnak ekkor elménczségre,
És ki utunkba jő bóldog, bóldogtalan,
Magyar szokás szerint meg rakjuk csufosan.
Zöldet és bolondot szóllunk össze vissza,
Hogy sok Filiszter meg veszne ha hallana,
(:Be kár hogy nem hallja azt minden Filiszter!
E szép földről együtt hagy pusztúlna mind el.:)
De mi tudjuk, milly jó bolondot beszélni,
Mert bölcsesség 's hóbort egymásnak testvéri;
Ki tudja a' vonalt, melly választja őket,
Kiket az emberek mindíg el cseréltek. –
A mi hóbortunk is, mint Shakespear bolondja,
Sokszor a' leg mélyebb bölcsességet mondja,
Mellynek az emberek, ha csörgö sapkáját
Le tenné, még meg is köveznék fajtáját. –
De nem mindíg játék csupán vasárnapunk,
A szentegyházba is ollykor el ballagunk,
'S ha rövid is, de szent ahítatos imánk,
És imánknak tárgya az ember és hazánk. –

Hiszen aki mindíg felfordított szemmel
Jár, (mint sokat tudok) és kulcsolt kezekkel:
Annak, hidd el, lelke so'sem magosodik
Mert az ima buzgó, csak akkor, ha rövid. – –
Be kár hogy nekem csak ritkán juthat illy nap,
Criticus barátom nálam be bóldogabb,
"Pulszky a' nagy orrú„ így nevezem, mivel:
"Ajas a' nagy pajzsú„ mondották régenten;
És ő abban mindég nagyon gyönyörködik,
Ha új kiadásban láthatja a' régit.
Ő még bizonyosan gyútó fát sem használ,
De régi szokás ként tűzkövön kalapál;
Miért sarut nem hord, hiszen az ollyan szép!
'S meg őrzötte hiven a' bocskoros tót nép.
Hej ha hallom őtet új franczia Stylben
A kripták' óságát ki dícsérni szépen:
Úgy látszik mint hogy ha a' zárdai éltet
Papolná egy szép hölgy, ki csókokra termett. –
No de gyönyörködjék csak benne végettem,
A felmelegített káposztát meg eszem,
De hogy ha talán majd kétszer sültet tálal,
Akkor bizony én nem ülök asztalánál.
Hiszen most mindenütt sovány vólt a' zsemlye,
Literatúránkban is hát az lehete;
De mivel már mostan bő aratás vagyon,
Ó zsemlyékkel kérjük ne fojtsanak agyon.
Hiába rak abba Pulszk% új élesztőt,
Csak ki rí belőle, 's nem ád neki erőt. – –
A ki nem ismeri a' görögök farkát,
Úgy mivel nekünk már másféle farkunk van,
Nem is gyönyörködünk a görög óságban; –
És pedig hogy farkunk csakugyan másforma
Juramentírozhat erre Mi<…>nich bátya. – –
No de barátunkat hogy ekként tréfálom
Azért őt mint Lektúr a' kacsát imádom;

Te tudod hogy én csak azt szoktam csipkedni,
Akit szivem, lelkem, kénytelen szeretni.
Hát mink hogy czibáljuk egymást szeretettel,
Hiába így szokta ezt a' magyar ember.
Tudod még "Estémet„ milly rútúl le rántád,
Hogy csak számat tátva hallam criticádat,
És minden pontjára most sem egyezek meg,
Még sincsen közöttünk azért semmi méreg. –
Pulszkyt a' nagy orrút kit most símogattam
Azért még is bátran birónak fogadtam
Reá apellálok 's ha lesz érkezése
Nehány firkát hozok birói székéhe'.
Mert szó a' mi szó de tekintélynek tartom
Ha helyesli jó van, ha nem, szét szakajtom. – – –
És most bucsút veszek, istenem megáldjon!
Szívesen köszöntöm Criticus barátom.
Majd el küldöm neki nem sokára Tompát
Rizikóra küldöm, ha nyugtatót sem ád.
Mert szeretem nézni (csak azért küldöm meg)
Hogy ha jól megtépik egymást az emberek
S nevetek ha bámúl<ni fog> látván Tompa Miska
Hogy árva fején nem vólt egy jó hajszála.
Minél előbb magad, vagy válaszod kérem,
De ne hidd hogy a' köz-munkát én fecsérlem
Jankovics Lászlónak küldöttem levelet,
Egy füst alatt ment e karczolat is neked.
Még egyszer köszöntlek lelkemnek barátja
Mikor virad ismét Imréd vasárnapja.

[Címzés:] Nográd Megye Fő= Biztosától / Tekintetes / Szontagh Pál Urnak, T. Nográd Megye / Szolga-Birájának, tisztelettel. / Hlból / Szécsénben.
[A címzéssel átellenes oldalra jegyezve:] Csesztvei, Szügyi, Patvarczi, Trazsi Birák azonnal küldjék. –

123.
Madách Imre Szontagh Pálnak [22.]
Csesztve, 1847. okt. vége–nov. eleje

Kedves Pali barátom!

Igen nagy részvéttel halottam csak épen tegnap előtt vivásod' fájdalmas kimenetelét Bory Laczival együtt ki itt van 's neked azt üzeni hogy szolgáljon vigasztalásodra, hogy "a' hazáért ontád véredet,, Bár így lehetne; vagy még inkább bár a' hazáért mások vérét lehetne ontani, mert mind inkább erősödöm régi hitemben, hogy csak véres út vezetne bóldogsághoz, és a franczia forradalom alatt is azok vóltak a leg becsületesebb emberek, kik leg több vért ontottak. Mindíg is jobb ha az ember egy kard vágáson ontja vérét, mint ha az embernek vérét szívják, pedig azon lehetetlen emberek, kik a' fehér tollas pártnak főnökei fején már is keresztűl nőttek, és míg oda fogják a' hajót vinni, hova kormányosaik nem csak nem álmodták, de bizonnyal kedvök ellen is lesz, ezt szándékoznak velünk ismét és ismét tenni a' novemberi gyülések alatt. – Tudom hogy még nem írhatsz, azért tőled levelet nem is várok, bár ha soraim helyett magam mehettem vólna hozzád, mennyi temérdek mondani valóm lett vólna! persze csak annyira fontos, amennyire illy béka-egér harczban mint e' megyei, fontosnak vesszük az ezer kis dióhaj intrigát, mint ollyak, kik e' nagyszerű drámában ideiglenesen szinte szerepecskét válaltunk, 's melly dráma mégis annyiban hasonlit Hamlethez, hogy ebben is vannak kísértetlátások, és szinte el lehet mondani ollyan antikrisztusi képpel "Lenni ~~meg~~ vagy nem lenni az itt a' kérdés; meg "Sok van az ég és föld között Horáció, miről a ti Philosophiátok nem is álmodik. És végre még is ez az egész Gőthe szerint az itélet napján csak – – De elég e bolondságból, mostanáig sem mondom, hogy mért nem mentem hát magam, oka tehát, hogy mig a' három hét hideglelésem elvesztése után ki nincs, nem merek sehova sem menni, mert sem a diétát az ember meg nem tartja, sem orvosságot nem vesz, ha olly jól érzi magát kivált, mint én nálad. Beszélik hogy Libetbányai követ vagy, ha igaz, igen igen örűlök. Beszélik azt is hogy Kossúth valami ollyan dühös beszédet mondott hogy actiót akarnak

nyakába varni, ha ez igaz, dühös vagyok Kossúthra, mért nem tartotta dühét inkább az országgyülésre, bár nézetem szerént mint megválasztott követ ki salvus conductussal bír actiót nem kap~~and~~hat. – Szülőidet nömmel együtt tisztelve ölellek Laczival, és nemsokára mint gyógyúlt bajnokot ölelni reményl

Imréd

[Címzés:] T. cz. Szontágh Pál Urnak / barátilag / Szécsényben
[Kívül ceruzával rájegyezve:] Szontagh Pál Pozsonyból 12dik November jön haza.

1848

124.
Madách Imre Madách Károlynak [1.]
Csesztve, 1848. jan. 6.

Csesztvén
1848 Jan 6^{án}

Kedves Károlyom!

Megemlékezésedet, 's még inkább bizalmadat szivesen véve igen köszönöm, s valamint én teljesítém a' levél megsemmisítését magában foglaló kérésedet, ugy te is tüstént teljesítsd hasonló tárgyú kérésemet is. – S most őszintén kell szóllnom reménylve hogy meg nem haragszol. – Igen csodálom hogy olly rosszúl ismered a' mamát, hogy olly abszurdus módokhoz nyúltál külömben igazságos dolgodnak szorgalmazásában, melly módok álltal el rontád dolgodat. – A mama amint mondja mondta néked elmenetelekor, hogy utólsó pénzét adja, 's mint ő írá nékem, te még is mindjárt sürgetted hogy csak mentől előbb küldjön, 's ez álltal ugy megharagitottad, hogy még majd később fog küldeni, mint külömben küldött vólna. másik hiba vólt a szállás rögtö-

ni felvétele, ezt az én nézetem szerént is leg roszabbúl tetted, mert addig haszontalan míg mobíliád nincs, 's ha a mobília megvételének sürgetése vólt ez álltal szándékod, az álltal romlott el, hogy igen is hamar történt, mert én is azt tartom hogy alig kaptál vólna mobíliát, mielőtt szállásod lett vólna, s így annyiból szükséges vólt előbb szállást fogadni, de hibáztál abban, hogy rögtön tetted tudván a' mama szájából, hogy nincs pénze. De a' mama szemében leg nagyobb hiba hogy az überschlágot küldted, mert ezt úgy nézi mint kényszerítést, s mit önként szívesen adna, kényszerítve nem ád. Egy szóval így kellett vólna eljárnod, mint a' mamát ösmerem, 's azért írom meg hogy máskor alkalmast [!], nehogy magad rontsd dolgodat. Februáriusban vagy leg feljebb ujévkor kellett vólna szállást fogadni, okúl adva hogy fertály van, máskor nem kapni alkalmasat, 's osztán írni, hogy már most egy kis mobília kellene ha kapnál a mamától, ő erre meg írta vólna mint csináltat, persze keveset. Te reá meg köszönted vólna, de írtad vólna hogy még erre, meg erre is igen nagy szükség vólna ezért meg ezért, hiszen ha mindjárt nem is, csak ha lehet, 's meg lett vólna a dolog. Azonban ha már meg van így ahogy van, másképp kell cselekedni, én el nem fogom mulasztani amennyi hatalmamban áll hasznodra fordítani, de a' mama annyira fel van haragudva, hogy ez tavaszig is megtart, így csak azt javasolhatom, hogy most köszönd meg amit ád, 's vegyél a' mit lehet, sőt próbáld őtet meg engesztelni hibád el ismerésével, és ne emlits semmit most a többről, úgy reménylem leg feljebb tavaszra meg kapod a' mit kívánsz. Meg fogsz engedni hogy így írtam, mert legjobb szándékomat el fogod hinni. Még magam saját nézeteül szabadjon ide tennem hogy valóban óriási módon hibáz magad erszénye ellen, ha Budán lakoz<va> keresel használt mobilia raktárakban holmit, épen olly elegansakat kaphatsz, fél áron, 's ki sem ismeri meg hogy nem új. – N. B. ha a' mamát meg akarod engesztelni 's így hibádat be vallod, még is ollyan kitételekre mint minőket nekem feljegyeztél, mint "erszényemre ne játsz urat,, e u t oda írhatod hogy ez neked igen fájt tőle, ki nem tartod abban magadat bűnösnek 's bizonyosan midőn kedvét is töltendő épen e hivatalt kérted, nem az ő erszényére urat játszani szándékból, de épen neki is örömet készitni való

iparkodásból tevéd. – Kis fiacskám neve Aladár. – Csókol, és máskor is levelet kér

hóltig szerető
bátyád Imre

'S unoka öcsédet kegyeidbe ajánlja. –

125.
Madách Imre Szontagh Pálnak [23.]
Csesztve, 1848. febr. 2.

1848 feb. 2án
Csesztvén

Kedves Pali barátom!

Igen, igen meg örvendeztetett leveled mellyet már jó ideje kaptam; de minek is írom azt mit úgy is tudsz? – És még is olly soká nem válaszoltam fogod rá mondani, 's vádad ellen nincs más mentségem, mint hogy tettel igyekezendek hibámat jóvá tenni, ezután annál gyakortábban írván; mert minden más mint mentségűl felhozhatnénk [!], mint sok kóborlásaim, kis Aladár fiam születése, igen gyönge okok vólnának, olly baráti és olly édes kötelesség elmulasztásának mentségére, minőben én érzem magamat bűnösnek. – Leveledben mented hogy olly sokat írsz magadról, látod én épen azt találom hogy keveset, mert rólad sokat, mindent, szeretnék tudni, mi érdekelhetne jobban? – Titkos levelkédet sértetlenűl át vévén rendeltetési helyére küldöttem. – Igen örömest olvasám kecskelábú múzsád' új kitöréseit, annál inkább mert azok leveled leverett hangúlatával igen megnyugtató és kelemes ellentétet képeztek; mivel hidd el, ki így tud szatirizálni az nem nagy világfájdalmat érez, nem az emberek malitiája, de bolondsága a' néző pont, 's így nem leverettséget, de felsőséget érez; – azért kedvet és erótt [!] tovább is satyrákra!!! – már csak azért is mert rég meg van írva, hogy könnyebb azt írni, mint nem írni. – Most írnom kellene nekem is valamit, mi némileg vissza adná neked azon gyönyörűséget, mellyet soraid

nekem szereztek. De mit tudok én írni ezen parlagon tengődő, juh és marha nyájnál alig egyebet láttató homoki legelő alakú, régen el vénült czopfal hadonázó bunkokraticus megyei élet' nyomorúságos álapotának mivoltjából.[+] – Neked, ki ott űl a' forrásnál, mint a kortes a' csap alatt, csak szádat kell tátanod, hogy a' leg pompásabb és leg constitutionálisabb szellemi kifolyások, akár halálra fojtsanak. Irhatnék Aladárról, hogy épen ollyan gyönyörű és nagy reményekkel kecsegtető roppant észbeli tehetségeket el árúló egyén, mint én lehettem ollyan időben, de hisz ezeket részint képzeled úgy is, részint Pali öcsém el beszélte. Vagy írhatnám mi lelkesedéssel kivántak gyarmathon megtísztelni, hogy mivel az ajtó hirtelen ki nem nyílt, vonatva lelkök nemes hevétől azt be törték, le rombolták a' gyáva sorompót, melly baráti kebleink közzé tolakodott. – – De hisz ezeket is tudod. El küldeném a' gyönyörű két képet "Dessewffy párt„ és "1847 Oct. 19$\underline{\text{én}}$„ felirattal, de nem akarom Szentiványival terhelni a postabért, ki ott alkalmasint fontosabban ütne ki mint itt, mert a' postán jobban megfontolnák őt, mint ő cselekedeteit, és mért terhelnélek vele, mindön itt már elég terhünkre van, 's ott is meg láthatod a' képeket de la Mottenál. Szentiványi mellett atributumúl mint Jupiternél a' sas nincs ugyan a' kúlcs, de ennek az a kulcsa, hogy máskép adták be neki a' kulcsot, mert sokkal lényegesebb atribútumával festék le, melly mindenkinek kulcsúl szolgálhat megismerésében,[++] s ez az önmagának csinált szamár fül. – No de egy igazi kézzel fogható szamár fül még is csak jobb egy gonosz lélekkel, mint az igen nagy és alattomos, nagyravágyó ész. – Ezt nem azért mondom hogy illyen valakinek van, de hogy illyen Szentiványinak nincs. – Az igaz hogy különös dolgokat érünk, hányszor vóltak választások, bukások, nyerések, és az ingerültség nem élte át a' választást, most nem úgy vólt, sőtt az ingerültség nő, az ember gondolkozik mért van ez így, és természetes következésűl az jő eszébe hogy valami ollyannak kellett a' leg ujabb időbe közbe jonni mi az előtt nem vólt, s ez okozza az egészet. Valjon mi lehet hát az. Azólta vasút épült, Ruzsinszkyék jöttek nógrádba, losonczon bőrgyár alakúlt, Prónay meg bukott, Pulszky jött szécsénybe, – a Szemle megbukott. A hírlapot Csengeri szerkeszti, Károlyi disznókkal spekulált, – és más apróság – valjon mi hát az, mi az ingerültséget ezek közűl ápolja – én azt hiszem egy sem, – de mi hát? – – – –

Egy perczben gondolám: Istenem be nagyra vihetem még, mert ki kapott 25 éves korába már macskazenét! –! – de óh hiú remények Huszár Pista 21 éves korában kapott, 's így ismét ő viheti többre! – Valóban jó mondta valaki hogy ezen jó fehértollas urak a' leg ügyesebb pecsovics-tímárok, mert erővel azzá kényszerítve az embert, könnyen azzá teszik, bent lévén az emberi természetben hogy ha jobbról azt mondják nem kellesz, ide való vagy ugyan de még sem kellesz, oda megyen hol azt mondják kellesz, – És mi vólna Nógrádban égy kis tehetséggel roppant pecsovics pártot alakítani? – –! gyerekség! – Ha bennem csak némi kis bőri természet vólna, már akár a' bagariák, akár kutyabőrök, akár a' szattyánok fajáb<ól> illy timárlás alatt okvetlen a' leg kikészítettebb pecsovic<sá> lettem vólna, de fájdalom nincs, s igy bátran tehetek a' csavába, ki oda mentem mint kő, mint kő jövendek ki talán egykor, akkor már persze a' kedv az öröm régen el fog múlni, mit ifjú korában az elismerés ad, akkor legfeljebb mosolyogni fogom, mit most köszönnék, de mindegy, nem bánom ha ebbenis Dessewffy Emíl ellentéte leszek, ki az ekeszarvtól ment a' közéletbe – későn; én a köz életből az ekeszarvhoz megyek – korán. – Sokat irnék de papírom ki fogyott – igen hamar többet. Kérlek irj te is sokat és hamar, vágyva várom. Aladároma szeretetedbe ajánlom. Matolcsy tisztel 's országos meg európai újságokat követel. Szeres mint téged

N. B. Gyönyörüséggel olvasom beszé- igaz barátod Imréd
deidet, 's meg ismerlek bennek.
– Ismerőimet köszöntsd

[Címzés:] Tekintetes / Szontágh Pál Úrnak / N. Libet bánya érd. követének / $\underline{\text{Pozsonyban}}$ / Dunasor $\underline{645^{\text{ik}}}$ sz.

+bocsánatot kérek hogy az alakítást tőled kölcsönzém. –

++(Szentiványit értem.)

126.
Madách Imre és társai Kubinyi Ferencnek
Csesztve, 1848. márc. 11.

T. cz. Kubinyi Ferentz Úrhoz!

Vannak a polgároknak olly pillanatai, midőn a legkissebb meghasonlás is, polgári bűnként súllyosodik azokra, kik az egyetértés utolérésére megkívántató perczeket, hazafi lelkesedéssel fel nem karolják. – Illy egyesülésre hívnak a haza jelen viszonyai minden hazafit, kit ön szenvedélye, hiúsága, vagy önzése nem béllyegez. – Mi ki ezektől menteknek érezzük magunkat, 's örök feledést vonva a múltakra, a legközelébb megürült országgyűlési követségre – miután ön pártjának bár melyik tagjáról is, polgári bűn nélkül fel nem tehetjük, hogy úgy elébbi, mint folytonos lelkesedések közepette, ön elválasztására hasonló lelkesedéssel ne működjenek – mi részünkről, – szükség esetébe áldozattal is, – részesülni erősen elhatározánk. – meggyőződésünket önnek szilárd jelleme –, mely tőlünk soha kétségbe nem vonatott –, erősíti –, minek elfogadását önnek szilárd férfiú jellemétől éppen ez okból várjuk, s hisszük, hogy e kérdésről közbejöhető bármi vélemények miatt is, legtisztább szándékunk tiszta kebellel fogadtatik. – Végezetre hozzánk tartozó több barátink az idő rövidsége miatt fel nem kérettethetvén –, azt mit mi változatlanul e sorokba kijelentünk – első alkalommal mindnyájokat e nemes köz czélra felhívandjuk, fel kérve önt jelen nyilatkozatunk barátjaivali közlésére is.

Költ Csesztvén Mártz. 11^{én} 1848.

Beke Gábor	Fráter Pál
Fajnor János	Majthényi Pál
Timár Sándor	Veres Pál
Komáromy Imre	Madách Imre
Paczolay Narcisz	Plachy Ferenc
Frideczky Lajos	Plachy Tamás
Huszár Istvány	

127.
Madách Imre Madách Károlynak [2.]
Csesztve, 1848. máj. 20.

Kedves Károlyom!

Igen köszönöm terjedelmes túdósításaidat, valódi örömet szereznek, s bizonyságai mint jó conceptusodnak, mint irántami szeretetednak. Már én azólta hogy javúlni kezdtem megint rosszabbúl lettem, most keltem fel megint de nagyon gyenge vagyok, írni is csak nagy meg erőtetésel tudok. Kitudja mikor mehetek be, ha csak lehet el nem mulasztom, hogy téged szegény jó Marival ölelhesselek. – Bory mért nem jön ki leg alább hozzám, mond meg neki, mit csinál ott hiába. – Marival és Pankával ezerszer csókolva édes Károlyom maradok

Téged szerető bátyád
M Imre

128.
Madách Imre Ráday Gedeonnak [1.]
Fülek, 1848. jún. 26.

Füleken 1848 Jún 16^{án}

Méltóságos Gróf és Főispány Úr!

Ma két negyed nyóczra végződvén a' követválasztás, a füleki választó kerület' követe Repeczky Ferenc. – Tegnap estve ide bejövén, igen nagynak találtam az ingerültséget, sokan Losonczról nemzetőröknek kívántak alkalmaztatni, azonban én ezt lehetőleg ki akartam kerülni, 's reggel 6 órára a' hátom követjelöltet, 's pártonként két két egyént magamhoz kértem tanácskozmányra. Ott becsület szavokat vettem ki hogy a' helyszinén minden izgatással fel hagynak 's kül kerületekből is oda sereglett barátaikat arra birandják, hogy magokat csendesen, 's mint nézők viselendik. – Losonczról igen sok fiatalok vóltak jelen 's éjjel Repeczkynek [?] adtak. – Választás előtt a' csendbiztos álltal a' választóktól elszedettem botjaikat, mikkel igen bőven el vóltak látva,

's nem legkisebb alakuakkal, miután egy kerités ki szedett karóival magokat el látták. – A szavazatszedő helyen a nehány ide való nemzet őr kitűnő ereállyel tartotta fel a' rendet. – Kint a' nép között Okolicsányi fő szolgabiró és Bubla csendbiztos igen erélyesen működtek, a' pártfejek' hozzájárulásával. – A szavazatok Repeczkyre Ottlikra és Barosra mentek, még felén sem vóltunk, midőn a két utóbbi át látva a roppant többséget Repeczky részén, igényéről le mondott. Repeczkynek vólt addig 900 nehány Ottliknak [300] nehány, Barosnak 20 körül szavazata. – Ezen jelentésem [?] tisztelettel vagyok Méltóságodnak

alázatos szolgája
Madách Imre

129.
Madách Imre Horváth Eleknek [1.]
Csesztve, 1848. júl. 26.

Csesztvén
1848 Jul 26^{án}

Tisztelt törvényszéki elnök Úr!

A megye' újabb határozata folytán kész kenyerek lévén a' katonaság számára kiadandók, őrlés végett a' gabonát váczra kelle szállítani dunai malomba, más malmok vizhiányból nem őrölvén. A katonaságna [!] csak máig vagyon kenyere ki adva, már ez is csak a' rendes biztosnak előlegezéséből, Szende helysége pedig, melly a gabonát malomba is vitte, úgy szinte Berkenyei is, vonakodnak azt Vadkertre vissza szállítani. Kérem tehát Elnök urat, legyen szíves egy megyei huszárral ezen helységek egyikéhez rendeletet bocsájtani, hogy a lisztet két szekéren rögtön Vadkertre szállítsák. A megyének pedig ezen intézkedése jövendőre is hasonló felakadásokat idézhetvén elé, a' kékkői járás fő szolgabirája álltal méltóztassék, csekély véleményem szerént az illető helységeket kitaníttatni, hogy ezen malomba 's onnan vissza való szállítást telljesítsék. – Végre

hivatalosan jelentem, hogy az itt szállásoló katonaságnak losonczon lévén kórháza, miután most losonczon katona nincs, s így az orvos is Vadkerten lakik, de külömben is csupán a kórházért losonczon nehány katonát tartani nem lehet, a betegeknek gyöngyösre való szállítása pedig nagyon alkalmatlan; tehát a' losonczi kórház ágynemüinek felét, lelettár mellet ideiglenesen ide hozatom Vadkertre, míg majd Losonczra is katona és orvos jövén, az egész vissza szállítatik. Pólgári tisztelője

Madách Imre
FBizt

[Címzés:] Föbiztostól / Alső Alispány Úrnak / tiszt[elettel] / H[ivatalból] / B. Gyarmathra

130.
Szontagh Pál Madách Imrének [2.]
Frankfurt am Main, 1848. aug. 2.

Frankfurt, M/m. Augustus 2ikán 1848.

Harmadnapja hogy itt ülök, a' hol a' német egységet kovácsolják Sz. Pál templomában, 's ha isten is úgy akarja mint Szalay Lá/zló, úgy azon koh[ó]ból hol a' német egység – legalább tűrhető alakban – kikerül, kikerűlend a' magyar~~nak~~ függetlenség elesmerése külnemzetek által is. De csodálkozzál, kedves Imrém, ha t. i. azt hitted hogy a' radicalok az egé/z világon barátaink, – épen nem. Ruge ur és társai, vagy inkább Blum Robert mert ez a' vezérök, – az egé/z világot, vagy tán minden egyes individuumot /zabaddá akarnak tenni, és igy a' horvátot, ráczot, tótot, vagy mi neve /zegény hazánk lako/sága' zagyvalékának, mint a' magyarral gleichberichtigt tekintik. No te/sék, de nekem nem kell csak magyar /zabadság. – De – um auf besagten Hammel zurückzukommen – hogy jöttem hát én ide? – Ha Jankovich Laczi, nógrád megye „közti/zteletű és közkedve/ségű" alispánjának volnék, azt

mondanám: hogy vasuton és postakocsin, de igy ki csak /zerény /phærák „embere" (:oh Frideczky:) vagyok, megmondom hogy én mint a' magyar külügyi ministerium' futára i. e. courrier-ja küldettem /ürgönnyel Szalay Laczihoz, olly /ürgönnyel, melly megbizó levelét és (:ezt mint diplomata embryo csak /ugom:) utasitását foglalá magában, 's melly tehát nem lát/zott a' posta' bizonytalan chance-aira bizhatónak. Hogy pediglen futár létemre most ülök, annak az a' Hübnere, hogy csak idefelé kellett futnom, a' minthogy mind a' Reichsverwesert, mind pedig a' bécsi ministerium küldöttét b. Geringert meg is előztem – mivel ők később is, mindig elég korán érkeznek – itt azonban pihenni sőt Bécsből egé/z 20–21 napig távol lenni /zabadságot nyerék, magában értetvén, hogy csak a' stricte nece/sarium fog a költségből megtéritetni számomra /zámomra, 's csak ennyi napra adatik 4 f 48 xrnyi napi dij, a' mi kirándulásokra, 's felesleg időzésben telik el, önmagam vagy inkább kedves hitelezőim er/zényökre rovatik, – kiket annyival később vagyok kénytelen fizetni, mentöl többet költök el utamban. –

Ne rettegj, kedves Imrém, hogy most már tele /zivom pofámat 's roppant utleirást fogok /zámodra, tán épen Tót Lenczi tárczájából kiirni; ~~mert még~~ – még ennyire nem sülyedtem, ha bár apám /zerint már is elég mélyen tevém azt, hordván betyár penzlit és kislajbit.

A' /ors mostoha volt irántam, mert még csak valami vasuti kalanddal /em örvendeztetett meg; levén egé/z utamban csak férfiakkal találkozásom. Magában ez sem volt érdeknélküli, mert főleg a' /zükebb körre /zorult postakocsiban érdekes volt hallani egy poro/z Justiz Mannak – kinek nevét nem tudom, di/cu/sióit hallgatnom Educations Rath Dr Magerrel, kik közül az utóbbi a' liberalis, amaz a' radical vagy philosophico-atheistiticus Feuerbach Ruge féle iskolához tartozott. Az előbbi nagyon tranchant, és önmagát mindenek fölébe emelni lát/zó, a' másik /zerény maga viseletü. Csak hallottad volna – nem is emlitve hogy Ruget 's társait őrültházba küldé – hogy birálta a' „felületes" – Schwachkopf – tudatlan – Welcker, Mittermaier Itzsteinokat – mintha csak a' Martiust olvastad volna az eddig tiszteletben tartatott magyar nevek fölött itélgetni. – 4ik utitárs b. Türckheim volt, a' ha/onnevü bádeni volt minister és publicisticus fia, volt Legations Rath hgsége ré/zéről Bécsben. Ezzel leginkább megegyeztünk, kivéve a' nemes-

ség' kérdésében, mert ő nagy nemesember volt. Azonban nagyon jó utitárs vala, a' fogadókban együvé /zálltunk, 's s. e. f. mivel ő olly /zives volt hogy Boro/zlóban hol a' vasutnál még au/ztriai hu/zasaimat is értéken alól akarták csak elvenni, ~~a~~ billet-met kifizette, 's én csak Lipcsében váltván német pénzt ezt neki ott adtam vi/sza. – Még egy generalis jegyzést te/zek. T. i: ha fájt is irigységtől /zivem, látván a' német földet vasutak, gyönyörü élőfabe/zegé/ü kőutak által minden irányban körö/ztül /zelve látnom, annyiban nemzeti érzésem ismét dagadt, hogy a' népet busnak, csunyának, 's bár vasárnap volt ro/z öltözetünek tapa/ztaltam. Ide érve azonban Szalay L. azt mondá hogy azon darab mellyen jöttem Németor/zág' legcsunyább ré/ze 's egy/zersmind leg/zegényebb is.

Itt tegnap Szalay belépti jegyével a' nemzeti gyülé/ben a' diplomaták' tribunején valék; a' német nép' Grundrechte-iről, 's különösen a' neme/ségi czimek' meg, v̄. meg nem tartásáról volt /zó. A' német parlamentáris járta/ságról bécsi e/zmékkel levén /aturálva, nagyon meglepett hogy itt jó /zónokokat is hallottam. – Be/zéltek Ahrens, Mohl Róbert, Lichnov/zki Felix hg, az öreg Arndt, két o/ztrák követ, és egy radical követ Oels-ből, kinek nehéz hangzásu nevét, mivel nem notabilitás elfeledém. Legékesebb /zónok volt Lichnov/zky, ki a' nemesi czimek mellett, leggorombább, 's igy /ympathiámat megnyert az emlitettem radical, kit Reichskanarienvogelnak hivnak, ki a' czimek ellen volt. Ez utóbbi egé/zen tetőtöl talpig sárga nankinba öltözködik, azért a' czim, 's ezen ruháját akkor sem változtatá, midőn János hg. ti/zteletére még a' többi liberalis is feketébe öltözködék. Mohl a' czimek ellen, Arndt bár magát republicanusnak vallá a' czimek mellett /zóltak, /zavazás még nem történt, a' discu/sio folytattatni fog ma. – A' magyarok irányában legjobban gondolkoznak a' poro/zok, még azok is kik /zélső jobb oldaliak, p. o. Lichnov/zky hg, a' radicalok mint mondám, philosophicus világnézletüknél fogva fumigálnak. Holnap alkalmasint tovább megyek, t. i. a' Rajnán Cölnig, onnan Berlinen körö/ztül vi//za

Bécsbe, Berlinben, Kölnben statiokat /zeretnék tartani. Voltam itt a' követek olvasó körében is, hol a' temérdek hirlapon kivül /emmi nevezetes. Örültem láthatni, hogy a' német is csak majom, itt a' fogadók

majdnem kizárólag franczián, igen ritkán csak németen neveztetnek; vivat Michel! –

Ha egé/zségi állapotod engedi, irj nekem Bécsbe; Palitól komolyan aprehendálom, hogy nem irt eddig. Ha együtt le/zünk, uti é/zrevételeimet, 's abstractioimat completirozni fogom, Nődnek kezeit csókolom. Aladárt ti/ztelem. ~~Most~~ Mult éjel te/tvéredről Balogné ö n̄gáról álmodám, hol és hogy van? Megyek a' n̄zeti gyülésbe i/mét, – délután Mayer Juliust látogatom meg, Walterné te/tvérét, ki buzgó baloldali és Lichtfreund. Isten áldása rajtad és házad népén! Ölel

örök hived

Sz. P.

[Címzés:] Mr Eméric de Madách / par Vienne / Pesth. / B.Gyarmat. / Csesztve / (:Hongrie:)

131.
Madách Károly Madách Imrének [1.]
Buda, 1848. szept. 4.

Kedves jó Emikém!

A' Perlaszi rácz tábor be van véve!!
Ma déltájban érkezett ezen fontos hir! mit Szemere a' képviselők házába azonnal be is jelentete~~tt~~. Talán még is segit már az Isten e' táblabiró nemzeten. De mennyire fel is hordják a' fejeket e' hir után. Ezen csata pedig semmi előlege/sen készitett strategicus terv szerint nem ment, innen látni, hogy nem taktika, de lelkesedés és erély szükséges a' csata nyeréshez. A' mint beszélik, kik Szemere jelentését hallották a' csata keletkeztét úgy beszélik, miszerint miután Voronyeczky leg inkább desperatus emberekből álló szabad gyors vadász csapatjával leérkezett a' táborba, kik a' katonaság 's a' honvédek által a' leg nagyobb lelkesedéssel fogadtattak annyira elterjedt köztök, a' harcz vágy hogy alig vóltak már tartóztathatók miután pedig a' Temerini nem is annyira szerencsétlen ütközet, de feladás tudomásokra jött épen tartóztatlanok lettek úgy annyira, hogy a' Perlaszi rácz tábort minden terv nélkül, egy helyről a' Voroneczkianus gyors vadászok, más oldalról a' lelkes Don Miguel ezred, harmadik oldalról a' honvéd tizedik zászlóalj támadta meg kik mindnyájan nagy dühhel berohanván az erő/sen felsánczolt táborba a' hat usque 8 ezer ráczból álló rábló csoportot szétverték, ez alatt Kis Erneszt nehogy ez egészen külön, 's mindenik a' feje után müködö testület egymást megroncsa kiálitotta huszár ezredét, 's szétveretvén a' rácz tábor, hova a' sánczok miatt huszáraival be nem ronthatott üldözteté öket huszárjaival. Kis ezen jelentését, az ütközet végével irta ugyan, de azon megjegyzé/sel, hogy még mindég üldözteti, 's szándéka is őket egyre üldöztetni, ne hogy erejöket ismét ö/szve szedhe/sék eddig is már nyolcz ágyújok foglaltatott el, és temérdeken elfogattak meglehetős számú lőszerekkel, halottaik száma még nem tudatik. Kis Ernesztnek régi terve, ha egyszer megkerkegheti őket meg sem álni Zágrábig hol a' Horvátok látván a' Magyar erőt szinte fel kellendnek 's igy Jelachich is egyszerre tönkre van téve, 's onnan Fiuméig hatolni, mit azután jó gondolkozású Magyar katonasággal akart ellátatni. Kist eddig nem csak hogy soha vi/sza nem vertek, de ő mindég nagy győzedelmet vívot ki. Bechtold le mondot. Beöthy Ödön, ki a' Temerini feladás után fel jött, 's egész mostanig itt vólt a' ministerium 's Ko/súth inditványára a' képviseleti ház teljes, és rendkivüli hatalommal küldött le, hogy Mészáro/sal, ki a' táborban a' katonaságot az idegen, 's rosz szellemű tisztektől tüstént tisztitsa meg, saját belátása szerint fő vezért nevezzen ki Bechtold helyett. Egyszóval határtalan hatalommal küldetett ki, képzelhetni a' kis dühös Böthy miket fog ott lenn végbe vinni. A' Mariá/sy nevét viselő gyalog ezred, miután királyi rendelet következtében minden kivévén az olasz országban lévő magyar katonaság~~ot~~ az ittben lévő német ezredekkel kicseréltetnek a' hogy az ország határán be lépett a' mennyire tőle ki telt magyar lábra állitotta magát önkényt, tudni illik a' frakkoknak farkaikat levágták, 's csináltak belőlök spenczlit. Adjon az Isten sok illy katonát az országnak. A' katona kiálitási törvény szentesitése végett felment ministereink mostanig sem jöttek vi/sza, 's mit sem lehet rólok hallani, ennek következtében, Ko/súth inditványa folytán, holna egy száz tagból álló küldöttség fog fel menni Bécsben a' királyt többször tett igéretei figyel-

meztetni, miszerint mikor szándékozik már annyiszor adott szavát beváltani Budárai lejövetele iránt, 's ez által megmutatni miszerint Magyarország függetlensége nem erőszakkal csikartatott, de saját jó akaratából engedményezte, a' küldöttségnek szoro/san meghagyatván, hogyha 24 óra alatt audenciát nem nyer ez tagadó válasznak tekinte/sék, 's továb egy órát sem időzzék. Ko/súth a' mai ülésben nyilvánitotta, hogy pár nap alatt nagy eseményeknek nezünk elébe. Fegyverünk pár nap alatt temérdek van, már apróbb szálitásokba 500ért már egypár ezer érkezett negyed napja egyszerre érkezett 4000 ma ismét érkezett 7000 az az hét ezer holnap ismét annyi mit bizonyo/san mondhatok mert magam láttam mind a' consignatiót mind a' nyugtatványokat felőle, mint beszélig September 9^{ik} negyven ezer darab fegyver szálitatik már az újonnan felálitandó katonaság számára. Én csötörtökön szándékoztam kimenni de e' néhány nap olly esemény teli lesz, hogy lehetlen most itthagynom Pestet azért Szombatra tettem át elindulásomat, azért mint Bory Lajo/sal izented mikép ha haza kivánok menni sziveskedsz értem kocsit küldeni kérlek, de csak úgy hogy ha leg de legki/sebb alkalmatlanságodra sem lesz sziveskedjél Szombaton azaz Sept. 9^{én} délre Váczra kocsit küldeni, de még egyszer kérlek hogy ha ez által legki/sebb alkalmatlanságodra sem vagyok mit ha küldeni sziveskedsz reménylem a' csillagnál fogom találni. Ezzel Majthényieket tisztelve, Erzsikét <.....> téged és Palit ha még Csesztvén mulat ezerszer csókol

kelt Buda Sept. 4^{én} $\overline{848}$

szerető öcséd
Madách Károly

[Címzés:] Buda / T: cz: Madách Imre úrnak / Váczon és / B. Gyarmathon által. / Csesztvén

132.
Madách Károly Madách Imrének [2.]
Buda, 1848. okt. 2.

Buda Octob 2^{ik}
$\overline{848}$

Kedves Imrém!

Nina által fel biztatatva reménylettem, hogy ma talán Palival eggyütt itten ölelhetlek, de sajnos reménységembe csalatkoztam. Jellasichot mint tudod vi/sza nyomták, most mint hallatszik mindég hátrál, igen megcsalatkozott mind erönkbe, mind lelkesültségünkbe, mi erőnket naponta növeli, de leg inkább csalatkozott tüzérinkbe, mert először ő azt hitte miután néki is az ötödik ezredből vannak tüzérei, hogy a' mieink rájok nem fognak lőni kik pedig magokat különö/sen ki tüntették, másodszor azt hitte hogy a' honvéd tüzéreink, kik csak vagy egy hólnapja tanúlnak nem vitték olly tökélyre mint a' mind meg mutatták ezt ő maga Jellachich mondta Ivánkának kit azonban már szabadon eresztett, miután a' haditörvényszéke nem jogo/san elfogottnak ítélte. Iványk elfogatását ha talán még nem tudnád ekkép történt: Ivánk egy ügyes fordúlattal egy részét a' seregének elszakasztotta s' azt olly ügye/en szoritotta, hogy a' horvát csapatnak nem vólt más választása, vagy egy tóba hátrálni miután ege/zen egy tóhoz szóritatott, vagy pedig Ivánka szuronyai közé menni, ekkor a' horvat részről egy tiszt fehér kendővel kiugratott erre Ivánka is elöre ment mire a' horváth tiszt csapatja nevében jelentette, hogy ök magokat megadják, mit Ivánka elfogadván vi/sza csapatjához kijelenteni, mit szinte a' horváth tiszt is megtett, később a' horvátok közöl ismét egy más tiszt fehér lepedövel elö ugratott és Ivánka szinte, de a' horvát tiszt egy jelére elfogatott, s Ivánk csapatja miután fönökét elvesztette retirált de mint elöre bocsátom Ivánka még az nap szabadon bocsátatott. A' Nógrádiak közt legjobban viselte magát Paczolay Narcisz, ki mikor a' százada plankirozni vólt ő maga nem saját, de emberei vallomása szerint öt horvátot lőtt le. Tersztyánsky Zsiga és Horváth Valér pedig gyáván megszaladtak, de később a' tartalék sereg által vi/sza kergettettek. Ezen detaillokat tudom Ivánka Zsigától, ki az egész csata alatt jelen vólt, s' termé/zete/sen az

öccse csapatját leg nagyobb figyelemmel kisérte. Tegnap és ma itt nagyon jót hirek kerengettek ugyan is azt beszélték, hogy Radeczkyt a' Bécsből olaszországba legújabban vitt granátosok kiket ő mert a' magyar katonaságot az itteni dolgokról felvilágosittak tizedeltetett agyonlőtték. Hogy Doblhofot felakasztották Latourt meg ugratták Bécsbe, a' királyi család – ez tény – Bécsből elment s' ide Posony mellé gondolom Schaumhof vagy minek hiják <...> jött. A' Képviselőház honvédelmi bizottmánya placatumai szerint pedig Hurbán Stúr és a' Hodzsa féle rabló csoport különö/sen a' Posonyi és Nagy Szombati nemzet őrsereg által az országból kikergetetett, és Morvába menekedett, s' a' leg erélyesebb lépések történtek, ezen panslavisticus mozgalmak netaláni ujabbi kitöresei meggátlására. A' mint beszélik Jellachichnak egy határ őrvidéki zászlóalja át jött. Lamberg historiáját a' Pesti hirlap mint közlötte nem tudom mert nem olvastam, de miután itt némellyek azt beszélték – kiket ugyan Zichy Ödön példája egy darabra elnémitott – mintha még az sem lett vólna bizonyos valjon a' királyi bizto/ságot elfogadta volna é vagy sem, arról kivánlak tudósitani: hogy Lamberg már Töröknél vólt kit mint királyi biztos eltiltott, a' seregünknek mind élelmisereket mind pénzt küldeni. mire Török azt válaszolta hogy miután ki küldetése ministeri ellenjegyzés nélkül s' igy törvénytelenül történt nékie engedelmeskedni nem fog mire Lamberg ismét kérdezte, hát ha erö hatalmat fog haszálni [!] Török felelte, hogy akkor ő is kéntelen lenne az erő megtorlására erőt használni. Én ugyan Lamberg kivégeztetését, különö/sen olly kegyetlen módon mint történt nem helyeselhetem, de tökélete/sen meg vagyok róla győzodve hogy ellenkező esetben Pest a' legnagyobb vérontás szinhelye lett vólna, mert a' nemzet őrsereg egy része bizonyo/san elösmeri Lamberg királyi biztosi ki küldetését a' másik nem, s' igy egymás közt, a' helyett hogy megfeszitett erövel 's ö/zve vetett válakkal az ellenségel harczolnánk magunk közt kellett volna viaskodnunk. Zichy Ödönt fehér megyei vólt administratort Görgey Arthúr a' tiszán inneni önkénytes nemzet őrsereg parancsnoka a' Csepel szigetén egy czigány általk [!] haditörvényszék itélete következtében kötél által kivégeztette, miután Jellasics proclamatioit, söt Jellachichnak egy levelét is találtak nála. Zichy Pált pedig a' Nádor kamarását ki Hardegg vasasoknál kapitány vólt

tegnap hozták fogva. Egyébiránt a Hardegg ezredbeli magyar tisztek már kezdenek quietálgatni. Móga képzelhetlenül erélye/sen viseli magát, mást egyébiránt nem is tehet, ha kedves előtte élete. Bory Laczi miután a' Földváry féle zászlóalj feloszlott a' Pesti csatárokhoz, máskép a' 14 honvéd zászlóaljhoz mint zugs káplár ált be. A' követi karnak egy nagyobb része tegnap, és tegnap elött a' táborba, egy vadász csapatba alakúlva. A' Pesti nemzet őrsereg miután itt is általános nép felkelés van tegnap ma és holnap a' táborba indúlt. A' Buda nemzet őrsereg 2ik zászlóalja ma ment el, az első zászlóalj pedig holnap indúl hová, mennyi időre, azt senki sem tudja, én ugyan mint a' hadiministerium polgi osztályának egy tagja a' táborbai meneteltől fel vagyok mentve, mert most leg inkább a' tábor élelmezésével van<...> dolgunk s' innen elmenve, az élelmezésre nézve nagyobb akadály vólna mint sem ott len hasznot csinálok, miután azonban már Pest Budán csak sánták bénák maradnak ezen engedelem daczára is szégyenlenék itt maradni hólnap én is indulok. Ma köpönyeget patrontascht vettem egy szóval pompá/san felszerelve, a' legnagyobb kedvel és bátorsággal indúlok. Ha ho/szabb ideig találnánk a' táborba mulatni tudósitani foglak. Ha jónak látjátok mondjátok meg a' Mamának én nem bánom. Addig is ismét láthatlak s' csókolhatlak tarts<d> meg Erzsikével és mindnyájan tartsátok meg emléktekbe holtig

szerető öcsédet
Madách Károlyt

[Címzés:] Buda / T. cz: Madách Imre úrnak / Váczon és / Gyármathon át / Csesztvén

133.
Majthényi Anna Madách Imrének [2.]
[Buda], 1848. dec. 29.

Kedves Szeretet jó Emim!

Itten már ma ismét sors huzás van, Istenem talán nálunk is, ezért kellet nékem oly soká élni hogy ezen szomoru időt el éljem, se életem se vagyonom semmire se veszem, de Ti kedves szeretet Fijajim életete-

kér valo reszketés, szorongatás bár életem végezné – én eleget éltem, köteleségemnek meg feleltem, Titeket jó Polgároknak Isten segítségével fel neveltelek – az Istvántol fonot fonaljai már nagyon öszve huzodnak a fö város felet – mi tévök leszünk még nem tudom aszonyoknak semmi baj – de a mint olvasuk az ifijakat öſzve fogdostatják és galicziába küldik – javasolni semmit se lehet, csak a mindenhato oltalmaba ajánlak egyetlen szeretet Emim – Itten a pinczéket igazitják öszve lakóul ha ostromolni fognak, a házi Úr már nékünk is ajánlota a menedék helyet – jóbb volna néktek is bé jönni mert falukon talán nagyon veszedelmes lesz – Nyitot Karal fogadlak minyátokat – Irjál Édes Emim kaptál é valami pénzt? én mindég búsulok rajtatok, segiteni nem tudok engem is csak bíztat Hamza minden siker nélkül – Balog 5 nap mulatása után ismét le ment tegnap ó Betsére, ő nem fog nyugodni még földvárt mindjár nem fogják ostromolni, de nagyon fekete sárgák oda le is ugy mint Budán – ha mind oljan tüzel viné mindegyik mint Károly, már régen békeség volna – Csokol minyátokat. – Fel szolitás volt katona nevelésre valo epületek véget a Sztregovai régi ház igen alkalmatos volna arra, jó volna jelentést tenni kedves Emim. – Jójél vagy irjál mentöl eléb adig is minyátokat ezerszer csokólak holtig maradok szerető Anyád

29 Dec 1848 Anna

Mari Károly és a gyerekek minyátokat csokolnak

Kedves Aladárol irjál jár é már? Csokold helyetem Erzsikét és ötet – az uj hidon 2 nap erőszakal jártak de mátul meg tiltodot. —

1849

134.
Madách Károly Madách Imrének és Madách Pálnak [3.]
Buda, 1849. jan. 1.

Buda 849ik évi Jan 1én

Kedves Imrém, és Pálom!

Jancsi által küldött néhány sorból állott 's zavart levelem bizonyoſsan megrémitett, 's azért most nyugodtan a mennyire tudom leirom az eseményeket reménylem hogy megnyugtathatlak. Hogy midőn a' Jancsi által küldött levelet irtam, nagy réműlésbe vólt a' két város azt könnyen megfoghatod miután épen akor jött köztudomásra, hogy a' képviselő testület, a' honvédelmi bizottmány, sőt maga Koſsúth is Pestet elhagyták, 's miután a' Perczel szétvert seregéből is épen akkor több nagyobb csapatok érkeztek. De a' preliminiariák igen hoſszan tartván most a' historiához kezdek. Görgey tábora Posonyból kiindúlva forcirozott marsokkal sietett Győrfelé, úgy hogy Köpcsénből megindúlva, Rajkán egy félóráig pihenve egy szuszra mentek Györig, Győrbe Karácson előtt való nap érve emberei beszállásoltattak. Karácsony második napján Görgey meghallotta, hogy Györ körülvan véve Vindischgräecz által, 5or reggel viadalt doboltatván ki vonúlt a' rémitő sok költséggel csinált igen erős sánczokba, onnét még ellenséget észre nem vévén kivonúlt a' sánczokból, 's Vindischgrécz csapatja által nem sokára ágyú tüzelés által fogadtatott, ezt Görgey viſszonoztatván az ellenség hatra vonúlt, de viſsza a' merre jött de le Buda felé, mit Görgey észrevevén táborának nagy részével mellék utakon akart eleibe kerülni, 's egy kiſsebb részével addig is őt mindig nyugtalanitani, de az ellenség a' nyilt csatát mindenütt kerűlte, mert a' mieinknek mindenütt ki tünő positiojok vólt. – Addig mig a' mieink Győrbe voltak Vindischgrécz sergének [!] egy része Hedervár táján, hol már a' Duna több ágakra szakadoz a' jégen át ment a' Váczi oldalra, de hová tüstént – leg inkább a' Pesti lánczhidon – két brigada valami tiz ezerből álló szállitatott át. Ezalatt

mig Görgey elejbe akart kerülni Bábolnánál hol a' ménes biztositására egy zászlóalj Prinz von Preusen és két escadron császár huszár vólt meg támadtatott egy ellenséges csapat által, a' császár huszárok scandalose megfutottak úgy hogy a' cronikákba hasonló futás a' huszárokról nem találtatik, a' Prinz von Preusen zászlóalj pedig a' tisztek schvarzgelbsége miatt egy lövés nélkül megadta magát. Szegedy ezredesnek azonban ez hirül jovén egy fél brigádával az ellenségnek rontott, 's a' Preuseneket ki vágta, kik azonban az az a' legénység a' kivágás alkalmával hösies viselete által az előbbi gyalázatot magáról le mosta, Szegedy pedig az ellenseget meglehetős veszte/ëggel vi/sza verte. Ezek alatt Vindischgrácz vagy Perczel feljövetelének hirét meg halván, 's igy őt az eggyesűléstől akarta elszakitani, vagy pedig őt meg előzni akarta, 's egy flankenbevegungot csinált 's circiter 25 ezer emberével Pápa felé <...> 's onnét Fehérvár felé indúlt a' Jellachich féle úton Pestre bejövendő. Perczel ki a' Drávától erőtetett [!] marsokkal jött Mórnál útját Görgeiveli <...> egyesülés miatt Györ felé folytatni akarta mikor véletlenűl megtámadtatott, 's rosz dispositioi, leg inkább pedig elbizakodása következtében serege két felé szakitatott a' 6 vagy legfeljebb 8 ezerből álló sereg két felé szakitva 25 ezer embernek ellent nem álhatván futásnak indúlt, 's Perczel 22 ágyújából 3 elfoglaltatott, 's circiter kétszáz levágatott a' többi pedig erdőkbe menekedvén csoportonként szétszaladott. Görgey azonban hirét vevén ezen második kiadású flankenbevegungot Kmety, és Korger mind kettő különös jeles tehetségü egyént küldötte utánnok, 's kik Perczel szét bomlott sergét [!] tüstént rendeszedték [!], részint pedig Promontoron, részint Márton vásáron újra rendeztetnek valami 6 vagy hétszázan ide ide Buda Pestre is futottak, kik azonban ma délután iskmét ö/szeszedetvén ismét a' táborba vitetnek. S Perczel kit már a' dragonyosak körül fogtak huszárjai által kivágatott. S igy Perczel ve/zte/sége sem olly rémitő mint első alkalommal hallottuk, 's néhány nap alatt serge [!] rendeztetvén ismét helyt fog állani a' még egé/zen ide futottak lelkesedése szerint is itélve. És igy Vindischgrácz Vörösvár felől valami 8 ezer Fehérvár <...> felől pedig valami 25 ezerrel a' Váczi oldalon vagy 12 ezerrel szándékozik jönni. A' mennyiben azon tiszt előadásának, kitöl ezen részleteket tudom hitelt lehet adni Görgey táborát valami 36 vagy 37

ezerre teszik ez népfelkelés által támogatva lehetetlen hogy győzelmet ne ara/son. Vörösvári útról az ellenség leginkább azért té [!], mert a' szakértök mondása szerint talán az egész országban nincs olly jó positió mint Vörös várnál, de a Márton vásárit is, hol még Móga producálta magát igen igen jónak mondják, a Buda örsi uton pedig részint a' defillék, részint az erdőségek miatt nem jöhet, mit azonban el is került.

A' Buda Pesti lako/ságra a' legro/szabb hatást tette a' képviselő ház, 's a' honvédelmi bizottmány eltávozta ez alant természete/sen nyilt veszélyt gondolt. Ro/z hatást tett még azon küldöttség kiküldetése is mit elöbbi levelembe irtam, mit azonban Görgey mint hallom helyre hozott, miután a' küldötteket nem engedte át menni Vindisgrécz táborába, mivel ez örökös gyalázat volna a' nemzetre most fegyverszünet [!] kérni és békés kiegyenlitést, egyébiránt is még nincs itt az ideje, 's igy látszik hogy öneki még a' két várost megtartani is erős reménye van. Múlt hó 30án fizetéseinket két hóra adták ki előre. a' Honvédelmi bizottmán Debreczenbe megy a' hadügyi ministerium Török Szent Miklósra én is megyek vele. A' cassákat, koronát, ruhát gabonát hordják szinte le, a' fegyvergyárban dolgozó munkásokat is elvitték, a' fegyvergyárhoz mesterségesebb gépeket is. Schlik egész Szikszóig nyomúlt előre de Mészáros által ütközet által vi/sza nyomatott.

Szecsődy folyamodását 's okiratait megkaptam de jelenleg nehezen fogom bé adhatni miután nem tudjuk mikor kell mennünk, mit három ágyú lövés által fogják tudtára adni a' publicumnak, ez egyszersmint Görgeynek is a' két városon történendő átvonulását fogja jelenteni. Pali ezerszer bocsánatot kell kérnem, hogy abba nagy rémülésünkbe vi/sza küldtem a' holmiját egyébiránt <...> köztünk legyen mondva a' mama és Mari sirásai nagyobbitották rémülésünket. Papirosom, de téntám is kifogyván levelem bezárom. Ha valami non putarem nem jön közbe, ha a hadi ministerium elmegyen <...> megyek, azért nem tudva mikor láthatlak 's ölelhetlek. Isten áldjon meg mindnyájatokat, csókol ezerszer Károly

135.
Majthényi Anna Madách Imrének [3.]
[Buda], 1849. jan. 1.

Szeretet egyetlen jó Emim
Ezen sorok kedves kezeidben jönek é nem tudom! a bú majd bolondulasra visz Te es Pali véget – Károly boldog a hivatalosok Szegedre vagy Debreczenbe küldödnek a fegyver tár, korona el küldötek az ifjúság fel fog szolitatni plakatum által hogy menyenek mert más részről öszve fogodtatnak – az Istenre kérlek vigyáz magatokra – Az Isten áldjon meg örizen oltalmazon, e világba már nem latjuk egy mást – ne jöj bé az Istenre kérlek – a tavaszi betegség de jó volna most – fáklyáknál dolgoztak a dunán – a tűzeket látuk a pesti részen – mint ha durongni is halotunk volna –
Ély boldogan, örizkedjetek Isten aldjon meg. – Szeresd Téged holtig szerető Anyád

1sső Jan Anna
849–
A börtönöket mind ki nyitották hadba menek

[Címzés:] Ts: Cz: Madách Imre / Vácz / B: Gyarmath Csesztvén

136.
Madách Károly Madách Imrének és Madách Pálnak [4.]
Buda, 1849. jan. 16.

Kedves Imrém, és Pálom!

Bamberger szive/ségéből irom e' levelemet, miután a' postai közlekedés még meg nyittatott vidéktekkel – ki márma indúlt innen Gyarmatra, 's kitől szóval majd bővebben halhatjátok <…> a Január 5től Pesten történteket mint én most hamarjában leirhatnám. Csodálkozni fogsz hogy még Pesten vagyok, de miután Török utólsó napokban ki vitte

Vetternél mint ideiglenes vólt hadi ministernél hogy a' mi polgári osztályunkra illy harczias időkben épen semmi szükség sincs az egész osztály itten maradt, 's én <…> foglalato/ság nélkül ~~elmenni~~ a' ministeriummal elmenni nem akartam; de a' császári seregek bevonulását sem akartam itt bevárni, elhatároztam magamban hogy Pénteken délután megyek Abonyba, 's ha a' császári seregek oda találnak közeliteni megyek ismét tovább, de e' tervem a' Pénteken reggel történt bevonulás miatt meg hiusúlt. Pénteken reggel én éppen felkeltem $^1/_2$9 tájban mikor Lenho/sek bé jön hozzám, hogy az ellenség már a' Christina városban van, én azt miután <...> vi/szavonulásunkról semmit sem tudtam, sőt mindíg a' leg fényes/sebb győzedelmekkel ámittattunk, a' mi vi/za vonuló seregünknek véltem. Hamarjában felöltözvén ki mentem a' Christina városi bástyára 's a' fehér úton lévö temetőnél látom az ágyúkat sorba állitva, 's a' várra irányozva, de még ekkorsem hittem hogy a' császáriak lehetnének mert azt meg nem foghattam 's most sem foghatom meg hogy a' magyar sereg hová lehetett. Allig áltam nehány perczet a' bástyán 's láttam egy vadász zászlóaljat a' Christina templom felé közelegni, a' templomnál néhányan előbbi nap itt beszállásolva vólt honvédek között egy zászló aljnak ellen állottak 's a' mint mondják egy tisztet és egy közlegényt közülök le löttek, de a' vadászok közülök szinte egyett lelőttek a' többi a szöllök közé menekedett. A' vadászok elöször is be mentek a' Christina templomba azt gondolták hogy talán ott vann valami ellenséges erö elbújva. Ez alatt a' Buda város tanácsa képviselői kimentek a' sereghez 's parancsnokukra Vrbnának a' várost és a' várat feladták, 's fejeikkel állottak jót, hogy semmi ellenséges erö a' városban nincsen, 's hogy a' polgárság részéről sem fog ellentállás történni. Erre Vrbna kinyilatkoztatta <…> hogy a' város templom tornyán, a' város házon, és a' váron a' sárgafekete császári szinű zászló még az nap kitüzessék a' polgár mester válaszolta, hogy a' polgárság a' fehér zászló kitüzésébe egyezett vólt meg mire Vrbna röviden válaszolta „ich habe schon gesagt, entweder die schwarzgelbe Fahne, oder Standrecht." A' választás könnyű vólt a' sárgafekete zászló az nap este ki volt tüzve. A' vadász zászlóalj a' templomból kijövén az egész városban és várban kis csapatokban szét oszlott, 's minden bejáráson egyszerre jött a' várban, én épen a' Christina városi

garadicsoknál vóltam mikor egy csapatka talán hét nyólcz emberből álló feljött, 's az ott lévő bamész csoportnak egész gemüthlich mondták [„]wünsch guten Morgen meine Herrn", ezek mindjárt a' strázsákat mindenütt a' nemzetöröktöl felváltottak. Ezek után jöttek az ulanusok vasasok 's a' Christina városi templomnál a' vér mező hoszába fellálittatván a' dzsidások bandája a' Gott erhaltét kezdte játszani, mit a' katonaság három hurrahhal fogadott, az után kezdődött az einzug az ágyúkk mellett égő kanóczokkal jöttek a' tüzérek, a' lovasok is mind fegyvereiket kezeikben készen tartották, az egész bevonulás inkább hasonlitott egy nagyszerü temetéshez mint egy diadal menethez, a publikum egészen egy kedvü vólt, kivévén néhányakat, 's azt itt lévő cseh tüzéreket a' katonaság örökös kiabálási, 's ujongatási egy csep hatá/sal sem tettek. A' publikum e' rémitő egykedvüsége daczára is a' katonatisztek elakarták magokkal hitetni, hogy milly örömökkel fogakták [!] öket, magam halottam mikor egy tiszt a' másiknak mondta welcher Jubel. Ezen bevonúlás reggeli tiz órától egész estig tartott mig a' beszállásolások történtek. Vindischgrätz délután 4 orakor jött a' Várba szállott, Jellasich Pesten Károlyi György házában. Másnap azután mindenféle placatumok jöttek ki de régibbnél régibbek mint Ferdinand lemondása Ferencz József trónra lépte. Tegnap közbocsánat hirdettetett a' strázsamestertől lefelé a' közlegénységnek, a' tisztekre nézve pedig fen tartja magának Vindischgrätz hogy a' király kegye/ségéért könyörögni fog azok iránt, kik magokat igazolandják. Még eddig csak Bathányi Lajost, Jovichot a' vólt eszéki várparancsnokot 's Szapáry ~~Lajost~~ Antalt fogták el. A' katonaság czélját elérte, mert itt csendet és rendet csinált. Buda még csende/sebb mint valaha vólt. Egyébiránt a' polgárság kerüli nem csak a' katonákkali ö/sze ütkozést, de ö/szvejovetelt is. Ha talán bejöhetnétek jertek be, higyétek meg hogy sehol sem bizto/sabb most egy békés és hü polgár mint itt.

<...> Debreczen vidékéről épen semmit sem hallunk néha ha mit hallunk is <...> olly hihetetleneket, hog [!] inkább mit se hallanánk. Még egyszer kérlek hogy ha lehetséges jertek be mihamarább mennél ho/szabb időre Erzsikével 's Majthényiekkal eggyütt ezerszer csókol

Kelt Buda 849^{ik} évi 16^{án}. Károly

[Címzés:] T: cz: Madách Imre / Úrnak / Csesztvén
[A címzéssel átellenes oldalon:] Droba János Várnagy úr kéretik e' két levél ki küldetéséért.
Madách Károly

137.
Madách Pál Madách Imrének [1.]
1849. febr. 5.

Kedve/Imrém!

Soraidat vettem ugyan, de azért soraid leg ki/ebbé sem tántoritottak meg hitemben – én nem megyek el – de azért ne gondold, hogy magam veszélynek tenném ki – óh nem, sokkal több eszem van, minthogy ezt tenném – én el mentem igen is hazúlról, de koránt sem hogy hódoljak – Majthenyi Laczinak pedig mond meg, hogy Februariu/ 2^{tól} ólta nem vagyok jegyző, minek jeleül itt küldöm hivatalo/ pecsétemet is – bár azt magam pénzemen vettem – én az éjjel <...> ~~felé~~ <...>ba – s' onnan én tudom hova megyek. Hogy ho/zú ho/zú ideig nem fogjuk egymá/t látni azt tudom – a' mamát nyugta/d meg a' menyire tudod – különben nagy nyugtatá/ra tudom nem le/z szükség, mert hiszen a' mama nem fog oly nagyon búsulni – és különben jobb dolgom le/z, mint valaha volt – azon e/etre tehát ha ho/zú, igen ho/zú ideig nem találnánk egymá/t látni – isten veled– isten veled – ennél melegebben nem búcsúzhatok töled – kedve/ Nőd kezeit csókolom, Károlyt /zinte és Matolcsyt –

tarsd meg igaz igaz barátságodba és szeretetedbe – ha valamit még akar/z tenni velem jót – úgy tedd meg azt, hogy ha kere/ni kuldenének, hogy leg alább holnap délig tarsd [!] fel oket, biztatások, vagy akár mi úton módon. – ez az mit töled kérek.

Isten veled

/zerető öcséd
Pál

Somosköy alatt nincs az a' hatalom, mely kezemben pennát fogatna – tették volna Balázst vagy bár kit – de Somo/köy alatt a' hóhér pallo/a alatt sem irnék végzést – külömben, hogy engemet nem premoveált örülök – reám minden e/etre ki tünteté/.

[Címzés:] Madách Imre Úrnak / Gyarmath

138.
Madách Pál Madách Imrének [2.]
Eperjes, 1849. febr. 9.–Kassa, 1849. febr. 11.

Tisztelt Bory Barátim és Imre testvéremnek

Fő hadiszállá/ Eperies Február 9 estve 6 óra a' plebaniában, a' kormánybiztosoknál.

A' lehető leg jobb dolgom van, – egy perczben meg gondolt tervem' ki vitelében isten is meg segitett, mindenütt eddig szerencse kisért – hiába hazámért és a' szent ügyért, mellyért annyit áldoztam, mennyit tőlem csak a' haza kivánhatott, jutalomnak is kell, hogy érjen. –

Én ekként utaztam:

Február 5^{én} éjjel <…> onnan 8^{én} reggel Tornaallyára, ott ebédeltem, itt ebédeltem, 's öszve akadtam több Nógrádiakkal, kik szinte a' táborba utaztak, úgy mint Tober fö hadnagy, Petykó Feri, Szentpétery Józsi és Geduli – ezekkiséretében utaztam az nap Rozsnyóra, ott meg háltam, 's 7 reggel fogadott szerekeren az ória/i Hnyilczi bérczeken és fenyveseken, réz hámorok között Iglóra – itten a' gyönyorü torony le égve, a' piaczon levö házak leg szebbikének 12 jével – ennek esete így volt – Gujon itt volt hetfön éjjel nehány zászló allyal – az ellenségböl pedig 2zászló aly Löczén – ezek árulá/ következtében értesültek arról hogy Iglón tartózkodó csaputunk [!] száma csekély, értesültek arról hogy puskaporo/ szekereink a' piacz hosszában fel állitvák – és így, mi után a' mi seregeink Iglon igen szivesen fogadtattak, 's fáradtak lévén, borral is jó laktak, csak hamar el aludtak, söt a' vor postok egy

része is – ekkor ejfél után 2 órakor az ellenség, mely Löcséről 4 kapun ment ki a' váro/ előtt öszpontosúlván, rakettákat bocsájtott a' puska poros szekerekre, és egy részit vor postjainknak el fogta – azonban a' munitio/ szekerek nem gyuladtak meg – de a' torony és a' házak – ez idö elött, még az ellenség útba volt Igló felé, nekünk ismét jött nehány ezer seregünk, 's így erönk nagy volt, de mind aludt, – az ellenség egé/z a' piaczra jött, 's még némely czopfos tiszteink ágyuztatni akartak, addig Gyjon bajonettet rántott – és szuronnyal a' németet ki verték, vagy 30at le vágtuk, Lőcséig üzték 2 ágyuját, és 2 szeker rakettáját is el fogtuk –

Iglóról fogadott szekereken másnap az Febr 8^{án} Szepe/váralyára – ezen gyönyörü regénye/ videkre mentünk, délre pedig Koritnóra, mely fekszik egy irtóztató csúcsa alatt a' kárpatnak, mely Szepe/ és Sáro/ között huzodik – e' hegycsucsot Branyiszkó.nak nevezik – e' nevet jól jegyezzétek meg magatoknak, mert e' hegynek nagy neve le/z e' historiában – el mondom ennek e/etét – képzeljetek egy irtoztató magas csúcsot a' kárpátok körül magatoknak – mely hegy csucsról két oldalt, még oriasabb hegyek emelkednek – az imént emlitett középső tetején visz el egy ország út, mellynek leg magasb pontja egész szepesség felett Dominál, e' hegyre a' leg mesterségesebb kígyó alakú, s' kő szirtböl ki vágott út huzodik fel, mellynek egy részin meredek szirtek és fenyvekkel boritott kavicsos ré/z, a' másikon széditö mélység van – és megette mindenütt mindenütt egy má/ra hánt ormok fenyvekkel be Sárosba – elötte pedig azaz Szepes felé apróbb halmoktól meg szaggatott síkság – ezen Branyiszkói hegy szorosnak leg válogatottabb positioit fogta el az ellenség, Schlick seregének egy része több ágyukkal – és 4 nap és négy éjjel ott bivaquiroztak a' szalmán a' hegy szorosokon, még végre 5^{én} éjjel Gyjon Szepes varallyaról meg indúlt, a' hegy szorosok alatt dombokra vonatta az ágyukat s' színleg az útat ostromolta, még a' Nográdi zászló alyal s' még nem tudom melyikkel szurony szegezve rohammal meg kerülte és szuronyokkal ostromolva 23 po/itióból verte ki az ellenség [!] – és a' bércznek ö volt ura – az ellenség mint a' meg riadott zerge egyenként futott a' szirteken, mutatjak a' vér patakok, mutatják a' gázolások – rakétaink dücsö hasznot tettek az ellenséget irtózatosan meg vertük – ezen hóval ~~fe~~ boritott hegy

ormon a' vér patakokként látható, mi több golyókat is szedtünk ösze – Koritnón a' még nyitott sirjokat láttuk a' halottaknak, mellyeket még naponta találnak az erdök között – e' halottak nagy része többnyire német katona, látni soknak képén az irtoztató Huszár vágást, mellyre nézni is undor – ott feküsznek meg merevülve fél mezitelenen – miólta e' helyet láttam, és a' leg hitelesebben tudom az elő adottakat, az olta úgy hiszem, hogy a' magyar nem veszthet, mint hogy egy isten van a' világon – Épen még mi tegnap dél után e' Branyiszkói ormon által jöttünk, voltunk egy kis – de fájdalma/ ütközetnek ugyan itt tanui – a' mi részünkröl 500 mázsa puska port vittek Eperies felé egy fél század bedeckunggal – és szem közt jött Benyiczky csapata, ezekből elöl a' vákák [!], a' puska poros tiszt a' pipa le tételt rendelte nekik, még ezek ösze koczantak – és lőttek egymásra, a' tiszt fején két sebet kapott, és többen meg sebesültek – a' hadi törvényszék azonnal meg tartatott, mi lett a' resultatuma nem tudom. –

A' Kárpatoknak ezen ágán által menve Sirokon Lacsnón Hedrin Berthóton által menve, mellyek a' kárpátok zugaiban rejtvék – estve 6 és $^1/_2$ órakor Eperiesre értünk – ez hegyek alatt fekszik, mellyeknek vállaikon által tekintve az óriá/ havasokat látni, külömben, úgy mint a' Branyiszkói, úgy a' Hlinyeczi hegy csúcsokon is, mellyek Gömört szepestöl zárják el, örökö/en fagyott havon mentünk, és még lent a' sár patakok ként volt az utszán, fent szánkával kellett volna meni Eperies igen csino/ váro/ – úgy mint Igló is gyönyörü minden várakozáson felüli – úgy Eperies nagy/zerü a' hoszú és oval formában nyúló piarczán Eperiesnek áll egy óriá/ templom, ó és remek kinezésű lapo/ fedelű 4 szögletes Lyceum-fogadóban szálla/t nem kapván a' kath. paphoz utasitottak – ki ugyan ment és meg szökött – de a' schwarzgelbek érdekkeböl, és Gergeytöl félté eletét – itt véletlenül 3 kormány biztos volt szállva – Luzsenszky Ragályi és Ludwig – s' itt egy szobát – épen a' plebánosét el is ocupáltam.

Ma reggel én bona fide igaz és szent ügyem' érdekében magam fel mentem e' kormány biztosokhoz – elö adván nekiek az esetet, igen igen meg elözö szive/seggel fogadtak – és első szavok volt majdan – ha pénzre van szükségem szóljak nekiek – a' leg örömestebb adnak – 's utazzam velek Ka/sáig, melynek holnap, leg feljebb holnap után való

be vetele bizonyo/ – ott elegendö pénzel el látva – futár ként le küldenek Ko/suthoz, egyszersmint, az esetet neki meg irván, a' leg biztos/abb jó létet elvezhetem – ennél hiszem nem kell többet mondanom nektek – ebböl fogjátok látnom dücsö allásomat – és velem együtt büszkék azon cselekedetemben, melyet talán első perczben ro/szaltatok – igen a' tett egy percz alatt forrott ki – és egé/z életemre el döntő lehet – de ennek így kellett lennim és hála égnek jó sült el – alig jöttem ki a' kormány biztosoktól, hire terjedt itt létemnek, és Szontágh Samu azonnal meg látogatott, – ő mo/t honvéd kapitány – el hijt magához, és ebédre is – de ebéd előtt még hazajövén, a' plébáno/ szobájába egyet mást fel kutattam – és ime a' többi papokhoz szóló hodolási leveleket instuctiokat be pecsételve meg leltem, több gyanús irományokkal, melyeket egyetemben azonnal ismét a' pa kormány biztosokhoz vittem, kik is ezt igen nagyra vették, 's velem együtt Debreczenben le küldendik – tartóztattak ebédre – de Szontágh Samuhoz levén elöbb meg hijva odább mentem –

Ma egé/z nap itt mulattunk – 's lehet hogy holnap is – attól függ hogy Gujontól – ki az első csapatot vezérli, és a' ka/sai hegyeken, – van 's Klapka Ka/sa megett, mikor és minö hireket ve/zünk –

Az itteni élet gyönyörü, kivált ha az ember csak szebb részeit élvezi, mint én, és szenvedéseit nem – egé/z nap az a' roppant tolongá/ – sok katona – a' számtalan ágyú – a' zene – a' dombérozá/ oh isteni – vagy egy éttermi jelenet, hol egyik muzsikal, a' má/ik tánczol, a' harmadik félrészegen tántorog, még ismét egyik szunyad – oly dücsö festöi képek, hogy szebbeket képzelni nem lehet –

Ha mind ezeket ugyan annyi párban kivánnám le irni, mint kikkel közölni ohajtanám, úgy soká be nem fejezném, 's azért kérem tisztelt Boryak, hogy e' levelemet a' mint által olvastak expre/su/sal küldjék Imrének, ki Károllyal és Matolcsyval is közölje

Bukvát, Bodyt Ninát tisztelem – kivált Bukvának beszélje el mi történt velem, és nyugta/sa meg, mert tudom szegény öreget igen fogja érdekelni – egy pár sort ide 's e lapra küldök a' mamának, kérem azokat mi elöbb el küldeni –

Márma két parasztot lövetett Görgei főbe, egy egész falu van itt el foglalva – a' Sárosi nép igen rosz szellemű –

Isten veletek – irjatok mi elöbb Debreczenbe – azonnal a' mint ezen levelet meg kaptátok – irjátok rá hogy a' postán maradjon, míg érte nem küldetek.

Isten veletek

Pali

Kaſsa Február 11^{én} estve

Kaſsán vagyok – Kaſsa a' mienk. Schlick be van egészen szoritva – és pár nap alatt tönkre van téve. – Nekem a' lehetö leg jobb dolgom van – egész nap a' kormány biztosokkal vagyok – és mi magunkat civil stabnak hijjuk – már 3^{man} vagyunk emigransok velek kik mindég együtt utazunk – én azonban Kaſsáról Debreczenbe megyek holnap után – ide ma jöttem, szállásom B. Luzsenszky kormánybiztos palaisjában van – estvére nagy thea asztal lesz itt, hova Görgey is meg jelen –

Kaſsát ütközet nélkül be be vettük – Schlick konfundálodva állaſunkon visza vonult egéſz Torna és Gömörig. –

Sokat nagyon sokat tudnék irni – de igazán meg vallva még nem is akarok – annyit mondhatok, hogy soha jobb dolgom nem volt – és ha benneteket nélkülöznöm nem kellene – mire mindég fájdalommal gondolok visza – soha nem kivánkoznám Nógrádba – igy is ki tudja megyek e – a' mint Debreczenbe érek állásom biztos lesz – és a' leg utolsó perczig hazám pártját el nem hagyom – hogy hol adom fel levelemet a' postára, nem tudom, mert innen nem jár posta –

Kaſsa isteni kis városſ – én már részint Eperiesen, hol négy napig dözsöltem, részint itt, minden szükséges holmit vettem – egy sapkát – egy pipát – egy utazó tinta tartót egy tört – –

Holnap után utazom el mint futár, lehet egy nappal késöbb – vélem akarják hirül adatni Schlicknek tökéletes tönkre tételét – pár hét múlva én is le küldöm Jancsit Debreczenböl hozzátok hátra hagyott holmiaimért isten veletek.

ölel
Pál

139.
Madách Pál Madách Imrének és Majthényi Annának [3.]
Debrecen, 1849. febr. 14.

Debreczen Febr 14.

Hogy tudjátok hogy élek és jó dolgom van, csak azért irok párſort külömben hoſzasan irni rá nem érek mert mindig úton vagyok –

Kaſsán Luzsenszkytól kaptam 200 pforintot az alladalmi pénz tárból, magam fentartására – onnan azután igen sietöſ dologban jöttem mint futár Koſsuthoz úgy, hogy Kaſsáról Debreczenig mi 20 mértföld 22 óra alatt jöttem mindenütt a' leg pompasabb posta lovakon egy éjjel és egy nap alatt itt voltam tegnap estve érkeztem meg Debrecenbe 9 órakor azonnal Koſsúthoz mentem – igen ſzívesen fogadott beszéltem vele tovább egy féloránál el kérte tölem Majthényi levelét, 's magánál tartotta, 's rendelt magához ma 9 órára reggel el is mentem – de igen el volt foglalva nem beſzélhettem vele vártam $^1/_2$ egyig akkor ki üzent hogy legyek békében míg a' levelek el készűlnek, és azonnal küld mint futárt Szemeréhez – életem tehát ez – napi dijjam 4 pengö forint azon kívül lehetne haszonra liquidálni ha az embernek lelke engedné – de ezt nem teſzem – Kaſsáról is idáig napi dijjaimmal együtt csak 30 pengöt liquidáltam, de tudom hogy kapok leg alább 100 – mert ez igy megy – Luzsenszkytól is csak 80 kértem és adott 200 – pár nap mulva Erdelybe megyek – többet nem irok – dolgaink pompáſan mennek, ha irtok csak Debreczenbe irjatok és hogy a' levél postán maradjon

isten veletek

[Címzés:] Bory István Úrnak / Miskolcz / Szakál / Sztregova

140.
Madách Károly Madách Imrének [5.]
Debrecen, [1849.] máj. 30.

Kedves Imrém!

Napról napra halasztottam tudósitásomat, mindég azon reménységbe, hogy talán már a' jövö nap kedvezőbb eredményt irhatok itteni mulatásomról; de mind a' mellett is hogy mostan sem irhatok valami kedvező eredményről, dolgaim mibenlétiről 's itteni mulatásomról, legalább néhány sorral tudósitani már nem mulaszthatom. Pénteken Debreczenbe érkeztem, 's mindjárt tudakozódtam az elmaradt hivatalnokok igazolása felől, mindnyájan kiktől kérdezősködtem esetem elmondása után a' legjobb reményekkel biztattak <...>, annyival is inkább, mivel két nappal megérkezésem előtt Barkóczi Miskát, 's Lángot kik mind ketten Vindischgräcznél szolgálatot is vállaltak a' pénzügyministerium igazoltaknak tekintvén, előbbi állomásaikban vi/sza helyezte. Ezek hallása után hazamenvén igazolásomat irásban foglaltam, 's másnap elmentem Répá/sy tábornok, helyettes hadügyministerhez magamat igazolandó. Allig léptem be Répá/syhoz mondván hogy magamat igazolni jöttem annyira megtámadott, 's ollyan igazi hu/záro/san hogy majdnem ö/sze gazemberezett, én erre véle feleselni kezdvén mondtam mig a' dolog állását nem tudja addig velem illy kiméletlenül ne bánjon, 's ha végig halgatni nem akar im igazolásom vegyen magának annyi időt 's olva/sa el, 's ha azután bünösnek tart ám szidjon meg ha kedve tartja. Ö erre még düho/sebb kezdett lenni igazolásom elsem vette, 's azt mondotta, hogy Földvary az eszéki vár feladója is igazolni akarja magát, azért még is gazember, más szóval hogy én is az vagyok. Erre pflegmámból én is kijövén egy kicsit talán magam is átléptem az illedelmet igazolásomat zsebbre gyugván ki mentem. Másnap az igazolásomat bé adtam Asbóth őrnagynak 's Klapka adjutansának azon kéré/sel, hogy sziveskedjék elolvasni, 's ha elegendőnek tartja az előhozottakat igazolásomra mondja meg nékem 's majd csak az után megyek Klapkához, hogy magamnak új kellemetlenségeket ne szerezzek. Asbóth elolvasva az igazolásomat elégségesnek tartotta 's

azt mondta, hogy Klapkához nékem nem is kell elmennem, majd elvégzi ő azt. Harmad napra elmenvén Asbóthoz ki már Klapkával értekezett az igazolásomra ezen hátiratot nyertem „az igazoló folyamodvány a' polgári és gazdászati osztály főnökének – kinek a környülményekről bövebb tudomásának kell lenni – véleményes jelentés végett áttétetik azon megjegyzé/sel, hogy a folyamodót addig is mig magát végkép igazolhatja – ideiglene/sen alkalmazza a' hadügyminister meghagyásából Asbóth örnagy." Én Asbóth szive/ségét igen megköszönve az igazolásomat magammal akartam vinni. Miután azonban Asbóth azt mondta, hogy minden folyamodványt Korponainak signálni kell ott hagytam. Később Korponay igazolásomat kezéhez kapván a' hogy nevemet látta rémitő lármát ütött Asbóthot ö/sze szidta hogy merte az igazolásomat igy hátiratolni ő mondván hogy a' minister megbizásából tette, aztmondta az nem lehet a' hátra maradt hivatalnokokat nem lehet bévenni akár igazolják magokat akár nem és a többi. Ezután be ment Klapkához ott is irgalmatlan lármát ütött onnan kijövén átküldötte az igazolásomat az igazság ügyi osztályhoz vélemény végett. Én az igazság ügyi osztály főnökkel ismerös nem lévén egy pár jó emberemet küldöttem informálás végett hozzája ö azonban azt mondotta, hogy miután néki utasitása van hogy azon hivatalnokok kik ~~nem~~ elmaradásuk okait igazolandják, becsületök meg tartása mellett, azok pedig kik magokat nem igazolhatják becsület vesztése mellett fognak elbocsátatni semmit sem tehet, de ezen egy esetemre nézve külön felterjesztést fog tenni. Miután azonban Klapka a' táborhoz vi/sza ment, 's Asbóthot miont segédjét magával vitte semmi reménységem sincs jó sikerhez mivel most ismét Répá/si a' helyettes minister. Mindazon által az eredményt elvárom 's ha csakugyan azt a' hátiratot nyerem az igazolásomra millyen utasitása van az igazság ügyi osztálynak, akkor az igazolásomat mit már más alakban el is készitettem egyene/sen Ko/súthnak adom át, mivel a' minister tanács állitott fel erre nézve elvet; 's más ministerialis emberek kik már nálamnál sokkal később érkeztek igazolva vannak, 's igy azt engedni nem lehet hogy a' hivatalnokok igazolása egyes emberek önkényétöl függjön. Korponaytól a' feljebb elöhozottakat nem igen csodáltam mivel egy tárgyban vele ö/szeve/zvén /oha jó emberem nem vólt. Itt mulatásomra nézve azt jegy-

zem meg hogy rémitő a' drágaság a' szállásért 30 pftot fizetnek havonként egyéb is minden igen drága ritkán ebédelek hogy egy pengő forintra ne kellene ráfizetni a' kávé 15 xr pengő meg sziható magyar szivar 5–6 xr miden nap két pengö forintot az ember minden gazdálkodása mellett el köt [!], már többet költöttem 50 pengö forintnál semmiért. Egyébiránt semmi új sincs ma hozzák a' Budai foglyokat. Nagyon beszélik hogy Jelacsics fogva van. A' török határokhoz 100000 fegyver érkezett tegnap jött a' futár pénzért. Huszár Pista vólt ki Buda vára vi/sza vételének első hirét hozta, az nap Ko/súthnál ebédelt de ki is volt ám vele. Egébiránt [!] reménylem hogy levelem mindnyátokat a' leg jobb egészségben találand Erzsit Palit téged 's mindnyátokat ezerszer csókol

igazán szerető öcséd

Madách Károly

[A levél szélére jegyezve:] lakásom nagy czegléd utcza Frater ház 22ik sz. alatt. Fráter Béla Erdélyben van a' második vadász ezrednél hadnagy, Náczi pedig a' 19ik huszár ezrednél föhadnagy a' kormány 's az ország gyűlés valami 10 nap alatt Pestre megy

[Címzés:] Debreczen / T. cz. Madách Imre úrnak / B. Gyarmaton át / Csesztvén

[Idegen kézzel a címzéssel átellenes oldalon:] megvizsgálva [olvashatatlan szignó]

141.
Prónay [Ferencné Baloghy] Emília Madách Imrének [1.]
Romhány, [1849.] okt. 14.

Romhány den 14ten October

In voraus bitte ich um vergebung daß ich Sie mit meinen Zeilen belästige, doch die Beweggründe hizu werden mich for ihnen Entschuldigen,

wenn Sie die Ursache aus meinen Zeilen ersehn werden und in voraus hoffe ich gewinnung meiner bitte, de ich Sie lieber Madách als ein biderer, braver Mann kenne, der gewiß Theilnahme keiner Seele versagt. Nur allein der bedauernswärther Zustand meiner guten Tochter Emma bewog mich die Feder zu ergreifen, da Sie hinfällig bath ahn Sie lieber Madách zu schreiben in ihrem Nahmen, Sie ist keines Gedankens fähig seit den Tod unseres gemeinschafftlichen lieblings ihres edlen herrlichen Bruders Paul, den meine ganze Familie heiß beweint sanft ruha seine Asche – doch was ist unser Schmerz gegen den dieses Mädchens, die ihn so von zarther Jugend ahn geliebt, die imer nur für daß andere lebte, sich jeden gedanken Mitheilend, nie eine Woche verging, daß Pali nicht einen doch gewöhnlich zwei Briefe, voll zarther innigkeit schrieb – Ihre Trennung war beyderseits mit Tränen begleitet, es that einen jeden Menschen wohl diese beglückten zu sehn, ihre Unschuldige innige Neugung war so seltener Arth – daß es daß herz erfreute – die Briefe ihres herrlichen Bruders sind ein jedes Druckers wärth, diese zartheit, diese trübe Stimmung, diese Andung seines Todes, die Andung der Trennung von dem teuersten was Er hatte – Blos in dieser größten krankheit hat Er keine Andung seines Todes, schrieb schon halb Todt meiner Tochter, Sie soll unbekümmert seyn er wird bald gesund, und Sie hier oft besuchen – Ich trachtette Sie genug zu seinem Todt vorzubereiten, doch Sie glaubte nur ihm. So können Sie sich lieber Madách vorstellen, welcher Schlag daß war, als wir einen Brief erhielten, gleich nach den Begräbniß daß Pali gestorben und begraben ist, Sie erhielt den Brief, besinnungslos stürzte Sie zu Boden, mit Mühe brachten wir Sie ins Leben, neun Tage sind seit dieser Zeit, nicht ein Auge machte Sie zu, noch nicht genoßen, ein wüthendes Fieber zerrth an ihren Gliedern, diesen Jammer zu sehn für eine Mutter, dies vermag meine Feder nicht zu schildern, bloß wie eine Todte liegt Sie da im Bette, alle Briefe von Pali, sein herrlich getroffenes Bild, seine kleinen Geschenke auf ihrem Bett und ein Jammer dabey daß sich ein Stein erbarmen möchte – heute saß Sie aufrecht Palisz Ring wemüthig anblickend – Mutter sagte Sie heftig, meinen Ring hat Pali mit ins Grab genommen, daß habe ich erfahren, der seinige kommt nie von meinem Finger – Theure Mutter sagte Sie wollen Sie mir eine

dringende heiße Bitte erfüllen, Sie würden mich vielleicht retten – Sie weinte hefftig – alles sagte ich spreche nur nun so bitten Sie Madách Imre den lieblings Bruder des theuren verstorbenen, Er soll aus Erbarmen meine Bitte erfüllen. Verzeuen Sie vergeben Sie der tief gebeugten Mutter daß Sie sie belästiget mit dieser Beschreibung, doch werden Sie hievon bin ich überzeugt gern zur Herstellung dieses guten Geschöpfs beytragen, und mir so Antworthen, daß ich den Brief der schweren kranken zeigen kann, in spannung warthett Sie auf Antworth. Sie wünscht zu erfahren ob Er fiel gelitten hat, wer in seinen letzten Stunden bey ihn war ob er wünschte daß Er stirbt ob Er Sie erinnerte? ich glaube da er sein Ende nicht ahnte gewsiß ist; doch bitte ich Sie innig fügen Sie doch dazu, daß Er Sie erinnerte; dann bittett Sie daß Sie so gut wären ihr ihre Briefe die Sie Pali schrieb zurück zu geben, eine Mütze die Sie ihn längst hekelte schwarz und Gold, die Er immer getragen selbst als Er mit uns zwey wohnte in Podretsány war schon krank, dann ein benütztes Zigaro Behälter, den Sie sitckelte, die neue Mütze und das andere neue was er nie trug, daß würde meine Tochter innig freuen wen Palisz Brüder esz behielten. Und die heisseste innigste Bitte von seinen Hähren nur ein kleines Stückchen – Sie werden mir daß gerne geben hoffe ich – für keine Seele haben mein Sohn mehr Auswahl in Sztregova, für den Sie Stütze waren auch im Grabe. – Oh mein Gott helfen Sie mir Sie beruhigen, ist ja des Verstorbenen heiß Geliebte. Wie bedauern wir auch Sie alle ihre Mutter, die binnen kurzer Zeit so fieles verloren hat, und wie verloren hat, großer Gott, wir trauern innig mit. Lieber guter Madách haben Sie die Güthe schreiben Sie befriedigend, tröstend, herzlich, und versprechen Sie ihr in Brief nächster Tage ihre Bitte zu erfüllen, und seyn Sie ihr rettender Engel, Sie verdient es, die schwer gebeugte das Unglück verdient Mitleid. Armer guter Pali, ruhe sanft, dir ist wohl, hast diese fürchterliche Zeiten nicht erlebt. Oh zürnen Sie mir nicht ob dieses langen Briefs, nur die Angst mein Kind zu verlieren entschuldiget mich und läßt mich jedes Mittel ergreifen, um Sie zu erretten, eine Nerven-Krankheit ist in Beginn – Beruhigung kan Sie retten. Sagen Sie auch ihrer liebenswürdigen Frau alles schöne von uns, und himit

einer befriedigenden Antworth mit bestimmtheit hoffend bleibe ich mit Achtung

Ihre Dienerin
Emilie Pronaÿ

1850

142.
Balog József [Madách Imrének] [1.]
Königsdorf [Királyfalva], 1850. jún. 25.

Euer Wohlgeboren!

Im Auftrage meiner Mutter, der zu Wien mit einer Pension betheilten Lieutenants Wittwe Christine Balog de Mankó-Büki bin ich so freÿ Euer Wohlgeborn unbekannterweise mit meinem Schreiben zu belastigen.
Mit zwar sehr betrübten [!] Herzen ergreiffe ich die Feder, dieses für mich so schweren Auftrages mich zu entledigen, indem der Inhalt dieses Schreibens, das unglückliche Schicksaal meines geliebten Bruders und seiner theuern obgleich mir unbekannten Angehörigen betrifft, und dadurch bereits zu vernarben beginnende Wunden neuerdings aufgerissen werden.
Um Euer Wohlgeboren mit dem Verfaßer dieser Zeilen bekannt zu machen, habe ich die Ehre Dieselben in Kenntniß zu setzen, daß ich der älteste Bruder Karls Ihres Schwagers, des bis nun verschollenen Karl Balog de Manko-Bük bin.
Auf anfragen meiner Mutter wurde dieselbe, durch den Herrn Kastner Matóltsi im Auftrage der Frau Mutter Euer Wohlgeboren, im Monathe November verflossenen Jahres, schriftlich von dem für be˙de Familien höchst betrübten Unglücksfalle meines Bruders als auch seiner Gattin und Stiefsohn Josef in Kenntniß gesetzt.
Dem Schreiben des Herrn Kastner Matóltsi zufolge hat ein zurückgekehrter Bedienter, welcher die Gemahlin meines Bruders begleitete

ausgesagt, Karl se˙ in einer großen Schlacht vom 9ten August 1849 von den kk. Truppen schwer verwundet – gestorben se˙n, welches Loos seine Gattin und ihr Sohn in erfüllung ihrer Pflicht theilten. – Die Sache wie selbe der Herr Kastner Matóltsi meiner Mutter schrieb, welchen Brief ich im Original las, da ich zur selben Zeit als sie das Schreiben des Herrn Kastners erhielt, in Wien anwesend war, hat sehr wenig wahrscheinlichkeit.
Es wäre daher sehr im interesse be˙der betheiligten Familien wenn Euer Wohlgeborn den rückgekehrten Bedienten, auf das strengste inquiriren ließen, was er von meinen [!] verschollenen Bruder und seiner Familie weis.
Am 9ten August 1849. war die Schlacht beý Temesvár.
Wenn Karl in einem großen Gefechte wo immer, schwer verwundet wurde, wie kam seine Gattin und ihr Sohn auf das Schlachtfeld während der opperation? wobe˙ seine Gattin und sein Stiefsohn ebenfalls gleich ihm, den Tod gefunden hätten? ich selbst diente als Oberlieutnant in der kk. Armee, und es ist mir sonach bekannt, daß in ein Gefecht blos was Waffenfähig ist, eintritt – – dieser Fall, wenn er sich mit den dreý Unglücklichen wirklich so verhält, wäre sehr auffallend und ich glaube daß sich während dieser unheilvollen Zeit kein ähnlicher ergeben hat.
Wenn der Bediente Augenzeige von diesen [!] Unglücksfall war, so dürfte er wohl den Ort genau anzugeben wissen, wo es geschah und wo die unglücklichen beerdigt sind.
Zufolge einer Nachricht welche meine Mutter früher erhielt, als jene des Herrn Kastners, soll mein Bruder sammt Gattin und Stiefsohn in der nähe von Miskólz von Räubern ermordet worden seýn.
Im Monathe October verflossenen Jahres hat ein guter bekannter meiner Mutter zu Wien, mit Herrn Obristlieutenant Edmund Inkey de Pallin des Husaren Regiments Franz Lichtenstein gesprochen, dieser Herr Obstlt. Inkey war ein intimer Freund meines Bruders Karl, er war Gefangener bey der bestandenen ungarischen Armee, und hat mit Karl gesprochen welcher damals Major im General Stab der bestandenen ungarischen Armee war.

Herr Kastner Matóltsi schrieb, Karl sey als Rittmeister geblieben. Belieben Euer Wohlgeboren demnach den ganzen Fall genau zu combiniren, so werden Dieselben meiner Meinung be˙pflichtigen, daß es nicht wahrscheinlich ist, daß die uns so theuren Angehörigen, auf die von Herrn Matóltsi besagte Art zu Grunde giengen.
Ich bin viel mehr der unmaßgeblichen Meinung, daß Karl samt Frau und Stiefsohn sich geflüchtet haben; ob in die Türkey, oder wo immer hin; und daß es ihnen an Gelegenheit fehlt, jemanden von ihren Angehörigen in Kenntniß von ihrer existenz zu setzen.
Meine Mutter wünscht auch zu wissen, was ihr Enkl der kleine Karl, das Kind ihres unglücklichen Sohnes Karl macht? ob er lebt und gesund ist.
Sollten Euer Wohlgeborn, irgend eine Nachricht von der bis nun verschollenen unglücklichen Familie erhalten haben, so bitte ich in [!] Namen meiner tiefgebeugten Mutter, als auch in meinem, um eine alsogleiche gütige gefällige Mittheilung.
In der Voraussetzung daß Euer Wohlgeborn mir es nicht ungütig rechnen, daß ich dieselben mit meinen [!] Schreiben belästige, erbitte ich mir die Ehre mich jedenfalls mit einer gefälligen Antwort zu betheilen: zu welchem behufe ich meine Addresse mittheile. Ich domicilire zu Königsdorf im Eisenburger Comitat; und lebe von einem Gnadengehalt 100 f. CMZ. jährlich, welche ich bey der Gratzer Kriegskasse angewiesen habe.
Meine Addresse lautet Josef Balog de Mánko-Bük. zu Königsdorf – Eisenburger Comitat letzte Post Fürstenfeld in Steyermark.
In der Hoffnung daß Euer Wohlgeborn dem Wunsche meiner Mutter als auch den meinigen gütigst entgegenkommen, und uns von dem bis nun vielleicht näher bekannten Schicksaale, der uns theuren Angehörigen in Kenntniß setzen werden, sehe ich einer gütigen gefälligen Antwort sehnlichst entgegen um selbe meiner tiefbekümmerten Mutter mittheilen zu können.
Mit aller Hochachtung zeichne ich mich Euer Wohlgeborn ergebenster

Königsdorf im Eisenburger Comitat
am 25. Juny 1850. Josef v. Balog

143.
Madách Imre Bory Pálnak [1.]
Alsósztregova, 1850. szept. 16.

Nagyságos Cs. kir. Kórmánybiztos 's Megyei Főnök Úr!
Múlt évi Augustusban Arad megyében Szlatina helységénél az oláhok álltal meggyilkolt testvérem Mária és sógorom Balogh Károlynak meg kerűlt ingóságait, Nagyságod közbenjárására a Csongrád–Csanádi Cs. k. Kórmánybiztosság utján Múlt február hó végén meg kaptam; akkoriban Szegeden létem alatt az akkori Cs. k. kórmánybiztos Szabó László úr ő nagysága igérni kegyeskedett, hogy a szerencsétlenül járt hozzám tartozóimnak el árverezett kocsi és lovaikból be jött 90 nehány pengő forintokat, mellyeket tévedésből lent létem alatt a' Nagyváradi só hivatalhoz küldték vólt, utólagosan Pest városához fogja fel küldetni, nekünk leendő által adás végett. A' nevezett pénz öszveg mai napig sem érkezett meg, oda terjed tehát Nagyságodhoz alázatos kérésem, hogy ezen pénz öszvegnek kezünkbe juttatása végett, a fent tisztelt Cs. k. kórmánybiztosi hivatalnál közben járni méltóztassék. Ugy szinte, miután tudtomra esett, hogy a gyilkos oláhoknak nyomába jöttek, más részt az itthon megtalált lelet tárból ki tűnnék, hogy a' meg kerűlt ingóságokon kívűl, a meg gyilkoltakkal még 210 szem nagy gyöngy, 's két rőf kis gyöngy, végre egy rezgő gyémánt tű is vólt, mi még eddig meg nem kerűlt; az iránt is esedezem, hogy ezek meg kerülése iránt is lépéseket tenni az Aradi Cs. k. kórmánybiztosi hivatalnál, mellybe azon oláhok tartoznak, méltóztassék, azon alázatos kérésünk előterjesztésével együtt, hogy a' vizsgálatok eredményét, 's a' netalán egészen világosságra jött bünösök, bünhődését, egész családom némi megnyugtatására velünk is tudatni kegyeskedjenek. Csesztvén 1850 Sep 16^{án}
Nagyságos Cs. k. kórmánybiztos s Megyei főnök úrnak

alázatos szolgája
Madách Imre

144.
Madách Imre Madách Annának [2.]
Csesztve, 1851. febr. 20.

Csesztvén
1851 feb. 20^{án}

Kedves Szeretett Nincsim!

Kedves Sándorodnak Huszár Károlyhoz írt leveléből tudtam már meg szomorúságtokat, mellyben mindnyájan Mamával együtt kinek Sztregovára menvén szinte el mondtam szívből <…> részt veszünk. Hogy vigasztalásodra eddig nem írtam, sőt most sem írok, tulajdonitsd annak, hogy egy részt nagyon érzem miként vigasztalni illy esetben alig lehet, más részt, hogy azzal csak fájdalmadat újítani féltem. – Erzsivel együtt ezerszer csókollak, már alig merem irni hogy mielöbb el jövünk ölelésedre, mert fajdalom ezt már többször tettem, s mindég olly dolgok ~~jöj~~ jöttek közbe, mi álltal lehetlenné lett. Kér szeresd tovább is

igazán szeretö
Imrédet

[Címzés:] Husz[árné?] Madách Anna / asszonynak / Ipolysagh / Baráthiba

145.
Madách Imre Paczolay Jánosnak [1.]
Csesztve, 1851. febr. 23.

Csesztvén
1851 feb. 23án

Tisztelt Tekintetes Ur!

Bátor voltam még egyszer nehány soraimmal alkalmatlankodni, de miután kérésemhez képest választ nem nyerék, azt hiszem, hogy levelem eltévedt, s igy kérésemet ezennel megujitom, melly szerént bizva Tekintetes Urnak szives barátságába s erántam több izben tanusitott jó indulatába, régi s részletesebb adóságaim kifizetésére (mellyek öszvesen ezer és hatszáz pengő forintokra mennek, de egyrész nagyobb kamat végett inkább nyomnak, másrészt ollyanok mellyeket mielőbb le fizetni szeretnék, mert az illetőknek maguknak szükségük volna rá) vagy a N. Méltóságu káptalan vagy más illyes nyilvános czélú intézettől számomra ez Öszveget kölcsön képpen ki eszközölni szivesked-nék. – Ezzel engem Tekintetes ur ki magyarázhatatlanul le kötelezne, s igyekeznék mint a N. Méltóságu káptalan mint Tekintetes ur iránt bár mi csekély körömben hálámat be bizonyitani. – Egyébb iránt ugy hiszem, hogy mint személyes hitelem, mint a szükséges s kivántatható biztositékok ollyanok, mellyeknél fogva e kis öszveget igényelhetem.

Becses válaszát mielőbb kikérve vagyok Tekintetes Urnak

alázatos szolgája
Madách Imre

[Címzés:] Tekintetes / Paczolay János urnak / az esztergomi főkáptalan ügyészének / Esztergomban

146.
Madách Imre Madách Annának [3.]
Csesztve, 1851. jún. 12.

Csesztvén
1851 Jun 12^{en}

Kedves jó Nincsikém!

Tudva hogy örömömben részt vesz szerető testvéri szived, sietek tudósítani hogy Erzsikém épen Pünkösd szombatján egy kis lánykával ajándékozott meg, kit csötörtökön Jolánnak kereszteltettünk. Sándorod Sztregován együtt létünkkor igérte, hogy nehány nap múlva hozzám jő, 's hólnapok teltek annélkűl, hogy el jött vólna. Én pedig igen nagyon szeretném ha igéretét legalább most mielőbb be váltaná. Most nem mehetek hozzátok, részint Erzsikém állapota részint azon környűl álás tiltja, hogy félbeszakadt Sztregovai értekezésünk után úgy jöhetne ki mint ha fel akarnék tolni nektek olly dolgok' elfogadását, mellyek talán károsak lennének. Más részt pedig részint Majthényi Paliné beszédéből részint más környűlményekből azt kell következtetnem, hogy a' dolog állásáról tiszta tudomástok nincs, vagy legalább neked nincs. Fájna pedig szivemnek ha ki tudja milly félre értések, vagy csak annak is el mulasztása részemről, hogy Sandort most igérete teljesítésére kerjem, akár köztünk a' testvéri szeretetet meg zavarjaná akár később rátok nézve kellemetlenséget vonhatna. Inkább ki teszem tehát magamat e levél irás álltal azon gyanúnak hogy én sürgetek dolgok' el fogadását ki tudja milly érdekből, csak hogy ha lehet családunkban az egyetértés 's szeretet' magvát meg óvjam; mert ezt könyelmüen el játszani, véteknek tartom. – De fel is teszem jó, szerető szivedről, hogy abban leg alább e' gyanú ébredni nem fog. Én pedig bár mit üt ki a' dolog legalább nyugodtságot találok öntudatomban, hogy el nem mulasztottam, a' vég perczekben nehány sorral gazdálkodva, amit tehettem a' szerencsés mególdást elösegiteni. Minyájato

kat ölelve csókolva szeretetedet ki kérve a kis lányal együtt mindnyájunknak, Sándort nálam ölelhetni reménylve mielöbb vagyok

hóltig igazán szerető
Imréd.

[Címzés:] Huszár-Madách Anna asszonynak / Ipolyságon át / Baráti-ban.

1853

147.
Madách Imre Jámbor Lászlónak [1.]
Pest, 1853. febr. 24.

Ujépület
1853 Feb 24^{én}

Tekintetes Ügyvéd Úr!

E sorok' vételével rögtön 40 p.fot hozzon számomra ide az inspectiót vivő kapitány úrhoz, pénzem elfogyott már, s így mulasztásnak nincs helye. Két olcsó törökös pipát szárastól, dohányt szivart is hozzon. Suszteremnél 1 pár csizsmát rendeljen. Egészséges vagyok.

alázatos szolgája
Madách Imre

[Címzés:] Tekintetes / Jámbor László Ügyvéd Úrnak / Pesten / Két sas útcza 18^{ik} sz. / 2^{ik} emelet.

148.
Fráter Erzsébet Madách Imrének [12.]
Csesztve, 1853. márc. 6.

Csesztvén
853= Mar: 6^{a}

Edes Kedves Emikém!

Még edig feljárok de már lassan kifogyok az időből, kéntelen vagyok vagyok [!] néked ezen egy pár sorba helyzetem és kéresém nyilvánitni és kérni segits menyire sorsod engedi rajtam, már Januariusba is kertelek arra mit itt szinte kérek, de talán levelem nem kaptad pedig az Auditor nak cimeztem vagy már akor Pozsonba nem voltal ezt mind nem tudom mindegdig kéresem az légyszives nékem egy 600 pengő rűl szoló kötelezvént küldeni hogy én szerezhessek rá pénzt, hoszas nem akarok lenni tsak anit mondok hogy a' végsö szükség kentelenit erre tudod hogy önnön vagyonunk nints tsak abúl elünk mit Anyád ád és ez is bizonytalan –
föképen nékem, énnekem 1 nints jogom követelni de ezt nem is akarom Még egyszer kellek [!] intezkegy a' kötelezvényről, bár nékedsints ~~je~~ önön vagyonod de talán még is valamelyik rokon vagy Barátod kisegitt a végső sükségből, maskép nem vagyok képes élni Csesztvén ha minden nap ra nem vólna remenyem hogy jösz már elköltöztem volna Atyám hoz de e rövid időre nem érdemes, mert ugyé Edes Emim az Isten és igazságos biráid nemsóka haza botsajtanak, akor szoros szamadast mutatok minden pénzről mi kezem kő/zt meg fordúlt. A' Gyermekek szépen nönek és egeségesek – tsak már hon volnál oly keserves nálad nélkűl most nékem tsak már hamar meglátogathatnálak – de te adig már hon leszel, irjal egy ferfi névett mi néked tetszik mert Leány nevett irtál, Pozsonbúl. tsókol foron szerető nőd

Erzsi.

[Címzés:] Madách Imrének az Újepűletben / [a cenzor:] zur Mittheilung / h / [Madách Imre:] Gele/en Madách Imre / [Fráter Erzsébet kézírásával:] Pesten.

149.
Platthy Klára Madách Imrének [1.]
Csesztve, 1853. ápr. 7.

$^{7}/_{4}$ 1853
Csesztve

Kedves jó Emim!

Remélem azolta meg kaptad azon tudositást hogy Erzsikénk múlt vasárnap regeli orákban szerentsésen meg szabadult terhétöl egy ép kis leánykával – kit atyai kegyeségedben ajánlunk – mind Erzsike mind a kis leány jól vannak egy hetet töltők most kedves családod közőt – menyire hibázol nékűk le sem irhatom – kedves kis fiadal szobádban ebédelünk vatsorálunk – mily elmés és kedves a kis Aladár meg fog lepni ha az Isten haza segit mi mindnyájunknak fő ohajtása imánk tárgya – hogy már hon üdvőzölhetnénk – remélem a sors meg szűn már üldözni kedves betses jelenlétedet mi mindnyájunkra boldogságot sugároz nem sokára elvezhesük – benned fel talaltam azon nemes nagy lelket mire számiték ez most bal sorsodban leg jobban ki tűnik –. őrőmel értesültem Palim által mily nagy lélekel emelkedel felül a szenvedeseken – egéseged miat sokat agodunkt [!] hálá a gondviselesnek hogy edig testben lelekben erös voltál. ojon is a végzet minden bal eseménytöl – meg vagyok győződve hogy álapotod mentűl hamaréb jora fog fordúlni – fel téve hogy igasagtalanok nem lehetnek, ha dolgaidat fel veszik – hiszen semit se tevél – de ezekről elég –. a kis Jolán igen kedves kis teremtes petyeg ártatlan hangjával a kis Aladaral sokat emlegetik a kedves Apatskát szivesen varják – úgy szinte minden rokonaid jó barataid erantad mindenüt a leg tiszták részvét uralkodik erantad de főleg mik kik közel álunk hozád rokonság által nemes erzelmeid által jelemed esmérve hozád szorosaban kaptsol – Erzsike is fel fogja ezt hogy ő igen szerentsés nő ily jó Férjt birni mint te ki eránta olly gyengéd figyelemel szeretetel vagy – aldjon Isten érete hogy most a bal sors egymástól távol tart ez fajdalmas és hogy mik kik olly szivből tennénk ereted semit se tehetűnk, mindég tsak várásra tűrelemre utasi-

tatunk – de ennek is meg jő az ideje Palim e hó 19 bé mén mindent elfog kővetni meleted tsak adná Ég sikere lenne –.

Erzsikétől tőlem szives tsokokat ide zárva gyermekeid kezeidet tsokolják –. Vagyok szerető rokonod

Klára

[A levélben haránt:] Bár néha szerentsesek volnánk Etseden is soraidat venni.

150.
Fráter Pál Madách Imrének [1.]
Ecséd, 1853. máj. 9.

Etséd $^{5}/_{9}$. $\overline{53}$.

Kedves Imrém!

Én /zombatonn $^{1}/_{4}$6. órakkor /zerensé/sen haza érkeztem – s nem mondhatom ki azonn örömet mit Klárimba szült azon hir hogy veled már egy pár napokat szabadságba tölthettem – meg az nap estve imádkozott is a' kegyes Császárért és kórmánya azonn /zelid intézkedéseért – mi szerent te kit vélem eggyütt ártatlannak hisz és tud – ha végkeppeni fel mentésed meg bé nem következett is leg alább itéletedig sem vagy kéntelen a' nehéz fogságot szenvedni – s igy szíves és mely atyafi reszvete nyilvanitására s a' viszont latas édes öröme elvezetére utankat Várkonyba Pestnek veendjük hogy ö is tégedet menél elöbb látha/son – azért e hó 12$^{\underline{én}}$ légy szives dél után 5 és 6 óra között ki várni és a' Habaiék gondviselöjét is erröl a 2$^{\underline{ik}}$ emeleten értesiteni – hogy a' Szodoraiék szállásán bennünket készen várjon – reménylem hogy akkor Erzsikénket is s kedves apróságaidat is ölelni foghatyuk. –

Most Isten véled – azt tanátsolni felesleges – hogy adott szavadat a kegyelem iránt tellyes hüséggel töltsd bé. – Klárim vélem eggyütt vég nélkül ölel s vagyok szeretö igaz bátyád

Fráter Pál

151.
Fráter Erzsébet Madách Imrének [13.]
Csesztve, 1853. máj. 12.

Csesztvén
Majus 12ᵉ

Edes Emi kém!

Nints tollam nak hatalmába hogy azon örömett kifejezhetné mi keblembe lakik mi olta szabadon tudlak mármost ismét felderült a' jó remény bennem, mert mar ezis elkezdett hagyni a' sok testi lelki gyöttrelem mijatt, Ó hidmeg sok kinba reszesültem mióltan megszüntél védangyalom lenni de bár mily melen hatot is lelkembe e' sok kin, hiszem, és kivánom oldalad melett hamar felejteni, — —
Édes jó Emim, már nálad lettem vólna ha környülmenyem jelenleg nem kenszeritene hogy mehessek – mert egy garasom nints lehetetlen a' haztúl meg mozdulnom, Bende még 600 penjött megnem szerezte – Anyadtul epen semmitt sem kapok igy neneheztelj réám, de ha mihelest lehett menem mingyart nalad leszek, egeségem tsak elvan kiveven hogy a' gyermek utan két izbe blut sturtzom volt és ez igen elgyengitete idegjeim ugy anyi ra hogy a' legkisseb szokatlanzaj vagy lárma iszonyuanhatram mitt edig hohasem tapasztaltam — — —
nem nem panaszkodni nemakarok tudok én tűrni is, és már alig lesz eröm levelem begvégezni pedig egy kerésem van hozád, Czizmannenak tartózok mar regen 112 és 42 x pengövel, Mutsenbahernak 155tel, keresd fel Fekete Latzitt ö igazit egy igen betsületes Zsidóra vegy fel tüle füzesdki ökett, nékem vólt szamukra penzem de ezel a' Cseledett kelett ki füzettni és Babat – és éltem belüle mert nem volt más, Czizmanné tsöd alatt van Feketenek adátt a' penzt – contója itt van nálam tsak nyugtatot kügyön Mutsenbahernak – tsak 140 pengött agyál majd én szamolok véle mert penzt is hagytam nala Novemberbe azis félig már tsödalatt van contója szinte van tsak nugtassa, neharagugy Emikém szoros szamadást viszek majd meg latod – hogy hova tettem az utolso krajcartis Isten véled, még Klarikanak kelirni nem tudom hogy

leszek megköszön ni kepes jósájokat tsak az kár hogy ol messe laknak és most egés telen moszaszto utak voltak és még most is — —

Megengededé a' hati lovad a' gyeplös helyett befogni mert ez tokeletesen oda van az elsö labaira maskép jó néz ki de igen santit, a' haram meg sohasem volt oly szép mint most Joska jó viselte magat, bár kosztjuk roz és szüken volt, hogy hevertek mindeg ez a' szerentse – a' gyeplőst szeretnem ki gyógyitani hogy ha haza szabadúlsz el adhasd, de ha fogni kel úgy odalesz örökre és mitsem kapsz érte, a' Cillag Stregován van egyszer elment rajta Karoly és mar kértem hogy külgye haza de tsak szekiroz ezelis ha meg engeded fogni úgy irjál néki hogy kügye haza mert én többett nem kérem, és igy nem vagyok képes fogattni a' lovakat, Isten veled meg egyszer a' kis gyermekek egeségesek a' kis Jolán naprol napra szeb és jó aldott gyermek tsokolunk ezerszer szeretö Erzsid

ha Sreternével talalkozol tsokolom és hogy neharagudjon hogy még nem feleltem leveleire sok szivességel volt hozam mindég ö és Bekésyek voltak vigaztalóim többi tsak bantot – vagy néked artottak.

[Címzés:] Ns / Madách Imre Úrnak / Újtér / Boszkovits ház 12 szam alatt / első emelett. / Pesten

152.
Fráter Erzsébet Madách Imrének [14.]
Csesztve, 1853. máj. 25.

Csesztvén
853= Maj 25ᵉ

Edes Emikém!

Botsás meg hogy holmijaidatt nem küldöm de mivel 27 pengö krajcarlal jötem haza igy nem vagyok képes a' fuvarbért kifüzettni, Anyád pedig elmentt anelkűl hogy egypár forintot adott vólna tégy valamitt

hogy öröké nekelessen nékem gond és keserüség között gyögyrödnöm vagy talan Anyad már végkép elakar szekirozni ezt igen könyeny elérheti mert én nem szeretem magamatt hijaba szekiroztatni igy beszél véle és agy valami bisztos helyzetet bár mily igéntelent tsak hogy én minden erintkezéstül ment legyek Anyád iránába ö véle én soha egy faluba nem fogok lakni ez eltökélett szandékom és igy én Stregóvai lakos /oha nem leszek, kérlek tudosits mert Atyám magahoz hi néki felelnem kel mit tevö leszek megyeké vagy nem az majd attul fog fügni hogy jövendöbe mily helyzetem lesz mert már ezt az örökös könyörgést varagkozast, tetlenségett meg untam lelkemböl. Ára és Jolanka betegek himlősek mint én Duktort nem hozatok én sem orvosoltam magam türjönek ök is, ugy is a' jó lett boldogság a' sirba lakik tsak nékik lesz jobb ha nem ismerve az elett keserüsegeitt ott lelik fel örök nyugalmokatt. irjal hogy segitsek magamon én nem vagyok képes igy létezni, Karolynak meg montad é hogy a' Cilagott külgye haza én nem akarok adig küldeni érte meg tenem irsz néki és meg rendeled hogy kügye mert én tudom hogy örülne ha az küldött embert viszautasitthatná nékem boszúságomra illyenekbe nagy vitez de maskép gyalazatos gyáva, —— ——

Isten véled nékés rendelkez tsokol tisztelö nöd

Erzsi

[Címzés:] Madách Imre Úrnak. / Új-tér / Burgman ház: 12 szam. / elsö emeletbe / Pesten

153.
Madách Károly Madách Imrének [6.]
Alsósztregova, 1853. máj. 29.

Kedves Imrém!

Pesten létem alatt sem idöm sem foglalato/ságom meg nem engedte, hogy mind azon Sztregovai gazda/ági tárgyakról értekezhe/sek, mellyek lényeges/ebbek lévén beleegyezésed meg kivánják. Leg elöször is tu-

dósitalak, hogy helyben hagyásod következtében a' megmaradt takács fundust, melly ö/szve/sen 338 □ öl vólt Bardánnal, a' mi szilvásunkkal határos belsö fundusából 382 □ ölért meg cseréltem, igy ö 42 □ öllel többet adot 's rajta meglehetös szilvást, holott a' miénken már úgyszólván fa sem vólt miután azt Blazso meg vette, és egy részét Szeverin kapta. –

A' múlt ö/szel Illauvszki szalajka fözö pálinka fözését, és e' tava/szal, a' szalajka fözést is, lakásához által irányban lévő istálókba át tette, az egész istálónak átalakitása csak 10 pftba került, ennél fogva a' múlt ö/ztől fogva a' hidukon túl lévö major üre/sen ál, s ma holnap tökélete/sen haszon vehetetlen leend, részint mivel maga az épület csak sárral és rosz mesterek által épittetett hajdanában, részint mivel az irtóztató nagy vizek, mellyek különö/sen e' tava/szal jártak az egész épületet meggyengitik, én tökélete/sen hiszem, hogy ezen épületnek hasznát többet, részint minémüsége, részint helyzete miatt venni nem lehet, 's most különö/sen mióta üre/sen ál reá felvigyázni majdnem lehetetlen, én még a' múlt ö/szvel midön nálunk tüzvész vólt, 's mellyet csak a' hajdú ház tökéletes leszedése által lehetett meg akadályoztatni, melly hajdú ház zsúp és szalma hiány miatt mostanig is egészen be fedve nincsen, e' ház be fedethetése végett is szándékoztam a' majort leszedetni, ezt azonban helyben hagyásod nélkül tenni nem merészelvén úgy maradt ekkoráig. Ennél fogva felszólitalak értekezzél Borival ez iránt, és a' télen Bory meghagyásahoz képest a' halastóba sást vágattam, de abból miután az fagyot vólt 's a' szél által ö/szve törödöt babkákat csinálni tökéletes lehetetlen vólt, 's igy az levágot sást a' marha alá alyazni fel használtuk, 's a' hajdú ház fedetlen Ennélfogva tudósits engem mi véleményed ezen major felül, valjon azt még használni lehetend é vagy nem, mert ha azt most leszedetnénk, a' hajdú ház hátra lévö részét be fedni lehetne, 's a' rajta lévö fáknak deszkáknak is hasznát épitések alkalmával venni lehet, holott igy már felvigyázat mellett is a' deszkákat a' padlásáról hurczolni kezdik.

A' Pinczieket Pestről haza jövén már Sztregován találtam a' fabianfalusi haszonbér végett, én utólagos jóváhagyás reményében 2000 vftért hagytam, de ök az eddigi 1500 vftnál többet nem kináltak 's igy szét mentünk, ennélfogva kérlek ez iránt tudósits mi elöbb vélemé-

nyedröl, hogy vagy haszonbérlöröl, vagy más valamiröl gondoskodjam é mert Mihálykor telik a' haszonbér ideje.

A' kalló az ö/ztöl óta olly állapotban áll mint vólt, az öreg molnár azt ugyan csinálni akarta, de miután én hozzája semmit sem értek, ne hogy azt el rontsa valamikép a' csináltatását ideiglene/sen betiltottam, annyival is inkább mivel a' tavalyi lóhere vetéseinkböl kivévén a' Bikóczi, és kisfalusi táblákat semmi sem lett~~hetett~~ ennélfogva mi történjen evvel is maradjon é így, vagy csinálta/sam. Az idei lóheréink igen szépek vetettem 6 mázsát és $1^1/_2$ mázsa luczernát a' kastély elejébe, hol szinte a' tavalyi vetésböl semmi sem lett, és Bikóczon.

A' malom gátakat a' mennyire lehetett meg csináltattam ismét, leg alább örülhetnek, a' kisfalusi gát végett roppant sok bajom van a' kelecsényiekkel, ki evvel ki avval a' pretensióval lép fel, hogy Bory ezt vagy azt igérte, én azonban eddig mindíg avval utasitottam el, hozz irást Borytól akkor meg adom, különö/sen pretendál valami Polonyi vagy Schindlyár Márton egy szemü ember azon új árokért, mellyet Bory a' kelecsényiekkel saját rétjeinken ásatott kártalanitást, azt állitván hogy Bory azon árokért a' Hiska féle rétet igérte neki, ennélfogva kérlek szólicsd fel Boryt hogy engem tudósitson mibe ál a' dolog, hogy miképen egyezett ö a' kelecsényiekkel, 's kinek lehet igazságos követelése, arról is tudósitson Bory hogy Holmannak mért nem adta a' kezébe az általa alá irt szerzödést, mert mostanig mind a' két pár itt van némellyektöl azt hallom, hogy Bory cautiót kivánt Holmanntól, 's hogy addig mig azt le nem teszi a' szerzödését át adja, Holman pedig azt álitja hogy neki Bory megigérte hogy cautiót nem kell le tennie, 's a szerzödést ö maga nem akarta átvenni mert Bori több haszonbért irt bele, mint amennyit ö ki alkudot, Laczkonak sincs cautiója s mind ketten adó/sak maradtak a' múlt évre Györgyig. A' nagy malom árka iránt is Bory véleményét közöld, mert a gátja már oriá/si széle/ségü lévén, ezenkivül az árkon már négy gát van, miért ezek fentartása majdan lehetetlen, Laczko állitása szerint Bory már helyben hagyta, hogy a' gát mindjárt a' kert allatti hajláson csinálta/son, innen pedig az árok a mi tyehlyovnyai táblánk alsó részén és a' vólt zsellér földek között lévö határon menjen, 's a' <...> parasztok földjein végig majdnem a' nagyrét felsö szélén menjen a' régi árokban, a' bresztyiócz árka pedig a'

malom árok alatt vite/sen a' patakba én ugyan azt hiszem hogy ezen terv igy in theoria ál 's kivihetö, 's mivel az árok a' pataktól jóval távolabb esik állandóbb is lesz az eddiginél.

A' Commassatiák az új törvény szerint $1^{ö}$ Májustól fogva meg indithatók, söt mindenütt hol azt be hozni akarják egy év alatt jelenteni kell, mert ezen határ idő eltelte után, csak mind a' földbirtokosok, mint pedig a' parasztok bele ~~eg~~ egyezése mellett lehet azt meg inditani. Én már irtam Bendének, hogy ezek iránt értekezzen veled. A' mint hallom mindenütt hol a' mérések az urbarialitás dülönként történt, ott individualis mérésnek kell történni, pedig Hartyánt kivéve, sem Sztregován sem Csesztvén indiviudális [!] mérés nem történt, e' végett tehát a' mérnökkel újra kellene egyezni, 's talán mindazon helyeket hol még mérés nem történt ú. m. Parócza Priboly Borosznok kisfalu Riba kopasz bé kellene jelenteni, mert arra hogy Paróczán a' parasztok bele egyezésével lehetne a' tagositás [!] be hozni azt hiszem nem igen lehet kilátás. –

Gyürky Felician Nézsai tisztartónak irtál é már, ha még nem irjál neki rögtön, 's kérd öt hogy legalább egy évig legyen várakozá/sal.

Pinziek végett okvetetlen tudósíts mi elébb mert ezentúl nagyon fognak a nyaka~~d~~mra járni.

Kérdezd meg Boryt mi czélirányo/sabb, a' jelugyelikoi dülőbe ki/sebb darabot jó kitrágyázni, vagy nagyot kevesebbér én azt hiszem miután a' tagositás már okvetetlen bé jön, 's trágyázni okvetetlen kell, mert a' nélkül kenyér sem lesz, különö/sen a' gyelikoi táblába, czélszerübb nagyobb darabot keve/sebbé mint kisebbet jobban kitrágyázni.

Tárgyam vólna még elég, de papirom ki fogy, volnának e' gazdaságba több inditványaim, a' gazdaság czélirányo/sabb vitele végett, a' mellyeket vagy szóval, vagy majd később irásban elö terjesztendek, addig is ezerszer csókol

A. Sztregova 853$^{\underline{ik}}$ Máj 29$^{\underline{én}}$

Boryt tisztelem, és mieléb bi

tudósitástokat elvárom.

szeretö öcséd

Madách Károly

154.
Fráter Erzsébet Madách Imrének [15.]
Csesztve, 1853. jún. 4.

Csesztve Juni 4ᵉ

Édes Emikém!

A' jó Bekésyék szivesek voltak tudositani hogy Pestre mennek, itt küldök 6 pár fuszetlitt, küldél még azokatt is mik bent vañak majd öszve tsinálom /zorosan mert mind rendetlenűl van többet küldenek de most merkelem és nem is akarok nagy tsomott küldeni mert tsak paktáskával meñek – Jaj Edes Anyadnak én mar nem tudok mitt tsinálni egy krajcarom sintsen és ö februariuṣ olta nem adott és ez évbe alig kaptam anyitt hugy a húst sott es cseledett ki birnam elegiteni, én soha tüle nem kérek semmitt. Gyerekestűl rongyosak vagyunk mar majd megöszülök ez borzasztó egy élett, meddig tart ez meg igy; mi reménységed van, Bori kint vané már, menyire volt az asztal nak igazza. ha teheted küldki napernyőm, még tsak batyámekhoz sem vagyok képes elmenni már az eletet örökre meg untám már a sok almattlanságtúl anyira gyenge vagyok hogy ha nagynehezen egyszer körűl járom a' kertet harom nap is farátt vagyok és faj amelyem, minden idegem tökeletessen elvangyengülve, és miolta ez a' himlöm volt a' jobb oldallamba a' borda tsontok felett, a' legkiseb meg erötetes vagy felindulasra ugy ver a' vér mind ha ott is egy masodig szivem volna – a' gyerekek már nemileg jobban vañak a' Jolanigen gyenge és sovány szegényke. Kaptadé levelem a' Postan mert még én feleted nem kaptam epen már ma is kültem a' Postára, kérlek ha a sustert sürgettnék küldene Cipökett, és szinte egy valami jó erös Cipőfélett külgyön a' kertbe hogy sarba is hasznalhassam mond meg néki kérlek mert ezt nem küld. ha Mutsenbaher meg tsinalta azt a' /zelem ruha derekatt, hogy ha kapotthozzá, külki Maritul, kitudja mi adja elö magatt én enélkül a' haztúl sem mozdúlhatok, a' hazi kalapom kentelen leszek majd Postan beküldeni kitisztitani hogy ha még kitisztitja Czizmanné de egyszer már dolgozni sem fog nékem ird meg hogy elfogadé tülem munkátt úgy hozá küldöm, az Ingeid kösztt

mitt ~~elkültem~~ elvitem vanegy kétszéleszegessel és e' ket szeles szegés között több apró szegéskék vañak küld aszt viszza Maritul hogy legalab két inged maradjon azokbul a fajinakbul — — —
itt küldök 2 f 30 xr mitt tej böl gyütöttem öszve, és a' Marica könyv contójátt ezt néki adviszza a' penzel, mert én nem voltam képes a' pengött midön hazajött~~em~~ öszvetsinalni azt montam hogy nalad hagytam és hogy fogsz a' könyvek vegett tudakozodni — — —
irjal ezen alkalom altal a' világviszonnai felöl is valamitt, tsak már ezen bizontalan helyzettbe nekellene élni szörnyü most ezen a' Csesztven olyan mint ha kihalt volna tsak ugy tengödöm mint egy elkarhozott — —
tsokollak ezerszer Isten véled

Erzsi

[Címzés:] Madách Imrének / üdvözlettel / Uj tér 12 szám / Pesten

155.
Madách Károly Madách Imrének [7.]
Alsósztregova, 1853. jún. [5.]

Kedves Imrém!

Várva várt leveledet f. hó 3án meg kaptam, minek következtében a' Pinczieket rögtön tudositottam, hogy fabianfalva ezentúl haszonbérbe nem adatik, 's hogy a' földeket, a' szerzödés értelmében jó karban, és meg szántva adják át. – A' majort még ezen a' héten leszedetem, 's a' hajdú házat bé fedetem, a' fáit pedig egy rakásra hordatom. A' Comma/satiók végett Bendét ugyan akkor szólitottam fel mikor téged tudósitottalak, ö azonban azt felelte, hogy addig mig a' biróságok kinevezve nem lesznek addig mi sem történhetik, ez azonban nem ál, mert a' <...> mérések legalább meg történhetnek, mivel idöt, és költséget is meg nyernénk, mert a' mérnökök még most olcsóbbak, mint akkor lesznek, ha mindenki méretni fog. A' sturzot el készitettem, annak rendje és módja szerint, de a folytonos esözés miatt még mosatnom nem lehetett, holnap azon-

ban az az hétfön, okvetetlen hozzá akarok fogni a' mosáshoz 's a' héten a' nyirést [!] is el végezni szándékozom, a' gyapju zsákokért szinte holnap küldök Losonczra, nem tudom ott találjuk é már. Csesztvéröl a' juhokat ide hajtattam, a juhászt pedig ki véghetetlen pazar, és hunczfut el kergettem. A' Malom árkot a' meddig lehet igazitatni fogom. A' kallót pedig a' hogy rá érünk egész erövel csináltatni fogom. –

Tegnap jöttem haza Csesztvéröl, hol a' juhász el expediálása végett vóltam, 's honnan haza jövet találtam itten leveledet. Erzsi nékem semmit sem szólt, hogy pénzre vólna szüksége, a' mit ha tudtam vólna, magam is el láttam vólna vele, még inkább sajnálom azonban, hogy nem vólt bennem annyi bizodalma, 's nem emlitette, egyébiránt légy nyúgodt a' napokban okvetetlen küldendek neki, csak arra kérlek irj Erzsinek, hogy csak az el kerülhetetlen szükségekre szoritkozzon, mert nehezen esik ki/sé adni a' mamának, kik mindnyájan majdán nélkülözünk <…> mert, már azon kivül hogy Csalomiáról 154 kila rozsot hozattam, 30 kila rozsot vettem, még újig a' cselédeknek 84 kilát, 's az aratóknak 36 kila rozsot kell venni, ez véletlen kiadás.

Huszár Sándor dolgát emlitettem a' Mamának, a' Mama véghetetlen haragszik reá, 's már most ö nem akar semmit sem tudni a' Computusról, de az egész dolgot fel akarja forgatni, az idö rövidsége, 's véghetetetlen foglalato/ságaim miatt Bendével még nem beszélhettem, de irtam néki hogy ezen a' héten okvetetlen kijöjön Sztregovára, akkor, majd okoskodunk felette, 's az eredményröl rögtön tudósitalak. Hogy Bende Barátiban léte alatt Sándornak a' computust többször elö hozta, azt positive tudom, 's hogy Sándor mindíg azt mondta ö semmi computusról nem is akar tudni, minek következtében látván Bende hogy ö vele nem boldogulhat, Huszár Károlynak küldte át a computus és pénzt egy Pro memoria czim alatti irattal, mellybe Huszár Károly elött az egész tárgyat felvilágositja, 's ötet közbenjárónak felkéri, Huszár Károly azonban, azt nyilatkoztatván, hogy ö ugyan szive/sen átveszi, de elöre meg mondhatja, hogy eredménye nem lesz, mert Sándor egy idötöl óta töle is el idegenedet 's semmi leg ki/sebben sem hajlik tanácsára az irományokat vi/sza vette, mellyek azólta mindíg nálam vannak. És Sándor, Bende által elömutatott téritvényre, sem akarta az eredeti oklevelet kiadni. Az egész dolog azt hiszem abban van, hogy Sándor

az új törvények következtében ~~el~~ félvén az egésznek megsemmisitésétől szánva bánva büneit, 's azokat másokra háritani, 's amennyire lehetne jóvá tenni szeretné. Igen igen nagyra vettem azon öszinte bizodalmat, mellyet irányomba leveledbe ki fejeztél, légy róla meg gyözödve, hogy mindent, és mindenben el követek, a' mit jónak és czélirányosnak látok, de ebben a' fentebbi tárgyban igen kérlek, szivesked-jél én nékem még is némi irányt adni, 's véleményedet közölni, mert ez olly fontos tárgy, hogy magamra az egész felelöséget nem válalhatom, ha a' Mama eddigi szándékánál meg marad, 's az egészet fel forgatja. ~~Ha~~ A' hogy a' nyirést el végezem, ha csak lehetséges lesz én rögtön ki megyek Pestre, ha csak egy napra is, részint mindkettötöket meg látni, részint egyröl másról értekezni. Igen jó volna, ha leveledbe a' Mamának ollyan formán irnál, hogy reményled, hogy az öreg kastély udvara és keritései már kellö rendbe vannak, – mert ezt <...> már kétszer emlitettem a' mamának, 's mégsem akar a' csinálásához hozzá fogni, pedig 100 váltó forintba nem kerül, 's ha egyszerre az aratás cséplés be ál, kömiveseket sem kapunk, pedig elöl még a' stachetli nincs meg, söt az egyik nagy kö fal most is ál, a' kert aljába a' keritésböl egy darab ki dölt, mi csak gallyal van be csinálva 's igy az útcza felül most is pusztulás látszik. szükséges vólna talán, egy fa vágó, és két kocsira való szin is az udvarba, mire a' majorról fát is lehetne használni. ~~Ird meg nagyon kérlek, ha elöbb pontosan ki tudod hogy~~ Huszár Sándor féle iratokat, a' leg elsö alkalommal ki küldendem, ha leveledet nehány nappal elöbb vettem vólna lett vólna elég alkalom kiküldeni.

Irj kérlek, minél elöbb ha csak néhány sort is, bár minden posta nap kaphatnánk töled levelet, de figyelmeztetlek hogy a' Sztregovára szóló levelekre 6 krajczáros stamplit tégy, mert minden leveledtöl 9 krajczár büntetést kell fizetnünk. Kedves Imrém, Pesti életedet, tudni illik, hogy nem reggelizel, nem vacsorálsz, sehogy sem helyeslem, néked reggelizned, és vacsorálnod kell, részint mert meg vóltál szokva, részint, hogy erödet vi/sza nyerjed, 's ezt el várom tüled hogy ezentúl teended. Huszár Sándor dolgában még egyszer kérlek hogy véleményedet nékem irány adásúl <u>mi elöbb</u> meg ird, hidd meg hogy mindent

meg teendek, hogy a' szerint tisztába hozha/sam a' dolgot, mielöbbi válaszodat mi elöbb elvárja, 's csókol téged

Mama Anna kis Károly csókolnak Nina és Gál tisztel

öszinte szeretö öcséd
Madách Károly

A.Sztregovan 853ik Juni 4én

156.
Fráter Erzsébet Madách Imrének [16.]
Csesztve, 1853. jún. 8.

Csesztvén
853: Juni 8a

Edes Emikém!

Itt küldöm Majthényi altal feher nadrágjaid és Lajbliadik frakkod, és egy ingit a' helett mitt viszza – kértem – – a' fusztlikett Marikatul kültem, a' többitt nem sokara küldöm, most még arrá kérlek tégy valamitt ~~ha~~ hogy a' hazatt kitisztithatnám mert már az ebédlött a' kett vendégszobával használni nem lehet üveg hazat és a' nagynaplitt mivel mind a' kétt fütőhel bevanszakadva, hogy tsak nemileg is lehetne rendbe hozni, én nem tudom mittsinálok itt a' Vasár hetfőhoz egy hétre mindenböl kifogyva Cselédek fognak kérni pénz és én majd krajcár nelkül leszek, ne ved rosznéven hogy enyitt alkalmatlankodom de mit tegyek, mások rám sem halgatnak tevagyegyedüli óltalmam, Isten véled, a' Gyeretskek jobban vannak nékem nagy két himlöhely maratt a' képemen, tsokollunk minnyajan

tisztelö Erzsi

[Címzés:] Madách Imrének / Új tér / Burgmanhaz – 12 szám / Pesten

157.
Fráter Erzsébet Madách Imrének [17.]
Csesztve, 1853. jún. 9.

Csesztvén
1853: Juni 9e

Edes Emikém!

Csak röviden irhatok mert kezem igen faj márma meg fórrásztam Lúd zsir olvastásnal és epen a' jobbatt egesz nap agyagal borongattam — — Most arra kérlek Bátyam szinte ott bent van tud meg tüle hogy azon házi kis aszony mint készre lejöhet é Pestre mivel minden kivansagaitt pontrúl pontra mit Klarika irt készelfogadni hat hogy lene szives Bátyam e' részbe rökton tudósitani. –

tsokol ezerszer

Erzsid

[Címzés:] Madách Imrének tisztelettel / Új tér / Burgman haz – 12 szám. / Pesten

158.
Madách Károly Madách Imrének [8.]
Alsósztregova, 1853. jún. 15.

Kedves Imrém!

A nyirést [!] tegnap tegnap szerencsé/sen el végeztük, kérlek légy szíves erröl Froman Áront tudositani, egyszersmint kérlek tudósits engem arról, mennyi van láb gyapjúnak kitéve, mert elöbbi leveledbe 140 fontot irsz, holott ez igen sok mert mindég 80 font körül szokott lenni. A' mosá/sal reménylem a' kereskedö meg lesz tökélete/sen elégedve, ha nem lesz úgy nem igaz ember. Sturz mosás az egész, a' mosás elején igen sok bakom vólt, míg az emberek bele tanúltak, 's a' ju-

házokkal is bajom vólt nagyon ellenezték ez újitást, hallottam elején tölök eleget uzs sz dhohnye, uzs z dohó; de hála az Istennek minden baj vagy is kár nélkül végeztük be, kivévén egy toklyót, mellynek mikor a' kádba tették vigyázatlanúl eltörött a' lába; azonban az magához fog jönni, a' nyiréskor azonban, már minden juhásznak meg tetszett a' mosás, 's már úgy látszik nem igen vólna kedvök a' régi ~~mosas~~ szokás szerint úsztatni. Nyirtúnk ö/szve/sen a' Csesztvéröl haza hajtott juhokkal együtt 1596 darabot vagy is a' Háji nyáj kos 80, anya 201 ürü 169 toklyó 53, a' Bikóczi anya 211 ürü 177 toklyó 86, Dubravai anya 302 ürü 231 toklyó 86. igy ismét keve/sebb a' juh szám mint tavaly vólt mert tavaly nyirtunk 1796 darabot igy keve/sebb épen 200 darabbal, mit leg inkáb a' tavalyi véghetetlen kevés bárány okozott. Ennél fogva épen ma mondtam a' Mamának, hogy legalább a kimustrálandó juhok árán okvetetlen bárányokat kell venni, mert még egy rosz esztendö rájok, 's a' magjából is ki fogyunk, ennél fogva kérlek tudasd velem mi elöbb véleményedet. A' Bikóczi juhá/szal is kellene valami rendet csinálni, mert néki hogy most nyirés után 6 toklyó kost a' hájba adott magnak, maradt néki 470 darabja, 's conventiója annyi van mint vólt néki mikor 1200 darabja vólt, ez iránt értekezzél Boryval. Ebbe a' gazdaságba, a' legföb figyelmet kell a' juhokra forditani, mert a' nélkül elegendö kenyér sincs, mint néhány évtöl óta sajno/san tapasztalunk, holott az elött elegendö juh lévén, minden vólt, és lehetne most is!!!!!!!!

Tegnap vólt itt Mikulai, kinek nagy apja, Sztregovai részecskéért leg elöször talán Baro/snak, az után Terrainak elzálogositotta, ez után Szubszkira ruházta, kitöl talán 1802 Madách Sándor átvette, ez az új törvény következtében részét örökö/sen akarja nékünk el adni, vagy kiváltani, én a' nyiré/sel lévén elfoglalva, azt válaszoltam néki, hogy elöször irományainkat átnézendem, véled közlöm, 's azután válaszolandok, de még az átnézésre rá nem értem, de azokat, rögtön átnézendem, Bendével közleni fogom, 's azután téged véleményed és szándékod közlése végett tudósitalak.

Bendével H. Sándor dolga végett most sem beszélhettem, már 3 irtam néki hogy mikor jöhet, de még eddig válaszát nem kaptam.

Erzsinek mint leg utólsó levelemben irtam, 100 forintot küldtem.

A' véghetetlen sok esözés miatt minden munkával hátra maradtunk, még az ugarlást el nem végeztük, ha azonban az idö kedvez, ezen a' héten el végezzük, a' kaszáláshoz még hozzá sem fogtunk, mert azt nem emlitem, mit a Hlohom az ugaron vagy is parlagon kaszáltattam, 's majd nem két hete ázik, széna a' réteken, talán keve/sebb lesz mint tavaly vólt, de ellenkezöleg Dubraván a' dolinákba annyi fü van, hogy ha azt szerencsé/sen felszedhetjük Dubravára, egy szál szénát sem kell vinni a' határból, a' búzák is meglehetö/sen mutatkoznak, szalmára igen sok lesz, mert nagyon füve/sek.

Hogy a' katholikus paróchia fedele milly rosz karban van azt reménylem tudod, és emlékszel talán hogy én meg csináltatását még tavaly sürgettem, attól félvén hogy ö/szve roskad, tavaly azonban már épitkezésekkel lévén elfoglalva rá nem értünk, én ne hogy a' fala is ö/szve roskadjon útólagos jóvá hagyás reményében a' télen vágattam 7 darab gerendát, és 10 pár szarufát a' parochia részére, mert az épitkezési fundusba lévö pénz csak leczre, és cserépre legyen elegendö ne hogy azonban ez ususba jöjön, minden darab fától néhány garast még is meg kell tartani, a' napokba hozzá fogunk a' csinálásához, hogy mire a' püspök Septemberbe visitatióra ide jön készen legyen, mert még más kép orrot kapnánk töle, ird meg öszinte [!] helyben hagyod é vagy nem.

Ha Pesten vagy valami ö/smerö/söknél valami jó két olcsó hátulsó lovat tudnál, igen kérnélek tudósics, ezen tulajdonságokkal kell nékik birni, elöször 15 markon felül mindenesetre, mert jövendöbéli kisafárom $15^1/_2$ marok egy gyeplösöm $15^1/_4$. egynek minden esetre pejnek kell lenni, mert az elsö két lovam pej. erös, egészséges, és jó menö lovaknak kell lenni, hogy kettesibe is zavarha/sam, idejökre nézve 8 évesek lehetnek söt feljebb is ha jól vannak conserválva. Gondolom hogy átlátod hogy nálam még inkább becsület kérdé/se vólt a' 4 ló, mint Pistánál, kit tavaly avval boszantottak, mert már egy éve körül bélül, hogy szürkéimet eladtam, 's nagy hü hóra vettem két paradés elsö lovat, 's hátulsót azóta nem birtam venni, 's az elsöket meg kettesibe nem használhatom, a' múlt héten is tökélete/sen ö/szve törték szekeremet. Leveledet mi elöbb elvárva, az öreg Boryt tisztelve téged ezerszer csókol

A. Sztregova 853^{ik} Juni 15^{én} szeretö öcséd

Madách Károly

159.
Madách Károly Madách Imrének [9.]
Alsósztregova, 1853. jún. 22.

Kedves Imrém!

Mikulay Márton Alsó Sztregovai birtokát, melly egy urbariális, és $^3/_4$ majorsági házhelyböl áll 1792^{ik} évi Martius 16^{án} Terray Jánosnak 14 évre zálogba adta 1500 forintokba. 1798^{ik} évi Juli 30^{án} özvegy Terrayné ugyan ezen birtokot Baroſs Lászlónak átadja az eredeti 1500 forint zálogos summába, 's a' viſsza váltot rétekért 160 ft és a' tett épitkezésekért 490 forintért, e' szerint öſszveſsen 2150 forintért 1801^{ik} évi Máj 26^{án} Baroſs László ezen birtokot Madách Sándornak átadja – 2204 forintba úgy mint az általa Terraynénak fizetett 2150 ftba épitkezésekért 29 ft, föld javitásért 29 ftért. Ezen birtokon 1818^{ik} Január 25^{én} Madách János újabbi 24 év zálogos évek mellett 700 váltó forint auctiot adott, ezen 24 zálogos évek elteltek 1842^{ik} Január 25^{én}, még 841^{ik} December 16^{áról} van itt egy levele Egrinének Mikolay Johannának, mellybe a' Mamától ujolag auctiót kér néhány e' tárgyba irott levelekkel, mellyekből kisül hogy 842^{ik} évi Martzius végére ide Sztregovára tüzetett ki terminus az öſszve jövetelre egyezkedés végett, mit végeztek azonban annak nyoma sehol sincsen, adtak é auctiót vagy nem nem tudom, de azt hiszem hogy Bory erre emlékezhet, mert éppen az ö leveléböl tudom mit Gellénnek irt, hogy terminus tüzetett. Ha tehát akkor auctio nem adatott a'[z] újabb törvények szerinti 10 év lefolyt, ha a' forradalmi idök kinem vétetnek, ha azonban azok ki vétetnek úgy még viſsza váltható, ennél fogva kérlek járj utánna 's mi elöbb túdósics. Ha azonban a' forradalmi évek nem is számitatnak le nem igen tudom lehet é még auctiót nekik adni, vagyis az örök berakásért, mert az eredeti zálogos summa tett – az épitkezéseket ide nem számitva 1500
Terrayné által viſsza váltot rétekért 160

öſszveſsen 1660
Ez azon idöben ezüst lévén váltóban tesz 4150 ftot.
ehhez járúl Madách János által adott 700 ft

4850 ft.

A' birtok áll egy urbárialis és $^3/_4$ majorsági házhelyből, az urbarialis házhelynek vége, söt még a' majorsági házhelyböl is tagositás esetére erdö rész adatik ér é tehát többet vagy annyit is a' meg maradt $^3/_4$ majorsági házhely. –

Sándor végett beszéltem Bendével, az irományokat magával vitte, meg igérte a' Mamának, hogy az egészet felforgatja, a' téritvényt is el vitte azon szándékban, hogy maga megy el követelni viſsza, ma azonban nékem irt, 's nékem írja én követeljem azokat viſsza, én ugyan ezen levéllel irtam Bendének, mellybe a' te leveledböl az e' tárgyban irottakkat egész terjedelmökben közöltem, 's a' hogy lehet magam is el megyek még hozzája értekezni, azután pedig Pestre. Mama ugyan ezen levéllel irt Jámbornak a' Vörösvári haszon bér letiltása iránt.

Túdósitottad é már Frommert, hogy a' nyirést elvégeztük, jöjön mennél hamarébb, mert moczanni sem tudunk, úgy meg vagyunk szorúlva.

A' kaszálással vagyunk elfoglalva, a réteken még eddig kaszálni nem lehet mindig vizbe állanak, a' pusztákon véghetetlen sok takarmány lész, ha szerencséſsen be hordhatjuk, de minden áldott nap esik. Csalomián az idén szénát kaszálni nem is fognak, tavasztól óta a' viz a' rétekről le nem ment, a' múlt héten olly nagy viz vólt, hogy Csalomiáról Kovárra sem lehetett menni az ország úton hasig érő viz lévén, nem tudom mit fog csinálni Csesztve a' télen.

A' napokba vólt itt Farbakiné egy kötelezvénye van itt a' Mamától melly a' moratorium alá nem esik, e' végett már többször irt vólt, a' válaszokkal azonban meg nem elégedvén fel jött, 's ezen kötelezvénye fejében 600 frtokat kivánt rögtön, azonban 300 ftnál többet nem fizethetvén a' többire utalványt adtam, a' kötelezvény 851^{iki} Február 18^{án} kelt, 's 720 ezüst forintokról szól, a' hátra lévö 1200 Ftot szinte fel mondta 's kéri Novemberig lefizettetni, mit meg is igértem kénytelenségböl, mert elöször felmondhatja miután moratorium alá nem esik, 's másodszor hogy igen rászorúltak, mert épitenek, és valami birtokocskát is vettek 's igy kellemetlenség kikerülése végett meg igértem a' kifizetést.

Emlékezni ugyan emlékszem egy Boſsányi nagy perröl, de hogy miket foglal magában nem tudom, idöm még eddig nem vólt hogy utánna

nézhettem vólna, de egyébiránt kérlek, tudd meg te is attól, kitöl ezen per lételét kitudtad mi féle birtokokat foglal azon per magában, igy talán hamarébb, és eredménnyel keresgélhetnék is. Azon is törtem már eszemet, valjon nincs é olly eset hol az új törvények szerinti 10 évi zálog kiváltási határ idö nekünk nem prejudicalhat, egyáltaljában nagy bajom, hogy még eddig az új törvényeket meg nem szereztem, 's igy még eddig semmit sem tudok.

Igen kérlek légy szives nevemben Jámbort meg kérni, hogy a' Mamának pénzéböl sziveskedjen részemröl a' Gazdasági Lapokra 1ö Juliustól fél évre elöfizetni illy czim alatt "Madách Károlynak„ Sztregován per Szakál. elöfizetni Pesten üllöi úton köztelken, vagy Geibel Armin könyvkereskedésében. elöfizetési dij félévre 5 pFt. De igen kérlek ne felejtsd meg mondani Jámbornak ne hogy ké/söbb kapjam. Mihént Frommer a' gyapjut elviszi rögtön megyek Pestre addig is Boryt és nejét tisztelem téged pedig ezerszér csókol

A. Sztregova 853ik Juni 22én

öszinte szeretö öcséd
Madach Károly

160.
Fráter Erzsébet Madách Imrének [18.]
Csesztve, 1853. jún. 25.

Csesztvén
1853 Juni 25e

Edes Emikém!

Veletlen jött ezen alkalom most hát tsak igen sihettve irhatok igen sok dolgom van meszeltetek, múltkor anyád küldött 100 Vftot de a Cselédek szamára semmitt irtalé illy alapottba meg kelbolondulnom, Édes Apám hi magahoz, akarom tudni ad é Anyád anyitt hogy én meg elhessek Csesztvén vagy nem, ha nem ád akor elmegyekháza irjál néki röktön, én egeszen elvagyok keseredve ha én irok akor borszasztókat

találnék irni mind azokért mit én tüle meg nem érdemlettem, itt küldök 10 pár fuszellit a' nyári Sláfrokod – a' freslagba van egy selyem ruhám tsináljon Mutsenbaher más derekat mert igy már nem horhatom, mond meg néki hogy derékba szükkebre és a' melybe bövebre tsinálja – 2 kalap Cruzmannak és egy mantil a' 2 kalapbul valaszon egyett és tisztitsa és putzolja fel – ha a' ritkát – valasztya ugy ara tegyen feher pantlikát ha pedig a' sürü szalmátt akor arra tegyen Schottis pantlikátt – a' Mantilt ha lehett tisztitsa ki és tsinálja ugy mint most horgyák – hogy ha kitelik belüle, ha keszek lesznek ezek akor küld ki a' postan ha adig kesz nem lesz meg az arendasné ott mulatt – Köszönöm hogy Chramelt kifüzeted ezel nem akartalak terhelni, de én meg edig nem füzetthettem ki – a' cipöim nem nála de a' Párizsi uttzába Könignel ván azon áz odalon hol Schramel – ha teheted Nanettül válts ki a' két Paplan lepedött mert majd egészen elkoptatja küldenék pénzt de ma holnap nem pénzem de még tsak fözni valom sem lesz — a' cipöim küldki, és Könignél rendelj egy par bör topánt, vagy ha van néki készen hogy külgyön ad ő Contóra is – – botsás meg hogy terhenlek majd postan irok egeségesek vagyunk tsokol

tisztelö Erzsi

a' 20 p f meg kaptam

[Címzés:] Madách Imrének / Új tér burgman / ház 12. szám. első emelett / Pesten

161.
Majthényi Anna Madách Imrének [4.]
[Alsósztregova], 1853. jún. 28.

28dik Juni 1853.

Kedves Szeretett jó Emim!
Bende mindég okoskodik az el döntésröl, mai postával irta Károlynak hogy nálatok ki nem volt vive az által vétel, magatok vagytok oka, hogy annak az egy esztendei uzus javára vagyon, az pedig hogy nem

ünepélye/sen vagy is törvénye/sen vagyon által adva ellene van; Bende most hija Károlyt Hontba az irások által vételére – azt is irja hogy néki adjam az az Sándornak árendába, – tehát akkor csak ott volnánk hogy ugy nem fizetne mint most – Kérdezi szándékom mit akarok tenni? [a]z én szándékom az, ezer forint vál[t]ot néki fizetni évenként mint a [f]oradalomtol fizettem, és a többit fel vetet, Computusra. – Az én vélekedésem szerént ha testamentomnak veszi is, én meg változtathatom. – Talán az is használhat hogy a Takarék tártol 20 ezer intabulálva vagyon.

A mi a további rendelkezést illeti gondolom egy pár hét nem tesz külömbséget, leg feljeb ha a halál véletlenül meg lepne. – Az is ok lehet a meg változásra, mivel a veszteség nagyob. – Csak igen kérlek kedves jó Emim tétes a mi tehetségedbe vagyon, hogy visza nyerjem kezei közül a háládatlanak. – Irt[ad] hogy irjak néki, de lehetetlen az[t] cselekednem – Hatodikban szándékozok innen el indulni, ha valami közbe nem jön, de az elsö ok lehet hogy pénzem egy filér sints ha addig a gyapjuér el nem jön. Ezerszer csokolak egyetlen jó Emim holtig meg nem szünök lenni szeret[ő]

anyád Anna

Károly most lovagol
Szalatnyára de la Motekhoz.

162.
Madách Károly Madách Imrének [10.]
[Alsósztregova, 1853. júl. 15.]

Kedves Imrém!

Nagy álmo/ságomba irt 's Nina által küldött commi/siomit, a' szabóra nézve, ne úgy értsd, mint ha azt csináltatni kellene, de azok a' már félig meddig elhasznált ruhák még eddig fizetetlenek lévén kifizetendök. Irtad, hogy Jámbor a gazdasági lapokra mindjárt elöfizetett, már 15^{ke} vagyon, 's még eddig egy számot sem láttam belöle, légy szives, a' szer-

keztöséghez elmenni, 's ennek okát meg tudni – A' Mikulai féle tárgyról is még mind eddig válaszodat nem kaptam, holott én az egészet néked körülménye/sen megirtam, minek következtében engem véleményedröl tudósithatnál. – A' Gyapjú végett Frommerrel semmi leg kevesebb baj sem vólt, igazán nobilis kereskedö, 's a' mint én vele meg elégedve vóltam, úgy ö is a' gyapjú mosásával, mert beszéd közbe elöhozta, hogy a' juhokat mustrálni kellene, mert egynehány vaczka találkozik közte, 's ha csak azt az 50 vagy 60 darabot kimustrálnánk gyapjunként 20 pfttal is többet kapnánk denn Ihre Wäsche ist ausgezeichnet. Barátom ha ezt egy kereskedö mondja mikor ab invisis veszi meg a' gyapjút, 's a' vételtöl fogva a' gyapjú ára még le is ment, képzelheted millyen vólt a' mosás! a' fogatlan ürüket holnap után mustrálom ki, ha csak lehetséges lenne leg jobban szeretném öket bárányokért ha lehetséges jerkékért ki cserélni, ird meg erröl is véleményedet. Szénánk ugyan sok és igen jó van, minden po/sibilis padlás tömve van, a' pusztákon majdnem még egyszer annyi csak a' széna mint tavaly egész évi takarmány vólt, azon kivül a' curiába egy 9 öles ho/szú 3 öl széles és legalább $4^1/_2$ öl magas kazalt rakattam, a' sarjú szépen mutatkozik, tarlós lóhere ha csak még egyszer meg ázik véghetetlen sok lesz, eddig még mindent magam erejével kaszáltattam gyüjtettem és hordattam, felibe csak a' parlagokat kaszáltattam, harmadába pedig a' dankóczi földlábakat és a' mali janko fundust, mellyet a' viz miatt magamnak kaszáltatni érdemesnek nem láttam. Igen nagy hátra maradásom van az által hogy hat ökör hibázik!!!!!! 4 öreget még a' télen eladtam, 's árát elköltöttük, 's azóta pénz hiány miatt azt soha meg venni nem birtuk, egy ökör pedig a' lóhere hordáskor felfújódott 's meg döglött igy az egy páratlanúl maradt. – Csesztvén is 4 ökör hibázik kettöt ~~a' té~~ még régen eladtak, kettöt pedig a' télen mellynek árán szénát vettek, ezen hiányt mind két helyen mielőbb kipótolni kellene én ugyan itten pedig csak béres erövel az ugarlást már Juni 12^{én} elvégeztem, pedig legalább 30 kila parlaggal többet szántattam fel mint eddig szántottak a' gyelikón és nad pravicskon de Csesztvén az esö hiánya miatt még az aratást sem végezték el. Legszüksége/sebb vólna ide most az ökör, mert a' trágya még majdnem mind bent van de véleményem szerint ide csak három ökröt kell venni, egyet a' páratlanhoz

hogy a' hat szekér complet legyen, a' hetedik szekérhez pedig csak két ökröt kellene venni, mert az a' két igás lóval lenne a' 7ik complet szekér, mert ha a' hetedik szerkérbe 4 ökröt veszünk akor az ígás kocsis valóságos calamitás, mert az ember neki dolgot nem tudna, mert két lóval sem a' gabona, sem a' trágya hordásnál mit sem tehet, a' leg föbb pedig hogy ez által legalább 300 ftot meg kimélni jelenleg nagy positiv. A' Sztregovai gazdaságba bé hozandó reformok elöterjesztését azon idöre hagyom mikor haza fogsz jönni, mind a' mellett hogy a' gazdaságot jóformán csak Novembertöl óta viszem ~~eddig~~ annak minden csinnyit binyit tökélete/sen ki ösmértem, 's tökélete/sen meg vagyok róla gyözödve hogy csak úgy lehet czélirányo/san gazdálkodni, hogy mind eddig életben nem léptettem azért van, hogy ahhoz erö kell, 's az embernek függetlennek kell lenni, – ha a' Mama haza jön Peströl én szándékozok nehány napra be menni, ha a' gazdaság körüli foglalato/ságaim meg engedik. Addig is ezerszer csókol

szeretö öcséd
Madách Károly

163.
Madách Károly Madách Imrének [11.]
Alsósztregova, 1853. aug. 10.

Kedves Imrém!

A bárányokat minden hiba nélkül márma zuhannyal megmosattam, 's hogy már embereim bele tanúltak igen gyorsan ment, mert miután vizünk igen kevés lévén, csak egy rostán dolgozhattunk, még is majd nem 400 bárányt 3 óra és $^1/_4$ alatt meg mostunk; holnap <...> kezdem a' nyirést, Frommer itt léte alatt kért, hogy a' bárány gyapjút vala melly Gyarmathi kereskedö útján küldjem be Pestre, mit én meg is igértem, de adre/se-it el felejtettem, azért kérlek légy szives töle meg tudni, Gyarmathon milly czim alatt adjam át Arkadinak, 's hogy az hol téte/se le Pesten, 's hogy az érte jövendö pénzt se Jámbornak mint itt léte alatt mondtam neki – de néked adja át. –

A' mustra juhokat ö/szve/sen 96 darabot kicseréltem kaptam érte 120 darab bárányt megnyirva, igen szép nagy bárányok, úgy hogy csak a' mi Bikóczi bárányaink vetekedhetnek velek. Dubravára adtam öket, szörre egy kicsit gorombábbak a' mieinknél, de véghetetlen sürü gyapjas bárányok, csak tartsa meg az Isten juhainkat, és bárányainkat egészségben háritson el tölök minden veszedelmet, reménylem hogy jövö esztendöre leg alább 250 darabbal többet nyirunk mint az idén , mert jelenleg 491 bárányunk van ö/szve/sen. – A' juhoknak szaporitása lévén jelen rövid gazdai pályámon leg föbb törekvésem, mindig minden féle módokon töröm fejem, mi által, és hogy lehetne legbizto/sabban azoknak szaporodását eszközleni, sok mindenféle okoskodásaim után abban álapodtam meg, hogy az embernek a' maga érdekét, a' juhász érdekével egybe kell kapcsolni ha boldogúlni akar, ezt pedig úgy találom utólérhetönek, ha az ember a' juhásznak nem convenczióba meghatározott menyiségü juh telelést ad, hanem a' menyiséghez képest. Igy például én azt hiszem, hogy a' juhásznak, minden tiz darab majorsági juh után kellene egy juh telelést adni, – mert jelenleg például a' Bikóczi juhásznak 474 darab öreg majorsági van 's 60 darab juh telelt[te]ése, 's igy majdnem minden hetedik után egy juh teleltetése, ezekhez ugyan a' bárányokatt 142 hozzá számitva ös/zve/sen van 616 darabja jelenleg, 's igy csakugyan minden tiz darab után egygye van. Igen de a' juhásznak nincs érdekében hogy a' juhokat szaporitsa, mert convenciója meghatározott, 's igy a' juhok száma akár több akár kevesebb, convenciójára külömbséget nem tesz, ha pedig több juha vólna több dólga is vólna, már pedig minek csinálni magának több dolgot ugyan egy füzetésért ki kevesebbel is el lehet, – erre pedig ismét egy példa, a' Bikóczi juhásznak vólt a' télen 207 kos alá való anya juha, lett néki báránya mellyeket meg bélyegeztem 154 ezen kivül bélyegezés elött meg döglött 3. A Dubravai juhásznak vólt a' télen kos alá való anyája 329 lett neki báránya 142 mellyet meg bélyegeztem egy nehány bélyegezés elött meg döglött, így a' Bikóczi anyáknak csak $^1/_4$ része nem adott bátányt, a' Dubravaiaknak pedig felénél több nem adott bárányt, ezen nagy külömbség persze az embert azon hiedelembe erösiti meg, hogy magok nem akarják a' szaporodást, nehogy bajok nyöljön, még inkább meg erösiti pedig hiedelmemet az, hogy a' juhász ju-

hainak azt lehet mondani majd mindeniknek van bárányа. Azért kérlek fontold meg ezt jó Boryval – hájba 211 anyának lett 104 bárányа mellyet megbélyegeztem – 's ha talán helyeslésedet meg nyerné, nem mondom az általam felálitott arányban de elvben, akkor tudosits engem rögtön, 's ha egyszersmint bé akarod hozatni, adj körülményes utasitást, csak kérlek rögtön túdósítsd, ha az inditványomat elfogadod, reménylem hogy jövö télre leg alább felével több bárány lesz mint vólt az idén.

Az öszi gabona már le van aratva, 's még a' múlt héten be is hordattam, a' Dubravai jó, a' Sztregovaiak ro/szúl fognak fizetni, – örökös vétek Dubrava $^{2}/_{3}$dának parlagon heverni, de reménylem is hogy nem soká fog már pihenni. –

Gyelikónak nagy részét meg trágyáztattam, egy részét kosarozzák, Dubraván a' trágya még bent van de jövö csütörtökig kint lesz. forgatni még a' nagy szárazság végett nem lehetett, itt Péter Páltól óta csak egyszer esett, de akkor sem ázot meg a' föld. Makk véghetetlen sok mutatkozott, de a' nagy szárazság és höség végett igen le húlt, de azért marad szépen. Ha lehetséges – pedig sokat lehet ha igazán akar az ember – az idén az egész Dubravai ültetendö erdöt ki kell ültetni, igen nagyon szépen nevekszik a' régi ültetés, igen nagyon sajnálom, hogy mindjárt tavaly ö/szel nem fogtam a' gazdálkodáshoz, tavaly is lehetett vólna ültetni egy jó darabot. –

A' múlt Augustusi Losoncztugári vásáron lévén ökrök vasárlása végett, találkoztam a' Pinczi árendásokkal, kiket kérdöre vonván valjon a' contractus szerinti kötele/ségöknek megfeleltek é? az az meg ugaroltak é? azt felelték hogy ök avval szerzödés szerint nem tartoznak, én vélök soká feleseltem, de a' szerzödést [!] nálunk nem lévén tisztába nem jöhettünk. Haza jövén rögtön kikerestem a szerzödést mellynek 2^{ik} pontja igy hangzik:

„Kötele/sek lesznek a' haszonbérlök a' birtok határaira felügyelni, a' földeket jó karban tartani, mivelni, javitani, és mind a' most némelly helyen találtató árkosódásokat ki igazítani, mind jövendöben is az arenda ideje alatt akadályoztatni, – az utólsó esztendöben pedig a' szántóföldek egyharmad részét, bé számitván ebbe a' tavaszi alá kapával mivelt földeket is a' tulajdonos részére ugar alá hagyni, 's az ott gyüjtött trágyát arra ki is hordani. –"

Az egész szerzödésnek csak három pontja lévén a' földek többé elö sem jönnek, igy tehát azok meg ugarolva nincsenek 's nézetem szerint ezen szerzödés értelmében öket reá szoritani sem lehet, igy nem tudom mit kellene csinálni, Sztregován még jelenleg is két ökörrel kevesebb van mint vólt, 's csak a' két igás lóval telik ki a' hét szekér, dolog pedig temérdek van, minthogy a három hetes Juniusi esözések által el maradtunk, forgatva még semmi sincsen, pedig már nagy részét be kellett vólna végezni, , igy a' végett nem tudom mit tegyek, pénz pedig nincs hogy pénzes által végeztethetnénk, de egyébiránt talán pénzért sem lehetne kapni, mert minden ember elkésett munkájával, forgatni még ~~sok~~ senki sem forgatott, söt bóldog az ki ugarlását tökélete/sen bevégezte, 's most pedig ebbe a' szárazság~~ba~~ még a' mellett lehetetlen is vólna szántani, ha pedig meg ázik mindenki a' maga munkájával sietend, , ma holnap pedig itt van a' sarjú kaszálás is nyakunkon. Irj kérlek ez iránt is rögtön. – Egyáltaljában kérlek légy szives tudosits mielöbb hogy vagy mit csináltok, és tudosits kérlek e' levelembe közlött nézetem szerint fontos két tárgyról is rögtön, és másról is ha valami kivánságod van valamely gazdasági tárgyban, hidd meg nagyon szeretném, mert nagy külömbség van abban, ha az ember magának gazdálkodik, 's kénye kedve szerint tesz, ha valami sükerül jó, ha nem sükerül úgy is jó. –

Ha lehetséges lesz az István napi vásárra szeretnék be menni Pestre, 's ha pénzem vólna lovat vennék, de ez nem lévén a' ló vétel megint elmarad sajnos boldogabb idökre.

Addig is ezerszer csókol 's mielöbbi válaszodat óhajtva várja
A. Sztregova 853^{ik} Aug 10^{én}.

szeretö öcséd
Madách Károly

Boryt tisztelem.

164.
Fráter Erzsébet Madách Imrének [19.]
[Csesztve, 1853. jún. 25. és 1853. aug. 20. között]

Édes Emikém!

Köszönöm hogy oly pontosan vegezel mindent mire kérlek, a' kalapom megkaptam és nem egyet de ketöt pedig irtam hogy tsak egyett tisztitson ki nem pedig kettőtt minek nékem kettő, te irod leveledbe mit az iskatulába talaltam hogy a' stikelt paplan lepedőkett ~~ki~~ mik Nanetnél voltak küldöd szinte de azt én a' Postan meg nem kaptam az iskatulába pedig nem voltak, hat igy légy szives utána nézni hogy elne veszen. Kérlek legy szives Mutsenbachnal egy feher Schweitzer derekat, de nem ki vagottat hanem magosat egész nyakig – és nenagyondrágatt, mert tsak olyan szoknyakhoz lesz miknek mar a' derekaik elkopott, ha tsak lehett külki Karólytúl nagyszükségem volna rejá.
Szives vagy szinte irni hogy irnám meg millyen ruhákra lenne szükségem hat ha teheted külgyé egy 3 pengő f: egyet pedig 6 pengösett ved a' Menyaszonnál úri utczaba szöglettbót – és tsak ollyat mi készen megy – pénzt ha vólna küldenék ra, de nints. —
Edes Anyád most adott 600 forintot de ennek egy garasig helye van. Cseléd hus só és azt tudod hogy taval semmi azalék nem termett még erre is tsak hogy jutt, Istenem Istenem tsak már jönne haza már veg kép meg untam az életem és naprul napra gyengéb vagyok ejtzaka nemtudok aludni napal osztan farat gyenge vagyok – azt pedig tudod hogy tsak rendbe szeretem tartani mindent, és Anyád szerint mondva a' sok cseléd mellett is elég dolog jutt magamra is. —
Majd is elfeledém, a' kotsis igen sürget ruha és Gubaja mijatt a' mult évre akár mint is gazdalkodom is én nem vagyok képes őtet erészbe kielegítni irjal mittegyek véle, főkeb a' Guba mijat erre elkerűlhetetlen szükségge van a' télen is ha valahova kütem mindég kötsön vett vagy én attam az Inas köpönyegett néki, de azt kár véle rontatni. Annyitt akartam néked irni de igazan a' fejem sintsen helyén siras nelkül egy levelett ~~vo~~ sem tudok néked irni osztan elfeled mindent multkor nagy örömel ~~vi~~ irt Pali és várt be hogy tüledhalla hogy e' hónap elején be-

megyek mért bisztadod olyannokkal mit meg nem tehetek majd osztan engem karhoztatnak hogy meg nem latogatlak, ha öszvejösz véle mond néki hogy tsak ő jöjön ki legalab meg fog latogatni neha ~~nem~~ és legalab örökös jókedvével egy par jó orat szerez nékem ő nem kivan semmi paradét és ha jön is hozam nem jön azért hogy meg szoljon vagy unja magat mint Huszárek kik a' nagy fényhez vanak szokva – a' Gyeretskek egeségesek tsokólnak már a' kis Jolankat meg sem ösmernek tsokolak vagyok tisztelő nőd.

a' Zsidó Asszontúl kütem 10 par fuzetlit és a' Schlafrokod megkaptaé.

[Címzés:] Madách Imrének / Pesten

165.
Madách Imre [Madách Károlynak] [3.]
[Alsósztregova, 1853. szept. 25.–okt. 25.]

[…] fogják ezentúl assignálni. Nekünk két év van előre ha szükséges, míg ez kifogy, meg lesz a 3ik 4ik hogy pedig ez így lesz azon nem kételkedhetel mint azért, mert ezen előlegezéseket évenként a "Földtelen felmentési országos pótlék álltal„ készpénzűl meg kaphatják s meg kapják, így tehát czéljoknak meg felel; mint pedig azért, mert mint azon Hírlapban, mit ott létemkor Matolcsy át küldött, olvashattad, hogy még azon interes pótlékokat is meg fizetik, mik a bejelentett urbériségekből az elmúlt évekre jár, lehuzván az előlegzéseket ezen interesek' sommáj[ából.] Ezen utóbbi rendelet mit magad olvashattál azonfelűl csodálom hogy arról is nem capacitált, miként az előlegzések csakugyan a' kamatnak egy része vóltak, 's nem fognak lehuzatni a' tőkéből; – egyébb iránt mikor Pestről jöttem, akkor is mondtam hogy ezt Baloghy Imre, ki e' választmánynál van szinte mondta. Mi előtt valamit tennék minden esetre el megyek hozzád beszélni. – Ami a' másik tárgyat illeti t. i. a Farbakinénak való tartozást. Én minden lehetőt el követtem hogy annak kielégitésére valami kölcsönt kapjak. Téged is kértelek, hogy Madas álltal v. a Vergáta vagy a' Bekersz tömegből szerezzen, 's

reménylettem hogy 1^{ő} augusztusig v̄. onnan v̄. másfelűl sikerűl kapnom. Azért kértem meg Kandelt hogy addig váltsa magához a' kötelezőt. Azonban Madas álltalad sem igent sem nemmet mái napig sem felelt, úgy hogy én napról napra mint az őrűlt várakozás és bizonytalanságban lebegtem. Végre minden siker reménye nélkűl bár Feke[te Laczi]t is fel kértem, és épen ő, kiben semmi bizalmam e' tárgyban nem vólt, talált törvényes kamatra, jó helyen kölcsönt, de csak Octóber 26^{án} felvehetőt. Ha tehát Kandel addig ki elégitené, szivesen nem csak a' rendes interest meg fizetném, de ha kivánja többet is. Itt küldöm a' két nyugtatót. Itt küldöm Kandel számitását, én azonban azt hiszem, hogy 240 f. az Osztroluczky féle. Nálam azon szerződésből, mellyben az adósságok is állnak 's 5 példánya van egy sincsen, kell is Bendétől egyet magamhoz venni. Kérlek kedves károlyom hozas ki egyet Bendétől, nézd meg, s ezek szerint ha gondolod hogy a fent írt ideig mi a' felvétellel Nov. 1^{őig} el huzódna adhat [Kan]del, és ád kölcsön, írj neki és kérd meg nevemben is hogy addig váltsa magához. Ha hogy nem teszi v̄. nem teheti, mint leveléből ki láthatod, e' napokban csesztvére menvén kénytelen leszek ez öszveget uzsorára is megszerezni. Azért ismételve kérlek, ha lehet így Kandel álltal segits rajtam 1^{ő} Novemberig. – Ami végre azt illeti hogy az országos kölcsön végett Szabolcsba mit tégy. Leg czélirányosabbnak tartom Vidliczkaynak irni, hogy te azt hiszed, miként azzal a' bérlő tartozik, ha azonban rád kivánnák kényszeríteni akkor használja azt hogy te átalán öszveget írtál, ha használ jó. – Ezt [!] azon esetben jó ha bízhat[ol] Vidliczay hallgatásában 's becsületébe, hogy Kandelnek el nem árúl. – Emma kezeit csókolom, rövid időni viszonlátig vagyok

szerető bátyád
Madách Imre

NB. Még egyszer ajánlom mit szóval már mondtam, hogy bizton tudd ki községileg nem vetették-e még rá valahol a' kölcsönt, nehogy kétszer fizessünk. –

166.
Madách Imre Dessewffy Jóbnak [1.]
Alsósztregova, 1853. okt. 29.

A Sztregován
1853 Oct. 29^{én}

Tisztelve szeretett barátom!

Oct. 19^{éről} írt soraid̄al küldött vevényt aláirás végett előbb küldte kezemhez a' Szakali expedítor mint a' levelet, én azt azon véleményben írtam is alá hogy Frátertől való levél. Innen magyarázd magadnak hogy a' vevénnyel soraimat egyszerre nem kaptad, 's engedj meg azon ok<...> nélküli hanyagságért. – Mind ammellett hogy nemes lelkületedet ismerni régen szerencsés vagyok, ez újabb e' túlságos jele annak, mellyet 500 fos kötelezőmnek, azon okból mellyet felhozol, vissza adásával mutattál, valóban meglepet; 's valamint egyrészt nemes érzületed bámulatára ragadt, úgy más részt kételyt ébresztett bennem, hogy nekem azt elfogadnom szabad-e? – De nemes lelkek, másoknak sem kivánhatját [!] nemtelen tettét, kivált kiket szeretetökre méltatnak, s én hizelgek magamnak ezzel részedről; s így nemes áldozatodat tétovázás nélkűl el fogadom leg őszintébb köszönetemmel 's valamint az e' tárgybani levél váltás felmaradása vigaszomra lesz, hogy nemes lelked egy vonását a' jövőnek is megőrzendi, úgy másrészt barátaimnak el mondhatni fogja csak némileg pótolni, a' viszonzás lehetlenségét. – Leg őszintébb tisztelettel vagyok

igaz barátod
Madách Imre

[Címzés:] <Tekin>tetes / Desseöffy Jób Úrnak / tisztelettel / Pest / Hatvan / Kökényes

1854

167.
Majthényi Anna Madách Imrének [5.]
[Alsósztregova, 1854. szept. 30. körül]

Igen gyenge egéségem véget nem lehetek jelen ezen dolog rendbe hozása mellet; azért Fiaim iga/ság Szeretetére, és a menyire hizelkedek magamnak, irántam valo szeretetekre, és háládatoságokra bizok mindenre ponto/san meg felelnek és még ha valami ki maradt (mivel Procátor nem vagyok) azt is rendben hozák, nekem ez az utolso reszurszusom, néktek egy jó esö mindent vi/za potol; az Arvák dolga még engem leg jobban búsit, mivel jószágot minden épület nélkül kaptak, én a Vitalicziomtol kezdve az Arvák részére számot fogok adni, hogy ne talán halálom után átkozodjanak utánam. – Azt jól tudjátok Szeretet Fiaim hogy én egy filért magamnak félre nem tettem, a Kárpotlásbol azt az egy pár ezer forintot halálom után egynek másnak szeretem volna emlékül hagyni – de az is fájdalom adoságok, kamatok, Epület rendbe hozása, Anna nevelésére ugy szólván egészen fel ment – Veres vár el esése, Sztregova töb évi rosz termése 1852tól Csalomiárol semmit se kaptam, se bort se egyebet és igy a leg nagyob szükséget szenvedtem – azt mindegyik jol tudja hogy egy hétre se volt a házam konyha szüksegel el látva, és igy azonnal kész pénzböl kellet élnem – Ha ellenem nem letetek volna, Vörös vár visza vétele véget, azon háládatlant mindenböl ki zártam volna, a mit ugyan el fogok követni a menyire lehet hogy árthaſsak néki, én senkinek nem vétettem, de könyü ojanal ujat huzni a kitől már semit se vár. – ~~A t~~
Ezentul való fizetésröl ponto/san el kel végezni, és le kötni hogy ne talán szabad akarotoktól függjek a fizetés, azért meg kérem Fiscális Urat méltózta/sék ponto/san el végezni és engem meg nyugtatni. – A mint meg látszik én nem voltam 853 Contokat ki fizetni a mit talán legeléb kellet volna tennem igy nem tudok hová leni. –
Még egyszer szivetekre ajánlom Fiskális Urat egyöt az iga/ság ki szolgaltatását

Madách Anna

Ide melékelem az irásokat a melyeket visza is kérek. A nem fizetett Contok, oly nagyok a mit 1852be és háromba ki nem fizettem hogy azokat nem képes ki fizetnem

1855

168.
Madách Imre Szontagh Pálnak [24.]
Alsósztregova, 1855. márc. 27.

A. Sztregován
1855, 3: 27^én

Kedves Pálom!

Gyilkos utazásom egész szelíd kimenetelű vólt, mint minden nagy készületű dolog rendesen szokott lenni; mert úgy látszik a' sorsnak szeszélye, ki kaczagni a' logycát. – Mint a' keleti kérdésnék, az Európai háborúnak, úgy e lovaglásnak is semmi megjegyzésre méltó eredménye nem vólt, vagy legalább ollyan nem mint várható vólt, t. i. nyaktörés, befúlás 's más efféle, de igen is vólt egy váratlan, egy kellemes, s ez szellemdús levelkéd. Úgy hatott az rám, mint ezen világot szét áztató napokban egy napsugár; mint szénátlanságom közepett nehány szekér takarmány ajándéka hatna. – Hogy az Aristophanesi anecdoták nem gyakorlák reád tisztán esztetikai hatásukat, az rád nézve amint gyalázat műtanilag, úgy dicséret életbölcsészetileg, mert Göthe a nagy mester meg mondta hogy minden szenvedély, minden érzés, minden ideál csak akkor lesz műtárgyé mikor megszünt szenvedély, érzés és ideál lenni, mikor mint a' túdós orvos sajnálat részvét nélkül bonczkés alá vesszük azokat. – kivánom néked kedves barátom magammal együtt, váljék nekünk minél később az Aristophanesi élcz mű tárgygyá. – Mióta a nehány sort irom, türelmetlen futárod háromszor sürget, s úgy hiszem ez legalkalmasb' neve azon palócz egyéniségnek, ki galambnak

igen csókállik, s ki valóban alig ha Horácz képzeletében termett, sőt talán még Lisznyaiéban sem, mert akkor a' palócz dalok Kézi könyvtáram' jeleseit juvaj bűzzel rég el űzik. Mercúrius sem én is tudom, mert a' tavasz idő daczára sem érzettem lábszáraimban jöttén semmi szaggatást, sőt expressus sem, mert expresse még azt sem tudta mondani, meddig maradsz Lapujtőn, mi igen érdekelt vólna, s igy csakugy futár. Fusson tehát, vakmerő ki a' sors kerekébe nyúl, én sem merem destinatióját megakadályozni, – kövesse hivatását fusson, vivén tőlem magával sok szép baráti üdvözlést neked, őszinte 's valódi Keresztény–Germán tiszteletet a' lovagi korból a' hölgyeknek s ferenczneк, mind ollyan szellemi inponderabilitások, mellyeket a palócz, ezen emberiség történeti zerus, philantropiai antidotum, anticristus, reménylem észre sem vesz hátán, s igy futhat, mint futárhoz illő. – Valóban csak nagyszerű az isteni gondviselés, mi szerencse hogy a futárság már felvólt fedezve ez egyén' életében; meghalt vólna különben 's nem töltötte vólna be czélját. – Anyám 's mindnyájan mint téged, mint a Lapujtőieket különösen tisztelik álltalam. Én szellemben ölelve vagyok

igaz barátod
M I

NB. Szégyelve kell pótolnom egy mulasztásomat, el feledkeztem Gunárról, kívánok neki olly gazdát mindég mint a mostani, és gazdájának sok zabot, "szelleme van magának elég„ —

169.
Szontagh Pál Madách Imrének [3.]
Horpács, 1855. máj. 11–12., 15.

Horpács. Május 11ikén 1855.

Kedves Imrém,

Matólcsi barátunk, gyarmati vásárkor azzal örvendeztetett meg, hogy ismét egy kis ipolyi körutat ſzándékozván tenni, vele együtt hozzám is ſzándékoztok betekinteni. Azonban ugy látom hogy a' terv eddig

még ki nem vitetett. Loſoncʒon reméltem hogy láthatandlak, azonban első napon elmentem már, 's csak Bakó Pistától hallhattam más napon Lapujtőn ſzép hiredet; még pedig igazán „ſzép" hiredet, mert Bakó, ki mindenféle esemény által dühanyaggal töltötten jött Losoncʒról haza, egéſz tele ſzájjal mondotta, mintegy onmagát vigaſztalólag – „M. I. vel is voltam, a' már a' derék ember!" – Személyes élvezheteſed helyett tehát ekképen, csak hiredet hallottam, ennél pedig a' dal ſzerint a' levél még kevesebb, 's igy én neked még kevesebbet nyujtok t. i. levelemet. „Nem hogy hirem' hallanátok, de levelem' sem kapjátok." –

Eötvös J. b. levele már rég kezeim között van, azonban vártam, hogy ſzemély ſzerint adhatandom azt át, egyſzersmind az iránt is jóban maradván, mi legyen a' további teendő? miután a' báro ur „verseinek kevés fontosságot" tulajdonitván, most nagyobbſzerű „eſzmékkel" foglalatos. „So lange die Ungarn ihren tokaj-er haben, können sie sich darüber trösten daß Lenau deutsch schrieb" – ezen eſzmét fejezte ki valahol Heine. No bizony én is azt hiſzem, hogy hamarébb halhatlanitják Eö.t „kevés fontosságu" versei, mint nagyſulyu ~~ne~~ſzméi. Én ugyan még csak mindig az első kötetnél vagyok – de mindig halaſztom a' 2ikba való belevágást; verseit pedig azóta már 10ſzer is elolvastam volna, ha egybe volnának gyüjtve. 'S igy leſz ezzel a' nagy publicum is, igy aʒ utókor. De illyenek a' nagy férfiak' gyöngéi. – Illyen volt Richelieu 's mások. Eö. is kevesli a' „poetát" – ő államböles akar lenni, miután már hogy államférfi nem volt megmutatta. – De vegyed itt levelét. Én réſzemről addig is keresendem a' verset más költők gyüjteményeiben, mig veled lehetek; ámbár azt hiſzem hogy a' vers csakugyan aʒ Eötvösé, 's e' véleményben van Bércʒy is, kivel nem rég Pesten beſzéltem; Hiadort Liſznyaynál Egerben átlapoztam, de nem találtam a' költeményt.

„Eger" és „Pest"! – fogod mondani: igen Egerben és Pesten voltam, amott $^1/_2$, itt majd 2 napig. – Egerben meglátogattam Liſznyait. Ő most is csak a' régi, minden tekintetben a' régi. E két ſzó „minden tekintetben" mindent kifejez. Ez magában foglalja az ő saját nyomoruságát, nejének boldogtalanságát, kisfiának jövendő elhagyatottságát és koldusságát. – Ő affectálja a' genialitást, 's azt hiszi: genialitás = korhelység, lumpság; ~~ered~~ de az ő lumpsága komiſz, nem genialis, genialitása mímelt, affectált – lumpsága csak az mi rajta eredeti, az az mit nem

mástól tanult, de azért nem bír valami objectiv eredetiséggel. Annyira megy régi nótája, hogy bizonyos okoknál fogva – Pesten levén – látogatásom alkalmával homoeopathice élt, 's bortól s' a' t. tartózkodott. Az okot neje is gyanítá! – – – Pesten ~~az~~ a' bányakerületi evangelicusok' conventusában vettem ré/zt, 's ugy hi/zem én voltam az, ki a magyar evang. egyház' autonomiája felett parentáltam. De ennek igy kell lennie, a' centralisált absolut állam' keretébe nem illhetik autonom evang. egyház. Ez is, mint sok más – ezentul nem egyéb mint rom, melly felett Máriusként legfeljebb csak /írni lehetend. – Ezen tirádák azt juttatják e/zembe, hogy néném, vele való utósó együttlétünk után azt mondá felőlem, mi/zerint borza/ztó pedánt lettem, 's hogy a' férfiak, ha megvénülnek mind megpedansulnak. Ez azt lát/zik bizonyitani hogy a' pedansság felforditott arányban áll a' tök' jóságához. Míg az alsó tök tökéletes – jó, és nyers – a' fej is töklik 's pedantság nélküli – a' mint a' tökök érnek, az alsó ve/zik becséből, 's a' felső azt hivén hogy besesebbé [!] lőn, tanitani, doctrinairkedni, /zóval pedantkodni kezd. 'S ezért az a//zonyok ritkán pedantok, mert csak egy tökkel birnak, 's a3 mi náluk a3 alsó tök helyett van, functiói elvégzésében a' kor által is ritkán tétetik pedanttá, – ritkán érik meg. –

Aristophanesem megérkezett. A' fordító' elős3avát már el is olvastam. Olvasmányaim' folytatásához azonban még nem birok elegendő te/ti 's lelki nyugalommal. Te/tivel nem, mert bal lábom' nagy ujja kisebesedvén, ennek ápolása nagy éleményt nyujt hypochondriámnak, c/izmát /em huzhatok, lóra nem ülhetek; lelkivel nem mert még c/ekély gyapjumat el nem adván, pénzem ugyan semmi – de adó/ságom annál több. 'S a' gyapjueladás ö//zefüggé/ben van a' lábfájá/sal, mert a' mint lóra ülhetek megyek Gyarmatra 's adom a' mint kérik az ebatta! –

Egyébiránt Aristophaneshez vi//zatérve: denique helyesen fedeztük fel mi ketten, hogy csak a' „/zép" örök. Különösen igaz ez az irodalmi /zépről. Hol van Hellas és Róma? az államokat értve – 's müvé/zetök, a' plasticai /zintugy mint az irodalmi most is meg van 's le/z is in omnem aeternitatem. Azért Mu/zkaor/zágból akár miképen rájok pántol az egyesültekre, am jüngsten Tag, csak Furz le/z, mert nincs benne és nagyságán belől /emmi /zép. –

Veronica c/elédem ma (12a maii) azt referálta, hogy Patakon körö/ztül látott koc/izni, ebből azt következtetem: Csalomiára mentél, onnan Matolcsival együtt hozzám jövendő, azért most már /züntetem fecsegésemet, várva – jö/z e? ha nem jö/z is – habebis epistolam, – ha jö/z akkor pedig /zóbeli és irásbeli fecsegésből jut ré/zed. –

Május' 15ikén.

Veres Józsi Ribáról haza jövet mondotta – hogy Majthényi Palival Gyivára utaztál, és igy a' Pataki átvonulás megmagyaráztatott, de annál ro/zabb a' kilátás Matolcsi' jövendölése iránt. – Nem tudom elküldjem e csakugyan ezen levelet, ugy rémlik elöttem, hogy csupa marhaság; átolvasni nem merem, mert akkor bizonyosan ö//zetépem – és igy a3tán minek irtam volna ennyit, és illy /zép papiron. Még is csak elküldöm; hi/zen ha ö//zejövendettünk, még tíz ennyi /zamárságot fogtam volna be/zélni, az igaz hogy az nem jött volna ki illy óriásilag /tupide, mint leirottan. – Egyébiránt mindegy! ve/zed levelemet a' mint van, magamat mint és millyen vagyok. – Jól tudod, mert hi/z' a' te tudtoddal is történt hogy a' fiatal kebel „istenei, a3 uj korban mind agyon verettek." – Politica, dicsvágy, világi élv, /zerelem 's a' t. mind – fing! nem csak am jüngsten Tag, de már most. De abban nincs Herweghnek igaza, hogy amaz istenekkel a barátság is agyonüttetett volna. Ez örökifjan él, sőt korával nő deréksége. Mert realitása igazoltatik, idealissá le/z. – Tulajdon melegével és világával birván, el nem oltható a' többi élet/zinpadi lámpával együtt. – Kiki a33al áldozik istenségének mivel tud, ha /ilány is az áldo3at, legalább ö/zinte és meleg a' /zándék. –

Czigányomat holnap várom Lapujtőről, hirrel – mikor kelljen utaznom Ongára Kis gyámleányom' érdekében, a' pünkösti ünnepeket ott töltendem, de junius 1jén már itthon akarok lenni. –

Isten Veled! Ké3c/őkomat illetőleg ti/zteletemet a' hölgyeknek, a' gyerekeket /ziv /zerint ölelem. –

igaz barátod
SzP

170.
Madách Imre Fekete Lászlónak [1.]
Alsósztregova, 1855. aug. 29.

A. Sztregován
1855 Aug 29^{én}

Kedves Laczi barátom!

Hallottam hogy kedves nőddel fördőben járván csak a' napokban mentél vissza, s így hosszabb távolléted után engedj meg ha én is több <…>ugyban [!] alkalmatlankodom.

Távolléted alatt küldtem egy csomót azon kéréssel, szolgáltasd át Toldy Ferencz tud. társ. titkár kezébe Aug. 20^{ikig} abban vólt egy színmű (Mária királynő) a' tomori féle pályázatra. – A tegnapi lapokban olvastam a' beadott müvek sorát s láttam hogy ez be nem adatott, mert bár van köztök egy "Maria királynő„ de más jeligével. – Miután pedig ez ki tudja millyen férczelés, 's ha később bár mikor a' most el késett szímmű beadatnék, névrokonságnál fogva azon gyanút költené hogy ez a' már pályázott s megbukott darab, úgy hogy talán még el sem is olvasnák; azért most még a' pályázat eredménye az az Oct. 1^{ejé} előtt kell ezt is érvényesítni, s becsé<…>ről tisztába jönni, mire nézve más módot nem tudok, mint hogy téged barátilag felkérjelek add be minél előbb előadás végett a' szinházi szinműbiráló választmánynak, tudd meg mikor tudjuk meg el vagy elnem fogadását 's akkor értesülj az eredményről. Kedves Laczim reménylem nem veszed rosz néven, hogy e' baráti kéréssel terhellek. –

Majthényi Pálné ellen annak ideében Te is, s az egész család meg tette az óvást, ezt azonban egy év alatt érvényesítni kell, különben haszontalan, mint Gosztonyiné példája mutatja, ki ellen ez el mulasztván, most a' gosztonyi javakat árulja. – Majthényi Náczi az egész óvást vissza húzta, így kérlek ügyelj hogy a' mi részünkről ezen szükséges lépés el ne maradjon. –

Majthényi Antalnak a' kamatokat 600 p. frtot fizetni kell ebből Huszár Sándornak kell fizetni competentiáját a' többit a' Huszár

sándor álltal fizetni kellett vitalitiumból és Páhi árendából, még pedig mielőbb Gyuracskay ügyvédnél. Ha Huszár Sándor a vitalitiumot nem akarná fizetni nyugtatódra, írj ide rögtön hogy meg küldhessük neked a' mama nyugtatóját. Ha a páhi haszonbérből s ebből nem telne ki a ránk eső rész, úgy nehány hétre még ezek be jönnének talán Frommer is adna valamit kölcsön, hogy ki lehetne fizetni, ne hogy olly kellemetlenségekbe jöjünk mint tavaly. Kérlek kedves Laczim e tárgyban is intézkedjél mielőbb.

Mint mondtad már régen igazolva van a' pesti urbéri Veszteség, ha lehetséges sürgesd kifizetését a' kamat hátráléknak s tőkéknek, mikor reménylhetjük. –

Végre írtad fürdőbe meneteled előtt, hogy az álltalam szándéklott kölcsönt megkapjuk de tétessek öszveirást. Kérlek ird meg de mielőbb, mint már egyszer kértelek, ez talán már hon nem talált levelem megkapom-e csakugyan s ird meg pontosan minő okiratokat s hogy készitessem el. Kérlek még egyszer mind e' tárgyakra 's mielőbbi válaszodra addig is becses barátságodba ajánlott kedves nőd' kézcsókolása mellett vagyok

igaz barátod
Madách Imre

[Címzés:] Tekintetes / Fekete László h. ügyvéd / Úrnak tisztelettel / Pest / Kétsas utcza Kappel / ház.

171.
Madách Károly Madách Imrének [12.]
Csesztve, 1855. nov. 17.

Kedves Imrém!

Ide mellékelve küldöm Zoltán Feri levelét, légy szives arra mielőbb válaszolni, 's egy úttal azt is meg irni, hogy azért válaszolsz illy későn, hogy a' pör állásáról valamit tudni ohajtván Vidliczkayval közölted, ki azonban az egész pörről nem tud semmit, <…> minthogy azt Matya-

sovszky folytatja. – A' Zoltán István féle ösi töke végett az Archivumba kellene kutatni, mert ha attól a pénztől kamatot kell kapni, mint kell, mert más kép nem kinálna vele, akkor nem három évi kamat van hátra, de e' felöl alkalmasint nyersz felvilágositást az Archivumba, a' hol Zoltán János és a' Mama közötti levelezéseket, közös birtokok, és ősi tökék végett meg találod a' Székelyi Csomóba. – Egy font puskapor részedre, a' fegyver engedélyel együtt nálam van, Lehoczkival el küldöm. – Mi nekünk csak minden féle malheurön keresztül kell mennünk, két év elött Csalomián egy ökröm meg döglött, múlt ö/szel ismét egy szinte Csalomián, tavaly Mártonkor szénám szalmám fel gyújtották, mem [!] sokára 10 akó nagyon jó tavalyi borom ki folyt, az idén kétszer verte meg a' jég Csesztvei vetésemet, szénám mind be iszapolódott az idén Mártonra a' spajzomat kinyitották, és elvitték a' zsirt, szalonnát, hájat, mézet, 's az ö/szel vettem 10 icze tehén vajat téli szükségre, miböl alig vólt fogyasztva azt is, – pedig mondhatom hogy jó elvóltunk még látva körül belül Februárig minden feljebb elö számoltakkal. – Valami cselédnek kellett lenni ki nagyon jól tudta, hogy a' szakácsné és a' szolgáló a' dajka szobába hálnak, mert a' konyhán a' riglit valahogy ki nyitotta, a' spajzot pedig kulcsal, a' szakács né valami zörgésre fel ébredvén, ki ment a' szolgálóval a' konyhába 's ott semmit sem találván tovább ment, mikor a' spajz ajtót nyitva találta, ott lármát ütvén oda szaladt Jancsi ki látván a' történtet mindjárt ki szaladt a' ház körül nézni, de senkit sem látott, minthogy cselédjeink újak nem tudták mi hibázik, 's Jancsi a' spajz ajtót lepecsételte, igy találtuk mink. – 's igy a zörrenést akkor kellett neki tenni, mikor fel pakolva tovább ment. – Hoffman irt nekem, a' mellybe felszólitott szólitsalak fel téged hogy menj hozzá, bizonyos ügyet ki egyenliteni, mert hogy már nem várakozhat tovább, 's mind a' mellett hogy nagyon szeret és tisztel, kéntelen lesz meg idéztetni, Bende Pista is mondta nekem szóval, hogy szolitsalak fel ez ügybe. –

Egyébiránt Mamának kegyes kezeit Emmámmal együtt ezerszer csókolván téged ölel

Kelt Csesztvén 855^{iki} Nov 17^{én}

igaz barátod 's öcséd
Károly

[Címzés:] a Monsieur / Monsieur Emeric de Madách / per Szakál / a / Sztregova

172.
Majthényi Anna Madách Imrének [6.]
[Alsósztregova, 1855?]

Kedves Szeretett jó Emim! Szivem kivánságát hogy irásban akartam veled közölni, és egyszersmind tanátsodat kérni az oka hogy féltem az én el érzékenységemtől mivel az néked kedves Emim terhedre volna – Elöször már az osztály nem ugy történt a mint én kivántam, a Te részedröl sokkal többet akartam néked adni – Másodszor az Árvák a leg roszab részt kapták, azon felül semi epületet, és anyi esztendötöl csekély jövedelmet, (vagy semit) – Ezekről menyire segiteni lehet kivánám, ugy mint a Pálné után valo öröklést, Bela Aradot még ezek közben nintsenek, és a reá valo költségeket én viszem, ugy mint a kerülö fizetését, és a Pör költséget (a mit Fekete számadásából ki látni) az Osztály levél oljan mint a Testamentom, azért én szabad vagyok Codiczilust Csinálni arrol a mi még kézbe nints – hogy én azt a háládatlan leányt, a ki nyoltz évtöl még a meg béklést se probálta, és leg job sorsot kapot = abol a jövöböl ki zárha/sam – Néked kedves jó Emim /emmit különö/sen nem adhatok mivel semim sints, Károlyt se akarom meg bántani mert jó fiu az Arváknak anyira menyire potolni akarnám sorsokat, és igy három részre osztanám. már én ezt Bendének mondotam és ezer pengöt igértem (de csak akkor ha erösen fog álni, és meg nyeritek) azt halálom után <...> hárman ki fizethetnétek néki. Testamentumot csinálni leg föb ideje, a korban igen elö haladtam, én testamentumot nem tudok fel tenni a minek ugyan csak abbol kellene álani, annak a kizárása, és a mim csekélységem vagyon, azt egyedül néked hagyom, mert én nem vagyok képest irántad leg kedveseb gyermekem háládatoságomat ki mutatni, és gyengéded bánásodért eleget köszöni azért igen kérlek jó Emim beszély okos törvény tudokal, és visza jövet hozuk rendbe, tétesd fel hogy békével várhasam utolso orámat, a ki Téged holtig szeretni fog Madách Anna

1854^{be} Adtam nyugtatványt Feketének Sándora szolot, de a pénzt én nem vettem fel annak is Computusba kel jönni. – Feketével az Istenre kérlek csináltasd meg, a Computust, hogy senki tutorsága allat ne legyek, mi uton kapjam illető Vitalicziumomat és az Arvák az Arendájokat?

A[nna]

1856

173.
Madách Imre Fekete Lászlónak [2.]
Alsósztregova, 1856. febr. 10.

A. Sztregován
1856 Feb 10^{én}

Kedves Laci barátom!

Urbéri kártalanítási, irtványok iránti idézési 's más hasonló ügyekben elfoglalva alig voltam itthon, s így innen magyarázd hosszú halgatásomat. –

A nevelő iránt talán már tudod Veres Pali által, hogy találtam itt egy nagyon alkalmas, tudományos egyént, s így arra már szükségem nincs. Huszár Sándor hogy nem fizetett nagyon meg lep s miután azon pénzzel Majthényi Antalnak már Augusztusban fizetni kellett kamatjait kell kielégiteni, minden órán félek új kellemetlenségtől mint tavaly szinte végette történt. – Kérlek mond ezt meg Huszár Sándornak, és szólítsd fel a' többit meg fizetni, én már az adósság bejelentését meg tettem itten, s a' kamatokra azt mondtam hogy augusztusig ki vannak fizetve. Kérlek mielőbb tégy ezen ügyben, nem mondhatom mint bosszant, – mihelyt megkapod, tedd le Majthényi Antal báró részére. –

Elmenetelemkor adtam kezedbe egy czédúlkát strikelő pamukról és kértelek végy mert már rá nem érek 's küld el Postán. Kérlek vedd meg neve Halb Schottisch pamuk No 26. – Varró czérnát pedig mindenféle vastagságban 2 p. fért kérlek kűld el mielöbb, anyám nagyon várja. – A Takarék pénztár iránt ha folyamodásunkra kedvező válasz nem jött, s csakugyan kész pénzzel kell kifizetnünk, s így semmi bejelentés nem szükséges, akkor kérlek mint magad hoztad eszemben tégy lépéseket a 8000 p. frból 4000^{et} s így felét nem vehetném-e én fel magam nevére, s magam birtokára be táblázva. Ha igen, nagyon jó hasznát vehetném s ird meg a' szükséges lépéseket hogy meg tehessem s környülálásosan mi szükséges. Igen nagy szolgálatot tennél vele, mivel nagy hálára kötelezne.

Végre az eredeti fő osztály levél melly csak egy példányban van nekünk, egyben Huszárnak kiadva nálad van. Nagy szükségünk van rá kérlek mindjárt küld el a' czérnákkal postán. –

Huszár Sándornak is írtam. Az a' Majthényi Antal féle ügy valóban becsületbe vágó kérlek tégy benne mi hatalmadban van.

Egyébben kedves nőd Önagysága Kezeit csókolva magamat becses barátságodba ajánlva vagyok tisztelettel

igaz barátod
Madách Imre

[Címzés:] [Te]kintetes / Fekete László hit. ügyvéd Úr- / nak tisztelettel / Pesten kétsas útcza Kappel / ház 2^{ik} emelet

174.
Madách Imre Fekete Lászlónak [3.]
Alsósztregova, 1856. febr. 13.

A. Sztregován
1856 Feb 13^{án}

Kedves Laci barátom!

Mint előbi levelemben írtam csakugyan úgy történt, ide zárva láthatod, Majthényi Antallal mi kellemetlenségbe jöttünk Sándor végett me-

gint. Kérlek légy olly szives barátsággal, és mindjárt közöld Sándorral ezen bajt, szólitsd fel tegye le a' többi pénzt, és azonnal küld el a' 600 p. frtot ide hozzám. ~~Ha ő~~ Mond meg neki, hogy ez ollyan ügy, mellyben való el járása, irántunk való indulatának leg jobb hív mérője. – Ha azonnal nem teszi le, akkor hivasd el Frommert, kérj tőle gyapjúm árába beszámitandó 300 p. frtot kölcsön, és a' nálad letett 300 százzal [!] küld el mindjárt nekem. Nagyon kérlek hogy el járj e dologba, s legalább 8 nap alatt itt legyen a' pénz, máskép nagy kellemetlenségünk lesz. – Előbbi levelem' egyébb pontjait is ujra szivedre kötöm. Mellékelt irást vissza küld a' pénzzel, s a' kért osztály levelet is. Még egyszer kérve nagyon, vagyok

igaz barátod
Madách Imre

175.
Madách Imre Szontagh Pálnak [25.]
Alsósztregova, 1856. aug. 11.

A. Sztregován
1856 Aug 11^{én}

Szontagh Pálnak
Madách Imrétől baráti köszöntést.

A' lány, barátom érzem én is
Éjnek tündöklő csillagzatja,
Tündéri rózsa ár a' télben
Költőnek leg szebb gondolatja. –
Lányok közül egy hajnal csillag
Akit választál, ám szeresd őt,
Érdemli hogy költő[×] szeresse

[×]Nem az a' költő ki rímeket csinál, de kinek eszme köre felül van a köznapin

De mert szereted ne legyen nőd.
Ismered lelked büszke röptét
Te házasságban bóldog nem lész,
Szabad tengerre, nem tűzhelyre
Való a' villám 's nyargaló vész.
Ki gazdasszonyt keres magának
Az lelhet véle házi béket,
Kinek nehány parázsa van csak
Az házassággal óvja őket,
Ki meg fontol minden tulajdont
'S mint árut választ nőt magának
Az házasodjék és örűlhet
Jó létének, piros fiának,
De te ki jól tudod barátom
Hogy még ez mind nem szerelem még,
Kinek keblében mint az Etna
Száz féle vágy és óhajtás ég,
Te ha szeretsz költői hévvel
Nehéz küzdés kell érzetednek
'S mint gyöngyök a' beteg csigában
Örömid vérző szívben nőnek.
Te ha szeretsz költői hévvel,
Az szűdnek szent imádkozása
'S ez addig buzgó csak míg kétes
Az istenség' áldása – átka.
Te ha szeretsz költői hévvel
Át szelleműl szerelmed tárgya
És déli báb ként lesz szivednek
Csalókán intő ideálja. –
Lányok közűl egy hajnal csillag
Akit választál, ám szeresd őt,
Érdemli hogy költő szeresse
De mert szereted ne legyen nőd.
Vagy mond az Etna-tűz szivedben
Majd bír-e így örökké égni?

Csak a' csillag pislog örökké
Mivel keblét láng nem hevíti. –
Vagy vérző harcz 's imádkozás közt
Ember szív meddig nem fárad meg?
Csak a' közömbös, érzéketlen
Parancsolhat érzeményének.
S az ideál melly délibábként
Ragyog, s imádod gazdag hévvel,
A megszokás és hazi gond közt
Párázat ként nem oszlik-e el? –
Ládd a' hajósnak a' távol part
Éden ként int míg tengeren van,
De ha kiköt, ha bizton bírja
Tapodja azt hideg-nyugodtan.
A kéklő távol szép festéke
El hagyja a' bérczek tetőit,
S csak terméketlen földdé vál az
Mit távolról olly bájosnak hitt. –
Ha bírod a' nőt, kit imádasz
Kit csak ragyogva, félve láttál
S majd életednek sáros útján
Hozzád nyügözve mindíg ott ál;
Nem akkor jő mint égi szellem
Ha lelked istennel telik meg,
'S az unalom 's gond órájában
Míg sorját toldja rosz perczeknek.
Nem lész-e mint hajós a' parttal
Ha ért már biztos kikötőbe?
Nem fúl-e a' költői szomj is
A forrás utól érésébe?
Ki megfontol minden tulajdont
'S mint árut választ nőt magának,
Az házasodjék és örűlhet
Jó-létének, piros fiának.
De a' költő ki láng érzéssel

Egy ideált ölel szivéhez,
Igába hajló pegazus ként
Bírásban boldog soha sem lesz.
Te aki illyen ideált bírsz,
Tartsd azt meg szűd istenségének,
Ne vond le a' földnek porába
Atkáúl mindakettőtöknek.

[Címzés:] Tekintetes / Szontágh Pál úrnak / barátilag / Rétság / Horpács

176.
Madách Imre [Kapy Ede megyefőnöknek]
Alsósztregova, 1856. nov. 3.

Alsó Sztregován állitott szeszgyáramba egy két athmosphericus nyomás erejére számitott gőzkazánt kivánok felállítatni, ennek megvizsgálására, és kiprobálására fensőbb rendeletek értelmében szakértőket, 's hivatalnokot folyó hó 10^{ére} kiküldetni alázatosan kérek.
A szabályszerüleg határozott 15 pftnyi taksát ide mellékelvén. –
Vagyok tiszteletel
Költ A. Sztregován November 3^{án} 1856. Eszt.
15 f pp.
Méltóságos Megyei Főnök Úrnak

alázatos szolgája
Madách Imre

177.
M. K. Madách Imrének [1.]
Alsósztregova, 1856. nov. 5.

Az
1856. Evi
Mindszenthava 5^{ik} Napján

Ö
Nagysága Madach Imre Úr
tisztelt
Neve napjára bent írt Szíves Kivánság
Al. Sztreg.
M. K.

Élte/se az Isten
Ö Nagyságát híven
Bút bánatott itten
Soha ne szemlyéljen
Drága neve napját
Fris jó egésségben
Számos esztendökig
eljen az életben
Ezen élet után az Sz. Angyalokkal
Vígadjon Menyekben örökké azokkal.
Éljenek Kívánom az be gyült vendégek
Allandó sokáig légyen egésségek
Patikában való szerekre szükségek
Ne légyen de holtig fényleny [!] egéségek

Ezeket szivemböl mai nap Kívánom
Madách Imre Úrnak
kedves Vendégeivel magamat alázatossan
ajánlom
M. K.

178.
Tóth Kálmánné Majthényi Flóra Madách Imrének
Pest, [1856 után]

Kedves rokonom Imre!

Bocsásson meg, hogy ismeretlen létemre egy kérelemmel terhelem, melynek teljesítése által nekünk igen kedves érzést okozna.

Meg lesz talán valamelyikénél önök közül a boldogult Pali arczképe, a kép másolatát igen óhajtanám bírni, mert volt egy testvér bátyám, ki szinte meghalt és Palihoz meglepőleg hasonlitott. Elképzelheti anyámnak mily örömet okozna e kép, s ezért kérem önöket, ha valamelyiköknek megvan, engedjék azt át rövid időre, mig lemásoltatom.

Szives üdvözlettel
Majthényi Flóra.
Tóth Kálmánné.

[Címzés:] Pest, Ujvilág utcza 1. sz. / Madách Imre urnak, / Losonczynak / Al. Sztregova

1857

179.
Madách Imre Szontagh Pálnak [26.]
Alsósztregova, 1857. febr. 7.

A. Sztregován
1857 Feb. 7^{én}

Üdvözlet Pál barátomnak!

Te komolyan veszed nagyon barátom
Az életet, ne vedd, mert jaj neked,
Meg átkozod az embert és világot,
Pedig mind ennek jobb hasznát veheted.
Igaz, hogy őrülésig bús világunk
Mig azután nevetségessé lesz,
Első szakán már én keresztül mentem,
'S most szívem a' kaczajban majd el vesz.
Tréfának nézi isten is világát,
Tréfának ember amit csak mivel,

Külömben régen szép mindenségéből
Mint dögfekélyt, úgy lökte volna el. –
Ha híres férfiakat látsz vezetni
Komoly arczczal egész országokat,
'S magasb lényekként nézvén áhitattal
Reájok, törpének hiszed magad,
Hiszed bölcseség rejlik lépteikben,
'S ki őket fel nem fogja az te vagy,
Kaczagj, kaczagj, mert a nagy férfiak mind
Egy szállal sem külömbek mint magad.
Ha szentügy zászlóját látod kitűzve
'S alatta hangzik ihletett beszéd,
Mig lelkesült csapat gyülöng alája
Fel fogva hűn a' szónok szellemét:
Kaczagj, kaczagj, mert minden egyes tudja,
Hogy a' zászló csak vastag ámitás,
Nehány deáké csak az elv és a' gúny,
A többinek érdeke más és más.
'S ha a' szentügy zászlója végre győze
'S magasztos érzés támad kebledben,
Várj kissé, és kaczagj, mert a ki győze
Mint a' legyőzött ép ollyá leszen. –
Ha látsz anyának gyermeket hizelgni,
'S kebledben ébred tiszta kéjsugár,
A természet szavára; – Óh kaczagj fel,
Tudd hogy csint tett, avagy játékot vár. –
Ha látsz haldoklót istenéhez térni,
Elfogja lelked méla áhitat
'S egy ember végórájának látása
Tárgyat sok titkos gondolatra ad,
Kaczagj, kaczagj, a bűnös istenhez tért
Hogy az istent is megcsalhassa még,
Hivén, hogy hosszú bűneit le mosni
Egy percznyi bűnbánása már elég.
És jő a' pap, áldást mond a' halottra,

Buzgón hajolnak meg vén térdei,
Kaczagj, mert míg az ajakak mozognak,
A temetési díjt számolja ki. – –
Te komolyan veszed nagyon barátom
Az életet, ne vedd mert jaj neked.
Kaczagj velem, mig a' sok kaczagásban
Szived kigyógyúl, avagy megreped.

ölel igaz barátod
M I

[Címzés:] Tekintetes / Szontágh Pál úrnak / baráti tisztelettel / p. Rétság / Horpács

180.
Madách Imre Toldy Ferencnek [1.]
Alsósztregova, 1857. márc. 12.

A. Sztregován
1857 Mar. 12^{én}

Tekintetes Titoknok Úr!

Családi levéltáramban következő czímű 26 ívre terjedő kéziratot találtam: Ex Diario Mscripto autographo Emerici Tökölj, quod in Bibliotheca Eminentissimi Cardinális et Regni Primatis Principis Josephi a Batthyán asservatur, descripti dies illi, in quibus Petri Madách mentio fit. NB. in Prlaudata Bibliotheca solummodo Diarium anno 1693 et 1694 existit. – A napló magyarúl van 77 napot foglal magában, 's nagyatyám Madách Sándor 1797^{ben} iratta le. – Miután nem emlékezem, hogy Tököly naplóját valaha mint kútforrást idézve láttam vólna, kénytelen vagyok hinni, miszerint annak léte a' tudós világ előtt nincs tudva, s ezért vagyok bátor jelen soraimmal alkalmatlankodni. – Ha az eredetinek feltalálására némi segéd kezet

nyujtottam, v̄. ezen ittlévő töredékek álltal némi szolgálatot tehetek azon esetre ha az eredeti végkép el veszett volna, szerencsémnek tartandom. – – Ugyancsak nagyatyám iratta le következő czimű könyv XXIX^{ik} Articulusát: Succincta Medicorum Hungarić et Transilvanić Biographia Centuria altera. Pars posterior. Excerpta ex adversariis Stephani Weszpremi Med. Doctoris Lib. Regićque Civ. Debreciensis Phys. ord. Viennae 1781. Nevezett articulus Madách Gáspárról szóll, hosszú és nagy dicséretek után mint következik: Qui admissis in contubernium Musis aetatem in meliores litteras remque imprimis medicam post publici, ut videtur muneris administrationem rare inter nobiles exemplo impendit. Hoc satis dolere nequimus, quod reliqua nobilissimi víri [!] doctissima, quć in litteras retulerat, commentaria vel computruerint temporum injuria aut certe concerpta, vel ad fśda ministeria rejecta sint. – – – – – En itaque codicem, qui in manus nostras fato felici incidit botanicum anno 1628 tersissime manu sua in forma octavi ordinis phileris 30 exaratum typo destinatum, et in litterariam lucem educendum, qui præstantissimum P. Andr. Matthioli Librum Herbarium Civitate Hungarica donatum, et hoc insignítum [!] titulo exhibet: Haazy Apateka. Szok rendbely irott orvvasságokkal ezközökkel tellies ezen konivv mellieket könnien meg késithetny mindenfele kovlső és belső niawaliak betegsegek ellen, melliek származnak az emberre, elette folliasanak minden ideiben. Nemet nielwbeol az tudos Doctor Matthiolus Andras Herbariumos köniweből chech nielwre forditatott és mostan chech nielwbul Magiarra forditatott az Nemzetes és Nemes Sztregovai Madách Gaspar altal. Az ezerhatszáz husson niolts estendoben.[×] – A szerző pontosságának és tudományos müveltségének bizonyitására következik egy ívnyi mutatvány a munkából. – Ezt részint azért közlöm, hogy Tekintetes uraságodat, kinek a' magyar literatura története körül olly megbecsülhetlen érdemei vannak, – Weszpremi könyvére figyelmeztessem (:mellyet én ugyan eddig megszerezni nem bírtam:) mellyben sok tudós ma-

[×]Ezen következetlen ortographia vagy Weszprémi, vagy a leiró hibájából eredhetett. –

gyarról lehet említés. Kérnem kell azonban ne méltóztassék ezt valami præfidentianak magyarázni, vagy sajnálkozó mosollyal fogadni azt, mi leg őszintébb tiszteletem 's buzgalmam kifolyása. – Részint azért, hogy ha abban van valami érdekes miszerint 1628^{ban} magyar füvészkönyv ~~jelent meg~~ iratott annak feltalálására utat muta/sak, s Tekintetes Titoknok úr belátása szerént, felfedezőjének valamely jutalmat tűzhessek ki. – Levéltáram további át nézése utan több okiratot, Törökbasák magyar rendeleteit, Zrinyi Péter Nádasdi e. u. t. leveleit, szivesen közlendem, ha azokat érdekeseknek fogja találni. – 'S most, ha hosszú levelem leg jobb akaratom mellett sem tartalmaz semmi érdemeset, bocsánatot kell kérnem el rablott becses idejéert. Vagyok l[egnagyob]b tisztelettel
Tekintetes Tito[knok Úrnak]

alázatos szolgája
Madách Imre

181.
Madách Imre Veres Pálnénak [1.]
Alsósztregova, 1857. aug. 3.

[A rajzos levél piszkozatát és tisztázatát lásd a mellékelt lapon!]

182.
Galgóczi Károly Madách Imrének [1.]
Pest, 1857. szept. 9.

Pest sept. 9. 1857.

Tekintetes ur!

Csak az egymá/sali zsurlódás s a jó példáknak közrebocsátása eszközölhetvén mezőgazdaságunkban alapos előhaladást; bizodalommal

Veres Pálnénak írt levél (képrejtvény) piszkozata (181.)

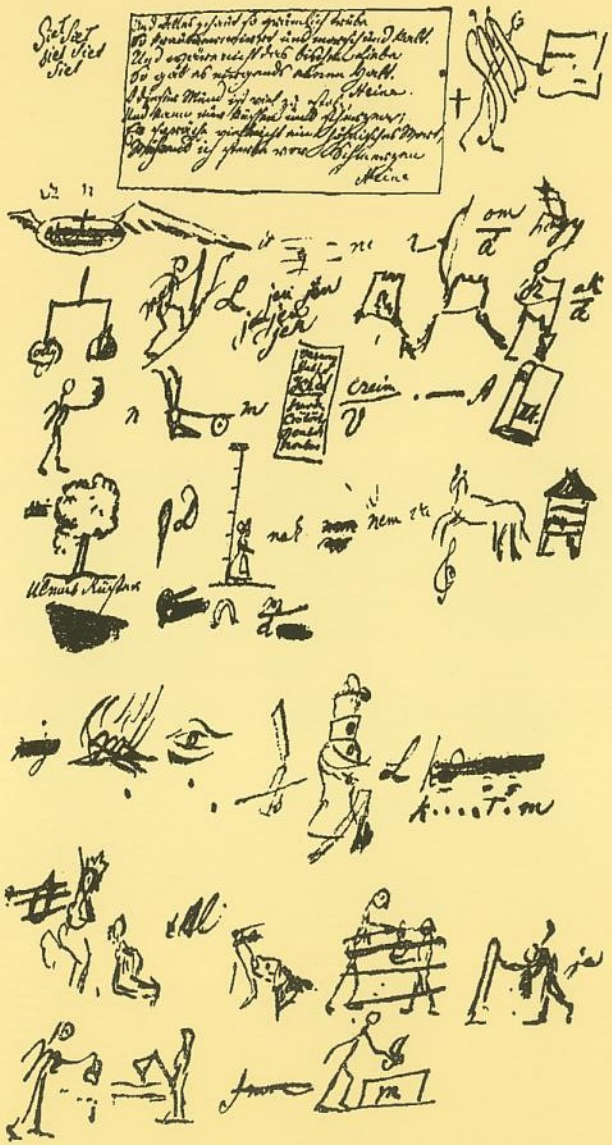

Veres Pálnénak írt levél (képrejtvény) tisztázata (181.)

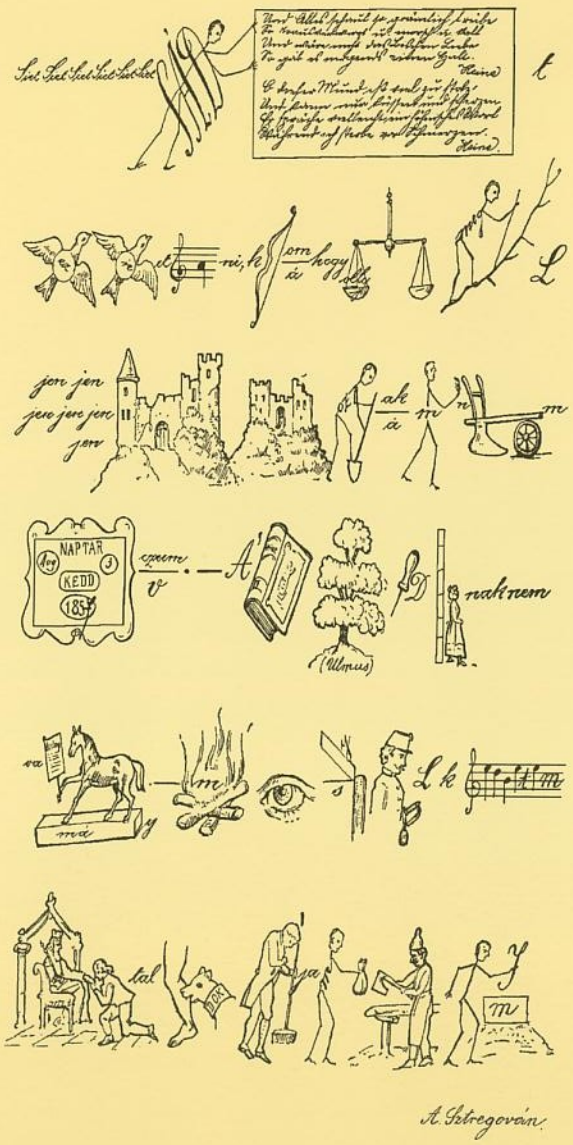

kérem meg a Tekintetes Urat, hogy jelesen vezetett gazdasága iránt lapunkkal következő adatokat közleni kegyeskedjék.

Milyen földön micsoda vetés forgást méltóztatik követni, a föld mi alá, hányadik esztendőben és hány szekér vagy mázsa trágyával ſzokott trágyáztatni; miféle és mennyi jószág győzi meg a szükséges trágyázást, vagy szokott-e a gazdaság pénzért trágyát vásárlani, kapható-e az s mi áron, különben pedig mily eljárás követtetik a trágya készítésben, s miféle pótlék trágya anyagok használtatnak. Miképen megy a különböző állatoknál a takarmányozás, a különféle takarmányokbol mikép van az eteté/i adagok mennyisége meghatározva. Gyakorol-e a gazdaság nyári istállózást, miképen, vagy nyári vetett legelők vannak-e alkalmazásban, micsoda állatok ſzámára, mily sikerrel mifélék, a takarmány pótlásra van-e a gazdasággal valamely iparvállalat égybeköttetésben. Miféle takarmánytermesztést, mily eredménnyel gyakorol a gazdaság, a takarmány magtermesztése miképen sikerült az idén. Micsoda gazdasági gépek vannak a gazdaságnál és mily sikerrel alkalmazásban.

A juh nyáj mily eredetü, mikor kezdett nemesitetni, mennyi annak létszáma kos, anya sat. micsoda nyájak vannak azzal a vidéken vagy az országban közelebbi rokonságban, mennyi volt az idei gyapju termeles, hol ſzokott eladatni, s mi áron; látogatta-e meg ez idén valamely betegség a nyájat, miféle s mikép vétetett annak eleje. Fejet-e a nyáj mily haszonnal, mikép gyakoroltatik a hágatás és elletés. Mi a juhász bére; hát egyéb cselédeknek mi szokott a bérök lenni; lehet-e jó cselédet kapni; az uj cselédtörvénynek van-e már valami jótékony hatása. Mi volt az idén a napszám a különböző gazdasági munkáknál, van-e munkáskéz hiány; s milyen a munkás nép erkölcse, végre micsoda módokat használ a gazdaság a ſzükséges munkáskéz pótlása vagy annak minél olcsóbbért való kiállítása tekintetében.

Ismételve könyörögvén ez adatok közléséért, teljes tisztelettel vagyok

Tekintetes urnak

alázatos szolgája
Galgóczi Károly
a Falusi gazda
levelezési rovat vezetője

[Címzés:] Tekintetes / Madách Imre / földbirtokos urnak / teljes tisztelettel / Balaſsa-Gyarmat / Szakal f / Alsó-Sztregován

1858

183.
Ipolyi Arnold Madách Imrének [1.]
Zohor, [1]8[5]8. máj. 4.

Mélyen Tiſztelt
Tekintetes Úr!

Lekötelezett alázatos köſzönetem mellett ide mellékelve küldöm Tekintetes uraságod ſzives és magas kegyéből haſznált családi levéltára jegyzékét, melyet bizodalmas kérésemre oly nagy lelkü hogy ne mondjam páratlan liberalitáſsal velem közöltetni meltóztatott, mint azt csupán ismeretes tudomány ſzeretetének fogva reményleni bátorkodtam.

Megengedje Kegyed hogy e mellett mindenekelőtt azon rendkivüli örömemet és meglepetésemet kifejezhessem, melyben ezen egyiránt becses és dús, valamint – a hogy éſzre vehetem – igen jól rendezett levéltár megfelelőn kimeritő jegyzéke réſzesített. Nekem valóban becses tanulmányul ſzolgált; nem csak mert ſzámos bővebb és rendezettebb adatai által a legtöbb helyt kiegéſzítve s pótolva találtam benne honti előttem ismeretesebb nagyobb családaink hason tartalmu leveltárai hiányos réſzeit; de máskép is egyébvizsgálataim irányában meglepőleg érdekes és uj tárgyakra akadtam benne. Nem is említve egyéb kortörténeti nevezetességeit s különöſen Kd hires régi családja mongraphiájának amint látom teljesen kiegészítő kutfői adatait.

Mint ohajtom vala ſzámos ezen réſzben való egyéb adatait még egy kor collectaneaim és munkálataim ſzámára felhaſználni. Most

azonban engedelmével csupán a legérdekesebbeket a jegyzékből további tudomásom és tájékozásomul kijegyezve, nehogy alkalmatlan legyek s ſzives kegyével viſszaéljek, ezekkel nem tartóztatom tovább Kdet; és csupán a Rimayt illető tárgyban, melyre nézve a közlését kikérni bátorkodtam volt, ismétlem azon alázatos és bizodalmas kérésemet, ha az itt kijelölt három ſzámnak akár az eredetiben, akár – de hű – másolatban haſználatát kegyesen eſzközölni méltóztatnék. Épen erre nézve ugyan a véltnél kevesebbet lelek a jegyzékben, de ezen kijelelt iratok is tárgyamban nem csekély becsüeknek látſzanak. Ezek a következök:

1) A levéltári jegyzék II Füzette, 10 Lapján V Csomóban 1ső ſzám: 1604–17 Madách Péter és Rimay János közötti oszтály oſztály egy eredeti, egy másolat és kivonat.
2) U. ott 2 ſzám Madách Péter és Rimay János közötti oſztálykor jutott oſztály részök, az egyedüli férfiágat illetők.
3) Ugyan ott 3 ſzám 1616 Nénye, Palota és Lammal osztoznak Dobák örökösei. (Ezen utóbbit nem ugyan Rimay végett, de ezen a codex diplomaticusból ismeretes érdekes Dobák deſcendentia kipuhatolaſa végett ohajtanám látni).

Ezekért tehát alázatosan esdekelvén, midön Kegyednek ismételve nem ſzünöm magas kegyét köſzönni, viſzont mindenben csekélységem keſz ſzolgálatát örömmel rendelkezéſére föl ajánlom a legmélyebb tiſztelettel lévén lekötelezett

Tekintetes Uraságodnak

Zohor Stomfamellett V. 4. 838. [!] alázatos szolgája
Ipolyi Stummer Arnold

[Madách Aladár kézírásával:] Ezen okmányok viſsza lettek küldve s meg vannak.

871. Madách Aladár

184.
Rákóczy János Madách Imrének [1.]
Rákóc, 1858. nov. 11.

Rákócz Nov. 11^{én} 858.

Kedves Imrém, tisztelve szeretett Barátom!

Kezeimközt az oklevél, mellynélfogva Sándor testvérem folyamodása kovetkeztében a' felettem még 851^{ben} kimondott halálos 's vagyonvesztési itélet, 's az 1848–9^{iki} minden tetteimérti feleletterhe alól feltétlenül felmentetem.

Hogy ez illy hamar, illy rendkivülileg /:f. évi Sept. hó 3^{án} érkeztem meg testvéremhez:/ miként eshetett meg? rejtély előttem.

De megesett. És megesett a' nélkül, hogy önérzetemre a' kovetkezetlenségnek csak árnyeka is nehezülne.

Természetes hát: hogy az első pillanatot, mellyben megszüntem lenni bujdosó, Megmentőim iránti hálám' gondolata töltse be.

És mindenekfelett irántadi, 's Tieid iránti hálám gondolata szeretett Barátom! –

Kilencz hoſszú éven át bujdostam honomban hontalan! – Sokat átéreztem! Eleget a' kínból tíz emberéletet elölni. – A' kegyeletből eleget lekötelezni egy világot.

Atéreztem mentőim nagy többségénél az előmbe tárult teſtvérkaroknak mondhatlan jóságú melegét, – élvezve mindent: mit a' legszentebb legmagasztosabb értelembeni Teſtvériség kegyeletből és feláldozásból nyujtani képes.

Es iránтuki halám érzete csak lelkemmel fog lelkemből kiszakadni! –

De, a' mit értem Te tevél kedves Imrém! az előttem olly magaszto ſság, mellynél magasabbra ferfi lelke már nem emelkedhetik, – 's hol az a' határvonal van: mellyet ha elbirt érni, szellemi nagysággá magasztosult – Nagysággá, melly előtt a' valamirevaló lélek pietáſsal meghajolni kényszerül. –

És lelkem meghajlik imé lelked magaszto ſságának előtte! –

Megismerni ezt, 's megmondani Neked! megmondani magasztos lelkü édes anyád ő méltóságának, és Károl te/tvérednek, barátomnak! – volt az első pillanatban legelső mocczanata lelkemnek és becsületérzésemnek,

Megismerni és megmondani Neked! Nektek! hogy életemet maga/ztos te/tveries kegyeletetekből birom,

Megismerni és bevallani: hogy örökadóstok vagyok. – Hogy adóságom ollyszerű, mellyet csak I/ten a' mindenható bírhat megtériteni; halandó róni képtelen, – mert halandó –. De ha kell ember, tennikész Érted 's Tieidért mindent, mit embernek a' becsületútján tennie hatalmában állhat, – itt vagyok én –, ha van valami, a' mit szükségelsz, és kell ember a' ki meghaljon hogy birha/sad azt, – és meghaljon a' nélkül hogy hangot adjanak ajkai, – és meghaljon úgy: hogy eléggé jutalmazva érezze magát ha Te örülhettél csak egy pillanatig; – itt vagyok én – szólj – rendelkezzél velem – írom ímé, vedd váltólevelem, minden időkre, életemnek minden körülményeire és változásaira, és mindenemről, –

És hidd kérlek, hogy ennek beváltására adózhatnom, lesz életemnek legmagasztosabb öröme,

És megmondani Neked! Nektek! mikép a' kikkel végzetem a' vésznek, az elhagyatottságnak a' tűrésnek nehéz napjaiban áldott meg kegyeletes Testvérekkel, – lelkemben te/tvéreimül ölellek most, és vallom: hogy ölelni foglak életemnek minden körülményei között, változhatlanul, véglehelletemig a' Testvériségnek legvalódibb legmagasztosabb értelmében,

És megmondani végre: mikép, ha irántam annyi fönséggel, annyi magaszto/sággal tanusitott kegyeletedet, – kegyeleteteket! jövőre is megtarthatnom lehet szerencsém, – az lesz életemnek legszebb, legnagyobb büszkesége – Isten engem úgy segéljen!!

Soraim kedves Imrém! általad édes Anyád ő Mltságának és Károl te/tvéred tisztelt barátomnak! is szollanak. Légy kérlek tolmácsom mindkettőjüknél. – külön ohajtottam volna érzelmeimet Náluk is kifejezni, – de annyi levelet irni, ez időszerint még nem tartom tanácsosnak.

Az élet megtanitott igen vigyázni!

Nemtudom, soraim mikor juthatnak kezeidhez! Embert itt nem kapok a' ki eltudna menni. Postán küldeni iljesmit eszélytelenség volna. Várni kényszerülök hát alkalom után.

Igen, alkalom után várni kedves Imrém! Odáig jutottam kilencz év alatt 12 ezer pf. évi jövedelemmel, hogy szivem' lelkem forró vágya, 's legszentebb kötele/ségem szerint személyesen mennem, nincs hatalmamban! –

Az ősi hajlékért, hol bölcsőm rengeték, a' darab földért hol Szülöim hamvai nyugosznak, a' mindennapi kenyérért, – a' felvenni való öltönyért, – szóval az anyagi lenni és nem lenni-ért kell hogy harczot vivjak – ennyire juttasztott kilencz év alatt a' női hűség és becsülete/ség – –

De bár merre dűljön is e' keserű harcz – légy kérlek meggyőződve, hogy a' lehetőség legelső alkalmát arra használandom hogy tisztelhe/selek, ölelhe/selek szeretett barátom!

Addig is kérlek! légy szives legméljebb tiszteletemet 's kézcsókolásaimat átadni édes Anyád ő Méltóságának, meleg baráti üdvözletemet a' kedves jó károlnak. –

És fogadd Te is legszivesbb legmelegebb üdvözletét

örök hálájú 's tiszteletű barátodnak
Rákóczi Jánosnak

1859

185.
Balassa Antal Madách Imrének [1.]
Pest, 1859. márc. 27.

Tekintetes úr

Nógrád megyében alakitandó gazdasági egyesület alap/zabályai, 's egyébb elömunkálatok iránt f. é. April 12^{én} délelőtti órákban tar-

tandó tanácskozmányra T. uraságodat kékkői várlakomba ezennel ti/ztelettel meghivom.

T. uraságodnak
Pe/ten Mart 27^{én} 1859.

ké/z/zolgája.
B Balassa Antal

[Címzés:] Tekintetes / Madách Imre urnak / Losonczon át / Sztregován.

186.
Madách Imre Szontagh Pálnak [27.]
[Nagy]csalomja, 1859. okt. 14–15.

Csalomia
1859 Oct 14^{én}

Kedves barátom és Vadászó társam!

Ha van az örökkévalóságnál hosszabb idő, úgy épen az az, melly elfolyt, mióta utószor együtt vadásztunk; Bakokat, nősténveket, élczeket, és sületlenségeket lövöldözvén. – De nem hiába nagy ezen idő, nagy dolgok is történtek benne, mert valamint dicsőségben és hírben óriásilag meg növekedtél azóta a' világ előtt, előttem ugyan nem, mert már aestimiumom zenitjén álltál eddig is; úgy sajnálattal értesűlök, hogy testben megfogyatkoztál rútúl; s így szeretetem melly eddig 150 font élősúly közt oszlott el, most már tán 100 fontra nehezkedik egész súlyával, 's nem tudom e nyomást el bírja-e ezen megfogyatkozott alany. Csak az vigasztal, hogy a nyomás mivoltja az anyaggal nem lesz mathematicus viszonyban, de a százfont élő súly épen annyi nyomást fog el bírni mint a 150 font el birt, és épen annyi szeretetet is fog igényleni nősténytől kantól. – A mi vén sasunk szerencsés lesz jövő vasárnapot veled tölthetni, a que equalia uni terio szabálya szerint ott leszek én is köztetek

szellemileg, 's hogy a sardinák és kaviar izét én is érzeni nem fogom 's nem nyeldesek veletek egyszerre, csak annak tulajdonitom, hogy szerencsétlenségemre épen ez az az egyetlen pont, mellyben Matolcsy barátunk elvei a mieinkkel nem ugyanazonosok. – Majd meg látom, hogy a sziráki rizling és veres izét fogom-e tapasztalni, mint méltán várom, miután representansom ebben két ember helyét, bizom benne meg állja. – A csalomi vendégségkor in persona találkozunk addig is lélekben ölel

igaz barátod
Madách Imre

Ez a' lap arra volt szánva hogy német hasadról gyártott viczczekkel töltsem meg, miután azonban ezeket György bácsinak írt leveledben már mind dicsőségesen ki paréroztad, a lap üresen marad. – Tudom hogy néked is olly nagy öromedre szolgál, ha hármas szövetségünkből valakit kitüntetés ér, mint én örűltem hasonló esetben; azért értesítlek, hogy épen most volt itt Bory Pali, magával hozván egy ujsági czikk baromi vázlatát, Matolcsyt mint tudós embert saját szavai szerént fel kérendő, hogy azt kellő szószba fel eresztve, stilisálja. Hogy a' sajtolóban elősször Sajtó aztán sajt alá kerűlhessen. Külömben nem nagy kár lett volna mindjárt sajt alá adni, mert a spiritus csak Bory Pali fejében maradt, a czikkbe nem jutott belőle, – 's Matolcsynak meg maradt volna a szósz. Egyébbiránt ezt a' Tudós majd szóval meg magyarázza, s így a' szósz egy részét te is élvezheted.

Bizonyitvány

Alúlirottak bizonyítjuk, hogy Matolcsy György még a Horpácsról érkezett admonitio előtt el volt már határozva f. hó 16^{án} Horpácson Compareálni. Sött már elöbb szokássa szerént nehanyszor készen volt uti tervével, mit csak az elemek 's más kötelességek hiusítottak meg
Csalomia 1859 Oct 15 Madách Imre Madách Károly

[Címzés:] Tekintetes / Szontagh Pál barátomnak / tisztelettel / Horpácson

1860

187.
Madách Imre Szontagh Pálnak [28.]
Alsósztregova, 1860. febr. 23.

A Sztregova
1860 Feb 23án

Kedves Pálom!

Togenburg lovag, kit Schiller meg énekelt hozzám képest valósággal szót sem érdemel, mert ha folyton ablakra nézett is, azon ablakból legalább egy szép hölgy nézett rá vissza, míg én ablakra nézve töltvén szintén napjaimat sehogy sem bírom kilesni érkeztedet, 's hogy még eddig meg nem haltam mint amaz, csak erösebb constitutiomnak köszönöm, de testi halálom kikerűltét, lelki halállal kell pótolnom, amennyiben a káromkodás legjobb feltételeim daczára egészen erőt vesz rajtam; s mi mind ezen calamitásaimat tetézi, hogy még az sem akad, ki meg énekelne. Jelentem hogy már magyar nadrágban élek vasárnaponkint, erre egy részt Protmann barátunk ragyogó prognosticaja is indított, de nem tapasztalom, hogy csak ugyan abban laknék a' felkelés. – A comissiok végzéseért leg nagyobb módon le vagyok kötelezve, s már kibocsájtám az aláirási ivet, egy emlék felállítására. Melly azonban, ha még soká várok az ablaknál minden esetre három lábú fog lenni, hogy meg tartsam a constitutionalis szokást. – Ezennel tehát még egyszer sommállak, mint Danton Robespierret, hogy (nem három hó alatt mint amaz, de) egy hét alatt ez úton légy. – Nem folytatom tovább, mert itt jön a' düh, ezt pedig kár levélbe önteni. Azért a' magyarok istene velünk ölel

igaz barátod
Madách Imre

188.
Madách Imre ismeretlennek [1.]
Alsósztregova, 1860. nov. 9.

A. Sztregova 1860. Nov. 9.

Tekintetes úr.

A Nógrád megyei Gazdasági Egylet f. hó 5kén tartott közgyülésében Ő Eminencziáját országunk Primását, alapszabályai értelmében tiszteletbeli tagjául választá, mint megyénk egyik nagy birtokosát 's olyan férfiút, kiben történeti alapokon nyugvó alkotmányos jogainknak /:melyekhez való szoros ragaszkodást minden remélhető jobblét alapjának tekintjük:/ 11 év óta egyetlen fenmaradt jelét találjuk. E' határozat alkalmából küldöttséget menesztett Ő Eminencziájához, melynek vezetésével én vóltam szerencsés megbizatni. Hogy ezen küldöttség mind a' küldő Egylethez, mind jelentöségéhez méltó legyen csak úgy remélhető, ha az általam felkért érdemes tagok, nem a' felkérö igénytelen vóltát de a' czélt tekintve közremunkálásukat Nográd régi hazafi kézségével felajanlják. Minek reményében kérem a' Tekintetes urat, hogy f. hó 19kén reggeli 9 óráig Esztergamban a' Fördö vendéglőben veendö szállásomon sziveskedjék megjelenni, honnan a küldöttség Ő Eminencziájához lesz indulandó.

Tisztelettel

alázatos szolgája
Madách Imre

1861

189.
Révay Gusztáv Madách Imrének [1.]
Balassagyarmat, 1861. jan. 10. után

1861^{ik} évi Január 10e 's következő napjain B Gyarmathon tartatott bizottmányi közgyülésből

33. sz.

Követválasztási ügy vezérletére megválasztott középponti választmány

Losonczi kerületben
Madach Imre´
s. a. t.

kiadta föjegyzö
Révay Gusztáv

[Címzés:] 33/861 H. / Nográd Megye Föjegyzöjétöl / Tekintetes Madách Imre úrnak / Hlból / Also Sztregován

190.
Nagy Iván Madách Imrének [1.]
Pest, 1861. jan. 17.

Ambár Libercsey naplójára vi∫sza-emlékezve, nem valami vérmes remény izgatja tollamat, mindazáltal mivel az eféle hozzám hasonló tudákos emberek nem könnyen riadnak vi∫sza ama magyar csökönyö∫∫ëg görditette akadályok mián; ugyan azért bátor vagyok i∫mét zörgetni a ∫ztregovai levéltár két zárú lakatján, hadd nyiljék az meg legalább egy pillanatra a végből, hogy onnan a Madách nztségnek legalább 1240-től a jelen perczekig lenyúló teljes nemzékrende munkám ∫zámára nekem megkülde∫ék.

Nekem ugyan vannak a nemzékrendre adataim, de csak 1470-töl és nem is bizhatom azok ponto∫ságában, teljes hazafiui ti∫zteletel in∫tállak tehát, méltozta∫ék Neked a forduló po∫tával a levéltáradban bizonyosan ké∫zen álló, 's Általad az utolsó csemetekig s oldalágakig kiegészithető családfát a forduló po∫tával (akár az egész elenchu∫sal együtt) nekem megküldened, hogy azt meg jókor megkapva – mert sietös – fölha∫ználha∫sam; és illetöleg vi∫∫za is küldhe∫sem. Ellenkező e∫etben minden netáni baklövé∫ek miatt mo∫andom kezeimet.

Remélem illy csekély teendő nem fog elmaradni, s nehány percz szentelhető az irodalmi vagy tudományos ügynek is az alkotmányos mozgalmak között.

Nagyra becsülese∫em nyilványitása mellett maradtam

Pe∫t, jan. 17. 1861. ti∫ztelő barátod
Nagy Iván

Lak. ujvilág utcza 19. sz.

191.
Madách Imre Szontagh Pálnak [29.]
Alsósztregova, 1861. jan. 21.

A Sztregova
1861 Jan 21^{én}

Kedves Pálom!

Igéretem és ohajtásom szerént ma Lapujtőn volnék, Ángyod névnapjára, kit köztudomásilag a' női fényoldalok egyik minta képének tartok, tiszteletemet be mutatandó. Azonban a politicai élet hullámzása ez úttal más fele kényszerít, s így csak absentium ablegatus álltal vagyok kénytelen magamat helyettesitetni. – Magam személyében indúlok Sztráczin felé, Bory Károllyal mint táblabiró a' szabadságot hirdetni; 's jövő követ választásra magamat ajánlani, mely körút-

ból csak szombaton térek haza. Már egy hasonló czélú körútat be végeztem, s a' leg nagyobb községeket magam számára biztositottam úgy hiszem. Ezen részletes előadást mind azért tettem, hogy most következzék az aplicátió: El küldtem neked Huszár Pista álltal a szécsényi választó kerület községeit. – Tégy mindent félre és ülj szekérre, járd meg magad egy részét, más része<…> Feri, keresd meg mindenütt a' leg befolyásosabb embereket és ajánld magad ezeknek. Még most népgyüléseket és szónoklatokat tartani nincs ideén, de majd erre is rá jö a sor. – Ne hidd hogy ez méltóságodon alúli, ezt tette Coriolan úgy mint alcibiades, Madách Imre úgy mint Sréter László. – Nagyon sokat tesz a' qui prior tempora potior jure, 's Básti Barna részéről már be van járva a' kerület, pedig az ellenséget soha sem kell kicsínyleni. – Azért újolag mondom rögtön szekérre! – Továbbá a' tisztviselők hajlamárol kell magad biztositni választó kerületedben. De ńem prédicálok tovább csak azt mondom, ha meg bukol agyon verlek vagy fel mondom baratságomat, mint tehetetlen embernek, mert csak hanyagságod és elbizakodásod eszközölné azt. – Ha Pestről el hoztad a' Bibliát amire kértelek, ezen emberrel küld el, de elöbb keresd ki druszád leveleiből azon helyet melly a szeretetről szól, jegyezd meg az illető verseket végig veres plaibásszal, tegyél az illető lapok közé egy hatalmas jegyet és úgy göngyölgesd be újra s küld el. Az illető hölgyeknek úgy mınt Ángyodnak és hugodnak, az illető férfiaknak úgy mint Ferinek Pistának Tivadarnak és Bakónak üzeneteim teljesitésére Tégedet nevezlek instructió nélkűli követeműl, reménylve, hogy választód szellemét kellőleg ösmered, hogy bizalmának megfelelhess. Ölel

igaz barátod
Madách Imre

192.
Dessewffy Ottó Madách Imrének [1.]
Balassagyarmat, 1861. jan. 26.

14/1861 Nógrád megye első Alispánjától

Tekintetes Madách Imre Úrnak

Az April 2án tartandó Ország gyűlésre küldendő képviselők választása körüli teendőkkel f. é. Január 10én 33 Sz. alatt költ megyei végzés/el kiküldött Választmány elsö ülését jovő Február 4én dél elötti 10. órakon 's a' szükséghez képest a' következő napokon BGyarmaton a' Megyeház kis teremében megtartani kívánnám, arra Tekintetes Urat mint ezen Vála/ztmány egyik tagja ezennel meghivatik

Költ BGyarmaton Januar 26án *861*

Dessewffy Otto
elsö Ali/pán

[Címzés:] 14/1861 / Nógrád Megye Elsö Alispánjától / Tekintetes / Madách Imre Urnak / Htból / Alsó Sztregován

193.
Madách Imre Nagy Ivánnak [1.]
Alsósztregova, 1861. febr. 15.

A. Sztregován
1861 Feb 15én

Kedves barátom!

Itt küldöm a' kir. tábla itélete álltal megerősített genealogiat, melly azonban amint látom csak a' fő ágat mellyből mi származunk foglalja magában, el hagyásával minden egyébb ki halt ágaknak, s így alkalmasint amit te tudsz több, mint amire taníthatlak. – Az utóso nemzedékek illyen formán állnak

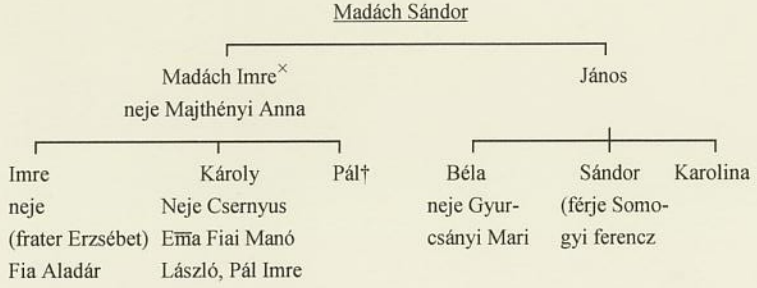

×Leányai Mária Huszár Józsefné, később
Balogh Károly magyar ezredes neje
Anna Huszár Sándor neje.

A Libercsey naplót és a levéltár lájstromait a' szekér posta viszi. Örülni fogok, ha benne valami használhatót találsz. Addig is ölel

igaz barátod
Madách Imre

194.
Szontagh Pál Sréter Miklósnak szóló, és általa Madách Imrének továbbküldött levél másolata
[1861. márc. 19?]

Kedves Barátom
Holnap lesz azon nevezetes nap mellyen képviselővé nem fogok meg választattni – azonban ne hogy helly nélkül maradjak – a magyar útszába szándékozom fellépni – azért kérlek hogy ott engemet ajánlanál – de persze szükség hogy a programmomat közöljem választóimmal – ime leteszem tehát magyar útszai hitvallásomat –
1^{or} Én Austriát az oct. 20^{iki} diplomával kezébe ollyannak tartom, mint egy hölgyet ki 12 éves ostromlójának egy cottonnal a kezébe meg igéri hogy minden kivánságát tellyesiti, ha elébb a cottont felhúzza – Magyar

Ország mint egy erejébe bizó Ifjú ezen ajánlatot beindulási pontúl elfogadja – s azonnal szervezni kezdi magát – letsattolja t: i: nadrágját leoldja gatyáját, söt neki is térdel – de Austria kisaszszony Jan 16^{iki} reclamatioja ellenére se mutat leg kissebb hajlamot a cotton felhúzásra – ebből vita támad 's a vég eldöntés apr: 2^{ika} utánra halasztatik – midön azt hiszi az egyik hogy erövel is felhuzatja a cottont – a másik meg reményli hogy cotton nélkül is meg teheti – Ellenzem a cotton felhúzást –
2^{or} Egy Ország a felelős Ministeriummal és a megyei municipiumokkal hasonlit a Csirához – kinek meg van mind a két leg szükségesebb eszköze – de egyiket se használhattya a másik miatt – Pártolok egy eszközt. –
3^{or} Hiszem továbbá hogy egy 70 éves egészséges embernek a farkát könnyebb felállitani mint a Febr. 26^{iki} alapon a Birodalmi tanátsot. –
4er Tudom hogy 848 előtt a nép azon szerepre volt kárhoztatva mint a tekerésnél a tök – ő volt a leg főbb tényező de az élvezetbe nem részesült – és az alkotmányon kivül maradt. –
5^{or} A mi a nemzetiségeket illeti – hiszem hogy – valamint egy buja nöt a férje – úgy a nemzetiségeket Magyar Ország tökéletessen nem elégítheti ki – a nélkül hogy magát ne enerválja. –
6^{or} Hiszem hogy a magyar nadrág és a crinolin a népesedés szaporodásának nagyobb hátrányára van mint a' Chatolicus Clerusi coelibatus.
Végre hiszem hogy az alkotmány sánczait nem azért nyitottuk meg hogy azon mi ki mennyünk hanem azért hogy a nép be jöjjön – mert tisztelt Magyar útczai választok tudják hogy a crinolint nem azért emeljük fel hogy az alól a nő ki bújjék hanem azért hogy mi be bujunk –
Ha ezen elvek mellett meg valasztanának kérlek – közbe járásoddal pártolj.

195.
Madách Imre Nagy Ivánnak [2.]
Pest, 1861. ápr. 13.

Kedves Barátom!

Itt küldöm a Libercsey naplót és a családi levél tár lajstromát. Mostánig úgy el voltam foglalva, hogy nem tehettem magamnak azon él-

vezetet Téged meg látogathatni. Ma Budán leszek, de ezentúl sokszor be szóllok könyvtáradba. Itt áll azon czímer mása is, melly a Sztregovai evang. egyházban az oltár egyik oldalan látható s mit én Rimay czimernek tartok ölel viszontlátig

igaz barátod
Madách Imre

Pest
Apr. 13^{án} 1861

[Címzés:] Tekintetes / Nagy Iván Egyetemi / könyvtárnok úrnak tiszteletem / Helyben

196.
Madách Imre Madách Károlynak [4.]
Pest, 1861. ápr. 29.

Pest
1861 Apr 29^{én}

Kedves Károlyom!

Igen kiváncsi vagyok a' kis új polgár v. polgárné világra jött-e már és a jó Emma hogy van. Én igen ebűl vóltam köszvényben, de Kovács nagyon korán érte, 's bár minden előjel úgy vólt mint máskor mikor holnapokig feküdtem, valami 2 héti házi áristommal reménylem ki szabadúlok a' bajból. Itt a' leg bizonytalanabb állapotban vagyunk mi halasztjuk a' dolgot, hogy szóljon a Reichsráth, ott halasztják, hogy szóljunk mi. Ismét el halasztották megnyitását szerdáig s akkor is a császár csak biztossal akarja meg nyitatni 's el napolni mindjárt 2 hétre. Néha már azon ponton vagyunk, hogy mindent meg adnak, de már amikor beszél Ferencz józseffel s ismét nem akar semmiről hallani. Szombaton alkalmasint mégis bele fogunk harapni, vagy legfeljebb hétfőn, s ez lesz a leg nevezetesebb vita egész országgyűlés alatt, mellyel nagyon valószínűleg be is lesz végezve az országgyűlés. Ki mondjuk, hogy míg a 48^{ik} mi-

nisztérium és a' meg nem hitt részek nem lesznek köztünk semmihez sem szóllunk, erre egyet értés van, csak arra van két párt, hogy ezt felirásban, vagy határozatban mondjuk-e ki, az elsőt Deák a' másikat Teleki akarja én a másodikkal tartok, Frideczki az elsövel. Mi azt akarjuk hogy ezt ki mondván napoljuk el az országgyülést 6 hétre, ők ezt nem akarják csak hogy azt [!], hogy tanácskozzunk, de törvényjavaslatot ne készítsünk. – Ha alkalmad lesz gyarmaton tudasd mikor kezdödik ez érdekes vita valószínűen, hogy ha valaki akar be jöhessen. Még egyszer ölelve mindnyájatokat vagyok

igazán szerető
Imréd

Lakom Aranysasban

197.
Madách Imre Madách Károlynak [5.]
Pest, 1861. máj. 8.

Pest
1861 Maj 8

Péterrel is közöld e hirt

Kedves Károlyom!

Ma kezdtük volna meg a' vitát a' felirás és határozatra nézve. Én is el mentem Kovách engedelmével, bár még szenvedő állapotban. Ép a muzeum kertében állunk, mikor hire jő hogy Teleky Lászlót ma reggel szobájában a' padlózaton háton feküdve, keresztűl lőtt szívvel találták. Nadrág vólt rajta és fél csizma, az ágya össze gyűrve, a' pisztoly kezében. – Csakhamar meg érkezett Giczy, a' gyűlést meg nyitá s e' borzasztó esetet be jelenté. A tömve vólt karzatok egy jaj kiáltásba törtek ki, több nő alélt. Deák inditványozá az ülések felfüggesztését hetfőig, mi el is fogadtatott. A városban nagy izgatottság van, a' Józsefváros mind összecsoportosúlt Teisz csila-

pítja őket. Senki sem hallotta a' lövest. Minden ember a' ~~nép~~ németet gyanúsitja. – Károlyi Muki megkeresése folytán kérlek légy szíves a' juh-rih elleni biztos receptedet utasítással minél előbb be küldeni hozzám. Ölel

igaz barátod
Imre

198.
Madách Imre Majthényi Annának [38.]
Pest, 1861. máj. 29. kedd

Kedves jó Mamám!

Tegnap beszéltem az országgyűlésen, tökéletes sikerrel. Rendkivüli tetszés, taps között. A városban, kocsmákban, kávéházakban aznap csak erről beszéltek. Mindez pedig annál nehezebb volt, mert a tárgyat már két hétig csépelték, a publikum megúnta még hallgatni is, s valami újat találni kétszeres mesterség. Az ujságokat, ma reggel, melyek megjelentek, elküldtem. Három külföldi német lapban is meg fog jelenni beszédem, s külön röpiratban magyarul és németül, majd ezekből küldök haza. Egészségemnek, az igaz, kicsit ártott, amennyiben bizony az izgatottságtól a szívverés erősebb lett, de Kovácsnak is oly öröme volt a sikerben, hogy azért megbocsátott, megparancsolta, hogy két nap ne menjek ülésbe s csillapító cseppeket szedjek s minden jó lesz. Kezeidet csókolom a gyermecskékkel együtt, a többieket tisztelem s kérve továbbra is szeretetedet, vagyok holtig hálás fiad, Madách Imre. –

U. i. A küldött lapokat, kérlek, tedd el és Sréter Miklós barátomnak is mutattasd. Beszédem után minden nevezetesebb követ felkelt helyéről, hozzám jött kezet szorítani, gratulálni, s valami fél fertályig a tanácskozás megszakadt. Beszédem közben barátaim féltek, hogy roszszul leszek, oly rendkívül halvány voltam, mint mondják.

199.
Szontagh Pál Madách Imrének [4.]
Horpács, 1861. máj. 31.

Horpács. Május 31ikén
1861. –

Madách Imrének, 1861iki
Május' 28ikán tartott
or/z/ággyülési beszéde után.

Ho/z/zú életen át sok küzd kiderit-
ni nevének
Néma homályát, ám – csak
kevesé a' süker!
Honfiu; Bölcs; ~~Müv~~ Művé/z –
bátran törhet/z te Olympig –
Im, hármas koszorut tüz
ma fejedre – hazád!

Sz: P

[Címzés:] T. cz. / Madách Imre urnak / magyar or/z: gyülési népképvi- / selönek tisztelettel. / Pest. / Aranysas fogadó.

200.
Madách Károly Madách Imrének [13.]
Csesztve, 1861. jún. 19.

Kedves Imrém!

Ki nem mondhatom örömömet, midön Kovács Ferinek, testvérjéhez Kovács Sándorhoz irott leveléből legelöször olvastam a' határozat tárgyában tartott beszéded hatását, ugyan olly nagy hatást tett az itt e' vi-

déken is mikor a' lapokban olvastuk, még most is egy fö tárgya az a' beszédeknek; – olvastad é a' Sürgönybe leirásodat? ha nem olvastad vólna úgy olvasd el, egy számba vagy te, Nyári és Besze caracterisálva, a' melly ugyan igen szép és hizelgő, de azért még is boszantó annyiból hogy világo/san tótnak mond, mert a' mint külsödet leirja "chinai lekonyúló bajúsz, szöke szláv jellegü arcz, de magyar kebel ezen de magyar kebel által szerintem világo/san azt pretendálja, hogy tót vagy, mert máskép miért tenné ezt oda, ezt mondhatom hogy aprehendálom, vagy szerinte minden szöke, szláv jellegü arc – Reménylem hogy a' juh rüh elleni receptet meg kaptad, mellyet Kovács Sándor által köldött levelemben küldtem, úgy szinte reménylem hogy azt a' levelemet is meg kaptad, mellyben mellékelve vólt Rákóczy Janinak szólló levél is, de minthogy Janitól azóta sem kaptam sem pénzt, sem levelet, nem tudom mire magyarázni, azért kérlek légy szives engem arról tudósitani, meg kaptad é? és kézbesitetted é néki levelemet, és mit válaszolt, mert mondhatom hogy soha illy szük körülmények között még nem vóltam mint jelenleg, 's azért kénytelen leszek öt újabban sürgetni. – Szegény jó Emmám beteg, pedig már vagy két hete, eleinte úgy látszott hogy harmad napos hideg ez ellen Baintner be is adott neki, 's a' hideg leles egy napra ki maradt, de másnap és azóta minden nap paroxismu/sa van, és egészen elvan gyengülve, és negyed naptól óta fekszik, és igen sárga, világos hogy ~~valami~~ az epétől van baja, mit Baintnernek mind járt elsö itt létekor mondtam is, hogy epe ellen adjon neki valamit, de szegény Baintner szokás szerint scrupulosus, eléb a' hideg lelést akarta ki gyógyitani gondolta magának hogy a' sárgaság majd el múlik. Nagy örömmel halottam Vattay Lojzitól a' napokban hogy te hála Isten egészséges vagy – csak vigyáz is magadra. Nem szándékozol é kijönni egy kis urlaubbal? Ragályi Miksa vólt nálam haza menet, a' múlt héten. Szontagh Pali benn van é Pesten vagy Budán? és hol van szálva? hová kellene a' levelet czimezni? mert két igen fontos tárgyba kell neki irnom. Igen kérlek légy szives a' fentebbi kérdéseimre válaszolva. Egyébiránt szegény Emmám csókol, és ölelve 's csókolva vagyok Csesztvén 861 Juni 19^{én}

szeretö barátod, öcséd
Madách Károly

[Címzés:] Tekintetes / Madách Imre úrnak a' Nógrád megyei / B. Gyarmathi választó kerület képviselő / jének tisztelettel / az arany sas vendéglőben / franco / Pesten

201.
Balassagyarmat város választmánya Madách Imrének [1.]
Balassagyarmat, 1861. jún. 20.

B= Gyarmat váro/sa vála/ztmányától.

Tekintetes
Madach Imre Úr, B= Gyarmati vála/ztó kerület or/zággyülé/i képvi/elöjének

Pe/ten

Érté/ünkre e/vén, hogy a' Pe/ti Or/zággyülés a' törvénykezés rend/szere/ité/ét vette tárgyalás alá, jelen való időnek tartjuk Ura/ágodhoz azon kéré/sel járúlni, mi/zerint a' törvényhozó te/tületben hathatós béfolyá/sa által oda működni méltózta/sék, hogy a' még rendezett tanácsal felnem ruházott, de arra képes város közön/égek, különö/sen B= Gyarmat mezö váro/sa is, úgy a' törvényható/ág valamint belgazdá/zata tekintetéből autonom/zerű önkórmányzati joggal, a' törvény által felruházta/sék.

Ezen kérelműnket a' következően indokoljuk:

1^{ör} B= Gyarmat váro/sa 8000 lélekből alló köz/ég, kere/kedelme és ipara fejlödött, értelmi/ége nagy, Nógrád megyének /zékhelye, a' több mint bizonyos vasútvonal általi érinté/e /zép jövöt ígér; de csak úgy, ha mo/tani alárendelt helyzetéből kivetkőzve, a' törvénykezés és önkormányzati téren /zabadabban mozoghatni képes leend.

2^{szor} A' város jelenidökben rendezett tanácsért nem folyamodhat, mivel az 1848^{d} évi XXIV töv. cz. értelmében sem a' felelös magyar ministerium, sem a' magyar királyi helytartó tényleg fennem áll, nem létezik.

3szor Illő hatáskörrel ellátott helyi ható/ág gyor/ítja az igaz/ág ki-/zolgáltatá/t, 's megkéméli a' város lako/ságát fáradalmak 's nagyobb/zerü perköltségektől, és így közbenhatólag gyarapítja a' lako/ság anyagi jó létét.

4szer A' törvényható/ágok 1848 előtt, mint kivaltságok vá/ároltattak. Azonban az 1848d-ki /zente/itett törvények /zelleme kimondóan az egyenjogú/ágot, a' kiváltságokat meg/züntette, mi által az igaz/ág /zolgáltatás, kötelezetségé 's teherré vált, melyet az igazság ki/zolgáltatás érdekéből minden köz/égnek ki/ebb nagyobb mértékben magára válalni erkölcsi és hazafiúi kötele/sége. Miután pedig B. Gyarmat váro/sa lako/ságának /záma és mívelt/ége /zempontjából ezen bövített és terjedteb törvényható/ágot méltán igényelheti, /őt arra elegendő anyagi erővel bír; kérelmének kor/zerű/ége igazolva van. Például Lo/oncz váro/sa alig fél annyi lako/ággal bír mint B. Gyarmat, még is rendezet tanácsa van, holott váro/unk a' leg csekélyebb faluval e' tekintetben egy vonalon ál. –

Végtére e/edezűnk, mi/zerént mínket érte/iteni méltózta/sék, valjon ez ügyben a' képvi/elö házhoz petitióval járúlni czél/zerű vagy /zükséges lenne e?

Kelt B. Gyarmaton 1861 év Junius 20k.

Álk Ádam
Város bírája

202.
Balassagyarmat város közönsége Madách Imrének [1.]
Balassagyarmat, 1861. jún. 28.

Ti/ztelt Országgyűlési Képviselő Úr!

Ismerve Képviselő Úr felvilágosodott gondolkozását, e' város közönsége bizalom 's egyszersmind ti/ztelet tellyesen felkéri, – méltózta/ſék e' jelen hon gyűlésen a' minden dézsmák legsúlyosbika a' szőllő dézsmának átalános 's kötelező erejű megszüntetését inditványozni.

Nem soroljuk elő a' győző okokat – mellyek képviselő Úr előtt ismeretesek, csupán eszme ébre/ztésül a' meg váltás módjára nézve kivántuk saját nézeteinket közleni, hogy a' mennyire életre valónak találandja, indítványában felha/ználni méltózta/ſék. –

Magyar Ország egyik fő kincse szőlleiben rejlik. Bebizonyitható tény, hogy a' ki szőllejét nagy áldozatokkal virágzó állapotba kivánja hozni – minthogy a' dézsmát a' brutto jövedelemből kell kiszolgáltatnia, az illy áldozó gazda utóbb a' semminél kevesebb jövedelemmel bírand. – Ez okból a' megváltásnak az egész hazára nézve átalánosnak 's kényszerítőnek kell lennie, hogy ezen nagy fontosságú gazdászati ág bilincseiből felszabadita/ſék. –

Az átalános meg váltás véleményünk szerént csak úgy e/közölhető, ha az állodalom a' meg állapítandó váltsági tőke erejéig, a' meg váltandó /zőllőkre – mint sok/zoros értékű hypothecára kölcsönt szerezne, mellyel a' dézsma birtokosok egyszerre ki elégítetvén, a' szőllő birtokosok a' reájuk esendő ö/ſzeget tőke törlesztés útján az adóval egy ideűleg fognák az álladalomnak vi/ſza fizetni. –

Illy módon a' dézsma birtokosság semmi kárt nem /zenvedne, a' szőllő birtoko/ság pedig az évenkénti dézsmánál alig viselvén nagyobb terhet – azt könnyen meg birná, és a' termé/zetbeni dézsmálást egyszerre meglehetne szüntetni, mi sok vidéken a' szőllők felvirágzását fogná eredményezni. –

Ha pedig a' megváltásra az álladalom közben járással benem folynék akkor leg alább azt méltózta/ſék javallatba hozni, hogy az egyéni megváltásra minden szőllő birtokos fel jogositassék, és ne legyen kötve az egész hegyi szőllő birtokossághoz, sem pedig annak egy részéhez sem. –

Azon lehető ellenvetés, hogy illy módon a' dézsma tőkéje igen elforgácsoltatnék – figyelmet nem érdemel; mert ha a' dézsma birtokos az illy egyéni tőkéket felvenni nem akarná, még az egész befizetve nem leend: akkor az egyesek azt kamat fizetés mellett mind addig megtarthatnák, míg a' törvény által netalán meghatározandó feltétel benem következik; – de – és ez a' fő dolog – az ipar nem lenne a' termé/zetbeni dézsmálás által meg zsibba/ztva – többé. –

Ez lenne ti/ztelet tellyes kérelmünk, mellynek figyelembe vételére Képviselő Urat bizalommal megkérjük.

Többiben különös ti/ztelettel maradtunk.
bGyarmaton 1861ik év Junius 28án

alázatos /zolgái
bGyarmat Város Közönsége

203.
Majthényi Anna Madách Imrének [7.]
[Alsósztregova, 1861. ápr.–jún.]

Kedves jó Emim!

Fromertől által írt kedves soraid ~~int~~ örömel olvastam egéséged jób voltárol hála a Mindenhatonak – bent létemkor, Te és én gyengélkedő egéségem miat nem szoltam, a mi szivemen feküdt, a mi pedig leg inkáb egéségem rontja – Borsodi ezer meg ezer szekaturája – de most már el vagyok határozva hogy Károlyt többé véle nem tanitatom, ennek okát elé sorozni lehetetlen de ezt képzelni lehetett, hon nem létedkor, hogy roszaságát sokszorozni fogja, minden nap holt részeg – orákat, fél napokat, veszekedésel tölt ugy hogy az emberek az udvarba meg álnak – Te kedves Emim jol meg irtad egyszer néki, de mi haszna, óra hoszu beszéde után mást okoz vétkesnek – szegény gyermetskék igen roszul néznek ki, fö fajások, és egész testekben le verve vannak ne hid kedves Emim hogy Aladáral jóbban bána ha maga volna is – soha okos szót tőle veszekedesen kívűl nem halanak – Aladár szinte mind ebböl ki véve ~~nints~~ csak nem oly nagy mértékben – Károlyt a tanulásba hatrálja, hogy megmuta/sa hogy rosz examentet tesz, a mit ő maga mond – most könyeben leszek, hogy ki öntottem szivem fájdalmát – csak arra kérlek hogy examentig meg ne tudja mert jaj. —
én rám ne neheztely, én csak ma holnap élek, ebben a két fiuban vagyon örömöm, azért de inkáb el válok tölök mint igy kinozni látni. – Itt küldom a nyugtatványt kedves Emim, húzd le a 22 f nem tudom hány krajczárt. – Károly még most se fizetet csak a felét,

pedíg több contoim vannak fizetni valok. – A gyermetskék kezed csokolják ölelnek, én tsokolak Isten oldalmába ajánlak.
maradok szerető anyád Anna

204.
Madách Imre Huszár Annának [1.]
Buda, 1861. júl. 23.

Buda, 1861. július 23.

Kedves Annám!

Ide zárok egy darab levelet Károlytól, melyben rajtad valami Kosetzkynénak valami reparálni küldött szalmakalapját keresik. Ki légyen az a Kosetzkyné? A Károlynak talán valami titkos flamméja, akit egy öreg kalappal akar megvesztegetni? ezt jó volna tőle eltanulni, – vagy valami jó szolgálatnak legyen jutalma ez az öreg kalap, valóságos potentális elismerés, ordó? Annyira töröm rajta a fejemet, hogy majd megbolondulok. Mindig öreg kalap, szalma, Kosetzkyné, pátens, marchande de modes jár az eszemben össze-vissza; saját kalapom az öreg kalapra emlékeztet, valami vénasszony az öreget hozza eszembe, valami fiatal a marchande de modes-et. Valami asszony meg, kiről nem tudom, Venus-e vagy bába, fiatal-e vagy öreg – Kosetzkynét, a szalma a por ízetlenségét, a pátens végre azt, hogy az országgyűlésnek, mindennek, még a levélnek is végének kell lenni. Azért zárom levelemet és kívánva minden jót, s az öreg kalap feltalálását, hozzád vagyok

igazán szerető bátyád
Imre

205.
Madách Imre Nagy Ivánnak [3.]
Pest, 1861. aug. 2.

Kedves barátom!
Szükségem volna két francia hazafi, katona statusférfi v̄. iró nevére, kik Elsaszi v̄. Lotringi születésűek volnának. Én ugyan Kellermann és Neckert illyeneknek hiszem, de nem lévén velem segéd könyvek, nem tudom. Kérlek fogj számomra illyeket.
Ölel
Pest Aug 2án — igaz barátod
1861 — Madách Imre

[Címzés:] Tekintetes / Nagy Iván úrnak / baráti tisztelettel / Helyben / Újvilág utcza 19 sz.

206.
Arany János Madách Imrének [1.]
Pest, 1861. szept. 12.

Tisztelt Hazafi!

Miután Kegyed, elútazása előtt, engem föl nem keresett, engedje hogy én látogassam meg e nehány sorral. Az „eEmber Tragoediája" úgy conceptióban, mint compoſitioban igen jeles mű. Csak itt ott a verselésben – meg a nyelvben<,> találok némi nehézkességet, különösen a lyrai réſzek nem eléggé zengők. De igy is a mint van, egy kevés külſimítással irodalmunk legjelesb termékei közt foglalhat az helyet. Nem tudom, mi ſzándéka van Kegyednek a kiadásra nézve: én ohajtanám ezt a Kisfaludy-társaság útján eſzközölni, a mi, remélem, ſikerülne is.

Ha ohajtásom a Kegyed akaratjával találkoznék, akkor sorról ſorra kijelölném a helyeket, hol – semmi eſetre ſem lényeges – változtatást gondolnék czélſzerűnek; vagy belenyugvása eſetében magam tennék rajta egykét tollvonást, aztán bemutatnám a társaságnak. Ezt bizton merném tenni, visszautaſítás félelme nélkül.

Becses válaſzát elvárom. Fogadja leghőbb üdvözletemet a gyönyörért, melyet nekem műve által okozott, a fényért, melyre költéſzetünket derítni hivatva van!

Peſt, sept. 12. 1861

rokonérzelmű pályatársa
Arany János

[Címzés:] Tekintetes Madách Imre / orsz. gy. képviselő Úrnak, tisz- / telettel. / Balassa-Gyarmath / Az ottani cs. k. poſtahivatal ké- / retik tovább utaſítni, lakásá- / ra. –

207.
Madách Imre Szontagh Pálnak [30.]
Alsósztregova, 1861. szept. 19.

A. Sztregován
1861 Sep 19én

Kedves Palim!

Neked köszönhetek ismét egy nagy örömet. Ez ugyan mindennapos dolog, mert minden találkozás veled, nekem öröm, most azonban szokatlanabb örömről szóllok, és sietek téged annak részesévé tenni. Tegnap előtt Arany Jánostól levelet kaptam, mellyet szórul szóra ide irok, az eredetit meg tartván:

Tisztelt Hazafi! Miután kegyed elutazása előtt, engem föl nem keresett, engedje hogy én látogassam meg e nehány sorral. Az "Ember Tragoediája„ úgy conceptioban, mint compositioban igen jeles mű. Csak itt ott a verselésben – meg a' nyelvben találok némi nehézkességet, különösen a lyrai részek nem eléggé zengők! De igy is, amint van, egy kevés kül simítással irodalmunk leg jelesb termékei közt foglalhat

Arany János első levelének (206.) borítékja

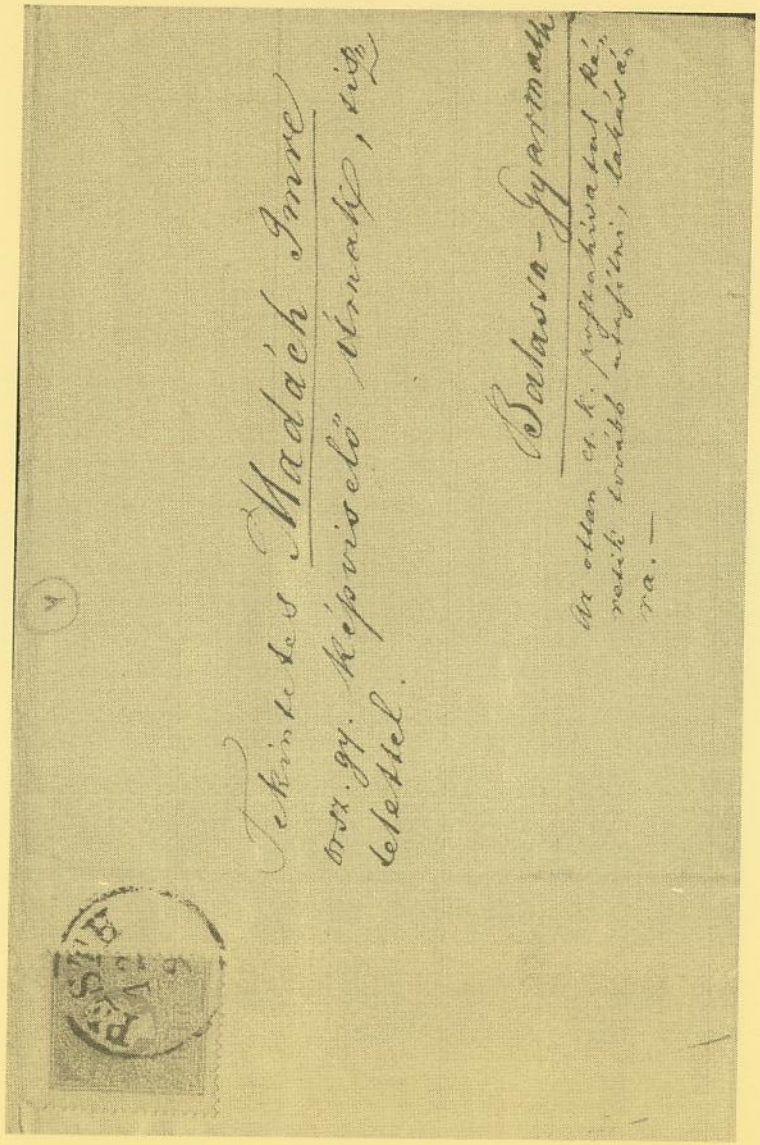

az helyet. Nem tudom, mi szándéka van kegyednek a' kiadásra nézve: én ohajtanám azt a Kisfaludy-társaság utján eszközölni, ami, remélem sikerűlne is. – Ha ohajtásom a kegyed akaratjával találkoznék, akkor sorról sorra kijelelném a' helyeket, hol – semmi esetre sem lényeges – változtatást gondolnék czélszerűnek; vagy belenyugvása esetében magam tennék rajta egy két tollvonást, aztán be mutatnám a társaságnak. Ezt bizton merném tenni visszautasítás félelme nélkűl. – Becses válaszát el várom. Fogadja leghőbb üdvözletemet a' gyönyönyert [!], mellyet nekem műve által okozott, a fényért, melyre költészetünket derítni hivatva van. Pest sep 12–1861 rokonérzelmű pályatársa Arany János. – Eddig az irás. Még nem feleltem 's rendkivűl ohajtnék feleletem előtt veled lenni. Vasárnap délre Szentiványinál leszek Szakalban, estve haza jövök Te már 100 esztendeje nem vóltál nálam s tudod Anyám is mi különös tisztelőd. Ha lehet ~~pá~~ Pálom jöj el akkor. De mielőtt Pestre mégy minden esetre, mert más tárgyban ugyan szintén nevezetes megbízásaim volnának. Meg kivánnálak ölelni és cárpálni egyszersmint. – Azonban most már valami bolond Istók féle betekintésről szó sem legyen, mert még Sztregova inkább lehet Debreczen, mint te bolond Istók. Ölel

Igaz barátod
MImre

208.
Dessewffy Ottó Madách Imrének [2.]
Vanyarc, 1861. okt. 3.

1947/eln Nógrád megye el/ö Alispánjától

Bizottmányi tag
Madách Imre Úrnak!

Folyó hó 9^{én} 's a /zükséghez képest a kovetkezö napokon reggeli 10 órakor BGyarmaton a /zokott helyen törvény/széket tartani ohajtván,

~~melyre~~ arra Táblabíró Urat ezennel meghivni /zerencsém van. –
Költ Vanyarczon 1861 evi October 3^{e}

Elsö Alispán
Dessewffy Otto

[Címzés:] 1047/eln / Nográd Megye el/ö Alispánjától / Bizottmányi tag / Madách Imre Urnak / Szakal / up ~~BGyarmat~~ / Hivatalból / A. Sztregován

209.
Madách Imre Arany Jánosnak [1.]
Alsósztregova, 1861. okt. 3.

A. Sztregován
1861 Oct. 3^{án}

Különösen tisztelt Hazafi!

A nagy lelküeket szokás adományokért is zaklatni nem a' fukarokat. Igy teszek én is midőn ismét 's illy hamar nehány óráját akarom el rabolni. De amit személyesen alig mernék, azt levél álltal mégis teszem, mert a papír nem pirúl. – Ide zárva küldök egy színdarabot. Korántsem akartam én abban Csák Mátét egész nagyságában rajzolni, mibe egy Kisfaludy Károly bele fáradt, csak végnapjaiban akartam a' haldokló oroszlányt fel mutatni. Nem tudom azonban sikerült-e ez is, és különösen nem vagyok képes meg itélni, a' rendkivűl egyszerű cselekmény volna-e képes színpadon hatást tenni. – Nem eléggé megbecsűlhető baráti indulatába, mellyet már olly nagy mértékben tapasztalni szerencsés valék, vetett bizalommal kérem tehát Kegyedet, szakítson ismét nehány becses órát ideéből számomra, s itéljen müvem felett bel értékén kívűl különösen azon szempontból is, alkalmas-e színre, mert jól tudom, mi nehéz s különszerű ennek is megfelelni tudni. – Ha alkalmas, akkor lesz kegyes a színházi biráló bizottmánynak be adni; ha nem, hozzám vissza küldeni. Ez utóbbi esetben meg kisértem egy mást, ese-

ménydusabbat kicsiszolni irományaim közűl s még avval alkalmatlankodni; ha az sem lesz jó, én is azt mondom "non omnia possumus omnes„ – 's keresek más utat, ~~hol~~ mellyen valamit birok, semmi esetre sem csüggedve Kegyednek <...> először közlött müvemre írt szavai után. – Mért választám irományaim közűl épen ezen színmüvet végleges kidolgozásra, annak oka részint különös vonzódásom a' tárgyhoz, részint az, hogy Csák Máté neve egy idő óta literaturankban kezd felelevenedni, én pedig minden önkénytelen utánzás elkerűlése végett Szász Károly Csákjat sem mertem mind e' napig elolvasni, csak ma fogok hozzá, – ezért siettem enyémet is elkészíteni. Egyébben fogadja leg őszintébb tiszteletemet, 's bocsáson meg az alkalmatlanságért.

alázatos szolgája
és tisztelő honfitársa
Madách Imre

210.
Madách Imre Veres Gyulának [1.]
Alsósztregova, 1861. okt. 11.

A.–Sztregován 1861. okt. 11-én

Hirlelő.

Az A.-Sztregovai hires Promontoriumon, mely a tokaji hegygyel ugyanegy szélességi fok alatt fekszik, visszavonhatlanúl folyó hó 16-án fog a szüret kezdetni. A vendégek elfogadására a szivességen kivül ékes borház szolgál, a többit pedig jó barátok közt majd csak megadja az Isten. – A ki pedig nem átalja házigazda meghivásomat konokul el nem fogadni, azt a csakhamar beállandó ádáz német törvényszék el fogja ítélni vagy két itcze tavalyi bor benyakalására, vagy egres szőlővel megtöltendő mordály vet véget gyászosan életének. – Ezt önalkalmazás végett jónak láttam véled közölni, mint

igaz barátod:
Madách Imre

211.
Nagy Iván Madách Imrének [2.]
Pest, 1861. okt. 21.

Ti/ztelt Barátom!

Az még is „ménykű" dolog, hogy Te olly halk, jobban mondván, ne/ztelen ugrá//al az Olymp tetejére ju/s, mert hát Toldytól kelljen azt nekem meg tudni, (vagy sejteni) hogy az irodalmunkban páratlan 's „nagyszerű" „az ember tragoediaja"nak atyja Te légy?
Egy rövid év alatt két téren aratni babért! – az nem mindennapi dolog. Nem Nógrád, – a Haza di/ze vagy Te már!
Fogadd dicsőségeden ő/zintén örvendő baráti nyilatkozatomat, ki vagyok egész /zívvel

híved

Pe/t, octob. 21. $\overline{86}$1. Nagy Iván

[Címzés:] Tekintetes Madách Imre úrnak / ti/z. / u. p. Szakal. / Sztregova.

212.
Arany János Madách Imrének [2.]
Pest, 1861. okt. 27.

Pe/t, october 27. 1861.

Édes Barátom!

Hagyjuk a teketoriát, igy bizalmas társalgásban könnyebben megértjük egymást.
Nem akartam írni, míg tragédiádon végig nem haladtam é/zrevételímmel, de úgy látom, hogy ez kissé több időt vesz igénybe, s én másfelé is el lévén foglalva, nem űlhetek rajta folyvást. Pedig az idő sürget: /zeretném művedet minél előbb látni nyomtatásban.

Itt küldöm jegyzeteim egy ré/zét. Ezekből megláthatod, milyen termé/zetűek azok. Alig némi kivétellel a legkülső technicára tartozók. Mily kár, hogy ilyenek fordúlnak elő: szerintem az „ember tragoediája" egy Dante vagy Goethe techikajával [!] remekmű volna. Így is az, de felűtes [!] olvasó fenakad az apró rögökön.

Engedelmed folytán már bejelentettem a Kisfaludy-társaságnak. Neved még tudva nincs: tőled függ, mikor legyen napfényre hozva. Föltéve hogy nem ellenzed, e hó 31-én, a csütörtöki ülésben fel akarok belőle olvasni egy pár /zaka/zt. Egyébiránt a kiadás saját /zakálamra is megtörténhetnék, miután fel vagyok hatalmazva, mi jőjön azon 60 ives vállalatba, mely a pártolóknak ígértetett.

Az e vállalatba fölvett művekért mérsékelt tiszteletdij is jár (kis ive 20–30 ft); a mi ugyan nincsen arányban műved értékével, de én elönyösnek látom föllépésedre, hogy az a kisf. t. aegise alatt történjék. Munkádra így több figyelem fordúl, s nem le/z kitéve annak, hogy olvasatlan maradjon, míg maga magát valahogy ki nem küzdi a homályból.

Ha tehát nincs /zavad eljárásom ellen – ha javításaimat ré/zben, vagy egészben helyben hagyod, vagy újakkal pótolod, küldd vissza azokat minél előbb hozzám, mert nincsenek meg párban, s kéziratodon nem változtattam /emmit.

Ha módo/ításaim nem tet/zenének, vagy ha átalában semmit nem akarnál is módo/itni (kivéve néhol a helyesirást, mert azt minden e/etre kell) azt is irdd meg. A munka megjelenésére ez nem akadály; csupán éretted ajánlottam változtatást.

Mihelyt az el/ő küldeményt, é/zrevételeiddel megkaptam, azonnal kezdhetnők a nyomást. A mint aztán a munka előbb halad, időről időre kicserélnők é/zrevételinket. Arról biztossá tehetlek, hogy jegyzeteim mind csupán effélék le/znek, s mindig kevesbedő /zámmal. Lényegesebbre nem fognak vonatkozni: compo/itió, oeconomia &c. mind teljes. Sőt az /em fog talán több/ször előfordúlni, mint itt egy pár e/etben megtörtént, hogy a gondolatra tegyek é/zrevételt.

Csákot vettem – de nem adtam még be a /zinházhoz. Véleményem /zerint előnyös le/z rád nézve, ha Csákot nem is ösmerik,

míg a „Tragédiát" nem olva/sák. Úgy találom, hogy ebben – daczára hogy a /zereplők elvont e/zmét képviselnek – még is több a drámaiság is, mint Csákban. Hanem erről másszor.

Fogadd leg/zivesb üdvözlésemet!

tisztelő és /zerető
barátod
Arany János

U. i. Úgy látom, /enki /em tudna inkább hozzá/zólni aesth. és irodalmi kérdésekhez, mint épen te. Én egy irodalmi lapot /zerke/ztek; igen nagy /zűke van nálam dolgozótársaknak. Nem lennél-e /zíves támogatni? Hallom és tudom, hogy régebben működtél journalístikai pályán, habár má/ /zakmában. Irhatsz álnév alatt is vagy név nélkűl. Értekező czikk, bel vagy kül irodalmi termékek ismertetése, birálata &c mind lapom körébe vág. Ne vond el tőlem munkásságodat.

1sső szin.

„Dicsőség a magasban istenemnek." Ez em nagyon /zemélyes, erőlteti a hangot: s a mérték miatt lát/zik betoldva lenni.

„Részünk csak az árny" s alább:

„Fényében ily osztály ré/zt…" Ellenmondásnak lát/zik, ha csak úgy nem ve//zük hogy az árny ré/ze a fénynek. Lehet talán így is.

„Imádjuk őt a végtelen kegyért, hogy" ez a hogy kivált ~~sorvégen~~ lyrában, sorvégen, ~~ez~~ rosz. Nem lehetne /egítni rajta?

„Be van fejezve a nagy mű, igen
S úgy összevág minden, hogy azt hiszem
Év milliókig szépen elforog
Mig egy kerékfogát újítni kell." – E sorokban az azt hiszem, kissé furcsa: de az egész négy sor mester emberes önelégültsége is komikai /zinben tünik fel. Annyival inkább, mert a darab elején van, s elsö /zava istennek. Nem lehetne majestaticusabb hangúval cserélni föl? Rám oly hatást tett elő/zör, hogy félretettem a művet s csak Jámbor Pali /ürgetésére vettem megint elő.

„Sverák" (több helyen). Szférák, vagy sphaerák (σφαιρα = gömb)

„dőre /zikra – a dőre csak hézagpótló epithetonnak tetszik, szikra és „világa" képtelen ro/z rím. egyikben i–a hangzók, másikban á–a.

„Két golyó küzd egymás ellen,
Szétszakadni, öszeesni" – az utóbbi sor syntactice és grammatice homályosan fejezi ki a gondolatot.

„Csillaga a /zerelemnek" – ez talán frivol itt, annyival inkább, mert még akkor nem volt az, de különben is csak a föld fia nézheti csillagnak azon sphaerákat, angyal nincs oly opticai csalódásban.

„Itt enyészők omladéka" – Ha a teremtés után mindjárt kezdődik a /zínmű, talán nincs helyén enyésző világokat látni még.

„cserélnek – felettek" nem igen jó rím: é–e=e <,>–e.

„öröké" – örökké (mert örökvé-ből). A helyesirási hibákat ezentúl nem jelölöm ki, majd kijavítom, ha kezemen megy át a correctura.

„De még ha is, másitni nincs erőd." A ha is nem magyar. („Vagy, ha igen, másitni nincs erőd.")

„Méltó-e illyen öreg urhoz"... Az öreg úr nagyon Goethés, Mephistós. – Nem lehetne mindenütt más czímet adni. Bornirt ember ilyesekből ordítja az utánzás vádját.

„Hozsánna, úr! (2ik személy) „ki /zent törvényt /zabott (3ik /z.) Jó volna egyeztetni, kissé visszás.

2ik szín.

(„Verő nap" – Verőfényt mondanak, verőnapot nem.)

„Ah, milyen édes, milyen /zép az élni". Nem tudom, comma jö-e az az után, vagy élni főnév helyett áll. Mindenkép bajos. Igy kiáltatnám fel Évát:

„Ah, élni, élni! mily édes, mi /zép"! emphaticusabb is, vers, nyelv is jobb.

„Mint hogy ha <"> ellenséges idegen"... E több/ször előforduló „mint hogy ha" nagyon kitűnteti a vers nyügét. Tán inkább egy egyhangú interjectio kellene elébe: Hah! Nézd! Ah! mintha....

„Itt kebleden, ugy lát/zik, hallom azt még." (Az égi zengzetet.) A lát/zik helyett jobb tet/zik, mert nem láthatóról be/zél Ádám. Az egész édeskés modern bókja a /zerelemnek, valamint az Éva complimentje is Ádám szemére.

„fejelne" helyett talán feselne; az a fejelés elő/ször a csizmát juttatja e/zünkbe.

„Kétkedve állok mégis újra meg" – kétkedve-e, vagy késkedve? az utóbbi /zokatlan.

„az öreg úr"... L. fentebb.

„mint bamba gyermeket" Anachronismus Ádám irányában. Neki nem lehet fogalma erről. Később (midőn visióban él) nincs anachronismus, mert mindent tudhat, most még nem.

„trágyatúrony" a túronyt nem ismerem. Tán érthetőbb volna, ha nem /zebb is: „De trágyadomb gyanánt..."

„Tenyészni kis körödnek lágy ölében"... lágy ölén. A nélkül is /ok a catalecticus ($5^1/_2$) vers /or. Ritkítni kell, a hol lehet, mert végre sem /zabály ez a jámbusban, hanem kivétel.

„araszt" helyett mindenütt jobb arasz, ha csak mérték nem parancsolja úgy.

„ha aztat élvezed"... Aztat elég népies, de megtagadja a nyelvtan. El is lehetne kerülni:

„Tudsz, mint { az / egy } isten, azt ha élvezed."

„Még is csak zsarnok...." Kemény. „Még is nagy zsarnok"...?

„A dícs kissé kitisztúl".... Ez a dícs igy magában /zokatlan, a gloria helyett, melyet dicsfénynek fordítnak. Azonban látom, hogy erőseb volna, ha meg/zoknók. –

„A vén tagadás kísért...." A metrum jajgat. Tagadás, lehetne — ∪ — mert az el/ső syllaba hangsulyos, de „a vén | taga | dás" bajosabb". –

De látom, nehéz igazítni, hogy meg ne ront/uk a praeci/iót.

„Segítsetek / Ti elemek / Az embert nektek / Szerezni meg..." } Ilyenekben mutat Goethe nagy lyrai virtuo/itást... ez olyan, mint a Nagy I/tván fordításában Goethe. Hanem rövid, s maradjon. –

„Mindkettőt más-más látkör vesz körül." Határozottan hibás a syntaxis. Veszi kell, okvetetlen.

Talán így:

Mindkettőt más-más láthatár övedzi.

„látköröd kivűl" – lehet, mint kétség kivűl. De megakad ám rajta Boeotia!

~~„A legmagasbat embernek tekinted"... Talán nem tiszta. Azt akarja-e mondani: istent is anthropomorphisálod, vagy csak ezt:~~

~~És ember, a mi legmagasb neked"?~~

„Ép úgy tekintünk meg mi..." „Meg mi" ſzokatlan rend: „Mi meg ép úgy tekintünk.... volna helyes rendben. „Mi meg ſzint'úgy – a vers roſzabb, de érthetőbb.

„E porvilágot választván"... A participium visszás. Könnyű volna segitni:

E porvilágra közzénk mért jövél?

„kimérett életet" rosz hang. Szabályos életet?

„De mondta az úr, hogy büntetni fog." Hiatus is, a meg szócskának sem ſzabad volna elmaradni:

„Megmondta isten, hogy büntetni fog."

„napsugaras napok közt" – egyik nap pleonasmus.

3ik szín.

„Minőnk egykor volt"... nehéz. „Mint egykoron volt"?

„A míg ipar lesz és házä belőle" – Tán igy:

„A mig belőle hon lesz és ipar."

„daczolsz a tiszta égnek" daczolni valamivel. Inkább vesszen a rím.

„Mely jár nyomában, a lehangolásban"... rimel. Lehetne igy:

„A mely nyomán jár, a lehangolásban."

„De hogyha a hálának pántja" csunya ez a nem is tiszta magyar pánt.... kapcsa? csatja? örve? stb.

„Mit dőre tervvel ember alkotand..." nem tudom, magáról ſzól-e Ádám, vagy másról. Ha az elſő, akkor visszás, hogy önbizalma daczára tervét dőrének mondja, ha a leendő nemzedékről – anachronismus tudnia, hogy dőre tervek is leſznek. Olyannak kell képzelnie ivadékát, mint maga.

„Segélyed ſem ſzükségelném" Nem versbe való ez a ſzükségből faragott ſzó.

„Ahhoz segélyed tán fölösleges"?

„Tán czérnaſzál" gemein ez a czérna... fonál kellene inkább. Vagy: hajszál &c.

„néked még daczolhat. L. feljebb.

„bir veled daczolni.." aztán a köv. ſorban:

„S Csak is ez az...<"> mi énvelem daczol"

„Elrejtve zajtalan mert működik" – Az inverſio nagyon kemény.

„Hogy, mert elrejtve munkál, s zajtalan, „

„Hadd meglátnom hát azt *a* működést"... Nehéz a ſpondeustól

„Hagyd megtekintnem hát e működést –"

– „Mely rám befolyhat" – messze van a praedicatum a subjectumtól. Az inciſumok nagyon elfordítják a beszéd értelmét. –

– „silledsz" = sűlyedſz... az ilyet majd az orthographiánál meg kell javítnunk.

– „más felettettek ha nincs„ nehézkes in verſio.

∪ ∪— ⏑ „Hogy fáztok ápoló gond s kéz ne'kűl,

„Rokonibbat mint a rideg öreg volt." Rosz vers, rosz hang.

„Ki nyájasabb lesz, mint a zord öreg. „

„szép szerény fiú az". – az nem kell.

„szēllĕm = vĕlĕm" – nem jó rim, mert — ∪ = ∪ ∪

„Ha felveszem képem, leroskadasz"

„Ha fölveſzem saját képem, leroskadſz<">

S eme két féreg itt megsemmiſül."

„a mint kértek, már határozások" (vannak.) Nehéz magyarban az ilyen. Vagy határozátok? Úgy jó.

„és az egynapos légy" – A légy, egy az hogy nem igen poétai, más meg hogy a catalecticus verset ſzaporítja. Nem volna jobb:

„A ſzázados fa 's egynapos rovar?"

„mi változunk csak" – a csak nélkűl is ugyanazt az értelmet adná, több empha/issal, jobb verssel.

„betöltöd czélodat te is hát" a hát megint kimaradhat.

„szorítva az" hiatus.

„Ez visszapillantása az öregnek" – nem értem tisztán. A másik ſor nem tudom ſzándékosan rimel-é? Tán könnyebb volna igy:

De ifju keblem forró vágya más:
Jövőmbe vetni egy pillantatot.

4ik szín.

„Hiába hivod azt" – A hivod (ruf/t) magyarban nem teſzi azt ki: segélyűl. Talán kéred, noha ez gemeinabb.

„mi bűbájt bir sajátul" – veszett hang, rosz syntaxis.

„Ki e nő és miféle bája van"
„lényéhez ragadja" – nem volna jobb:
„Lerántja porban fetrengő magához"?
„Mit tegyek tehát" – Nem volna jobb tegyen? (t. i. a bölcs király kiről Pharaó beszél) akkor jobban jőne a következő két /ora Luczifernek. Vagy ott a tudás a /ubjectum, meg az erő? Nehéz érteni e két /ort: „Nincsen más hátra, mint hogy a tudás (saját) létét tagadja (a bölcs király) s az erő kaczagja (a bölcs királyt); vagy pedig: nincsen más hátra, minthogy a *tudás* (saját) létét tagadja, s az erő (ugyanazt) kaczagja." – Kell vele tenni valamit, mert „brevis e/fe laborat, obscurus fit."
„Mit az erős rak, s állitván utódot Jármába, meghal." Az utóbbi két praedicatumot az olvasó az erősre értheti inkább.
Miért él a pór? gúlához követ
Hord az erősnek, s állítván utódot
Jármába, meghal.
„Neked hitvány szám" – jobb metrumot ad: silány.
„Mint a hatálynak én" – a hatály jobb metrum ugyan mint a kitörlött erő, de ez erő/ebb.
„Mint az erőnek én.
„Te meg tiltsad be" – szabályos de erő/zak látszik, „Csitítsd el?"
„aztat az igával" – az igával azt.
„Hőgy ăz ā népjaj" – „Hogy a nép jajja" vagy „e nép jajja" ha a specialis vonatkozás el nem maradhat.
„És véled én" – a véled ige is: olvashatja szórakozott igy:
„És véled, én?...,.." – És én veled. Semmi a metrum.
„A végezet elítélt állata" – Nehéz hang. Talán:

„A {végzés / végzet} arra ítélt állata" (a mit t. i. Ádám elmondott)

„Mit vágyol mást –" vágyni valamit? Igazitni könnyű volna: „Mi vágyad más?"
„e ha/ztalan e dőre fecsegéssel" – a dőre igen sok/zor jő már elé. Itt lehetne: balga fecsegés.
„mely arczaidnál" – úgy veszik, hogy arcz egy van (Gesicht), orcza kettő (Wangen)

„Mely arczodat legyinti s elröpül"
„Vékonyka porréteg marad utána = az arczon? nem, a földön. De amúgy érthetni előbb: „marad, hol el/záll"
„tanyázik" Lehet s jobb is: tanyáz.
„něm ăz égrázó fergeteg" –
„S mindezt nem ég- s földrázó fergeteg" vagy:
———————— a meñyrázo fergeteg –
„Egyesekből mely egy egészet alkot –" nem zeng. Talán igy:
„Mely egyesekből nagy egészt csinál."
„Vezes, vezess Lucifer új helyemre." –
„Vezess, v.[ezess] új czélra, Lucifer. (?)
„tört reménnyel stb.... Nehézkes. De maradhat is.

———————

5ik szín.

„Nézd, arra ment atyád el....
„Nézd, arra ment el gyors hajón atyád"
„S vezesse közzénk hős atyádat épen.
„bú emészti itthonn – Csak: honn.
„Istennek átka űl....
„Csak a /zerelmes nőnek van joga
„túlerőre jőne" = jutna, v. kapna.
„ki /em /zólit szavazatom miatt"... Miatt nem jó. Ért, vagy végett kellene.
„És senkinek sem kell a /zavazat"
„Mit kezdjen már az ember" – Németes.
„Unalmas élet! Mittevők legyünk már?"
„Egy gyönge kis zavar nem ártana"
(Nem volna rosz egy kis zenebona)
„El innen, engem illet e hely itt.... germanism.
„Odább! ez a hely itten az enyém:"
„Koszorúzzad meg."
„No csak, virágozd fel az állatot"
„Nagyoknak asztalánál –
„Gazdái asztaláról...
„Unalmas árnyjátéktoknak nem-e / Kopogtat szintén véle bé határa." } Nehéz. a nem-e nem is jó magyarság. határ és kopogtat rossz tropus is.

„Unalmas árnyjátéktoknak vajon
Nem áll-e majd be rettentő határa"
„Ah Miltiadesz, mért is jösz, ha nőd
(N)Sem bir örülni jöttödön. – Fiam,...."
„Oltárodnak fölébe szentelem. –
„Szentelve tűzöm oltárod fölé."
„E hitvány nép csak békót érdemel. Mely (a mely a békóra vihető inkább)
„Hiszen csak békót érdemel e nép,
Mely
„Mint (az) enyém." Segitni rajta valahogy, mert erő/zakos.
„Hát még, ha tiszta, mint ez az enyém,
„Oh igen" – „Oh, nagyon.
„Te nő meg, a ki a paradicsomból".... Másutt nem emlék/zik Ádám paradicsomi voltára. És ez tán jobb is. –
„Nem-e borzongat... Ro/z fűzés: Nem borzongat-e. – Az a nem-e mindenütt rosz.
– Nos vitéz, ugyan
Nem borzongatja kissé tagjaid
A torzképű halál hideg /zele?
„nem olyan édes a /zabadság"...
„Pedig nincs olyan édes a /zabadság
Neked, a milyen fájdalmas nekem volt. } maradhat is.
6ik szín.
„szegletes asztal" (az instructióban"). Vajon nem inkább kerek asztal volt a rómaiaké? (Lásd pl. Rich Diction. Antiqu. Mensa.
„Ki van köztünk ki hisz még istenekben – sok i sok k,
„Ki hinne köztünk még ez istenekben?....
...Vagy ki az, dusabban } rosz hang, sok k, sok ki; és a
ki kedvesét kitartja?... } maitresse kitartás modern.
Ha is. = Ha birnád is. Valahogy a versbe férkeztetni.
„vágyol gyönyört" – gyönyörre vágysz (még jobb, ha nem ikes)
„S nem esz meg-e'" – határozottan hiba.
S te nem rút féreg martaléka lészsz-e? vagy
S nem esz meg a rút féreg téged is?

„ha egy kis vér futott" germanism. ömölt.
Jó van jó = Jól van, jól.
„Szemedbe tartom stb. Sejtem az értelmét, de fátyolzott gondolatnak is homályos. –
„Már benne lappang a fekete halál". Nem jambus.
„Lappangva ég a fekete halál" inkább menne talán.
Hippia és Cluvia dala. Igen jó gondolat, de lyrai zöngelem nélkül.
„Kisértett a nagyok agyában Es spuckte. Német.
„Vagy nem vagy-e' jól?... – Nem magyar. A magyar jól van mikor nem beteg. Az ilyen jól esik neki.
„Nem jó pihenned férfi keblemen??
„Ah, jól esik. –
„A boldogság komolylyá hogyha hangol, } nehéz.
Azt tartom mely kaczag nem is valódi
„Mintha me//ze multba /zállnék" – Éva emlékezete a paradicsomra itt sokkal szebben van felhozva, mint az Ádámé fönebb. Így kellene tán Ádámnak is emlékezni előbbi lételére.
Ádám. „Ugy érzem" stb. Itt már homályos emlékezet. Annál /zükségesebb kijavitni az 5. scenát. –
hogy köre legyen = hogy legyen köre (Ádám imájában)
„mint dagadó párnákon" jobb mint ez: „mint a dagadt párnákon.
7ik szín.
Nem-é látjátok.... „Vagy nem látjátok? Hát nem?
testvér pánttal....
Hogy annyi hitvány, aljas tervezettel"... A hitványt /zintén a tervezet epithetonának lehet olvasni. Sub/tantiv. kellene Vagy: hogy annyi rabló,
„Hogy aljas czéllal annyi martalócz,
Kezében a /zt zászlót lengeti.
Lesujtom őt. Az őt nem tudjuk, a népre vitetik-e vagy a /zellemre.
Jobb igy: Lesujtom. –
L. És ha /zellem nála is lesz?
Nem-e' nemesb... – Hát nem nemesb?
„társt" – erő/zak.
„nem-e' hisze/z már... Hát nem hiszesz már.

S ti még is mindig.... Nem kell a köt/zó s mert participium előzi meg.
„meztellábas" .... Nem megy, lehetne pőre lábas.
„megszámitottak" – Nehéz, a stil, nem a vers. –
Számlálva vannak…
Mert megszámítvák...
Ha is, mit nyertem?
„S mit nyertem volna?…
S igy elkárhozott.... elkárhozom.
nem-e nagy eszme? hát nem nagy eszme?
„midőn egy éjt meglepte táborát… Nehéz.
„Nevezetes! (merkwürdig) „Ez különös." ....
gátolni már győzēlměm.... – győz mindig hoszu.
szeretlek – Nincs mód, flexió-formát csinálni!
Nincs tiltva tán, hogy én /zeresselek?
Hol csak nekünk /zeretni nem szabad
„Szeretni hol csak nékünk nem /zabad."
dacolni mindennek… nem neki, vele.
„Szemetlenség" egész más, mint Szemtelenség. „Arczátlanság" lehetne.

[Címzés:] Tekintetes Madách Imre urnak / tiszt. / B. Gyarmat / u. p. Szakál / A. Sztregován

213.
Bérczy [Károly] Madách Imrének [1.]
Pest, 1861. okt. 29.

Pest oct. 29. 1861.

Kedves barátom!

Kéziratodat Eötvös Pompérynak adta át, ki azt a napokban fogja a „Magyarország" hasábjain közölni.

Pompérytól én a czikket el akartam kérni, de ő nem bocsátotta ki /zerkesztői körmei közűl s igy én sub spe rati abban maradtam vele,

hogy ő azt nyolczadrét alakú hasábokkal külön 300 példányban lenyomatja s neked megküldi. Ha ellenvetésed volna, a forduló póstával légy /zíves ezt nekem megírni.

Boc/ass meg, hogy válaszom illy /oká késett; – több ízben kerestem először Eötvöst aztán Pompéryt, mig találkozhattam velük s c/ak most, mióta a hegyek közűl beköltöztem, járhattam el az ügyben. S ha bizományosi reputatióm nem veszett el egészen előtted, parancsolj jövőre is minden szive/ségre kész

barátoddal
Bérczyvel

214.
Madách Imre Arany Jánosnak [2.]
Alsósztregova, 1861. nov. 2.

A. Sztregován
1861 Nov 2án

Tisztelt kedves Barátom!

Valóban el kényeztetsz szivességre és barátságra, szivességet és barátságot halmozva. Velem közlött észrevételeidet, ha mind egytől egyig nem helyeselném, csak szegénységemnek adnám igen sajnálatos bizonyságát. Valódi Columbus-tojások azok, mint minden helyes észrevétel lenni szokott, az ember csodálkozik hogy nem jött rá magától. – Legfeljebb a' meglevőnek megtartásában mutatott túl-kiméletességed iránt lehet némi észrevételem, 's bár fáradságodat szaporítja, csak arra kérhetlek: törűlj bátrabban. – Hiszen egy átvont jegyzetedben is olly helyes javítást találtam, hogy egy veres keresztkével újra figyelmedbe vagyok bátor ajánlani. – Nehány helyen különösen jegyzeteid eleén a' hibát ugyan kijelölted, de javaslatot nem tettél. Miután nálam a' kézirat mása nincs meg, bár az eszmékre tisztán emlékezem, a szöveget nem tudom annyira, hogy a' változtatás alá eső helyeket új 's bele illőkkel pótolni képes legyek. 'S miután illy hely ugy is csak kevés van

(a' többek közt az ominosus "Be van fejezve a nagy mű e. u. t.„) kérlek pótold azokat is, mint a' többieket pótolád. Azon sok között, mit már értem érdemetlennel úgy is tettél, ez is mehet a soha nem viszonozhatom rovására. –

Nehány helyre nézve kell mégis némi indoklást felhoznom, korán sem azért, hogy azokat a' megváltoztatástól meg mentsem, mert jól tudom, mi a' szépirodalomban commentarra szorúl 's magát nem érteti, helytelen; de csak azért hogy előtted meg magyarázzam mit akartam vóltakép mondani, vagy mért mondtam átalában. –

Először is mit az anachronismusra nézve mondasz, tökéletes igaz. Sőt Ádám az általad kijelölt helyeken kivűl is többször beszél ollyanokról az első jelenetekben, mikről szorosan véve fogalma nem lehetett. Ezt én Lessing Laokoonjának "von den nothwendigen Fehlern„ czimű czikke nyomán merészeltem, – mellyben Milton költeményére vonatkozólag illy szabadságot szükségesnek állit. –

'S most menjünk a' többin sorba:

1ö szín

"Itt enyészők omladéka„ azért irtam, mert Lucifer is csakhamar e' hely után taglalván a' teremtés müvét, csak az anyagok össze gyúrásáról, keveréséről beszél, nem semmiből teremtéséről. – Mert a' mű folytán sokszor jő elő illy vonatkozás: "kezdet, vég, bolond megkülönböztetés, egynek vég másnak kezdet. –

Mindezzel csak előtted akartam magamat a logycatlanság vádja alól kitisztítani /:mit költészetben is ujabb költőink nagy többségének ellenében a' leg nagyobb hibának tartok:/ a publicumnak nem magyarázhatok 's így csak nátran ki vele. –

2ik szín

"Itt kebleden e. u. t. Tökéletes igazod van, a két bók bótos legény és komorna ömlengése. De úgy tartottam valamit kell a paradicsomi párral mondatnom, az egésznek teljessége végett, mi szerelmöket érintse. Igyekeztem is azt mentől rövidebben tenni. Azt ugyan gyanítom, hogy nem így beszéltek szerelemről mint én írok, de attól tartok, hogy úgy nem írhatok ahogy ők beszéltek. – Azonban tréfa nélkűl, e hely megint ollyan, hogy a' kézirat nélkül nem itélhetem meg, kimaradhat-e tisztán, vagy pótolni kell nehány más szóval s mivel? – Itéld meg kérlek és segíts te, vagy Ádám nem tud szerelmet vallani, s kihal a világ! "Trágyaturony„ tudtomra ez van műszóúl behozva a "Mistkäfer értelmében, az akademia szótárában azonban Trágyabogár áll. –

3ik szín

"Az egynapos légy„ – ezt biz én németből fordítottam, magyar neve "kérész„ de ezt nem értik, s igy csakugyan leg jobb lesz az "egynapos rovar„ –

"Ez vissza pillantása e. u. t.„ Lucifer úgy emlékszem azzal bíztatja Ádámot, hogy csak tűrjön, hisz lassanként majd keresztűl megy sok iskolán, de tapasztalatai meg maradnak, s ezekből abstrahálhatja a' tudást. Erre Ádám azt mondja, hogy köszöni, de nem él vele, mert hisz ez nem vólna egyéb mint visszapillantása az öregnek. Az ő ifjú lelke pedig pedig előre akar nézni a' jövőbe. – Igy akartam én e' helyet értetni, s midőn azt írod, hogy nem érted egészen, csak rám illested a "Gut gedacht und schlecht gesprochen„-t.

Ha lehet ez irányban javíts rajta kérlek.

4ik szín

"Nincsen más hátra mint hogy a' tudás e. u. t.„ Ez is olly homályos hely mint az előbbi. – Kimagyarázom ezt is. – Szó van mint emlékszem épen e' hely előtt Symphatiákról 's más olly tényezőkről, mellyek magukban semmiknek látszanak, kézzel meg nem foghatók s még is mélyen hatnak az emberek sorsába. – E tényezőket sem a' tudomány nem bírja megmagyarázni, sem a' phisicai erő hatalma alá hajtani. – Erre vonatkozik Lucifer gúnyoros megjegyzése, hogy ha így van, nincs más hátra, mint hogy a' tudomány kereken tagadja meg létezésöket is illy rejtett erőknek; a phisicai hatalom pedig kaczagja, gúnyolja, kicsínyelje azokat, hogy compromittáló tehetetlenséget e semmik irányában elpalástolja. – Hisz ez napjainkban is így történik ugy-e bár? – Ezen értelemben kellene tehát fentebbi helyet némileg megvilágositani. –

Mind ezek után arra kérlek tehát, hogy kivévén ha egészen érthetetlen helyet találsz, mellyen eligazodni nem bírsz s kérdést tartanál szükségesnek, megjegyzéseidet mint egy revisioúl ne is küld hozzám, valóban megszégyenítő az reám nézve, ki annyira megbízom benned, sőt megbíztam már akkor is midőn csak hiredet ismerém, hogy hidd el

nekem kedves barátom, ha az öreg isten Szabómesteres kitörése művem tovább olvasásától végkép elriaszt, s te azt roszalló itélettel vissza küldöd, – már azóta melegedtem vólna mellette, s Ádám utósó álmát a purgatórium lángjai közt álmodta volna végig. – Átalán csak azt ne hidd, hogy műveimbe szerelmes vagyok. Túl vagyok a' koron, mellyben magát az ember nyomtatva szereti látni. – Igen van nekem is hiúságom, nagyobb mint amaz, – semmi középszerűt nem adni világ elé. Ha irtam valamit, rendesen esztendeig rá sem néztem. Akkor elővehetém s megbírálhatám mint idegen művet, láttam hibáit 's vetettem tűzre. "Az ember tragediája„ vólt első melly a próba évet kiállván azon meggyőződésre hozott, hogy a' nekem jutott fejlődést el értem, most másnak kell itélni, – így hoztam azt hozzád. – Nevem nyilvánosságra hozatala 's minden egyébben tégy mint azt baráti rokonszenved sugalja, jobb helyettes az, mint maga a' helyettesített lenne. –

Amit a technicaról írsz, mind azt értem és tudom. Helyesen állt lapodban, hogy egyes tökéletes technicájú versszakok azok, mellyek képzeletünkbe ragadnak, népszerűvé teszik a' költőt s zengnek végig az országon. Nem is képzeled mennyit s mióta fáradok én, hogy jobb technicara szert tegyek, de hiában miután itt sok esztendőről van szó, kénytelen vagyok e rám nehezkedő átokban, mint valódi végzetben megnyugodni. Hogy csak egyet említsek, van sok apróbb költeményem, mellyek gondolatait legalább én eredetieknek s jóknak hiszem, – Neki álltam kidolgozásuknak újra és újra, – a' próba év végen a' göröngyös technica újra el iesztett, 's hogy még szekrényem egy szegletében élnek csak annak köszönhetik, hogy más emlékek is csatlakoznak hozzájuk. –

Csák végnapjaira tett rövid megjegyzésedből azt olvasom ki, hogy biz abban nincs dramaiság. – Már ez drámában nem csekély baj ám. Nincs nagyobb calamitás mint egy középszerű mű felmaradása. Valamikor kibukkanik, ha nem előbb, hóltunk után compromittál vele valami szívtelen jóbarát. Kérlek tehát csak minél hamarább tűzbe vele, azonban az auto da fée után is szívesen veendem rá nehány észrevételedet, mert abból csak tanúlhatok jövőre. – Mind ez mit irok leg őszintébb meggyőződésem, nem tartanám magamat méltónak barátságodra, ha színeskedni akarnék előtted; úgy mint tőled is mindég a' leg egyenesb igazságot reménylem, – sőt mentől bunkósab' mentől távolabb eső lesz Csákra tett igen szelíd észrevételedtől annál jobban látom, hogy szeretsz. – Megtisztelő felszólításodnak lapod iránt, igyekezni fogok megfelelni, Vajh ha képes lennék legalább némi csekély viszontszolgálat álltal hálámat tanúsítani. De csak egy feltétel alatt válalkozom, ha közleményeim iránt még szigorúbb leszesz mint bárki máséi iránt, azokat törlöd változtatod v. el veted czéljaid szerint. – Ha ezt vagy azt tárgyaltatni, vagy valami művet ösmertetve látni kivánnál, értesitsd [!] 's ha bízom magamban, megkisértem. – Mióta csak e' levelet írom, palócz munkások a' kertben folyvált [!] egy nótát énekelnek, meg nem állhatom, hogy ne részesítselek benne:

Fel ment a' kis kecske
A' fára
Zöld ágat szakított
Szájába.
—
Igy van jó, úgy van jó
Igy van jó –
Másnak a' rózsája
Vólna jó. –

Most bocsáss meg hosszú levelemért, s tarts meg becses emlékedben.

igaz tisztelő barátod
Madách Imre

215.
Madách Imre Nagy Ivánnak [4.]
Alsósztregova, 1861. nov. 2.

A Sztregován
1861 Nov 2án

Tisztelt kedves Barátom!

Hogy leveledre illy későn válaszolok, ne gondold, hogy az nagy örömet nem okozott vólna. – Akár mi tapsainál a' publicumnak (ha még

egyátalan lesznek tapsok) sokkal jobban esik régi barátunk résztvevő megemlékezése. Különös története van ennek az ember tragoediájának. – Valóban igaz habent sua fata libelli. – Már több esztendeénél, hogy készen van. Említettem több ösmerőm előtt hogy írtam egy költeményt, mellyben Az isten, az ördög Ádám Luther Dantón, Aphrodite, boszorkányok s tudjisten mi minden játszik; hogy kezdődik a' teremtéssel, játszik az égben az egész földön az ürben – mosolyogtak rá, de olvasni nem akarta senki. – Végre múlt tavasszal Szontagh Pál barátunknak fel olvasám s ő sürgetet adnám Aranynak birálat végett. – Oda adtam, azonban mindjárt az első lapon, az isten így szól:

Be van fejezve a' nagy mű, igen,
S úgy össze vág minden, hogy azt hiszem,
Évmilliókig szépen el forog
Még egy kerékfogát ujitni kell. –

illy frivol passus az egész műben nincs több, de ez ott vólt, s ezen Arany esztetikai érzéke annyira megbotránkozott, hogy le tette s hólnapokig feléje sem nézett, még Jámbor Pál kérésére és sürgetésére újra kézbefogta, s megtetszett neki. – Mig mi Pesten együtt vóltunk, az alatt vólt az iromány Aranynál, más példányom nincs, mellyet közölhettem vólna, annak pedig hollétét annál kevésbbé vólt kedvem el árulni, mert a' soká tartó letartóztatás a siker nem nagy reményével biztatott. Innen van az, hogy te arról mit sem tudtál. – Avval pedig dicsekedni, hogy ezt írom meg ezt írom s aztán soha sem születik meg semmi, hiuságomat sértené. – A nemzetiségi ügyben készitettem egy beszédet, de az események gátoltak azt az országgyülésen el mondhatni. Közöltem azt Eotvössel s ő olly kitűnőnek találta, hogy mint mondá e' tárgyban jobbat készíteni nem lehet. Pompéri a' napokban fogja kiadni lapjában 's gondolom külön röpirat képen is, ajánlom baráti figyelmedbe, ki olly élénk részvétet tanúsítál irántam, millyet soha feledni nem leszek képes. Találsz majd benne tőled kért adatot is. – Most szándékoztam Pestre rándúlni, de olly rekedtség fogott elő, hogy nem mehetek, a holnap utáni gyűlésre is csak azért megyek, hogy ne gondolják mint ha tán félnék s lássák, hogy nem tudok ~~besze~~<...> beszélni. – Ha én be ju-

tok hozzátok biztos lehetsz, hogy fel kereslek, de te akár hányszor jársz erre s nem örvendezteted barátidat látogatásoddal, e szemrehányást Szentiványi Bogomer is osztja velem, keserűen panaszkodott. – Kedves nőd kezeit csókolom s téged kérlek tarts meg továbbra is becses barátságodba, ki vagyok

igaz barátod
Madách Imre

216.
Madách Imre Pompéry Jánosnak [1.]
Alsósztregova, 1861. nov. 2.

A. Sztregován
1861 nov 14^{án}

Tisztelt kedves Barátom!

Most tudtam meg Bérczy barátunktól, hogy Eotvös báró a' nemzetiségi kérdés ügyében készitett dolgozatomat neked adta át. Ezen igen örűlök, ha nekem vissza adta vólna is, ez vólt vele szándokom. Csak arra kérlek add ki mielőbb mert nem tudjuk "sem a' napot sem az órát„ mikor azt mondják ezt nem szabad többé. – Azonban miután nevezett dolgozatom a' leg Competensebb birálótól, kinek egy helyeslő észrevétele is már méltó büszkeséget költhetne bennem, B. Eotvöstől a' leg nagyobban helyeseltetett s dicsértetett, szeretném azt mint külön röpiratot is kiadva látni. Ajánlatod mellyet Bérczy álltal tettél hogy 300 külön nyomatot küldesz nekem, nem szükséges. Küldj nekem csak 10 illy külön kiadványt, de nyomass vagy 500 példányt 's hozd kereskedésbe mint kiadó. Én magam részéről mást nem kivánok, mint hogy csinosabb kiállitásban s jobb papíron eszközöld, mint az országgyülési beszédeket. – Ha munkámnak valamellyik <…> német lapba átvételét eszközölheted vagy német kiadását kiviheted, barátságod új bizonyságául veendem.

Igaz, a 10 példányon kivűl tiszteletdíjúl már régen igért, de mindeddig hiába várt photographiádat 's sajátkezű leveledet kivánom mielőbb. Akkor becses lapodba rögtön küldök ismét egy czikket, melly már készen van s tőlem telhetőleg a' legjobban igyekeztem azt elkészíteni. De ha te nem sietsz alkalmasint hasznát nem fogod többé vehetni. – Egyébben köszönve nemrég tanusitott barátságodat is, a' nevelő iránti felszólítás közlésével, becses barátságodba ajánlott vagyok tisztelettel

igaz barátod
Madách Imre

U. I. Nevemet kiteheted. –

217.
Arany János Madách Imrének [3.]
Pest, 1861. nov. 5.

Pe/t, nov. 5^{én} 1861.

Kedves Barátom!

Az az én /zerencsétlenségem, hogy mikor már egész napi gépies és egyéb-ies foglalkozásban elfáradtam, akkor jut egy kis időm levelet irni az én örökké zúgó és többnyire csábult fejemmel. Innen van, hogy míg a te leveleid az érzelem teljében fríselkednek, az enyéim szerke/ztői rövidséggel és /zórakozott hanyasággal [!] vetnek oda egy-két /záraz mondatot. Nem is fogja ez én epistoláimat összegyűjtésre méltóknak találni semmiféle irodalmi ódondász!

Mo/t is csak a dologról: kurtán és lustán. Ultima 8bris felolvastam a tragédia 4 el/ő jelenetét a Kisf. társaságban. Ha láttad volna, egy Eötvös, Csengeri stb. hogyan kiáltott fel – csupán a localis /szépségeknél is – ez gyönyörű! igen /zép! stb. Győztünk, barátom, eddig győztünk és fogunk ezután is. A mű alapeszmében, compo/itióban, mind abban a mi lényeges – eredeti, merész, költői – hogy a kül/öben, de a legkül/öben itt-ott némi hiány mutatkozik, az talán

körülményidnek tulajdonítható. Talán nem hatott úgy át meg át a magyar népnyelv érzete, mint oly nagy költőt kellene, az irodalmi nyelv pedig évek óta romlik, több-több idegen/zerűt vesz magába. Talán előbb kaptad a német s átalában idegen culturát, hogysem a magyar nyelv/zellem kitörölhetlenül ette volna be magát nyelvérzékedbe. Vagy ha nem így volna, úgy tán merészebb játékot üzsz a nyelvvel, mint azt a nyelv mo/t már tűrhetné. A vers technica pedig nagyon megkívánja a nyilvános gyakorlatot: én fölléptem óta igen igen /okat tanúltam e ré/zben, noha az előtt is azt hittem, hogy tudom.

A famo/us 4 /ort – melyre egyébiránt rajtam kivűl /enki /em tett gáncsot – jobb /zeretném ha magad javítnád ki. Arra tán emlékeznél még: ott van mindjárt a legelején. De hamar kellene, mert az idő sürget, a nyomda vár. Engem nem visz rá a lélek, hogy gondolat helyett gondolatot állítsak, mely nem a tied; ha azonban nem tennéd, vagy ké/ik, megpróbálom.

A többire nézve élek a /zabadsággal, melylyel felruházni elég bizalmas vagy. De nem élek vissza. Sok van jegyzeteim közt, hol az én javításom /ímább, de a te /zöveged erősebb. Az ilyeneknél két/zer meggondolom a változtatást. Hogy eleinte nem pótoltam a megrótt helyeket magaméval, oka, mert csak ki akartam jelölni a hibákat, hogy te javítsd. Azt hittem, van impurumod. Annyit azonban mondhatok, hogy ha így, a mint van, /ajtó alá kerűlne is, okos ember önkintelen elösmerné, hogy nem közönséges iróval van ügye. De én azt is lehetőleg el távolítni akarom, hogy a nem-okos kapczáskodjék belé. Ime, valaki meglesett egy orthographiai hibát – és ki van kiáltva hogy rosz az ortographia. Mindazáltal nem igérhetem, hogy javításaim által technikáját (t. i. a versét) tökéletessé csinálom. Az néhol megy, másutt nem megy. De például a lyrai helyek – mikben a lyra zöngését nem igen találom – körűlbelűl úgy maradnak. A jambuszos helyek átalán jobbak – és vannak helyek, hol a dictióval, pathoszszal, vers minden non plus ultráig emelkedik. Ilyen például Sz Péter be/zéde, ilyen /ok más, hol Shakspeare [!] sem csinálta volna különben. Néhol pedig némi darabosság oly jól áll, hogy sajnálna az ember megválni tőle, mint Bánkbán némely zordságáaitól. Mind ezt jó meggondolni, a ki javít.

Isten áldjon, édes jó emberem! Elvárom /zives támogatásodat a lapra nézve, – úgy sem /okáig kell, meglehet. Fogadd ölelésemet

igaz barátod
Arany János

A „Csák" úr auto da fé-jével sohse /iessünk oly nagyon. Megmondom, ha kell: de még nem kell. Bővebben róla, mihelyt időt és kedvet kapok. –

[Címzés:] Tekintetes Madách Imre Urnak / tiszt. / Balassa-Gyarmat / Szakál / A. Sztregován.

218.
Bérczy [Károly] Madách Imrének [2.]
Pest, 1861. nov. 5.

Pest nov. 5. 1861.

Kedves barátom!

Minap este a ca/inóban kandalló körűl ülvén többen, Csengery Antal nem győzött elég dicséretet halmozni az „Ember tragoediájára" melyet Fausttal és Manfreddal helyezett párvonalba. Gratulálok e nagyszerű sikerhez s mai neved napján neked /ok egészséges évet, irodalmunknak tolladból /ok ily műremeket ohajtok.

A kandallói körben ülők egyike gr. Keglevich Béla kijelenté sajnálatát, hogy e nyáron az országgyülési nyilatkozás abban hagyására kért fel, bár ezt átalános kötele/ségből s épen nem egyéni nézeténél fogva tette; még jobban sajnálta ezt – úgy mond – be/zéded után – leginkább pedig mo/t.

Másnap levelkét vettem tőle két arczképével s ő ezek egyikét néked ajánlván, elküldésével /ietek.

Pompéry napról napra ígéri műved közlését; nehogy azonban kifogyjunk az időből, e /oraim bevégzésével rögtön felkeresem őt s zárhatáridőt tűzök ki neki.

Fogadd legszívesebb üdvözletét

hivednek
Bérczynek

219.
Nagy Iván Madách Imrének [3.]
Pest, 1861. nov. [8. után]

Pest, nov. 1861.

Kedves Barátom!

Rég óta nem voltam olly sűrüen elhalmozva napi teendőkkel, mint e hó elejétől fogva; ez az oka, hogy nagyon becses leveledre vála/zomat csak mo/t küldhetem. Bocsá/s meg e késedelemért!

Soraid bizonyo/sá tőnek ama erős és kellemes hitemben, melly szerint az „Ember tragoediája" jeles /zerzőjeül ti/ztelhetlek, és ti/ztelhet a világ! Engedd meg nekem igy kifejeznem magamat, mert nem kere/ett szavak ezek, nem illetéktelen öltönye azon igaz baráti és hazafiúi örvendező ré/zvétnek, melly valódi belső érzé/emből fakadt. Én művedet még nem olva/tam, s különben is illetékes birálójául nem is merném magamat állitani, de Toldy Fer. és Gregu/s Ágosttól hallottam a maga/ztalá/t; az előbbi roppant elragadtatá/sal s valóban a nemzeti irodalom iránti igaz ügy/zeretetével, mellyet tőle eltagadnunk nem lehet, nyilatkozott róla. Elmondta, hogy a Kisfaludy társaság azon gyülé/e lángoló örömmel és a meglepőt, nagy/zerűt követni /zokott ámulattal hallgatta azon néhány jelenetet, mellyet belőle Arany felolva/ott, – és olly benyomá/t tett az a jelenvoltakra, hogy utánna Szá/z Károlynak kellvén (előre tett bejelentés /zerint) felolva/ãst tartania, ez azzal fogott felolva/ã/ãhoz, hogy kijelenté, mi/zerint ö olly ritka, drága és fenséges csemege ~~után~~

megizlé/e után, millyen a Te tragoediád volt, re/telli olva/ni az ö költeményét, főleg azon pillanatban, mert éreznie kell ama nagy-/zerűnek hatá/a után az ő – ugymond – különben is közép/zerű költeményének gyengeségét és elhangzá/át. Toldy azt is mondta még, hogy műved német vagy egyéb nyelvre is lefordítva is (mi okvetlen meg fog történni) bizto/an világ hirűvé váland, és epochát fog csinálni a világ-irodalomban. Szóval pedig /zerinte Vörösmarty az első, mo/t pedig Te vagy a m. irodalom má/odik fényes csillaga. – Gregusstól is ha/onló maga/ztalásokat hallottam. Szerinte a Te müved kerekded, egé/z, és olly remekül kivíve, hogy ebben Faustot meghaladta stb. S ő is /zintén világhírűségét jósolja. Egy úttal ő figyelmeztetett, és mo/t már arra én is kérlek, /zíveskedj Arany Jánost mielőbb, nehogy elke/sék, fölhatalmazni, hogy müved neved alatt jöjön ki. Valóban e dicső/éget meg érdemli irodalmunk, tégy tehát félre már mo/t erre nézve minden Szerénykedé/t, és hadd, hogy álljon ott neved, mellyre bü/zke lőn a nemzeti irodalom. De kérlek /iess e föl hatalmazá/oddal.

És ezek után nincs egyebet kivánom, minthogy a magyarok Istene áldjon meg Téged még ho//zú élettel, és jó egészséggel, hogy az „Ember Tragoediáját" egy más ha/onló nagy/zerű müved követhe/se, hogy az ne álljon Bank bán modjára töled egyedül, ambár ezzel is „exegisti Tibi monumentum ére perennius". Én pedig, ki eddig ti/ztelőd és barátod voltam, le/zek s' vagyok már mo/t bámulód! és örvend lelkem, hogy Nógrádnak illy dí/ze is van. Te pedig igaz ré/ztvevő baráti örömem nyilvanyitá/át fogadd /zive/en és olly ő/zintén, mint én azt érezem.

A „Nemzetiségről" irt czikkeidet (vagy is be/zédedet) olva/tam a M.or/3.ban, és örömmel, érdekkel, és élvezettem olva/tam; nekem remek; de mintha nem egé/zen jelent volna meg; legalább még valamit mintha várnom kellett volna. Úgy van e? Vagy bé volna fejezve?

Egy „Tudományos Értekező" czimű folyóiratot fogok egy akademikussal /zerke/zteni, nagyon leköteleznél, ha fiokjaidból valami ott heverő efelé czikkel majd meg örvendeztetnél. A programfélét mo/t nyomják. Majd küldök. Az Uj M. Muzeumot ohajtanók pótolni.

Isten áldjon meg; s méltass továbbra is nagybec/ü barát/ágodra, ki maradok

hű, ti/ztelő barátod
Nagy Iván

220.
Bérczy [Károly] Madách Imrének [3.]
Pest, 1861. nov. 18.

Pest nov. 18. 1861.

Kedves barátom!

Szellem- és tartalomdús czikkedet az nap – mellyen vettem – átadtam Pompérynak. Előre tudtam nem anticipált véleményét: az einheitliche Monarchieról és Machtvollkommenheitről illy hangon illy hasonlatokkal ma már nem lehet beszélni. Egyébiránt a lapok tartalmának minőségéből ezóta magad is meggyőződhettél, hogy jeles czikkedet sajnálattal kénytelenek a /zerkesztők vi/szaadni. Ez mo/t nálam van, hagyd kérlek birtokomban, ha megvan másolata.

Pompéry mondá, hogy írni fog neked; azt azonban nehezen vallandja be neked, mit Eötvös iránti loyalitásból meg kell említenem, hogy „nemzetiségi" czikkeden /zerkesztői herélő kés dulakodott. Boc/ásd meg neki, valamint Eötvö/nek is megbocsátottad – a politikai nyílvános/ság különben is /zünetel s illyenkor a szépirodalom /züretel. Aztán meg benned a /zónokot és publicistát itt Pesten egy időre anélkül is háttérbe tolta az „Ember tragoediájának" /zerzője; olvastam Emich nyomdájában az el/ő levonati ivet s mo/t két/zeresen gratulálok a fényes /ikerhez.

Kemény, Jókai, regényeket írnak; én is hegyezem tollamat s nem /okára – rágni fogom. A négy lu/trum hátamon ugyan, de mo/t i/mét azt mondom, mit az öreg táblabiró a lánczhíd tervezésekor: „minek az már erre a rövid időre?" Bár e ha/onlat hatalmasan sántit; mert a táblabirót /zázadokkal élheti túl a lánczhid, míg az én lepke életű betűim

előttem enyésznének fel a semmiségben. Egyébiránt is minden c/ak „vanitatum vanitas"; jó hogy megírta Kölcsey, legalább utána mondhatja az, ki – mint jó magam – az erő hiányát e víga/ztalással akarja önmaga előtt eltusolni.

Szontagh írja, hogy együtt jöttök Pestre majd „ha fagy" az az ha beáll a keményebb tél; hozzon Isten; nagyon jól fog esni nehány veletek töltendő nap

hívednek
Bérczynek

221.
Madách Imre Nagy Ivánnak [5.]
Alsósztregova, 1861. dec. 23.

A. Sztregován
1861 Dec 23án

Kedves barátom!

Már a' csomag vaczkos voltából láthatod, hogy kéréssel terhellek. – Mindenek előtt ide zárva küldök egy Mózes (nem a' beszterczei püspök) czímű tragoediát, mellyel pályázni akarnék a' tud. akadémia álltal kitüzött dijra, s minek beadási határideje ha jól tudom Dec. 31ik napja. Nagy bajaim voltak vele. Először is elkéstem irásával, úgy hogy alig birtam bevégezni s így időm nem maradt, hogy nehány holnapig pihentessem, mikor azután magam is helyesebben megitélhettem volna érdemes-e vele pályázni vagy nem. – De így alig végezve már le kelle iratnom nyakra főre, még midőn az elfogúltság mámora tartott, mit minden iró úgy hiszem érez müve iránt rögtön a' bevégzés után, úgy mint a szerelmes ember az új hódítmány első öleléseinél. Ennek következtében valóban rettegek, nem-e küldök egy nem sikerült művet. Szivesen küldtem vólna azt Arany Jánosnak, hogy itélje meg ő, érdemes-e vele pályázni vagy nem, s asszerint cselekedjék fele [!]. Irántam tanúsított különös baráti hajlamától ezt bizton mertem volna reményleni. – De erre sincs idő s azonfelül attól is tartottam, hogy a' biráló bizottmányba talán ő is bent lesz, s így nem szabad nekie tudnia a' műről. – Bajaimhoz végre még az is járúlt, hogy botrányosan írták le, olly irással, melly az olvasástól elriaszt, s előre kedvezőtlen benyomást tesz. Sajnálom hogy téged nem kértelek meg le iratni, de már ennek is vége. – Hozzád küldöm most e' művet azon kéréssel, hogy először is fűzesd egybe, mint a' szabályok megkivánják. Továbbá, hogy ha még van idő olvasd át, 's nem mint szakértő, mert e nemben nem dolgozol, s nem akarsz ollyannak feltünni sem leveled szerint, de mint müvelt publicum itéld meg egész nyiltsággal érdemes-e vele pályázni vagy nem, 's asszerint cselekedjél. – Mózes megint olly nagyszerű tárgy, s olly nehézségekkel van össze kötve beléje drámai egységet hozni, mint maga nemében az Ember tragoediája vólt. Ennél is érzem, hogy egy félre lépés nevetségessé teheti, egy helyes felfogás nagyá. Erzem, hogy e mű is másforma mint rendesen színműveink, de hogy jobb-e nálok vagy végtelenül rosszabb nem birom még eldönteni. – A tárgy nehézségét az is mutatja, hogy lehetetlen miként már száz és száz költőnek megneforduít vólna agyában kidolgozása, – és tudtomra még sem írta eddig meg senki. – Ha tudós barátaidból, kik közül múltkori leveledben is olly tiszteletet érdemlő neveket említél, valamellyik még rá érne szintén elolvasni művemet, s akarná venni e' fáradságot, mindég feltéve, hogy a' pályázati kérdésben közömbös, nagyon nagy megnyugvásomra szolgálna. Igy aztán kettős itéletetek szerént járnál el, mert lelkemre mondom, s ne vedd haszontalan szerénykedésnek, nem vagyok képes még megitélni e mű becsét, 's valami absurdummal restelnék pályazni; legalább jó legyen, ha meg veri is a' jobb. – A jeligés levélkét szintén kérlek pecsételd be, beadás esetére. – A forradalom előtti 3–4 év valamellyikében irtam én egy drámát "Férfi és nő„ vagy illyen forma czime vólt, s Herkules meg Deanira történetét tárgyalta. Még akkor fiatal ember voltam, az élet tapasztalás is hiányzott ahhoz, hogy teljes drámát irhassak, de úgy vélem legalább, hogy szép eszmék vóltak benne bőven le rakva, legalább ha most is úgy meg leszek velük elégedve mint akkor.

E művet szintén be adtam (akkor pályázni, s szokás szerint nem tartám meg párját. Most hasonló tárgy terve foglalkoztat. Valjon le irathatnád-e azt nekem az Akademia ~~köny~~ levéltárából, 's meg kaphatnád-e azon véleményt vagy birálatot is, mit a' pályázat birái mondtak rá? – Ez használna az irónak leg többet 's ezen motívumokat soha sem látjuk napvilágra hozva. – Ha a' leirás eszközölhető, tégy benne kérlek lépéseket 's írd meg mit fogok fizetni, köszönettel meg küldöm, a Mózes fűzése árával együtt. – Becses felszólitásod tudományos folyóiratod iránt nagyon megtisztelt. Vajh ha méltóan meg tudnék neki felelni. – Valjon használhatnál-e egy értekezést a' phrenologiarol? notandum én e' tudomány igazságáról meg vagyok győződve, s így ez értelemben lenne az értekezés is. Természetes, hogy ha e' kérdésre azzal felelnél is, hogy használhatsz illy értekezést, még ez nem foglalja magában, hogy ha majd látod a' borjút 's nem tetszik, azért még is ki add. – De csak a' principiumról van szó. – Végre hogy már ha bele fogtam a' kérésekbe, egy lélekzetben a szemtelenségig mennyek, kérlek ide zárt pénzen fizess elő:

	fr	xr
1ör Magyar Ország fél év — —	9	
2 Gazdasági lapok fél év — — —	5	
3 Magyar tudományos értekező fél év —	4	
4 Bolond Miska fél év — — —	3	
5 Nővilág – fél év — — — —	3	
öszvesen	24	fr.

A 4 első számot T. Madách Imre úrnak A. Sztregován u. p. Szakal. Az 5ik számot Méltóságos Madách-Majthényi Anna asszonynak A. Sztregován u. p Szakal czímek alatt. –

Bocsáss meg hosszú levelemért és sok kérésemért. Szeresd

igaz barátodat

Madách Imrét

1862

222.
Madách Imre Nagy Ivánnak [6.]
Alsósztregova, 1862. jan. 14.

A Sztregován
1862 jan 14én

Kedves barátom!

Nagyon köszönöm előbbi levelemben foglalt kéréseimnek teljesítését. – Egy azonban felejdékenységbe ment, legalább azt hiszem, mert említést nem teszel róla. Kértelek t. i. légy szives az Akademia levéltárából a' forradalmat meg elözött két év valamellyikében pályázott "Férfi és nő czimű, s Herakles történetét tárgyazó drámát számomra le iratni, miután nincs meg ~~kéziratban~~ nálam, ha lehet a' birók véleményével együtt; sok eszmének most hasznát venném egy hason-értelmű dolgozatnál. Árát mihelyt megirod köszönettel meg küldöm a' leirásnak. – Itt küldöm a' bekötésért a 30 xrt köszönettel. A Phrenologicus czikket a' hó végeig nem igérhetem bizton, mert bár sok előmunkám készen van, nagyon jól meg akarom csinálni, s e' szak tudtomra nem levén még a' magyar irodalomban ismertetve, helyesen megismertetni. – Jövö hó folytán azonban bizton megkapod. – Most nagyon sietek. Ölellek, kérlek szeress tovább is

igaz barátod

Madách Imre

223.
Arany János Madách Imrének [4.]
Pest, 1862. jan. 24.

Pe/t, jan. 24. 1862.

Tisztelt kedves Barátom!

Visszaéltem türelmeddel, oly soká hallgatván tragédiád sorsa felől. De egy részt nem láttam /zükségesnek a nyomtatás folyamát kevéssé lényeges igazítások miatt akadályozni, más ré/zt nagyon el voltam foglalva aprólékos dolgaimmal, arra nézve, hogy parancsoló /zükség nélkül levelezzek.

Mo/t a könyv megjelent, belőle 20 példányt uta/ítottam hozzád, s gondolom azóta meg is kaptad őket. Nem tudom, mit itélsz változtatá/imról a /zövegben – egyébaránt /zabadságodban áll egy hihetően nem /okára szükséges 2-k kiadásban mindent visszaállítani eredeti alakjába.

Daczára, hogy legnagyobb gonddal én magam három/zor javítottam minden ívet, még is óhatlan vala, hogy egy pár sajtóhiba be ne csú/szon. Nem a helyesirást értem, hol öntudatosan úgy jártam el, hogy a szerint használjak hosszú vagy rövid hangzót (i, í, u, ú stb) egyes vagy kettős con/onanst (mely, melly) ~~ily~~ a mint a jambus igényli vala – hanem egy két valóságos hiba maradt benne, s egy betű kiesett, má/ik összecsú/zott már a javitás után, mikor nem lehetett aztán segítni rajta. – Egy papir /zalagon kijelöltem, hogy megigazíthassa az olvasó. – Azonban így is merek hizelegni magamat [!], hogy nem tettem műved dísztelenné, bár a Társaság helyzete nem engedett valami fényes kiállítást. – A mű kapós lesz, úgy látszik, s a kritika, ha nem föltétlen magasztalással, de még is /zépen fog róla nyilatkozni. Gyulai a Budapesti Szemlében ir róla tanulmányt; a Figyelőben – én nem akartam az első szót – elő/zör Szász Károlylyal olvastatom. – Addig is „üdvözöllek a Kisfaludy-társaság kebelében!"

Hátra volna arról szólnom, a mit már küldenem is kellene, a tiszt. dijról. Ez, mint előre ké/zítélek rá, nem lesz nagy, de körülményinket s a társaság helyzetét tekintve, tisztességes. Az ivenkénti nehány forint helyett, kerek számmal 50 arany lesz nálam rendelkezésedre. Mégugyan beváltva nincs – mert van ugyan a tavalyi befizetésekből nehány száz forint, de mivel betettem kamatozni a tak. pénztárba, s mo/t az új befizetések már folynak, ezekből akarom illetményedet megküldeni, a mi pár hét alatt megtörténhetik. Vagy nem szándékozol mo/tanában Pe/tre, hogy akkorra ké/zen tartsam?

Becses válaszodat elvárva, és téged forrón üdvözölve vagyok

tisztelőd s barátod
Arany János

[Címzés:] Tekintetes Madách Imre / urnak, tisztelettel, / B. Gyarmat / Szakál felé / A. Sztregován.

224.
Kisfaludy Társaság Madách Imrének [1.]
Pest, 1862. jan. 30.

Tekintetes úr!

A Kisfaludy-társaság Önt irodalmunk azon bajnokai közé sorozza, kiknek egyfelől a magyar szépirodalom terén /zerzett érdemeikért nyilvánosan is óhajtja kifejezni méltó elismerését, s kikről másfelől úgy van meggyőződve hogy őt czéljai előmozditásában tettleges közremüködésökkel hathatósan gyámolítani nemcsak képesek, hanem készek is.

A Kisfaludy-társaság ennélfogva, mai tagválasztó ülésében, Önt tagjaul választotta.

Önnek azon jeles műve, mely „Az ember tragoediája" czímet viseli, valamint a buzgóság, mely Önt irodalmunk emelésében lelkesíti, a Kisfaludy-társaságot azon reménynyel biztatja, hogy Ön az ő

munkálkodásához saját munkálkodásával is hozzájárulván, azt kitűnő tehetségéhez képest lehetőleg fokozni és öregbíteni fogja.

Midőn ebbeli reményünket a Kisfaludy-társaság nevében nyilvánitjuk, egyszersmind értesitjük Önt alap/zabályaink 17dik szakaszáról, mely így szól: „Az ujonnan választott tag egy társ által vezettetik be az alkalomhoz mért be/széddel, melyre a bevezetett válaszol s helyét egy, a társaság munkálkodási körébe esö előadá/sal foglalja el," – s e /zabály értelmében fölkérjük Önt, válaszszon magának, beközöntő munkája elké/zültével, a Kisfaludy-társaság tagjai közül bevezetőt és /zíveskedjék erről a társaság igazgatóját eleve tudosítani.

Addig is, mig ez történendik, meghivjuk Önt a Kisfaludy-társaság üléseibe, és pedig legelébb a tizenkettedik közülésbe, mely f. é. februar 6án délelőtti 10 órakor a nemzeti muzeum dísztermében lesz megtartandó.

Kelt Pesten a Kisfaludy-társaság választó ülésében jan. 30án 1862.

B. Eötvös József
elnök

Greguss Ágost
titoknok

[Címzés:] A Kisfaludy-társaság elnökétől. / Tekintetes Madách Imre úrnak mint / a Kisfaludy-társaság tagjának / Hivatalból. / Alsó-Sztregován / (utolsó pósta: Szakal)

225.
Madách Imre Veres Gyulának [2.]
[Alsósztregova, 1862. jan. 13.–febr. eleje]

Kedves Gyulám!

Domiánék még nem voltak nálad? Mikor látlak már valahára nálam, innen együtt talán megis látogathatnók vagy a jegesmedvéket, vagy Csemiczkyéket. – A gombostűbe ha jött valami critica a könyvemről, kérlek átolvasás végett küldd el. Ölel igaz barátod, Madách

Nöd önagysága kezeit csókolom. Pál gazda, remélem, felüdült.

226.
Podmaniczky Frigyes Madách Imrének [1.]
Pest, 1862. febr. 12.

Kedves barátom!

Bizonyára már eddig, tudós visszavonultságodban is tudomásodra jött, miszerint mi nehányan, mint a magyarországi szabadelvü s legutóbb határozati párt tagjai, czélirányosnak tartottuk egy lapot szerezni meg számunkra. E lap a „Magyar Sajtó" melynek Január 29ki számában jött ki Programmunk s mely Február 1étöl fogva mint a mi lapunk jelenik meg.

Társaim nevében vagyok jelenleg oly bátor ama kéréssel hozzád járulni, lennél szíves lapunkat becses pártfogásoddal megtisztelni, s ha lehet néha néha egy egy vezérczikkel gazdagitani.

Hazánk állása jelenleg oly criticus, hogy mintegy kötelességévé vált mindenkinek résen állani, hogy lehetöleg legczélszerübben használhassuk fel, akár a remény s üdvteljes, akár a lehangoló conjuncturákat, – mely helyzetünk egyetlen szerencsés jellemvonása abban rejlik, hogy úgy a mint jelenleg van, nem maradhat semmi esetre, – változni kell állásunknak, valamint változniok kell az europai viszonyoknak is, melyek jelen tarthatlanságáról mindenki meg van győzödve.

Nagyon kérlek tehát, hogyha lehetséges s meggyözödéseddel megegyezik, légy szives lapunk tartalmát, pennád szülöttjeivel gazdagitani, – miért mi a közügy nevében elöre is köszönetünket fejezzük ki.

Isten veled, minden jókat.

Pest 1862. febru. 12.
Angol Királyné szálloda
122. szám.

Frigyes

[Címzés:] Madách Imre ö Nagyságának / Vácz / Gyarmat. / Szakál. / Sztregován

227.
Arany János Madách Imrének [5.]
Pest, 1862. febr. 13.

Pe/t, februar 13. 1862

Édes barátom,

Már régecskén írtam hozzád, a mire választ remélék, de az mostanáig elmaradt. Nem kaptad volna-e levelemet, vagy – a mire gondolni sem merek – valami sértett volna eljárásomban műved körül? Én ama sebtiben irott levélben igyekeztem számot adni a dolog technikai oldaláról, különösen a mi a legjobb akaratom s erölködésem daczára is becsúszott egykét sajtóhibát illeti, meg a változtatásokról, melyekre korlátlanúl felhatalmaztál, de melyekben még is én leginkább a veled már közlöttekre /zorítkoztam. Azt is említém, hogy ha ezek ellenedre vannak, egy má/odik kiadásban – mely istennek hála, ide s tova /ürgető /zükség lesz – visszaállíthatod az eredeti /zöveget (kéziratod nálam még ha/ználható állapotban megvan). A mit nem akarok hinni, az, hogy a tiszteletdij csekély voltán ütköztél volna meg, miután én előre megírtam, hogy a Kisfaludy-társaság sokat nem igérhet, s körülbelül érintettem azt is, micsoda határok közt mozoghat dijazása. Hogy ez, ivenkinti honoralás helyett egy ennek circiter megfelelő összegben és aranyban fejeztetett ki, az én indítványomra történt, ki ha a dij értékét nem növelhettem, akartam legalább az odanyújtás módja által kedvesebbé tenni. A Kisfaludy-társaság oly társaság, melynek, mint a titoknoki jelentésből olvashatod, egész évi bevétele alapítványai után nem tesz 400 ftot, s így ebből folyó (ben/ő) költségeig sem bírja fedezni; csupán azon 4 ftos befizetésekből honorálhat tehát, melyeket pártolóitól kap. Ezek összege még mo/t is alig haladja az ezeret, s ebből kell 60 ivet kiállítani, postán szétküldözni stb. Tisztelet dijra tehát csak annyit fordíthat, mennyi ebből aránylag e/ik – s az műved irányában végtelen kevés, tudom, s tudtam előre is: de egy moralis te/tűlet kedvező fogadásában bizonnyal több volt rád néz-

ve, mint ha könyvárus még egy/zer annyit fizetett volna. Ezt felőled /zentűl hiszem, annyival inkább mert az én föllépésem némileg ha/onló volt a tiedhez, s bár én Toldiért 15 – mondd: tizenőt aranyra versenyeztem, s 20-at kaptam, sokért nem válnék meg e début emblékétől. Nem folytatom hát e materialis excu/atiót, melyre hihetőleg épen semmi /zükség nem vala, hanem kérem becses válaszodat, átadjam e valakinek, vagy po/tán küldjem a küldendőt, miutám mo/t már oly helyzetben vagyok hogy minden órán beválthatom.

Tragédiád ismertetése a Figyelőben is megkezdődött. Nem vagyok vele (a bírálattal) megelégedve, /okhelyt, különösen a felfogást hiányosnak tartom, de hadd be/zélje ki magát: majd hozzá /zóljunk [!] többen is. Egy ilyen mű megérdemli, hogy több felől tanulmányozzák, s az íróra nézve még elhibázott birálat is lehet ha/znos; mert péld. abból láthatja, mennyire képes alábbrendelt szellem felfogni azt, a mit ő gondolt, és /zoktatja magát a többségnek felfoghatóbb kifejezésre. Magam irtam volna a műről, de egy az, hogy a közgyűlés előké/zületei és lapom gondjai (meg czudar beteg kedélyem) nem hagytak ily nagyobb lélekzetű vizsgálatba bocsátkoznom, más az hogy (te ezt még nehezen próbáltad, de úgy van) ha az ember valamely művet újra meg újra gépileg olvasott, igazgatott, sajtóhibáin és bibulára nyomott kefe-levonatain hét/zámra rágódott, legyen a világ el/ő költeménye vagy saját édes /zülötte, ugy el fog telni vele, hogy pár hónapig rá /em /zeret nézni. (Innen van az, hogy Szász Károlyra bíztam az el/ő bemutatást, miután Gyulai a Bpesti Szemlébe igérkezett volt, Salamon pedig (s csak ezek az én kritikusaim) három lapnál van robotban. De mo/t ez utóbbi is igérte, hogy fog irni róla: s egy félévig majd csak kitartjuk vele a Figyelőt.

I/ten áldjon meg, édes barátom, s arra kérlek, légy irántam egész bizalommal. Mindennek gondolhatsz, csak „sok fából faragó" embernek nem. Lehet, hogy tapasztalsz még ezután is „mogorva hallgatónak" – vagy „confusus" levélirónak, de irántad kevesebb tisztelettel és /eretettel viseltetőnek – soha! Élj boldogúl, és bocsáss meg, ha nem tudva és nem akarva valamiben sértettelek.

igaz barátod
Arany János

[Címzés:] Tekintetes Madách Imre ur- / nak, tisztelettel, /Balassa-Gyarmat / Szakal / A. Sztregova

228.
Madách Imre Arany Jánosnak [3.]
Alsósztregova, 1862. febr. 20.

A. Sztregován
1862 Feb 20án

Kedves Tisztelt barátom!

Hogy igen igen kedves 2 leveledre csak most válaszolok, annak valóban materiális oka van, de korántsem ollyan, millyet Te ugyan említesz, de engedd hinnem, hogy nem hiszesz felőlem. – Majdnem két hétig honn nem voltam, egy hétig meg katona-executió ült nyakamon, tegnap előtt hagyott csak el. Tegnap még pihentem, nem akarván oly kedélylyel, melyre talán még iménti környezetem légköréből valami ragadt vólt, leg kedvesebb foglalatosságaim egyikéhez térni, t. i. hogy veled legalább levélben társalogjak. Igy írok csak ma. – A tragédia kiálitása a' lehető leg kedvesebb izlésemre is, s átalános vélemény szerént. Változtatásaidért csak ujabb hálával tartozom, a nyomtatási hibák meg bámulatos gyérek. Egyedűl a 39ik lapon a' második sorban "arra ítélt állata, mely minden rendnek malmán húzni fog„ nem cohereal talán egészen, itt nem tudom eredetileg már én hibáztam-e el a' constructiot s te észre nem vetted, vagy máskép jött bele a' kis zavar, – ez azonban olly semmiség, hogy épen felhozása álltal az egész ritka hibátlanságát emelem ki. – Egyet fogok csak örökké restellni s pirúlni magam előtt, hogy ollyan szellemet mint tiéd, magasztos hivatásától én vontam el hetekre mehanicus munkára, hibák igazítására e. a. t. A te oda engedő barátságod 's készséged pedig e' szégyenemet még inkáb növeli, pedig még ha levéllel kereslek is meg, akkor is kétszer szoktam meggondolni, valjon vegyem-e idődet, s úgy is elfoglalt lelkedet

illy haszontalansággal igénybe, máskép el hiheted, hogy többször alkalmatlankodnám soraimmal. – Ami a' tisztelet dijt illeti, arra azt mondom, ha a Kisfaludy-társaság nem adott volna semmit, az többet érne nekem elismerése mellett, mint a' könyváros nagy díjazásai, de nem rendkívűli s valóban érdemem feletti dijazásban részesített-e már csak azzal is, hogy keblébe fel venni érdemesnek itélt? – Azon kivül maga a' nekem szánt öszveg is olly illedelmes, hogy egy vadon-újan az irodalomba toppant ember mint én, alig ha a' könyvárustól azt meg kapja; – mert müvem jó nevét ismét csak a társaságnak köszönhetem. – Leg elejétől azonban az vólt feltett szándékom, hogy első spoliaimat a múzsák óltárára szentelem s így e' tisztelet dijból egy dupla alapítványt akarnék csinálni a Kisfaludy-társaságnál, gondolom hogy az egyszerű alapítvány 60 frt, úgy 120 frtot kivánnék alapitani. A többit 200 frtig ki egészítve, az Akademia tőkéjéhez szántam. Itt falun nem tudjuk úgy a cursusokat, mik mai időben mindég változnak, azért kérlek légy kegyes e dolgot helyettem el intézni s nekem meg írni <...> hiányoznék még hozzá, körűlbelől nem sok lesz. A tisztelet díj felvételéről pedig mi nyugtatot küldjek 's küldjek-é átalán fogva. – Most ismét egy új kérést! – Te voltál az ki nevemet az irodalomba hoztad, ítéleted temethette volna azt el örökre. – Azon sok után meg tennéd-e azt is még értem, hogy Te mutatnál be a társaságba? – Van-e továbbá rendes idejök a társaság üléseinek, mellyekben székemet el foglalhatom? – Már készítek e' czélra egy esteticai munkát, de minden esetre közölni szeretném veled, 's kérlek mond majd meg el mondhatom-e, – mert valami sületlent nem akarnék mondani, miután ugy is többet vár tőlem minden, mint valóban bennem van, sok, érdemem feletti birálata miatt müvemnek. – Én kedves barátom publicista voltam mielőtt az irodalomban fel léptem, pártküzdelmekben, megyei caballákban vettem részt, azért ne hidd hogy talán olly érzékeny vagyok a' kritikában, mint egy szűz lány, ki mindjárt el pirúl. Az én bőröm e tekintetben vastag, 's beszélhetne nekem sokat valaki míg sértve érezném magamat. Szinte furcsán esik művem irányában az a selyem kritika mindenfelől, csak úgy ohajtom a' daróczot, – nevetném nem fájna, s egy olly ember be-

csülése mint Te, egyensúlyozna előttem ezer mást. De ismét bele jöttem a' fecsegésbe. Engedj meg, s tartsd tovább is barátságodba Ki megnem szűnök lenni igaz tisztelőd és

őszinte barátod
Madách Imre

229.
Arany János Madách Imrének [6.]
Pest, 1862. márc. 6.

Pest, márcz 6. 1862.

Édes jó barátom!

Rögtön akartam válaszolni igen ohajtva várt és igen örvendetes tartalmú leveledre, s ime már is napok múltak a halogatásban. Arra vártam, hogy egészen gond nélkűl, egészen a tied lehessek; addig vártam, hogy mo/t széthangoltabb állapotban mint valaha, kell pótlanom eddigi múla/ztásomat. Igy megint tővel-hegygyel összehányt levelet kapsz tőlem – ez már az én sorsom.

Hogy tragédiád kiállításával meg vagy elégedve, annak felette örülnék, ha más ré/zt nem érzeném, hogy jobban is lehetett volna, érdemlette is volna. De a társaságnak szerződése levén Emich-kel, se papirja se kiállítása nem lehetett különb, mint a mit a 60 íves vállalat nyomtatványaira megállapitottunk, hogy pedig fénye/ebbre /zerződjünk külön, azt a pénztár nem engedte. A betűkben hibáztatom, hogy a személy=nevek oly apró capitellel nyomattak az apróbetűs sorokban, valamivel nagyobb, de ha/onfajta betűk kellettek volna. De akkor jöttem rá, midőn már az el/ő iv teljes /zámú példányai ki voltak nyomva, igy csak nagy kárral segíthettem volna rajta. Az általad felhozott „/ajtóhibára" pedig töredelmesen megvallom, hogy az nem sajtóhiba, hanem egyike azon soi-disant „javítá-

soknak" melyekre kissé bőkezűen is felhatalmaztál, de a melyekkel iparkodtam csinján bánni. Sorod igy volt:

„A végezet elítélt állata"

A végezet /zó nekem nem tet/zett, minthogy némi eröltetés lát/zott a /zóban a metrumért, mivel rendesen végzet-nek mondjuk. De nem tet/zett még azért /e, mert daczára e kis erő/zaknak, mérete mégsem tiszta, lévén a két utótag rövid (∪ ∪). Én hát a syntaxisban tettem egy fordítást: „a végzet arra ítélt állata". Az „arra" e /zerint nem a mely-lyel függ össze, mert akkor ily szerkezet kéne: „arra, hogy huzzon". Az „arra" vonatkozik egészben Ádám elöbbi beszédére, hogy t. i. a milliók az egyért vannak; oly syntacticai fordulat, mely kivált classicus költőknél nem mindennapi ugyan de nem is példátlan, s a beszéd figúráihoz /zámittatik. Hasonló megjegyzést tehettél volna már az első négy soron véghez vitt operatiómra: ott is van lát/zó zavar:

„A gép forog, az alkotó pihen.

Évmilliókig eljár tengelyén. (:az alkotó? kérdhetné valaki, hisz az a legközelebbi subjectum. De a költői nyelv gyakran te/z ily ugrásokat; Olvasd Horáczot, vagy Virgilt.

Mindamellett nem kardo/kodom javításomért, azt te/zed vele jövő kiadásban, a mit akarsz. Ad vocem, jövő kiadás: mi /zándékod van ez iránt?

Nemes elhatározásodnak a t. dij iránt nem mondhatok ellen: talán helyzetedben én is a félét tennék, csupan azt sajnálom, hogy nem olvastad még a lapokban, mi/zerint alapitványid és adományod az illető helyeken be vannak fizetve. Oka ennek az, mert a Kisfaludy-társaság-féle alapítványra nézve előbb irnom kellett. Az nem, mint te gondolád, 60, hanem 100 ft. Régebben 50 pengő volt igaz, de mo/t, a társaság ujjá/zervezésekor 100– újra emeltetett. E /zerint nem tehettem be kettős alapítványodat, mielőtt veled közleném e felvilágosítást. Mo/t tehát új válaszodat kérem.

A t. dij mennyiségét illetőleg – ha már minden áron papiros kell – mindjárt tisztába jöhetünk. Agio a mai P. Lloyd /zerint vagy is a cursus 6 f. 55. ez × per 50 # tesz: 327 f. 50 kr. És igy ezentúl ennyi összegről be/zélhetünk. Kiegészitned hát nem kellett volna

semmit, ha az Akadémiának ~~60+6~~ 200 s a Kisf. társaságnak 60+60 forintot szántál. De mivel ez utóbbi má/kínt van: légy /zíves tudatni akaratodat; azt hiszem: ide jő majd egy alapitvány, s az Akad. tőkéjéhez 200 ft – a 27 f. 50 kr pedig rendelkezésedre nálam leend. Ezt én mind elintézem. Nyugtatóra semmi /zükség. –

A társaság űlései minden hó utól/ő csütörtök napján d. u. 3-órakor tartatnak. S így a legközelebbi: márczius utolsó csütörtökén. Ha ekkorra feljőnél, igen kedves lenne tőled, s én /zívesen vállalnám magamra bemutatásodat. Csakhogy előre tudasd velem /zándékodat, mert rögtönözni én nem tudok. Az átolvasás – azt hiszem – fölösleges a te művedre nézve; ezt nem mentségűl mondom, mert /zívesen te/zem. Legjobb lenne, ha előre felküldenéd és magad utána jőnél. Ha mo/t nem lehet, hát aprilisban.

A miket az én – te miattadi – időveszteségimről stb. szólsz, azt hallgatással mellőzöm. Bizonyosan nem irtad volna, ha leveleim illető helyei némi indirekt pana/zkép nem hangzottak volna előtted. Én /zivesen tettem – te /zívesen vetted: ne /zóljunk többet felőle.

Isten áldjon minden jókkal!

igaz barátod
Arany János

230.
Madách Imre Arany Jánosnak [4.]
Alsósztregova, 1862. márc. 7.

A. Sztregován
1862 Mar 7^{én}

Kedves Tisztelt barátom!

Ide mellékelve küldöm azt az értekezés félét, mellyel a' Kisfaludy-társaságban be akarnék köszönteni. – Az igazat megvallva, én ezt a Figyelő számára kezdtem dolgozni, midőn véletlenűl érvén megválasztatásom tisztessége, e czélra idomítottam át. – Ha helyeslésedet meg nyeri, s kérésemet el nem utasítod mellyet már elöbbi levelemben nyilváníték, hogy te lész a' bemutató; akkor csak tudósításodat várom, mikor mennyek Pestre s be megyek. Csak azt ne feledd, hogy leveled elindúltától, Pestre való érkezésemig 10 nap szükséges, mert a posta is lassúb' nálunk, meg az út is rosszabb, mint talán gondolnád. – Az értekezés 40 perczet ígényel el olvasásra, ha hosszúnak nézed, valamit kihagyhatunk belőle, mert én is a' franczia iróval tartok hogy "minden modor jó, kivévén az unalmast.„ Vagy ha más tekintetből vélsz valamit kihagyandónak például mit a' regényről mondok, csak szólnod kell. – Ha értekezésemet helyesled, tartsd meg kérlek be jöttömig, 's ha elolvasása után a' Figyelőben használhatod, nagyon fogok örűlni, mert már eddig is szégyellem, hogy igéretemnek nem birtam ₹ megfelelni. Sőt ha valóban tetszésedre volna, még egy második czikkel szándékozom ez eszméket folytatni. – Reménységem van vidékünkön a' Kisfaludy-társaság' tőkéjét a más múltkor általan bejelentett kettes alapitvánnyalon kivül még legalább 4^{gyel} szaporítani, csak az öszveget tudjam bizton, hogy valóban 60 frt-e az oszt. értékben, nem tudok tisztán nyomába jönni. – Nehány szóval kérlek tudosits Kérésemre nézve, s tarts meg továbbra is igen igen becses barátságodban, ki meg nem szűnők lenni

tisztelő igaz barátod
Madách Imre

231.
Madách Imre Arany Jánosnak [5.]
Alsósztregova, 1862. márc. 12.

A Sztregován
1862 Mar 12^{én}

Kedves tisztelt barátom!

A kitűzött napra, az az e hó utolsó csütörtökére bizton Pesten leszek, ha csak ollyannak nem találnád be küldött értekezésemet, melly-

nek elolvasását mint jó barátom nem javalnád. – Nagyon köszönöm, hogy bemutatásomat elvállaltad. Már alig várom, hogy ölelhesselek. Minden egyébbről személyesen szóllunk. – Az alapitásokra nézve nézetedet teljesen el fogadom. – Nem akarlak tovább tartóztatni. Szeresd tovább is leg öszintébb tisztelő

igaz barátodat
Madách Imrét.

232.
Madách Imre Pongrácz Károlynak [1.]
1862. máj. 14.

Tekintetes Első Alispán Úr!

Megyebeli Kisfalu község határában a' tagosztály a' létrejött 's felsőbb helyen is jóvá hagyott egyesség folytán végre hajtatván,– a' tagok minden egyes birtokosok részére ki hasítattak.

Ennek folytán tisztelettel folyamodom, hogy a' kihasítási mérnöki munkálat meghitelesitésére egy határ időt a' helyszinére kitűzni 's arra másodlatokon Baros Miksa urat úgyis mint néhai Baros Dénes örökösei gondnokot és község bíráját 's általa az összes községi lakosokat meg idéztetni méltóztassék. –

Tisztelettel
Madách Imre

233.
Madách Imre [Frenyó Nándornak] [1.]
Alsósztregova, 1862. jún. 19.

A. Sztregova
1862 Jun. 19^{én}

Nagytiszteletű lelkész Úr!

A gazdasági egylet statisticai 's nemzetgazdászati szakosztályának ülését kivánnám ma megtartatni, ha az illető érdemes tagokat a' kedvezőtlen idő megérkeztökben nem akadályozza. Nagy tiszteletű Uraságodat tehát mint e bizottmány érdemes tagját szintén ezennel becses részvétére felhivni bátorkodom. – Fogadja öszinte tiszteletem nyilvánitását

alázatos szolgája
Madách Imre

234.
Szontagh Pál Madách Imrének [5.]
Horpács, 1862. júl. 6.

Horpács Julius 6ikán 1862.

Kedves barátom! – Alázatos kö/zönettel itt küldöm a' nekem m. hó 20ikán költsönzött Harmintz o. é. forintodat. – Ongára pedig nem mentem, elő/zör mert nem volt épen kéznél elegendő pénzem, menynyit /zükségesnek hittem, továbbá egyik lovamnak némi baja támadt, mi ho/z/zabb uta3ást nem te/z tanác/o/sá, végre Ferenczékkel Dolyánban csakugyan találko3ván, ők csötörtökön ide jöttek Hozzám, Budára menvén fürödni, 's ugy maradtunk hogy Darvasékat majd együtt en suite látogatjuk meg. – Hogy mit érdekelhet ez Téged? – nem tudom, azonban nem akartam pénzedet egy db ti/zta papirba borkoltan megküldeni nehogy a' pusztán „üzleti" levél megerösítsen azon hitedben, hogy én csakugyan „oltott" zsidó vagyok. És igy /zükséges fecsegéseket is kapnod „mit in den Kauf", mert ez idö /zerint ugy áll a' világ, hogy az ember nehány percznyi halálos unalom bevétele után – t. i. bemagolván a' levelet – még akkor is ha tulajdon pénzét „látja vi/zont" némi viga/ztalódá/sal mondja: levél ide levél oda, csakhogy a' pénz megérkezett. – Mára positiv igéret' folytán Tivadarékat vártam magamho3, – nem jöttek. Ugy látszik hogy már az nekik /zokásuk. És igy „angol" barátunk, e' tekintetben még inkább „yankee", a' mi magyarra forditva anynyit te/z mint: czigány.

Az aratást meglehetös ro/z auspiciumok alatt megkezdtük, sőt többet mondok innet-tova bevégezzük. Árpám egy/zer markon ázott, rozsom

ro/z és magtalan. – 'S ámbár az esö elég volt arra hogy kárt tegyen, kevés a' /arju növesztésére. Szóval calamitás jobbról, calamitás balról.

Itt voltak nehány nap előtt Dezsőfi Otto, és Révay Guszti. – Amaz korábban, ez tegnapelőtt. – Dezsőfinek ugy vettem é/zre, valami jó akaróm már mint bevégzett pecsovicsot pingált le, elanynyira, hogy az inditatva érzette magát engem jóakarólag admoneálni, ne adnék elleneimnek okot, hogy a' majd lehetséges képviselö vála/ztáskor – azok ellenem némi adatokkal agitálha/sanak!! – Már t. i. hogy én a' tényleges ti/ztviselökkel, nagyon /ürü barátságot foveálok 's i. é f. Furcsa! Otto barátunk most milyly rigorista, pedig ha jól tudom 49ben nem akarta a' független Magyar államot /zolgálni. – Guszti rózsa/zínü humorban lát/zott lenni. Igen jól ütött ki balaton/zabályzó „début"je, és Zichyhez való viszonyával is igen elégültnek lát/zik. Denique nagy bölcseséget látok én ez alkalommal is azon /zokásos mondásodban, hogy jól lakván, az ember /orsával kibékül. —

Hu/zár Pistáné, Gyurcsányi Gabriela – meg/zülvén /zerencsésen leány gyermekét, tegnapelőtt – meghalt! – hétfön temetik. – Épen a' görbe Berchtold volt itt, az be/zélte, mondja Pista viga/ztalhatlan, kétségbeesett 's a' t. – Ugyan nem fog e most már, miután gazdag, majd /zép de nem épen fiatal nejei már voltak, ~~most meg~~ valami nagyon /zépet és ifjút elvenni? – De ne malitiosuskodjunk – az ilyly magamféle agglegény előtt az ilylyen~~ek~~ érzelmek gyöngy a' sertések elé dobva, és igy pirulok és hallgatok. –

Most fedeztem már föl Forgách Jenő igazi lajbstiklijét, itt arat nálam felső-Sztregováról nem anynyira /zép mint érdekes és fiatal, jöjj mihamarább és nézd meg. – Isten Veled! /zere/s

holtig hívedet
Sz Pt

235.
Madách Imre Arany Jánosnak [6.]
Alsósztregova, 1862. júl. 22.

A. Sztregován
1862 Júl 22^{én}

Kedves tisztelt barátom!

Pesten létem alatt értettem szándékodat, hogy a' nyár folytán Tompa Mihályt meglátogatod. Azóta a' Figyelő mondani valói ezt megerősítették. Valóban amillyen fájdalmasan esnék, ha e' tárgyban kérésemet mellőznéd, olly rendkivüli szerencsének tartanám, ha annak teljesítésével ujabb bizonysággal toldanád barátságodat irántam. – Csak nehány szóval tudósits a' napról mikor indúlni akarsz, s Váczon alkalmatosságom várni fog első állomásra akár Szontágh Pál barátunkhoz akár öcsémhez viendő, hol már én várni foglak. – Tovább utazva lakásom fél órára az országuthoz, mellyben bizonnyal az lesz a' legnagyobb ünnep minden csendessége mellett, mellyben Tégedet befogadhat. – Nem leszek alkalmatlan egy marasztaló szóval, tetszésedre bízom minden további terved kivitelét, csak utitársad kivánok lenni Tompához, kit még testi szemeimmel nem láttam, s nála kedvezőbben bemutattatnom nem lehet. – Leveled indulásod előtt egy héttel kellene postára tenned. – Én azóta hogy Pesten vóltam nagyon prosai dolgokkal voltam elfoglalva, commassátiok s más hasonlók vettek igénybe, miken szerencsésen át estem 's most megint egy kis jónapokat csinálok magamnak 's foglalkozom némi irodalmi dolgokkal. Mik legyenek azok, ha az én véleményem szerint elsültek tudtoddal fog lenni, kinek véleményében nyugodhatnám meg inkább mint abban, – s hogy merészlni foglak igénybe venni, azt magadnak köszönheted. – Fogadd leg őszintébb tiszteletemet családoddal együtt, s tarts meg emlékezetedben.

tisztelő barátod
Madách Imre

236.
Arany János Madách Imrének [7.]
Pest, 1862. júl. 31.

Pe/t, julius 31. 1862.

Kedves barátom!

Becses leveledre csak mo/t válaszolhatok, de mo/t sem oly határozottan, mint óhajtanám, s mint a te igen szives baráti meghivásodat viszonzanom kellene.

A mit a tavaszfélen beszéltünk együtt, hogy meglátogatlak, s elébb nálad aztán Tompánál hosszabb ideig mulatok: abból, édes barátom, semmi /incs. Engem Balassa, chronicus fejzúgásommal, Szliácsra küld, eddig is mentem volna, ha mehettem volna. De talán a /ors is irigyelné, ha egy /zegény poéta addig menne fürdőre, mig a „noble saison" tart; én tehát megnyugszom e késő boldogságon is. Csak azt /zeretném tudni már mo/t, nem lehetne-é összeköttetni e /zliácsi utat a veled és Tompával (vagy veled legalább) leendő találkozással. A térképen nem látom igen nagy kerülőnek: noha az én utam Eszt. Nánáig vasut, azontul Selmecznek Szliácsra. De nem tudom: érdemes volna-e, hogy Váczra küldj elébem: miután veled nehány órát, legfölebb egy-két napot időzhetnék. Attól is félek, hogy ki/zabott időmből igen /okat elvesz az ily kerülő – kivált ha még Tompát is útba ejtenők – s beáll a fagy, mire aztán vízre jutok.

Úgy gondolom, mához egy hét, csütörtök, Augustus 7-dike, lesz a nap, melyen útra kelhetek. Ime tehát, egy héttel előre megirom. Ha azt hiszed, hogy érdemes elém küldeni Váczra, azért hogy – útat mindent be/zámiva – pár nap együtt legyünk – de csak együtt (mert én semmi fẽtirozó mulatságba, semmi toasztozó körökbe, semmi bemutatásokra – kivéve a közvetlenül családodhoz tartozókat – nem megyek); ha azt hiszed mondom, hogy ezért érdemes hozzám /zegődnöd, igen megköszönöm – de tőled egyátalában nem követelem. Mo/t hallgass ide. Azt mondom, kár volna elébem fáradnod Váczig. Ha magad is ezt belátod: irj egy sort, még megkapom csö-

törtökig. Akkor a jegyet egyenest Nánára váltom. De ha ellenkező értelemben volnál velem, én ké/z örömest teszem akaratodat. Megirhatod. Vagy ha nem ir/z semmit; akkor is Váczig váltom a jegyet. Indulásom a reggeli vonattal, aug. 7.én. –

Ha valami jőne közbe, mely miatt az útnak haladni, vagy el kellene maradni, /ietek tudó/ítni róla.

Tompának is ilyen formán írtam. Azért kellett pedig irnom neki, mert a feleségét épen mo/t Pe/tre várjuk, fürdőbe: tehát nem tudom, mehetünk-e bátran a /zalmaözvegyhez. Még nem vál/zolt.

Isten áldjon meg, édes Imrém, minden jóval! fogadd ölelésemet anticipando!

igaz barátod
Arany J

237.
Arany János Madách Imrének [8.]
Szliács, 1862. aug. 29.

Szliacs, aug. 29. 1862.

Tisztelve /zeretett Barátom!

Ez már még sem /zép tőlem, hogy elválásunk óta egy sorral sem tudó/ítottalak itteni múlatásom felől; jóllehet az téged talán ép úgy érdekelne, mint én ohajtanám tudni, szerencsésen jutottál-e haza, és jól találtad-e kedves tieidet.

Én, eltávoztod után s a fürdői gyakorlatok végeztével rögtön megszámoltam a bámuló /zobapinczérrel, s elhagyva a poloskás Pe/tet, átköltöztem ide, a jó légű, szép kilátású Belvedere-hez s azóta itt vagyok. A hely igen kedvemre való, regényes, csöndes kis fészek; de a mi az ideköltözésre leginkább birt, hogy t. i. dolgozhassak, abból semmi /em lett. Idő és csend volna elég: de a fürdő hatása, a /ok gyaloglás minden reggel annyira kifáraszt és ellankaszt, hogy képtelen vagyok concentráltabb szellemi munkára. Nem is bánom.

Így a szellemi nyugalom teljes: remélem otthon annál ruganyosbak lesznek idegeim. Valóságos teng=élet ez, nem gondolok se előre, se hátra, nem aggódom, csak néz ki belőlem a lélek, mint toronyból a bakter. Igazán, /ohsem hittem volna, hogy így is lehet élni; még az unalomra is rest vagyok. Tevékeny lélek azonnal unja magát, ha te/pednie kell: de az enyim annyira pa/siv állapotban van mo/t, hogy az unalmat sem képes élénken érzeni. Igy telik nap nap után – ide s tova letelik az egy hónap<,> is, még vagy 10 fürdőm van hátra s akkor, Sept. 10-ke táján, búcsút ve/zek Szliácstól.

A fürdő közönség jóformán oszlik már, a régiek el is mentek, hanem uj ember is jön egykettő, úgyhogy mégsem én leszek az utolsó. Berecz ma hágy itt: de még marad egy pár ismerősöm. Én azonban nem bánnám, ha egyedül maradnék is, úgy meg/zoktam már. Családom Szalontán van, ez is egy ok, hogy békén kitöltsem exiliumomat, hiába mennék Pestre, ott is egyedül volnék. Mikor ide jöttem, az első három nap annyira elkedvetlenített volt hideg esőjével, hogy azt hittem sohasem állom ki: de azóta kellemes, derült, sőt meleg idők járnak, csak a reggel kezd hűvös lenni (ma már 6 fokra le-/zállt a hévmérő). De ha csikorog is, kiállom ezt a 10 napot – azután àdieu Szliacs!

A fürdő jótékonyságát, úgy mondják az itteniek – majd azután fogom érezni. Adja Isten. Pihentem minden e/etre, s ez ugy hiszem javamra válik.

Oly érdekes e/emény, mely megérdemlené, hogy vele ujságoljak, itten semmi /em történik. Igy hát be is zárom levelemet, a melynek nem akart egyéb czélja lenni, mint tudatnom veled, hogy élek; mégegy/zer megkö/zönni jóságodat, áldott édesanyád kezeit és kedves /zép gyermekeidet csókolni (megvan-e a csóka?); téged pedig ezerszer ölelni oly hévvel, a minőre képes naponkinti fürdővel kiáztatott és kicsávázott barátod

Arany János

[Címzés:] Tekintetes Madách Imre úrnak / tiszt. / B. Gyarmat / u. p. Szakál / A. Sztregován

238.
Eötvös [József] Madách Imrének [1.]
Széchenyi-hegy, 1862. szept. 1.

Széchényi-hegy $^{1}/_{9}$. $\overline{862}$.

Tisztelt barátom!

Hét hetet töltvén a Ki/singeni fördöben az idemellékelt levél és forditás csak tegnapelőtt jött kezembe. Ho/szú távollétem miatt mindenben elmaradva sokkal inkább el vagyok foglalva sem hogy e fordítást – mit oly szivesen tennék – jeles müveddel ö/zveve/sem, 's igy a forditónak kivánatja /zerént inkább azonnal elküldöm munkáját, melyröl náladnál jobban ugy sem itélhetne senki. Ég áldjon meg ti/ztelt barátom. Reménylem a tél folytán csak eljösz Pestre, 's akkor fel fogod keresni

ö/zinte barátodat
Eötvöst

239.
Madách Imre Szász Károlynak [1.]
Alsósztregova, 1862. szept. 12.

A. Sztregován
1862 Sept 12^{én}

Különösen tisztelt kedves barátom!

Hiszem, ki méltónak tartottad művemet vele oly tüzetesen s olly jóakaró indulattal foglalkozni, nem veszed tőlem rosznéven, ha ily bizalmasan szólítalak. Az "Ember tragédiájáról„ eddig tudtomra megjelent ismertetések és bírálatok között csak a' tied vólt bírálat, ha a jóakaró szava a biró szigorát jóval túl is zengte benne. (Erdélyiének még csak két első számát olvastam, de úgy látom az inkább

bölcsészeti tanúlmány mint aestheticai bírálat lesz.) Most, midőn épen művem második kiadása készűl, ujra és újra át tanúlmányoztam birálatodat, s miután leg több pontban teljesen el kellett ismernem, hogy igazad van; nem mondhatom mi nehezemre esett, midőn egyszersmint azt is át láttam, hogy becses megjegyzéseidet mellyek majdnem mindenütt a' lényegbe vágnak, müvem teljes átforgatása ~~nélkűl~~, 's lényeges újjáalakitása nélkűl nem vólnék képes érvényesíteni, és így is kitudja millyen sikerrel, azon korlátok mellett, mellyek minden egyén tehetségeinek határt vetnek. De hiszen talán nem is az közvetlen czélja a' kritikának, hogy a' már meglévő amilyen olyan szerves egészet szét bontsuk, s új alakítását kisértsük meg, de hogy tanúljunk jövőre, s aziránt biztositlak, hogy kritikádból tanúltam s ohajtom hogy ezt más művemen meg ismerd. Csak két helyed vonatkozik egyes kifejezésekre. Egyik "Fiad bűnben, trón bíborán fogamzott. Másik "Ha nagy lelkedre, amint hivod azt e. u. t. Ezek meg lesznek változtatva, a másodiknál vonatkozás van más homályos helyekre is. Az iró leg nehezebben kutatja ki a homályos helyet, mert ő leg jobban érti mit akart írni. Ha nem restelled s nagy bajoddal nem esik, nagyon kérlek jelöld ki a' hasonló homályos helyeket, hogy javíthassam, hiszen a' homályos frazisoknak nálamnál nagyobb ellensége alig is lehet. – Sajnálom, hogy irántad mint kritikusom iránt is valódi elismerésemet és tiszteletemet jelenleg csak e' csekélységekkel mutathatom meg tényleg; de valahányszor érdemesnek fogod tartani bár mi művemet birálatodra, hálám mind annyiszor nagyobb lesz, s olly mértékben növend, mint szigorod. Nem tartozom én azok közé, kik fülöket a' kritika elött be dugják. Az idei drámai pályázatban is Mózessel vettem részt, s oly teljesen meggyőzött a' biráló bizottmány véleménye művem hibás alapjáról, mintha az bár mi idegen mű lenne. Bocsásd meg kérlek talán szerénytelen kérésemet, és tarts meg szives emlékezetedben, ki megnem szünök lenni tisztelettel

igaz barátod
Madách Imre

Utólsó posta Szakál

240.
A Magyar Írók Segélyegylete Madách Imrének [1.]
Pest, 1862. szept. 13.

Tekintetes ur!

A magyar irók segélyegyletének igazgató választmánya e hó 9^{én} tartott gyűlésén, az egylet által, az alaptőke növelésére kiadandó évkönyvek ügyében azt a határozatot hozta, hogy egyelőre csak egy évenként megjelenő szépirodalmi album indittassék meg 's az első évfolyam, ha lehet még ez év végén megjelenjen.

E határozat következtében bátrak vagyunk felszólitani Önt a közremunkálásra. Czélunk irodalmunk állapotjához képest egy minél kıtünőbb albumot állitani ki, hogy igy az mind az irodalom diszére váljék, mind pedig ez annyira nemes czélú 's az irókat oly közelről érdeklő intézet tőkéjét jövedelmével képes legyen növelni. E kettős czél elérését csak oly kitünő tehetségek gyámolitása által remélhetjük, mint a minőt Önben van szerencsénk tisztelhetni.

Az album mintegy 24 nyomott ívet fog tenni nagy octav alakban. Kizárólag csak szépirodalmi dolgozatok fogadtatnak el, kötött vagy kötetlen beszédben. Műforditmányokat is szivesen közlünk a régibb vagy ujabb klassikusokból. A kéziratok october végeig vagy november 15^{dikeig} Gyulai Pálhoz (Sándor-utcza 17^{dik} szám) beküldendők.

A mi a tiszteletdijt illeti, a választmány határozata szerint, minden az albumban megjelenő mű dijaztatni fog. A tiszteletdij visszaútasitása semmi szin alatt nem fogadtatik el; mi mindent el fogunk követni, hogy a lehető legméltányosb dijt küldhessük.

Becses közremunkálását még egyszer kérve maradtunk tisztelettel

Pesten september 13^{án} 1862.

B. Eötvös Jozsef
válasz. eln

Gyulai Pál
ideig. titkár és szerkesztő

[Címzés:] Tekintetes Madách Imre / urnak / Szakál. / A. Sztregova

241.
Madách Imre Erdélyi Jánosnak [1.]
Alsósztregova, 1862. szept. 13.

A. Sztregován
1862 Sep. 13án

Különösen tisztelt kedves barátom!

Nem tudom emlékszel-e még azon időre, midőn Pesten mint egyetemi tanúlót szives jóindulatodra méltattál, midőn olaszországi utadból később egy darab lávával is megajándékoztál, mellyet még mindég Kedves emlékűl őrzök. Ez, 's azon körűlmény, hogy könyvemet figyelmedre méltattad, bátorított fentebbi bizalmas megszólításra.
Nem tartozom azok közé, kik a kritika előtt fülöket be dugják, vagy elbizakodásukban magukat annak fölébe képzelik helyezhetni; ezt már az is eléggé bizonyítja, hogy első kisérleteimmel soha sem zaklattam az olvasó közönséget, 's egyetlen munkámat is, mely napvilágot látott csak akkor adtam ki, midőn felőle kedvező itéleteket hallottam olyanoktól, kikben megbizhatni hittem, 's kik közt bizonnyal Te lettél vólna első, ha lakásod körömtől oly messze nem szakaszt. S valamint az idén a Teleky féle drámai pályázat bizottmányának motivált itélete oly tökéletesen meg győzött Mózes czímű pályaművem alapjának hibás voltáról, hogy az többé napvilágot látni nem fog; úgy valószínűleg birálatod meg akadályozza vala, hogy megjelent művem sok fonák kiindulási momentuma, talán sokakat megbotránykoztat. Mert hidd el soha az efemer dicsőség hajhászásam de mennyire tehetségem engedné legfeljebb valami műbecscsel biróval irodalmunk gazdagitásának szándoka vezetne irói pályára. – De már ez mind késő. "Magyarország„-i czikkeidet csak az imént vehettem; 's e soroknak czélja sem valami antikritika, vagy magamat szépíteni akarás, csak egy olly vádtól való szabadkozás, mely már nem az irót, de az embert terheli; és két félre értés kiigazítása. – A vád a socialismust nézi, mint ha én azt gúny tárgyául akarnám tenni. – Egész művem alap eszméje az akar lenni, hogy amint az ember istentől el szakad~~va~~ 's ön erejé~~ben~~re támaszkodva cselekedni kezd: Az emberiség leg nagyobb s leg szentebb eszméin végig egymásután cselekszi ezt. Igaz hogy mindenütt megbukik 's megbuktatója mindenütt egy gyönge, mi az emberi természet leg bensöbb lényében rejlik, mellyet le vezetni nem bir, (ez volna csekély nézetem szerint a tragikum) de bár kétségbe esve azt tartja hogy eddig tett kisérlete el vesztegetett erő fogyatkozás volt, azért mégis fejlődése mindég elöbbre s elöbbre ment, az emberiség haladt, ha a küzdő egyén nem vette is észre, 's azon emberi gyöngét, melyet saját maga le győzni nem bír, az isteni gondviselet vezérlő keze pótolja, mire az utólsó jelenet Küzdj és bízzálja vonatkozik. – Az egyes képeket vagy momentumokat aztán úgy igyekeztem egymás után helyezni, hogy azok egy bizonyos cselekvő személynél is mint egy lélektani szükségből következzenek egymásból. – Mind ezt lehet, sőt félek, hogy egyátalán utól nem értem. Csak azt akarom kihozni, hogy midön a socialismus gúnyolásával vádolsz, akkor a szabadság, – kereszténység, – tudomány – szabad verseny – 's mind azon eszmék gúnyolásával is vádolhatsz, mik a munka egyes részeinek tárgyai, miket épen azért választottam tárgyaiúl, mert az emberiség fejlődésének fő momentumaiúl nézek~~m~~. Ilyennek nézem a' socialisticus eszméket is, s azért állítám elő egy képben. Igaz mind annyiban megbukik Ádám. De megbukik azon érintetlen gyöngéinél fogvást, mellyeket csak isten keze pótolhat, az eszme folyton fejlik, s győz, nemesedik. – Ezzel csak az intentiót akartam menteni előtted, az embert akartam rehabitálni [!] magamban, korán sem a' művészt. Inkább irtam legyen ~~j~~ rosz "Ember tragédiáját„ melyben nagy 's szent eszméket nem sikerült érvényre hoznom, mint jó ördögi komédiát, melyben azokat nevetségessé tettem. Még most a' két tévedést jegyzem csak fel. Pháraóban nem épen József Pháraóját akartam festeni, csak egyet a' számtalan Pháraó közűl, kik Nagyra-törekvő önérzettel gúlákat épitettek, kik közűl soknak neve is homályban van, s így a' történeti ellentét mindjárt nem lesz oly merev. – Az eszkimó jelenetben nem a' végső éjszakra viszem az olvasót, hol jól tudom soha a történet s emberi fejlés nagy momentumai nem játsztanak le, de jól rosszúl azon feltevésből indúlok ki, hogy már a' föld annyira

meg van hűlve, hogy az egyenlítő alatt van már csak egy keskeny lakható öv, s azon is már csak eszkimó féle emberek tengenek. – Bocsáss meg hosszú levelemért, melly csak irántad való igaz tiszteletemnek tanújele, mert azok közé tartozol, kiktől félre értetni mint embernek leg jobban fájna. Mint iró minden szó nélkűl fogadom birálatodat, s ígyekszem azt jövőre hasznosítani. – Egyébben leg őszintébb tiszteletem mellett maradok

igaz barátod
Madách Imre

242.
Szász Károly Madách Imrének [1.]
Halas, 1862. szept. 18.

Igen tiſztelt kedves Barátom!

Leveledet kszMiklósról ide küldötte utánam a poſta, hol jelenleg feleségem családjánál töltöm a ſzüret idejét. S ez az oka, hogy kivánatodat rögtön nem telyeſíthetem. Tömérdek jegyzetem, az Emb. Trag. azon példányával együtt, melynek ſzéleit egészen öſſze plajbászoltam, honn van; s alig tudnék itt, más példány után, eleget tenni ohajtásodnak. Birálatomban, mely igyis igen hoſſzura nyúlt, egyes kifejezéſekre kevés megjegyzéſt tehettem; de fogok tán, jegyzeteimből, többet ki irni tudni. E hó végén, vagy a jövő legelején megyek haza s első dolgom lesz, ha még akkor nem késő – megtenni a mit kivánsz, a mint tudom.

S moſt, a dolgot végezve, engedd hogy nagy köszönetet mondjak ſzives és becses leveledért. Nem csak azért hogy barátſágodra s bizalmas megszólitáſra méltatsz – mi nekem magában is fölötte nagy értékű; hanem azért, mert azon tiszta és magos öröm-órák egyikét ~~s-be~~ ſzerzéd nekem leveleddel, melyeket a kritikus (qua kritikus) oly felette ritkán élvezhet. Mikor a Thalykálmánok s egyéb sérhetlen ſzentségü és minden megjegyzésen felül álló hazafiak feljajdulnak, a hozzájok mérve bizonyosan igen is ſzelid kritikáért, – hogy majdnem elkedvetlenitik az embert eme fölötte ſzükſéges, de sokszor elég ízetlen mun-

ka-nemtől: – addig a valódi érdem s nagy tehetſég szerényen vallja be, hogy ő benne is lehet s van hiba, s ſzívesen megköszöni a nála kisebbnek is az útba igazitáſt; – mert a ki Ember Tragédiáját írni nemképes is, mint kivülröl ſzemlélő átláthatja hiányait; de ritka, a ki maga belül állván a czernírozott város, hajlandó legyen ez egyszerű elismeréſre is.

Köszönöm, nemes barátom, e kedves meglepetést neked! Valóban, a mily nagyrabecsülöm művedet, hogy némi tartozkodáſal ki a mit benne hiánynak véltem is, – oly édesen eſik látnom, hogy ismertetéſem végſoraiban kifejezett reményem valóſült és neheztelésedet nem vontam magamra.

A kritika ugyan, jól mondod, nem épen a birált műért van, mely már egyszer a milyen, olyan, – ſőt tulaidonkép nem is az iróért, kin gyakran épen nem ſegít, – hanem az irodalomért; mind azáltal bátorító a kritikusra nézve is, ha tudja hogy az iró rokonſzenvét, mire tán épen ſokat ad, nem játszsza el öſzinte vizsgálata által. Nem hullát bonczolunk, az egyetemi kórház aſztalán, hideg ſzivvel, a tanitványok épülésére; szerves s érző lényen tesſzük a metſzést ſokszor – hogy azt is gyógyitsuk s átalán is haſználjunk. Ujra köszönöm azért hogy megnyugtatál, egy aggodalmamtól feloldván, mely – ha téged ismerlek vala, tán ſértene, de igy megbocsátható.

Isten veled. Legyen veled a múzsa s teremtſ több müvet még, gyönyörünkre s az irodalom diſzére. Vagyok, tiſztelettel és ſzeretettel

lekötelezett barátod
Halas. 1862. ſept. 18. Szász Károly

243.
Greguss Ágost Madách Imrének [1.]
Pest, 1862. szept. 24.

Tiszteltbarátom!

Ha Szliács haſznált, ha ráérsz, ha ſzeretſz: ugy, tudom, teljesiteni fogod kérésemet. Pompéryt a hatalmasok – komoly tanács alakjában

– eltolták a ſzerkesztői aſztal mellől s nekem kelletthozzá ülnöm: ha már őt nem nézed, tekints engem, vagy ha engem nem nézesz, tekintsd őt – és gyámolítsd az „Ország"ot. A tárczára ſzeretnék több gondot fordítani, s így nem csupán ugynevezett vezérczikkeket, hanem tárczába valókat is kérek tőled. Ird meg, hogy írsz – az volna legkellemesb, ha mindjárt valami kéſzet isküldenél – s tudóſits egyszersmind, mily czimzet alatt járjon alap.

Tiſztelettel, ſzeretettel híved

Peſten, ſept. 24dikén 1862.

Greguſs Ágost

[Címzés:] Tekintetes / Madách Imre úrnak / Alsósztregován. / (Utolſó poſta: Szakal.)

244.
Szász Károly Madách Imrének [2.]
Kunszentmiklós, 1862. okt. 6.

Igen tiſztelt Barátom!

Vetted kétségkivűl Halaſról irt levelemet. Onnan csak tennapelőtt vergődve haza, im itt küldöm az igért jegyzeteket.

Te tőlem csak is a homályos helyek megjelöléſét kivántad; s én egy csomó kicsinyes megjegyzéssel úntatlak. Bocsáſſ meg, s ha nem használhatod veſſ keresztet rájok. Annyit bizonyíthatnak: hogy müved legaprólékoſb részleteivel is ſzivesen foglalkozom, s ſzeretném azt külsőſégekben is hibátlannak látni. A miben pedig, s hihetőleg sokban, észrevételeimet nem oſztod vagy épen nevetſégeseknek találnád: mentſen ki jóſzándékom.

Isten veled, tartſ meg kérlek becses jóindúlatodban!

Kún Sz Miklós 1862 Oct. 6k

szerető, tisztelő barátod

Szász Károly.

Jegyzetek az „Ember Tragédiája" nyelvezetére.

legelső sor. istenemnek, helyett jobb volna: istenünknek; mert angyalok kara énekli.

10 sorban: befejezve áll h. jobb volna: – már; a rímért

4 lap 1 sor. világim, szokatlan – jobb: világom.

5 l. 8 sor. Jősz te helyett, jöszte!

9 l. 10 ſor. nekem elég h. elég nekem.

13. l. 11 sor. hogy az érzelem fogadja be a ſzivet, különösnek tetſzik. Jobb volna tán a sor így

„Mely védve árnyalja a lankadt ſzivet –" ámbár egy anapestussal.

14 l. 14 sor. Nem világos a kifejezés; tán így lehetne fordítani:

„Igy, eszméletre szükſéged ſe lesz."

vagy:

„Eszmélned, igy szükséged sem leend."

15 l. 5–7 sor. habjai és medröknek, – hogy talál a csillog és viſſzahull, – többes egyessel?

16 l. 8 sor. A vén tagadás helyett jobb volna: a régi, vagy ha a mérték nem üt, az ős.

22. l. 9 s. „Daczot hánysz tiſzta égnek" magyartalan is, nem is világos.

22 l. 17–18. „érdemes leszen fáradságára" magyartalan s diſztelen; „kéjet" nem megy.

23 l. 1–8. Telyeſſéggel nem értem. Nyelvtanilag is nehéz, de azon mégis áttörök valahogy, logikailag homályosabb.

25 l. 17. voltommal
– utolsó s. gondviseletet } szokatlanok.

27 l. 10 ſor. Elrészletezve.... stb. Ki? az ember, vagy a föld ſzelleme? A vonatkozás elöttem nem elég világos.

29. l. 12 s. együttleges... bölcselmi müſzó, nem költői irályhoz való.

33 l. 6 s. régi ſikereddel, azaz: sikertelenül; ezt vagy nem használják, vagy nem értik.

34 l. 17. Nincsen más hátra, prózai fordulat.

35 l. 5 sor A mint meglelél... nem világos; igy tán jobb volna: a mint rám találtál.

36. l 18–19 ss. „Törekvésünkre – – mosoly" érthetlen igy; tán ezt te/zi: törekvésünk izgatott/ágára gúny e nyugalom, vagy annak (törekv.) hiuvoltára szánalmas mosoly az....?
38 l. 2 s. mulatni h. mulattatni értendő.
39 l. 13–21 ss. „Mert minden – – – álmait", jobban helyén volna a következő /zínben, Miltiades kisérleteivel /zemben.
40. l. 7 s. A gazda nem marad meg, hanem a szolgaság, vagy azon állapot, mely/zerint gazda van.
46 l. legalsó mint hogy ha igen di/ztelen, mintha helyett (csaknem mindenütt hol e /zó előfordúl, igy van.)
53. l. 7. 8. ss. Örökké /zép alatt nem tudom, évát érti-e vagy a templomot?
60 l. két végsor. Miért? nem értem.
62 l. 13 s. Vágyol gyönyört, jobb volna: gyönyörre vágy/ʒ.
65 l. 10. „Fejemről – a füzér". miért?
65 l. 13–14 ss. „Azt – – érdemelni." Mi az? nem értem.
67 l. 17 Mi az a tar föld?
75 l. 4. s Olvasd: a mely, mert az új eszmére (2 s.) vonatkozik
— 6 s. Értsd: kéjeket. — 8 sor "Olyan… mása…" Miért?
81 l. 11. Pu/ʒtalábas: mezítlába/?
— legalól ö/i hegyeim közt… Hol? a paradicsomban-e, vagy mint Tankréd?
85. három alsó sor. Isten dícsére… nem mondják.
98. l. 3. 4 /. Védi a kor /zelleme.... Miért? nem világos.
102 l. alján s 103 tetején nem értem: mire vonatkozik a /zép időt melenget, és nem férfias stb.?
103 l. 13. Jobban rendezve volna igy
„Meglesz, uram, mikép parancsolod."
— legalsó sor. az érczek bölcseletsava… Mi az?
105 l. 8 s. i/tenűl hodol szokatlan, helytelen, s nem is világos kifejezés azon értelemben hogy, a nőnek mint istennek hódol…
122 l. 3. 4 sor. „Tán azt… a világ" – Nem értem.
123 l. 8 sor. megbékélt helyett jobb volna: kibékült
129 l. 8. megfigyelnek helyett észrevesznek kell.
130 l. 1 s. „Igy venni a dolgot: gúnytárgyúl leendnék" magyartalan, de nem is világos kifejezés.

133 l. 7 s. Igy nem értem; megfordítva igen: „elbámulsz, e komolydolgokon, midőn belátod hogy az egész csak komödia."
133. l. 13–14 ss. „A meglevő – nevében" oly erőltetett hogy nem birom világosan, megértésig, elemezni.
138 l. 8–10 ss. "Szép ..... fölér" – nehéz igy; Ha jól értem igy áll: „A magosban /zépen hangzik, mint a templom ének, bármily jaj kiáltás, rekedt hang olvadt belé, míg fölért." Ha ezt, ugy máskép rendezni múlhatlan, hogy érthető legyen: Tán igy –
„Magosban /zépen zeng, mint templom ének,
Bármily rekedt hang s jaj/zó olvad is
Belé a míg fölér…"
139 l. 20 s. csak úgy értem, ha igy cseréljük:
„a múltnak csak dala." – tudniillik a mi a múltban nem /zép, nem dalszerü, az nem hall/zik fel, az elvész.
142. l. 21 felkötteti? – nem, hanem felköti.
143 l. 9 s. nem fölidézi, hanem fölhozza.
„– a ki fölhozá –"
145 l. 3–5 //. Mit akar a má/odik munkás? nem értem.
147 l. 19. s. húza/z, euphonia ellenes szabályo//ág.
154. l. 12–13 ss. „Mig egykor..... elöttünk"
Szeretném ha kimaradna e két /or, mi az előzményekhez épen nem illik.
155 l. 18. 19 //. Helyesebben igy rendezve:
„Lucifer, erejét sem fecsérli íly semmiségre."
159. l. 3 s. „nekem elkel" – magyartalan.
165 l. 5 s. megfigyel helyett észrevesz kell.
172 l. 5 s. „Megsemmi/ülnénk…" Ezt itt nem értem.
174 l. 1 s. istenül: a művet teremti istenül? vagy ő istenül teremti a művet? Homályos.
177 l. 11 s. nem birjon, hanem birja.
179 l. 10–11 ss. E kard.... Elöttem nem vílágos, mire czéloz? Párbajra? vagy törvény pallosára? hogy a ki ezzel öl, nem nézik gyilkosnak? Világosabbat kérek!
182 l. 1–8 ss. Szép, de ki//ě nehézkes; az egész gondolatot értem, minden részletét nem. Az a szörny: érzés is lesz, lény is; a „menten

minden hatástól, szenvedéstől" azért nem világos, mert ugy van construálva a mondat, mintha az egyen jellege kívánná hogy ment legyen, holott ellenkezőleg.

184. 7 s. Hogy nagyon /zűk azt értem; miért nagyon tág, csak sejtem. Tán azért, mert a tenyésző erő kisebb lombikban, pl. a /ejtben vagy rostban szokott müködni?…

— 12. s. Ki miatt aggódik? nem értem. Ádám miatt? kivel beszél; vagy az üveg miatt hogy elne pattanjon, a telyesülés határánál? –

186 l. 13–15. s. „Nem mentí ..... hiánytalan." Homályos[.] Mi a hiánytalan? A kaponya? de hi/z azt roszúl alkotottnak mondja; a hajlam? de hi/z azt mondja menthetlennek.

188 l. 11. ismerő helyett legyen: ismerős.

195 l. 16. 17 ss. ha nagyság s erő elvész, hogy marad meg a mathesis?

201 l. 3 s. zajt tenni, nem magyarúl van.

205 l. 7. 8. ss. „Okoskodásod a jóllakásé…" Nem világos előttem, hogy miért, mennyiben?

207 l. 5 „egyenlíti ki" – nem világos a kép

— 13 s. „mindkettő –" ki az a mind kettő? A bárgyu, egy; ki a má/ik? A /zellem? de hi/z azt nem érti a bárgyu. Ádám ezen egész mondókáját sehogy sem értem.

210 l. 12. 13 ss. „Miért...borzalmait?" Homályos.

245.
Madách Imre [Bory] Károlynak [1.]
Alsósztregova, 1862. dec. 18.

A. Sztregovan
1862 Dec 18án

Kedves Károly barátom!

Mióta múltkor száz frtot át adtam Höpnernek átadás végett, a még hátramaradt nehány forintot nem voltam képes kipótolni, miután a kereskedés mostani pangása mellett semmit eladni nem lehet, s az

ember jobbat vár. Azonbán Január folytában akár hogy lesznek is az árak, kell eladnom; s így akkor a' hiányt kipótlom. Egyébbiránt anyám meg a' hátra lévő Jaulus féle 200 forintot sürgeti, kérlek légy rajta, hogy ezt be kapd, ha ez elöbbi meg történik, ebből is pótolhatod ideiglenesen. Tudósításodat várva vagyok tiszteletel

igaz barátod
Madách Imre

1863

246.
Madách Imre Szontagh Pálnak [31.]
Alsósztregova, 1863. jan. 20.

A Sztregován
1863 Jan 20án

Kedves Pálom!

Kedves leveledet tegnap délután vettem, és mondhatom igen, igen nagy örömmel, hasonlíthatlanúl nagyobbal mint választásom hirét, mellyért aprecalsz; mert míg emezt a székfoglaló beszéd borzadalma keserítette meg, addig leveledben az őszinte barátság és részvét félreismerhetlen hangja a leg elvadúltabb angol-kedélyt is felolvasztotta volna. Franczia pezsgőhöz hasonló lelkiállapotodból azonban, melly leveledből ki tünik, s mellynek legnagyobb részét magamnak arripialom ugyan, engedj meg, ha egyszersmint azt következtetem, hogy a Rétságon rád várt levél is jól megvólt bélelve, mert máskép a' keserűség némi seprejét lehetlen, hogy szivedben fel ne fedezzem. Ez esetre én is gratulálok s örűlök, hogy nem voltam vates. – Hordódi úr indítványára a' halálra unatkozott Gyurit ide mellékelve küldöm. Gyuri barátunk régen nem látta már nejét ollyan

Diannának, mint most fogja látni, s hiszem egy jól készült palóczczal megörvendezteti a' világot. Ollyan életunt vólt már, hogy a' köteleket kezdtem előtte záratni. – Útra kapott 15 garast. Ordódi számláját később közlöm. – Nem mellőzhetem, hogy jó kedvvel írt levelemet szomorúan ne végezzem. E szerencsétlen mai nap tesz 40 évessé, s ettől két szent pátrónusom Fabián és Sebestyén sem ment meg. A hölgyeknék [!] csak most kezdenék még igazan szerencsés lenni ugy veszem észre, mikor már a' legjobb osztásra is azt mondom pass – és soha sem licitálok feljebb paraszt betlernél – No de semmi – a' barátságban azért ad internetionem tartok mindent s téged ölelve vagyok

igaz barátod
Madách Imre

247.
Madách Imre Szász Károlynak [2.]
Alsósztregova, 1863. febr. 1.

A. Sztregován
1863 Feb. 1^{én}

Tisztelt Kedves Barátom!

Megbecsülhetlen és soha eléggé meg nem hálálható szivességedet, mellyel kérésemre észrevételeidet közölni kész voltál müvemre, hogy eddig meg nem köszöntem oka az, hogy azt a' második kiadu könyv átküldésével egyszerre akartam tenni, mellyből lásd, hogy igéid testté lettenek. Azonban a' kiadás olly sokára halad, hogy már kénytelen vagyok azt megelőzve e' nehány sorral legalább egy forró kézszoritást küldeni addig is, míg azon alkalommal egynehány észrevételed nem használását motiválandom, s a' figyelőben megjelent igen becses, bár rám nézve minden esetre túlkedvező birálatod nehány helyére is vissza térendek. – Látod a' nagylelküség szemtelenséget szül, – szemtelenség tőlem talán, hogy egy most sajtó alá csiszolni kezdett müvemet is annak idején nyakadra szándékozom küldeni baráti itéletedet s tanácsodat kikérendő. De tulajdonitsd magadnak. A nagylelkűhöz mennek adományért nem a' fukarhoz. Kérlek tartsd meg hajlamodban, kinek tiszteletében régen vagy.

tisztelő s szerető barátod
Madách Imre

248.
Beniczky Erzsébet Madách Imrének [1.]
[Buda?, 1863. febr. 12. előtt]

Tisztelt honfi!

Lisznyai Kálmán utólsó perceit most küzdi; ohajtása még egyszer találkozni önnel.

A haldokló kérését tudatván önnel, maradok

ismeretlen tisztelője
Beniczky Erzsi

[Címzés:] Tekintetes / Madách Imre urnak / tisztelettel / Helyben

249.
A Magyar Tudományos Akadémia Madách Imrének [1.]
Pest, 1863. febr. 13.

Tekintetes Úr!

Midőn ezzel szerencsém van örvendezésemet nyilvánítani, hogy a Magyar Tudományos Akademiának nagygyülése Kegyedet f. év januarius 13-án irodalmi érdemeinek méltánylásaúl a Nyelv- és Széptudományi Osztályba Levelező Tagúl választotta: tudom, hogy a pályán,

melyen az Akademia megismerésével találkozott ezután is haladva, önálló tudományos vizsgálatok és dolgozatok által szakját előbb vinni, az Intézetünknek kitűzött czélok létesítésére ügyeinkben segédrészt venni és ezáltal az Akademiai Alapszabályok 17-ik szakaszának megfelelni kész leszen. Figyelmeztetem egyúttal, hogy szintén az Alapszabályokhoz képest minden újonan választott Tag osztályába tartozó dolgozat felolvasásával vagy személyes meg nem jelenhetés esetében, ilyetén dolgozat beküldésével egy év lefolyása alatt széket foglal, különben megválasztatása érvény nélkül maradván. Az őt Akadémiai Tagúl ismerő Oklevéllel ama székfoglaló dolgozat felolvasása vagy beküldése után tiszteltetik meg.

Ki magamat Kegyed becses hajlamába ajánlván, megkülönböztetett tisztelettel vagyok – Pest februarius 13-án 1863.

Kéfz köteles /zolgája
Gr. Dessewffy Emil
Elnök

[Címzés:] A m. tudom. Akademia Elnökétől / T. cz. Madách Imre Úr / mint a m. tudom. Akademia / Levelező Tagjának / hivatalból / Losoncz. / A. Sztregova.

250.
Madách Imre Gyulai Pálnak [1.]
Alsósztregova, 1863. febr. 17.

A. Sztregován
1863 Feb 17^{én}

Különösen tisztelt kedves barátom!

A' ŕRészvét könyve számára bátor voltam hozzád nehány darabot küldeni a' télen, azon kéréssel, hogy azokból ha mit kiválaszthatsz, válassz ki; ha mit használhatót találsz a' Koszorú számára, add oda, ha

pedig egyátalján nem birnak beccsel, pár sorral értesíts, hogy legalább időmet a' többiek rendbehozására ne fecséreljem. – Azért is igen kivántam volna már valamit hallani e dolgozatokról, mert Arany János irányában a' leg kellemetlenebb helyzetben vagyok, kit pedig annyira tisztelek 's kihez olly sok hála érzet csatol. Szeretnék is lapja számára valamit adni, ha tudnám, hogy ezzel valami szolgálatot teszek neki, félek is őt terhelni holmi hitványsággal, hogy ismert szelidsége s iránti baráti hajlama csak bajt szerez neki; Te pedig kedves barátom az itészet Barátja hallgatsz s én nem tudok mit tenni, pedig tudhatod hogy ha egyébb jó tulajdonom nincs is, az az egy van, hogy nem vagyok elbizakodott s az itészet leg szigorúbb szavát is szives örömmel befogadom. Minden áron nem akarván nevemet nyomtatva olvasni. – Kérlek tehát újra, ne sajnáld tőlem azt a' félnegyed órát, mellyet becses időből igénylek, s neked küldött dolgozataimról legalább csak száraz röviden értesits, hogy használ-e valamit a Részvét könyve és Koszorú vagy sem. Egyébben becses barátságodba zárt vagyok tisztelettel

szerető s tisztelő
barátod
Madách Imre

251.
Madách Imre Henrici Ágostonnak [1.]
Alsósztregova, 1863. febr. 17.

A. Sztregován
1863 Feb 17^{én}

Nagytiszteletű Lelkész Úr!

A helybeli Evangelicus egyház Orgonájának új befestetését s fúvói huzályos szerkezetének nyomás álltal mozgásba hozhatóvá leendő át idomitatását ezennel felajánlom 's magamra válalom. Miről Nagy-

tiszteletű lelkész urat midőn önalkalmazás végett értesíteni szerencsém vólna, maradok tisztelettel
Nagytiszteletű Lelkész Úr

alázatos szolgája
Madách Imre

[Címzés:] Nagytiszteletű / Henriczy Ágost lelkész úrnak / tisztelettel / Helyben

252.
Madách Imre Nagy Ivánnak [7.]
Alsósztregova, 1863. febr. 17.

A. Sztregován
1863 Feb 17^{én}

Kedves tisztelt barátom!

Bocsáss meg, ha egy megbizás teljesitésére kérlek, melly tudományos foglalkozásaid körétől nagyon is távol, a prózai világba esik, de tudva, hogy nem csak tudós, de barátom is vagy, mint illyentől várom annak teljesítését. – Kérlek tudd meg, v. tudasd meg Zsiga testvéred álltal, ki tudom szivesen elfog járni dolgomban, a magy. bizt. egyletnél pontosan, hogy én ki épen most 40 éves vagyok, ha egy jelenleg épen 24 éves egyént úgy akarnék biztosítani, hogy az akár mikor bekövetkezendő halálom után egy s mindenkorra 1000 frtot o. ér. kapna kifizetve, minden évben míg élek mit kellene fizetnem az egyletnék [!]; még pedig mit úgy, s volna é abban külömség, ha azon lehető esetben, ha a fiatalabb egyén halna meg előttem, minden addigi befizetés a társaság javára maradna, v̄. pedig ezen ugy is igen kis valószinűséggel biró clausula az évenkénti befizetések öszvegére semmi v̄. igen csekély befolyással bírna. –

Második eset, melyre szinte felvilágosítást kérek, egy most $1^1/_2$ éves gyermeknek ha a 20^{ik} évet el éri hogy akkor nehány száz forintot kapjon nekem menyit kellene minden évben fizetnem az egyesület részére, minden száz forinttól, úgy, hogy ~~ezt~~ közbe jöhető halálommal a fizetés megszünnék. Mit ollyan módon hogy a gyermek közbe jött halálával a' befizetett öszveg a társaság javára marad, mit Úgy ha nem marad. – Mindezeket kérlek világos és pontos feleletekben légy szives nekem mielőtt megírni, – holmi könyvecskék és nyomtatványok küldése célomra nem vezet, azokból sem kiigazodni nem tudok, sem velök vesződni nem szeretek, úgy szintén a dolog eszközlésénél szükségelt egész eljárást tőled kérem. – Rövid időn az Ország tárczájába szánt hozzád intézett nyílt levelet küldök neked, mellyet ha akarsz oda adsz Gregussnak ha nem akarsz nem. – Egyébben bocsánatot kérve ez alkalmatlankodásért barátságodba ajánlott mielöbbi feleletedet elvárva vagyok tisztelettel

igaz barátod
Madách Imre

U. I. Ide zárt leveleket kérlek czimök szerint el küldeni, szállásuk számait nem tudom.

253.
Szász Károly Madách Imrének [3.]
Kunszentmiklós, 1863. febr. 17.

Kedves Barátom!

Kún Szent Miklós helyett Török-Szent Miklósra czímezted leveledet s az túl a Ti/zán tévelygett, mig valaki akadt, ki történetesen hallott rólam s tudta hogy itt lakom; kihúzta a hibás nevet s ide uta/ítá becses soraidat. Későn vettem s csak mo/t felelhetek.

Egészen érdemem fölött rovod oly magosra azon csekély /zolgálatot, mit megjegyzéseim közlésével talán tehettem. Ohajtva várom munkád új kiadását s kivánok annak nagy elterjedést s minden /ikert.

Nagyon megörvendeztet igéreted: hogy valamely új munkád kéziratával akarsz, közelebbről meglepni. Küldd mielőbb! Ha neked s munkádnak ha/ʒnot nem – nekem gyönyört mindene/etre fogsz szerezni vele. Nagy örömmel nézek elébe.

Reméltem, hogy a Kisfaludy Társaság közgyülésén téged is ti/ztelhetünk, min én örűlhettem volna legjobban, /zemélyes ismeret/éged megnyerhetése miatt. Fájdalom csalódtam reményemben! Ha valamikor Pe/tre jőnél, s engem onnani kirándúlá//al meglátogatnál, mily nagy öröm volna az nekem!

Isten veled! Tarts baráti indulatodban, minővel vagyok

KSʒMiklós 1860 febr 17

Szerető barátod
Szász Károly.

254.
Madách Imre Szász Károlynak [3.]
Alsósztregova, 1863. márc. 18.

A. Sztregován
1863 Mar. 18án

Tisztelt kedves barátom!

Itt küldöm az "Ember tragédiájá„-nak egy példányat, fogadd azt tőlem szívesen. Igyekeztem észrevételeidet a' lehetőségig hasznosítani, különösen a' homályosaknak jelölt helyeket világosabbakká tenni. Nagyon természetes, hogy magokat azon észrevételeket, mellyek a' mű egész alkatát s organismusát illeték, bár helyességöket elismerem is, csak jövendő irányzat~~ok~~nál jegyezhettem meg magamnak, de annyira a' mű átdolgozásába nem bocsátkozhattam, mert valószinűleg még jobban el rontottam volna. – Egy ily lényeges észrevételre akarok csak válaszolni, azt is koránse valami anticritica képen, csak egyszerűen önmentségeműl. Azt mondod t. i. a' többi közt, hogy a' reformátió nagyszerű mozgalmának nem lett

volna szabad kimaradni az emberiség történetének képeiből. – Ezt én is teljesen osztom, sőt művem írásánál is előttem állt ez igazság, de magát a' tulajdonképi reformátiót mint gyözelmeset nem véltem használhatni a' tragédiában, mert ha használom, azt is kénytelen vagyok valami olyan kiábrándúlással végezni, mint a' többi jeleneteket, hogy t. i. ez sem vezetett czélra. – – Igyekeztem tehát a' reformátió nezhéz [!] kezdeteiből a' munkálódó emberi szellem küzdelmes első csiráit felhasználni s ezt a' Tankret, [!] meg Kepler jeleneteiben véltem utólérni, az lehet hogy nem kellően tettem, v̄. legalább nem sikerrel, csak az iránt akartam magamat előtted igazolni, hogy maga a' szándék és gondolat megvolt. – Szives igéretedre nézve szavadon foglak, s mihelyt elkészűlök most munkában levő művemmel, rád rontok minden szerénység nélkűl, hogy én is igénybe vegyem azon becses időnek egy részét, mellyel Te oly bámulatosan tudsz gazdálkodni, hogy mindennek jut belőle. – S ha már időből juttatsz nekem, juttass még inkább szeretetedből egy kicsinyt, mely még becsesebb lesz amannál is, bár becses amaz egész hazának. –

tisztelő barátod
Madách Imre.

Múltkor írt levelemre csakugyan tollhibából Töröksz.Miklóst írtam 's alig hogy levelem elment, egyszerre eszembe jutott, azonban nem nagyon aggódtam, hogy levelem megnem kapod; hittem, hogy lehetetlen miként ha levelem T.sz.Miklósra jő, ott valami nadrágos ember kezébe ne jusson, s ha jut csak fogja tudni, hogy Szász Károly kicsoda.

255.
Madách Imre Arany Jánosnak [7.]
Alsósztregova, 1863. ápr. 19.

A. Sztregován
1863 Apr 19^{én}

Kedves tisztelt barátom!

Nem tudom megállni, hogy egy kis tréfát ne közöljek veled, mellyet magamnak nem rég Vajdával csináltam. A Nővilág 6^{ik} számában ez állt: Rimek. Tegnap a Szécsényi-ligeten sétálgatva és a "Koszorú„-ról gondolkodva, eszmetársulat utján következö rimekre bukkantam: apa, kapa, bátor, gátor, Andor, kalandor, daru, saru, Apor, kapor, ökör, gyötör, botló, kətló stb. melyeket melyeket ajánlunk Szász Károly Sz. Béla, Sz. Gerő, Sz. Péter, Sz. Tuhutum stb. stb. fáradhatlan buzgalmú szászainknak figyelmébe: értelem nincs ugyan bennök, de rimelnek elöl-hátúl, felűl-alúl, keresztűl-kasúl! Csináljunk rigmust belőle. –
Ugyan azon számban azt is mondja Vajda, hogy a Koszorúba Schulfuchsok irnak. –
Én ezt olvasva levelet tettem B. Gyarmathon postára Vajdához, melyben megköszönve az ajánlott s állítólag értelem nélküli cadentiákat, kivánatához képest igyekeztem azokból rikmusokat csinálni, sőt beléjök értelmet is hozni, az utólért eredményt pedig itt küldöm neki a Nővilág számára felajánlva.

Rikmusok

Azt üzeni neked jó Kazinczy apa
Hogy kezedbe nem lant való csak a' kapa,
'S bár politicában is vagy nagyon bátor,
Fejed nem telt pincze, csak üres rosz gátor.
Erős férfit jelent ez a szép név Andor[×]
Nem nevezhetlek így hát irkász kalandor;

[×]Andreas görögül eröset jelent. Szász Tuhutum.

Szavad fenhéjázik, mint repülő daru,
Míg piszkodba merül lábadon a' saru.
Csak úgy kóvályog, mit versz, körűled a' por;
De nincsen nemeseb fűszered mint kapor.
Hogy is lenne máskép dulakodó ökör,
Aki bőgésével mindegyre csak gyötör,
Nagy ügyetlenséggel ide oda botló,
Soha ki nem költő, noha mindíg kotló.

Schúlfuchs.

Ha komoly foglalkozásaid közt e kis tréfán elmosolyodol, célomat értem. Kedves Családodnak őszinte tiszteletemet, barátidnak kik megemlékeznek rólam üdvözlésemet üzenem. Tőled baráti hajlamodat továbbra is ki meg nem szűlök [!] lenni a leg öszintébb tisztelettel ölelve

igaz barátod
Madách Imre

256.
Madách Imre [Huszár] Sándornak [1.]
Alsósztregova, 1863. ápr. 19.

A. Sztregován
1863 Apr. 19^{én}

Kedves Sándor Sógor!

Már igen régen írt leveledre Páhi iránt eddig nem válaszoltam azért, mert én magam a dologban egyátalán semmit sem tudtam, és nem is avatkozom az árvák ügyeibe, úgy szinte sem én sem közűlünk senki egyáltalán nem kivánná a netaláni eladásból bejovő pénznek Balogh Károlyra eső részét használni. Eddig tudtomra sőt Anyám tudtára is csak arról gondolkodtak Károlyiék, hogy Székelyi részö-

ket adják el, és azzal Nyírit meg is kinálták. E czélra Anyámat is megkérték, hogy az árva részéről megegyezését adja. Anyám az én tanácsomat kikérvén én oda nyilatkoztam, hogy miután most a' birtok oly értéktelen, hogy alig lehet reményleni azon becsárnak felénél többet, melyben az árvák a birtokokat kapták, ha Károlyiék el akarják adni teszem Székelyt, az ezen birtokból a' Balog Károlyt illető rész osztálybecse lenne felveendő és ha az például 10000 forintot tesz ki, ugyan csak tízezer forintára szinte az osztálybecs szerént páhiból lenne rá irandó az őtet ugyis illető fele részen felül. Ez véleményem azon esetre is, ha páhit adnák el. – Többször igyekeztem aztán Károlyitól mellesleg kitudni csakugyan szándoka van-e Páhit eladni, de egyenes megkérdezésre nem lévén megbízva, melleslegesem [!] nem tudtam ki semmit. Akkor közbejött, hogy anyám oly borzasztó beteg lett, hogy az orvosok minden reményről letettek vólt, mert csak akkor lábadt fel köszvényből, s egy gyulladást kapván meghülés következtében, koros létére valóságos csuda, hogy mai napig abból is szerencsésen ki lábalt. – E betegség annyira el foglalt, hogy az igazat megvalva elfeledkeztem az egészről, 's csak most, midőn már semmi baj sincs a hátra maradt gyengeségen kivűl jutott újra eszembe. Legjobbnak tartom tehát, ha egyenesen megkérded Károlyit szándékáról, vagy engem el utasítasz részletesen, hogy tudjam meg, a dologra nézve nézetemet fentebb megírtam 's az ügybe én egyátalán semmi minőségben be nem folyok. – Ide mellékelt idézést kaptuk a' napokban. Úgy voltam általad értesítve, hogy a Majthényi Pálné elleni igényeknek Anyám nevéről a miénkre való átiratását eszközölted volt, igy igen csodálom, hogy mégis ő és nem mi vagyunk idézve. De azt hiszem, ha nem idéztek nem is jelenünk meg. Továbbá, úgy tudtam, hogy a' fiúágat illető birtokokra nem jelentettünk be igényt, pedig e kérdéses javak úgyhiszem a fiúágiak. – Miután itt sem embert nem tudunk Miskolczon, sem az ügy állására nézve nem tájékozhatjuk magunkat Anyám legczélirányosabbnak nézte tanácsomból téged felkérni, hogy belátásodhoz képest intézkedjél benne. Mindnyájatokat ölelünk mindnyájan

igaz barátod és
sógorod
Madách Imre

257.
Madách Imre Pajor Istvánnak [1.]
[1863. ápr. 19. után]

Kedves Pista barátom!

Bár névtelenül hozzám küldött versezetedet a Budai népszinházra mindjárt mint tiédet ismertem fel, s benne valóban mint igen jól sikerült szatirában gyönyörködtem. – Viszonzásúl én is kedveskedem neked valamivel.

A Nővilág 6ik számában a Koszorú munkatársai Schulfuchsoknak vannak gúnyolva, ugyan azon számban pedig még e czikkecske is áll körűlbelül

Rímek: Minap a Szécsényi ligetben sétálva, és a' Koszorúról gondolkodva következő rímek jöttek eszembe: Apa, kapa, bátor, gátor, Andor, kalandor, Daru, saru, Apor, kapor, Ökör, gyötör, botló, kotló. Ezekben ugyan nincs semmi értelem, de rimelnek elöl hátúl, keresztül kasúl, ajánlom azokat tehát a Koszorú munkatársainak, s különösen fáradhatlan buzgalmú Szászainknak Károly, Béla, Péter, Gerő, Tuhutum s a' t. hogy csináljanak belőle rikmust a' Koszorú számára. – – Erre én ily levelet irtam Vajdának. Az ajánlott rímeket köszönettel vettem, úgyhiszem sikerűlt beléjök értelmet is hoznom 's rimkmussá [!] alakítva itt küldöm önnek, a nővilágnak ~~fája~~ felajánlva Szász Tuhutum

Rikmus

Azt üzeni neked jó Kazinczy apa,
Hogy kezedbe nem lant való, csak a kapa,
S bár politicában is vagy nagyon bátor,
Fejed nem tölt pincze, csak üres rosz gátor.
Erős férfit jelent ez a szép név Andor,×
Nem nevezhetlek így hát irkász kalandor,
Szavad fenhéjázik mint repülő daru,
Még piszokba merül lábadon a saru!
Csak úgy kóválygo, mit versz, körűled a' por
De nincsen fűszere, legfeljebb is kapor,
Hogy is lenne máskép dulakodó ökör,

Aki bőgésével mindegyre csak gyötör,
Nagy ügyetlenséggel ide oda botló,
Soha ki nem költő, noha mindég kotló.

Egy másolatot Aranynak is küldtem, ki sokakkal jót nevet rajta s közli. – Én pedig köszönve megemlékezésedet még egyszer, ölellek s vagyok

igaz barátod
Madách Imre

[×]Andreas görögül erőset jelent
Schulfuchs

258.
Madách Imre Nagy Ivánnak [8.]
Alsósztregova, 1863. szept. 9.

A. Sztregován
1863 Sep 9^{én}

Kedves barátom!

Bocsáss meg, hogy egy kéréssel alkalmatlankodom. Emich Gusztáv az "Ember tragédiaja„ 2^{ik} kiadásáért szerződésileg 600 frtot kötelezett; melynek fele múlt juniusban lett volna fizetendő. Azonban mindég készültem pestre 's így a' fizetést nem sürgettem. Most azonban nagy szükségem van a' pénzre, s így kérlek légy szives azt mindjárt át venni s mielöbb nekem elküldeni postán. A lefizetendő öszveg volna 300 frt. ebből leszámítandő [!] Emich álltal számomra eszközölt előfizetések 1^{ő} félévi Ország tükre, Bolondmiska és Gazdasági lapokra; továbba 50 frt, mit házi nevelőmnek valami egy hó előtt saját nyugtatóm mellett átadott. Végre 4 darab gyermekkönyv ára. – Nevezett nyugtámat vedd át és semisitsd meg, kézbesitsd jelen átalános nyugtámat, s bocsáss meg újra kérlek alkalmatlankodásomért. Egyébben tarts meg baráti szives indúlatodban, ki vagyok tisztelettel

fordits

igaz barátod
Madách Imre

259.
Ludovic Rigoudaud Madách Imrének [1.]
Pozsony, 1863. okt. 12.

Monsieur,

Veuillez excuser l'indiscrétion de ma demande. Occupé dans votre pays à faire des recherches sur la littérature hongroise, votre tragédie de l'homme est tombée entre mes mains.

Les premières feuilles leus, reconnai/sant une oeuvre de goût et de mérite, j'ai pris la peine de traduire le volume en entier et aujourd'hui que l'ouvrage est terminée quant à la question de traduction, je viens soliciter de votre obligeance, votre approbation à sa publication prochaine, et vous prier de me dire sije puis disposer de vous pour les renseignements qui me seront nécе/saires, pour polir et corriger mon manuscript.

Dès que j'aurai terminé, je prendrai la liberté d'aller moi męme vous consulter, où si mon je vous adre/serai le manuscript, avec prière de relever les erreurs que mon peu de connai/sance de votre langue a rendu inévitable.

N'ayant rien voulu terminer avant de vous consulter, j'ai préféré vous écrire ne pouvant en ce moment me déranger retenu par des occupations sérieuses. Au/sitôt votre réponse reçue, je vous adre/serai les demandes de renseignements sur quelques points obscurs pour moi, ainsi que les développements me parai/sant nécе/saires pour mon ouvrage.

Revevez, Monsieur, avec l'expre/sion de toutes mes sympathies pour votre livre et pour votre talent, calle de mes sentiments les plus respectueux et les plus distingués.

Ludovic Rigoudaud

hôtel de l'arbre vert. 68.
Presbourg le 12 8bre 1863.

[Címzés:] Monsieur / Gustave Emich / editeur à Pesth. / avec priére defaire parvenir a M. Madach / Imre [alul Madách kézírásával:] E levelet Emichtől kapom elintézés végett

260.
Madách Imre Nagy Ivánnak [9.]
Alsósztregova, 1863. nov. 1.

A. Sztregován
1863 Nov 1^{én}

Kedves Barátom!

Kérésem következtében Emich urat illetőleg, mai napig vártam szives igéreted sikerét. Azonban most már oly sürgető kényszerűség parancsol hogy neked újolag alkalmatlankodjam, melyet továbbra nem halaszthatok. – A pesti takarék pénztárnál egy váltóm Nov. 4^{én} jár le 120 frtot kell aznap le fizetnem külömben megovatolják, mit sokkal nagyobb öszvegért sem vennék magamra. Nagyon kérlek tehát Emichnek mond el e körűlményt 's ha ő lenne oka, hogy ily kellemetlenségbe jőjek, ezt nekie soha sem bírnám megbocsájtani s valóban nem illő cselekedete lenne. Azért legalább ez öszveget rögtön tegye le s te sziveskedjél azt Rákóczy Jánosnak s (a takarék pénztár épűletében legbiztosabban található) mindjárt kézbesíteni, ki ez ügyemet kezeli, s a' többit lehetőleg mielőbb nekem el küldeni, mert az itteni pénz szükséget lehetetlen leírni. Mire az ember biztosan számol, meg nem kapja. – Nagyon szivedre kötöm azt a takarékpénztári dolgot, mert ha szégyenben maradnék nem mondhatom mi nagyon restelném. Barátságodra bizton számítva s azt tovabbra is kikérve vagyok tisztelettel

igaz barátod
Madách Imre

261.
M. K. Madách Imrének [2.]
Alsósztregova, 1863. nov. 5.

Az
Nagyságos Madach Imre Úr
nak ditsö neve napja
tiszteletére.

Szives Kivánat!

Ditsőség és dítséret légyen az Mennyekben Uralkodó
Szent Úr Istennek
Hogy Nagyságos Madach Imre Úr hiven tisztelheté ditsö és Drága neve napját, mellyet szívemből kivánom hogy számos evekig fris jó egéségben Ünnepelhese Drága neve napját Drága Úri famílliájával és Ditsö Úri Udvarával Kedves hozzá tartozóival ki sok szegények pártolója és Pátrónussa Eljen Eljen Éljen
Nagyságos Madach Imre Urunk.
De Éljenek ide gyült Urak és Vendégek
Állandó sokáig légyen egésségek.
Az Patika béli szerekre szükségek
Ne légyen de sokaig fényljen egéségek
Ezeket szivemből holtomig Kívánom.
Úri erdemeikbe magamat ajánlom.

Alsó Sztregován 5 November 1863

M K

262.
Szakall Elek Madách Imrének [1.]
Losonc, 1863. nov. 11.

A Nógrádmegyei gazd: egylet titkárától

Tekintetes Úr!

A tettes úr a folyó hó 10^{én} Losonczon tartott egyleti közgyűlés által választmányi tagúl megválasztatván: van szerencsém a tettes urat ezen körűlményröl túdósítani, 's egyszersmind a Szakosztályok megalakitása vegett f. hó 24^{én} B. Gyarmaton tartandó választmányi ülésre tisztelettel meghivni.
Kelt Losonczon November 11^{én} 1863.

egyesületi titkár
Szakall Elek

[Címzés:] Tekintetes / Madách Imre Úrnak / Hvtlból / Alsó Sztregován / u: p: Szakal

1864

263.
Madách Imre Pajor Istvánnak [2.]
Alsósztregova, 1864. febr. 11.

A. Sztregován
1864 Feb 17^{én}

Kedves Pistám!

Eleintén Gyarmathra készűltem, ujév után pedig nagy szemgyulladásban szenvedtem, s ez vólt oka, hogy igen kedves leveledre csak most

válaszolok, most engedtetvén csak meg az írás. Szellemdús verseid közlése mindannyiszor kellemes napot szerez, s azokból többet együtt olvashatni szivességedből kétszeres örömemre szolgálna, mind az álltalok okozott mulatság miatt, mind azért, mert becses barátságod egyik tanújelének venném. 'S bár magamat átalában műbírának nem tartom, s nem tarthatom, mert aestheticai elvem igen egyszerű s rövid, minél egyebet nem ismerek: "szép az ami tetszik, ami vágyunknak jólesik.„ S így bírálatomnak, ha akarnád is, egyátalán hasznát nem vehetnéd; mégis ha másrészt nekem akarsz kedves dolgot cselekedni, szavadnál foglak, s ujabb szerzeményeidet elvárom. Megvallom ugyan, hogy még inkább szeretném ha a társasági szabályoknak megfelelőbben nem mint árva gyermekeket küldenéd hozzám, de annak rende szerint apjokkal mutattatnád be, ki nékem még sok oly szellemdús dolgot mondhatna el, mit gyermekeivel meg nem üzen. – Egyébben becses barátságodba zárt vagyok tisztelettel

igaz barátod
Madách Imre

264.
Madách Imre Nagy Ivánnak [10.]
Alsósztregova, 1864. febr. 17.

A. Sztregován
1864 Feb 17^{én}

Kedves Barátom!

Hogy szives baráti eljárásodat levélben meg nem köszöntem valóban hiba volt, de korán se hálátlanságnak, v. megelégedetlenségnek tulajdonítsd, csak azon átkozott irás beli lustaságnak, melyből mindég kiakarok esős [!] feltétellel szabadúlni s újra bele esem, s mely nekem már annyi bajt okozott. — Itt küldöm Emich szerződését,

az ő multkori számláját s a' szerződésen nyugtámat az egész vételárról. Miután azonban a netalán kiadandó 3ik kiadásról is szó van benne, kérlek e szerződést hagyd nála s a nála lévőt vedd magadhoz, míg alkalmilag nekem át adod személyesen. Ezen kivűl váltómat 240 frtért váltsa ki, te semmisitsd meg; a "Bolond Miska„ f. első félévére vonja le az előfizetést, s küldesse el az eddigi számokat, úgy a' múlt évből elmaradt s ide soha sem érkezett következő számokat, melyeket ezennel reclamálok, amennyiben le nem foglaltattak a hatóság álltal: 2, 3, 24, 25, 45, ezeket természetesen ingyen. – A felmaradt pénzt légy szives nekem postán elküldeni. – Ami most készülő nagyobb munkámat illeti, miről a' lapok szóltak, azt, ha a Kisfaludy társaság érdemesnek nézi rá s akarja Kiadványai közé felvenni, háládatosságból annak adom. De apróbb költeményeim gyüjtésével s javításával, rendezésével most foglalkozom, mik Petőfy kiadásának formájában körülbelől teendnek annyit mint annak két kötete. Igaz, hogy ezt most hanyagúl viszem, mert nem tudom jó időjárás volna-e kiadásukra, hogy egy kicsit más ízűek legalább – érdemök felől magam birája nem tudok lenni – mint a szokott versek, arról a Részvét könyvében s a' Koszorúban kijött nehány darab tájékoztathatja Emich urat; ha akarja, a Koszorúban s Fővárosi lapokban többet is megjelentetek, – s ha hajlandó a' kiadásra, s elfogadható feltételeket közöl álltalad velem Petőfy forma kiadásban évszámra, meghatározott példány mennyiség mellett, – sietni fogok e simítási munkával, s kivánatára kezébe adom a kiadást. Már csak ha lehet mellette akarnék maradni jövendőre is, s bár ha a' fentebb írt művel ezúttal kivételt teszek is, annak is ha isten segit 2ik kiadása mint első művemé Emich úré lesz, minek a' Kisfaludy társaság zárt köre, mit pártolói száma von, igen kevés hátrányt okoznak. – Végre még ide zárt levélre nézve kérném Emich Urat, ha tudja hova, expediálja címe szerint, mert nekem az az Úr, kinek a levél szóll Pozsonyból a' zöldfától írt, hol természetesen már régen nincs, s nem tudom hova írjak neki. Ha Emich

×Miután azon Úr kinek levelem szóll író, talán valami Párizsi könyvárus utján lenne legrosszabb esetben fellelhető. –

úr tudja módját, nagyon lekötelez, ha jövő alkalmakra, álltalad czimét velem tudatja.× – E hosszú és száz terhet csak könyedén rádháritó levél nem csak annak bizonysága, mi nagyon ki elégitett előbbi eljárásod, de egyszersmint tanúbizonysága mi merős hitem van barátságodban, hogy meg nem neheztelsz. – Egyébben kérlek tarts meg továbbra is becses barátságodban, ki vagyok igaz tisztelettel

hű barátod
Madách Imre

A váltó kiváltásával ne hagyd várni lejártáig, váltsa ki mindjárt. –

[Címzés:] Tekintetes / Nagy Iván Úrnak / a m. kir. Egyetem könyvtárnokának / a m. tud. Akadémia tagjának / tisztelettel / Pesten

[A címzés alá jegyezve, Nagy Iván keze által:] Mart. 4én elküdtem / mindenét, és az 56. f 20 xr

265.
Madách Imre Ludovic Rigoudaud-nak [1.]
Alsósztregova, 1864. febr. 17.

A. Sztregova
1864 17 Feb.

Monsieur!

Si le librair m. Emich n'avait pas tardé de m'envoyer votre lettre – il y a déjá long temps que j aurais pu vous remercier de l' intention, par la quella vous allez m' honnorer en vous chargent de la ~~la~~ traduction de "La tragédie de l' homme„. – Si vous souhétez a cet égard quelques renseignements – vous n aurez qu'a vous adresser directement a moi. Vous me mettrez par la dans l agreable situation de pouvoir tout a l' heur satisfaire à votre demande. – C'est l

adresse: Emeric de Madách a A. Sztregova – la derniere poste: Szakal. – Du reste je me signe avec respect

Votre heumble serviteur

266.
Fráter Erzsébet Madách Imrének [20.]
Nagyvárad, 1864. febr. 17.

Tisztelt Imre!

A' tőled követelt nyugtát idezárva küldöm egyébb eránt úgy hiszem hogy elég bizonyitek az is pontosságom felől hogy egy éve lejárt a' kifüzetési időtől és megsem haboritot senki erészbe tökéletes nyugott lehetsz – most igen kérlek légy oly jó külgyel a' már lejárt 420 fről nékem egy váltót füzetendő 1 Juniusba, e keresre a' kénszerűség hajt ha a' valtot meg nyerem én röktőn egybe foglalva a' valtót is egy atallános nyugtavál bisztositlak a'felő nyugott lehetsz hogy én itt midőn Májusba penzem meg küldöd a' legnagyobb lelkiismerettel bé váltom de tudom hogy penzed nints engem pedig a' jó indulatod ha csakugyan kerésem telyesited igen sokbajtol szabadit, még mindig kellemetlen pörökkel küzdöm, egyszóval reám nagy jótt idezne elő e' valtó megnyerese, bár a' múltból tapasztalt eljárásodfolytán a'lig birom hinni hogy ennek is eredmenye legyen, mert több izbe kénteléd könyebségen ~~ne~~ ért egy vagy más dologért ez mindig elvólt halgattva, bár ha semmi karoddal sem járt legyen is – most is az ert kérem 1 Juniusra a' valtót hogy ha arendásaid kesnek is a' füzetéssel baj nelegyen belőle, én meg most újra igen szepén kérlek legy szives ezen kérésem teljesiteni, egyébb eránt tudósitásod elvarva még pedig úgy hogy én e' folyó hó 24ére meg kapjam, ezek ~~ug~~ után gyermekeimet csokolva egesz tisztelettel marattam Ngvad feb 17ᵉ 864

Fráter Erzsébet.

Nyugta.

Azon ketté szakasztot 's 150. az az Száz őtven a.efrt értékű valtó felűl – melly november 5. 1862 botsajtatott ki elfogadó Madách Imre Úr által, mellynek fizetési hátar ideje február 5ᵉ 863ban lejárt 's melly hogy nékem alol irtnak pontosan ki is fizetetett, ezen váltoba foglalt 's már fent erintett öszveget ezenel nyugtatom. –
Kelt Nagyváradon február 17ᵉ 1864

Fráter Erzsébet

267.
Madách Imre Arany Jánosnak [8.]
Alsósztregova, 1864. márc. 14.

A. Sztregován
1864 Mar 14ᵉⁿ

Tisztelt kedves Barátom!

Mi rég ohajtlak s mind hiába. Részint egészségem állapota, részint elfoglaltságom a' nyár előtt eligha megengedik társaságodat élvezhetni. – Azonban nem heverek; székfoglalóm kész, munkám halad, s kissebb költeményeimet is csiszolom, rendezem. – Ide zárva a' koszorú számára küldök három verset, ha inyedre vannak; csak megvolnék róla győződve, hogy a koszorú ~~érted~~ érdekét némileg elősegíthetik, többször is be kopogtatnék nálad; de te amily művész, ép oly végtelen jó ember is vagy, s jóságod egész addig visz, hogy rosz baráttá válasz. – Tudod hogy én hatalmas szárnyaid véde alá huzódtam, s ha magamat költőnek szabad nekem is neveznem a' többivel, téged választottalak mint illyen atyámnak. – De ez állás bajjal is jár, s neked nem szabad jóságból hibám iránt elnézőnek lenni, de korholni, útba igazítani. Ha mit küldök s tudom hogy ha rosz nem csak hallgatva mellőzöd, vagy elnézve kiadod, de rám ripakodol, akkor foglak egészen szeretni, s bátran lépek eléd; addig félve, bizonytalanúl. – Ne sajnáld tőlem e fá-

radságot, nagy dolog az sok elfoglaltságaid közt, de te szivességből nagyobbakat is megtettél. – Igy vóltam ládd egy Novellával s nehány verssel, mit a' részvét ~~albumba~~ könyvébe küldtem, hogy választva belülök a' többit lapodnak adják át. – Holnapok, fél évek multak, s egy egy jelent meg lapodban, nem tudom magam tájékozni, ezeket is csak az elnéző jóakarat közöltette-e veled, v̄. ezek jók a' többi rosz, – midőn én talán épen másokat hittem jobbaknak, a' novella végre egészen silány-e v̄. mi hibája. – Ha már egyszer megtiszteltél nagyrabecsült barátságoddal, mutasd azt végig. Vágj le, ölj meg ha kell mindég – de tanits; ez nekem itt még szükségesebb mint másnak, ki a' főváros levegőjével szívhatja a közvéleményt magába. – Most csak ezt akartam tőled kérni, s reménylem megértesz s méltánylasz. Reménylem legközelebb újra írhatok. Addig leg őszintébb tiszteletem nyilvánitása mellett vagyok

igaz hű barátod
Madách Imre

268.
Madách Imre [Pákh Albert]nek [1.]
Alsósztregova, 1864. márc. 14.

A. Sztregován
1864 mar 14^{én}

Tekintetes Szerkesztő Úr!

Nagyon kedves lapja számára ide zárva küldök néhány verset, ha használhatja. Azon őszinte tisztelet s becsülés némi kis jeléül szolgáljon ez, melyel irányában viseltetem, hogy lapjában nevemmel találkozni szeretne. Épen e tisztelet s becsülés okozta azt is, hogy eddig semmit sem küldtem önhöz, nem akarván anyaghalmazban-fetrengésének kínjait még én is szaporítani. – Fogadja őszinte tiszteletem nyilatkozatát

alázatos szolgája
Madách Imre

269.
Fráter Erzsébet Madách Imrének [21.]
Nagyvárad, 1864. márc. 16.

Tisztelt Imre!

Megbocsás ez isméti alkalmatlanság mijat de a' váltó irásat minden jó szandek dacára is rosz̄ul irtad, itt küldöm visz̄a, és egy új váltot küldve légy szives ezt alá irni, öszvesen csekély a' hiba, de hijába ha a' forma helyes̄éget kivánjak egesz bizalom̄al reménlem hogy sijetended visz̄a szolgaltatni e' valtót, egesz tisztelettel marattam
N: varadon Mar: 16^{a} 864

Fráter Erzsébet

270.
Fráter Erzsébet Madách Imrének [22.]
[Nagyvárad, 1864. ápr. 10.]

Tisztelt Imre!

Ne csodáld ha kissé tűrellmetlen hangúlatú levelem mán ézt a betegség is hozzamagával most labadozom máj dulodásból hűlés sok bosz̄uság okozta e' bajt – de a' dologra Marcius 21ről álo irásoddal megjött a tértivevény tsúdalom hogy ily hoszú idő ólta sem jó sem rosz választ nem nyerhetek pedig elég vilagosan meg irtam és egyszersmint kertelek hogy csak az égető szűkség kénszerit a' váltó kérésere, csódálom hogy lehetz enyire elfogúlt saját magadnak kart nem okozva e' kerésem telesitésével, és meg is ily makatsúl huzod halasztod e' váltó küldését hol ott mán én részemről akor is aldozatothosztam midön rá allottam a' Majus és Szeptemberi füzetesre, terhes füzeteseim úgy leven rendezve mint szerződesem hatar idejehez képest, úgy hiszem némileg teis mélytánolhátnad e' fontos okot, midőn mán irtam es bisztosittottalak hogy valtoddal semmi

visza elés nem történend, ezt mint józan eszű ember magad is beláthatod, most igen kérlek de röktön küld, vagy én szivesen minden szazból 10 elengedessel igy 420 helyett 380 forintal szivesen meg elegszem ha néked inkab tetszik ott felvenni számomra, ved e' kéresem figyelembe és neenged hogy a baj és agodalom meg öljön, az irás meg igen terhes és fárasztó öszinte tisztelettel, gyermekeim csokolva marattam

Fráter Erzsébet

[Címzés:] T: Cz: Madách-Imre Úrnak / tisztelettel / Szakal / Sztregován

271.
Fráter Erzsébet Madách Imrének [23.]
Nagyvárad, 1864. máj. 13.

Tisztelt Imre!

Ez mán ötödik levelem, most mán itt van Majus 15'ke és mán most igen kérlek legy szives megküldeni a' mán úgy is lejárt 420 forintokat, levelem rövidre foglalom minek mondjam el újra mit mán ött izben tettem, áz eredmény dus választ elvárva a' legjobb remény fejébe, tisztelettel zarom soraim

NVárd Maj 13a 864 Erzsi

Lakásom Apolló utzá 15 szam Fogtővi ház

272.
[Veres Pálné Madách Imrének]
[1864. júl. 10. után]

E napokban olvastam a „Koszorú"-ban közzé tett székfoglaló beszédét. Nincs alkalmam, hogy élőszóval nyilvánítsam Ön előtt fájdalmamat a

fölött, hogy tudományos képzettségét, humorát éppen az emberiség elnyomott része ellen használta fel. Reám kicsiben azt a hatást tette, mint az amerikai háború, hol a déli tartományok a szegény feketéket felszabadítani nem akarják, ott pedig az alkotás ura – a férfi – is bele van értve, mert nem volna, ki oly olcsón végezné a nagy, fáradságos munkát és egyesek nem bírnának oly könnyű móddal dúsgazdagokká lenni. Tehát a meddig csak lehet, el kell nyomni az emberfajt, hogy dolgozzék, mint a barom; ezzé is alacsonyúl, mert minden alkalmat elvonnak szellemi fejlődésétől. Nem hagynak neki tért, hogy fáradságos tanulás árán boldogúlhasson. Olyan, mint a vakító, szemkápráztató aureol, mely önmagában fénylik, de minden, a mi kívüle esik, annál sötétebbnek látszik.

Sajnos volna, ha itt Magyarországon követőkre, hívőkre találna az, ki a nőnemet minden perczet elfoglaló mechanikai munkára szeretné szorítani: minő a bolti kiszolgálás és rőffel való mérés, hogy a férfi ereje annál inkább megmaradjon a szellemi foglalkozás számára; (csak a patikát véli férfiakkal elláttatni, hol talán mégis kissé a szellem is foglalatoskodik), hiszen az ember tudásvágya mindennek okát, hatását kutatni szereti.

Ön azt mondja: nem valami konvenczionális megállapodás, de nemi viszonyai okozzák, hogy a nő a család alkotója, a házikör összetartója. De éppen ezért, jogosan, a nő nevének kellene a családban öröklődnie. Maga a természet mily igazságosan kijelölte ezt; miért nem emeli fel ezen igazság mellett szavát? hogy megmutassa, hogy nemcsak önző, de igazságos is tud lenni.
Óh, de szép dolog, hogy mi férfiak adjuk a családnak a nevet! hogyan engedhetnők mi át ezt a kiváltságot a nőknek?

Reám értekezése azt a benyomást tette, mint az amerikai háború. Eszme-társulásnál fogva eszembe jut, Stove Harryetnek mily nagy része volt könyve által a rabszolgaság eltörlésében, de ezt Ön elfelejteni látszik, vagy készakarva hagyta említetlenül.

Engedelmet kérek az írótól, de nekem még némi ellenmondás tűnt fel, mit szó nélkül nem hagyhatok, mert segít a felállított tézist megczáfolni. Ő óvja a férfiakat, hogy ne túlozzák a hódolatot a nő irányában, mint a romantika korában tették, de mindennek daczára a nő ké-

pét ekkép festi előnkbe: „a nő alárendelt, testi és lelki ereje védelmet, ápolást keres, s az erősebb férfi lelkében ép oly érzéseket költ, mint az elhagyott gyermek, a hervadó virág, a megdermedt madár". Tehát szánalmat és nem tiszteletet ébreszt.

273.
Fráter Erzsébet Madách Imrének [24.]
Nagyvárad, 1864. aug. 2.

N:Várad Aug 2ª 864

Tisztelt Imre!

Tudomásomra jutot hogy Edes Ápaᵐᵐal levelezésbe bocsájtkoztal a' Cseteleki vagyon kérdései felett, most jó indulatú kerésem az, hogy mielött bármi viszonyoszságba bocsajtkoznál is fonttold meg jól vagy kellő bisztos tudomást szerez magadnak Edes Apam és ileteléleg a' vagyon alásáról, légy meggyőződve a' felől hogy Béla testverem úgy én is szivesen közre műkednénk Edes Apam nyugalmat és vagyon jövedelmezését elő mozditani ha ezt épen Edes Apám maga nem gátolna, azon hibás és magasra fokozott szamitasaival mit kivihetetlennek szokott nevezni az ember – egész bizaloᵐᵐal várom hogy intő és egyszersmind jó indulatú kéresem figyelemre fogod méltatni bár mely határozatod mellett is, mert én a' múlt idők tapasztalásaiból meritet okoknál fogva irom e' pár sorokat figyelmeztetésűl, de mind azon által ha az idő és környül menyek úgy hozak és hoznák magokkal hogy becses neved szűkségképen felhasználodna ezért közös hálával tartoznánk.

Útólagos kéresem még az lenne légy szives ha csak tehetségedbe van a' Szeptember 20ára eső 420 ujfból 100 forintot köldeni – mert elég legyen azt mondanom hogy a' minden napi kosztomat a' fogadoba füzetni nem vagyok képes, (mert hon nem főzetek) ha pedig örökös előleges adoságot kelcsinálnom soha sem jövők tiszta-

ba itt ez uzsorás városba – e' rezbe élnezesedett kerném annálfogva, hogy hányszor meg valék mentve a' pontatlan füzetések mijatt, Majus 15 helyett is Junius elsőbe kaptam a' pénzt – ezek után válaszod elvárva röktőn a' 100 f érdekébe, egesz tisztelettel marattam tisztelőd

Erzsi

274.
Madách Imre Rákóczy Jánosnak [1.]
Alsósztregova, 1864. aug. 10.

A Sztregován
1864 Aug 10ᵉⁿ

Kedves János barátom!

Még eddig soha illyen valami bajt nem okoztam s hiszem ezentúl sem okozok, mint ez alkalommal. Igaz, hogy te meg írtad első leveledben a lejáratot, de miután én pénzt csak májusban kaptam, úgy hittem csak attól számíthatik a 4 holnap is s így azt alig megnézve mindég September volt eszembe mint első fizetési határidő. – Most hosszabb ideig foglalato/ságaim szanaszét járattak s így leveleitek csak most jutottak tudomásomra. Most meg váltót nem mellékeltél leveledbe, nem tudtam mást tenni mint itt küldöm a' pénzt s kérlek rögtön küldj egy elkészitett váltót Darvas Lajos barátsága 's nemes nagylelküsége úgyis hiszem elhárítá a' bajt. Ez azonban semmit sem lepett meg tőle – mást ismerve őt nem is várhattam, bár más ember alig ha teszi. – Anyagi kár reménylem nem történt vele, vagy ha igen, azt természetesen ki pótlom. – Most már jövő fizetésnél arra kérlek, hogy kész váltót légy szives küldeni, 's most csak arra kérlek bocsássatok meg ez egyszer minden esetre hanyagságom, bár nem egészen menthetlen hibámból tett mulasztásomat s vagyok becses barátságodba ajánlott tisztelettel

igaz barátod
Madách Imre

275.
Eötvös József Madách Imrének [2.]
Pest, 1864. aug. 15.

Tisztelt Barátom!

Az utólsó évek nehéz veszteségei között nincs talán olyan, mely jelen viszonyainkban érezhetőbb mint a melyet Szalay László halála által /zenvedénk. A hon egyik leghűbb fijától, irodalmunk legbuzgóbb munkatársainak, tudományunk legdicsőbb képviselőinek egyikétől fosztatott meg; s akár a jelent tekintsük, melynek veszélyei csak úgy hárittathatnak el, ha azon körben, mely tevékenységünknek fenhagyatott, minden egyes híven teljesíti kötelességeit, akár a jövőt, melytől sebeink orvoslását várjuk, – a jelenben nincs, a ki feladását több buzgalommal teljesitné, s a jövőre gondolva, nincs, a kire több bizalommal /zámolnánk, sőt veszteségünk kiterjed még e nemzet multjára is: hisz attól fosztattunk meg, kitől e viharos, de dicső multunk kielégitő történetét várhattuk. Ha valaki megérdemlé, hogy sirját az egész nemzet keseregve állja körül, Ő az; s azon ezerek, kik koporsóját kísérték, a gyász, melybe a főváros öltözött, és a fájdalom, melylyel halálának hire e haza minden vidékeit eltölté, mind csak azt mutatták, hogy a nemzet érzi egész veszteségét. Szép jutalma ez egy oly életnek, mely első ifjuságától vég perczéig a hazának vala szentelve, szép jutalom főkép neki, a ki inkább honfi társainak szeretete, mint fény és dicsőség után vágyott; de nekem úgy látszik, hogy a nemzetnek Szalay irányában ezen kivül még más kötelessége is van, az hogy a hálát, melyet érez, magához méltóan fejezze ki, s annyi évek munkásságát ne hagyja jutalom nélkül.

Szalay László, ki szüleitől vagyont nem öröklött, s életét az irodalomnak, a tudományoknak, és a haza köz ügyeinek szentelé, azon érdemeken s neven kivül, melyet magának e pályán szerzett, gyermekeinek nem hagyott örökséget; de vajjon ez érdemek s e név nem lennének-e elégségesek, hogy e családnak jövőjét biztositsák, s a kötelességet, melyet ő gyernekei iránt nem teljesithetett, nem

veendi-e magára a haza, melynek szolgálatában családjának jóléténél gondoskodni megfeledkezett?

Sokkal jobban ismerem nemzetünket, hogy sem ezen kétkedjem, s megvagyok győződve, hogy ha ez ügyben nyilvánosan föllépek, szavam nem fogna elhangozni. Többektől szóllittattam föl erre szóval, s az ország különböző részeiből levelek által; mert hisz a viszony, melyben annyi éven át Szalayhoz álltam, tudva van mind azok előtt, kik őt vagy engem ismernek, de épen e viszony az, a mi abban akadályoz, hogy e felszóllitást kövessem.

Miután érdemei nem olyanok, melyekre a közönséget figyelmeztetni kell; miután a nemzet, mely multjához annyi kegyelettel ragaszkodik, önként érzi a hálát, melylyel annak tartozik, ki történetének földeritésére minden másoknál többet tett: sokkal természetesebbnek, s az elhúnytra nézve díszesebbnek tartom, ha az inditvány, hogy érdemei a nemzet által megjutalmaztassanak, nem egyestől jő, hanem többek által, több helyen, egyszerre, mintegy átalános érzés önkéntes nyilatkozata tűnik föl, s a mit Magyarország nagy történet-irójáért tesz, azon alakban történik, melyben például az ángol nép Cobdennek a gabna-törvények megszüntetése körül szerzett érdemeit megjutalmazá, s melyben Szalay, ha él, e jutalmat maga is pirulás nélkül elfogadhatta volna.

Bármi jól esnék tehát, ha én, ki vele 37 éven át a legszorosb baráti viszonyban éltem, s neki annyi hálával tartozom, hátrahagyott családja érdekében most magam léphetnék föl, mind Szalayhoz, mind a nemzethez illőbbnek tartom, ha arra szoritkozva, hogy a feledhetetlen férfiú családi körülményeit másokkal közlöm, e szép feladatot nekik engedem át. Hogy ezen ügyben hozzád fordulok, s téged kérlek, hogy megyéd körében annak élére lépj, azt a viszony, melyben a mult országgyülésen egymáshoz álltunk, hazafiságod, s azon meggyőződés, hogy Szalay érdemeit náladnál inkább senki sem méltányolja, igazolják; s én meg vagyok győződve, hogy te ebben csak azon barátság és tisztelet jelét látod, mellyel irántad viseltetem.

Legjobban ismered megyéd helyzetét, s így legjobban tudod, kiket, s mily módon szóllits fel, részemről csak azt jegyezve meg,

hogy meggyőződésem szerint czélszerűbb, ha inkább csak azokra szoritkozol, kik Szalay munkásságát, s így érdemeit is ismerik, s hogy minden esetre főkép azt tartom kiemelendőnek, miként az, a mit egyesek Szalay emlékének áldoznak: nem a családnak nyujtott könyöradomány, hanem jutalom, melylyel a nemzet, ha Szalay él, és művét bevégezheti, nagy történet-irójának tartozott, s a melyet most gyermekeinek, mint dicső atyjok örökségét adja, mint jelét azon hálának, melylyel a haza nagy fija iránt viseltetett, s mint példát, hogy a nemzet azon érdemeket, melyek szolgálatában szereztetnek, nem feledi el. Így a mi Szalay családjáért történik, nemcsak sokkal diszesebb erre nézve, de az egész hazára nézve is üdvösebb, a mennyiben az ily eljárás buzditásul fog szolgálni mind azoknak, kik hasonló pályán haladnak.

Tekintsd e levelet, melyet csak azért nem irtam saját kezűleg, mert minden megyében egy-egy elvbarátunkhoz hasonló kérést intézvén, annyi levél irására időm nincs – magán közlésnek, s közöld azt, ha jónak látod, egyesekkel, de úgy hogy a nyilvánosság elébe ne kerüljön. A gyüjtésnek megyéd körében általad kell történnie. A begyült öszveg, ha majd az aláirás bezáratott, egyenesen az Akadémiához küldendő oly felszóllitással, hogy általa Szalay örököseinek kezébe /zolgáltassék. Minthogy az Akadémia rendezett pénztári hivatallal bír, s Szalayhoz legközelebb állt, természetes, hogy ez ügynek kezelése ez országos intézetre bizassék.

Az adakozók nevei, s az általok aláirt öszvegek /zintén az Akadémia által, de csak az egész ügy befejezése után fognak köz hirré tétetni.

Fogadd ő/zinte hazafiúi tiszteletem kifejezését, melylyel maradok

Pesten, 1864, aug. 15-kén

őszinte barátod
B. Eötvös József

276.
Madách Imre ismeretlennek [2.]
Alsósztregova, 1864. szept. 8.

A. Sztregován
1864 Sept 8án

Különösen tisztelt Barátom!

Azon meg nem érdemlett szives előzékenység, melyet Tőled Pesten tapasztalni szerencsém vólt, bátorit fel egyedül hogy jelen soraimmal alkalmatlankodjam, becses jóindúlatodat igénybe vegyem. – Gazdatisztem fia Philipp Károly 13 éves oly szép talentumokat tanúsitott, hogy a 3 első gymnasialis osztályt fiam nevelője álltal végeztettem vele. A nyilvános vizsgákon folytonosan "kitűnő„-t kapott. – A most kezdetét veendő iskolai évben azonban fiam a 7ik osztályra Pestre megy, nyilvános iskolába, s így gazdatisztem is kénytelen sokat igérő fiát valahová nyilvános iskolába adni, bár áldozattal. – Úgy tudom, hogy az új virágzásnak indúlt kis Athenében Egerben tanúlók számára tápintézet sőt talán lakások is vannak, hol igen mérsékelt fizetésért szegényebb szülők gyermekei is képesitetnek tanulmányaik folytatására. Ezért válalkoztam e levél irása álltal Neked alkalmatlanságodra lenni, kérvén a' leg szívesebben mindenek előtt engedj meg tolakodásomért s értesíts, van-e csakugyan illyesmi Egerben, s eszközölhetnéde, hogy annak jótéteményében valami részben legalább fentebb írt szegény fiú részesűlhetne. Valóban akár azon körűlmény, hogy külföldi születése daczára egész magyarrá lett; akár morális maga viselete, melyről szüntelen szemem előtt lévén kezeskedhetem; akár végre lehető legjobb bizonyítványai, ha valakit, őtet is jó téteményre ajánlhatnának. – Ha példáúl élelméről lehetne ilyes olcsóbb uton gondoskodni, de szállást magának kellene tartania, tetéznéd baráti szivességedet, ha apja tájékozása végett arról is értesítenél, körűlbelől mi áron lenne Egerben ily fiú el szállásolható. – Már szinte félek hogy türelmedből ki hozlak, – de nem a' fukarok ajtaján szokás kopogtatni, csak a nagylelkűekén, – 's tulajdonítsd magadnak, ha ezekhez soroltalak. – Tarts

kérlek továbbra is baráti emlékedben ki meg nem szűnök lenni igaz tisztelettel

őszinte barátod
Madách Imre

U. p. Szakal
Nógrád megye

[A lap alján, idegen kézzel:] Dr. Huttkay Lipót, egri pap, jogtanár / tulajdona: Suga László – ajándékából

JEGYZETEK

1.
Madách Imre id. Madách Imrének [1.] KAT 550.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Analekta 3856. 5.

2.
Madách Imre és fivérei Majthényi Annának [1.] KAT 552.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Analekta 3856. 1. [A 3. levéllel azonos fólión]
Károly — Madách Imre öccse, Madách Károly.
Pali — Madách Imre öccse, Madách Pál

3.
Madách Imre és fivérei Madách Máriának és Annának [1.] KAT 499.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Analekta 3856. 1. [A 2. levéllel azonos fólión]
Károly — Madách Imre öccse, Madách Károly.
Pali — Madách Imre öccse, Madách Pál

4.
Madách Imre Majthényi Annának [2.] KAT 551
LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 1.
mikor Budán fogom — Madách Imre szüleivel és testvéreivel – általában nyaranta – rendszeresen és huzamosan Budán tartózkodott, a Császár-fürdőben; ezúttal feltehetően apjával volt ott, s együtt várták édesanyját.
Nénit, Marit, Nintsit és Fánit is tsókolom — a „Néni" (itt és a későbbi levelekben) Madách Imre keresztanyja, báró Czetvicz Antalné Simoncsich Antónia, Mari a nővére, Madách Mária, Nintsi szintén a nővére, Madách Anna, Fáni Massa Franni.

5.
Osztermann József Madách Imrének [1.] KAT 734.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Osztermann József Madách Imréhez.
MEGJEGYZÉS: A levél szövegének Staud Géza által adott fordítása (MÖL–I. 11–12.):
„Kedves Imre! Mivel csak nemrég voltam Sztregován, s Téged akkor jó egészségben hagytalak, ennélfogva remélem, hogy most is egészséges vagy. Csak adjon az Isten tartós egészséget, hogy annál vidámabb lehess, s annál szorgalmasabban foglalkozhassál tanulmányaiddal. Nincs más újságom számodra, mint hogy a minap Nógrád megyének legmagasabban fekvő falvaiban, tudniillik Turopolyán és Lesten voltam. Sok rabló és tolvaj lakik ott, de engem nem fosztottak ki. Jövő héten szerdán vagy csütörtökön megint Sztregovára

megyek, s akkor talán már szüleidet is otthon találom. Akkor, ami újságot tudunk, kölcsönösen elmondjuk egymásnak. Így hát addig is Isten veled, Kedves Imre, ölel és csókol örök barátod Osztermann József. [Címzés:] Szépreményű Madách Imre fiatalúrnak a szintaxis szorgalmas tanulójának, legkedvesebb kis barátomnak A. Sztregován."
in Turopolya scilicet et Lest fuerim — Turopolya (Turie Pole, később Túrmező) és Lest nógrádi falvakról van szó.
Futura hebdomada die Mercurii aut Jovis iterum — vagyis 1832. febr. 29-én vagy márc. 1-jén, hiszen a levélírás napja péntek volt.

6.
Madách Imre Majthényi Annának [3.] KAT 553.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 2.
kit Károlyér irok — öccséről, Madách Károlyról van szó.
a hofmester adot Palinak — a Madách fivérek tanítóját hívták Hofmesternek; nem tudjuk, ez idő tájt még Osztermann József evangélikus segédlelkész volt-e a tanító vagy már Kovács József. Pali a levélíró öccse, Madách Pál.

7.
Madách Mária Madách Imrének [1.] KAT 675.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Madách Mari Madách Imréhez 1.
engem is meg akart lepni Emikém — Madách Imre nénje, Huszár Józsefné Madách Mária 1833. aug. 1-jén kötött házasságát követően Keszegen élt, ahol sűrűn meglátogatta őt édesanyja, de testvérei, köztük Madách Imre is sokat időzött ott.
Kis Pepim mindég emleget — ifj. Huszár József, a levélíró fia.
Pepi szombaton ment Pestre, Julie és Carol pedig vasárnap — Pepi a levélíró férje, Huszár József; Julie a sógornője, az ekkor már Szajolban, ill. Recsken élő Fejér Lajosné Huszár Julianna, Carol pedig, bár elvben több személy is lehet, valószínűleg a sógora, a Tereskén élő Huszár Károly, „Julie" testvére. A szombat márc. 12-ét, a vasárnap márc. 13-át jelent.
Muzslay tegnap ment az Anyához — Muzslay Ferencről van szó; az „Anya" idősebb nőrokon a levélíró környezetében, akire más leveleiben is utal, de nem világos, hogy kicsoda. (Anyósa még házasságkötése előtt meghalt.)
ebédnél én vagyok az Öreg Urval — a levélíró apósa, id. Huszár József.
szegény Nincsike ne köhögne — a levélíró húga, az ekkor még hajadon Madách Anna.
Szegény Nénit, kit is olly igazán szívemből sajnálok — Madách Imre keresztanyjáról, az Alsósztregován élő Simoncsich Antóniáról (báró Czetvicz Antalné) van szó.

húsvétra talán Okolicsányiné meg látogatja — Okolicsányi Miksánéról lehet szó, akit azonban nem ismerünk. Húsvét vasárnapja ápr. 3-ára esett.

várom a' hólnapi póstát — Madách Mária édesanyjához írt leveleinek keltezéseiből ítélve hetente kétszer, legvalószínűbben szerdán és szombaton nyílt lehetőség Keszegen a postai küldemények továbbítására; mivel a jelen levél kedden íródott, ezek szerint az egyik postai nap bizonyosan a szerda volt.

8.

Madách Imre Majthényi Annának [4.] KAT 554. KAT 554.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 3.

új esztendöre Kesszegre mennénk — Keszegen (Nógrád megye) a levélíró nénje, Madách Mária élt férjével, Huszár Józseffel.

Mostanájig Balassa, Kalai, Benyiczky és Lubival vagyok ösmérös — báró Balassa Antal, Kállay Gusztáv, Beniczky Ödön és Luby István a szóban forgó évfolyamtársak.

Majtényi Laczi azon útszába — báró Majthényi László közeli rokon anyai ágon.

Nintsit, Nénit, tsokolom — Madách Annáról és a levélíró keresztanyjáról, Simoncsich Antóniáról van szó.

9.

Madách Imre Majthényi Annának [5.] KAT 555.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 4.

nehezen várom a tizen ötödikét — Majthényi Anna úgy tervezte, hogy 1837. nov. 15-én Pestre látogat.

Marit, Nenit Kis-pepit ezerszer tsokolom — Madách Máriáról, Simoncsich Antóniáról és Madách Mária fiáról, ifj. Huszár Józsefről van szó.

10.

Madách Imre Majthényi Annának [6.] KAT 556.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 5.

hozd el Viland munkait, ezeket Verner — Christoph Martin Wielandról van szó. Madách könyvtárában a 30 kötetes összkiadás volt meg: *Sämmtliche Werke I–XXX.* Wien, 1800 (lásd: Szücsi 370–399. sorszámok alatt), továbbá: *Beyträge zur geheimen Geschichte des menschlichen Verstandes und Herzens. I–II.* Leipzig, 1770 (Szücsi 900.), *Musarion.* Leipzig, 1799 (Szücsi XXXII. sorszám), Madách helyesírását is figyelembe véve mégis valószínűbb, hogy a *Vieland Abderitái I–II.* (fordítá Erdélyi Károly, Pozsony, 1834) című

munkára gondolt (Szücsi 635–636. sorszámok); Verner (később Verney) József Madách Imre filozófia (metafizika) tanára volt Pesten.

Candel Cain is itten vár — nem tudjuk, kiről van szó.

Tsókolom Nenit Marit Nintsit K. Pepit — Simoncsich Antóniát, Madách Máriát, Madách Annát és ifj. Huszár Józsefet.

11.

Madách Imre Majthényi Annának [7.] KAT 557.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 6.

mely téged hozzánk hozni — mint a levélíró 1837. nov. 5-i leveléből, kitűnik, 15-re várta anyja érkezését, aki azonban (vélhetően unokájának, Huszár Albertinának a születése miatt) mégsem érkezett meg Pestre.

Nenit Marit Nintsit K. Pepit tsókolom — Madách Máriát, Madách Annát és ifj. Huszár Józsefet.

12.

Madách Imre Majthényi Annának [8.] KAT 558.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 7.

Majthenyi Antal is báró — báró Majthényi Antal a címzett közeli rokona. A Hazai 's Külföldi Tudósításokban néhány nappal később, 1837. nov. 29-én szerdán jelent meg a hír arról, hogy Majthényi Antalt az uralkodó bárói rangra emelte.

a Palatinus kissebb fija meg halt — a palatinus József nádor főherceg, akinek azonban nem a kisebbik, hanem a középső fiúgyermeke halt meg, a harmadik feleségétől, Mária Dorothea würtembergi hercegnőtől született Sándor (1825. jún. 6.–1837. nov. 12.).

A kis Bertának — Madách Mária lánya, Huszár Albertina.

Kisfaludy Sándor munkáit — Szücsi katalógusa szerint (643–650. sorszám) Madách könyvtárában a *Kisfaludy Sándor munkái* (Pest, 1833–38) I–IV. és VIII. kötete volt meg 1915-ben (eredetileg valószínűleg mind a nyolc kötettel rendelkezett).

elöbi levelemben könyörgöttem Vilandot — az 1837. nov. 11-i levelében kérte a levélíró Wieland (közelebbről meg nem határozott) munkáit.

Nintsi talán szerelmes — a levélíró nővére, Madách Anna.

13.

Madách Imre Majthényi Annának [9.] KAT 559.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 8.

Örömmel olvastam szerentsés haza érkezésedet — ezek szerint nov. 21. és dec. 17. között Majthényi Anna Pesten meglátogatta fiait.

A hidat 14^be ki vették — a Pestet és Budát összekötő hajóhidat a jégzajlás előtt kivették.
Az épűlendő hídhoz — a Lánchídról van szó.
A' Palatinus, ki ezekbe a' napokba — József nádor főherceg a levélíró várakozásával ellentétben nem mondott le.
A Mari még Sztregován van? Mikor megy Keseghre — a levélíró nénje, Madách Mária, nem bízva a lakóhelyéhez közeli orvosokban, több ízben is Alsósztregován szülte meg gyermekét. Így történt a rövid életű Albertina esetében is. Vélhetően a gyermek kezdettől fogva aggodalomra okot adó egészségi állapota volt az oka annak, hogy Majthényi Anna csak több hetes késéssel látogatta meg a gyermekeit, s ugyanez lehetett a magyarázata annak, hogy Madách Mária több mint egy hónappal a szülés után még mindig Alsósztregován tartózkodott.

14.
Madách Imre Majthényi Annának [10.] KAT 560.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 9.
Néninek nem is irok — Simoncsich Antóniának.
Marít, és Nintsit — a levélíró (korábbi leveleiben is említett) nővérei.
Ambrózyaknál vóltam — nem tudjuk, hogy az Ambrózy család mely tagjairól lehet szó.
Kis-pepit Bertát és mind tsókolom — ifj. Huszár József és Huszár Albertina.

15.
Madách Imre Majthényi Annának és Madách Annának [11.] KAT 561., 504.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 10.
az alkalmatosság meg érkezéssével — az Alsósztregováról küldött élelmiszerszállítmányról van szó.
Istvánról Hamza hamissan irt — István szolga a Pesten tanuló Madách fivéreknél látott el teendőket; Martonvásárról, a Brunszvik családtól Huszár József közvetítésével került a Madách családhoz (valószínűleg Juhász István). Hamza Ágoston fiskális a család Pesthez közeli birtokügyeivel (Pilisvörösvár, Solymár) foglalkozott.
Nénit és Nintsit — Simoncsich Antónia és Madách Anna.
Mari még el nem érkeze — Madách Mária ezek szerint Pestre készült. Mivel lányának, mivel Huszár Albertina febr. 2-án halt meg, lehetséges, hogy valamelyik pesti orvoshoz kívánta elvinni a csecsemőt.
A Neográdi revolutiókat — nem politikai forradalomról van szó, inkább Madách Anna „viharos" magánéletére utalhatott tréfás formában a levélíró.

16.
Madách Imre Majthényi Annának [12.] KAT 562.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 11.
igy a hofmestert — a fiúk házi tanítójáról van szó, aki a pesti tanulóévek alatt Spányik Antal volt.
Nénit Nintsit tsókolom — Simoncsich Antónia és Madách Anna.
(Szárítani akartam, és meg füstölődött) — magáról a levélről van szó; amelyet valószínűleg gyertyaláng fölött szárított a levélíró.

17.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [1.] KAT 511.
LELŐHELY: PIM és KIK Kézirattár. V-lev. V. 4836.
MEGJEGYZÉS: A húsvéti szünetet Alsósztregován töltötte Madách Imre.
Tóni is már kint van — évfolyamtársuk, a Kékkőn élő báró Balassa Antal.
Bertzit öleli — a címzett öccse, Lónyay Albert.

18.
Madách Imre Majthényi Annának [13.] KAT 563.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 13.
MEGJEGYZÉS: A levél eredeti keltezése téves; a máj. 2-ára és máj. 3-ára történő utalás, valamint a levél postai továbbításának jele kétségtelenné teszik, hogy nem márc. 5-én, hanem máj. 5-én íródott.
mely hazameneteled ólta le folyt — Majthényi Anna áprilisban járhatott a fiainál, mivel utóbbiak márc. 31-én még Alsósztregován voltak; valószínűleg nem sokkal a levél írása előtt, április végén történt a látogatás.
Már Nintsi írt Robitsek iránt — Nintsi Madách Anna; Robitsek József pesti nagykereskedő volt.
2^ik Májusba mégis — elválasztás: Máj-usba.
Balassa nintsen ideben — valószínűleg Madách évfolyamtársáról, báró Balassa Antalról van szó.
Kovatsótziék aminap el hívattak — Kováchióczy Lászlóról és feleségéről, Hülff Erzsébetről van szó; előbbi nevelőapja, utóbbi édesanyja volt Madách Jánosné Keőfejeő Karolinának, s mivel ekkor már sem Madách János, sem felesége nem élt, így a házaspár gyermekeinek (Madách Imre unokatestvéreinek, konkrétan Madách Lászlónak, Bélának, Sándornak, Erzsébetnek és Karolinának) mint nagyszülők, egyúttal a gyámjaik is voltak.
el hívattak és kéretnek — elválasztás: kér-etnek.
gyere be, ha Sztrokai irja — valószínűleg Sztrókay Antal ügyvédről van szó.

az arany-sas kávéház le dűlt — a vidéki nemesek kedvelt fogadójáról van szó, amely a mai (budapesti) Kossuth Lajos utca és Semmelweis utca sarkához közel állt. A katasztrófáról nincsen adatunk.

Azt beszélik; hogy a király le jön — V. (Habsburg) Ferdinánd.

Már a mesterek is rendesen járnak — Madách Imre különórákon tanult pl. zongorázni, vívni; nem tudjuk azonban, hogy ekkoriban pontosan kikről lehetett szó.

19.

Madách Imre Majthényi Annának [14.] KAT 564.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 14.

MEGJEGYZÉS: A címzés téves, hiszen valójában nem Madách Imre nénjének, hanem az édesanyjának szól a levél.

a széna-piartzot egy ölre fel töltötték — a pesti árvíz után hozott rendelet értelmében az új lakóházak építése előtt a talajt egy bizonyos szintig fel kellett tölteni. Ma már csak néhány – a mai talajszintnél alacsonyabban fekvő – 1838 előtti épület jelzi az egykori domborzati egyenetlenségeket (pl. Pesten a Rókus templom vagy a Pesti Barnabás utcában a Százéves étterem épülete).

A mesterek szorgalmatosan járnak — az előző levélben is említett, különórákat adó mesterekről van szó.

Frideriket Édes Mamám — Friedrich Ferenc vívni tanította a Madách fivéreket.

Nintsit Forgách veszi el — gróf Forgách Antalról van szó, aki azonban mégsem vette el Madách Annát.

Trstyánszki beszélé, hogy Nintsit ságon — a Terstyánszky család közelebbről nem ismert tagjáról van szó; *ság* pedig Ipolyság. Elválasztás: Trs-tyánszki

20.

Madách Imre Majthényi Annának [15.] KAT 565.

LELŐHELY: ismeretlen helyen.

FORRÁS: Palágyi Menyhért: *Madách Imre élete és költészete.* Bp., 1900., a 46. oldal utáni számozatlan lapon.

21.

Madách Imre Majthényi Annának [16.] KAT 566.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 15.

MEGJEGYZÉS: Keltezés nélküli levél; a jún. 24-i postai jelzetből következtethetünk a hónapra és a napra, az évszámra pedig abból, hogy egyelőre még nincs esztergagépe Madáchnak.

Rossier felesége meg halt, és ő Stubenbergnével — Rossier, ill. felesége ismeretlenek, Stubenbergné minden valószínűség szerint Stubenberg Gusztávné Staudach Franciska.

Nintsinek itt van Maritúl — Madách Annának Madách Máriától.

Már a Károly, és Pali is el kezdtek Fridericnél — Madách Imre után öccsei is Friderich Ferenc vívómesternél vettek különórákat.

Tsókolom Nénit, Nintsit — Simoncsich Antóniát és Madách Annát.

22.

Madách Imre Majthényi Annának [17.] KAT 567.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 16.

MEGJEGYZÉS: Keltezés nélküli levél, a hónapot és a napot a postai jelzet adja, míg a levélírás évére Madách betegségéből és az orvosára történő utalásából következtethetünk.

Pepi idebent lévén Raizingerhez mentünk — Pepi Huszár József, Raizinger pedig Reisinger János pesti orvosdoktor.

az alterátió — itt (váltó)láz: a testhőmérséklet szélsőséges ingadozása, váltakozása.

Nenit, Nintsit — Simoncsich Antóniát és Madách Annát.

Gellén Józsi könyvit — mivel Gellén József nógrádi főszolgabíró nem írt könyvet, nyilván a tulajdonában lévő könyvről van szó.

10 frtot fizetett érte a hofmester — Spányik Antal.

23.

Madách Imre Majthényi Annának [18.] KAT 568.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 35.

MEGJEGYZÉS: Keltezetlen levél, ahol az évszámra Madách betegségéből és Reisinger János doktorra való utalásából következtethetünk, az időszakra pedig abból, hogy Anna nap már elmúlt, de még az utolsó vizsgának az előző levélben jelzett időpontja előtt vagyunk.

vólt raizinger — Reisinger János doktor.

nénit nintsit, kinek azt kívánom — Simoncsich Antóniát és Madách Annát.

24.

Madách Imre Lónyay Menyhértnek [3.] KAT 513.

LELŐHELY: 1992-ben Lónyay Sándornál.

Ne vedd ezt hidegűlő — elválasztás: hideg-ülő.

M[ár]ia napra 9^{ik} Szep. Keszeghre szándékozunk — a levélíró nővérének, Madách Máriának a névnapjára.

25.

Madách Imre Lónyay Menyhértnek [4.] KAT 514.

LELŐHELY: 1992-ben Lónyay Sándornál.

MEGJEGYZÉS: A levél datálása a postai jelzet alapján ($^{28}/_{9}$ 38) lehetséges. A levél szövegéből is kitűnik, hogy nem sokkal a Pestre történő visszautazás, vagyis a tanév kezdete (okt. 1.) előtt íródhatott.

Scott-tól Matthissontól Michaelis' Tiedge és másoktól — Walter Scott, Friedrich von Matthisson, J. B. Michaelis: *Sämmtliche poetische Werke. I–IV.* Wien, 1791. (Szücsi 17–20.), Christoph August Tiedge.

Pope Schlözer Gellert Bulwer Mendelsfon Policlet — [Alexander] Pope: *Sämmtliche Werke. I–XIII.* B. Mannheim, 1783–1785. (Szücsi 400–412.), C. F. Gellert: *Poetische Schriften. I–III.* Wien, 1792. (Szücsi 24–26.), *Sämmtliche Schriften. IX–X.* Leipzig, 1784 (Szücsi 27.), *Bulwers Werke. I–LXXII.*, 1833–1840 (Szücsi 136–207.), M. Mendelssohn: *Philosophische Schriften. I–II.* Troppau, 1785 (Szücsi 902–903.), M. Mendelssohn: *Phädon.* Ofen, 1819 (Szücsi XIV.)

Bertzit, Jantsit tsókolom — Lónyay Albertet és Lónyay Jánost, a címzett öccseit.

Saskút tisztelem — Sasku Károlyt, a Lónyay fivérek házi tanítóját.

anyád kezét nem ismerve is tsókolom — Lónyay Florentina (Lónyay Jánosné), aki valószínűleg csak később költözött (lányával, Lónyay Etelkával) Pestre, ezért ekkor még nem ismerte őt személyesen Madách.

26.

Madách Imre Majthényi Annának [19.] KAT 569.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 17.

Bori minap haza ment — valószínűleg Bory István tiszttartóról van szó, de nem kizárt, hogy valamelyik fiáról.

midőn Lónyai nálam volt — Lónyay Menyhért, Madách évfolyamtársa és ifjúkori barátja.

mindjárt Schvind jött — Schwindt Károly festőművész; Madách Imrét tanította az olajfestésre.

A ketskemétiek még — most sem — a szövegkörnyezet alapján haszonbérlőkről (a korabeli szóhasználatban: árendások) lehet szó, Madách következetlen helyesírása miatt azonban nem egyértelmű, hogy családnévvel vagy inkább lakóhellyel állunk-e szemben.

Hamza pörbe akarja őket idézni — Hamza Ágoston fiskális, a Pesthez közeli birtokok jogügyleteinek intézője.

Spányik pedig mondja — Spányik Antal, a Madách fivérek házitanítója Pesten.

Az idén nem leszoly szép jurista bál — A megfogalmazás pontatlan, valójában a néhány héttel későbbi, de már jövő évi bálra gondolhatott Madách Imre. 1837. dec. 30-i levelében ugyanis azt írta, hogy a jurista bálról a következő levelében tudósít, ám 1838. jan. 27-i levelében már arról számolt be, hogy arra nem ment el, sőt jegyét időközben másnak adta, így tehát az 1838. évi jogász bál nyilván januárban volt és nem decemberben. (Január 6-a előtt eleve nem is lehetett.)

Ambróziak már it bent — ugyanarról a családról lehet szó, mint az 1837. dec. 29-i levélben; az utalás arra enged következtetni, hogy a család Nógrád megyében élő tagjairól lehet szó.

Horony minap itt vólt — ismeretlen személy.

Kováts itt van — ismeretlen személy.

Barátiról a 3ik Gregektus is el ment — Baráti (Hont megye) Huszár Sándornak és feleségének, Madách Annának a lakhelye; a Gregektus nyilván prefektust jelent.

Pistárúl kérlek rendelkezz — István szolga. Lásd az 1837. dec. 30-i levél jegyzetét!

Nenit, Nintsit tsókolom — Simoncsich Antóniát és Madách Annát.

Boronkai vólt-e ott — Madách évfolyamtársainak egyikét Boronkay Rudolfnak hívták; talán valamelyik családtagjáról lehet szó.

prenumerált a hofmester — vagyis előfizetett a házitanító, Spányik Antal.

belatristicai társaság — közelebbről nem ismert belletrisztikai (könnyed irodalmi műveket író) társaságról lehet szó.

27.

Madách Imre Madách Máriának [2.] KAT 500.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Madách Marihoz.

mely ~~d~~túdósított szegény Pepinek — a címzett férje, Huszár József.

a chocoladet Károly el küldötte — valószínűleg Huszár Károlyról van szó.

Isten véled, Pepit, Pepit — vagyis „Pepit" (Huszár Józsefet) és „kis Pepit" (ifj. Huszár Józsefet) üdvözli a levélíró, ennek megfelelően a második szót kisebb méretű betűkkel írta.

28.

Madách Imre Majthényi Annának [20.] KAT 570.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 12.

MEGJEGYZÉS: A keltezetlen levél írásának évére a levélben említett esküvőből következtethetünk; a hideg időből és az elkövetkezendő ünnepekre való utalásból pedig megállapítható, hogy karácsony előtt íródott a levél.

Babnik még most sem határozott bizonyos órát — a zongoratanárról, Babniggról van szó.

A ketskemétiek, tsak két hét múlva — ugyanarról a családról lehet szó, mint az 1838. dec. 11-i levélben.

A Nintsi órája — Madách Annáé.

Már a hidat ki vették — a Dunán lévő hajóhídról van szó, amely valójában a víz felszínén lebegett, s amelyet a jégzajlás megindulása előtt ki kellett venni.

Majthenyi Gábor (nem tudom melyik) fia (aki katona is vólt), a Darótzi mólnár lányát veszi el — Majthényi Gábor Madách édesanyjának bátyja volt, a szóban forgó fiú Majthényi József, a [tibold]daróci molnár Turtsoky András, lánya Turtsoky Teréz, a Tibolddarócon tartott (katolikus) esküvő időpontja pedig 1838. nov. 27.

most Caliopet festem — ezt a festményét nem ismerjük Madáchnak, fennmaradt viszont egy azonos címet viselő rajza (lásd: Nagyné Nemes Györgyi–Andor Csaba: *Madách Imre rajzai és festményei*. Balassagyarmat–Bp., 1997. 6. sz. rajz).

Spányik még mostanig — Spányik Antal nevelő.

az Athéneumra prenumeralni — az Athenaeumnak már korábban is olvasója volt Madách; itt most föltehetően a harmadik évfolyam első félévének (1839 első fele) előfizetéséről van szó.

Nintsinek küldök — Madách Annának.

Nénit Marit Nintsit Pepit kis Pepit tsókolom, Bukvát Bódit Borit is köszöntöm — az üdvözölt személyek: Simoncsich Antónia (Madách keresztanyja), Madách Mária és Madách Anna (nénjei), Huszár József (Madách Mária férje), ifj. Huszár József (a házaspár gyermeke), Bukva György (evangélikus lelkész, Madách keresztapja), Bódi Ferenc (alsósztregovai plébános), Bory István (tiszttartó).

29.

Madách Imre Lónyay Menyhértnek [5.] KAT 515.

LELŐHELY: 1992-ben Lónyay Sándornál.

MEGJEGYZÉS: A levélíró kinevezések iránt érdeklődik, amelyeket 1838. dec. 25-én édesanyjának írt levelében (30. levél) közvetít, így feltehető, hogy ezt a levelét még előbb, de az édesanyjának előzőleg írt (28.) levél után írta. A levélpapír Habsburg-címert ábrázoló vízjelét tintával kihúzta, s részben – kívül és belül – meg is változtatta Madách, eredeti körkörös felirata (Gott erhelte den Kaiser von Oestreich) helyett kívül ezt írta: „In hoc signo beátus evádes Hungare". Belül a kétfejű sasba magyar címert rajzolt: bal felső részén, a kettős kereszt fölött: „megette" [ti.: a kétfejű sas a magyar címert], jobb oldalon lent: „tsak fen", végül bal oldalon lent: „ne repedjen / tőle".

írjál te ödönnek, V is Appiusnak — évfolyamtársuk, Beniczky Ödön.

vernerhez is megyünk — tanárukhoz, Verner Józsefhez.

Nézzétek ez három — az *ez* és a *három* szavak között egy háromágú villa rajza.

De te eretnek ember — a levélíró katolikus, a címzett református volt.

30.

Madách Imre Majthényi Annának [21.] KAT 571.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 18.

kérdezd meg Spányiktól — Spányik Antal nevelőtől.

az elsőt Misával — valószínűleg a cselédség valamelyik tagjáról lehet szó.

a hofmesterét — Spányik Antalét.

Horony — ismeretlen személy.

A ketskemétiek — a korábbi levelekben már többször szereplő ismeretlen személyekről (föltehetően földbérlőkről) van szó.

Pista sok könyörgése után — a pesti háztartás inasáról, a martonvásári származású [Juhász?] Istvánról van szó.

Minap az öreg úr hívására — id. Huszár Józsefet, Madách Mária apósát nevezték a család levelezésében következetesen „öreg úr"-nak, aki ekkoriban már Pesten élt.

Lónyay társaságában — Lónyay Menyhértről van szó.

Nintsit nénit tsókolom — Madách Annát és Simoncsich Antóniát.

Ötvös rezignált — Eötvös Ignác alkancellár; valószínűleg híresztelésről és nem valódi hírről van szó. Eötvös csak 1841-ben mondott le.

Lónyai Excellentiás lett — Lónyay Jánosról, Lónyay Menyhért apjáról van szó.

Cziráky resignál — Cziráky Antal; hivatalosan csak később, 1839. áprilisában mondott le országbírói és egyetem-elnöki hivataláról.

31.

Madách Imre Majthényi Annának [22.] KAT 572.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 19.

MEGJEGYZÉS: A keltezetlen levél 1838. dec. 25-e után íródhatott, mivel a dec. 25-i levél még csak a faeszterga megérkezéséről tudósít, míg ebben már a másnapi felállításáról van szó; az újévi jókívánság miatt általában azt feltételezik, dec. 31-ig bezárólag íródhatott, nem zárható azonban ki, hogy esetleg egy-két nappal újév után.

az alkalmatosságot Sztregováról — vagyis az élelemmel megrakott szekeret.

Pepit, ki igen rekedt — Huszár Józsefet.

küldi Spányik — Spányik Antal nevelő.

Ötvös valami gubernátor lett — az 1838. dec. 25-i levélben említett Eötvös Ignác.

bedekoits vice cantzellár — Bedekovich Lajos.

Cziráky Krazsalkovits helyett hertzeg lessz — Cziráky Antal végül is nem lett herceg, noha Grassalkovich III. Antallal (1771. szept. 12.–1841. szept. 21.) a család hercegi ága valóban kihalt.

Alis — Nem tudjuk, milyen könyvre utalhatott a levélíró.

Pompeji utólsó napjait — Bulwer-Lytton műve.

Horonynak, azon penzt adám — az 1838. dec. 25-i levélben említett pénzről van szó.

nékem is vólt szükségem — elválasztás: szükség-em.

Lónyaival sem megyünk — Lónyay Menyhérttel.

t. i. néninek — Simoncsich Antóniának.

Bódinak irok, Bukvát Borit. e. c. e. c. e. c. tisztelem — Bódi Ferenc plébános, Bukva György lelkész, Bory István tiszttartó.

32.

Madách Imre Majthényi Annának [23.] KAT 573.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 20.

MEGJEGYZÉS: A keltezetlen levélben az esztergagép árával kapcsolatos feltételes mód („50 ezüst forintra mennének") azt valószínűsíti, hogy a gép megvásárlása, s így értelemszerűen a szállítása előtt íródott a levél, vagyis 1838. dec. 25-e előtt. Ugyanakkor a korábbi címzés nélküli levélre való visszautalás alapján mégis az a valószínűbb, hogy az előző, 1838. dec. 25-e után írt levelet követte a mostani. Annak a címzése ugyanis valóban rendhagyó, amennyiben csak a címzett nevét tartalmazza, de lakhelyét és a postaállomásokat nem. Mivel erre a korábbi leveleiben csak egy példát találunk, ott azonban valójában két levél és két címzett van (1837. dec. 30.), míg a nem postai úton továbbított leveleknél egyáltalán nem szerepel címzés, ezért arra következtethetünk, hogy a visszautalás a másik 1838. dec. 25-e után írt levélre történik. Ezt a levelet nyilván személyesen vitték az „alkalmatosság"-gal Alsósztregovára (hiszen bútorok küldését jelzi a levélíró, s az aligha történhetett postai úton), ezért nincs címzése.

adrefse nélkűl vitte Istvány — a Madách fivérek inasa Pesten.

A ketskemétiek még le nem fizették — a korábbi levelekben is említett ismeretlen személyek (földbérlők). Elválasztás: ketskemét-iek.

el végzettük károlyal — mivel pénzügyekről van szó, nyilván nem a levélíró öccsére történik utalás, hanem legvalószínűbben Huszár Károlyra.

mert két húszast — elválasztás: húsz-ast.

Ambrózinénak is itt küldünk némely bútorokat — valószínűleg a korábbi levelekben is említett Ambrózy család valamelyik tagjáról van szó, akik ezek szerint, amikor nem voltak Pesten, akkor Alsósztregovához közel tartózkodhattak, legalábbis a bútor-szállítmány ezt valószínűsíti.

Néked Édes mamám egy rajzolatot — elválasztás: rajzolat-ot.

És a f Hofmester is — Spányik Antal nevelő.

Ezek után kezedet — elválasztás: kezed-et.

Nénit, és A komornokot köszöntve — a néni Simoncsich Antónia, a komornok nevét – jóllehet a család levelezésében többször is utalnak rá – nem ismerjük.

33.

Madách Imre Majthényi Annának [24.] KAT 574.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 21.

MEGJEGYZÉS: A keltezetlen levél írásához a postai továbbítás dátuma nyújt támpontot, legalábbis ami a hónapot és a napot illeti. Az évszámnál egyfelől abból indulhatunk ki, hogy egy évvel korábban, 1838 januárjában a levélben említett Lónyayné még nem volt Pesten (Nagylónyán tartózkodott, s csak férje és fiai voltak Pesten), másfelől a levélben említett néni, Madách keresztanyja, 1839. jan. 4-én meghalt, így nem íródhatott a levél 1840-ben sem. (Czetvicz Antalné Simoncsich Antónia néhány nappal korábbi haláláról nyilván nem értesült még a levélíró.)

Nintsinek kedves sorait — Madách Annáról van szó; az említett levelet nem ismerjük.

Abróziaknál mindjárt azon nap — a korábbi levelekben is említett Ambrózy család közelebbről nem ismert tagjai.

meg előzte őket már Lónyainé — Lónyay Menyhért édesanyja, Lónyay Florentina.

Spanyik Lónyayék, Benitzkyék, Boronkay, Verzar Pelati — Spányik Antal nevelő, Lónyay Menyhért (és családtagjai), Beniczky Ödön, Boronkay Rudolf; Verzart nem ismerjük, Pelati Peláthy Józseffel vagy Peláthy Gáborral azonos.

melyet Istványnak adék — a fivérek mellett tevékenykedő inas.

egy tót teatrum ál fen — az említett színházról semmit sem tudunk.

34.

Madách Imre Majthényi Annának [25.] KAT 575.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 22.

Mióta az alkalmatosság el ment — az élelmet szállító szekér.

35.

Madách Imre Majthényi Annának [26.] KAT 576.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 23.

Spányik meglopását illeti — Spányik Antal, Madách öccseinek nevelője.

pista nehány garast — a fiúk inasáról van szó.

allig várahatva már várom azon üdőt, mely hozzád vezessen — más forrásokból tudjuk, hogy húsvétkor (bizonyára azért, mert ellentétben a karácsonnyal, húsvétkor hosszabb szünet volt az egyetemen) általában Alsósztregován tartózkodott Madách. Nyilván a húsvéti (1839. márc. 31.–ápr. 1.) hazautazására céloz itt is. (1838 és 1840 húsvétját bizonyíthatóan Alsósztregován töltötte, sőt mindkét alkalommal több hétig volt otthon.)

36.

Madách Imre Lónyay Menyhértnek [2.] KAT 512.

LELŐHELY: 1992-ben Lónyay Sándornál.

MEGJEGYZÉS: Győrffy Miklós szerint júl. végén, aug. elején íródhatott a levél, mivel egy ekkortájt édesanyjának írt levelében (23. levél) betegségéről s azzal összefüggésben Reisinger János doktor látogatásáról számolt be a levélíró, akire ebben a levelében is utal. Túl azon, hogy Reisinger János más alkalmakkor is kezelhette őt, a levélben szereplő „félt, hogy hideg léggel telt ruhákkal bejöve" utalás éppen a nyári időszakot teljesen kizárja. Mivel 1839. ápr. 27-i levelében (37. levél) édesanyját megnyugtatja, hogy betegsége már elmúlt, ezért valószínűleg 1839 első hónapjaiban íródhatott a levél, mivel az anyai aggodalomból ítélve akkor lehetett huzamosabban beteg.

37.

Madách Imre Majthényi Annának [27.] KAT 577.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 24.

38.

Madách Imre Majthényi Annának [28.] KAT 579.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 26.

MEGJEGYZÉS: A keltezetlen levél az 1839. jún. 17-i levél előtt íródhatott, mivel ebben Madách azt írja, hogy a faesztergával készített tárgyakból még nem tud küldeni, míg az utóbbihoz már ilyen munkát is mellékel. (Ez egyúttal az évszámot is eldönti, mivel 1838 nyarán még nincs faesztergája, 1840 nyarán pedig már nem foglalkozik a faesztergával; az egyetlen olyan tárgyban, amely a múlt század végén még megvolt, a „fabrikálta Madách 1839" felirat szerepelt.) Ugyanakkor az egyetemi eredményekre való utalás miatt (amelyek nyilván nem

az általában júliusban letett vizsgák, inkább a mai gyakorlati jegynek megfelelő minősítések) nem sokkal korábbi lehetett a levél. Az OSZK által megállapított sorrend, amelyet a Madách-kutatás is átvett, azon a félreértésen alapult, hogy az osztályozást (classificatio) összetévesztették a vizsgával (examen), jóllehet Madách következetesen használta e fogalmakat, s jelen levelében határozottan az előbbiről tudósított.

de mivel az alkalmatosságot — az elemózsiát szállító szekeret.

Balassa a Metaphisicából — Balassa Antal.

Lónyai — Lónyay Menyhért.

Benitzky — Beniczky Ödön.

Boronkay — Boronkay Rudolf.

Luby — Luby István.

Károly, 's Pali korú elmékre — Madách Imre két öccse.

mert oly verseket irok — a legkorábbi fennmaradt, ismert és datálható Madách-versek Madách leveleiben szerepelnek.

Spetykó — Spetykó Gáspár.

sőt szín darabot is, hogy Földvári biztatott — a fennmaradt és befejezett drámák közül egyedül a *Commodus*ról tételezi fel a Madách-kutatás, hogy 1839-ben (el)készült. Földváry Gábor alispán három fia (Gábor, János, József) közül kettő: ifj. Földváry Gábor és Földváry János is évfolyamtársa volt Madáchnak; egyikükről lehet szó.

Babnigg a fenmaradtt 4 pengőn vett kótákat — Babnigg zongorázni tanította Madách Imrét.

a közönséges Német újságot — a Budán megjelenő Gemeinnützige Blätter négy száma, az 1839/25. (márc. 28.), 29. (ápr. 11.), 30. (ápr. 14.) és 31. (ápr. 18.) végül is Madách Imrénél maradhatott, mert ma a Madách család levéltárában található (MNL OL P 481. Fasc. LXXIV. N° 1–78. 28. csomó).

39.

Madách Imre Majthényi Annának és Madách Annának [29.] KAT 578., 505.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 25.

Palya ma reggel érkezett — ismeretlen személy.

Pepi Marival ma mentek el Keszegre — Madách Mária 1839. máj. 21-én utazott Keszegről Pestre, ahová férje, Huszár József Esztergomból máj. 26-án kívánta követni őt. (OSZK Kézirattára. Levelestár: Huszár József – id. Madách Imréhez. 9. Keszeg, 1839. máj. 21.) Ezek szerint jún. 17-ig tartózkodtak Pesten, ill. környékén (a Császár-fürdőben).

Ma kezdtem el az olaj festést — ezek szerint a korábbi levélben említett *Calliope*, ha valóban festmény volt, akkor akvarell lehetett. Schwindt Károly csak több mint félév után látta elérkezettnek az időt az olajfestésre.

a bezárt Lideman bóltjába — valószínűleg Franz Liedemann fűrészáru kereskedőről van szó.

de Hirschnél vettem, Spányik ki fizette — Adolph Wincenz Hirsch és Franz Xaver Hirsch pesti fűrészáru-kereskedők (Schnittwaaren-Händler), náluk történhetett a mobiliák (bútorok) vásárlása, Spányik Antal pedig a nevelő.

Lonyay, és a. t.vel — Lónyay Menyhértről és egy ismeretlen évfolyamtársról lehet szó.

Nintsi vázolmányai munkában vannak — talán Madách Anna számára készülő festményekről van szó.

palya által küdök egy általam készített bors tartót — nem tudjuk, azonos-e a szóbanforgó tárgy az egyetlen ismert, bors- vagy paprikatartóként leírt, faesztergával készült tárggyal.

az auwinkelbe hitak — a Zugligetbe.

40.

Madách Imre Lónyay Menyhértnek [6.] KAT 516.

LELŐHELY: 1992-ben Lónyay Sándornál.

MEGJEGYZÉS: A kézirati katalógus tévesen aug. 8-ra datálta a levelet.

Mentem a nagy Verbőtzy sírja mellet — ez tévedés; a levélíró által említett emlékoszlop Alsópetényben van, de nem Verbőczy István sírját, csupán egykori tartózkodási helyét jelöli; felirata szerint alsópetényi birtokán írta *Hármaskönyvét*.

mentem a romhányi téren – 's a nap akkor szála le — utalás Rákóczi 1710-es romhányi vereségére.

hasznos lessz (darabomba) — föltehetően az alábbiakban említett *Nápolyi Endre* c. darabról van szó.

az artzkép sógorom birtokába van — vagyis Huszár József birtokában.

Qui pro bóno societatis —

Aki nem mer semmit (tenni) a jó
társaságért, az a jó társaságra
nem méltó.
Aki nem mer többet (tenni), mint
amit megparancsolnak neki,
az szolga.
Aki eltűri, hogy vele méltatlanságot
kövessenek el, az méltó arra.

Ha inkább akarsz meghalni, mint oroszlán,
mint élni mint szamár
merj többet…
(Beöthy Ildikó fordítása)

Emlékeztetek igéretedre, hogy azon szomorújátékot ird meg — Lónyay Menyhért önéletrajzi töredékében írta: „Én is éppen *Gibbon*t olvasván, rászántam magamat, hogy Lucretia című öt felvonásos szomorújátékot írjak, melyet Madách kegyetlenül megbírált, úgy hogy a drámai kísérletekkel fölhagytam." (*Gróf Lónyay Menyhért Önéletrajzi töredéke.* Budapesti Szemle 1885/102. sz. 337–356.)

egy iró-szobám van a kertbe — az *ermitázs* néven ismert, fából épült kerti lakról van szó, amelynek rajza fennmaradt.

Én itt sztregovát két szempontból festem le — egy Alsósztregovát ábrázoló olajfestményéről tudunk Madáchnak, de csak a róla készült fekete-fehér fényképet ismerjük (Balogh Károly: *Madách az ember és a költő.* Bp., 1934. A 40. oldalt követő számozatlan lapon).

Pétert kinem dolgozom, de Endre — Győrffy Miklós szerint Orseolo Péterről tervezett drámát írni Madách; a *Nápolyi Endre* valóban el is készült.

Ma várjuk keszegrűl testvéremet — Huszár Józsefné Madách Máriáról van szó.

Szüléidnek, és testvérednek — a címzett szülei: Lónyay János és Lónyay Florentina; mivel a fiútestvérekre a későbbiekben részletesen kitér, s kézcsókról van szó, így csakis (az ekkor még személyesen nem feltétlenül ismert) Lónyay Etelkára gondolhatott.

Bertzit szinte — Lónyay Albert.

Jantsit a károly és pali nevében is — Lónyay Jánost Madách Károly és Pál nevében.

a kis kellemes Jósit — Lónyay Józsefet.

41.

Madách Imre Lónyay Menyhértnek [7.] KAT 517.

LELŐHELY: 1992-ben Lónyay Sándornál.

mint a mixturai disputátióknak — Madách Imre és Lónyay Menyhért további hat iskolatársukkal közösen kéziratos lapot írtak *Mixtura* címen; egyetlen lapszámát sem ismerjük.

Phaedonnak (hisz' ösmered (?)) — M. Mendelssohn műve, amely Madách Imre könyvtárában is megvolt (Szücsi XIV. sz.).

Festek – egy fog húzó tanárt — nem ismerjük ezt a festményt.

Kérlek küld el Péter„ tervét — nyilván az aug. 3-i levélben is említett ismeretlen drámatervről van szó.

Endrének dolgozok tervén — a *Nápolyi Endre* c. drámáról van szó.
Tsókollak Bertzi és Jantsival — a címzett öccsei, Lónyay Albert és János.
Zelotes baratod — vakbuzgó barátod.

42.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [8.] KAT 518.
LELŐHELY: 1992-ben Lónyay Sándornál.
MEGJEGYZÉS: A levélírás helyére a „SZAKAL" feliratú postabélyegzőből következtethetünk.
Óh ha gondolom még egy hólnap — az egyetemi oktatás általában okt. 1-jén kezdődött, legkésőbb tehát a tanévkezdéskor mindenképpen találkoztak a fiatalok.
Mi ott leszünk 22. Sep.+ — nem tudjuk, valóban elutazott-e Madách Selmecbányára, még kevésbé, hogy ott találkoztak-e.

43.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [9.] KAT 519.
LELŐHELY: 1939-ben Lónyay Istvánnénál, azóta ismeretlen helyen.
MEGJEGYZÉS: A levélnek csak az idézett töredékét ismerjük Harsányi Zsolt közlése alapján (Harsányi Zsolt: *Madách Imre negyvenhárom ismeretlen kézirata.* Képes Vasárnap 1939/18. sz. [3. rész] 33. levél, 10.).

44.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [36.] KAT 530.
LELŐHELY: 1992-ben Lónyay Sándornál.
MEGJEGYZÉS: Az aláírásban családnév nélkül szereplő „Imre" névalak a keltezett levelekben csak 1839-ben fordul elő, éspedig az év vége előtt; 1839 végén ugyanis felváltják az Emő, Emők névalakok, így ez a levél is föltehetően 1839-ben keletkezett, a hiányos címzésből következően Pesten.
légy oly jó Börne munkáit meg venni — Madách könyvtárában megvolt: Ludwig Börne: *Briefe aus Paris. I–VI.* (Hamburg–Paris, 1832–1834) (Szücsi 594–599. tétel) és *Gesammelte Schriften. I–IX.* (Hamburg 1835, 1840) (Szücsi 600–608.).
az ördög sétája Byrontol — Madách könyvtárában megvolt ugyan a *Byrons sämmtliche Werke I–X.* (Stuttgart, 1845), de hogy 1839-ben milyen kiadást olvashatott a barátjánál, azt nem tudjuk. Vélhetően egy szintén német nyelvű könyvet (Shakespeare vagy Bulwer-Lytton művei is német nyelvű kötetekben maradtak fenn a könyvtárában), így a kétszeres átfordítás is magyarázhatja, hogy a „The Devil's Drive" c. Byron-versre (Az ördög útja) „az ördög sétája"-ként utalt. A másik lehetőség: valójában egy másik szerző művét olvasták, legvalószínűbben Shelley-ét, akinek valóban volt „The Devil's Walk" című balladája.

45.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [11.] KAT 522.
LELŐHELY: 1992-ben Lónyay Sándornál.
MEGJEGYZÉS: A korábbi közlésekhez képest (Győrffy, KAT) két Lónyay Menyhérthez írt levél sorrendjét fölcseréltük. A jelen levélben ugyanis a *Budapesti Árvízkönyv* III. kötetét kéri Madách, míg a 47. levélben *A Carthausi*ból idéz, amelyet azonban ekkor még csak az említett kiadványból ismerhetett, így tehát a jelen levél valószínűleg előbb íródott. A föltehetően 1839-ben Lónyay Menyhértnek írt keltezetlen levelek közül a jelen levél datálása látszik a legbiztosabbnak, hiszen a *Budapesti Árvízkönyv* már megjelent, ugyanakkor a levél egy utalása szerint az 1840-es év előtt vagyunk.
Kérlek küld el az árvízi könyv 3ik kötetét — a *Budapesti Árvízkönyv*ről van szó, amelynek III. kötete 1839-ben jelent meg. [B. Eötvös József (szerk.): *Budapesti Árvizkönyv III.* Heckenast Gusztáv, Pest, MDCCCXXXIX.]

46.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [35.] KAT 547.
LELŐHELY: 1992-ben Lónyay Sándornál.
MEGJEGYZÉS: Mivel részletesebb címzést nem tartalmaz a levél, így első közelítésben 1838 és 1840 nyara között Pesten keletkezhetett. Az aláírásban szereplő Imre névalakot azonban 1839 végén már felváltja az „Emi", „Emő", Emők". Így valószínűleg 1839 vége előtt íródott a levél.

47.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [12.] KAT 521.
LELŐHELY: 1992-ben Lónyay Sándornál.
A Jove principium+ — helyesen: Ab Jove principium (Kezdjük a födologgal!); Madách jegyzetével ellentétben a szerző Vergilius (*Bucolica* III. Ecloga 61.)
Tsak egy az Isten akit én imádok++ — Kazinczy Gábor: *Ezeregy óranegyed* c. tatár novellafordításainak élén álló *Erdély* c. vers első szakaszából való idézet (*Málvina. Regények' Könyve,* Bp., 1838). [Győrffy Miklós jegyzete.]
A balitéleteket most olvastam el — Wesselényi Miklós: *Balitéletekről.* Bukarest–Lipcse, 1833.
usus te plura docébit — A gyakorlat majd többre tanít. [Győrffy Miklós jegyzete.]

"Sok van e világon, mi daczol philosophiánknak. – — Madách könyvei között 1839-es névbejegyzéssel a *W. Shakspeare's sämmtliche Werke* (Schneeberg–Wien, 1836) volt meg; talán a *Hamlet* egy részletére utal az idézet. A 2. felvonás 2. színében mondja Hamlet:

It is not very strange; for mine uncle is king of
Denmark, and those that would make mows at him while
my father lived, give twenty, forty, fifty, an
hundred ducats a-piece for his picture in little.
'Sblood, there is something in this more than
natural, if philosophy could find it out.

Arany János fordításában:

Nem csuda; mert ihol, a nagybátyám Dánia királya;
s most az, ki száját vonogatta rá atyám éltében,
húsz, negyven, ötven, száz aranyat megád egy-egy
arcképéért kicsiben. Szentugyse! van ebben valami
természetes, csak rá bírna jőni a philosophia.

További lehetőségeket említett Győrffy, a német nyelvű Shakespeare-kötet alapján, ugyancsak a *Hamlet*ből:

Mehr Ding' im Himmel und auf Erden gieb's,
Als eure Weltweisheit sich's traumt, Horaz...
(Akt I., fünfter Auftritt)

továbbá:

...Zum Wetter, es steckt hierin etwas mehr als Natürliches, wenn Philosophie es nur herausfinden könnte.
(Akt II., zweiter Auftritt)

A nyelv hazug szolgája a tüdőnek — Vörösmarty *Marót bán* c. művéből való az idézet, amelyből előbb az Athenaeum közölt részleteket (1838. I. 408. [ápr. 5.]), majd 1838 augusztusában könyvként is megjelent (*Marót bán.* Szomorújáték öt felvonásban. Irta Vörösmarty Mihál. Budán, 1838), mégpedig magánszemélyek adományaiból, akik között Madách Imre is szerepelt (a 104. oldalon). Az idézett rész a 46. oldalon található, pontos szövege:

A' nyelv hazug szolgája a' tüdőnek:
Kebel, szem, arcz, az érzés' nyelvei.

én az emberiség fájának vagyok egy levele, mely véle le sorvad — Eötvös József: *A Carthausi* c. művéből van az idézet, amely először a *Budapesti Árvízkönyv* III. kötetében jelent meg (1839): „...Egy levél vagyok a' nagy emberi nem' fájáról, egy cseppje a véghetlen tengernek, egy homokszem a' nagy pusztában..." (194–195.)

48.

Madách Imre Lónyay Menyhértnek [13.] KAT 523.

LELŐHELY: 1992-ben Lónyay Sándornál.

MEGJEGYZÉS: A korábbi közléssel (Győrffy 81–82.) ellentétben a verses tördelést mellőztük, mivel a kézirat (lapszélen végződő) sortöréseiben ilyen szándék nem fedezhető fel.

49.

Madách Imre Lónyay Menyhértnek [10.] KAT 520.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Lónyay Menyhérthez 3 db. 2.

Mivel Ödönhöz küldök — évfolyamtársuk, Beniczky Ödön.

50.

Madách Imre Lónyay Menyhértnek [34.] KAT 546.

LELŐHELY: 1992-ben Lónyay Sándornál.

51.

Madách Imre Lónyay Menyhértnek [14.] KAT 524.

LELŐHELY: 1992-ben Lónyay Sándornál.

MEGJEGYZÉS: Lónyay Menyhért születésnapja jan. 6-án volt, s mivel 1839. jún. 17-én édesanyjának írt levele szerint Madách aznap kezdte az olajfestést, így gyakorlatilag csak 1840. jan. 6-ára készülhetett az ajándékba küldött festmény, hiszen egy évvel később a levélíró már Alsósztregován tartózkodott. Valószínűleg az *Ámor* c. képről van szó. (Lásd: Nagyné Nemes Györgyi–Andor Csaba: *Madách Imre rajzai és festményei*. Bp., 1997. 15–16., 95–96.), amely jelenleg a Petőfi Irodalmi Múzeum tulajdonában van, s amelyen egykor a „Madách Emők 1840. jan. 1-jén Pesten –" szöveg volt olvasható. A képen szereplő dátum és a születésnap között kerülhetett sor a levél s annak mellékletei – Madách olajképe és meg nem nevezett testvérének küldeményei – továbbítására.

52.

Madách Imre Lónyay Menyhértnek [15.] KAT 525.

LELŐHELY: Perner Ferenc (Budapest) tulajdonában.

ezt csak Spányik elménczkedésének köszönhetem — Spányik Antalról, Madách öccseinek nevelőjéről van szó.

Reménylem hogy Berczi — a címzett öccse, Lónyay Albert.

53.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [16.] KAT 526.
LELŐHELY: 1992-ben Lónyay Sándornál.
MEGJEGYZÉS: A levél az egyetemi órák alatt született (lásd: Andor Csaba: *Madách Imre különös levélváltása Lónyay Menyhérttel.* ItK 1991. 3. szám. 271–275.), csakúgy mint az arra adott válasz (54.) és viszontválasz (55).
Már anyám is kérdezé miert nem jössz — Madách édesanyja valószínűleg Pesten tartózkodott a levél írásakor és hiányolta a máskor gyakori vendégnek számító Lónyay Menyhértet. A jelen levél tartalma, de a levélváltás szokatlan módja is amellett szól, hogy szerette volna édesanyja tudta nélkül rábírni barátját a gyakoribb látogatásokra.

54. Lónyay Menyhért Madách Imrének [1.]
[Pest, 1840. jan.–febr.?] KAT 679.

55.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [17.] KAT 527.
LELŐHELY: 1992-ben Lónyay Sándornál.
MEGJEGYZÉS: Keletkezésével kapcsolatban lásd az 53. levél magyarázatát!

56.
Madách Imre Madách Máriának [3.] KAT 501.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára
MEGJEGYZÉS: Mivel a feladó novellajegyzetei között maradt fenn a levél, lehetséges, hogy azt (illetve annak tisztázatát) egyáltalán nem küldte el a nővérének; az is elképzelhető azonban, hogy a címzett halála után, annak többi levelével került ismét a tulajdonába. Keltezésével kapcsolatban részben a Lónyay Menyhérttel folytatott levelezés ad támpontot, amelyből megállapítható, hogy 1840 elején lehetett a bál, részben pedig a farsang időszakából következtethetünk a lehetséges legkorábbi és legkésőbbi időpontra.
Die Ohren auf! — Madách az 1839-es tulajdonosi bejegyzését tartalmazó *Shakspeare's sämmtliche Werke in Einem Bande* c. kötetéből (Verein mit Mehreren übersetzt von Julius Körner, Schneeberg–Wien, 1836; Szücsi 746.), a *König Heinrich der Vierte. Zweiter Theil* prológusának első két sorát idézi (441. oldal), Georg Nicolaus Bärmann fordításában. (Az első sor az eredetiben vesszővel, a második kérdőjellel végződik; ettől eltekintve az idézet pontos.) Vas István fordításában: „Füleljetek! Ki zárja el a hallás / Útját, mikor a harsány Hír beszél?"
elő beszélem a Lónyayéknál tartott vigalom — Lónyay Menyhért szülei adtak bált.

Ha lelsz egy szabad perczet gyarmaton — föltehetően az ekkor éppen huzamosabban Balassagyarmaton tartózkodó férjéhez utazott a címzett.
Menyus szobájába — Lónyay Menyhért.
a házi úr és asszony előtti főhajtás — Lónyay János és Lónyay Jánosné szül. Lónyay Florentina.
A két házi kisasszonyon kívűl — Lónyay Etelkának nem volt nővére; Palágyi Menyhért szerint Bárczy Anna (később Rádayné) volt a szóban forgó másik házi kisasszony (Palágyi Menyhért: *Madách Imre élete és költészete.* Bp., 1900. 66.), ez azonban nyilván elírás, a név Bárczay Anna (Ráday Gedeonné).
B. Szepessy Jenny – Takátsy Ilona, Sizányi Clara, Eufémia, Lizka — báró Szepessy Jankáról, Takátsy Ilonáról, valamint a Sissányi nővérekről: Kláráról, Eufémiáról és Erzsébetről van szó.
egy tánczolt kösztök: Glokovska — nem tudjuk, kiről van szó.
Tánczosok vóltak a 4 házi úron kívűl — a négy háziúr Lónyay János, az apa és fiai: Menyhért, Albert és János lehettek.
Beniczky Kazinczi Balassa Jékelfalussi Kende, Hertelendi Takátsi, Jankovich Ambrús, Márjási — az első három személy vélhetően Beniczky Ödön, Kazinczy Gábor és báró Balassa Antal, a többieket nem ismerjük.
én a házi kisasszonyal — Lónyay Etelkával; elválasztás: ki-sasszonyal.
minőt Czadersky írt le — Sem a szerzőt, sem a művet nem ismerjük.
köszöntöm én a nemzetet — Lehetséges, hogy a levélíró ezúttal is pontatlanul idézett. Czuczor Gergely: *A legszebb ének* c. versének „Üdvözlöm én a nemzetet" sora rokonítható az idézettel. (Toldy Ferenc: *A magyar költészet kézikönyve IV.* Franklin-Társulat, Bp., 1876. 220. (Második, átdolgozott kiadás.)
Jancsi nem tudom kivel — ifj. Lónyay János.
ő Phémit hita meg — Sissányi Eufémiát.
midőn azt Balassával latom álni a soron — vagyis Lónyay Etelkát Balassa Antal kérte fel.
A tanár ágyába egész komoditással — nyilván Sasku Károlyról, a Lónyay fivérek nevelőjéről van szó.
mi hárman pedig Berczivel — Lónyay Alberttel.

57.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [18.] KAT 528.
LELŐHELY: 1992-ben Lónyay Sándornál.
az utólsó számba előjött — a Mixtura c. kézírásos lapról van szó, amelyet a „nyolcak" (Andrássy Gyula, Andrássy Manó, Balassa Antal, Beniczky

Ödön, Boronkay Rudolf, Lónyay Albert, Lónyay Menyhért és Madách Imre) írtak. (Egyetlen száma sem maradt fenn.)

58.

Madách Imre Lónyay Menyhértnek [19.] KAT 529.

LELŐHELY: 1992-ben Lónyay Sándornál.

orcán ként zajlanak — nyilván „orkánként zajlanak".

épen itt, hol egy tsapásra anyi húrja reped el az érezetnek — a levélben említett sérelem, mint az 55. levél utalásából kiderül, közvetlenül Donizetti: *Szerelmi bájital* c. operájának előadása előtt esett meg.

59.

Madách Imre Lónyay Menyhértnek [20.] KAT 531.

LELŐHELY: 1992-ben Lónyay Sándornál.

– – s szellemem / Mint a kiholtak háza — Vörösmarty: *Marót bán* c. drámájából vett idézet, amely az első kiadás (lásd a 45. levél jegyzetét!) 76. oldalán található; pontos szövege:

Gondoltalak megtérni, 's szellemem,
Mint a' kiholtak' háza, melly lezárt,
Ollyan kietlen 's borzasztó vala,

El beszéltem neked azon gerjedelmet, melyet egykor még mint gyermek érezék — a homályos utalások alapján inkább csak sejthető, hogy első szerelméről, Massa Fanniról lehet szó, aki valóban gyerekkori szerelme volt.

Tavaly láttam őt először — a címzett húgát, Lónyay Etelkát; a család férfi tagjaival ellentétben ő csak 1839-ben költözött Pestre.

A' rokon érzetet írtam — nem ismerjük ezt a versét Madáchnak.

bal(?) szerencsém — a zárójelben szereplő kérdőjel is Madách autográf.

Meg hívaték jóságtok által a minapi vígalomra — valószínűleg ugyanarról a farsangi bálról van szó, amelyről nővérének, Madách Máriának is beszámolt a levélíró (58. levél).

Zsömböry a bájital előtt — valószínűleg Zsömböry Edéről van szó, aki Madáchék évfolyamtársa lehetett, a bájital pedig Donizetti: *Szerelmi bájital* c. operája.

Berczi előtt ki Kazinczinak mondta meg — Lónyay Albertről és Kazinczy Istvánról van szó.

bosszúlhassam — elválasztás: bos-szúlhassam.

60.

Madách Imre Lónyay Menyhértnek [21.] KAT 532.

LELŐHELY: 1992-ben Lónyay Sándornál.

61.

Madách Imre Lónyay Menyhértnek [22.] KAT 533.

LELŐHELY: 1992-ben Lónyay Sándornál.

A bál dolgába nem avattam magam semmibe — ugyanarról a bálról lehet szó, amelyre az 56. és 59. levelekben történik utalás.

62.

Madách Imre [Lónyay Menyhértnek?] [23.] KAT 997.

LELŐHELY: OSZK Madách Letéti Könyvtár 1028. *Geschichtliche Fragmente und das ungarische Staatsleben neuerem Zeit. I–II.* (Leipzig, 1846) c. kötet kötéstáblájában.

MEGJEGYZÉS: A kötéstábla nem a mű eredeti kötéstáblája (azt nem tartalmazza a szóban forgó tétel), hanem csak a belíveknek a tartója; gerincfelirata olvashatatlan. Az írás valószínűleg jóval a könyv megjelenése előtti időszakból származik. Bár megszólítást nem tartalmaz, aláírást azonban igen, ezért levélnek tekintettük. Véleményünk szerint legvalószínűbben Lónyay Menyhértnek íródhatott, s ennek megfelelően 1838–1840 között. Könyvek és folyóiratok kölcsönzése ugyanis gyakori volt a két barát között, emellett Madách környezetében legnagyobb valószínűséggel Lónyay Menyhért tudhatott angolul. Az orvosra való utalás, továbbá az a körülmény, hogy ceruzával s a kézírásból ítélve fekvő helyzetben írta levelét Madách, azt valószínűsíti, hogy beteg volt, így a levél írásának két legvalószínűbb időszaka: 1838. júl. vége–aug. eleje (lásd: 23. levél!) ill. 1839 eleje (lásd: 36. levél!).

we have Doctor who stays every dai — valószínűleg Reisinger János doktorról van szó.

63.

Madách Imre Majthényi Annának [30.] KAT 580.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 27.

MEGJEGYZÉS: A levélben említett emlékbeszédet 1840. jún. 28-án mondta el Madách Imre, így tehát a levelet nem írhatta korábban. Mivel júl. 9-én csütörtökön elutazott Pestről, így a levélben jövő időben szereplő pénteki vizsgára csakis július 3-án kerülhetett sor; a levél tehát legkésőbb júl. 2-án íródhatott.

Spányik roppani levelét — mint a családi levelezésből kiderül, Spányik Antal nevelő valamivel zsarolta a családot.

Virozsilnak tartottam — Virozsil Antal Madách Imre tanára volt az egyetemen (természetjog, magyar közjog). A beszéd szövegét lásd: MÖM–II. 852–853!

nem vihetjük mind el magunkal — a pesti háztartást felszámolják, a Madách fivérek hazaköltöznek Alsósztregovára; a későbbiekben Madách onnan jár Pestre vizsgázni.

a Katának is 3 húszast — ismeretlen személy.
jónak találtuk Palyával — ismeretlen személy.
Mary pedig írja — Madách Mária.
A pénzt által vette József — nem tudjuk, kiről van szó.
meg kaptuk Malvieuxtől — ekkoriban a család négy tagja: Keresztély József (Christian Joseph), Lajos, Lucia és Vilmos (Wilhelm) voltak nagykereskedők Pesten, közülük Keresztély József és Vilmos a biztosító-, ill. bankszakmában is tevékenykedett.

64.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [24.] KAT 534.
LELŐHELY: 1992-ben Lónyay Sándornál.
MEGJEGYZÉS: Madách Imre édesanyjának írt jún. 28-a utáni levelében péntekre, vagyis (legkorábban) júl. 3-ára teszi utolsó vizsgája időpontját; a jelen levél szerint az elutazás napja csütörtök volt, így Pest elhagyására legkorábban júl. 9-én kerülhetett sor. Ez egyúttal a legkésőbbi s ilyenformán a tényleges időpont is, mivel a jelen levélen szereplő, a posta által használt keltezés: „13 Juli", vagyis a következő csütörtöknél korábbi időpont. A levél írását megelőző nap a szöveg egyik utalása szerint vasárnap volt, így csakis 13-án hétfőn íródhatott, az évszámot pedig maguk az események egyértelműsítik.
Elválásunk után néhány perczel — júl. 9-én (csütörtökön) váltak el a fiatalok.
Gyarmat megett — Balassagyarmat.
Jaj nékem és jaj annak — Kölcsey Ferenc: *Panasz* c. versének parafrázisa. (Madách könyvtárában csak a jelen levél írásánál későbbi időpontban, 1842-ben kiadott *Kölcsey Ferenc minden munkái. I–III.* c. kötetekről tudunk.) Az eredeti sorok:

Jaj nekem, s jaj annak, aki engem
Verset írni búmra megtanított,

fadesset — unalmat.
akkor érkezett Gr. Starenbergék — Valószínűleg a Starhemberg család ekkortájt Nógrádban élő tagjáról, gróf Starhemberg Antal Gundaccarról és feleségéről, gróf Desfours-Walderode Borbáláról, továbbá lányukról, Amáliáról van szó.
két Zsicsiné, Fesztetich, Forrai, Berényiné Orcziné — sajnos, a felsorolás nem teszi lehetővé a személyek azonosítását, kivéve a két Zichynét, akiknek egyike a levél későbbi utalása szerint született Majthényi; ő tehát Zichy Józsefné báró Majthényi Etelka. A másik Zichyné – amennyiben nem túl távoli rokonáról van szó – nem lehet más, mint az anyósa, gróf Zichy Ferencné von Malien Mária Ludovika; sógora, Zichy Zsigmond ugyanis csak 1843-ban nősült.

az egész megye szépei(?) — a zárójelbe tett kérdőjel is Madáchtól.
athéneumban még vakácziók alatt ki jő ily czímű versem – "Még egy szó hozzá,, — az Athenaeumban nem jelent meg a vers, sőt nem is maradt fenn; az e cím alatt ismert Madách-vers sokkal később keletkezett és Veres Pálnéhoz íródott.
Óh lány! — a verset két hasábba tördelte Madách.

65.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [25.] KAT 535.
LELŐHELY: 1992-ben Lónyay Sándornál.
Én most Endrét irom — a *Nápolyi Endre* címen fennmaradt ifjúkori drámáról van szó.
Sanchában — A *Nápolyi Endre* szereplője, Johanna anyja.
melyben Rience áll csak — valószínűleg Rienzire gondolt Madách, aki azonban a dráma fennmaradt változatában nem szerepel.
izolag — valószínűleg 'iszalag' értelemben.
kegymosolyaért — elválasztás: kegymosoly-aért.
Őseinek – – sas lakára / Szédeleg ha olykor fölpilant — Kölcsey Ferenc: *Zrínyi dala* című versének két soráról van szó: „Szűk köréből őse saslakára / Szédeleg ha néha felpillant."
két Piácsek, egy Jánosÿ, Bobok, Divéki lányok — Nagy Iván családfáján a Piacsek család két hölgytagja jöhet elvileg szóba: Borbála és Szidónia (NI 9. 289.), a Jánosÿ család esetében, mint a későbbiekben kiderül, Jánossy Annáról van szó – „nina", ahogyan Madách írja, bár a levél végén azt állítja, hogy nem emlékszik a keresztnevére –, a következő hölgy a Bujákon élő Bobok Éva lehetett, végül a Divéki (Divéky) lány(oka)t nem tudjuk azonosítani.
meg egyez némelyben ideálommal, mi különben ritka eset, kár hogy szemei egész feketék — Madách „ideálja" ekkoriban még Lónyay Etelka lehetett, aki (a hozzá írt versek tanúsága szerint) kék szemű volt.
csak egy levelet irtam Anyámnak — ezt a levelet nem ismerjük.
az egész fördőhely igen társaságot — a szókapcsolat föltételezhető értelme: az egész fördőhely*en ide*gen társaságot.
Niczkyék Motesicskyék és Luzsinszkyék — a gróf Niczky család valamelyik tagjáról, legvalószínűbben id. Niczky Lajos fiairól, Lajosról és Istvánról lehet szó, akik közül Lajos később Nyitra megyei lányt vett feleségül, Motesicskyék a Majthényi családdal rokon motesiczi és kesseleőkeői Motesiczky család közelebbről nem ismert tagjait jelöli, és azt sem tudjuk, hogy a báró Luzénszky családnak melyik tagjáról lehet szó.

Jánosi (keresztnevét nem tudom) kisasszonyt — valószínűleg itt is Jánossy Annáról van szó.

Piácsek kisasszonyt — föltehetően az előzőekben említett két Piácsek-lány egyikéről van szó.

Akkay és Trstyánszky igen megsértették magokat — nem tudjuk, kikről van szó.

én Balogh lován — nem tudjuk, kiről lehet szó.

lovaktól nagy meritum (!) — a zárójelben álló felkiáltójel is Madáchtól.

"Ige a múltból„ — Nem tudjuk, hogy ennek a kései átdolgozása-e az ilyen címen fennmaradt Madách-vers, amelyet azonban a költő a később (1843-ban) megismert Matkovich Idához írt versek közé sorolt.

Berczinek Veisse jeles irásaiból — a címzett öccsének, Lónyay Albertnek C. F. Weisse írásaiból.

Die versőhnliche Laura — Madách Imre könyvtárában megvolt Christian Felix Weisse: *Kleine lyrische Gedichte I–III.* (Wien, 1793) c. művének I. és III. kötete. Ez a példány azonban elveszett. (Szücsi 29–30. leírásában pontatlan a szerző neve és a könyv címe is.).

Anyádnak és Testvérednek kezeit csókolva — Lónyay Jánosné Lónyay Florentináról, továbbá – az üdvözlés módjából következően – Lónyay Etelkáról van szó.

66.

Madách Imre Lónyay Menyhértnek [26.] KAT 536.

LELŐHELY: 1992-ben Lónyay Sándornál.

Atyád bizonyos kinevezését Bécsbe — Lónyay János a pesti árvíz idején teljhatalmú királyi biztosként szerzett érdemeket, ezért elnyerte a belső titkos tanácsosi rangot. Arról azonban nincs adatunk, hogy Bécsbe nevezték volna ki.

Anyádnak és Testvérednek kezeit csókolva Berczit ölelve — Lónyay Jánosné Lónyay Florentinának és Lónyay Etelkának küldi kézcsókját a levélíró.

67.

Madách Imre Majthényi Annának [31.] KAT 581.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 28.

Kedves Marim — Madách Mária.

Pepi jóságától — Huszár József.

Görög tegnap volt itt Argentival — Görög János váci seborvos és Argenti Dóme, a homeopatikus gyógymód legismertebb magyarországi terjesztője.

Lónyay leveleit — Lónyay Menyhért leveleiről van szó.

68.

Madách Imre Lónyay Menyhértnek [27.] KAT 538.

LELŐHELY: 1992-ben Lónyay Sándornál.

MEGJEGYZÉS: A levél a *Vélemények Egy népszerű lap lehető alapításáról* c. tanulmány végén áll; a tanulmány alatt tintaírással szerepel a dátum, majd következik a ceruzával írt levél.

69.

Madách Imre Lónyay Menyhértnek [28.] KAT 539.

LELŐHELY: 1992-ben Lónyay Sándornál.

MEGJEGYZÉS: A levél a *Javaslatok A "Nép-oktató egyesület tárgyában„* c. tanulmány végén áll; az aláírást követi a dátum, majd a levél.

70.

Madách Mária és Huszár József Madách Imrének [2.] KAT 676., 647.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Madách Mari Madách Imréhez 2.

Károlynak fzinte fzivböl — Madách Károlynak, a címzett öccsének, akinek éppen a levélírás napján volt a névnapja.

71.

Madách Imre Lónyay Menyhértnek [29.] KAT 540.

LELŐHELY: 1992-ben Lónyay Sándornál.

falura menvén sógoromnál — Madách tavasszal Pesten – vélhetően éppen egy gyógykezelés során – betegeskedett, majd falura ment (Keszegre) sógorához, Huszár Józsefhez, s csak onnan tért haza Alsósztregovára.

könyvtárunkban egy Samskritból fordított hosszú költeményt leltem "Dya-Na-Sore„ nével — A Madách-könyvtár említett műve: *Dya-Na-Sore oder die Wanderer. Eine Geschichte aus dem Sanskrit übersetzt I–III.* (Wien–Leipzig, 1789–1891; Szücsi 526–528).

72.

Madách Imre Lónyay Menyhértnek [30.] KAT 541.

LELŐHELY: 1992-ben Lónyay Sándornál.

MEGJEGYZÉS: Minden eddigi szövegközlés és hivatkozás az eredeti keltezés hibás értelmezésén alapult, s tévesen szept. 6-ra tette a levél írását. Ezzel szemben a keltezésben szereplő „Nyárutó" mint hónap csakis augusztusra vonatkozhat (a szeptember ugyanis már őszelő hó).

Palinak szólló leveled — Madách Pálról van szó.

azon gyász hírt — Huszár József haláláról van szó (Keszeg, 1841. júl. 6.).

nemde Komlóssyé? — Komlósy Károly Bereg megyei politikus volt.
Berczit csókolva — Lónyay Albertről van szó.

73.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [31.] KAT 542.
LELŐHELY: 1992-ben Lónyay Sándornál.
én már akkor Gyarmaton fogok jegyzősködni — Balassagyarmatról van szó, ahol azonban csak 1842. jan. 16-án nevezték ki tiszteletbeli aljegyzőnek Madáchot; novemberben még patvarista (joggyakornok) volt.
Balassa, Török, Majthényi már régen jegyzők — báró Balassa Antalról, Török Béláról és Majthényi Lászlóról van szó.
"Nápolyi Endre„ bevégzéséhez közelg — nem tudjuk, hogy valójában mikor fejezte be a *Nápolyi Endré*t Madách; a kutatók általában feltételezik, hogy még 1841-ben. Tény, hogy későbbi leveleiben már sehol sem utal a műre.
Ez lesz kengyfutója "Csák„-omnak — a *Csák végnapjai* c. drámának.
Berczit czókolva — Lónyay Albertet.
Anyád 's Testvéred kezeit csókolom — Lónyay Jánosné Lónyay Florentináról és Lónyay Etelkáról van szó.

74.
Madách Imre Lónyay Menyhértnek [32.] KAT 543.
LELŐHELY: 1992-ben Lónyay Sándornál.
Virgílius Georgikonja — Madách könyvtárában megvolt a kétnyelvű: *P. Virgilii Maronis opera omnia – P. Virgilius M. Sämmtliche Werke. I–VI.* (übersetzt von J. A. Voss, Wien 1800–1801) c. mű (Szücsi 682–687. sz.).
ki Anyád és Testvéreddel Bécs felé — Lónyay Jánosné Lónyay Florentináról s a korábbi utalásokhoz hasonlóan valószínűleg itt is Lónyay Etelkáról van szó.
En Salamin franczia mesternél vettem szobát — sem a helyet, sem a nevet nem ismerjük.

75.
Madách Imre Majthényi Annának [32.] KAT 582.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 29.
A Jancsi szerencséssen — nem tudjuk, hogy a személyzet melyik tagjáról lehet szó.
ird meg mikor jön be Károly, és mikor kezdődnek a gyülések — a szövegösszefüggés alapján valószínűleg nem Madách Károlyról, hanem inkább a Tereskén élő Huszár Károlyról, Nógrád megye tekintélyes politikusáról lehet szó.
Mari kéretett — Madách Mária.
kis pepihez — ifj. Huszár Károlyhoz.

az egyik Erdősi — nem tudjuk, kiről van szó.
A jancsinak van kosztja a Hamza korcsmájában — nyilván itt is Hamza Ágoston fiskálisról van szó; Jancsit nem ismerjük.
elnök bizonyossan Luby lessz — Luby István.
Cserny Marit tisztelem — Madách Imre korai szerelme; több levél tanúsága szerint egy időben Majthényi Anna környezetében, Alsósztregován élt.

76.
Madách Imre Majthényi Annának [33.] KAT 583.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 30.
Károly és Palival üzentem — a levélíró öccsei, Madách Károly és Madách Pál, akik talán szintén a vizsgáikat tették le Pesten, de már előbb elutaztak nővérükhöz, Madách Máriához Keszegre, ahonnan ezek szerint ismét visszatértek Pestre.
beszélnék Salaminel a kosztért — mint az Lónyay Menyhértnek írt leveléből (74. levél) kiderül, szállásadójáról van szó, aki egyébként franciatanár.
Most itt van Huszár Károly — a család Tereskén élő rokona, Madách Mária 1841 nyarán elhunyt férjének, Huszár Józsefnek a bátyja.
Tegnap Hamzával veresváron voltam — Hamza Ágoston fiskálisról és a pilisvörösvári birtokokról (Majthényi Anna öröksége) van szó.
Marit Nincsit csókolva — Madách Máriát és Madách Annát.

77.
Madách Imre Majthényi Annának [34.] KAT 585.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 32.
MEGJEGYZÉS: Madách Imrét még nem nevezték ki; az ebből adódó körülbelüli időpontot pontosíthatjuk, mivel a levélben említett megyegyűlés nov. 22-től dec. 2-ig tartott, így csakis 1841. nov. 27-e lehetett az a szombat, amikor a levél íródott.
most érkezett el a Jancsi — föltehetően a korábbi levelekben is említett, közelebbről nem ismert inasról van szó.
Károly és palinál maradt színműtáram — a levélíró öccsei; a Színműtárat Nagy Ignác szerkesztette Budán 1839–1843-ig; négy sorozatában összesen 56 füzet (56 dráma) jelent meg, köztük a sorozat szerkesztőjének művei és fordításai. (Lásd még: Szücsi 747. sorszám.)
A jó Marítól tegnap kaptam — Madách Máriától.
alkalmasint a főispán — gróf Keglevich Gábor.
az öreg asszonyhoz kell mennem — minden valószínűség szerint Majthényi Anna másodunokatestvérének, báró Majthényi Antalnak az édesanyjáról, Maj-

thényi Lászlóné Horváthy Johannáról van szó, aki Balassagyarmaton élt ekkoriban, s a család levelezésében több helyen is utalnak rá.

Nincsit Pepit, Pankát csókolom — Madách Annát, ifj. Huszár Józsefet (Huszár József ugyanis már nem él) és Huszár Annát, Madách Mária lányát.

78.

Madách Imre Majthényi Annának [35.] KAT 584.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 31.

MEGJEGYZÉS: A „karácsony előtt egy héttel" utalás értelmében 1841. dec. 18-a előtt íródott a levél; a három lehetséges szerda: dec. 1., 8. és 15. Mivel a gyűlés csak dec. 2-án ért véget, csak 8-a és 15-e jöhet szóba. Több mint valószínűtlen azonban, hogy egy, a levél írásához képest három nappal későbbi időpontra a nehézkes „karácsony előtt egy héttel" kifejezéssel utalt volna a levélíró, így csaknem bizonyosan dec. 8-án írta a levelét.

többször kell emlékeztetni a fő ispánt — Keglevich Gábort.

dolgozatokat kapok Srétertől — a patvarista Madách első hivatali főnöke, Sréter János alispán.

át mentem lakni hozzá — t. i. a balassagyarmati Vármegyeházára.

Jelenleg Nagyon kívül csak Okolicsányi van itt — előbbi talán azonos a *Nógrádi képcsarnok*ban szereplő, de közelebbről nem ismert Nagy Ferenccel; Okolicsányiról ez már nem mondható el, mivel az említett műben szereplő Okolicsányi Miksa (1810–1892. febr. 14., Losonckisfalu) életkora alapján nemigen lehetett patvarista.

most vóltam Szerémiéknél — talán Szerémi Antalról és családjáról lehet szó.

Borÿ pál és felesége vólt — Bory Pál felesége Osztroluczky Ludovika volt.

Az öreg asszony kétszer hit — nyilván az 1841. nov. 27-i levélben is említett Majthényi Lászlóné Horváthy Johannáról van szó; már Madách apja is (feleségéhez írt levelének tanúsága szerint [lásd: id. Madách Imre – feleségéhez, Csesztve, 1830. aug. 30.; OSZK Kézirattár] mérsékelni igyekezett a vele való találkozások gyakoriságát.

Mari szerencséssen ki kerűlte — Madách Mária.

Garbát ki fizettem, de a könyvecske — nem tudjuk, kiről van szó, a kontextus alapján valószínűleg a személyzet valamelyik tagjáról, s a könyvecske a cselédkönyv.

79.

Madách Imre Majthényi Annának [36.] KAT 586.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 33.

MEGJEGYZÉS: A levél elején említett szekerek nyilván azok, amelyeket dec. 8-i

levelében egy héttel karácsony előttre kért Madách Imre, így tehát minden valószínűség szerint dec. 17-e lehetett az a pénteki nap, amikor a levél íródott. Az év korábbi hónapjai azért nem jöhetnek szóba, mivel a nov. 27-i levél szerint az asztal még nem készült el, míg ebben már arról van szó, hogy az asztalos kevesellte a pénzt, így tehát ez a levél valamivel később keletkezhetett.

mindjárt Bajntnerért küldtem — Baintner Ferenc Nógrád megye tisztiorvosa volt.

Gellénnel nem beszéltem — Gellén Józseffel.

a Fabiankai pörröl — Fabiankapuszta, ma: Losonc.

Dolányról azt mondja — később Benczúrfalva, ma: Szécsény.

szentivanyi el vólt tökéllve — nem tudjuk, hogy a népes család melyik tagjáról van szó.

Kelecsény végett értekezendö — a Nógrád megyei Kelecsények közül Tótkelecsény van Alsósztregovához legközelebb; mivel itt voltak a családnak birtokai, valószínűleg erről a községről van szó.

Nincsit — Madách Annát.

80.

Madách Imre Majthényi Annának [37.] KAT 587.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 34.

Bory Lajosnak adjál — Bory István tiszttartó fia.

81.

Madách Imre Lónyay Menyhértnek [33.] KAT 544.

LELŐHELY: 1987-ben Kozocsa Sándor tulajdonában.

gondolatjainkat, — az első *n* betű utólagos betoldás.

mint szónok — utólagos betoldás.

Károlyi V. az úgy nevezett Jankovich párt győzött — a konzervatív beállítottságú Károlyi Jánosról van szó, akit 1842-ben másodalispánnak választottak és Jankovich Lászlóról.

Sóstól hallottam — nem tudjuk, kiről lehet szó.

Én Juniusban esküttem fel — erről a jelen levélbeli közlésen kívül ma sem tudunk semmit.

Novemberben censurát teszek — Madách ügyvédi vizsgájáról nincs adatunk; oklevele 1842. dec. 19-i keltezésű.

Draskovich ellentmondássát 's meg ölettetéssét — föltehetően Draskovich Miklósra céloz Madách, aki azonban Horváth Mihály szerint gutaütés következtében halt meg, de nem a pragmatica sanctio 1723-as elfogadásakor, hanem 1687-ben, miután az országgyűlés elfogadta a királyválasztási jog-

ról való lemondást. (Nem tudjuk, hogy a levélíró milyen történelmi munkából meríthette információját.)

Calicutát — Kalkuttát.

Anyád 's Testvéred kezeket csókolván — Lónyay Jánosné Lónyay Florentináról és Lónyay Etelkáról van szó.

82.

Madách Imre Madách Annának [1.] KAT 506.

LELŐHELY: ismeretlen helyen.

FORRÁS (a levél ismeretlen személytől származó kéziratos másolata): Nógrád Megyei Levéltár. XIII. 1. A Bory–Madách család iratai. 6.

Akkor Bódit is magammal kell vinnem — Bódi Ferenc alsósztregovai plébánosról van szó.

a jó Sándorom, kit számtalanszor csókolok — Huszár Sándor, a címzett férje.

83.

Madách Imre Gellén Józsefnek [1.]

LELŐHELY: A szövegközlés forrása: MID–II. 26., amelynek jegyzete szerint a lelőhely: „OL P 481. Fasc. XXXVIII. N° 1–108. 12. pall. 15. cs."

Madách János successori — Madách Imre nagybátyjának (apja öccsének), Madách Jánosnak az örököseiről van szó, vélhetően fiáról, Madách Sándor 2-ről és testvéreiről.

84.

Madách Imre Szontagh Pálnak [1.] KAT 616.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Szontagh Pálhoz. 2.

Alarczos bálba mellyet Kubínyiné — Kubínyi Ferencné Gyürky Franciskáról van szó.

85.

Madách Imre Szontagh Pálnak [2.] KAT 617.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Szontagh Pálhoz. 3.

kár hogy Pista — a szövegkörnyezet alapján Jankovich Istvánról lehet szó.

Jankovich ha e hiedelem — Jankovich István.

Pozsonyba alkalmasint én is csak Augustusban — nincs rá bizonyítékunk, hogy augusztusban Pozsonyban járt volna Madách, de nem is zárható ki a lehetőség.

Hermin ismét Podrecsányban van — Madách Imre és Szontagh Pál közös ismerőse volt Beniczky Hermin (ekkor már Veres Pálné), nem biztos azonban, hogy róla van szó.

86.

Madách Imre Szontagh Pálnak [3.] KAT 618.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Szontagh Pálhoz. 4.

Én a Császár fördőt — a budai Császár-fürdőben Madách gyermekkorától fogva gyakori vendég volt, szüleivel és testvéreivel együtt. Többnyire nyáron, júliusban és augusztusban időztek ott több hétig.

Draskovics Pepi markába — A trakostyáni Draskovics (Draskovich) családnak József nevű tagja ez idő tájt nem élt; a család egyébként is Madách és Szontagh életterétől távol, Varasd vármegyében lakott. Valószínű tehát, hogy elírásról van szó, s valójában a Losoncon élő Draskóczy József lehetett az, akinek át kellett adni a levelet.

Vóltam Keszegen, Csalomián, Csesztvén — Keszegen nővére, Madách Mária (özv. Huszár Józsefné) élt, Nagycsalomján családi birtokok voltak, Csesztvén úgyszintén.

testvérem Huszárnéval ültem — ekkor a levélíró mindkét nénje Huszárné volt; valószínűleg Madách Máriáról van szó, mivel ő élt Keszegen, de az sem zárható ki, hogy másik nővérével, Madách Annával (Huszár Sándorné) utazott együtt, s éppen őt készültek meglátogatni Keszegen.

midőn Gyürkyéket — Gyürky Pálról és családtagjairól van szó.

Gyürkiné félig ki hajlott — Gyürky Pál harmadik felesége, Vay Erzsébet.

Hozzád és Váradyhoz — talán Várady István szolgabíróról lehet szó, aki Szécsényben élt.

Petényben Forgách Lizivel vóltam — nem állapítható meg, hogy Alsó- vagy Felsőpetényben volt-e gróf Forgách Erzsébettel Madách Imre; a rokoni-ismeretségi kör és egy korábbi levélben tett (Werbőczyvel kapcsolatos) utalás alapján Alsópetény a valószínűbb.

Cserny Mari nincs itt többé — Madách szerelme volt; nem Alsósztregován született, s azt sem tudjuk, hogy hova távozhatott. Madách versei arra engednek következtetni, hogy férjhez ment, s ez lehetett az oka távozásának is.

Gellén fő biró — Gellén József főszolgabíró.

le mondok a jegyzőségről — 1843. aug. 22-én Madách Imre (torokbajára hivatkozva) valóban lemondott aljegyzői hivataláról.

87.

Madách Imre Szontagh Pálnak [4.] KAT 619.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Szontagh Pálhoz. 5.

Ludány — ma Ludányhalászi.

Mátyás is én is — Hunyadi Mátyás.

Meg kisértem a csoda embert — Madva Ferenc rudnói plébános és (képesítés nélküli) gyógyító.

pulveres Privigyenzes — privigyei por; Privigye Rudnóhoz közeli település.
ollyan betűket mint Plachy Feri — Plachy Ferenc alszolgabíró volt Nógrád megyében.
a kis barna lánnyal — nem tudjuk, kiről lehet szó.
Otlik és Fráterné előtt tedd — Ottlik Ákos nógrádi politikus és Fráter Pálné Platthy Klára.
Prónay Gyuritól — Prónay György.
Még a Mysteres de Paris-ról — Eugène Sue: *Les mystères de Paris* c. regényének első (könyv)kiadásáról (Paris, 1842) van szó.

88.
Madách Imre Szontagh Pálnak [5.] KAT 620.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Szontagh Pálhoz. 1.
Igy én bár Kalot — nem tudjuk, kiről lehet szó.
figyelembe venni hogy Kossút — Kossuth Lajos.
Fráter machinátiói — Fráter Pál alispánról van szó.
P. Gyurira csak azt mondom — valószínűleg az előző (87.) levélben is említett Prónay György.

89.
Madách Imre Szontagh Pálnak [6.] KAT 621.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Szontagh Pálhoz. 30.
MEGJEGYZÉS: A levél keletkezésének idejét hagyományosan 1843-ra szokás tenni; az „osztoztató küldöttség" és a közeli megyegyűlésre való utalás az egyetlen támpont a levél datálásához.
Szécsénynek veendem utamat — vagyis útban hazafelé Szontagh Pál meglátogatását tervezi a levélíró, hiszen barátja ekkoriban ott lakott.
kérdezd meg Laczinkat — valószínűleg Jankovich Lászlóról van szó.
Jankovicsnak és Lisznyainak ezer szépet — Jankovich Lászlónak és Lisznyai Kálmánnak.

90.
Madách Imre Szontagh Pálnak [7.] KAT 622.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Szontagh Pálhoz. 6.
Rároson el menve — Rárós Alsósztregovához közeli település, ahol az Ipoly egyetlen kőhídja volt (a II. világháborúban felrobbantották), s így Szontagh Pál is Szécsény felé menet gyakran érintette.
Lelkem-gyermekében – mint nevezéd — a célzás szerint Madách Imre egy közelebbről nem ismert írásának elküldését tervezi barátjának.

adjak ki ami "országgyülési szálaslik,, — Az *Országgyűlési szállás* c. dráma Vahot Imre műve; ezek szerint az elküldeni szándékozott ismeretlen mű dráma volt. Az 1844. febr. 9-i levél alapján minden valószínűség szerint a *Csak tréfa*.
Petricsevics: teve — Petrichevich Horváth Lázárra, a Honderü szerkesztőjére céloz a levélíró.
A dekorációk ma mentek Rudnóra, Pali sokszori mellfájása végett — nem tudjuk, pontosan kikre (föltehetően fiatalabb hölgyekre, talán nővéreire) céloz a levélíró; Pali az öccse, Madách Pál.
Nekem eddig a' Privigyei porok — A rudnói „csodadoktor"-tól kapott gyógyszerről és kúráról van szó, amelyről a levélíró 1843. okt. 31-i levelében számolt be barátjának.
Lisznyai gyöngyeinek egy sorát — Lisznyai Kálmánnak föltehetően még csak készülő verseskötetéről van szó, mivel ismereteink szerint ekkor még nem jelent meg önálló kötete.
Irinyi szerént szalma — valószínűleg Irinyi János mezőgazdasági szakíróról van szó.
H. K. jó ideje fel szóllitott — Huszár Károly.
Horváth minden esetre ki marad — Horváth Istvánról vagy Horváth Elekről lehet szó; mindketten a megyében töltöttek be hivatalokat az 1840-es években.
néked csak Szily lenne — Szily Istvánról van szó.
J. Pista, kivel úgy vagyok — Jankovich István.
hogy ha te Frátert olly véleményben — Fráter Pál alispán.
tennéd meg Gyarmaton — Balassagyarmat.
de hagyán, a költészet gyöngyei — MÖM–II.-ben *hagyám* áll. Véleményünk szerint a *hagyán* olvasat a helyes és 'hagyján' értelemben szerepel a levélben.
mint Túroci atyánk fiai — nem tudjuk, kikre célzott a levélíró.
leveledben ird meg fodasz-é — az elírt szó értelme: *fogadsz-é*.

91.
Madách Imre Szontagh Pálnak [8.] KAT 623.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Szontagh Pálhoz. 28.
egy levelet Huszár Károlynak — Nógrád követe volt az 1843–44-es pozsonyi országgyűlésen; e levél írásakor is Pozsonyban tartózkodott.
Egyet pedig Prónai Gyurinak — Prónay Györgynek.
közöld Fráterrel is — Fráter Pál alispánnal.
a prónai és pongrácz párt — Prónay Györgyről és Pongrácz Károlyról van szó.

92.

Madách Imre Szontagh Pálnak [9.] KAT 624.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Szontagh Pálhoz. 27.

Pongrácz helyét nem akarom el foglalni — Pongrácz Károlyét.

93.

Madách Imre Szontagh Pálnak [10.] KAT 625.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Szontagh Pálhoz. 7.

látnoki ihlettel írt Loránomhoz — A *Csak tréfa* c. Madách-dráma főhőséről van szó. A kontextus alapján föltehető, hogy a címzett ismerte a művet; minden valószínűség szerint Madách 1844. jan. 1-jei levele éppen erre a drámára mint a közeljövőben elküldeni szándékozott munkára utalt, s mivel jelen levelében egyéb információ nélkül, pusztán a főhős nevével utal rá, ezért feltételezhető, hogy 1844. jan. 1. és 1844. febr. 9. között Madách valóban elküldte a dráma kéziratát Szontagh Pálnak.

egy Weidinger nevezetű seborvos — Weidinger Antal járási orvos.

Károlyi alispántól most vettem — Károlyi Jánostól.

igen örűlne testvérem — a még mindig Keszegen élő Madách Máriáról (özv. Huszár Józsefné) van szó.

94.

Madách Imre Szontagh Pálnak [11.] KAT 626.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Szontagh Pálhoz. 8.

MEGJEGYZÉS: Madách Imre jegyzetei mindenütt az oldal alján találhatók.

Fleur de Marie kimenetével — Eugène Sue: *Les mystères de Paris* c. regényének első kiadásáról (Paris, 1842) van szó.

Infandum – jubes renováre – — Infandum, regina, jubes renovare dolorem: Szörnyű sebet kívánsz ismét feltépni, királynő. (Vergilius: *Aeneis*. Második ének, harmadik sor. Lakatos István fordítása.)

indúltam öcsémmel losoncra — nem tudjuk, hogy Madách Károlyról vagy Madách Pálról van-e szó.

Szakalba nehány leveleknek — Nógrádszakálban volt az Alsósztregovához legközelebbi postaállomás.

látám Fráterék nagy üveges kocsiját — mint a későbbiekből kiderül: Fráter Pálné Platthy Klára és Fráter Erzsébet lehetett a kocsiban; bizonyára Fráter Pál is velük volt, erre azonban semmi sem utal a levélben.

csatát üzentünk hárman Otlikkal — Ottlik Ákosról van szó. Mivel Nógrádszakálból Losonc felé menet Ottlik Ákos ekkori lakhelye, Kalonda (Kalanda) is útba esett, vélhetően ott csatlakozott a Madách fivérekhez.

Kubínyinéhoz robogtunk — Kubinyi Ferencné Gyürky Franciskához.

F.nén fehér ruha — föltehetően Fráter Pálné Platthy Klárára van szó.

Quis quid ubi? — Ki? Mit? Hol?

E. következnek! — vagyis Fráter Erzsébet.

Büky furfangos — valószínűleg Büky Ferencről vagy valamelyik családtagjáról van szó.

Büky kis Linának udvarolt — Linát (Karolina?) nem ismerjük.

Ivánka Etelkét a két lovagi arszlán szerű és nagy reményű szolgabiró udvarolta körűl — Ivánka Etelka, Ivánka Imre (a névtárban Ivánka Imre 1.) felsőzellői birtokos lánya a megye híres szépsége volt az 1840-es években. Az is bizonyos, hogy 1844 táján a szolgabíróságra aspiráló Ottlik Ákos udvarolt neki, a másik lovagról azonban semmit sem tudunk.

Bory refné megtudván — valószínűleg Bory Pálné Osztroluczky Ludovikáról van szó.

és igy ti ketten a galanteriától — nem tudjuk, Szontagh Pálon kívül kire gondolhatott még a levélíró.

Ich werd' nun einmahl wieder mit den Jahren — Most, ha egyszer az évek során.

"Csak tréfámbam„ meg mondtam — A *Csak tréfa* c. drámának egy korai szövegváltozatáról lehet szó; a fennmaradt szöveg:

Én is könyeztem egykor, most kacagok,
Hogy is mutassam a valódi bút,
Ha annyi álkönyű van a világon.

(MÖM–I. 215.)

ift mein Eliaswagen — az én Illés-szekerem.

95.

Madách Imre Szontagh Pálnak [12.] KAT 627.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Szontagh Pálhoz. 9.

Lacinak újdonat új inditványa — nem tudjuk, kiről van szó.

Farkas Károlyt a' Tugári híg sár közepett — Nógrád megye főügyésze volt 1842-től. MÖM–II.-ben tévesen Tagár szerepel.

Ad vócem — Erről jut eszembe.

Fráter részéről látnak irántam — Fráter Pái másodalispánról van szó; a losonci pletykák nyilván Madách és Fráter Erzsébet viszonyával kapcsolatosak.

Erdélyinek $^{1}/_{3}$án már át mentem — mivel más önálló kötete ismereteink szerint ekkor még nem jelent meg, ezért az *Erdélyi János költeményei.* (Buda, 1844) c. könyvről lehet szó.

I. E-ének el küldöttem könyvét — nem tudjuk, kiről lehet szó.

96.

Madách Imre Szontagh Pálnak [13.] KAT 628.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Szontagh Pálhoz. 10.

a' keszeghi Huszárné is gyermekeivel és Madách Linkával, a másik testvéremet pedig szinte várjuk — özv. Huszár Józsefné Madách Mária és gyermekei: Huszár József és Huszár Anna; Madách Lina a levélíró unokatestvére, Madách Karolina, a másik testvér pedig talán Huszár Sándorné Madách Anna lehet. Nem tudjuk, hogy Madách Karolina ekkor már feleségül ment-e a Keszeghez közeli Alsópetényben élő Somogyi Ferenchez. (Első gyermeke 1846-ban született.)

szülőidet várod — Szontagh Pál szülei Szontagh István és Veres Anna.

Jankovich Gyurit is meglátogatjuk — nem tudjuk, hogy ekkoriban hol élhetett Jankovich György.

Én a' telek-díj elleni agitátiót már meg kezdtem — Madách Imre: *Szózat törvényhatóságainkhoz a Telekdíj ügyében*. Társalkodó 1844. 30. szám (ápr. 18.) 122–124.

A vallás tárgyában érkezett resolútió — arról az 1844. március 28-án kihirdetett – elutasító – leiratról van szó, amelyet az országgyűlésnek a felekezetek egyenjogúságát indítványozó feliratára adott az uralkodó. Madách a megyegyűlésen beszédet kívánt elmondani az üggyel kapcsolatban, legalábbis *A vallás tárgyában érkezett (1844. Márc.) resolutiora* címen fennmaradt beszédfogalmazványa (KAT 450.) ezt valószínűsíti, de a megyegyűlés jegyzőkönyvében ennek nincsen nyoma.

kruplanicz szelleme szállt meg — valószínűleg Kruplanicz Simonról van szó.

Dezsevffynek tiszteletem — Dessewffy Jóbról vagy Ottóról lehet szó.

Jankovich Laczinak hő kézszoritásomat — Jankovich László.

97.

Madách Imre Lónyay Menyhértnek [34.] KAT 545.

LELŐHELY: 1992-ben Lónyay Sándornál.

teend lakváltoztatásom a csesztvei nyírbe — a Csesztvére történő átköltözésre csak 1844 végén került sor.

Társalkodói czikkemen kivűl — A Társalkodó 1844. ápr. 18-i (30.) számában a 122–124. oldalon jelent meg *Szózat törvényhatóságainkhoz a Telekdíj ügyében* c. cikke Madáchnak.

Egy színmüvem van készen de nem színi hatásra számitott — valószínűleg a *Mária királynő*re gondolhatott a levélíró, bár nem kizárt, hogy egy ismeretlen művére utalt, amelynek kéziratát megsemmisítette.

most irok egyet hatásra számitva — nem tudjuk, melyik drámáról lehet szó. Korábban ugyan föltételezte a Madách-kutatás, hogy a *Csak tréfá*ról, ám az 1844. febr. végére elkészült (lásd: 93. levél!); a megfogalmazás és Madách munkamódszere (elkészült drámáit általában csak évek múltán dolgozta át) egyaránt amellett szól, hogy egy másik (valószínűleg ismeretlen) művére utalt.

leg szivesebben Szalay hirlapjába — A Pesti Hírlapot ekkoriban Szalay László szerkesztette.

Szontaghot szóllitá fel ki Kosúthnak hive marad — Madách barátját, Szontagh Pált.

Az egyik (Sréter) párt — föltehetően Sréter Lászlóról van szó, akit valóban (Madáchhoz hasonlóan) az ellenzéki párt soraiban találunk.

Fráter /alispány/ — Fráter Pál.

A P. hírlap czáfolatára viszont czáfolatot irtam — Madáchnak a Társalkodóban megjelent cikkére (1844. ápr. 18. 122–124.) Kossuth Lajos *Kivetés és kezelés* címmel a Pesti Hírlap 348. (máj. 2-i) számában válaszolt (291–292.).

Helmeczi nem sokára közleni fogja — Helmeczy Mihály, a Társalkodó szerkesztője; Madách viszontválasza *Még egyszer a telekdíjról* címmel a Társalkodó 38. számában (máj. 16.) jelent meg (157.).

98.

Madách Imre Szontagh Pálnak [14.] KAT 629.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Szontagh Pálhoz. 11.

a' második próbát Piber után — nem tudjuk, kiről van szó, valószínűleg arról az orvosról, aki a látleletet adta.

két pap, Piri, egy ifjú festő és Sréter Miklós — amennyiben hivatásról és nem családnévről van szó, úgy Bódy Ferenc plébános és Bukva György lelkész lehet a két pap, Piri pedig Piry János, a név nélkül említett festőt nem ismerjük, Sréter Miklós Madách Imrének Felsősztregován élő barátja.

Itt jön a' Laxantirsimus — A tréfás hangvételből ítélve, talán 'szófosás' értelemben használta a szót Madách.

non est scriptum — nincs írás.

99.

Madách Imre Szontagh Pálnak [15.] KAT 632.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Quart. Hung. 2075. 33. fólió.

MEGJEGYZÉS: Levélfogalmazvány. A levél nem maradt fenn, sőt, annak sincs nyoma, hogy a Madách Imre feljegyzései között található fogalmazványnak volt-e tisztázata. Keletkezésének időpontja mindig is kérdéses volt; KAT Radó

feltételezését vette át. A fogalmazvány tartalma alapján mégis az a valószínűbb, hogy a levelet magával a *Falusi tilinkó*val együtt szándékozott elküldeni Madách; mentegetőzése nem utólagos, nem Szontagh bírálatára felel, hanem mintegy elébe megy a lehetséges bírálatoknak, s mivel 1844. jún. 12-i levelében már visszakéri a versgyűjteményt, ezért a fogalmazvány korábban keletkezhetett.

a' Falusi tilinkó nem egy világnézletében — valószínűleg ugyanarról a Szontaghnak elküldött versgyűjteményről van szó, amelyre cím nélkül hivatkozik Madách az 1844. jún. 12-i levelében.

100.

Madách Imre Szontagh Pálnak [16.] KAT 630.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Szontagh Pálhoz. 12.

nálam lévén Gellén Józsi és Ebeczky F. — Gellén József és Ebeczky Ferenc.

Otlik A. feldőlt — Ottlik Ákos.

A múlt alkalommal elküldött versgyüjtemény folytatásaúl ez egyet küldöm — valószínűleg arról a *Falusi tilinkó* című versgyűjteményről van szó, amelyről 1844-es keltezetlen levélfogalmazványában (99. levél) ír részletesebben; a címén kívül semmit sem tudunk róla, ugyancsak ismeretlen a jelen levélhez mellékelt vers is, amelynek a címét sem tudjuk.

electrismusától — elválasztás: electrismus-ától.

Én eddig Konfucse tanát követém — Kung Csiu (Kung Fu-cse, Konfuciusz).

101.

Madách Imre Szalay Lászlónak [1.] KAT 612.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Oct. Hung. 715.

MEGJEGYZÉS: A keltezetlen levél alatt az 1844. jún. 24-i losonci keltezésű megyegyűlési beszámoló következik. A megszólítással ellentétben a levél szövege nem a szerkesztőségnek, hanem konkrét személynek, nyilván Szalay Lászlónak szól.

102.

Fráter Erzsébet Madách Imrének [1.] KAT 680.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Madách Imréné Madách Imréhez 1.

büntelen vádló soraira — Madách Imrének Fráter Erzsébethez írt leveleit nem ismerjük, csupán egy verses levelének kései változatát *(Távolból ~~Erzsi~~ — hez)*, így azt sem tudjuk, hogy az utalásban szereplő vád mi lehetett.

[Idegen kézírással a „Csesztvén" szó áthúzva és föléjegyezve: Sztregova.] — Fráter Erzsébet nyilván úgy tudta, hogy Madách Imre már átköltözött Csesztvére, amire néhány nappal később (dec. 16. előtt) valóban sor került, ám ekkor még Alsósztregován lakhatott, s ezért irányították át a levelet.

103.

Madách Imre Szontagh Pálnak [17.] KAT 631.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Szontagh Pálhoz. 13.

104.

Madách Imre Szontagh Pálnak [18.] KAT 633.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Szontagh Pálhoz. 14.

két igen elmés leveledet csak alig kaptam kezeimbe — a levélíró Cséhtelekre utazott, ezért kapta meg késve barátja leveleit.

nem Dessevffy Emilt, de az időt — Dessewffy Emil konzervatív politikus volt.

Nagy Bőthy nagy hirű országából — Beöthy Ödön bihari politikusról van szó.

Bihar a' magyarság hazája, ott termett a' nyelv — nem tudjuk, hogy a híres szónoknak melyik beszédéről lehet szó. Toldy István: *A magyar politikai szónoklat kézikönyve* I. kötetében négy beszédét adta közre, köztük *A magyar nyelv ügyében* címűt is, ám azokban ilyen nézetnek nem adott hangot (Emich Gusztáv, Pest, 1866. 105–116.)

jó anyámhoz sieték — Madách Imre ekkor már Csesztvén élt; Cséhtelekről, a Fráter családtól hazajövet valószínűleg azért látogatta meg az édesanyját, hogy elnyerje beleegyezését a házasságához. Az eljegyzésre ugyanis csak ezt követően, második cséhteleki útja során (1845. márc. 16-án) került sor.

105.

Fráter Erzsébet Madách Imrének [2.] KAT 681.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Madách Imréné Madách Imréhez 2.

Báj tellyes levelét meg kaptam — nem ismerjük a levelet.

hazaerkezesi napját bár meg irja — valamikor 1845. febr. 5. és 25. között Madách Imre meglátogatta Fráter Erzsébetet Cséhteleken, valószínűleg erre vonatkozik az utalás.

nyugtató szókat nem tesz hoszú utjokrol — nem tudjuk, hogy ekkor kivel utazhatott együtt Madách; néhány nappal később, az eljegyzésére (1845. márc. 16.) állítólag Matolcsy Györggyel és Szontagh Pállal utazott Cséhtelekre, ekkor még azonban Szontagh biztosan nem utazott vele.

ha válóban Kedves Ánya konyeit — Majthényi Annáról van szó.

Kedves Mari testvére bárátságarol — Madách Mária.

melete Atyamnak irt Nénémében — apja Fráter József volt; testvérnénje nem volt, itt valójában a nagynénjéről, Platthy Kláráról van szó.

106.
Fráter Erzsébet Madách Imrének [3.] KAT 682.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Madách Imréné Madách Imréhez 3.
Kedves Anya levele következtében — Majthényi Anna levelét nem ismerjük.

107.
Madách Imre Szontagh Pálnak [19.] KAT 634.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Szontagh Pálhoz. 15.
MEGJEGYZÉS: A levél keltezése alapján a hónap négy csütörtöki napja egyaránt szóba jöhet, a levél tartalma azonban arra enged következtetni, hogy Madách Imre második cséhteleki útja, vagyis 1845. március 16-a után íródhatott. A levélben leírt, a barátságot veszélyeztető súlyos nézeteltérés ugyanis gyakorlatilag csak Fráter Erzsébettel lehetett kapcsolatos. Az érintett azonban egyetlen levelében sem utal arra, hogy tudomására jutott volna Szontaghnak róla alkotott kedvezőtlen véleménye, így azt Fráter Erzsébet élőszóban mondhatta el Madách Imrének azon három nap során, amelyet második cséhteleki útja alkalmával a Fráter családnál töltött, s amelybe márc. 16-a (az eljegyzés napja) is beleesett. Mivel csak ezt követően tért vissza Csesztvére, majd onnan Alsósztregovára, a tél végi útviszonyok mellett nem valószínű, hogy már 20-án ott tartózkodott volna. A szombatra ígért szécsényi látogatás is 27-e mellett szól, mivel az előző szombatot húsvét követte, s ezt az időszakot nyilván családi körben, vagyis Alsósztregován töltötte a levélíró.
fel jött bizonyos tárgy előttem igen szent — Fráter Erzsébetről van szó.
Ivánkáéktól most jövök — Ivánka Imre (a névtárban Ivánka Imre 1.) kiszellői birtokosról és családjáról van szó.

108.
Fráter Erzsébet Madách Imrének [4.]
LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Madách Imréné Fráter Józsefhez.
MEGJEGYZÉS: A levél második szava utáni felkiáltójel alapján sorolták be tévesen az OSZK-ban; a szövegösszefüggés alapján azonban egyértelmű, hogy az első két szó nem megszólítás, s hogy valójában Madách Imrének szóló levéllel állunk szemben. Az előző, 1845. márc. 21-ei levél után íródhatott, mivel a „Köszönti viszont" a márc. 18-ai József napra küldött üdvözletre vonatkozhat, amelyre a márc. 21-ei levélben még nincsen utalás, másrészt a levélíró még nem tegezi a címzettet, ellentétben az 1845. ápr. 4-én írt levelével, így tehát annál korábban íródhatott.
Édes Atyám! Köszönti viszont — Madách Imre föltehetően a márc. 18-ai József napra küldte üdvözletét Fráter Józsefnek.

109.
Fráter Erzsébet Madách Imrének [5.] KAT 683.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Madách Imréné Madách Imréhez 5.
Édes Apámnál — Fráter Józsefnél.

110.
Fráter Erzsébet Madách Imrének [6.] KAT 684.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Madách Imréné Madách Imréhez 4.
Te meg írád hogy és hol tőltőted az inepeket — a húsvéti ünnepekről van szó, amely márc. 23-ra (vasárnap) és 24-re (hétfő) esett.
Frater Dini — Fráter Dienes.
ket oraig mentűnk Tótiba — Tóti (útban a járásszékhely, Hargita vagy a megyeszékhely, Nagyvárad felé) Cséhtelekkel szomszédos település.
Pünkősd inepeire fel megyünk — vagyis máj. 11–12-én.
Szeretet Mari testvéredet — Madách Máriát.

111.
Fráter Erzsébet Madách Imrének [7.] KAT 685.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Madách Imréné Madách Imréhez 6.
éj szemed bajoló merengését — az autentikus források többsége fekete szeműnek mondja Madáchot.
Jo Klarika szivesen köszönt Luizka szinte — a nagynéniről, Platthy Kláráról van szó; Luizkát nem ismerjük.
Marit Tisztelem Karolyt szivesen köszöntőm — Madách Máriáról és Madách Károlyról van szó.

112.
Fráter Erzsébet Madách Imrének [8.] KAT 686.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Madách Imréné Madách Imréhez 7.
Baratod által ki a' napokban látot — Szontagh Pálról van szó.
Karolyt igen szivesen köszőntőm — Madách Károlyt.

113.
Szontagh Pál Madách Imrének [1.]
LELŐHELY: ismeretlen helyen.
FORRÁS: Harsányi Zsolt: *Ember küzdj'...* Bp., 1942. (IV. kiadás) I. kötet 261.
MEGJEGYZÉS: A levél szövegéből csak egy töredéket idézett Harsányi. Mivel regényében kizárólag olyan szövegrészeknél használt idézőjeleket, amelyek valóban léteztek, ezért minden okunk megvan annak feltételezésére, hogy ez a levél-

részlet sem fiktív szöveg, jóllehet a levelet egyetlen más forrás sem említi. Harsányi szerint e levélre válaszolt Madách Imre 1845. jún. 12-én Szontagh Pálnak. A töredék egyúttal választ ad arra a kérdésre is, hogy ki volt az a közelebbről meg nem nevezett barát, akire Fráter Erzsébet utal 1845. jún. 10-i, majd 13-i levelében, s aki a beteg Madách Imre és menyasszonya között közvetített: maga Szontagh Pál.

114.
Madách Imre Szontagh Pálnak [20.] KAT 635.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Szontagh Pálhoz. 16.

115.
Fráter Erzsébet Madách Imrének [9.] KAT 687.
LELŐHELY: ismeretlen helyen.
FORRÁS: Palágyi Menyhért: *Madách Imre élete és költészete.* Bp., 1900., a 162. oldal utáni számozatlan lapon.
ha Barátod meg latogat — Nyilván itt is Szontagh Pálról van szó, mint az előző levélben.
Bükÿék szerdan delután erkesztek meg, jo Batyámat — a családot nem ismerjük; testvérbátyja nem lévén a levélírónak, a nagybátyjáról, Fráter Pálról van szó.

116.
Fráter Erzsébet Madách Imrének [10.] KAT 688.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Madách Imréné Madách Imréhez 8.
kedves maga is bemehet ne a' gyűlésre ott Bátyám tol — a jún. 23-ai gyűlésre valóban bement Madách Imre Balassagyarmatra, mert tudósítást is küldött róla a Pesti Hírlapnak, s mivel ezek szerint egészsége nem akadályozta, így igen valószínű, hogy menyasszonya invitálásának is eleget tett, vagyis a levélíró nagybátyjával, Fráter Józseffel együtt utazott menyasszonyához Csécsére, s minden bizonnyal Peste is velük tartott.
ez eletben és a' tulvilágon — az előző (1845. jún. 13-i) levél „hatha az nekem nem is adatot" (t. i. Madách Imre boldogításának lehetősége) utalását is figyelembe véve valószínűnek kell tartanunk, hogy Madách Imre egészségi állapota aggodalomra adhatott okot, s így a levélíró azzal is számot vetett, hogy vőlegénye esetleg még az esküvő előtt meghal.

117.
Fráter Erzsébet Madách Imrének [11.] KAT 689.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Madách Imréné Madách Imréhez 9.

MEGJEGYZÉS: A keltezetlen levél keletkezési időpontjára a közelgő esküvőre történő utalásból következtethetünk; az előző, jún. 18-i levélben erről még nincs szó, az esküvő időpontja pedig júl. 20-a volt.

118.
Madách Imre Károlyi Jánosnak [1.] [KAT-ban nem szerepelt]
LELŐHELY: A szövegközlés forrásául szolgáló MID–I. 59. szerint [MNL NML]: „IV. 6. Nm. Alisp. (1693–1846). Töredék alispáni iratok, 2. Károlyi János alispán iratai"
MEGJEGYZÉS: hivatalos levél, amelynek információi kétségeket ébresztenek. Ennek legvalószínűbb magyarázata az lehet, hogy Madách rosszul emlékezett az időpontra: az országos főbiztos (Döbrentei Gábor) levele értelmében ugyanis az elszámoltatás időpontja: 1846. nov. 23-a. Az is biztos, hogy nem módosult az időpont, hiszen a nov. 18-ai balassagyarmati kisgyűlésen született egy határozat, amelyet (mint a vármegyének az adóelmaradásra adott magyarázatát) személyesen kellett magával vinnie Budára, és erről végzés is született.
Márma vett 178^{ik} számú — ezt a levelet nem ismerjük.

119.
Madách Imre Kopácsy Józsefnek [1.] KAT 510.
LELŐHELY: Prímási Levéltár? (Esztergom). Szövegét közli: Kőhegyi Mihály: *Két ismeretlen Madách-levél.* ItK 1963. 2. sz. 187–188.
MEGJEGYZÉS: Az ItK-ban megjelent szövegközlés a lelőhelyen túl semmiféle jelzetet vagy más, a kézirat megtalálásához szükséges információt nem tartalmazott; a hiányos információ alapján 1990-ben a Prímási Levéltárban nem sikerült a levelet megtalálni. A levél előzménye Szecsődy János Kopácsy Józsefnek írt levele ([Érsek]vadkert, 1846. okt. 27.), amelyben azért az érsekvadkerti telekért folyamodik, amelyen az 1844-ben leégett tiszti szállás állt. (Lásd: Kőhegyi Mihály említett tanulmányát!) Madách ugyanezen a napon Kopácsy József titkárának, Haynald Lajosnak is írt egy levelet (120. levél); szövege alapján az a jelen levél után íródott.
á leg mélyebb — Madách ortográfiája alapján a kéziratban föltehetően „a' leg mélyebb" állt.

120.
Madách Imre Haynald Lajosnak [1.] KAT 497.
LELŐHELY: Kalocsai Érseki Levéltár. Haynald Lajos perszonális iratai. KÉL 4. k. Híres emberek/2.
Prímás Ö Herczegségének egy levelemmel — a Kopácsy Józsefnek írt levélről (119.) van szó.

Szecsődy János megyénkbeli rendsz. biztosnak — Szecsődy János rendszerinti biztos telekadományozási kérelméről van szó.

szerencsés vóltam tapasztalni irántam szives baráti hajlamát — az utalás hátterét nem ismerjük.

121.

Majthényi Anna Madách Imrének [1.] KAT 703.

LELŐHELY: Magyar Országos Levéltár P 481. Fasc. LIII. I–VIII. 20. cs.

MEGJEGYZÉS: A kétfóliós lap első fóliójában Hamza Ágostonnak Majthényi Annához írt, Pest, 1847. júl. 17-i keltezésű levele található – egyúttal ez az egyetlen támpont Majthényi Anna levélírásának időpontjára nézve is –, második fóliójában pedig Majthényi Annának Madách Imréhez írt levele áll. A levelet első ízben Leblancné Kelemen Mária tette közzé (*Újabb Madách Imre-dokumentumok a Nógrád Megyei Levéltárból és az ország közgyűjteményeiből*. Salgótarján, 1993. 31.)

Nagy ha most csak 500 forintért — Nem tudjuk, kiről van szó.

A Hamza levelét küldöm — Hamza Ágostonnak a bevezetőben említett, a jelen levéllel azonos papírra írt leveléről van szó.

Ha Kandeltöl meg kapom — Közelebbről nem ismert bérlő a Madách-birtokon.

Erzsikét csokolom — Fráter Erzsébetet.

122.

Madách Imre Szontagh Pálnak [21.] KAT 636.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Szontagh Pálhoz. 17.

"Pulszky a' nagy orrú„ — Pulszky Ferenc.

"Ajas a' nagy pajzsú„ — Ajasz pasa

Juramentírozhat erre Mi<...>nich bátya — esküdözhet erre Minich bátya (ismeretlen személy).

mint Lektúr a' kacsát — valószínűleg „mint lektűr a kacsát", vagyis 'mint kétes értékű irodalmi mű a kétes információt'.

Tudod még "Estémet„ — Két verscímben szerepel a szó: *Egy est emléke* és *Nyári estén*; mivel az előbbit Lujzához írta, így valószínűleg inkább az utóbbiról lehet szó.

123.

Madách Imre Szontagh Pálnak [22.] KAT 637.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Szontagh Pálhoz. 29.

MEGJEGYZÉS: A keletkezés időpontja Radó feltételezése, a novemberi gyűlésekre való hivatkozás alapján. A levélírás helyére abból következtethetünk, hogy

felesége üdvözletét küldi a levélíró, aki ezek szerint vele van, csakúgy, mint a látogatóban nála időző Bory László.

Bory Laczival együtt ki itt van — Bory István tiszttartó fia.

"Lenni ~~meg~~ vagy nem Lenni — itt és a következő sorokban nem egyértelmű, hogy melyik kiadásból idéz a levélíró. Könyvei között 1839-es névbejegyzéssel a *W. Shakspeare's sämmtliche Werke* (Schneeberg–Wien, 1836) volt meg.

Gőthe szerint az itélet napján — Goetheről van szó, de a félbehagyott mondat alapján nem világos, hogy melyik művének melyik részletére gondolhatott a levélíró.

Beszélik hogy Libetbányai követ vagy — az 1847 novemberére Pozsonyba összehívott országgyűlésen Szontagh Pál valóban Libetbánya követe volt.

124.

Madách Imre Madách Károlynak [1.] KAT 589.

LELŐHELY: Dornyay Béla Múzeum (Salgótarján) 83.12.525.

Kis fiacskám neve Aladár — Madách Aladár néhány nappal a levél írása előtt, 1848. jan. 1-jén született.

125.

Madách Imre Szontagh Pálnak [23.] KAT 638.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Szontagh Pálhoz. 18.

kis Aladár fiam születése — Madách Aladár 1848. jan. 1-jén született.

"Dessewffy párt„ és "1847 Oct. 19^{én}„ felirattal — a nógrádi követválasztások során, okt. 18-án Dessewffy Jób (mindössze tíz szavazattal) győzött Kubinyi Ferenccel szemben; a másnap történt atrocitásokra utal a levélíró. (Lásd: Praznovszky Mihály: *Politikai harcok Nógrád megyében Madách Imre részvételével 1846–1848*. In: *A Nógrád Megyei Múzeumok évkönyve 1983*. Salgótarján, 1983. 53–72.)

Szentiványival terhelni a postabért — valószínűleg Szentiványi Anzelmről van szó.

meg láthatod a' képeket de la Mottenál — de la Motte Antal Károly.

Ruzsinszkyék jöttek nógrádba — a szerb eredetű Ruzinszky (alias Gyurikovits) családról van szó, amelynek egyes tagjai azonban már az 1700-as évek elején a Nógrád megyei Rózsalehotán éltek, majd Losoncon telepedtek le.

Pulszky jött szécsénybe — Pulszky Ferenc korábban (amikor éppen Magyarországon tartózkodott) Sáros megyében tevékenykedett; házasságkötése után (1845. aug.) telepedett le Szécsényben.

a Szemle megbukott — az 1840–41-ben megjelenő Budapesti Szemle.

A hírlapot Csengeri szerkeszti — 1845. júliustól Csengery Antal volt a Pesti Hírlap szerkesztője.

Károlyi disznókkal spekulált — Nyilván Károlyi Jánosról van szó, akit az előzőekben említett ominózus 1847. okt. 18-i választás során – Dessewffy Jóbbal ellentétben – egyhangúlag választottak meg országgyűlési követnek; a spekulációs ügy hátteréről nincsen adatunk.

ki kapott 25 éves korába már macskazenét — Madách Imre az 1847. okt. 19-i incidens során ellenzéki pártállása dacára a Dessewffy-pártiak mellé állt, és katonaság bevetését tartotta szükségesnek. 1848. jan. 10-én a vármegyeházán tartott bál után a Kubinyi-pártiak, nemtetszésüknek hangot adva, macskazenét adtak a Dessewffy-pártiaknak, ezek szerint Madách Imrének is, sőt, fellépésük nem nélkülözte a brutalitás bizonyos elemeit sem. (Lásd: Praznovszky Mihály: *Politikai harcok Nógrád megyében Madách Imre részvételével 1846–1848.* In: *A Nógrád Megyei Múzeumok évkönyve 1983.* Salgótarján, 1983. 53–72.)

Huszár Pista 21 éves korában kapott — Föltehetően ugyancsak 1848. jan. 10-én kapott macskazenét Huszár István is.

Dessewffy Emil ellentéte leszek — Dessewffy Emil konzervatív politikus volt, aki Madách Imrét is támadta egyik cikkében.

Matolcsy tísztel — Matolcsy György, Madách gazdatisztje Csesztvén.

126.

Madách Imre és társai Kubinyi Ferencnek [1.] KAT 1099.

LELŐHELY: Ismeretlen helyen. A szövegközlés forrása: Kerényi Ferenc: *Új források a Madách-család történetéhez.* In: Horváth Károly (szerk.): *Madách-tanulmányok.* Akadémiai Kiadó, Bp., 1978. 328.

MEGJEGYZÉS: Kerényi Ferenc elmulasztotta közölni, honnan vette a szöveget.

ön elválasztására hasonló — vagyis: [az] ön megválasztására.

127.

Madách Imre Madách Károlynak [2.] KAT 590.

LELŐHELY: Dornyay Béla Múzeum (Salgótarján) 83.12.534.

MEGJEGYZÉS: Madách Imre levele ugyanazon levélpapíron Majthényi Annának Madách Károlyhoz (két részletben) írt levelét követi; az utóbbiak keltezése: „20^{dik} majus $\overline{848}$. / Csesztvén".

szegény jó Marival ölelhesselek — Madách Mária ekkoriban szintén Budán lakott, a várnegyedben.

Bory mért nem jön ki leg alább hozzám — nem tudjuk, hogy a család melyik tagja tartózkodott ekkoriban Pest-Budán.

128.

Madách Imre Ráday Gedeonnak [1.] KAT 1119.

LELŐHELY: A kéziratot nem sikerült megtalálni. A szöveget közreadó MID–I. (117–119.) így jellemezte a korabeli állapotot (a könyv 1984-ben jelent meg): „Az irat jelenleg a csesztvei Madách Imre-Emlékmúzeum állandó kiállításán található, de a Nógrád megyei Levéltár és a Nógrád megyei Múzeumok Igazgatósága közötti megegyezés alapján a Nógrád megyei Levéltár őrizetébe fog kerülni. Erősen rongálódott, restaurált irat, eddig kiadatlan."

Okolicsányi fő szolgabiró és Bubla csendbiztos — Okolicsányi Miksa és Bubla Károly.

Repeczkyre Ottlikra és Barosra mentek — Repeczky Ferenc, Ottlik Ákos és Baross Miksa volt a három jelölt.

129.

Madách Imre Horváth Eleknek [1.] [KAT-ban nem szerepelt]

LELŐHELY: 1992-ben Kiss Ferenc tulajdonában.

MEGJEGYZÉS: A KAT készítésekor a levél még egy másik ismert gyűjtő tulajdonában volt, aki semmilyen információt nem volt hajlandó adni róla, ezért nem került be a KAT-ba.

130.

Szontagh Pál Madách Imrének [2.] KAT 742.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Szontagh Pál Madách Imréhez 1.

gleichberichtigt — egyenjogú.

(:oh Frideczky:) — Frideczky Lajos (MÖM–II. 1127.: Frideghy, MÖL–I. 154.: Fridaghy).

Reichsverwesert — kormányzót

stricte neceſsarium — szigorú szükségszerűség

Tót Lenczi tárczájából kiirni — Tóth Lőrinc politikusról és közíróról van szó, aki többek között Németországi utazásairól is beszámolt írásaiban.

ha bár apám ſzerint — a levélíró apja Szontagh István volt.

Legations Rath — követségi tanácsos.

Szalay L. azt mondá — Szalay László.

Grundrechte-iről — földesúri jogairól.

Reichskanarienvogelnak — birodalmi kanári madárnak.

fumigálnak — semmibe vesznek

Palitól komolyan aprehendálom — Madách Páltól.

Ha együtt leſzünk — valószínűleg soha többé nem voltak együtt, legalábbis Madách Pállal nem. A levélírót három hónappal később, novemberben letartóztatták, és mire kiszabadult, addigra Madách Pál már nem élt.

Nődnek kezeit csókolom — Fráter Erzsébetnek
Aladárt tiztelem — a címzett fiát, Madách Aladárt.
Mult éjel teſtvéredről Balogné — Balogh Károlyné Madách Mária.
Mayer Juliust látogatom meg, Walterné teſtvérét — Mayer Gyula.

131.
Madách Károly Madách Imrének [1.] KAT 711.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Madách Károly Madách Imréhez 2.
mit Szemere a' képviselők házába — Szemere Bertalan belügyminiszter.
ez alatt Kis Erneszt — Kiss Ernő.
's igy Jelachich is egyszerre tönkre van téve — Josip Jellačić horvát bán.
Bechtold le mondot — Bechtold Fülöp altábornagy.
a' királyt töbször tett igéretei — I. Ferenc Józsefet.
lehetlen most itthagynom Pestet — elírás. Nemcsak a levél keltezésében és címzésében, de a postai hosszúbélyegző tanúsága szerint is Budán tartózkodott a levélíró, ott volt a hivatala és a lakása is ebben az időben.
ha haza kivánok menni sziveskedsz értem kocsit küldeni — Madách Károly otthona ekkoriban Alsósztregova volt, de (a család sok évtizedes szokásához híven) Pest-Budáról haza utazva előbb Csesztvén szállt meg, ahol ekkor Madách Imre élt.
Váczra kocsit küldeni — Pest-Budáról Vácig tömegközlekedéssel (vasút, hajó) is el lehetett jutni; így ha nem kocsival vagy lóval érkezett valaki Csesztvére, akkor általában Vácra mentek elé Csesztvéről (pl. Arany János látogatásakor is).
reménylem a' csillagnál fogom találni — bár a mondat meglehetősen zavaros, itt valószínűleg helymegjelölésről van szó, nem pedig a Csillag nevű csesztvei hátaslóról.
Majthényieket tisztelve — Ekkoriban Majthényi Pál és családja lakott Csesztvén.
Erzsikét <.....> téged és Palit — Fráter Erzsébetet és Madách Pált.

132.
Madách Károly Madách Imrének [2.] KAT 712.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Madách Károly Madách Imréhez 3.
Nina által fel biztatatva — Nem tudjuk, hogy nénjükről, Madách Annáról vagy inkább Huszár Anna nevelőnőjéről, Ité Annáról (Ninától) van-e szó.
ma talán Palival eggyütt — öccsük, Madách Pál.
Jellasichot mint tudod — Josip Jellačić horvát bán.
Ivánkának kit azonban már szabadon eresztett — Ivánka Imrének (a névtárban Ivánka Imre 2.).

azt beszélték, hogy Radeczkyt — Radeczky József tábornagyról van szó, bár a levélíró értesülésével ellentétben nem lőtték agyon.
Latourt meg ugratták Bécsbe — Theodor Baillet de Latour.
Lamberg historiáját — Lamberg Ferenc.
Lamberg már Töröknél volt — gr. Török Bálint.
Móga képzelhetlenűl erélyeſsen — Móga János altábornagy.
mondjátok meg a' Mamának — Majthényi Annának. Nem tudjuk, hogy a terv megvalósult-e. December végén Madách Károly Budán tartózkodik, a köztes időszakról pedig nincsenek információink.
Erzsikével — Fráter Erzsébettel.

133.
Majthényi Anna Madách Imrének [2.] KAT 704.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára: id. Madách Imréné Madách Imréhez 1.
engem is csak biztat Hamza — Hamza Ágoston, a Pesthez közeli birtokok intézője.
Balog 5 nap mulatása után — Balogh Károlyról, Madách sógoráról van szó.
nagyon fekete sárgák — vagyis császárpártiak.
mindegyik mint Károly — Balogh Károly.
Mari Károly és a gyerekek — Madách Mária, Balogh Károly és Madách Mária első házasságából született gyermekei: Huszár Anna és ifj. Huszár József.
Kedves Aladárol irjál — a címzett fia, Madách Aladár.
Csokold helyetem Erzsikét — Fráter Erzsébetet.
az uj hidon 2 nap — a Lánchídról van szó.

134.
Madách Károly Madách Imrének és Madách Pálnak [3.] KAT 713.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Madách Károly Madách Imréhez 4.
Jancsi által küldött néhány sorból állott 's zavart levelem — a családi levelezésben az 1840-es években sűrűn előfordul a név, nem nyilvánvaló azonban, hogy ugyanarról a szolgálóról van-e szó. Amennyiben igen, úgy Jancsi az eredetileg Keszegen, Madách Mária családjánál szolgáló kocsis, Magyar János. Az említett levelet nem ismerjük.
a' Perczel szétvert seregéből — Perczel Mór.
Győr körülvan véve Vindischgräecz által — Windisch-Grätz Alfréd.
Szegedy ezredesnek azonban — Szegedy Imre.
leginkább azért té [!], — Az eddigi olvasatokban „se" állt. Mivel az értelmes, de az írásképnek ellentmondó szó sem teszi értelmessé magát a mondatot, ezért meghagytuk az értelmetlen olvasatot.

hol még Móga producálta magát — Móga János altábornagy.
Schlik egész Szikszóig nyomúlt előre de Mészáros által — Schlik Ferenc Henrik és Mészáros Lázár; Mészáros akciója három nappal később Kassánál kudarccal végződött.
Szecsődy folyamodását 's okiratait — Szecsődy János.
a' mama és Mari sirásai — Majthényi Anna és Madách Mária.

135.
Majthényi Anna Madách Imrének [3.] KAT 705.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára: id. Madách Imréné Madách Imréhez 2.
MEGJEGYZÉS: A levél keltezése Staudnál és Komlósnál jan. 29. A feladó egy olyan jelet használt a keltezésben az 1-es szám jelölésére, amely a szárainál összeérő és a szokásosnál magasabban áthúzott írott nagy A betűre emlékeztet. A jelet egyértelműen az 1-es szám jelölésére használták, s a levélíró más levelében, pl. a címzésnél, házszám jelölésére is ebben az értelemben használta.
es Pali véget — a címzett öccse, Madách Pál.
Károly boldog a hivatalosok Szegedre vagy Debreczenbe — a címzett öccse, Madách Károly a Honvédelmi Minisztérium fogalmazója volt (lásd: F. Kiss Erzsébet: *Az 1848–49-es magyar minisztériumok.* Bp., 1987. 562.), és a kormánnyal együtt Pest-Buda elhagyására készült.
a tavaszi betegség de jó volna most — egyetlen más forrás sem említi ugyan, de ezek szerint Madách Imre tavasszal betegeskedett. A levélíró nyilván attól tart, hogy fiát is (mivel ismét egészséges) elvihetik katonának, ezért (három nappal korábbi levelével ellentétben) nem hívja, hanem távol tartani igyekszik Madách Imrét Pest-Budától.

136.
Madách Károly Madách Imrének és Pálnak [4.] KAT 714.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Madách Károly Madách Imréhez 5.
Bamberger szivefségéből irom — ismeretlen személy.
de miután Török — gr. Török Bálint.
ki vitte Vetternél —Vetter Antal.
Lenhofsek bé jön hozzám — Lenhossék György.
ich habe schon gesagt — megmondtam már: vagy a fekete-sárga zászló, vagy a rögtönbíráskodás.
wünsch „guten Morgen meine Herrn" — jó reggelt kívánok, uraim.
einzug — bevonulás.
egy tiszt a' másiknak mondta welcher Jubel — micsoda ünnep.

Jellasich Pesten Károlyi György házában — Josip Jellačić horvát bán; Károlyi György ekkor vidéki birtokán élt. A szabadságharc után elítélték őt, de a büntetés letöltésétől Julius Jacob von Haynau eltekintett.
Ferdinand lemondása — V. (Habsburg) Ferdinánd.
Erzsikével 's Majthényiekkal eggyütt — Fráter Erzsébet és a Csesztvén élő Majthényi Pál és családja.

137.
Madách Pál Madách Imrének [1.] KAT 726.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Madách Pál Madách Imréhez 1.
MEGJEGYZÉS: Miután a császári csapatok elfoglalták Balassagyarmatot, báró Majthényi László, a főispáni teendőket ellátó királyi biztos febr. 4-re berendelte a megye tiszti karát, és kötelezte őket, hogy az uralkodóra (I. Ferenc Józsefre) felesküdjenek. A fennmaradt dokumentumok alapján egyedül Madách Pál nem tett eleget a felszólításnak, s bár közvetlen bizonyítékunk erre nézve nincsen, ez közvetve mégis azt jelenti – s indirekte ezt erősíti meg a jelen levél is –, hogy maga Madách Imre is letette az esküt.
Soraidat vettem ugyan — Nem ismerjük Madách Imre levelét.
Majthenyi Laczinak pedig mond meg — A főispáni teendőket ellátó biztosról, báró Majthényi Lászlóról van szó, aki édesanyjuk révén közeli rokonuk volt.
éjjel <...> ~~felé~~ <...>ba — a levélíró nyilván tartott tőle, hogy levele esetleg illetéktelen kezekbe kerül, ezért törölte a helységneveket.
Nőd kezeit csókolom, Károlyt fzinte és Matolcsyt — Fráter Erzsébetről, Madách Károlyról és Matolcsy Györgyről van szó.
Somosköy alatt nincs az a' hatalom — Somoskőy Jánosról van szó, akinek éppen ekkor viselt hivatalát nem ismerjük (1850-ben törvényszéki jegyző volt).
tették volna Balázst — Balázs Antalról van szó.

138.
Madách Pál Madách Imrének [2.] KAT 727.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Madách Pál Madách Imréhez 2.
Tisztelt Bory Barátim és Imre testvéremnek — a feladó nyilván tartott attól, hogy beszámolója illetéktelen kézbe kerülhet, ezért Bory István tiszttartónak küldte el a levelet, s a megszólításban is csak az ő családneve szerepel. Madách Pálnak emellett azzal is számolnia kellett, hogy nemcsak az „ellenség", de a „szövetségesek" kezébe kerülve is baja származhat a levélből, mivel abban olyasmiről is beszámolt, ami hadi titoknak minősülhetett, ezért saját nevéből is csupán a keresztnevet árulta el.
Tober fö hadnagy, Petykó Feri, Szentpétery Józsi és Geduli — Tóber János, Petykó Ferenc, Szentpétery József és Geduly Lajos.

Gujon itt volt hetfön éjjel — Guyon Richárd.
Schlick seregének egy része — Schlik Ferenc Henrik gróf, császári lovas tábornok.
és szem közt jött Benyiczky csapata — Beniczky Lajosról van szó.
Gergeytöl félté életét — nyilván Görgey Artúrról van szó.
Szontágh Samu azonnal meg látogatott — Szontagh Sámuel: Szontagh Pál sógora (nénjének, Szontagh Antóniának a férje).
's Klapka Kaſsa megett — Klapka György.
kérem tisztelt Boryak — Bory István tiszttartó és családja.
küldjék Imrének, ki Károllyal és Matolcsyval is közölje — Madách Imre, Madách Károly és Matolcsy György.
Bukvát, Bodyt Ninát tisztelem — Bukva György evangélikus lelkész, Bódy Ferenc plébános és Ité Anna házvezetőnő.
szállásom B. Luzsenszky kormánybiztos — Luzénszky Henrikről van szó.

139.
Madách Pál Madách Imrének és Majthényi Annának [3.] KAT 728.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Madách Pál Madách Imréhez 3.
MEGJEGYZÉS: A levélben nincsen megszólítás vagy más utalás a címzettre, címzése Bory István tiszttartónak szól, a feladó aláírását sem találjuk. Mindez együttesen azt jelenti, hogy bár tartalma alapján kétségtelenül a Madách családnak (mivel Károly ez idő tájt nincs otthon, így Madách Imrének és Majthényi Annának) szól a levél, a feladó tartott tőle, hogy azt illetéktelenek is elolvashatják, ezért óvatosságból Bory Istvánnak küldte.
Luzsenszkytól kaptam 200 pforintot — Luzenszky Henrik kormánybiztostól.
Kaſsáról Debreczenig mi 20 mértföld — ekkirban a mérföld Magyarországon a ma postamérföldnek nevezett távot (kb. 7,5 km) jelentette.
el kérte tölem Majthényi levelét — báró Majthényi László császári biztosnak, megbízott Nógrád vármegyei főispánnak arról a leveléről lehet szó, amelyben eskütételre Balassagyarmatra idézte a megye tiszti karát. (Madách Pál nem ment el az eskütételre; jegyzői pecsétjét visszaküldte, az idéző levelet azonban ezek szerint nem.)
azonnal küld mint futárt Szemeréhez — Szemere Bertalanhoz.
lehetne haszonra liquidálni — bár a likvidálás különböző értékek és értékpapírok pénzzé tételét jelenti, itt nyilván a gyorsan elértéktelenedő Kossuth-bankóknak értékálló pénzre való átváltásáról van szó.
Luzsenszkytól is csak 80 kértem — Luzenszky Henrik kormánybiztostól.

140.
Madách Károly Madách Imrének [5.] KAT 715.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Madách Károly Madách Imréhez 6.
Pénteken Debreczenbe érkeztem — vagyis máj. 25-én.
Barkóczi Miskát, 's Lángot — Barkóczy Mihályról s valószínűleg Lángh Györgyről van szó; bár több Láng(h) nevű személyt is igazoltak ekkortájt Debrecenben, közülük ő volt az, aki a Pénzügyminisztériumban vállalt hivatalt, Barkóczy Mihályhoz hasonlóan
Allig léptem be Répáſsyhoz — Répásy Mihály a Honvédelmi Minisztérium osztályvezetője volt, egy időben hadosztály-parancsnok.
Földvary az eszéki vár feladója — Földváry Lajos ezredes.
Asbóth őrnagynak 's Klapka adjutansának — Asbóth Sándorról és Klapka Györgyről van szó.
Korponainak signálni kell — Korponay János honvéd ezredes.
Nagyon beszélik hogy Jelacsics — Josip Jellačić horvát bán.
Erzsit Palit téged — Fráter Erzsébetet és Madách Pált üdvözli a levélíró; Radó (154.) szerint Madách Pál ekkor már betegen feküdhetett Alsósztregován. Erről nincs adatunk, s azt sem tudjuk, hogy a levélíró joggal feltételezte-e, hogy Madách Imre továbbítani tudja üdvözletét másik öccsének.

141.
Prónay [Ferencné Baloghy] Emília Madách Imrének [1.] KAT 736.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Prónay Emília Madách Imréhez.
MEGJEGYZÉS: A német nyelvű levelet Emilie Pronayként írta alá a levélíró, ez azonban értelemszerűen azt jelenti, hogy a családnév férjének a családneve, s a levél tartalma is azt támasztja alá, hogy Prónay Ferencné szül. Baloghy Emília volt a levélíró. A levél szövegének Staud Géza által adott fordítása (MÖL–I. 194–197.):
„Előre is kérem elnézését, hogy soraimmal terhelem, de indítóokaim ki fognak Ön előtt menteni, ha soraimból megismeri őket, és előre is remélem, hogy kérésemet teljesíti, mivel Önt, kedves Madách, becsületes, derék embernek ismerem, aki részvétét bizonyára senkitől sem tagadja meg. Csakis jó leányomnak, Emmának szánalmas állapota bírt arra, hogy tollat ragadjak, mivel kérve kért, hogy az ő nevében Önnek, kedves Madách, írjak. Gondolkodni is képtelen közös kedvencünknek, az Ön nemes és kiváló fivérének, Pálnak a halála óta, akit haló porában forrón, csendesen sirat egész családom. De mi a mi fájdalmunk e leányéhoz képest, aki őt zsenge ifjúsága óta olyan bensőségesen szerette, aki mindig csak a másikért élt, minden gondolatát megosztotta, soha nem múlt el hét

anélkül, hogy Pali egy, de rendesen két levelet ne írt volna, tele gyengéd bensőséggel. Válásukat mindkét részről könnyek kísérték, mindenkinek jól esett, ha e boldog embereket láthatta, ártatlan, benső vonzódásuk olyan ritka volt, hogy jólesett az ember szívének. Az ön kiváló fivérének levelei mindenképp megérdemlik a kinyomatást, az a gyengédség, az a mélabús hangulat, az a halálsejtelem, legkedvesebb kincsétől való elszakadás előérzete. Csak ebben a legnagyobb betegségében nem érezte meg halálát, már félholtan azt írta leányomnak, hogy miatta ne aggódjék, mert nemsokára meggyógyul, és sokszor meg fogja itt látogatni. Én lehetőleg előkészítettem lányomat Pali halálára, de ő csak neki hitt. Képzelheti tehát, kedves Madách, milyen csapás volt az, amikor nyomban a temetés után levelet kaptunk, hogy Pali meghalt és eltemették. Magánkívül vette a levelet, összeesett, alig tudtuk magához téríteni. Kilenc nap múlt el azóta, de még szemét sem hunyta le, semmit nem evett, tagjait rettenetes láz emészti. Ezt a nyomorúságot látni egy anyának – tollam nem tudja leírni. Halottként fekszik ágyában, Pali összes levelei, pompás és találó arcképe, kis ajándékai az ágyon, és olyan szerencsétlen, hogy a kő is megindulna rajta. Ma felült és értelmes szemmel nézegette Pali gyűrűjét. Anyám – mondta szenvedélyesen – az én gyűrűmet, úgy hallom, Pali magával vitte a sírba, az övé nem kerül le az én ujjamról. Drága anyám – mondta –, ha teljesíti egy sürgős, forró kérésemet, talán megmentene engem. – Hevesen sírt. – Mindent, mondtam én, csak beszélj! – Úgy hát kérje meg Madách Imrét, a drága halott legkedvesebb fivérét, hogy szánjon meg, és teljesítse kérésemet. – Bocsásson meg, és legyen elnézéssel a mélyen lesújtott anya iránt, amiért Önt ezzel a leírással terheli, de meggyőződésem szerint Ön hozzá fog járulni a jó teremtés gyógyításához, és úgy fog nekem válaszolni, hogy levelét megmutathassam a súlyos betegnek, aki feszülten várja az Ön válaszát. Tudni szeretné, vajon sokat szenvedett-e, ki volt mellette utolsó óráiban, tudta-e, hogy meghal és gondolt-e reá? Az hiszem, bizonyosan, mert hiszen nem sejtette halálát. De mégis nagyon kérem Önt, tegye hozzá, hogy gondolt rá. Azt is kéri Öntől, legyen oly jó, adja vissza neki a Palinak írt leveleit, egy sapkát, amelyet még régen horgolt neki, fekete és arany színben, amelyet állandóan és akkor is viselt, amikor már mint beteg nálunk Podretsányban lakott. Aztán egy használt szivartárcát, amelyet hímzett, az új sapkát és a másik újat, amelyet sohasem hordott, leányom nagyon örülne, ha Pali fivérei tartanák meg. Legforróbb, legbensőbb kérése pedig egy kevés haj tőle. Remélem, ezt szívesen adja nekem [zavaros szöveg] Oh, Istenem, segítsen lányomat megnyugtatni, hiszen ő az elhunytnak szerelmese. Mennyire sajnáljuk mindnyájan az Ön anyját is, aki rövid idő alatt oly sokat vesztett, óh Istenem, mi is bensőségesen vele gyászolunk. Kedves jó Madách, legyen olyan jó, írjon megbékítő, vigasztaló és szívhez szóló módon, és ígérje meg neki levelében, hogy kérését a közeli napokban teljesíti, és legyen mentőangyala. Ő, a mélyen lesújtott, megérdemli; szerencsétlensége szánalomra méltó. Szegény jó Pali, nyugodj békében, neked így jobb, nem élted meg e szörnyű időket! Óh, ne nehezteljen rám e hosszú levél miatt, csak gyermekem elvesztésének aggodalma szól mentségemre, és késztet minden eszköz megragadására, hogy megmentsem őt. Idegbaj van kialakulóban, a megnyugtatás megmentheti. Szeretetreméltó feleségének is minden jót a mi részünkről, és abban a biztos reményben, hogy megnyugtató választ kapok, maradok tisztelő szolgálója, Prónay Emília."

meiner guten Tochter Emma — Prónay Emma.

den Tod unseres gemeinschafftlichen lieblings — Madách Pál, a levélíró lányának vőlegénye okt. 1-jén hunyt el.

die Briefe ihres herrlichen Bruders sind ein jedes Druckers wärth — Madách Pálnak menyasszonyához írt levelei csak 1970-ben jelentek meg (Győrffy Miklós: *Újabb kutatások Madách körül*. Studia Litteraria VIII. Debrecen, 1970. 103–126.)

sein herrlich getroffenes Bild — Madách Pál arcképét nem ismerjük.

Sie wünscht zu erfahren ob Er fiel gelitten hat — a feltett kérdések egyikére sem ismerjük a választ.

ihre Briefe die Sie Pali schrieb zurück zu geben — valószínűleg megtörtént a levelek visszaküldése, mert Prónay Emmának nem ismerjük Madách Pálhoz írt leveleit; azokat vélhetően megsemmisítette a feladó.

mit uns zwey wohnte in Podretsány war schon krank — MÖM-ben tévesen Romhány, MÖL-ben „P..." szerepelt; a levélben egyértelműen Podrecsány (Patakalja) áll.

142.

Balog József [Madách Imréhez] [1.] [KAT-ban nem szerepelt]

LELŐHELY: Matzon Frigyesné (Budapest) tulajdonában (1998-ban).

MEGJEGYZÉS: A levélből csak az állapítható meg, hogy a Madách család egyik férfi tagjának szól, s így elvben Madách Károly is szóba jöhetne mint címzett, mindazonáltal bizonyosnak tekinthetjük, hogy miután az ekkor még családfőnek számító Majthényi Anna (a család osztályegyezsége csak néhány héttel később jött létre) nem adott érdemleges választ a levélíró édesanyjának kérdésére, Balog József a másodfokon legilletékesebbnek tartott családtaghoz, vagyis a legidősebb férfihez, Madách Imréhez fordult. Sem Balog Józsefné Büchner Krisztinának Majthényi Annához küldött levelét, sem az arra Matolcsy Györgytől kapott választ nem ismerjük. A levél hátterében az a – Harsányi Zsolt által regényesen, de alapjában véve hitelesnek tűnően előadott – körülmény állhat, hogy a gyilkossági ügy tisztázásába és a hagyaték átvételébe a hatóságok által

bevont Madách Imre és Madách Károly (lásd: MID–I. 162–164.) Majthényi Annát szerette volna megkímélni attól, hogy lánya halálának brutális körülményeit megismerje, s ez késztethette a Madách fivéreket arra, hogy környezetükben egy olyan történetet terjesszenek el, amely a tényeknek a legkevésbé sem felelt meg. Az eredeti levél gótbetűs kézírását latin betűssel helyettesítettük. A levél szövege Rákóczi Katalin fordításában:

Tekintetes Uram!

Édesanyámnak, a Bécsben hadnagy-özvegyi nyugdíjából élő mankó-büki Balog Krisztina megbízásából bátorkodom írásommal zavarni.
Szomorú szívvel ragadok tollat, hogy a számomra oly súlyos megbízatásnak eleget tegyek, mivel ezen írás tartalma szeretett testvéröcsémet és drága, bár nekem ismeretlen hozzátartozóinak szerencsétlen sorsát érintik, és ezzel a már behegedő sebeket ismét feltépem.
Engedje meg, hogy Önt e sorok írójával megismertessem: bátorkodom elmondani, hogy az Ön sógorának, mankó-büki Balog Károlynak – akit jelenleg eltűntnek hiszünk – legidősebb testvérbátyja vagyok.
Édesanyám megkeresésére az Ön édesanyja múlt év novemberében Matóltsi kasznár úr révén írásban tudatta a testvéröcsémet, feleségét és József nevű mostohafiát ért, mindkét családot érintő szörnyű tragédiát.
Matóltsi kasznár úr levelében elmondja, hogy Károly öcsém 1849. augusztus 9-én, a császári-királyi csapatokkal vívott nagy csatában súlyosan megsebesült és meg is halt, feleségét és annak fiát pedig kötelességük teljesítése közben érte ugyanaz a sors. – Ez az ügy – ahogy azt Matóltsi kasznár úr édesanyámnak megírta, mely levelet eredetiben olvastam, mivel abban az időben, amikor kasznár úr levelét megkapta, Bécsben tartózkodtam – igencsak valószínűtlen.
Azt hiszem, mindkét érintett család érdekében állna, ha Ön a hazatért szolgát a legszigorúbban kivallatná, hogy eltűnt öcsémről és családjáról mit is tud.
A temesvári ütközet 1849. augusztus 9-én volt.
Amennyiben Károly bárhol egy nagy ütközetben megsebesült volna, hogy és mint kerülhetett felesége és annak fia a csata alatt a hadszíntérre, ahol mindkettőjüket ugyanaz a sors érte mint az öcsémet? Magam is főhadnagyként szolgáltam a császári-királyi hadseregben, így tudom, hogy a csatákban csak fegyverképes egyének vehetnek részt. Ez az eset – ha valóban úgy történt meg e három szerencsétlennel – feltűnő lenne és aligha hinném, hogy azokban a vészterhes időkben hasonló előfordult volna.
Ha a szolga e szerencsétlenség szemtanúja volt, pontosan meg kell jelölnie a helyet, ahol a tragédia megtörtént és hogy a szerencsétlenek hol vannak eltemetve.

Egy másik értesülés szerint, amelyet édesanyám a kasznár úr levele előtt kapott, öcsémet, feleségét és mostohafiát rablók gyilkolták meg Miskolc közelében.
Múlt év októberében édesanyámnak egy jó ismerőse Bécsben beszélt pallini Inkey Ede alezredessel a Franz Lichtenstein huszárezredből. Inkey alezredes úr bizalmas barátja volt Károly öcsémnek és a honvédsereg foglyaként beszélt is Károllyal, aki akkor őrnagyként szolgált a honvédsereg vezérkarában.
Matóltsi kasznár úr viszont azt írta, hogy Károly öcsém csak kapitányi rangig vitte. Amennyiben Ön kegyeskedne az egész esetet tüzetesen mérlegelni, úgy az én véleményemnek fog helyt adni, miszerint nem valószínű, hogy drága hozzátartozóink a Matóltsi úr által leírt módon haltak meg.
Nekem ugyanis az a, bár nem mérvadó, véleményem, hogy Károly, feleségével és mostohafiával megszöktek; – Törökországba vagy bárhová, – és nem áll módjukban, hogy hozzátartozóik közül valakit is értesítsenek létezésükről.
Édesanyám azt is szeretné tudni, mi van a kis Károly unokájával, aki a szerencsétlenül járt Károly öcsém fia, életben van-e és egészséges-e.
Amennyiben Ön az ezideig eltűntnek minősített szerencsétlen családról valamiféle újabb hírt kapott volna, kérem, hogy erről megtört édesanyámat, valamint engem is azonnal értesíteni szíveskedjék.
Abban a reményben, hogy levelemet nem tekinti zaklatásnak, bátorkodom kérni Önt, hogy mindenképpen méltasson szíves válaszra, melynek érdekében közlöm címemet: a Vas megyei Königsdorfban lakom és évi 100 ezüstforint kegydíjból élek, mely összeget a grazi hadipénztár folyósítja nekem.
Címem: mankó-büki Balog József, Königsdorf Vas megye, u. p. Fürstenfeld, Steiermark
Abban a reményben, hogy Ön édesanyám és az én kívánságomat kegyesen fogadja, és minket drága hozzátartozóinknak talán már közelebbről ismert sorsáról tájékoztat, kegyes jóindulatú válaszát várom, hogy mélyen elszomorodott anyámmal is tudathassam azt.
Mély tisztelettel maradok őszinte híve

Königsdorf, Vas megye
1850. június 25. nemes Balog József

Christine Balog de Mankó-Büki — a levélíró édesanyja, Büchner Krisztina (Balog Józsefné).
durch den Herrn Kastner Matóltsi — Matolcsy György.
den rückgekehrten Bedienten — az egyetlen túlélő a szóban forgó szolga, Paulik Pál volt.
mit Herrn Obristlieutenant Edmund Inkey de Pallin — másutt az Edward Inkey névvel találkozunk.

143.
Madách Imre Bory Pálnak [1.] KAT 1175.
LELŐHELY: A közlés forrásául szolgáló MID–II. 61–62. szerint: „CsML [Csongrád Megyei 1. sz. Levéltár] (Szentes) Csmf. [Csongrád Megyei Császári-Királyi Megyehatóság iratai (IV. B. 1107. b.)] 6477/1850. sz."

144.
Madách Imre Madách Annának [2.] KAT 507.
LELŐHELY: Kassai Levéltár, Puky József-hagyaték.
tudtam már meg szomorúságtokat — valószínűleg meghalt a címzett egyik gyermeke.

145.
Madách Imre Paczolay Jánosnak [1.] KAT 605.
LELŐHELY: ismeretlen helyen.
FORRÁS: MÖM–II. 938–939.
MEGJEGYZÉS: A hivatkozott levél ismeretének hiányában eldönthetetlen kérdés, hogy milyen adósságról van szó, s az is, hogy a levélben említett 1600 forint kölcsönt milyen kamat- és törlesztési feltételekkel kérte a levélíró.

146.
Madách Imre Madách Annának [3.] KAT 507.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára
Erzsikém épen Pünkösd szombatján — ezek szerint Madách Jolán 1851. jún. 7-én született.
kit csütörtökön Jolánnak — valójában (a csesztvei rk. anyakönyv szerint) jún. 11-én szerdán (csütörtök éppen a levélírás napja).
mint ha fel akarnék tolni nektek olly dolgok' elfogadását — az 1850. jún 14–16-án Alsósztregován megkötött családi osztályegyezségre utal a levélíró, amellyel más jelekből ítélve is elégedetlen volt Madách Anna.
Majthényi Paliné beszédéből — az osztályegyezséggel kapcsolatban nem a Csesztvén élő Majthényi Pál feleségéről, hanem (lásd: 170. levél) özv. Majthényi Pálnéról van szó, akinek halála után bizonyos birtokrészek (Mikebuda) szintén a Madách testvéreket illetik.

147.
Madách Imre Jámbor Lászlónak [1.] KAT 508.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Jámbor Lászlóhoz.
MEGJEGYZÉS: A levél elején (a megszólítás fölött) és végén „h" szignó: a cenzor, Hlavathy kézjegye található.

148.
Fráter Erzsébet Madách Imrének [12.] KAT 690.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Madách Imréné Madách Imréhez 10.
MEGJEGYZÉS: A börtönben kapott levelet cenzúrázták; az önmagát bekerítő, *h* betűs szignó (Havathy) azonos a 147. és 149. levélen találhatóval.
Még edig feljárok de már lassan kifogyok az időből — nem egészen egy hónappal később született a levélíró gyermeke; állapotára utalnak a bevezető szavak.
már Januariusba is kertelek — nem tudjuk, mi lett a még Pozsonyba címzett levél sorsa; Madách hagyatékában nem maradt fenn.
600 pengő rűl szoló — a kötelezvényt Madách valóban elküldte, s annak hasonmása 1890-ben megjelent. (KAT 1251.)
A' Gyermekek szépen nönek és egeségesek — Madách Aladárról és Jolánról van szó.
mert Leány nevett irtál, Pozsonbúl — Madáchnak ez a levele nem maradt fenn; lányának, Madách Jolánnak a visszaemlékezéséből tudjuk, hogy az említett, még Pozsonyból írt levélben a lánynévre tett javaslat az volt, hogy legyen benne „bor" is és „bál" is; az újszülött valóban a Borbála nevet kapta.

149.
Platthy Klára Madách Imrének [1.] KAT 671.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Fráter Klára – Madách Imréhez
MEGJEGYZÉS: A levél megszólítása fölött és a levél végén *h* szignó; föltehetően a pesti Neugebäudében (Újépület) raboskodó címzett auditorának, Hlavathynak a kézjegye.
meg szabadult terhétöl egy ép kis leánykával — Madách Borbáláról (Áráról) van szó, aki a csesztvei anyakönyv szerint 1853. ápr. 2-án (szombaton) született. Kivételesen a levélíró közlését, vagyis az ápr. 3-i (vasárnapi) születést tekinthetjük hitelesebbnek, mivel az eseményről előbb tudósít, mint az anyakönyv, ahová csak jóval később, az ápr. 28-i keresztelés alkalmával jegyezték be az újszülöttet
menyire hibázol nékűk — itt 'hiányzol' értelemben szerepel a szó
kedves kis fiadal szobádban ebédelünk vatsorálunk — Madách Aladárról van szó; nem tudjuk, hogy a csesztvei kúriában (amelyet egyébként 1864 nyarán kibővítettek) melyik szoba lehetett Madáché.
őrőmel értesűltem Palim által — Fráter Pál, a levélíró férje.
Etseden is soraidat venni — Ecséd, a levélíró lakhelye.

150.

Fráter Pál Madách Imrének [1.] KAT 670.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Fráter Pál – Madách Imréhez.

Én fzombatonn — vagyis máj. 7-én.

azonn örömet mit Klárimba szült — Fráter Pálné Platthy Kláráról van szó.

veled már egy pár napokat szabadságba tölthettem — Madách 1853. máj. 2-án szabadult a pesti Újépületből (Neugebäude).

imádkozott is a' kegyes Császárért — I. Ferenc Józsefért.

utankat Várkonyba Pestnek veendjük — ma: Tiszavárkony; Platthy József lakhelye (Fényes Elek: *Magyarország geographiai szótára*. Pest, 1851. IV. 273.), bár nem tudjuk, hogy a hivatkozott földrajzi műben a levélíró sógoráról vagy apósáról van-e szó, de a szótár szerint ott lakott Fráter Lajos, a levélíró unokatestvére is (lásd: NI 5. 258., 263.).

Habaiék gondviselöjét is erröl a 2ik emeleten értesiteni — sem Habaiékat, sem „gondviselőjük" nevét nem ismerjük. Nyilván az Újtér 12. második emeletén laktak, ugyanabban az épületben, amelynek első emeletén Madách Imre lakott internálása idején.

a' Szodoraiék szállásán bennünket készen várjon — valószínűleg Szodoray Elekről, feleségéről, Platthy Emíliáról, esetleg lányukról, Szodoray Gizelláról van szó; Szodorayék Tiszavárkonyban voltak birtokosok, mint a levélírónak és feleségének a rokonai, de Pesten is volt lakásuk; a családfő halálakor Budapesten, a Múzeum krt. 18-ban lakott, tehát nem messze Madách Imrének az internálás alatti lakhelyétől (a későbbi Erzsébet tértől).

Erzsikénket is s kedves apróságaidat is ölelni foghatyuk — Fráter Erzsébetet és a házaspár gyermekeit.

adott szavadat a kegyelem iránt — nem tudjuk, hogy Madáchnak szabadlábra helyezésekor mire kellet ígéretet tennie.

Klárim vélem eggyütt vég nélkül ölel — Fráter Pálné Platthy Klára.

151.

Fráter Erzsébet Madách Imrének [13.] KAT 691.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Madách Imréné Madách Imréhez 11.

mi olta szabadon tudlak — Madách Imrét máj. 2-án engedték ki a börtönből, de nem hagyhatta el Pestet.

Bende még 600 penjött megnem szerezte — Bende István balassagyarmati ügyvédről van szó. Valószínűleg a későbbiekben is meghiúsult a tranzakció, máskülönben a kötelezvényt a kölcsön visszafizetését követően megsemmisítették volna, ám az valójában az érintettek halála után is fennmaradt.

blut sturtzom — a szülés után fellépő vérzésről van szó. (A levélíró gyermeke ápr. 2-án született.)

Czizmannénak tartózok mar regen — kilétét nem ismerjük, talán Balassagyarmaton élő személyről lehet szó, mivel messzebbre, éppen a pénzszűke miatt, valószínűleg nem jutott el a levélíró.

Mutsenbahernak 155tel — valószínűleg a Mutschenbacher család valamelyik tagjáról van szó; mint egy későbbi levél valószínűsíti, női szabó lehetett, vélhetően szintén Balassagyarmaton.

keresd fel Fekete Latzitt — Fekete László nógrádi származású, de ez idő tájt Pesten élő ügyvéd Madách Pest környéki ügyeit intézte az 50-es években.

a' Cseledett kelett ki füzettni és Babat — nyilván a szülésnél segédkező bábaasszonyról van szó.

még Klarikanak kelirni — Fráter Józsefné Platthy Kláráról van szó.

a' Cillag Stregován van egyszer elment rajta Karoly — A Csillag nevű hátaslovat elvitte Csesztvéről Madách Károly.

a' kis Jolán naprol napra szeb — Madách Jolán.

ha Sreternével talalkozol — valószínűleg Sréter Horácné Tihanyi Ilonáról van szó.

ö és Bekésyek — a Fráter Erzsébet leveleiben másutt is előforduló Békésy családot nem ismerjük.

152.

Fráter Erzsébet Madách Imrének [14.] KAT 692.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Madách Imréné Madách Imréhez 12.

27 pengö krajcarlal jötem haza — nyilván Pesten látogatta meg férjét a levélíró, s onnan tért haza.

Anyád pedig elmentt — Madách Imre meglátogatása Majthényi Annával közösen történhetett, aki a sok évtizedes családi gyakorlatnak megfelelően Alsósztregováról Csesztvén át utazott (föltehetően Fráter Erzsébettel együtt) Pestre, majd visszafele is ezt az utat követte. (Az utazás hosszú időtartama miatt általában egy-egy éjszakát töltöttek az oda- és visszaút során Csesztvén a Pest és Alsósztregova között közlekedők.)

Atyám magahoz hi — Fráter József Cséhtelekre hívta lányát.

Karolynak meg montad é hogy a' Cilagott külgye haza — Madách Károlyról van szó, és a korábbi levélben is említett Csillag nevű hátaslóról, amelyet Madách Károly elvitt Csesztvéről.

153.

Madách Károly Madách Imrének [6.] KAT 716.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Madách Károly Madách Imréhez 7.

Pesten létem alatt — nem tudjuk, hogy Madách Károly pontosan mikor járt

Pesten, de vélhetően nem sokkal korábban, sőt, a szövegkörnyezetből ítélve máj. 2-a, Madách szabadulása után, amikor már valóban lehetősége lett volna arra, hogy bátyjával gazdasági ügyeket is megtárgyaljon.

a' megmaradt takács fundust — nem tudjuk, hibásan írt személynévről vagy foglalkozásról van-e szó.

Bardánnal, a' mi szilvásunkkal — nem tudjuk, kiről lehet szó.

igy ö 42 □ öllel többet — valójában 44 □ öl (négyszögöl) a különbség.

Blazso meg vette, és egy részét Szeverin kapta — Blassó Györgyről és Szeverin István leszármazottjáról lehet szó. MID–II. 341. szerint a Révayaktól visszaszerzett birtokon gazdálkodó Szeverin István 1815-ben 66 éves volt; 38 évvel később már csak valamelyik leszármazottja (örököse) jöhet szóba.

A' múlt öſszel Illauvszki — nem tudjuk, kiről van szó.

szalajka — hamuzsír.

értekezzél Borival ez iránt — Bory István alsósztregovai tiszttartó.

A' Pinczieket Pestről haza jövén — nem tudjuk, hogy ez idő tájt kikre gondolt a levélíró; a Pincen birtokos Károlyi családdal ugyanis csak évekkel később kerülnek majd rokoni kapcsolatba. Valószínűleg Károlyi Ferencről és családjáról lehet szó, mivel ez idő tájt neki volt birtoka Pincen.

valami Polonyi vagy Schindlyár Márton — nem tudjuk, kiről vagy kikről van szó.

Holmannak mért nem adta a' kezébe — talán Holman Jánosról van szó.

adóſsak maradtak a' múlt évre Györgyig — vagyis ápr. 24-ig. A (mező)gazdasági évet hagyományosan két félévre tagolta Szent György (ápr. 24.) és Szent Mihály (szept. 29.) napja.

A' Commassatiák — tagosítások.

Én már irtam Bendének — Bende István ügyvédnek.

pedig Hartyánt kivéve — Tóthartyán, Nógrád megyei település.

Parócza Priboly Borosznok kisfalu Riba kopasz — Nógrád megyei települések: Paróca, Perényes, Borosznok, Kisfalu (ma közigazgatásilag nem önálló, Alsósztregovával szomszédos település), Ipolyszög; a Kopasz földrajzi név jelentése nem világos.

154.

Fráter Erzsébet Madách Imrének [15.] KAT 693.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Madách Imréné Madách Imréhez 13.

A' jó Bekésyék szivesek voltak — nyilván az előző levélben, de másutt is említett, közelebbről azonban nem ismert Békésy család tagjairól van szó.

Bori kint vané már, menyire volt az aſzszal nak igazza — Bory István sztregovai tiszttartóról van szó, akinek sorsát ezek szerint spiritiszta szeánsz révén

igyekeztek megjósolni. (V. ö.: Tarjányi Eszter: *A szellem örvényében.* Universitas Könyvkiadó, Bp., 2002. 49.)

batyámekhoz sem vagyok képes elmenni — valószínűleg nem a testvérbátyjára, Fráter Bélára, hanem nagybátyjára, Fráter Pálra és feleségére, Platthy Klárára céloz a levélíró.

Jolanigen gyenge és sovány — Madách Jolán.

ha Mutsenbaher meg tsinalta — nyilván itt is, miként egy korábbi levélben, Mutschenbacher a helyes név; a szabó keresztnevét azonban nem ismerjük.

külki Maritul — valószínűleg Mrivik Mária csesztvei szolgálóról van szó.

hogy ha még kitisztitja Czizmanné — a korábban is említett, de teljes nevén nem ismert ruhatisztítóról van szó.

és a' Marica könyv contóját — nyilván egy másik Mária keresztnevű személyről van szó, de hogy kiről, azt nem tudjuk.

155.

Madách Károly Madách Imrének [7.] KAT 717.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Madách Károly Madách Imréhez 8.

MEGJEGYZÉS: Minden eddigi közlésben a dátum: 1853. jún. 4. Ennek a levél keltezésében szereplő dátumnak azonban ellentmond a szöveg „holnap az az hétfön" kitétele, hiszen jún. 4-e szombat volt. Annak is ellentmond a szöveg, hogy a levélírás 4-én szombaton kezdődött és 5-én vasárnap végződött volna, mivel a jún. 4-i keltezés a levél végén található. Az 5-i dátum mellett szól az is, hogy „a' gyapju zsákokért szinte holnap küldök Losonczra"; nyilván nem vasárnap, hanem inkább hétfön történhetett a zsákok átvétele.

Várva várt leveledet f. hó 3án meg kaptam — Madách Imrének ezt a levelét nem ismerjük.

a' Pinczieket rögtön tudositottam — valószínűleg Károlyi Ferencről és családjáról van szó.

A' Commaſsatiók végett Bendét — a tagosítással kapcsolatos ügyeket Bende István ügyvédre bízták.

hozzá akarok fogni a' mosáshoz 's a' héten a' nyirést [!] — a birkanyírással kapcsolatos teendőkről van szó.

Erzsi nékem semmit sem szólt — Fráter Erzsébet.

Csalomiáról 154 kila rozsot hozattam — nyilván a Nagycsalomján lévő Madách- (Majthényi-) birtokon termett gabonáról van szó.

Huszár Sándor dolgát emlitettem a' Mamának — Majthényi Annának lányával, Madách Annával és vejével, Huszár Sándorral való kapcsolata ekkor már évek óta megromlott, s a család osztályegyezsége következtében egyre feszültebbé vált. Annak alapján ugyanis Majthényi Anna gyermekei – így több-

bek között Madách Anna is – évjáradékot tartoztak fizetni édesanyjuknak, ám ez a likviditási gondok következtében súlyos terhet jelentett az érintetteknek. Ugyanakkor az osztályegyezségnek voltak függőben hagyott vonatkozásai, amelyek kedvezőtlenül érintették Madách Annáékat, akiknek, bizonyos függőben hagyott birtokügyek rendezéséig, az értékkülönbözet után járó kamatokat kellett volna a Madách fivérektől megkapniuk.

Bendével még nem beszélhettem — Bende István ügyvéd.

Huszár Károlynak küldte át — vagyis Huszár Sándor unokatestvérének.

A' hogy a' nyirést el végezem — a birkák nyírásáról van szó.

részint mindkettötöket meg látni — nyilván Bory István a másik fél, aki föltehetően Madáchhoz hasonlóan kiszabadult, de még nem térhetett haza.

Anna kis Károly csókolnak Nina és Gál tisztel — a pesti nevelőintézetben tartózkodó Huszár Annáról lehet szó, aki a nyarat föltehetően Alsósztregován töltötte, továbbá ifj. Balogh Károlyról, Ité Annáról és Gaál Ignác plébánosról.

156.

Fráter Erzsébet Madách Imrének [16.] KAT 695.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Madách Imréné Madách Imréhez 15.

Itt küldöm Majthényi altal — nem tudjuk, hogy melyik családtagról lehet szó.

a' fusztlikett Marikatul kültem — nem tudjuk, kiről van szó; lehet, hogy az előző levélben említett Mari és Marica egyikéről, de az is lehetséges, hogy egy harmadik személyről.

157.

Fráter Erzsébet Madách Imrének [17.] KAT 696.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Madách Imréné Madách Imréhez 16.

Bátyam szinte ott bent van — a levél szövege alapján valószínűleg itt sem a levélíró testvérbátyjáról, hanem a nagybátyjáról, Fráter Pálról van szó.

mit Klarika irt — Fráter Pálné Platthy Klára.

158.

Madách Károly Madách Imrének [8.] KAT 718.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Madách Károly Madách Imréhez 9.

Froman Áront tudositani — nem tudjuk, kiről lehet szó; valószínűleg egy gyapjúkereskedőről.

uzs sz dhohnye, uzs z dohó — már megdöglik, már megdöglött.

kivévén egy toklyót — régen a fiatal, 1–2 éves juhot nevezték toklyónak.

a' Háji nyáj — Háj vagy Hájipuszta: Alsósztregova határában található Madách-birtok.

Bikóczi anya 211 — A Bikócipuszta (a Madách irodalomban igen gyakran tévesen Bukóc néven szerepel) szintén Alsósztregova határában fekvő Madách-birtok volt.

Dubravai anya 302 — Dubrava vagy Dubravapuszta Alsósztregovától keletre, Losonc irányában található lakott (de Madách idejében közigazgatásilag nem önálló) település; tavasszal majálisok színhelye volt.

a' hájba adott magnak — nyilván itt is a Háj nevű pusztáról, ill. az ottani birkák szaporításáról van szó.

ez iránt értekezzél Boryval — Bory István tiszttartóról lehet szó, akit ezek szerint szintén szabadon engedhettek a börtönből, de valószínűleg Madách Imréhez hasonlóan nem hagyhatta el Pestet.

Tegnap vólt itt Mikulai, kinek nagy apja — nem tudjuk, pontosan kiről lehet szó; a család Mikula néven Nagy Ivánnál is szerepel (NI 7. 198.) Nógrád megye nemes családjai között. Madách Károly következő leveléből (159.) azonban kiderül, hogy a szóban forgó nagyapa Mikulay Márton volt.

leg elöször talán Barosnak, az után Terrainak — A Baross család Madách Imre idejében is rendelkezett birtokokkal Alsósztregován, a Terrai családot viszont nem ismerjük. Madách Károly következő levele (159.) értelmében Baross Lászlóról és Terray Jánosról van szó.

ez után Szubszkira ruházta — valószínűleg Szubszky Istvánról van szó. Az elzálogosított alsósztregovai Madách-birtokok egy része a Révayaktól a Szubszky család tulajdonába került; Madách Imre szülei is az ún. Szubszky kúriában kezdték meg házaséletüket 1810-ben.

Bendével közleni fogom — Bende István, a család ügyvédje.

Bendével H. Sándor dolga végett — A levélíró és a címzett sógoráról, Huszár Sándorról van szó, és a 155. levélben is említett konfliktusról.

Erzsinek mint leg utólsó levelemben irtam — Fráter Erzsébetről van szó.

mit a Hlohom az ugaron vagy is parlagon — valószínűleg a *hlohon* elírásáról van szó; a „hloh" szlovák szó, galagonyát jelent.

mire a' püspök Septemberbe visitatióra ide jön — Alsósztregova a Rozsnyói Püspökséghez tartozik.

mert jövendöbéli kisafárom — a kisafa jelen esetben a két első ló hámfáját jelenti.

mint Pistánál, kit tavaly — ismeretlen személy; a szövegkörnyezetből ítélve talán lovász lehetett Alsósztregován.

az öreg Boryt tisztelve — vagyis Bory Istvánt.

159.

Madách Károly Madách Imrének [9.] KAT 719.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Madách Károly Madách Imréhez 10.

van itt egy levele Egrinének Mikolay Johannának — föltehetően Mikolay Márton örököséről (lányáról?) van szó; Egri családnév is előfordul az alsósztregovai anyakönyvekben.

Bory erre emlékezhet — Bory István, a család sztregovai tiszttartója.

az ö leveléből tudom mit Gellénnek irt — Gellén József.

Sándor végett beszéltem Bendével — Huszár Sándorról és Bende Istvánról van szó.

irt Jámbornak a' Vörösvári haszon bér letiltása iránt — Jámbor László ügyvédről van szó és a pilisvörösvári birtokról, amelynek jövedelme Huszár Sándorné Madách Annát illette; Majthényi Anna elmaradt évjáradékára való hivatkozással kerülhetett szóba a haszonbér letiltása.

Tudósitottad é már Frommert — más levelekben is előforduló gyapjúkereskedő.

A' napokba vólt itt Farbakiné — más levélben is szereplő ismeretlen hitelező.

Boryt és nejét tisztelem — Bory Istvánról és Kemény Krisztináról van szó.

160.

Fráter Erzsébet Madách Imrének [18.] KAT 697.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Madách Imréné Madách Imréhez 17.

Édes Apám hi magahoz — mint azt korábbi levelében is jelezte Fráter Erzsébet, édesapja Cséhteleken szívesen látta volna lányát.

tsináljon Mutsenbaher más derekat — az előző levelekben is említett, de keresztnevén nem ismert Mutschenbacher nevű női szabóról van szó.

2 kalap Cruzmannak — közelebbről nem ismert kereskedő.

Köszönöm hogy Chramelt kifüzeted — szintén nem ismert kereskedő; nyilván azonos a néhány sorral lejjebb szereplő Schramellel.

a' Párizsi uttzába Könignel ván — a szövegkörnyezetből ítélve, cipészről lehet szó.

Nanettül válts ki a' két Paplan lepedőtt — nem tudjuk, kiről van szó.

161.

Majthényi Anna Madách Imrének [4.] KAT 706.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára: id. Madách Imréné Madách Imréhez 3.

Bende mindég okoskodik — Bende István balassagyarmati ügyvédről van szó, aki a család jogi képviseletét látta el. Itt és a levél további részeiben a Madách család osztályegyezségéről van szó. (Lásd: MID–II. 51–61., 64–67.)

irta Károlynak — Madách Károly, a címzett öccse.

vagy is törvényefsen — lábjegyzetként beillesztett három szó, amely elé a # jelet tette a levélíró, a főszövegben pedig ugyanezt a jelet találjuk a „nem ünnepélyefsen" kifejezés fölött.

hija Károlyt Hontba — a következő tagmondat alapján itt valószínűleg Huszár Károlyól van szó.

néki adjam az az Sándornak árendába — Huszár Sándorról van szó, aki felesége, Madách Anna révén érintett az osztályegyezségben.

hogy visza nyerjem kezei közül a háládatlanak — Madách Annáról van szó. Majthényi Annának lányával, részben az osztályegyezséggel összefüggésben, de mindenképpen pénzügyi-vagyoni okok miatt, végletesen megromlott a kapcsolata, s ekkor már évek óta nem voltak beszélő viszonyban. (Mint a következő mondatból kiderül, még levelet írni sem hajlandó a lányának.) Majthényi Anna itt a lányának jutott pilisvörösvári és solymári birtokok visszaszerzésére utal.

Károly most lovagol Szalatnyára de la Motekhoz — Madách Károly a közigazgatásilag Nógrádszentpéterhez tartozó Szalatnyapusztára kirándult, ahol özv. Csernyus Emánuelné de la Motte Izabella élt; később (1854. máj. 31-én) az özvegy egyik lányát, Csernyus Emmát vette feleségül.

162.

Madách Károly Madách Imrének [10.] KAT 720.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Madách Károly Madách Imréhez 14.

MEGJEGYZÉS: A levélbeli utalások alapján határozható meg a dátum. Madách Károly előző, 1853. jún. 22-i levelében kérte, hogy bátyja fizessen elő júl. 1-jétől a Gazdasági Lapokra, s mint jelen levelében panaszolja: már 15-e van, de még egyetlen lapszámot sem kapott meg. A levél tartalma (gazdasági, gazdálkodási információk) alapján az sem lehet kétséges, hogy Alsósztregován íródott.

Nina által küldött — Ité Anna, Majthényi Anna társalkodónője.

Irtad, hogy Jámbor — Jámbor László ügyvéd.

A' Mikulai féle tárgyról — Madách Károly előző (1853. jún. 22.) levelében említett ügyről van szó.

Frommerrel semmi leg kevesebb baj — a korábbi levelekben is szereplő gyapjúkereskedőről van szó.

163.

Madách Károly Madách Imrének [11.] KAT 721.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Madách Károly Madách Imréhez 11.

Frommer itt léte alatt kért — pesti gyapjúkereskedő.

milly czim alatt adjam át Arkadinak — a szövegkörnyezetből következően egy balassagyarmati gyapjúkereskedőről lehet szó.

az érte jövendö pénzt se Jámbornak — Jámbor László, a család ügyvédje.
a' mi Bikóczi bárányaink — A Bikócipuszta Alsósztregova határában van.
Dubravára adtam öket — Alsósztregovától keletre található népes puszta.
fontold meg ezt jó Boryval – hájba 211 anyának — Bory István tiszttartóról és a Háj(i)pusztáról van szó.
A' múlt Augustusi Losoncztugári vásáron — a „múlt" itt nem előző évit, hanem a levélírást megelőző időszakot jelöli, vagyis az 1853. aug. 2-án Losonctugáron tartott vásárról van szó. (A vásárok időpontjára nézve lásd pl.: *Trattner és Károlyi nemzeti kalendáriom-a, 1849dik esztendőre*. Pest, é. n.)
Addig is ezerszer csókol — Bérczy Károly emlékbeszéde alapján úgy tudjuk, hogy éppen augusztus 20-án tért haza Madách Csesztvére. Ha így volt, kétséges: találkozott-e öccsével, vagy az internálást követően a lehető legrövidebb időn belül útnak indult. Nem zárható ki annak a lehetősége, hogy felesége érte ment Pestre, s esetleg a Szent István napi vásár után közösen tértek haza. Még valószínűbb azonban, hogy a vásárra tartó Madách Károlyhoz csatlakozott. Ezt a lehetőséget valószínűsíti, hogy a család minden ismert esetben az Alsósztregova és Pest közötti út során útba ejtette Csesztvét, ahol rendesen egy éjszakát eltöltöttek.
Boryt tisztelem — Bory István tiszttartóról van szó.

164.
Fráter Erzsébet Madách Imrének [19.] KAT 694.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Madách Imréné Madách Imréhez 14.
MEGJEGYZÉS: A levél datálásának támpontja a paplanlepedőkre történő utalás, amelyeknek kiváltását kérte jún. 25-i levelében a levélíró, s mivel annak megtörténtét nyugtázza, így a jelen levél jún. 25-e után íródott. A közelebbi időpont meghatározására nincsen támpontunk, mivel azonban aug. 20-án hazatért Csesztvére Madách, ezért feltétlenül korábban kellett megkapnia a levelet.
mik Nanetnél voltak — az előző levélben említett paplanlepedőkről van szó.
legy szives Mutsenbachnal — az előző levelekben is említett Mutsenbacher családnevű, de ismeretlen keresztnevű női szabóról lehet szó.
ha tsak lehett külki Károlytúl — valószínűleg Madách Károly Pesten tartózkodott, s hazafelé, Sztregovára menet (a család hagyományos utazási szokásait követve) betért Csesztvére.
a' kotsis igen sürget — a család csesztvei kocsisát nem ismerjük.
irt Pali és várt — a levélíró nagybátyja, Fráter Pál.
Huszárek kik a' nagy fényhez vaīak szokva — a Csesztvéhez közeli Tereskén lakó Huszár Károlyról és feleségéről, Tersztyánszky Máriáról van szó. (Madách Imre sógora, Huszár Sándor és családja éppen ellenkezőleg, igen szerény körülmények között élt.)

165.
Madách Imre Madách Károlynak [3.] KAT 591.
LELŐHELY: Xántus János Múzeum (Győr). Madách Imre levelezése. VI. 2/1986.
MEGJEGYZÉS: Töredék, amelynek első oldalai hiányoznak.
mit ott létemkor Matolcsy át küldött — Matolcsy Györgyről van szó, az „ott létemkor" pedig Madách Imrének Csesztvén történő tartózkodására (1853. szept. 25-ig költözött vissza családjával Alsósztregovára), esetleg látogatására utal.
mikor Pestről jöttem — valószínűleg a pesti internálást követő hazatérésére céloz a levélíró (1853. aug. 20.).
Baloghy Imre, ki e' választmánynál van — Baloghy Imre földbirtokos.
Farbakinénak való tartozást — ismeretlen személy.
Madas álltal v. a Vergáta vagy a' Bekersz tömegből szerezzen — ismeretlen nevek.
Azért kértem meg Kandelt — bérlő a Madách-birtokon; a név Madách Imrének édesanyjához írt ifjúkori levelében fordul elő, ott Candel Cain alakban, továbbá Majthényi Annának férjéhez írt levelében. (8. levél, MID–II. 359.).
Feke[te Laczi]t is fel kértem — Madách Pesten élő ügyvéd barátja.
240 f. az Osztroluczky féle — Majthényi Anna által Bukva György alsósztregovai lelkésztől felvett kölcsönről van szó, amelyről Bukva halála után fia, Bukva Lajos Osztroluczky Mihály poltári lelkész javára lemondott. (MID–II. 414–416.)
kell is Bendétől — a család balassagyarmati ügyvédje, Bende István.
Vidliczkaynak irni — Vidliczkay József; valószínűleg Madách jogi képviseletét látta el a Székelyben lévő birtokokkal kapcsolatban.
Vidliczay hallgatásában 's becsületébe — nyilván Vidliczkay Józsefről van szó itt is.
Emma kezeit csókolom — Csernyus Emma (Madách Károlyné).

166.
Madách Imre Dessewffy Jóbnak [1.] KAT 490.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Dessewffy Jóbhoz. Publikálatlan levél.
azon véleményben írtam is alá hogy Frátertől való levél — föltehetően Fráter Pálról van szó.

167.

Majthényi Anna Madách Imrének [5.] KAT 707.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára: id. Madách Imréné Madách Imréhez 6.

MEGJEGYZÉS: A levél korábbi datálási kísérleteit pontosítottuk, mivel véleményünk szerint utalásai egyértelműen az 1853. szept. 30.–1854. szept. 30. időszak számadásaira vonatkoznak (lásd: MID–II. 140–144.), amelyen a levélíró, egészségi állapota miatt nem lehetett jelen.

nem lehetek jelen ezen dolog rendbe hozása mellet — az 1853. szept. 30.–1854. szept. 30. időszak számadásai. (MID–II. 140–144.)

az Arvák dolga még engem leg jobban búsit — Madách Mária gyermekeiről, Huszár Annáról és ifj. Balogh Károlyról van szó.

a Vitalicziomtol kezdve — az osztályegyezség értelmében Majthényi Annának életjáradékot tartoztak fizetni a gyermekei (mivel földtulajdona, s ezzel bevételi forrása megszűnt).

Anna nevelésére ugy szólván egészen fel ment — a levélíró unokájáról, Huszár Annáról van szó, aki 1851 tavaszától 1854 kora nyaráig pesti nevelőintézetekben tanult.

Veres vár el esése — a pilisvörösvári Majthényi-birtokról van szó, amely az osztályegyezség értelmében Madách Annának jutott.

Csalomiárol semmit se kaptam — a nagycsalomjai Majthényi-birtokról van szó.

azon háládatlant mindenböl ki zártam volna — lányát, Madách Annát akarta minden örökségből kizárni édesanyja; neki jutott a pilisvörösvári birtok.

168.

Madách Imre Szontagh Pálnak [24.] KAT 639.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Szontagh Pálhoz. 19.

Gyilkos utazásom — szójáték, ti. a levélíró hátaslovát is Gyilkosnak hívták ebben az időben.

a' palócz dalok Kézi könyvtáram' jeleseit — a *Palócz dalok* közös ismerősüknek, Lisznyai Kálmánnak nagy sikerű könyve volt (Debrecen, 1851.).

meddig maradsz Lapujtőn — olmützi fogságát követően Szontagh Pál Lapujtőn (ma: Karancslapujtő) lakott bátyjánál, Szontagh Ferencnél; csak később költözött Horpácsra, a jelen levél írásakor azonban már Horpácson élt, s csak rokonlátogatások alkalmával tért vissza Lapujtőre, ill. Szécsénybe, ahol apja 1851-es halálát követően édesanyja, Veres Anna élt.

a' hölgyeknek s ferencznek — Szontagh Ferencről, továbbá feleségéről, Darvas Ágnesről van szó; a hölgyek között Darvas Ágnesen kívül legvalószínűbben a címzett édesanyja, Veres Anna, továbbá nénje, Szontagh Antónia lehet.

Anyám 's mindnyájan mint téged, mint a Lapujtőieket — Majthényi Annán kívül a családtagok közül ekkor a levélíró gyermekei és unokaöccse, Balogh Károly éltek Alsósztregován.

el feledkeztem Gunárról — Szontagh Pál hátaslovát hívták Gúnárnak.

169.

Szontagh Pál Madách Imrének [3.] KAT 743.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Szontagh Pál Madách Imréhez 2.

Matólcsi barátunk — Matolcsy György.

vele együtt hozzám is fzándékoztok betekinteni — ekkoriban Szontagh Pál Horpácson, Madách Imre Alsósztregován, Matolcsy György pedig Nagycsalomján élt.

Eötvös J. b. levele már rég kezeim között van — Eötvös Józsefről van szó, de hogy melyik levelére utal Szontagh, azt nem tudjuk; a Madáchnak írt ismert levelek későbbi keltezésűek.

fejezte ki valahol Heine — Heinrich Heine.

még csak mindig az első kötetnél vagyok — nem dönthető el egyértelműen, hogy melyik műre gondolt a levélíró, mivel Eötvös Józsefnek két műve is két kötetben jelent meg korábban: *A karthausi* (Pest, 1842) és *A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra* (Bécs, 1851, Pest, 1854), és három kötetben jelent meg *A falu jegyzője* (Pest, 1845). A levélírás időpontja és a kritika alapján legvalószínűbben *A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra* c. műre utalhatott Szontagh Pál, annál is inkább, mivel *A karthausi*t már a könyv megjelenése előtt (a *Budapesti árvizkönyv*ből) illett ismerni.

's e' véleményben van Bérczy is — Bérczy Károly.

Hiadort Lifznyaynál Egerben átlapoztam — Hiador Jámbor Pál írói álneve volt, Lisznyay, akinél Egerben járt a levélíró, közös ismerősük, Lisznyai Kálmán.

nejének boldogtalanságát, kisfiának jövendő elhagyatottságát — Lisznyai Kálmán felesége dabasi Halász Ida, a levél írásakor már megszületett fia Lisznyai Elemér volt.

Az okot neje is gyanítá! — a levélíró leírása arra enged következtetni, hogy Lisznyai nemi betegségben szenvedhetett.

am jüngsten Tag, csak Furz lefz — az utolsó ítélet napján csak fing lesz.

Veronica cfelédem ma — Jarabák Veron.

onnan Matolcsival együtt — Matolcsy György.

Veres Józsi Ribáról haza jövet — Riba Ipolyszög régi (szlovák) neve.

am jüngsten Tag — az utolsó ítélet napján.

De abban nincs Herweghnek igaza — Georg Herwegh német költő és újságíró.

Czigányomat holnap várom Lapujtőről — nem tudjuk, kire gondolt a levélíró; [Karancs]lapujtő korábbi lakhelye volt, ahol bátyja, Szontagh Ferenc és családja élt.

mikor kelljen utaznom Ongára kis gyámleányom érdekében — Ongán a levélíró sógornőjének (ángyának), Szontagh Ferencné Darvas Ágnesnek a családja élt, de hogy a szóban forgó gyámleány ki volt, azt nem tudjuk.

a' pünkösti ünnepeket ott töltendem — máj. 27–28. volt pünkösd vasárnapja, ill. hétfője.

Kézcſókomat illetőleg tiſzteletemet a' hölgyeknek — mivel Fráter Erzsébet már nem, Huszár Anna még nem tartózkodott Alsósztregován, így Majthényi Anna mellett valószínűleg Ité Annára gondolt a levélíró.

a' gyerekeket ſziv ſzerint ölelem — a szóba jöhető gyerekek közül Madách Aladár, ifj. Balogh Károly és Madách Borbála élt ez idő tájt a címzett házában.

170.

Madách Imre Fekete Lászlónak [1.] KAT 492.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Fekete Lászlóhoz. 1.

MEGJEGYZÉS: Madách ügyvéd barátja többek között a Pesthez közeli birtokok ügyeit intézte, amire annál is inkább nagy szükség volt, mivel a Madách család osztályegyezsége kiegészítő állásfoglalásának 5. pontja így rendelkezett: „Családi köz dolgainknak, ügyeinknek vezetésére, felügyelésére Imre testvérünket bizzuk meg […].” (MID–II. 66.) A levél utalásai a jogi kérdések teljes rekonstrukciójához sajnos nem nyújtanak elegendő támpontot, így bizonyos pontokon csak feltevések fogalmazhatók meg. A levélben említett első jogi probléma Majthényi Pálnéval kapcsolatos. Neve, pontosabban özv. Majthényi Pálné neve az osztályegyezség említett kiegészítő állásfoglalásában fordul elő. Eszerint özv. Majthényi Pálné halála után a mikebudai (a mai Albertirsa közelében fekvő puszta) birtokrész a Madách fivéreket illeti, s abból kell majd Madách Annát és Madách Mária árváit „kártalanítaniuk”, mivel az osztályegyezség révén az elméletileg meghatározott értéknél nagyobb értékű birtokrész jutott a fivéreknek. A levél utalása alapján valószínűsíthető, hogy özv. Majthényi Pálné értékesíteni kívánta a mikebudai birtokot, vagy legalábbis fennállt annak a jogi lehetősége, hogy ezt megteszi, s ezt kívánta Madách Imre megakadályozni. Huszár Sándor Barátiban élő lakos volt ugyan, de gyakran tartózkodott Pesten, ezért a vele, ill. feleségével, Madách Annával kapcsolatos pénzügyeket is Fekete László intézte.

Hallottam hogy kedves nőddel — Fekete László felesége Ruttkay Amália volt.

Toldy Ferencz tud. társ. titkár kezébe — Toldy Ferenc többek között az MTA titoknoka volt ekkoriban, valószínűleg erre a funkciójára utalt a levélíró.

egy színmű (Mária királynő) a' tomori féle pályázatra — a pályázat határideje aug. 20-a volt.

Majthényi Pálné ellen annak ideében — nem a csesztvén birtokos Majthényi Pál feleségéről, hanem Majthényi Anna nagynénjéről, Beniczky Máriáról van szó.

mint Gosztonyiné példája mutatja — nem tudjuk, kiről lehet szó.

Majthényi Náczi az egész óvást vissza húzta — vagyis Majthényi Antal visszavonta az óvást.

Majthényi Antalnak a' kamatokat — a Majthényi Antal kontra Majthényi Anna perben 1854. okt. 14-én Balassagyarmaton hozott ítélet az alperest 990 ezüstforint megfizetésére kötelezte (MID–II. 469–470.), s bár az alperes ennek nem tett eleget (MID–II. 470–471.), a felperes 1855. júl. 11-én mégis visszavonta a korábban benyújtott végrehajtási keresetét (MID–II. 475–476.). Nyilván a felek közötti megállapodás része volt az itt említett 600 forint kamat megfizetése is.

Huszár Sándornak kell fizetni competentiáját — a levélíró sógoráról, Madách Anna férjéről van szó.

a' Huszár sándor álltal fizetni kellett vitalitiumból és Páhi árendából — a Madách család osztályegyezsége értelmében (MID–II. 58.) Majthényi Annának gyermekei (félévenként és előre) életjáradékot tartoztak fizetni; ennek Madách Annára, Huszár Sándor feleségére eső része a szóban forgó vitalitium; a Páhiban található birtok Madách Mária árváinak jutott (Balogh Károly és Huszár Anna).

Gyuracskay ügyvédnél — Gyuracskay János. (Minden eddigi publikációban tévesen Gyurakay állt.)

talán Frommer is adna valamit kölcsön — ismeretlen személy; mint a későbbi levelekből kitűnik, gyapjúkereskedő volt.

kedves nőd' kézcsókolása mellett — Ruttkay Amáliáról van szó.

171.

Madách Károly Madách Imrének [12.] KAT 722.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Madách Károly Madách Imréhez 12.

Ide mellékelve küldöm Zoltán Feri levelét — a levelet nem ismerjük, s azt sem tudjuk, hogy kiről lehet szó; valószínűleg a levelezők anyai nagyanyjának, csepei Zoltán Eszternek a rokonáról, hiszen a levél későbbi részeiben a család más tagjai is szóba kerülnek.

Vidliczkayval közölted — Vidliczkay József a család ügyvédje, aki a Székelyben lévő (Zoltán Esztertől örökölt) birtokkal kapcsolatos ügyeket látta el.

minthogy azt Matyasovszky folytatja — valószínűleg Matyasovszky Béla balassagyarmati törvényszéki írnokról van szó.

A' Zoltán István féle ösi töke végett — nyilván itt is Majthényi Anna édesanyjának valamelyik rokonáról van szó.

az Archivumba, a' hol Zoltán János — föltehetően a családi levéltárról van szó; Zoltán János is Majthényi Anna közeli rokona lehet.

meg találod a' Székelyi Csomóba — a Szabolcs vármegyei Székelyben a Madách és a Zoltán családnak volt birtoka ez idő tájt. (Lásd: Fényes Elek: *Magyarország geographiai szótára*. Pest, 1851. IV. k. 79–80.; a könyvben tévesen Madácsy áll.)

a' fegyver engedélyel együtt nálam van — a Madách fivérek még 1851-ben folyamodtak Nógrád megyefőnökéhez fegyvertartási engedélyért, amelyet (bár nem a kért mennyiségben) meg is kaptak. (Lásd: MID–I. 168–171., 174–177.)

Lehoczkival el küldöm — a telekkönyvvezetőt hívták Lehoczkynak (MID–II. 284.), mivel azonban vélhetően közelebbi ismerősről van szó, a telekkönyvvezetővel nem feltétlenül azonos Lehoczky János volt a közvetítő, aki a levélíró feleségének, Csernyus Emmának a házasságkötése előtti lakhelyén, Pusztaszalatnyán [Nógrádszentpéter melletti település] élt (MID–II. 287.), és a család kasznárja volt.

oda szaladt Jancsi — ismeretlen cseléd; talán Magyar János.

Hoffman irt nekem — nem tudjuk, pontosan kiről van szó, de minden valószínűség szerint a levélíró és a címzett nagybátyjáról, id. Madách Imre nővérének, Madách Ludovikának a férjéről, akit egy birtokperben mint az Ujfalussy örökösök egyikét (a levelezők dédapjának, Madách Jánosnak az anyja volt divékujfalussi Ujfalussy Zsuzsanna) említik (MID–II. 211.). A Daróczy-hagyatékban, a Madách családnál Hofbauer Ferenc, ill. Hofbauer István néven szerepel Madách Ludovika férje; Nagy Iván nem ismeri.

Bende Pista is mondta — Bsende Istvánról, a család ügyvédjéről van szó.

Emmámmal együtt ezerszer csókolván — Csernyus Emma, a levélíró felesége.

172.

Majthényi Anna Madách Imrének [6.] KAT 708.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára: id. Madách Imréné Madách Imréhez 5.

MEGJEGYZÉS: A levél 1855-ös keletkezése mellett szól egyfelől az 1854-es évre való utalás, másfelől az a megjegyzés, hogy a levélíró nyolc éve van rossz viszonyban lányával, Madách Annával. Valóban, a viszály első jele Madách Annának Madách Máriához 1847-ben írt levele (OSZK Kézirattára: Madách Anna Madách Marihoz), amelyben Madách Anna az édesanyjával megromlott viszonyt részben nénje viselkedésével hozza kapcsolatba.

az osztály nem ugy történt — a Madách család osztályegyezsége (lásd: MID–II. 51–61., 64–67.)

az Árvák a leg roszab részt kapták — Madách Mária gyermekei: Huszár Anna és ifj. Balogh Károly.

mint a Pálné után valo öröklést — a mikebudai, özv. Majthényi Pálné Beniczky Mária-féle birtokról van szó.

Bela Aradot még ezek kézben nintsenek — nem ismerjük az utalás hátterét.

a mit Fekete számadásából ki látni — Fekete László ügyvéd, a család birtok- és pénzügyeinek (egyik) intézője.

hogy én azt a háládatlan leányt — a levélíró lánya, Madách Anna.

Károlyt se akarom meg bántani — Madách Károlyt.

az Arváknak anyira menyire — Madách Mária árvái: Huszár Anna és ifj. Balogh Károly.

már én ezt Bendének mondotam — Bende István balassagyarmati ügyvéd.

annak a kizárása — lányáról, Madách Annáról van szó, akit minden örökségből ki akart zárni.

Feketének Sándora szolot — Fekete István ügyvédről és Huszár Sándorról van szó.

mi uton kapjam illető Vitalicziumomat — az osztályegyezség értelmében Majthényi Annának fizetendő életjáradék.

173.

Madách Imre Fekete Lászlónak [2.] KAT 493.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Fekete Lászlóhoz. 2.

A nevelő iránt talán már tudod Veres Pali által — Madách Imre 1855 októberében fogadta fel fia, Aladár és unokaöccse, Balogh Károly mellé Borsody Miklóst nevelőnek (Balogh 95.).

Huszár Sándor hogy nem fizetett — Madách sógora, Madách Anna férje; tulajdonképpen az utóbbi által Majthényi Annának fizetendő évjáradékról van szó. (Lásd: 170. levél!)

Majthényi Antalnak már Augusztusban — lásd: 170. levél!

az eredeti fő osztály levél — a Madách család osztályegyezségéről van szó.

kedves nőd Őnagysága Kezeit — Fekete László felesége Ruttkay Amália volt.

174.

Madách Imre Fekete Lászlónak [3.] KAT 494.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Fekete Lászlóhoz. 3.

Majthényi Antallal mi kellemetlenségbe jöttünk Sándor végett megint — Huszár Sándor késedelmes fizetése következtében Madách Imre nem tudott egy Majthényi Antalnak járó összeget kifizetni.

hivasd el Frommert — a 170. levélben is említett, de közelebbről nem ismert gyapjúkereskedőről van szó.

175.
Madách Imre Szontagh Pálnak [25.] KAT 640.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Szontagh Pálhoz. 20.
MEGJEGYZÉS: A verses levélnek még egy kézirata maradt fenn, amelyet a versei közé vett fel Madách (v. ö.: KAT 150., 151.). A levél utalásai arra vallanak, hogy Szontagh Pál élettársat talált magának, akit azonban nem vett el feleségül. Valószínűleg a házvezetőnőjéről van szó („Ki gazdasszonyt keres magának / Az lelhet véle házi békét"), Jarabák Veronról, egy elesett 48-as honvéd menyasszonyáról, akivel aztán élete végéig együtt élt, s akit végrendeletében is örökösének nevezett (T. Pataki László: *Útonjáró*. Salgótarján, a Nógrád Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága, é. n. 76–77.).

176.
Madách Imre [Kapy Ede] megyefőnöknek
LELŐHELY: MID–II. 192. szövegét közöljük, amelynek a rövidítésjegyzékéből kimaradt a TML rövidítés feloldása (feltehetően Tolna Megyei Levéltár). A szövegközlés jegyzete szerint: „TML Külön gyűjt., eredeti, megjelent LSz. [Levéltári Szemle] 1963. 4. sz. 133. p."

177.
M. K. Madách Imrének [1.] KAT 723.
LELŐHELY: OL P 481. Fasc. LXXIV. No. 1–78. 28. csomó.
MEGJEGYZÉS: Az írásképek összehasonlítása nyomán bebizonyosodott, hogy a kézirati katalógus feltételezése téves: az írás *biztosan nem* Madách Károlytól származik. Publikálatlan.

178.
Tóth Kálmánné Majthényi Flóra Madách Imrének KAT 746.
LELŐHELY: Az eredetileg az OSZK Kézirattárának Levelestárában lévő dokumentumot 1990-ben nem sikerült megtalálni. A szöveget MÖM–II. 1135–1136. alapján közöljük.
Kedves rokonom Imre! — A levélíró dédapjának, Lászlónak a dédapja Majthényi Miklós volt, ugyanő Madách dédapjának, Károlynak is a dédapja. (NI 7. 260.) Vagyis ötödfokú unokatestvérek voltak.
a boldogult Pali — Madách Pál.
Elképzelheti anyámnak mily örömet okozna — Valójában egészen más motiválhatta a levélírót: gyerekkorában szerelmes volt Madách Pálba, és ez a gyerekkori szerelem tartósan megmaradt (Koháry Sarolta: *Flóra és Ilonka.* Magvető Kiadó, Bp., 1973.). Azt a tényt, hogy Pál bátyját, Imrét mégsem

ismerte személyesen, azzal magyarázhatjuk, hogy bár 1841-ben, 1843-ban és 1845-ben is megfordult Alsósztregován a levélíró (legalábbis az életrajzi regény írását tervező Babits Mihályné Török Sophie adatgyűjtése szerint), Madách Imre e látogatások alkalmával 1841-ben talán Pesten volt (ekkor még néhány vizsgát le kellett tennie), 1843-ban Balassagyarmaton lehetett (ahol hivatalt viselt), 1845-ben pedig már Csesztvén lakott.

179.
Madách Imre Szontagh Pálnak [26.] KAT 641.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Szontagh Pálhoz. 21.
MEGJEGYZÉS: A verses levélnek még egy kézirata maradt fenn, amelyet a versei közé vett fel Madách (V. ö.: KAT 320., 321.). Eredetileg létezett egy fogalmazványa is, amely azonban elveszett (KAT 319.).

180.
Madách Imre Toldy Ferencnek [1.] KAT 647.
LELŐHELY: MTA Kézirattára. Ms 5072/29.
MEGJEGYZÉS: A levél keltezése alatt idegen kézzel: „Vett. — 17."
Madách Gáspárról szóll — a család sztregovai és kelecsényi ágán csaknem egyidőben élő két Madách Gáspár közül az utóbbiról van szó.
Sztregovai Madách Gaspar altal — az előnév ellenére a fordító valójában a kelecsényi ághoz tartozott; a sztregovai előnév használatára nézve lásd Latkóczy indoklását. (Latkóczy Mihály: *Madách Imre őseiről.* Bp., 1901.)
következik egy ívnyi mutatvány a munkából — a levélnek ez a melléklete ismeretlen helyen van.
Weszpremi könyvére figyelmeztessem — Weszprémi Istvánnak az előzőekben említett könyvéről *(Succincta Medicorum Hungaræ et Transilvaniæ Biographia Centuria altera...)* van szó.
Zrinyi Péter Nádasdi e. u. t. leveleit — nem tudjuk, hogy Zrínyi Péternek és Nádasdy Ferencnek mely leveleiről van szó.
Ezen következetlen ortographia — a jegyzet a kéziratban ugyanazon lap alján szerepel, mint a × jel. (*husson niolts estendoben.*×)

181.
Madách Imre Veres Pálnénak [1.] KAT 650., 651.
LELŐHELY: ismeretlen helyen.
FORRÁS: Rudnay Józsefné–Szigethy Gyuláné: *Veres Pálné Beniczky Hermin élete és működése*. Bp., 1902. 129.

MEGJEGYZÉS: A képrejtvény-levél első megjelenése: Scarron [Mikszáth Kálmán]: *A vanyarczi kastély (Madách Imre egy kézirata).* A Pesti Hírlap 1884. 248. sz. 9., majd a 249. sz. 5. oldalán jelent meg a megfejtés: „Sietek Nagysádhoz Heine költeményeit ezennel elszállítani. Kívánom, hogy oly mértékben megfeleljenek várakozásának, mint nekem kedvenczeim. A második kötet Szilárd kisasszonynak nem való olvasmány. Míg személyesen tisztelkedhetem, hódolattal maradok alázatos szolgája Madách Imre A. Sztregován." Később a rajzos levél piszkozata is megjelent: MÖM–II. 1209. Az utóbbi kéziratának lelőhelye: OSZK Kézirattára. Madách Imre: *Rajzok.* Analekta 3847. A keltezéssel, a piszkozat és a tisztázat viszonyával kapcsolatban lásd: Andor Csaba: *Madách Imre és Veres Pálné.* Vanyarc–Bp., 1998. 24–25., 67–69.

182.

Galgóczi Károly Madách Imrének [1.] KAT 672.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Fráter Pál – Madách Imréhez

zsurlódás — itt 'érintkezés' értelemben használja a szót a levélíró

jelesen vezetett gazdasága — Madách Imre gazdaságát illetően ez több mint megszépítése a valóságnak; nem kizárt, hogy a levélíró – vagy az őt informáló személy – elvétette a neveket: a címzett öccsének, Madách Károlynak a gazdasága sokkal inkább megfelelt ennek a minősítésnek.

183.

Ipolyi Arnold Madách Imrének [1.] KAT 677.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Ipolyi Arnold – Madách Imréhez

MEGJEGYZÉS: A levél keltezésében MÖM–II. 1057. szerint az [1]838-as évszám áll; ezt Radó tévedésnek minősíti (Radó, 225.). Valójában elírásról van szó: a szóban forgó számjegy a kéziratban egyértelműen 3-as, jóllehet a levél valóban 1858-ban íródott. A levélíró által kért harmadik iratban szereplő családnév MÖM–II. 1057. és Staud–II. 62. szerint egyaránt Dubák. Véleményünk szerint a név helyes olvasata Dobák; Dubák nevű történelmi családról nincs tudomásunk, annál ismertebb a Dobák nemzetség, amely a Madách családdal szoros rokonsági kapcsolatban állt (lásd: Zolnay László: *A Madách család eredete.* In: A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve 1983. Salgótarján, 1983. 11–35.). Végül a keltezésben szereplő egyik településnév is az eddigi szövegközlésekben hibás: MÖM–II. 1057. szerint Somfa (Krassó–Szörény vármegyei település), Staud–II. 60. szerint Szomfa (nem létező település), valójában azonban a Pozsony vármegyei Stomfáról van szó, hiszen Zohor ott található.

Kd hires régi családja — Kegyed hires régi családja.

nem tartóztatom tovább Kdet — nem tartóztatom tovább Kegyelmedet.

csupán a Rimayt illető tárgyban — Rimay Jánosról van szó. (Lásd: Ipolyi Arnold: *Alsó-Sztregovai Rimai Rimay János államiratai s levelezése.* Bp., 1887.)

Nénye, Palota és Lammal — Nénye a mai Lukanénye (Hont vármegye), Palota Alsó-, Közép- és Felsőpalojta (Hont vármegye) régi neve, Lam pedig Alsó-, Felsődacsólám vagy Nagylám (Hont vármegye). (A levélírót érdeklő Dobák nemzetséggel szoros rokonságban áll többek között a nényei Luka és a keszihóczi és dacsólámi Dacsó család.)

184.

Rákóczy János Madách Imrének [1.] KAT 737.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Rákóczy János Madách Imréhez.

MEGJEGYZÉS: A levél keltezésében szereplő Rákóc az ekkoriban még azonos nevű települések közül a Hont vármegyei Rákócot (Hontrákóc) jelöli.

Sándor testvérem folyamodása — Rákóczy Sándor.

édes anyád ő méltóságának, és Károl teſtvérednek — vagyis Majthényi Annának és Madách Károlynak, akik ezek szerint a levélíró parócai bújdosása idején szintén segítséget nyújtottak neki. (Paróca Alsósztregovához, Majthényi Anna és Madách Károly 1851–52-es lakóhelyéhez közel, Madách akkori lakóhelyétől, Csesztvétől távol esett.)

halandó róni képtelen — a levél első oldalának utolsó szava, a *halandó* a második oldal tetején idegen kézírással megismételve, s ugyanazon kéz a *róni* szó elé illesztette a *le* igekötőt.

185.

Balassa Antal Madách Imrének [1.] KAT 660.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: br. Balassa Antal – Madách Imréhez.

kékkői várlakomba ezennel tiſztelettel meghivom — Madách eleget tett a meghívásnak, és a későbbiekben is aktívan részt vett az egyesület munkájában (lásd: Andor Csaba: *Madách a kékkői várban.* In: *III. Madách Szimpózium.* Salgótarján–Bp., 1996. 85–91).

186.

Madách Imre Szontagh Pálnak [27.] KAT 642.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Szontagh Pálhoz. 22.

MEGJEGYZÉS: Nagycsalomján, a levélírás helyszínén Matolcsy György élt ekkoriban; őt látogatta meg Madách Imre és Károly.

mióta utószor együtt vadásztunk — több forrás szerint Madách Imrének nem volt vadászfegyvere; állítólag mégis részt vett olykor vadászaton is, de fegyvertelenül; verseivel szórakoztatta a társaságot.
Matolcsy barátunk elvei — a levélíró(k) házigazdája, Matolcsy György.
épen most volt itt Bory Pali — Bory Pál Nógrádban viselt hivatalt; nem tudjuk, hogy Madách tiszttartójához milyen rokoni szálak fűzhették.
mit csak az elemek 's más kötelességek — a dátum valószínűleg nem elírás; ez is a tréfa része: a Madách fivérek múlt időben írnak Matolcsy útjának akadályairól, holott 16-a csak másnap lesz.

187.
Madách Imre Szontagh Pálnak [28.] KAT 643.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Szontagh Pálhoz. 23.
Togenburg lovag, kit Schiller meg énekelt — Johann Christoph Friedrich Schiller *Toggenburg lovag* c. verséről van szó.
Protmann barátunk ragyogó prognosticaja — Joseph Protmann-Ostenegg, Pest-Buda rendőrfőnöke.

188.
Madách Imre ismeretlennek [1.] [KAT-ban nem szerepelt]
LELŐHELY: Ismeretlen helyen. A Prágai Magyar Hírlap 1930. október 5-i számában megjelent hasonmást („Beküldte: Kristóff Sándor, Losonc") ismét közre adta Böszörményi István: *Egy Madách-levél háttere.* In: *XVII. Madách Szimpózium.* Szeged–Bp., 2010. 141–143.
MEGJEGYZÉS: A szöveg nem Madách-autográf, eltekintve az utolsó két sortól (alázatos szolgája / Madách Imre). Ennek nyilván az a magyarázata, hogy a küldöttség minden tagja ugyanolyan levelet kapott (ez tehát egy körlevél) Madáchtól, aki a másolatok készítésével valakit megbízhatott, és csak az aláírásával hitelesítette azokat.
országunk Primását — ekkor Scitovszky János volt a hercegprímás.

189.
Révay Gusztáv Madách Imrének [1.]
LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Analekta 3851.
Postabélyegző: „Balassagyarmat 25/1".

190.
Nagy Iván Madách Imrének [1.] KAT 731.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Nagy Iván Madách Imréhez 1.
Libercsey naplójára — a családi levéltárban őrzött naplóról van szó.

munkám fámára nekem megküldefsék — a *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal* c. műről van szó, amelynek VII., a Madách családot tartalmazó kötete a címlap tanúsága szerint 1860-ban, tehát elméletileg a jelen levél megírása előtt megjelent. (Az 1868-ban kiadott *pótlék kötet* nem tartalmaz további kiegészítést a Madách családdal kapcsolatban.)
az alkotmányos mozgalmak között — az Októberi diploma utáni mozgalmakról, az országgyűlési választások előkészületeiről van szó.

191.
Madách Imre Szontagh Pálnak [29.] KAT 644.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Szontagh Pálhoz. 24.
MEGJEGYZÉS: A címzést nem tartalmazó levelet valószínűleg [Karancs]lapujtőre küldte (közvetítővel) Madách Imre: a levél elején ugyanis jelzi, hogy oda készült Szontagh ángyának jókívánságait személyesen is kifejezni, a levél végén pedig üdvözletét küldi az illetőnek; ezek szerint tehát a család több tagja, köztük Szontagh Pál is ott tartózkodott.
Lapujtőn volnék, Ángyod névnapjára — jan. 21. Ágnes napja; a címzett bátyjának, Szontagh Ferencnek a feleségéről, Darvas Ágnesről van szó.
indúlok Sztráczin felé, Bory Károllyal — Kis- vagy Nagysztrácinról egyaránt szó lehet; Bory Károly valószínűleg Bory István tiszttartó fia. Nagysztrácinban Madách barátja, Csemiczky Ede élt.
's jövő követ választásra — Madách korteskörútjáról van szó, jóllehet az 1861-es országgyűlésen már nem követek, hanem képviselők vettek részt.
Huszár Pista álltal — a Tereskén élő befolyásos megyei politikusnak, Huszár Károlynak a legidősebb fia.
Básti Barna részéről már be van járva — a Karancskesziben élő Básthy Barnabásról van szó.
ezen emberrel küld el — a levelet nem postai úton, hanem személyes megbízottja révén küldte el Madách; a „futár" ezek szerint a cselédség tagja lehetett, mivel feladata végeztével visszavárták Alsósztregovára.
Ángyodnak és hugodnak — Szontagh Ferencné Darvas Ágnesnek; Szontagh Pálnak húgát nem, csak nénjeit ismerjük. A rokonsági terminusok korabeli használata alapján valószínűleg a címzett unokahúgáról, Szontagh Blankáról van szó. (Ha egyértelműségre törekedtek, akkor a ma is használatos 'unokahúgom'-hoz hasonlóan a mára nyelvünkből kikopott 'testvérhúgom' szót használták.)
Ferinek Pistának Tivadarnak és Bakónak — Szontagh Ferencnek, fiának, Istvánnak és Szontagh Tivadarnak; Bakót nem ismerjük.

192.
Dessewffy Ottó Madách Imrének [1.]
LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Analekta 3851.

193.
Madách Imre Nagy Ivánnak [1.] KAT 595.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Nagy Ivánhoz. 1.
MEGJEGYZÉS: Nagy Iván 1861. jan. 17-i levelében kérte barátjától a Libercsey naplót, továbbá a Madách családfával kapcsolatos információkat (190. levél). Tekintettel arra, hogy a *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal* c. munka 7. kötete, amely a Madách család leszármazását is tartalmazta, már 1860-ban megjelent, ezért föltehetően a tervezett ún. „pótlék kötet"-hez gyűjtött további információkat Nagy Iván. Mivel azonban érdemi új információt nem kapott Madách Imrétől, ill. mint ő maga bevezetőjében írta, a pótlék kötet tervezett terjedelmét radikálisan csökkentenie kellett, így abban nem szerepelnek a Madách családdal kapcsolatos további adatok. A levélben ábrázolt családfán szereplő személyek ferdén futó vonalakkal vannak összekötve, ezeket a nyomtatásban szokásos vízszintes és függőleges vonalakkal helyettesítettük.

194.
Szontagh Pál Sréter Miklósnak szóló, és általa Madách Imrének továbbküldött levél másolata
LELŐHELY: MNL MOL P 481. A Madách család levéltára.
MEGJEGYZÉS: Az eredetileg Szontagh Pál által Sréter Miklósnak küldött levél (vélhetően Sréter Miklóstól származó) másolata a Madách család levéltárában maradt fenn, így joggal feltételezhetjük, hogy azt az eredeti címzett továbbküldte Madáchnak. (A levél Andor Csaba: *A siker éve: 1861. Madách élete* c. könyvében jelent meg. II. kiadás, 2007. 181–182.)
Holnap lesz azon nevezetes nap – márc. 20-án volt a képviselőválasztás Balassagyarmaton, így valószínűleg márc. 19-én íródott a levél.
magyar útszai hitvallásomat – a vidéki nemesek, köztük a képviselők, előszeretettel szálltak meg az Újvilág (ma: Semmelweis) utcában lévő Arany Sas fogadóban (miként azt Madách Imre is tette). Az utca folytatása a (ma is változatlan nevet viselő) Magyar utca volt, amely nyilvánosházairól volt ismert.

195.
Madách Imre Nagy Ivánnak [2.] KAT 596.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Nagy Ivánhoz. 2.
Mostánig úgy el voltam foglalva — Madách az országgyűlésre érkezett Pestre mint Balassagyarmat képviselője; az ápr. 6-án kezdődött képviselőházi ülések, ill. az azokkal összefüggő megbeszélések foglalták le.
ezentúl sokszor be szóllok könyvtáradba — Nagy Iván a naplójában egyetlen ilyen látogatásról sem tesz említést; csupán augusztusban fordul elő Madách Imre neve, amikor nála (föltehetően a lakásán) ebédelt.
mit én Rimay czimernek tartok — egy időben a Rimay család birtokolta Alsósztregovát.

196.
Madách Imre [Madách] Károlynak [4.] KAT 592.
LELŐHELY: Palóc Múzeum (Balassagyarmat) 83.12.526. [1990-ben]
a' kis új polgár v. polgárné — Madách Margitról, a címzettnek máj. 1-jén születendő gyermekéről van szó, akinek máj. 11-én Csesztvén tartott keresztelőjén Madách Imre lesz a keresztapa.
jó Emma hogy van — a címzett felesége, Csernyus Emma.
Kovács nagyon korán érte — Madách kezelőorvosa, Kovács Sebestény Endre.
elsőt Deák a' másikat Teleki akarja — Deák Ferenc, ill. Teleki László.
Frideczki az elsövel — Frideczky Lajos, szintén Nógrád megyei képviselő, akivel Madách (az országgyűlés idején) közösen bérelte a 33-as számú szobát az Arany Sasban.

197.
Madách Imre [Madách] Károlynak [5.] KAT 593.
LELŐHELY: Xántus János Múzeum (Győr). Madách Imre levelezései. VI. 4/1986.
Péterrel is közöld e hirt — Majthényi Péter csesztvei földbirtokosról van szó, aki 1860 körül költözött Csesztvére, az addig ott élő testvére, Majthényi Pál pedig átköltözött Versegre.
Én is el mentem Kovách engedelmével — Madách orvosa, Kovács Sebestény Endre.
Ép a muzeum kertében állunk — ti. a Nemzeti Múzeumban ülésezett a képviselőház.
Nadrág vólt rajta és fél csizma — az egyik szemtanú, Frideczky Lajos utóbb úgy emlékezett vissza, hogy reggeli papucs volt a lábán, leírásának egyéb

részletei azonban egyeznek a levélíróéval. (Varga János: *Frideczky Lajos memoárja*. Salgótarján, 1988. 58.)

Csakhamar meg érkezett Giczy — Ghyczy Kálmán, az országgyűlés elnöke.

Teisz csilapítja őket — Thaisz Elek, Pest rendőrfőnöke.

Senki sem hallotta a' lövest — Frideczky Lajos szerint a Teleky László szobája alatt lakó orvos, Kovács Sebestény Endre ébren volt, és este 11 és 12 óra között a test zuhanását hallotta; a lövés hangjáról azonban a leírás annak ellenére sem szól, hogy Frideczky bizonyítottnak tekintette, hogy öngyilkosság történt. (Varga János: *Frideczky Lajos memoárja*. Salgótarján, 1988. 58.)

Károlyi Muki megkeresése folytán — Károlyi Miksa, Huszár Anna férje, pinci földbirtokos.

198.

Madách Imre Majthényi Annának [38.] KAT 588.

LELŐHELY: ismeretlen helyen.

FORRÁS: Palóc Múzeum, Balassagyarmat. Adattár 192. (Gépirat.)

MEGJEGYZÉS: Az eredeti levelet 1930-ban Madách Alice ajándékozta a Palóc Múzeumnak; 1990-ben már nem volt meg a levél, és a hiány okára sem volt magyarázat.

a tárgyat már két hétig csépelték — a felirat és határozat vitájáról van szó; Madách a határozat mellett érvelt és szavazott.

Három külföldi német lapban is meg fog jelenni — nem tudunk róla, hogy valóban megjelent volna külföldi lapokban is a beszéd.

Kovácsnak is oly öröme volt — Kovács Sebestény Endre, Madách (egyik) kezelőorvosa.

Sréter Miklós barátomnak is mutattasd — Madách Imre Felsősztregován élő barátja.

199.

Szontagh Pál Madách Imrének [4.] KAT 744.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Szontagh Pál Madách Imréhez 3.

200.

Madách Károly Madách Imrének [13.] KAT 724.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Madách Károly Madách Imréhez 13.

Kovács Ferinek, testvérjéhez Kovács Sándorhoz — Losoncon élő ügyvédek, közírók.

a' határozat tárgyában tartott beszéded — Madách Imre 1861. máj. 28-án elhangzott országgyűlési beszéde.

mikor a' lapokban olvastuk — Madách beszédéről több lap is beszámolt, s annak szövege is megjelent a Magyarország 1861. máj. 29-i, a Magyar Sajtó május 30-i és a Sürgöny jún. 1-jei számában, majd jún. 2-án Tisza László és gr. Széchenyi Dénes beszédével együtt önálló kiadványként is.

olvastad é a' Sürgönybe leirásodat? — Kecskeméthy Aurél írásáról van szó, amely Kákay Aranyos álnév alatt jelent meg a Sürgöny 1861. jún. 9-i számában az *Országgyűlési kitűnőségek* cikksorozat negyedik részeként.

egy számba vagy te, Nyári és Besze — Nyáry Pál Pest vármegye, Besze János Esztergom országgyűlési képviselője volt.

Rákóczy Janinak szólló levél is — a Madách Imre által bújtatott Rákóczy Jánosról van szó, aki ekkoriban Pesten élt, s akinek bújtatásában (az érintett levelének tanúsága szerint) Madách Károly és Majthényi Anna is segédkezett.

ez ellen Baintner be is adott neki — Baintner Ferenc orvosról van szó.

halottam Vattay Lojzitól a' napokban — Wattay Alajos, nógrádi hivatalnok, aki a *Nógrádi képcsarnok* c. epigramma-gyűjteményben is szerepel.

Ragályi Miksa vólt nálam haza menet — Gömör vármegye képviselője volt az 1861-es országgyűlésen; anyja (Csernyus Apollónia) és felesége (gr. de la Motte Lujza) révén is rokona a levélíró feleségének, Csernyus Emmának.

201.

Balassagyarmat város választmánya Madách Imrének [1.] KAT 662.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. An. lit. 3836.

minket értesíteni méltóztassék — Madách válaszlevelét nem ismerjük. A petíciónak sincs nyoma az országgyűlés jegyzőkönyvében.

202.

Balassagyarmat város közönsége Madách Imrének [1.] KAT 661.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. An. lit. 3836.

mint sokszoros értékű hypothecára — vagyis jelzálogra.

203.

Majthényi Anna Madách Imrének [7.] KAT 709.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára: id. Madách Imréné Madách Imréhez 4.

MEGJEGYZÉS: A levél datálásához a Borsody Miklós nevelővel való gondok adják a támpontot, aki 1861 őszén el is hagyta Alsósztregovát. Majthényi Anna más leveleiből is tudjuk, hogy Madách pesti tartózkodása (vagyis az országgyűlés időtartama) alatt vált tűrhetetlenné a nevelő viselkedése. Mivel Aladár és Károly közeli vizsgájára történik utalás, így legkorábban áprilisban (az országgyűlés kezdete), legkésőbb (a vizsgák miatt) júniusban íródhatott a levél.

Fromertől által írt kedves soraid — valószínűleg a korábbi (pl. 159., 162., 163., 170.) levelekben is említett, közelebbről azonban nem ismert gyapjúkereskedőről, Frommerről van szó.

bent létemkor, Te és én — Majthényi Anna meglátogathatta a fiát Pesten, erre vonatkozhat az utalás.

Borsodi ezer meg ezer szekaturája — Borsody Miklós, Madách Aladár és ifj. Balogh Károly nevelője Alsósztregován.

Károlyt többé véle nem tanitatom — ifj. Balogh Károlyt.

Károly még most se fizetet — valószínűleg Madách Károlyról van szó, s talán az általa (is) fizetendő életjáradék elmaradásáról.

204.

Madách Imre Huszár Annának [1.] KAT 509.

LELŐHELY: ismeretlen helyen.

FORRÁS: Szövegét közli: ifj. Balogh Károly: *Gyermekkorom emlékei* c. művében. PIM Kézirattár V. 4306/1. (Madách Könyvtár – Új folyam 6. Bp., 1996. 148–149.)

Ide zárok egy darab levelet Károlytól — Madách Károlyról van szó.

valami Kosetzkynénak — valójában Kosaczky Károlyné Vitalis Máriáról lehet szó, akiről azonban (egy anyakönyvi bejegyzésen kívül) nekünk sincs adatunk.

205.

Madách Imre Nagy Ivánnak [3.] KAT 597.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Nagy Iványhoz. 3.

kik Elsaszi v. Lotringi születésűek volnának — Madách a nemzetiségek ügyében készült felszólalni az országgyűlésen, de annak berekesztése miatt a beszéd elmaradt; beszédéhez lett volna szüksége a nevekre.

Kellermann és Neckert illyeneknek hiszem — végül az említett nevek helyett Jean-Baptiste Kléber neve került be a beszédtervezetbe.

206.

Arany János Madách Imrének [1.] KAT 652.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Arany János – Madách Imréhez 1. [levél]; OSZK Kézirattára. An. lit. 3851. Madách Imrét illető nógrádmegyei hivatalos iratok. 4. [boríték]

engem föl nem keresett — az országgyűlést 1861. aug. 22-én berekesztették, és Madách, anélkül, hogy felkereste volna Aranyt, visszautazott Nógrád megyébe.

207.

Madách Imre Szontagh Pálnak [30.] KAT 645.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Szontagh Pálhoz. 25.

Tegnap előtt Arany Jánostól levelet kaptam — Arany szept. 12-i leveléről (206.) van szó, amely a bélyegzők tanúsága szerint szept. 13-án már Nógrádszakálban volt; lehetséges, hogy Madách nem tartózkodott otthon, s ezért csak 17-én kapta meg a levelet.

Még nem feleltem — Madách válaszlevele sohasem került elő, valószínűleg azért nem, mert nem is létezett; az Arany levelében említett elmaradt látogatást pótolva, személyesen mondhatott köszönetet Aranynak. (Lásd: Bevezetés!)

Szentiványinál leszek Szakalban — Szentiványi Bogomérnál Nógrádszakálban.

208.

Dessewffy Ottó Madách Imrének [2.]

LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Analekta 3851.

MEGJEGYZÉS: Postabélyegzők: „Balassagyarmat 10/5" és „Szakal 10/5".

209.

Madách Imre Arany Jánosnak [1.] KAT 482.

LELŐHELY: MTA Kézirattára. K 513/373.

MEGJEGYZÉS: Madách Imrének ez az első ismert levele Arany Jánoshoz. Ebben Arany első levelének kérdéseire egyáltalán nem válaszol, így arra sem, hogy beleegyezik-e a *Tragédia* kiadásába. Valószínűleg azért nem, mert személyesen kereste fel Arany Jánost, s látogatása alkalmával adta meg minden felmerült kérdésre a választ.

Ide zárva küldök egy színdarabot — a *Csák végnapjai* c. dráma második változatának nem autográf kéziratát mellékelte leveléhez Madách, amely később Arany Lászlóné Szalay Gizella tulajdonából került közgyűjteménybe. (OSZK Kézirattára. Quart. Hung. 1539.)

mibe egy Kisfaludy Károly bele fáradt — Kisfaludy Károly *Csák Máté* c. befejezetlen színművét 1830-ban kezdte el írni; állítólag a halálos ágyán is dolgozott rajta.

mellyet már olly nagy mértékben — a *mellyet* és *olly* szavak első *l* betűje áthúzva, de valószínűleg nem a levélíró által.

nehány becses órát ideéből — az *ideéből* valószínűleg nem Madách által javítva: *idejéből*.

Szász Károly Csákjat sem mertem — Szász Károly: *Trencsényi Csák*. Pest, 1861.

's bocsáson meg az alkalmatlanságért — eredetileg: „bocsáson meg alkalmatlanságomért"; az *az* betoldás, az utolsó betűk javítás eredményei.

210.

Madách Imre Veres Gyulának [1.] KAT 648.

LELŐHELY: ismeretlen helyen.

FORRÁS: *Madách Imre gyermekeinek egykori gyámja.* Vasárnapi Újság 1893. 12. sz. 93.

MEGJEGYZÉS: A levél ismereteink szerint másodszor Visnyovszky Rezső: *Madách Imre és a Veres-család* c. könyvében jelent meg (Balassagyarmat, 1926. 13.). Ennek ellenére sem Halász Gábornál, sem Staud Gézánál nem szerepel.

211.

Nagy Iván Madách Imrének [2.] KAT 732.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Nagy Iván Madách Imréhez 2.

Toldytól kelljen azt nekem meg tudni — Az ember tragédiája szerzőjének nevét Arany János ekkor még nem hozta nyilvánosságra (Tompa Mihálynak írt 1861. aug. 25-i levelében is titkolta a nevet), Toldy Ferencnek azonban valaki elárulta (nem feltétlenül Arany János, hanem esetleg Madách környezetének valamelyik tagja). Nagy Iván azért is nehezményezhette a szerző titkolózását, mert naplójának tanúsága szerint 1861 augusztusában Madách Imrét vendégül látta pesti otthonában, aki ezek szerint személyes találkozásuk során nem beszélt sem a műről, sem arról, hogy Arany Jánosnak elvitte annak kéziratát. Bár a szövegből ekkor még nem váltak nyilvánossá részletek (csak 1861. okt. 31-én került sor a Kisfaludy Társaságban az első négy szín felolvasására), ennek ellenére a Kislfaludy Társaság 1861. okt. 10-i ülésen már döntés született annak megjelentetéséről.

212.

Arany János Madách Imrének [2.] KAT 653.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Arany János – Madách Imréhez 2. [1. és 2. fólió, boríték]; MTA Kézirattára. Madách Imre: Az ember tragédiája. Irodalom 4-r. 395. K 531. A 150-es sorszám utáni lapokon [3–6. fólió].

MEGJEGYZÉS: A levél mellékleteként elküldött javításokat a címzett Arany Jánosnak visszaküldte, s azokat utóbb *Az ember tragédiája* kéziratával együtt bekötötték.

Engedelmed folytán már bejelentettem — Fel kell tételeznünk, hogy Arany János első (1861. szept. 12-i) levelére (206.) Madách Imre még 1861. okt. 3-a előtt (209.) válaszolt, de valószínűleg nem írásban, hanem szóban, s amikor

Arany Jánost felkereste, akkor adhatta hozzájárulását ahhoz, hogy művét a levélíró felolvassa, ill. hogy az a Kisfaludy Társaságnál megjelenjék. (Lásd: Bevezetés!)

fel vagyok — eredetileg *felvagyok.*

mi ugyan — az *ugyan* szó olvashatatlan szóból javítva.

semmit nem akarnál is módosítni — eredetileg *akárnál*; az első ékezet áthúzva.

oeconomia &c. mind teljes — az *&c.* helyett („etc.") a régebbi szövegközlésekben tévesen *stb.* állt.

Csákot vettem — Madách Imre 1861. okt. 3-i levele mellékleteként küldte el a *Csák végnapjai* 1861-ben átdolgozott, nem autográf kéziratát Aranynak. (Lásd: 138. levél!)

Én egy irodalmi lapot szerkesztek — a Szépirodalmi Figyelő c. lapról van szó.

régebben működtél journalistikai pályán — jelenlegi ismereteink szerint a Társalkodóban és a Pesti Hirlapban jelentek meg Madách cikkei az 1840-es években.

birálata &c mind — az *&c* helyett („etc.") a régebbi szövegközlésekben tévesen *stb.* állt.

majestaticusabb — felségesebb, méltóságteljesebb.

Jámbor Pali fürgetésére vettem megint elő — Madách Imrét képviselőtársa, Jámbor Pál mutatta be Arany Jánosnak; együtt vitték el *Az ember tragédiája* kéziratát 1861 nyarán Arany lakására (Üllői út és Hárompipa [ma: Erkel] utca sarka).

De megakad ám rajta Boeotia! — A levélíró valószínűleg az ekkor már nem élő Beöthy Ödönnek a magyar nyelv ügyében tartott (nyomtatásban is megjelent) beszédére céloz. (Részben hasonló összefüggésben említi Beöthy Ödönt Madách Imre is a 104. levélben.) Ebben a kontextusban „Boeotia" = „Bihar megye"; Beöthy Ödön a magyar nyelv ottani változatát tekintette irányadónak.

nehézkes in verſio — inverzió (megfordítás).

a dőre igen sokſzor jő már elé — az *elé* eredetileg *élé*ből javítva, a fölösleges ékezet áthúzásával.

„ha egy kis vér futott" — a *vér* szó előtt egy x jel áll.

„Lappangva ég a fekete halál" — a *fekete* a *fékete* szóból, az ékezet áthúzásával javítva.

„mint dagadó párnákon" — a *dagadó* a *dágadó* szóból, az ékezet áthúzásával javítva.

gátolni már győzelmem — Arany itt is föléhúzással jelölte a hosszú szótagok magánhangzóit, amit technikai okokból aláhúzással adunk vissza; az ezt követő *győz* szónál viszont már aláhúzást alkalmazott.

Hol ſzeretni csak nekünk nem szabad — Eredetileg: *Hol csak nekünk ſzeretni nem szabad.*

213.

Bérczy [Károly] Madách Imrének [1.] KAT 664.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Bérczy Károly – Madách Imréhez 1.

Kéziratodat Eötvös Pompérynak adta át — Eötvös Józsefről és a Magyarország szerkesztőjéről, Pompéry Jánosról van szó. A kézirat a később *A politikai és nyelvi nemzetiség* címmel megjelenő írás volt. (Lásd a 215. levél jegyzetét!)

külön 300 példányban lenyomatja — a lenyomat valószínűleg nem készült el; egyetlen példányát sem ismerjük.

214.

Madách Imre Arany Jánosnak [2.] KAT 483.

LELŐHELY: MTA Kézirattára. K 513/374.

Miután nálam a' kézirat mása nincs meg — elsősorban ebből a közlésből következtetett arra a Madách-kutatás, hogy a *Tragédiá*nak a levél írásakor csak egy kézirata létezett, s hogy annak másolata sem volt.

így hoztam azt hozzád — jóllehet a Madách-irodalomban ez visszatérően vitatott kérdés, a levélíró kifejezése egyértelműen arra vall, hogy nem küldte, hanem személyesen vitte el a Tragédia kéziratát Arany Jánosnak.

Nevem nyilvánosságra hozatala — Madách felhatalmazása ellenére Arany nem hozta nyilvánosságra a szerző nevét; még az 1861. december végi újsághírekben is csak a megjelenés előtt álló mű címe szerepel, a szerző nevét azonban csak 1862 elején közlik.

Csák végnapjaira tett rövid megjegyzésedből — 1861. okt. 3-i levelével együtt küldte el a dráma (nem autográf) kéziratát Aranynak a levélíró.

calamitás — baj, csapás (kalamajka).

auto da fée — itt: 'könyvégetés'.

ha színeskedni akarnék előtted — valószínűleg 'színlelni', 'színészkedni' értelemben használta a szót a levélíró.

215.

Madách Imre Nagy Ivánnak [4.] KAT 598.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Nagy Ivánhoz. 4.

Luther — elválasztás: Lut-her.

Aphrodite, boszorkányok s tudjisten mi minden játszik — a mű fennmaradt változatában Aphrodite nem játszik.

kezdődik a' teremtéssel — a mű fennmaradt változata nem a teremtéssel, hanem a teremtés utáni eseményekkel kezdődik.

Végre múlt tavasszal Szontagh Pál barátunknak fel olvasám — Szontagh Pál nemcsak Madách Imrével, de Nagy Ivánnal is jó viszonyban volt. A „múlt tavasszal" föltehetően nem az előző évi, hanem az éppen elmúlt, vagyis 1861-es tavaszt jelenti. Arany Jánosnak ugyanis azt írta Madách (214. levél), hogy műveit egy évig pihentette.

hólnapokig feléje sem nézett — a föltehetően Arany Jánostól származó (—U szignóval jegyzett) nekrológ szerint csak hetekig (Koszorú, 1864. okt. 16.)

Mig mi Pesten együtt vóltunk, az alatt vólt az iromány Aranynál — állítólag júl. 20-a után vitte el Aranynak a kéziratot Madách (Túri Mészáros István: *Hogy született meg az „Ember tragédiája"*. Ország-Világ 1888. dec. 1. 771–773.); azt nem tudjuk, hogy Nagy Ivánnal pontosan hányszor és hol találkozott, de az bizonyos, hogy valamikor augusztusban nála ebédelt; Nagy Iván naplójában nem is fordul elő másutt Madách neve.

de az események gátoltak — a beszéd szövegének (KAT 446.) elmondására az országgyűlés aug. 22-i berekesztése miatt nem nyílt lehetőség.

Közöltem azt Eotvössel — Eötvös Józseffel. Lehetséges, hogy szóbeli közlésről volt szó; Madách Imrének Eötvös Józsefhez írt levele eddig nem került elő.

Pompéri a' napokban fogja kiadni lapjában 's gondolom külön röpirat képen is — Pompéry Jánosról és a Magyarország c. lapról van szó; Madách írása *A politikai és nyelvi nemzetiség* címmel két részben, 1861. nov. 7-én (259. sz.) és 8-án (260. sz.) jelent meg a lapban, külön „röpiratként" (vagy különlenyomatként) azonban nem jelent meg.

Találsz majd benne tőled kért adatot is — A Nagy Ivántól kért adat (205. levél) két elzászi vagy lotharingiai francia hazafi neve. Mivel a kérést követően Nagy Iván nem írt levelet Madách Imrének (nemcsak Madách hagyatékában nem maradt fenn ebből az időszakból Nagy Ivántól kapott levél, de Nagy Iván levelezési jegyzőkönyvének tanúsága szerint nem is volt ilyen), így minden valószínűség szerint augusztusi személyes találkozásuk során jutott cikkével kapcsolatosan adathoz Madách, vélhetően Jean-Baptiste Kléber nevéhez.

a holnap utáni gyűlésre is csak azért megyek — föltehetően a megyegyűlésre céloz a levélíró; nem tudjuk, hogy valóban ott volt-e.

e szemrehányást Szentiványi Bogomer is osztja velem — Madách Imre Nógrádszakálban élő könyvgyűjtő barátjáról van szó; Nagy Iván naplójában egyáltalán nem fordul elő Szentiványi Bogomér neve.

Kedves nőd kezeit csókolom — Nagy Iván felesége Csató Mária volt.

216.

Madách Imre Pompéry Jánosnak [1.] KAT 609.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Pompéry Jánoshoz.

MEGJEGYZÉS: Pompéry János a Magyarország szerkesztője volt; korábban Bérczy Károly közvetítésével, Eötvös Józsefen keresztül jutott el a nemzetiségekről szóló írás Pompéry Jánoshoz (213. levél).

Eotvös báró a' nemzetiségi kérdés ügyében — Eötvös Józsefről és az országgyűlés berekesztése miatt elmaradt beszéd megjelentetéséről van szó.

nyomass vagy 500 példányt 's hozd kereskedésbe — kereskedelmi forgalomba biztosan nem került, de valószínűleg egyáltalán nem is készült különlenyomat a cikkből.

jobb papíron eszközöld, mint az országgyülési beszédeket — a Magyarországban történt megjelenést követően, 1861. jún. 2-án Madách országgyűlési beszéde két másik beszéddel közösen külön kis füzetben megjelent (*Tisza László, gróf Széchenyi Dénes és Madách Imre tartott beszédei*).

217.

Arany János Madách Imrének [3.] KAT 654.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Arany János – Madách Imréhez 3.

Ha láttad volna, egy Eötvös, Csengeri stb. — Eötvös József, Csengery Antal.

lehetőleg eltávolítni akarom — az *el* igekötő betoldás.

Sz Péter — Szent Péter.

Shakspeare [!] sem csinálta volna különben — William Shakespeare. Ebben a korban gyakran írták így az angol szerző nevét; a Madách tulajdonában lévő német nyelvű összkiadás címoldalán is így szerepelt.

Elvárom ſzives támogatásodat a lapra nézve — előző levelében (212. levél) Arany János a Szépirodalmi Figyelőben történő publikálásra kérte fel Madách Imrét.

úgy sem ſokáig kell, meglehet — a levélíró nyilván arra céloz, hogy lapja talán rövid életű lesz.

A „Csák" úr auto da fé-jével — a *Csák Máté* c. drámáról van szó, amelyet korábban Aranynak küldött Madách (209. levél), majd a kedvezőtlen választ követően (212. levél) annak elégetését kérte (214. levél).

218.

Bérczy [Károly] Madách Imrének [2.] KAT 665.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Bérczy Károly – Madách Imréhez 2.

Csengery Antal nem győzött elég dicséretet halmozni — nem tudjuk, hogy személyesen is találkozott-e Csengery és Madách ezt megelőzően vagy ezt követően.

melyet Fausttal és Manfreddal helyezett párvonalba — Goethe, ill. Byron művéről van szó.

A kandallói körben ülők egyike gr. Keglevich Béla — Madách néhai főnökének, gróf Keglevich Gábor nógrádi főispánnak a fia.

s ő ezek egyikét néked ajánlván, elküldésével ſietek — a kép nincs meg; a kétértelmű megfogalmazás ellenére valószínűbb, hogy Keglevich Bélát ábrázoló, nem pedig általa készített arcképről lehetett szó, jóllehet képzőművész is volt.

219.

Nagy Iván Madách Imrének [3.] KAT 733.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Nagy Iván Madách Imréhez 3.

MEGJEGYZÉS: A hónap és az évszám között helyet hagyott ki Nagy Iván, utóbb azonban nem írta be a napot. KAT-ban még az állt, hogy nov. 2-a után íródott a levél; most a Magyarországban megjelent írásokra való utalás alapján nov. 8-át kell a levélírás legkorábbi lehetséges időpontjának tartanunk.

Rég óta nem voltam olly sűrüen elhalmozva napi teendőkkel — Nagy Iván naplójában ekkoriban már csak szórványosan fordulnak elő bejegyzések; a Magyar Tudományos Értekező megindításán tevékenykedett 1861 végén.

Én művedet még nem olvaſtam — nem is olvashatta a levélíró, mivel nyomtatásban csak 1862 elején jelent meg, a kézirat ekkor már Emich Gusztáv nyomdájában volt, s tudomásunk szerint Arany nem készíttetett róla másolatot.

Toldy Fer. és Greguſs Ágosttól hallottam a magaſztaláſt — valószínűleg Toldy Ferenc és Greguss Ágost sem olvasta a művet, csupán (mint arra Toldy Ferenccel kapcsolatban a levél következő soraiban történik is utalás) jelen voltak a Kisfaludy Társaság 1861. okt. 31-i ülésén, ahol Arany János felolvasta az első négy színt.

Vörösmarty az első — Vörösmarty Mihály.

Szerinte a Te müved kerekded, egéſz — amennyiben nem félreértésről van szó, ez azt jelenti, hogy Greguss Ágost a teljes művet ismerhette, nem csupán annak felolvasott részeit.

„exegisti Tibi monumentum ære perennius" — helyesen: „Exegi monumentum ære perennius" (Ércnél maradandóbb művet alkottam – Horatius.)

hogy müved neved alatt jőjön ki — Arany dilemmájához az is hozzájárulhatott, hogy a szerző neve (vagy álneve) sehol sem szerepelt a kéziraton.

olvaſtam a M.orſz.ban — Madách írása *A politikai és nyelvi nemzetiség* címmel két részben, 1861. nov. 7-én (259. sz.) és 8-án (260. sz.) jelent meg a Magyarországban.

egy akademikussal ſzerkeſzteni — Knauz Nándorról van szó.

220.

Bérczy [Károly] Madách Imrének [3.] KAT 666.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Bérczy Károly – Madách Imréhez 3.

átadtam Pompérynak — Pompéry Jánosnak, a Magyarország c. lap szerkesztőjének.

az einheitliche Monarchieról és Machtvollkommenheitról — az egységes egyeduralomról (monarchiáról) és önkényuralomról (teljhatalomról).

jeles czikkedet sajnálattal kénytelenek a ſzerkesztők viſszaadni — Radó György szerint ebben a levélben *A helyzethez* c. cikkről van szó (Radó 262.), amely Madách életében valóban nem jelent meg. (Madáchnak Bérczyhez írt levelei és küldeményei eddig nem kerültek elő.)

mit Eötvös iránti loyalitásból — Eötvös Józsefről van szó.

olvastam Emich nyomdájában — Emich Gusztáv nyomdájában készült *Az ember tragédiája* első kiadása.

Kemény, Jókai, regényeket írnak — Kemény Zsigmond és Jókai Mór.

jó hogy megírta Kölcsey — Kölcsey Ferenc: *Vanitatum vanitas*.

221.

Madách Imre Nagy Ivánnak [5.] KAT 599.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Nagy Iványhoz. 5.

küldök egy Mózes (nem a' besztercei püspök) — a drámát sikerült ugyan határidőre benyújtani, de díjat nem nyert. A szóban forgó püspök: Moyses István.

A forradalom előtti 3–4 év valamellyikében irtam én egy drámát "Férfi és nő„ vagy illyen forma czime volt — a *Férfi és nő* valamivel korábban született; s 1843. márc. 18-án történt a pályázatra a benyújtása.

Most hasonló tárgy terve foglalkoztat — nem tudjuk, milyen tervre gondolt a levélíró; a *Mózes*t követően csak egyetlen (töredékes) drámai műről van biztos tudomásunk, a *Tündérálom*ról, ám annak írásába ismereteink szerint csak 1864 elején fogott bele. Lehetséges, hogy a tervből nem lett semmi; mint a következő (222.) levélből kitűnik, Nagy Iván nem küldte el a *Férfi és nő* másolatát.

Becses felszólításod tudományos folyóiratod iránt — a Magyar Tudományos Értekező című havilapról van szó (lásd: 219. levél!), melyet Nagy Iván 1862-ben alapított Knauz Nándorral. Összesen hat számot ért meg.

ha e' kérdésre azzal felelnél is, hogy használhatsz illy értekezést — nem tudjuk, mit felelt Nagy Iván; 1862. jan. 1-jén írt (az időtartam rövidsége miatt nyilván válasz-) levele ugyanis nem maradt fenn, csak a levelezési jegyzőkönyvéből tudunk a létezéséről; mindazonáltal a véleménye pozitív lehetett, mivel következő levelében (222. levél) Madách azt írja, hogy a hónap

(1862. jan.) végéig nem ígérheti biztosan az elkészültét. Ugyanakkor Madáchnak nem maradt fenn frenológiai tárgyú cikke, sőt jegyzetei között éppen csak megemlíti a koponyatant (lásd: KAT 817., 851. és 888. sz. tétel), jóllehet a következő levelében azt állítja, hogy sok előmunkálattal már elkészült.

222.

Madách Imre Nagy Ivánnak [6.] KAT 600.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Nagy Iványhoz. 6.

a' forradalmat meg előzött két év valamellyikében pályázott "Férfi és nő czimű — a *Férfi és nő* c. drámát előző levelében mint 3–4 évvel a forradalom előtt készültet említette Madách (221. levél); valójában 1843. márc. 18-án történt a beadása.

Itt küldöm a' bekötésért a 30 xrt — a pályázatra benyújtott *Mózes* bekötéséről van szó, amellyel Nagy Iványt bízta meg előző levelében Madách (221. levél).

Most nagyon sietek — a sietség okát nem ismerjük; talán ekkor kapta meg az egy-két nappal korábban megjelent mű, *Az ember tragédiája* tiszteletpéldányait a szerző, s annak szétosztásával volt elfoglalva.

223.

Arany János Madách Imrének [4.] KAT 655.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Arany János – Madách Imréhez 4.

Gyulai a Budapesti Szemlében ir róla tanulmányt — Gyulai Pál egyáltalán nem írt tanulmányt *Az ember tragédiájá*ról.

előfzör Szász Károlylyal olvastatom — A Szépirodalmi Figyelőben megjelent cikk adatait lásd a 239. levél jegyzeteiben!

224.

A Kisfaludy Társaság Madách Imrének [1.] KAT 678.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára: An. lit. 3840.

MEGJEGYZÉS: A kézirati katalógus szerint a levél melléklete a Kisfaludy Társaság oklevele volt; ez tévedés, mivel az oklevél keltezése 1862. márc. 27., utóbbit tehát a székfoglaló felolvasása alkalmával vehette át Madách Imre.

225.

Madách Imre Veres Gyulának [2.] KAT 649.

LELŐHELY: ismeretlen helyen.

FORRÁS: MÖM–II. 998.

MEGJEGYZÉS: A levél datálásához egyedül az nyújt támpontot, hogy a levélíró műve kritikájának megjelenését várja a Gombostűben, a *Tragédia* tehát már megjelent, a Gombostű kritikája viszont nem, vagy legalábbis még nem jutott a levélíró tudomására a megjelenése.

Domiánék még nem voltak nálad? – Nagy Iván a Domián (Domján) családdal kapcsolatban Domián Pál ügyvédet említi Pásztón, aki Mikszáthnál is szerepel törvényszéki bíróként *Az uzsora* c. cikkében. Szegedi Napló 1880. 160. sz. (júl. 20.)

látogathatnók vagy a jegesmedvéket, vagy Csemiczkyéket — Madách humora alapján a *jegesmedvék* szó nem személyeket jelöl, csupán 1862 elejének kemény telére utal vele a levélíró. (Tudjuk, hogy a *Tragédia* első kiadásának egyik példányát, nem sokkal azután, hogy a tiszteletpéldányokat megkapta, szánon vitte el Felsősztregovára Sréter Miklósnak.) Ami Csemiczkyéket illeti, Nagysztrácinban élő barátjáról, Csemiczky Edéről és családjáról van szó.

A gombostűbe ha jött valami critica — a Gombostű 1862. 7. számában (jan. 22.) adott hírt a Tragédia megjelenéséről, majd a 9. számban (jan. 29.) Arany János számolt be róla, a 11. szám (febr. 5.) a szerzőnek a Kisfaludy Társaságba történt felvételéről, a 12. szám (febr. 8.) a társaság üléséről, a 13. szám (febr. 12.) a költő ünneplésére tervezett (de végül elmaradt) majálisról tudósított, végül a várt kritika (Reviczky Szevér tollából) folytatásokban jelent meg a lapban: 18. sz. (márc. 1.) 550–553. hasáb, 19. sz. (márc. 5.) 555–557. hasáb, 20. sz. (márc. 8.) 617–621. hasáb, 21. sz. (márc. 12.) 648–651. hasáb, 22. sz. (márc. 15.) 684–686. hasáb.

Nőd őnagysága kezeit csókolom — Veres Gyula felesége Kheberich Etelka volt.

226.

Podmaniczky Frigyes Madách Imrének [1.] KAT 735.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: br. Podmaniczky Frigyes Madách Imréhez.

227.

Arany János Madách Imrének [5.] KAT 656.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Arany János – Madách Imréhez 5.

Tragédiád ismertetése a Figyelőben is megkezdődött — Szász Károlynak a Szépirodalmi Figyelőben megjelent cikksorozatáról van szó. Lásd a 239. levél jegyzetét!

mennyire képes alábbrendelt — a *képes* a *képés* szóból, az ékezet áthúzásával javítva.

a közgyűlés előkéfzületei és lapom gondjai — a Kisfaludy Társaság közgyűléséről van szó, amelyet 1862. febr. 6-án tartottak (Krizsán László: *Madách Imre és a Kisfaludy-Társaság*. In: Tarjányi Eszter–Andor Csaba [szerk.]: *VII. Madách Szimpózium*. Bp., 2000. 191–205.), és a Szépirodalmi Figyelő c. lapról.

Szász Károlyra bíztam az elfő bemutatást — Lásd: AJ XVIII. 16–17. (Arany levele Szász Károlynak)!

Gyulai a Bpesti Szemlébe igérkezett volt — Gyulai Pál írása sem a Budapesti Szemlében, sem másutt nem jelent meg, s nem is maradt fenn.

Salamon pedig — Salamon Ferenc.

De mofi ez utóbbi is igérte — nem tudunk róla, hogy Salamon Ferencnek cikke jelent volna meg a Tragédiáról.

228.

Madách Imre Arany Jánosnak [3.] KAT 484.

LELŐHELY: MTA Kézirattára. K 513/375.

kedves 2 leveledre — az 1862. jan. 24-én és febr. 13-án írt levelekről van szó (223. és 227. levél).

nem cohereal — nem függ össze, nem kapcsolódik (nem „koherens").

könyváros — valószínűleg elírás (könyvárus).

alig ha a' könyvárustól — a hasonlat jelképes; a *Tragédia* első kiadása ugyanis nem került könyvárusi forgalomba (ezt Petrik bibliográfiája is megerősíti), a Kisfaludy Társaság illetménykötetéként osztották szét.

spoliaimat — itt: 'zsákmányaimat'.

caballákban — kabalákban.

229.

Arany János Madách Imrének [6.] KAT 657.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Arany János – Madách Imréhez 6.

De a társaságnak szerződése levén Emich-kel — a Kisfaludy Társaság és Emich Gusztáv nyomdász közti szerződésről van szó.

Olvasd Horáczot, vagy Virgilt. — Horatiusról és Vergiliusról van szó.

Nemes elhatározásodnak a t. dij iránt — Madách Imre a tiszteletdíját a Kisfaludy Társaságnak és a Magyar Tudományos Akadémiának ajánlotta fel. (Lásd: 228. levél!)

fzívesen vállalnám magamra bemutatásodat — így is lett: Arany a Kisfaludy Társaság 1862. márc. 27-i ülésén mutatta be Madách Imrét; a bemutatás szövegének első megjelenése: Szépirodalmi Figyelő 1862. I. félév 26. sz. (máj. 1.) 401–402.

230.
Madách Imre Arany Jánosnak [4.] KAT 485.
LELŐHELY: MTA Kézirattára. K 513/376.
azt az értekezés félét — a székfoglaló *Az aesthetica és társadalom viszonyos befolyása* címen vált ismertté (KAT 438.); Madách felolvasta ugyan, de életében nem jelent meg.
Figyelő számára — a Szépirodalmi Figyelőről van szó.
még egy második czikkel szándékozom — ezt a cikket nem ismerjük.

231.
Madách Imre Arany Jánosnak [5.] KAT 486.
LELŐHELY: MTA Kézirattára. K 513/378.
A kitűzött napra, az az e hó utolsó csütörtökére — Madách a Kisfaludy Társaságban tartott székfoglalóját valóban márc. 27-én csütörtökön mondta el, miután Arany János bemutatta őt a jelenlévőknek (később Arany beszéde *Egy üdvözlő szó* címen jelent meg).

232.
Madách Imre [Pongrácz Károly] első alispánnak [1.] KAT 1519.
LELŐHELY: MNL Nógrád Megyei Levéltára (a levelet MID–II. 299–300. alapján közöljük. A levél külső oldalán lévő záradék Balassagyarmaton, 1862. máj. 14-én kelt, Pongrácz Károly első alispán aláírásával.
Megyebeli Kisfalu község — Alsósztregovával szomszédos falu.
Baros Miksa urat — Alsósztregován $^{1}/_{16}$ részben a bellusi Baross család volt birtokos.

233.
Madách Imre [Frenyó Nándor]nak [1.] KAT 495.
LELŐHELY: Andor Csaba (Budapest) tulajdonában.
MEGJEGYZÉS: A levél címzettjének azonosításával kapcsolatban lásd: Andor Csaba: *Ismeretlen epizódok Madách életéből.* Bp., 1998. 141–147.
A gazdasági egylet statisticai 's nemzetgazdászati szakosztályának ülését — A Nógrád megyei gazdasági egyletben Madách Imre annak előkészítő tanácskozásától kezdődően tevékenyen részt vett; azt is tudjuk, hogy a statisztikai és nemzetgazdászati szakosztály munkájában tevékenykedett; e levél tanúsága szerint a szakosztály vezetője lehetett. (Lásd még: Balassa Antal és Szakal Elek 185. éx 262. sz. levelét.)

234.
Szontagh Pál Madách Imrének [5.] KAT 745.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Szontagh Pál Madách Imréhez 4.
végre Ferenczékkel Dolyánban csakugyan találkozván — Szontagh Ferencről és családjáról, továbbá a Szécsényhez közeli Dolányról van szó, ahol Szontagh Ferenc feleségének rokonai, a Darvas család tagjai éltek.
ők csötörtökön ide jöttek Hozzám — vagyis júl. 3-án.
„mit in den Kauf" — a vásárlással együtt.
Tivadarékat vártam magamhoz — Szontagh Tivadarról és feleségéről, Szontagh Blankáról van szó.
auspiciumok — 'előjelek' ('kilátások').
calamitás — 'baj', 'csapás' ('kalamajka').
Dezsőfi Otto, és Révay Guszti — Dessewffy Ottó Vanyarcon élt, ahol Szontagh anyai rokona, Veres Pál is lakott.
admoneálni — figyelmeztetni.
foveálok — dédelgetek.
Igen jól ütött ki balatonfzabályzó „début"je — Nagy Iván is említi a Balaton szabályozásában való részvételét.
Zichyhez való viszonyával — föltehetően a korábbi, hivataláról még az előző évben lemondott nógrádi főispánról, gróf Zichy Ferencről van szó.
megfzülvén fzerencsésen leány gyermekét — Huszár Gabriellát; gyászjelentése szerint az anya, Gyurcsányi Gabriella nem 4-én, hanem 3-án halt meg.
Épen a' görbe Berchtold volt itt — a Horpács melletti Nagyorosziban élő birtokos, gróf Berchtold Richárd.
miután gazdag, majd fzép de nem épen fiatal nejei már voltak — első (gazdag) felesége a néhány évvel korábban elhunyt Blaskovich Anna, második (szép) felesége Gyurcsányi Gabriella volt. (Többé nem nősült meg.)

235.
Madách Imre Arany Jánosnak [6.] KAT 487.
LELŐHELY: MTA Kézirattára. K 513/377.
MEGJEGYZÉS: Arany Jánosnak a levélben várt látogatására 1862. aug. 7-től 10-ig került sor, más körülmények között, mint ahogyan azt Madách e levélben feltételezte.
Azóta a' Figyelő — a Szépirodalmi Figyelőről van szó.
ujabb bizonysággal — elválasztás: uj-abb.
utitársad kívánok lenni Tompához: végül is ezen útja során Arany nem látogatta meg Tompa Mihályt; Madách ismereteink szerint sohasem járt nála, s arról sincs adatunk, hogy személyesen ismerte volna őt.

commassátiok — tagosítások.
ha az én véleményem szerint elsültek — valószínűleg elírás: elkészültek.

236.
Arany János Madách Imrének [7.] KAT 658.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Arany János – Madách Imréhez 7.
Tompánál hosszabb ideig mulatok — Tompa Mihálynál Hanván.
Engem Balassa, chronicus fejzúgásommal — Balassa János orvosról van szó.
Eszt. Nánáig vasut — Eszt. = Esztergom, Nána ma Párkányhoz (Szlovákia) csatolt település.
mához egy hét, csütörtök, Augustus 7-dike — valóban ezen a napon utazott Arany: Vácig vonattal, onnan Madách inasa vitte magával Csesztvére, majd másnap és harmadnap Alsósztregován időztek, s 10-én együtt utaztak Szliácsra, ahonnan Madách másnap visszatért Alsósztregovára.
a feleségét épen moſt Peſtre várjuk — Tompa Mihály felesége Zsoldos Emília volt.
nem tudom, mehetünk-e bátran a ſzalmaözvegyhez — végül nem keresték fel Tompa Mihályt.

237.
Arany János Madách Imrének [8.] KAT 659.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Arany János – Madách Imréhez 8.
szerencsésen jutottál-e haza — Madách a levélíró látogatását követően, aug. 10-én elkísérte Aranyt Szliácsra, ahonnan másnap hazautazott Alsósztregovára.
Berecz ma hágy itt — valószínűleg Berecz Károlyról van szó.
áldott édesanyád kezeit — Majthényi Annáét.
kedves ſzép gyermekeidet csókolni — Madách Aladárról és Madách Borbáláról van szó; Madách Imre harmadik élő gyermeke, Jolán, ekkor még édesanyjával élt Nagyváradon.
(megvan-e a csóka?) — ismeretlen nevű madár; Madách Imre kedvenc kutyájának, Dzsokónak (Gioco, Zsoko; bulldog) a pusztulását követően (Dzsoko egy Madách-rajz tanúsága szerint 1854. nov. 5-én még életben volt) egy csókát tartott, abban a reményben, hogy az túléli őt. Így is történt. Baleset okozta az állat pusztulását, de már gazdája halála után.

238.
Eötvös [József] Madách Imrének [1.] KAT 668.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: br. Eötvös József – Madách Imréhez 1.

MEGJEGYZÉS: A levél keltezése vitatott; a dátum jan. 9-i értelmezése ellen elsősorban az szól, hogy a szövegben említett „jeles mű" fordítása sokkal inkább *Az ember tragédiája* (vagy annak valamely részlete) lehet, mintsem Madáchnak valamelyik politikai írása; az utóbbi egyébként sem vethetett fel Eötvös számára olyan fordítástechnikai problémát, amely indokolta volna a szöveg elküldését. A másik ellenérv: Eötvös levelezésében hasonló esetben találunk rá példát, hogy az első szám 12-nél nagyobb, így tehát általában a nap áll a törtvonal előtt, a hónap pedig utána; ha következetes volt, nyilván ezúttal is így keltezte a levelét. (Lásd: Andor Csaba: *Eötvös József 1862-es levelének datálása.* In: *XVIII. Madách Szimpózium.* Szerk.: Bene Kálmán és Máté Zsuzsanna. Szeged–Bp., 2011. 186–191.!)
Hét hetet töltvén a Kiſsingeni fördöben — MÖM-ben és MÖL-ben egyaránt *Hat hetet töltvén* áll; a magánhangzó fölötti ékezet alapján nem lehet kétséges, hogy *é* betűvel állunk szemben.
az idemellékelt levél és forditás — a mellékleteket nem ismerjük.

239.
Madách Imre Szász Károlynak [1.] KAT 613.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Szász Károly püspöknek. [1 db]
oly tüzetesen s olly jóakaró indulattal foglalkozni — Szász Károly nyolc részben tette közzé *Az ember tragédiája* elemzését a Szépirodalmi Figyelőben 1862-ben: I. rész: 15. sz. (febr. 13.) 228–231., II. rész: 16. sz. (febr. 20.) 244–246., III. rész: 17. sz. (febr. 27.) 260–262., IV. rész: 18. sz. (márc. 6.) 275–277., V. rész: 19. sz. (márc. 13.) 293–295., VI. rész: 20. sz. (márc. 20.) 308–310., VII. rész: 21. sz. (márc. 27.) 324–326., VIII. rész: 22. sz. (ápr. 3.) 339–342.
Erdélyiének még csak két első számát olvastam — Erdélyi János bírálata a Magyarországban jelent meg 1862-ben, öt részben: 197. sz. (aug. 28.) 2–3., 198. sz. (aug. 29.) 2–3., 199. sz. (aug. 30.) 2–3., 201. sz. (szept. 2.) 2., 202. sz. (szept. 3.) 2–3.
"Fiad bűnben, trón bíborán fogamzott — Madách Imre: *Az ember tragédiája.* Kisfaludy Társaság, Pest, 1861. 214. (A nyomtatt szövegben: bünben.)
"Ha nagy lelkedre, amint hivod azt — Madách Imre: *Az ember tragédiája.* Kisfaludy Társaság, Pest, 1861. 202. (A nyomtatott szövegben: a mint.)
a' biráló bizottmány véleménye — Magyar Akadémiai Értesítő 1862. 2. sz. 197–206.

240.

Magyar Írók Segélyegylete Madách Imrének [1.] KAT 729.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Magyar Írók Segélyegylete Madách Imréhez.

ha lehet még ez év végén megjelenjen — a kért írások a *Részvét Könyvé*ben jelentek meg 1863. jún. 2-án.

241.

Madách Imre Erdélyi Jánosnak [1.] KAT 491.

LELŐHELY: T. Erdélyi Ilona (Budapest) tulajdonában.

Pesten mint egyetemi tanúlót szives jóindulatodra méltattál — nem tudjuk, hogy egyetemi évei során mikor és hol találkozott Pesten Erdélyi Jánossal Madách Imre.

midőn olaszországi utadból — Erdélyi János 1845 júliusában érkezett haza itáliai útjáról.

egyetlen munkámat is, mely napvilágot látott — a levél írásakor (ha eltekintünk a folyóiratokban megjelent írásoktól, a *Politikai hitvallomás*tól és az országgyűlésen mondott beszédétől, amely két másik beszéddel közös kiadványban jelent meg) már két könyve is napvilágot látott Madáchnak: a *Lant-virágok* (Pest, 1840) és *Az ember tragédiája* (Pest, 1861); nyilván az utóbbiról van szó.

"Magyarország„-i czikkeidet — a Magyarország 1862. aug. 28-i, aug. 29-i, aug. 30-i, szept. 2-i és szept. 3-i számában jelent meg Erdélyi János bírálata.

az akar lenni, hogy — az *akar lenni* a sor fölé írt betoldás.

ez volna csekély nézetem szerint — a *volna* a sor fölé írt betoldás.

242.

Szász Károly Madách Imrének [1.] KAT 739.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Szász Károly Madách Imréhez 1.

hol jelenleg feleségem családjánál — Szász Károly második feleségéről, Bibó Antóniáról van szó.

ha még akkor nem késő — Madách idejében megkapta és fel is használta Szász Károly megjegyzéseit a második kiadásban. (A Szász Károlynak dedikált példányban a dátum: 1863. márc. 15.)

243.

Greguss Ágost Madách Imrének [1.] KAT 673.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Greguss Ágost – Madách Imréhez

Ha Szliács hafznált — Nem tudunk róla, hogy Madách Imre huzamosabban Szliácson tartózkodott volna; talán a néhány héttel korábbi (1862. aug. 10–11-i), Arany János társaságában Szliácson töltött időre gondolt a levélíró.

ugy, tudom, teljesíteni fogod — az eredeti tipográfiailag visszaadhatatlan: a levélírónál *ugy,tudom* szerepel, egybeírva, ugyanakkor vesszővel elválasztva.

Pompéryt a hatalmasok — Pompéry Jánosról van szó, aki a Magyarországot, majd az Országot szerkesztette.

eltolták a fzerkesztői aftal mellől — mivel a levélíró az Ország c. lap fejléces papírján írta levelét, így nyilvánvalóan erről a lapról van szó s nem a Magyarországról, jóllehet a Madách-irodalomban inkább az utóbbival szokás kapcsolatba hozni a levelet (Radó 280.).

244.

Szász Károly Madách Imrének [2.] KAT 740.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Szász Károly Madách Imréhez 2.

245.

Madách Imre [Bory] Károlynak [1.] KAT 502.

LELŐHELY: Petőfi Irodalmi Múzeum. Kézirattár V. 1927.

MEGJEGYZÉS: Győrffy kommentárja nyomán KAT Huszár Károlyt valószínűsítette címzettként. Ennek ellentmond a bizalmas megszólítás; Huszár Károly több mint húsz évvel volt idősebb Madách Imrénél, más politikai nézeteket vallott stb. A MID–II. megjelenésével vált egyértelművé, hogy a címzett Bory Károly. A Majthényi Anna kontra Jaulusz Jakab és társai perben ugyanis Bory Károly a felperes ügyvédje; az abban megítélt 200 forint (és kamatai) behajtását kéri jelen levelében Madách Imre, így tehát a levelet a nevében (ill. Majthényi Anna nevében) eljáró Bory Károlynak címezte. (Lásd: MID–II. 481–482.)

át adtam Höpnernek — Höppner Vencel seborvosról van szó, akivel Madách Imre ez idő tájt pénzügyi kapcsolatban állt (lásd: MID–II. 305.).

Jaulus féle 200 forintot — Jaulusz Jakabról van szó (lásd: MID–II. 481–482.).

246.

Madách Imre Szontagh Pálnak [31.] KAT 646.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Szontagh Pálhoz. 26.

nagyobbal mint választásom hirét — 1863. jan. 13-án az MTA levelező tagjává választották Madách Imrét.

emezt a székfoglaló beszéd borzadalma — a székfoglaló elmondására csak 1864-ben kerül sor, s azt a beteg Madách Imre helyett Bérczy Károly olvasta fel.

Hordódi úr indítványára — valószínűleg elírás, és valójában a levél későbbi részében említett Ordódiról van szó. Keresztnevét nem ismerjük; az alsósztre-

govai kovácsmestert hívták így. (Balogh Károly: *Gyermekkorom emlékei.* Bp., 1996. 194. A jegyzetben *Ordódy* alakban szerepel a kovácsmester neve.)

a' halálra unatkozott Gyurit — nem tudjuk, kiről lehet szó.

soha sem licitálok feljebb paraszt betlernél — az elterjedt értelmezés szerint azokra a kései szerelmeire utal a levélíró, akik egyszerű falusi asszonyok és lányok voltak.

247.

Madách Imre Szász Károlynak [2.] KAT 614.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Szász Károly püspöknek. 1.

s a' figyelőben megjelent igen becses — a Szépirodalmi Figyelőben megjelent Szász Károly-féle elemzésről van szó; lásd a 239. levélhez fűzött kommentárt!

egy most sajtó alá csiszolni kezdett művemet — nem tudjuk, melyik műről lehet szó; jelenleg egyetlen nagyobb lélegzetű munkát sem ismerünk, amely ekkoriban íródott volna, s amelynek bizonyíthatóan Madách lett volna a szerzője. Nagy Ivánnak írt levelében (221. levél) a *Férfi és nő* c. fiatalkori drámájára utalva azt írta: „Most hasonló tárgy terve foglalkoztat"; mivel közben 13 hónap telt el, lehetséges, hogy itt már egy másik, ugyancsak ismeretlen műről van szó. Eddig egyetlen hipotézis született: Bene Kálmán szerint az 1863-ban pályázatra benyújtott *József császár* valójában Madách műve volt. (Lásd: Madách Imre: *A „nagy mű" árnyékában.* [Madách Imre művei IV.] Szeged, 2012. 271–425.)

248.

Beniczky Erzsébet Madách Imrének [1.] KAT 663.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Beniczky Erzsi – Madách Imréhez.

MEGJEGYZÉS: A levélírót nem ismerjük; Lisznyai Kálmán 1863. febr. 12-én halt meg a Császár fürdőben, ez adja a támpontot a levél írásának helyéhez és időpontjához.

249.

A Magyar Tudományos Akadémia Madách Imrének [1.] KAT 730.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára: An. lit. 3840.

MEGJEGYZÉS: A kézirati katalógus szerint a levél melléklete a Magyar Tudományos Akadémia oklevele volt; ez tévedés, mivel annak keltezésében – a levélben foglaltakkal összhangban – a székfoglaló felolvasásának időpontja, 1864. ápr. 18-a áll.

különben megválasztatása érvény nélkül maradván — az Alapszabályokat ezek szerint a felek megszegték; Madách székfoglalója egy évvel később még el sem készült, s csak 1864. ápr. 18-án olvasta fel Bérczy Károly; az aznap kiállított oklevél tanúsága szerint mégis akadémikus lett.

250.

Madách Imre Gyulai Pálnak [1.] KAT 496.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Madách Imre – Gyulai Pálhoz.

A' ⌐Részvét könyve számára — a *Részvét könyve* Gyulai Pál szerkesztésében 1863. jún. 2-án jelent meg, és Madách Imre *Önmegtagadás*, *Megnyugvás a sorsban* és *Télen* című versét tartalmazta.

a' Koszorú számára — Arany János folyóirata. Madách küldeménye a *Részvét könyvé*ben megjelenteken kívül valószínűleg három további verset tartalmazott: *Elveink*, *A rab család*, *A könnyek*, továbbá *A Kolozsyak* c. elbeszélést. Ezt valószínűsíti az a körülmény, hogy Arany Jánosnak később arról számolt be, hogy a Gyulainak küldött versek a Koszorúban, késéssel ugyan, de megjelentek, s utal egy novellájára is. (267. levél.)

251.

Madách Imre Henrici Ágostonnak [1.] KAT 498.

LELŐHELY: 1990-ben özv. Henriczy Bendegúzné (Rozsnyó) tulajdonában.

252.

Madách Imre Nagy Ivánnak [7.] KAT 601.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Nagy Ivánhoz. 7.

tudasd meg Zsiga testvéred álltal — a címzett testvére, Nagy Zsigmond.

ha egy jelenleg épen 24 éves egyént — nem tudjuk, kire gondolt a levélíró; jelenlegi tudásunk szerint ismerősei közül ekkor az 1839. márc. 30-án született (s már évek óta férjnél lévő, gyermektelen) Huszár Anna volt néhány hét híján 24 éves; ő azonban semmivel sem élt rosszabb körülmények között, mint az ekkor már súlyos anyagi gondokkal küszködő Madách Imre.

egy most $1^1/_2$ éves gyermeknek — nem tudjuk, kiről lehet szó. Lehetséges, hogy Madáchnak egy házasságon kívül született gyermeke és annak édesanyja lett volna a kedvezményezett. (Andor Csaba: *Ki volt Madách utolsó gyermeke?* Palócföld 1992. 5. sz. 433–440.)

az Ország tárczájába szánt hozzád intézett nyílt levelet — a nyílt levélnek csak a tervezetét ismerjük (KAT 817. tétel); az Ország című rövid életű lapban eddig semmiféle Madách-írást nem sikerült megtalálni, annak ellenére, hogy –U (Arany János?) ennek ellenkezőjét állította nekrológjában (Koszo-

rú 1864. okt. 16.). (Igaz, maga a lap is hiányos az OSZK-ban.)

ha akarsz oda adsz Gregussnak — Greguss Ágostról van szó.

Ide zárt leveleket kérlek czimök szerint el küldeni — jelenleg egy olyan (címzést nem tartalmazó) levelet ismerünk, amelyet ugyanezen a napon írt Madách, a Gyulai Pálnak szólót (250. levél). (Egy további febr. 17-i levelét megcímezte Madách.)

253.

Szász Károly Madách Imrének [3.] KAT 741.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Szász Károly Madách Imréhez 3.

új munkád kéziratával akarsz, közelebbről meglepni — nem tudjuk, hogy Madách milyen művén dolgozott ekkoriban, s azt sem, hogy valóban elküldött-e kéziratot Szász Károlynak. (Bene Kálmán hipotézise szerint az idegen kéz által lejegyzett, nyeretlen pályaműként fennmaradt, utóbb Szász Károly által átdolgozott *József császár* lehetett az a nagyobb lélegzetű mű, amelyre a levél utalhat, de a feltételezés mellett eddig csak közvetett – bár jelentős – bizonyítékok szóltak. Lásd még a 247. levél jegyzetét!)

a Kisfaludy Társaság közgyűlésén téged is tiſztelhetünk — ismereteink szerint Madách Imre utoljára az 1862. okt. 30-i közgyűlésen vett részt. (Krizsán László: *Madách Imre és a Kisfaludy-Társaság*. In: Tarjányi Eszter–Andor Csaba: *VII. Madách Szimpózium*. Bp.–Balassagyarmat, 2000. 200.)

254.

Madách Imre Szász Károlynak [3.] KAT 615.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Szász Károly püspöknek. 2.

Itt küldöm az "Ember tragédiájá„-nak egy példányat — az 1863. márc. 15-i keltezéssel Szász Károlynak dedikált példány bejegyzése: „Szász Károlynak / hálás tisztelettel / 63. mar. 15. / a szerző". A könyv 1990-ben a család tulajdonában volt.

mihelyt elkészülök most munkában levő müvemmel — nyilván ugyanarról az ismeretlen műről lehet szó, amelyet előző levelében (247.) jelzett a levélíró.

255.

Madách Imre Arany Jánosnak [7.] KAT 488.

LELŐHELY: MTA Kézirattára. K 513/379.

nem rég Vajdával csináltam — Vajda Jánosról van szó.

Schulfuchsok — vaskalaposok, szőrszálhasogatók.

levelet tettem B. Gyarmathon postára Vajdához — Madáchnak ezt a levelét nem ismerjük.

256.

Madách Imre [Huszár] Sándornak [1.] KAT 503.

LELŐHELY: 1992-ben László Gyula (Budapest) tulajdonában.

MEGJEGYZÉS: A levélben szereplő utalások hátterét a Madách család osztályegyezségéből ismerhetjük meg (MID–II. 51–61.) A levél írásakor ifj. Balogh Károly még nem volt nagykorú, ezért gyámja, Majthényi Anna képviselte őt, Huszár Anna viszont már férjhez ment Károlyi Miksához; ők az „árvák", Madách Mária örökösei.

Páhi iránt — a Madách család osztályegyezsége értelmében (MID–II. 56.) Madách Mária gyermekeit, ifj. Balogh Károlyt és Huszár Annát illető birtokrész.

nem is avatkozom az árvák ügyeibe — vagyis ifj. Balogh Károly és Huszár Anna ügyeibe.

csak arról gondolkodtak Károlyiék, hogy Székelyi részöket — Károlyi Miksáról és feleségéről, Huszár Annáról van szó; ifj. Balogh Károly és Huszár Anna egynegyed részét kapták a Székelyben lévő családi birtoknak (háromnegyed része Madách Károlynak jutott). Székelyben a csepei Zoltán családnak voltak birtokai, így édesanyja, Zoltán Eszter révén szállt egy birtokrész Majthényi Annára.

azzal Nyírit meg is kinálták — nem tudjuk, kiről van szó; föltehetően Székelyben vagy annak környékén birtokkal rendelkező személyről.

a Majthényi Pálné elleni igényeknek — nyilván itt is (a 146. és 170. levélhez hasonlóan) özv. Majthényi Pálnéról van szó és a mikebudai birtokról.

257.

Madách Imre Pajor Istvánnak [1.] KAT 606.

LELŐHELY: MTA Kézirattára. K 377/23.

fáradhatlan buzgalmú Szászainknak — talán Szász Károlyra és ekkor már nem élő apjára gondolt Madách Imre, aki 1853-ban bekövetkezett haláláig szintén jelentős tudományos aktivitást fejtett ki.

Erre én ily levelet irtam Vajdának — Madáchnak ezt a levelét nem ismerjük.

Egy másolatot Aranynak is küldtem — lásd 255. levél!

jót nevet rajta s közli — tudomásunk szerint Madách életében nem jelent meg nyomtatásban a vers.

Andreas görögül erőset jelent — lapalji jegyzet, jóllehet a keresztet nem tette ki Madách.

258.
Madách Imre Nagy Ivánnak [8.] KAT 602.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Nagy Ivánhoz. 8.
Emich Gusztáv az "Ember tragédiája„ 2ik kiadásáért — az első kiadásban a Kisfaludy Társaság van feltüntetve kiadóként („KIADTA A KISFALUDY-TÁRSASÁG"), de a címlap alján Emich Gusztáv neve is szerepel: „EMICH GUSZTÁV, MAGYAR AKADEMIAI NYOMDÁSZ". Valójában arról van szó, hogy Emich nyomdájában készült a könyv. A második kiadásnál viszont maga Emich volt a kiadó („EMICH GUSZTÁV SAJÁTJA"). A második kiadással kapcsolatos szerződést 1862. okt. 30-án kötötték (MID–II. 306.), s annak értelmében 1863. jún. 6-án és dec. 24-én 300–300 forint illette a szerzőt.
mit házi nevelőmnek — ekkor Jancsó Sándor volt Madách Aladár és ifj. Balogh Károly házitanítója Alsósztregován.
fordits — a lap hátoldala üres.

259.
Ludovic Rigoudaud Madách Imrének [1.] KAT 738.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Rigondand Ludovic Madách Imréhez [a levél szövege], Emich Gusztávnak címzett boríték, Madách Imre részére (raktárrendezés) [boríték].
MEGJEGYZÉS: A levél szövegének Staud Géza által adott fordítása (MÖL–I. 174–176.):
„Tisztelt Uram! Bocsásson meg szerénytelen kérésemért. Miközben a magyar irodalmat tanulmányoztam az Ön hazájában, kezembe került Az ember tragédiája. Az első oldalak után szép és értékes műnek ismertem fel, és elhatároztam, hogy az egész kötetet lefordítom. Ma, miután az egész munka készen van, a fordítást illetőleg arra kérem, legyen szíves beleegyezését adni legközelebbi megjelenéséhez. Kérem, szíveskedjék közölni velem, rendelkezésemre állhatna-e olyan felvilágosításokkal, amelyek szükségesek kéziratom csiszolásához és javításához. Mihelyt befejeztem, bátor leszek személyesen kikérni tanácsát, vagy ha ez nem lehetséges, elküldöm önnek a kéziratot azzal a kéréssel, hogy javítsa ki azokat a hibákat, amelyek fogyatékos magyar tudásom miatt elkerülhetetlenül belecsúsztak. Nem akarván teljesen lezárni, mielőtt az Ön tanácsát ki nem kérem, inkább írtam Önnek, mivel komoly elfoglaltságaim miatt pillanatnyilag nem mozdulhatok el. Mihelyt megkapom feleletét, elküldöm a felvilágosításokra szoruló kérdéseket, amelyek néhány, számomra homályos pontra, valamint a munkám számára szükségesnek látszó magyarázatokra vonatkoznak. Fogadja, Uram, műve és tehetsége iránti teljes rokonszenvem kifejezésével együtt őszinte tiszteletemet. Ludovic Rigoudaud. Pozsony, 1863. október 12-én. Zöldfa fogadó 68."

260.
Madách Imre Nagy Ivánnak [9.] KAT 603.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Nagy Ivánhoz. 9.
MEGJEGYZÉS: A levélben jelzett likviditási gondok Nagy Iván levelezési jegyzőkönyvének tanúsága szerint megoldódtak (lásd: Bevezetés 13. oldal!). Eszerint Emich Gusztáv a 300 forint és 84 krajcár tartozásából levont (vélhetően a jelen levélben jelzett lapelőfizetésekre) 77 forint 37 krajcárt, a különbözetből, 223 forint 47 krajcárból Nagy Iván kifizette a jelen levélben írt 120 forintos tartozást, amely 4 forint kamattal és további 80 krajcár közelebbről nem ismert teherrel együtt végül 124 forint 80 krajcárt tett ki, a megmaradó 98 forint és 67 krajcárt pedig elküldte Madách Imrének. Sajnos, a levelezési jegyzőkönyv dátumai éppen itt következetlenek, mindazonáltal ezekre az ügyletekre 1863. nov. 4. és 12. között került sor, legvalószínűbben azonban még nov. 4-én, a váltó lejártának napján. A pénzküldemény mellett nov. 7-én levelet is írt Nagy Iván Madáchnak, annak tartalmát azonban nem ismerjük, csupán a feladó levelezési jegyzőkönyve tanúsítja a levél létezését.
Kérésem következtében Emich urat illetőleg — az előző (258.) levélben említett, a kiadó, Emich Gusztáv tartozásával kapcsolatos kérésről van szó.
szíveskedjél azt Rákóczy Jánosnak — ugyanarról a személyről van szó, akit Madách Imre 1852 elején bújtatott.

261.
M. K. Madách Imrének [2.] KAT 725.
LELŐHELY: OL P 481. Fasc. LXXIV. No. 1–78. 28. csomó.
MEGJEGYZÉS: Az írásképek összehasonlítása nyomán bebizonyosodott, hogy a kézirati katalógus feltételezése téves: az írás *biztosan nem* Madách Károlytól származik. Publikálatlan.

262.
Szakall Elek Madách Imrének [1.]
LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Analekta 3851.
MEGJEGYZÉS: Postabélyegzők: „12/11" és „13/11".

263.
Madách Imre Pajor Istvánnak [2.] KAT 607.
LELŐHELY: MTA Kézirattára. K 380/105.
igen kedves leveledre — Pajor István levelét nem ismerjük.

264.

Madách Imre Nagy Ivánnak [10.] KAT 604.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Nagy Iványhoz. 10.

Hogy szives baráti eljárásodat levélben meg nem köszöntem — az előző két levélben (258. és 260.) szereplő kérések teljesítéséről van szó.

Itt küldöm Emich szerződését — arról a szerződésről van szó, amelyet 1862. okt. 30-án Emich Gusztáv kiadóval kötött *Az ember tragédiája* második és harmadik kiadására Madách (MID–II. 306.).

a netalán kiadandó 3ik kiadásról is szó van benne — valóban szó van a szerződésben egy esetleges harmadik kiadásról (MID–II. 306.).

e szerződést hagyd nála s a nála lévőt vedd magadhoz — a szerződésre jegyzett nyugta miatt volt szükség azok megcserélésére; így a csere után az Emich Gusztávnál maradó példány igazolta, hogy a második kiadást teljes egészében kifizette, ugyanakkor Madáchnak változatlanul szüksége volt a szerződés egy példányára, mivel az a harmadik kiadásra is vonatkozott.

míg alkalmilag nekem át adod személyesen — erre valószínűleg már sohasem került sor (Madách betegsége, majd halála miatt), ugyanis Madách hagyatékában nem sikerült fellelni a szerződés másik példányát; csak azt ismerjük, amely Emich Gusztáv hagyatékában maradt fenn.

miről a' lapok szóltak — a korabeli lapokban megjelent tudósítások, minden esetben a mű címének közlése nélkül, *Az ember tragédiája* „ellendarabjának" munkálatairól tudósítottak. (Koszorú 1863. II. félév 21. szám [nov. 22.] 504., Vasárnapi Ujság 1863. 49. szám [dec. 6.] 437. és 1864. 5. szám [jan. 31.] 51., majd ismét Koszorú 1864. I. félév 7. szám [febr. 14.] 162.) Bár a jelen levélből sem derül ki a mű címe, valójában a *Tündérálom*ról lehetett szó.

mik Petőfy kiadásának formájában — nem tudjuk, pontosan melyik kiadásra gondolt Madách. A jelen levél írásáig a *Petőfi Sándor összes költeményei 1842–1846* és a *Petőfi Sándor újabb költeményei 1847–1849* c. mű is több kiadást ért meg, s mindkettő többnyire kétkötetes formában.

a Részvét könyvében s a' Koszorúban kijött nehány darab — a Gyulai Pál szerkesztette *Részvét könyvé*ben (1863) megjelent Madách-versek: *Önmegtagadás*, *Megnyugvás a sorsban* és *Télen*, a Koszorúban a levél írásáig megjelent versek: *Elveink* (1863. I. félév 9. szám [márc. 1.] 197.), *A könnyek* (1863. II. félév 12. szám. [szept. 20.] 268.), *A rab család* (1863. II. félév 15. szám [okt. 11.]).

Fővárosi lapokban többet is megjelentetek — nem elírás, tulajdonnévről van szó; Madách néhány verse a Fővárosi Lapokban valóban megjelent.

mint első művemé Emich úré lesz — természetesen *Az ember tragédiájá*ra utal a levélíró, jóllehet valójában a *Lant-virágok* (Pest, 1840) volt az első önálló kiadványként megjelent műve.

Végre még ide zárt levélre nézve kérném Emich Urat — korábban Ludovic Rigoudaud-tól Emich Gusztáv közvetítésével kapott egy levelet Madách (259. levél), s most a válaszlevelét (265. levél) Nagy Iván és Emich Gusztáv közvetítésével próbálta eljuttatni a címzettnek. (Sikertelenül.)

Pozsonyból a' zöldfától írt — a pozsonyi Zöldfa fogadó.

egyszersmint — elválasztás egyszers-mint.

elküdtem / mindenét, és az 56. f 20 xr — a levélben szereplő kérések teljesítéséről van szó. *Az ember tragédiája* második kiadásáért két részletben fizetendő 300–300 forintból az e levélben említett második részletből kellett Emich Gusztávnak a 240 forintról szóló váltót kiváltania. A fennmaradó 60 forintból ezek szerint 3 forint és 80 krajcár vagy kamat lehetett, vagy a kért lapszámokra mehetett el, s a fennmaradó 56 forint 20 krajcárt küldte el Nagy Iván Madáchnak. (Levelezési jegyzőkönyvében is szerepel az adat, de márc. 5-i dátummal: lásd: jelen könyv 14. oldal!)

265.

Madách Imre Ludovic Rigoudaud-nak [1.] KAT 611.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Ludovic Rigoudaud-hoz

MEGJEGYZÉS: A 2. fólió rektóján, az első fólióból kivágott aláírás helyén, Nagy Iván kézírásával: „a nevet özvegy Madách Károlyné kérésére kivágtam es neki vagy Laci számára elküldtem 1893." Alatta: „fordits". A második fólió verzóján Nagy Iván kézírásával: „Ezt a levelet Madách Imre oly kéressel küldte hozzám, hogy azt »A *Monsieur Ludovic Rigondand*« ekkor Pesten tartózkodó francia hirlapirónak adjam át vagy küldjem. Azonban a nevezett már ekkor Pestről elment, és czímzetét senki *fe* tudta megmondani. Ez *efe*tre pedig Madách Imre a levélet [!] nálam hagyandónak kivánta Nagy Iván". Halász Gábor olvasata (MÖM–II. 944.) téves: nála „Laci" (Madách László, Madách Károlyné fia) helyett „valaki" áll, az évszám pedig 1873. (Madách Károlyné csak 1888-ban lett özvegy.) Nagy Iván jegyzetében a Rigondand név téves; valójában Rigoudaud. Staud Géza fordítása (MÖL–II. 182.):

„Tisztelt Uram! Ha Emich könyvkereskedő úr nem küldte volna késedelemmel hozzám az Ön levelét, már régen megköszöntem volna megtisztelő szándékát, hogy Az ember tragédiája fordítására vállalkozott. Ha ebben a tekintetben néhány felvilágosítást óhajt, csak hozzám kell közvetlenül fordulnia. Így abba a kellemes helyzetbe hoz, hogy azonnal eleget tehetek kérésének. Cí-

mem: Madách Imre A. Sztregován, utolsó posta: Szakal. Teljes tisztelettel alázatos szolgája."

266.
Fráter Erzsébet Madách Imrének [20.] KAT 698.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imréné Madách Imréhez 18.
MEGJEGYZÉS: A válási szerződés értelmében Madách Imre évi 840 forint tartásdíj fizetésére kötelezte magát, az összeg kifizetésével azonban (vélhetően anyagi gondjai miatt) több esetben is késlekedett, ezért (egyes vélemények szerint azonban saját túlköltekezése miatt is) időről időre kölcsön felvételére kényszerült, leveleinek tanúsága szerint igen kedvezőtlen feltételekkel. A jelen levélben írottak, de a soron következő levelek is, elsősorban a likviditási gondok áthidalásának lehetséges technikáival kapcsolatosak.

267.
Madách Imre Arany Jánosnak [8.] KAT 489.
LELŐHELY: MTA Kézirattára. K 513/380.
mit a' részvét ~~albumba~~ könyvébe küldtem — a *Részvét könyve* részére elküldött versek: *A könnyek*, *A rab család*, *Elveink*, *Önmegtagadás*, *Megnyugvás a sorsban* és *Télen*, a novella *A Kolozsyak*; ezek közül az említett kiadványban az *Önmegtagadás*, a *Megnyugvás a sorsban* és a *Télen* jelent meg; a többi mű a Koszorúban látott napvilágot.
a' novella végre egészen silány-e — csak fél évvel később, szept. 18-án és 25-én jelent meg a Koszorúban (két részben) *A Kolozsyak* c. novella.

268.
Madách Imre [Pákh Albert]nek [1.] KAT 608.
LELŐHELY: MTA Kézirattára. Ms 4752/170.
MEGJEGYZÉS: Pákh Albertnek, a Vasárnapi Újság főszerkesztőjének küldte Madách ezt a levelét, jóllehet ez csak annak provenienciája alapján állapítható meg (Pákh Albert örököseitől került az MTA-hoz). A lap *A világ baja* (márc. 27. 118.), a *Petőfi I–II* (máj. 29. 202.) és az *Otthon* (aug. 21. 342.) című Madách-verseket közölte a szerző életében; valószínűleg (többek között?) ezeket küldhette el Madách levele mellékleteként.

269.
Fráter Erzsébet Madách Imrének [21.] KAT 699.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imréné Madách Imréhez 19.

270.
Fráter Erzsébet Madách Imrének [22.] KAT 700.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Madách Imréné Madách Imréhez 20.

271.
Fráter Erzsébet Madách Imrének [23.] KAT 701.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára: Madách Imréné Madách Imréhez 21.
Ez mán ötödik levelem — csak három korábbi levelét ismerjük Fráter Erzsébetnek ebből az időszakból.

272.
[Veres Pálné Madách Imrének]
LELŐHELY: Minden jel szerint 1945-ben megsemmisült a Veres Pálné lányának, Rudnay Józsefné Veres Szilárdának a tulajdonában lévő befejezetlen levélfogalmazvány. Befejezetlensége (és a címzettnek ekkor már egyre aggasztóbb egészségi állapota) alapján azt feltételezhetjük, hogy sohasem készült el a tisztázata, Madách tehát nem kapta meg a levelet. Lehetséges azonban, hogy személyes találkozásra még sor került kettejük között, s ez tette szükségtelenné a levél befejezését és elküldését.
FORRÁS: Rudnay Józsefné–Szigethy Gyuláné: *Veres Pálné Beniczky Hermin élete és működése.* Bp., 1902. 130–131.
E napokban olvastam a „Koszorú"-ban közzé tett — A betegeskedő Madách helyett Bérczy Károly olvasta fel a Magyar Tudományos Akadémia 1864. ápr. 18-i ülésén, *A nőről, különösen aestheticai szempontból* címen elhangzott székfoglalót, amely a Koszorúban két részletben, júl. 3-án és 10-én jelent meg.

273.
Fráter Erzsébet Madách Imrének [24.] KAT 702.
LELŐHELY: Balassagyarmat Önkormányzati Hivatala.
Edes Apa~~m~~mal levelezésbe bocsájtkoztal — egyetlen egy levelet sem ismerünk, amelyet Madách írt volna Fráter Józsefnek vagy az utóbbi Madáchnak.
Béla testverem — Fráter Béla, a levélíró testvéröccse.

274.
Madách Imre Rákóczy Jánosnak [1.] KAT 610.
LELŐHELY: OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Imre – Rákóczy Jánoshoz.
MEGJEGYZÉS: A keltezés és a megszólítás között Nagy Iván kézírásával: „Ez Rákóczy Jánoshoz szól, a ki akkor a hazai takarékpénztár titkára volt." A máso-

dik fólió verzóján szintén Rákóczy János sorai Nagy Iványhoz: „Kedves Rokon Iván! / Imre ma küldé a részletes pénzt váltó nélkül – Hajós Józsival úgy maradtunk, hogy Te légy a kibocsátó – kérlek hát bocsásd ki – Darvas forgatja, hadd menjen vele ez az úr, mert pfban kellene adnunk. Jánosod", alatta Nagy Iván kézírásával: „Rákóczy János sorai hozzám, a ki közbejártam. Nagy Iván (A levél a váltóval Bátyám N. Zsigmondhoz volt czímezve, mint boritéka mutatja)". A lap alján: „Ez a Rákóczy János utóbb képviselő volt az, ki 1849-ben mint bujdosó menekült tartózkodott Madách Imrénél, 's ki bajának okozója lett."

Igaz, hogy te meg írtad első leveledben — a levelet nem ismerjük.

Most meg váltót nem mellékeltél leveledbe — ezt a levelet sem ismerjük.

Darvas Lajos barátsága 's nemes nagylelküsége — a takarékpénztár vezetőjéről van szó.

275.

Eötvös József Madách Imrének [2.] KAT 669.

LELŐHELY: OSZK Kézirattára: br. Eötvös József – Madách Imréhez 2.

MEGJEGYZÉS: A levél – mint arra a szöveg utal is – nem autográf; csak az aláírás Eötvös Józsefé.

a melyet Szalay László halála által fzenvedénk — Szalay László 1864. júl. 17-én hunyt el Salzburgban.

a jelenben nincs, a ki feladását több buzgalommal teljesitné — a ma már komikusan ható szövegrész jelentése: „a jelenben nincs, aki *feladatát* több buzgalommal teljesítené".

azon ezerek, kik koporsóját kísérték — a gyászjelentés tanúsága szerint a temetés 1864. júl. 22-én 17 órakor kezdődött a Kerepesi úti temetőben. Az MTA székházából indult a gyászmenet, amelyre az akadémikusokat a gyászjelentésre kézzel írt szöveggel invitálták: „az akadémia tagjai magyar ruhában, gyászba vont karddal, a temetés előtt félórával az akadémia termében gyűlnek egybe".

ki szüleitől vagyont nem öröklött — Szalay Pétertől és Rudolph Teréztől.

gyermekeinek nem hagyott örökséget — Szalay Zsófiának és Szalay Pálnak.

szavam nem fogna elhangozni — itt is sajátos értelemben szerepel az utolsó szó; a szövegrész értelme: „szavam nem fogna *elenyészni*".

a mult országgyülésen egymáshoz álltunk — az 1861-es országgyűlésről van szó; Madách és Eötvös közelebbi kapcsolatát nem ismerjük.

közöld azt, ha jónak látod, egyesekkel — nem tudjuk, eleget tett-e Madách a kérésnek; rohamosan romló egészségi állapotát figyelembe véve, erre valószínűleg már nem maradt ideje, energiája.

276.

Madách Imre ismeretlennek [1.] [KAT-ban nem szerepelt]

LELŐHELY: OSZK Kézirattára.

Az 1998-ban árverésen vásárolt kézirat katalogizálása még nem történt meg.

Gazdatisztem fia Philipp Károly — Madách gazdatisztjét is Philipp Károlynak hívták ebben az időben.

fiam nevelője álltal végeztettem vele — Madách Aladár nevelője ebben az időszakban Jancsó Sándor volt.

NÉVTÁR

Ajasz pasa (1482–1539): albán származású nagyvezír II. Szulejmán korában; Kőszeg ostromában is részt vett.
Forrás: Györkös Attila: *Török személynevek szótára.* (http://gyorkos.uw.hu/szotar/szotar2.htm — 2014. 12. 10.)

Álk Ádám ([kat.] 1809–1812 körül–Balassagyarmat, 1872. febr. 27.): balassagyarmati városbíró.
FORRÁS: T (Balassagyarmat, a sírfeliraton: *Á*lk), Balassagyarmat katolikus halotti anyakönyve (MNL OL A 277.).

Ambrózyak (sédeni és remetei): Madách Imrének édesanyjához írt ifjúkori leveleiben többször, de egyetlen kivételtől eltekintve mindig csak ebben a formában előforduló család.
FORRÁS: GJ 1. 40.

Ambrózyné: lásd: Gyürky Erzsébet

Anya: ismeretlen személy Madách Mária környezetében.

Arany János (nagyfalusi; Nagyszalonta, 1817. márc. 2.–Bp., 1882. okt. 22.): Arany György és Megyeri Sára fia, költő, műfordító, szerkesztő, a Kisfaludy Társaság elnöke, az MTA főtitkára. Madách Imrével 1861-ben ismerkedett meg, amikor elvitte hozzá *Az ember tragédiája* kéziratát (valószínűleg júl. 20-a után). Madách könyvtárában az *Arany János kisebb költeményei I–II.* (Pest, 1856) volt meg. (Szücsi I. sz.)
FORRÁS: SZ 1. 224–233., Túri Mészáros István: *Hogy született meg az „Ember tragédiája".* Ország-Világ 1888. dec. 1. 771–773., –U: *Madách Imre.* Koszorú 1864. okt. 16.

Argenti Döme ([görögkeleti] Vác, 1809. szept. 26.–Vác, 1893. okt. 27.): orvos, a hasonszenvi gyógymód propagálója; Madách Imrét is kezelte, amikor nővérénél, a Váchoz közeli Keszegen tartózkodott. Madách könyvtárában a következő műve volt meg: *Különféle betegségek hasonszenvi [homoeopathiai] gyógyitása, Hahnemann életrajzával*, Pest, 1858. (III. kiadás. Szücsi II. sz.) (Ponori Thewrewknél szept. 29-i születési dátum.)
FORRÁS: SZ 1. 248–249., KAT 996., TJ 2. 96.

Arisztophanész (Athen, i. e. 450 k.–i. e. 385 k.): görög költő, komédiaíró.
FORRÁS: VIL 1. 459–463.

Arkadi: balassagyarmati gyapjúkereskedő.

Asbóth Sándor (Keszthely, 1810. dec. 18.–Buenois Aires, 1868. jan. 21.): Asbóth János Gottfrid és Svajhar Lujza fia, a szabdságharc alezredese.
FORRÁS: Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848–49.* Bp., 1987. 94., NI P. 36.

Babnigg Máté (Bécs, 1787. szept. 19.–Pest, 1868): Madách Imre zongoratanára a pesti egyetemi évek alatt, karmester a Pesti Muzsika Egyesületnél.
FORRÁS: Szabolcsi Bence–Tóth Aladár: *Zenei lexikon I.* Bp., 1965. 113–114., Brockhaus–Riemann: *Zenei lexikon I.* Bp., 1983. 89.

Baintner Ferenc ([kat.] Hradek, 1805–Balassagyarmat, 1883. márc. 1.): Baintner Károly fia; Nógrád megye tisztiorvosa.
FORRÁS: SZ 1. 342–343., T (Balassagyarmat), Balassagyarmat katolikus halotti anyakönyve (MNL OL A 277.).

Bakó István (?–1880): Bakó István és Alitisz Amália fia, írnok Balassagyarmaton.
FORRÁS: NIK 1. 81. (43. rektó)

Balás Antal (sipeki; 1822–Nógrádsipek, 1901. febr. 25.): Balás István és bonyhádi Perczel Mária fia, Nógrád megyében másodaljegyző, később fontosabb tisztségeket töltött be, 1892-ben országgyűlési képviselőnek is megválasztották. A családtól eltérően a kívülállók (így a Madách család tagjai is) általában a *Balázs* névalakot használták. (Daróczy szerint 1823-ban született.)
FORRÁS: NI 1. 110–111., PM 12., BS Nógrád 558., GY, DH–GY.

Balassa Antal ([kat.] báró, gyarmati és kékkői; Kékkő, 1823. ápr. 26.–Coppet [Svájc] 1877. márc. 17.): báró Balassa Sándor és Kiss Anna fia, Madách Imre évfolyamtársa az egyetemen, a Mixtura c. kéziratos lapot szerkesztő „nyolcak" egyike, 1859-ben a Nógrád megyei gazdasági egyesület alapítója és vezetője. Hitelezői elől Svájcba menekült, és ott is halt meg.
FORRÁS: Kékkő katolikus keresztelési anyakönyve, GY.

Balassa János (Sárszentlőrinc, 1814. máj. 5.–Pest, 1868. dec. 9.): Pesten praktizáló orvos, sebész, az MTA tiszteletbeli tagja.
FORRÁS: SZ 1. 394–396.

Balázs Antal: lásd: Balás Antal

Balog József ([kat.] mankóbüki; Temesvár, 1801. nov. 20.–Führstenfeld, ?): Balogh József és Büchner Krisztina fia, Balogh Károly bátyja, cs. kir. főhadnagy.
FORRÁS: KB 1. 322. (Anyja neve tévesen Pittner.)

Balogh Károly ([kat.] mankóbüki; Gyulafehérvár, 1808. okt. 29.–Marosszlatina, 1849. aug. 15–16.): Balogh József és Büchner Krisztina fia, Madách Imre sógora (Madách Mária második férje); előbb a császári hadseregben szolgált, majd a magyar szabadságharc oldalán. A fegyverletétel után, útban hazafelé, családjával együtt rablógyilkosság áldozata lett. (A házassági anyakönyv szerint nagykárolyi származású volt; vélhetően Gyulafehérvár német neve – Karlstadt – okozta a félreértést. [Egyházi körökben a várost Károlyfehérvárnak nevezték.])
FORRÁS: KB 1. 322., Alsósztregova katolikus házassági anyakönyve, Balogh Károly: *Gyermekkorom emlékei*. Bp., 1996.

Balogh Károly, ifj. ([kat.] mankóbüki; Buda, 1848. júl. 11.–Bp., 1920. ápr. 9.): Balogh Károly és Madách Mária fia, Madách Imre unokaöccse, aki szülei halála után Alsósztregován élt. *Gyermekkorom emlékei* c. írása a legfontosabb forrás Madách életének utolsó éveivel kapcsolatban.
FORRÁS: Balogh Károly: *Gyermekkorom emlékei*. Bp., 1996., SZ, GY.

Balogh Károlyné: lásd: Madách Mária

Baloghy Emília (baloghi; tótprónai és blatniczai Prónay Ferencné; 1800 körül–1855. aug. 12.): Prónay Lajos és Sembery Johanna lánya, Madách Pál menyasszonyának, Prónay Emmának az anyja.
FORRÁS: NI 1. 152., NI 9. 494.

Baloghy Imre (baloghi; Kiskereskény, 1800. ápr. 30.–Eger, 1855. nov. 14.): Baloghy János és Géczy Anna fia, ipolybalogi birtokos, Hont megye alispánja, királyi táblai ülnök.
FORRÁS: NI 1. 151., NI P. 59., GY., TJ 2. 45., Verseg katolikus halotti anyakönyve (MNL OL A 5389; csak a temetés volt Versegen!).

Bamberger: ismeretlen személy.

Bárczay Anna ([ref.] bárczai; 1854. ápr. 9-től gr. rádai Ráday Gedeonné): 1833–Bp., 1898. okt. 20.): Bárczay József főispán, udvari tanácsos és nagylónyai és vásárosnaményi Lónyay Piroska lánya. Édesanyja az 1840-es farsangi bál háziasszonyának, Lónyay Jánosné Lónyay Florentinának a testvére volt.
FORRÁS: GJ 3. 150., 5. 175., *Magyar nemzetségi zsebkönyv II. rész: Nemes családok I. kötet*. Bp., 1905. 40–41.

Bardán: ismeretlen személy Alsósztregován.

Barkóczy Mihály (báró, szalai; 1821–Bp., 1895. júl. 9.): a szabadságharc alatt a Pénzügyminisztériumban volt fogalmazó, később törvényszéki elnök.
FORRÁS: GJ 3. 202., F. Kiss Erzsébet: *Az 1848–1849-es magyar minisztériumok*. Bp., 1987. 491., GY.

Baros(s) (bellusi): régi nemesi család, amely Madách Imre életében is $^{1}/_{16}$-od részben birtokolta Alsósztregovát, talán Baross György és Madách Mária házassága révén; dédunokájuknak, Baross Péternek (Baross László egyik fiának) és Vitéz Máriának több gyermekét is Alsósztregován keresztelték.
FORRÁS: Fényes Elek: *Magyarország geographiai szótára IV.* Pest, 1851. 162., Alsósztregova katolikus keresztelési anyakönyve, NI 1. 204.

Baross Dénes (bellusi; ?–1862. máj. 14. előtt): Baross László és Vulovics Mária fia, Baross Miksa testvére.
FORRÁS: NI 1. 204–205.

Baross László (bellusi): Baross József és Török Zsófia fia (Madách Mária unokája), alsósztregovai birtokos.
FORRÁS: NI 1. 204–205., *Magyar nemzetségi zsebkönyv II. rész: Nemes családok I. kötet*. Bp., 1905. 46.

Baross Miksa (bellusi; Rárós-Mulyad, ?–Fülekkelecsény, 1866. aug. 5.): Baross László (vagy János) és Vulovics Mária fia, Baross Dénes testvére, Nógrád megyei szolgabíró.
FORRÁS: NI 1. 204–205., *Magyar nemzetségi zsebkönyv II. rész: Nemes családok I. kötet*. Bp., 1905. 47., GY., Ipolygalsa katolikus házassági anyakönyve. (A zsebkönyv, valamint Nagy Iván Lászlót, a házassági anyakönyv Jánost nevezi apjának. Ugyanakkor a zsebkönyv nem tud Dénes nevű testvéréről.)

Básthy Barnabás (ó- és egyházasbásthi; Karancskeszi?–Nyíregyháza, 1899. máj. 22.): Básthy Dániel és Jakabfalvy Erzsébet fia.
FORRÁS: KB 1. 471., BH 1899. máj. 23.

Batthyány Lajos (gróf, németújvári; Pozsony, 1807. febr. 11.–Pest, 1849. okt. 6.): Batthyány József Sándor és Skerlecz Bora fia, miniszterelnök.
FORRÁS: SZ 1. 701–703., GJ 4. 360.

Bechtold Fülöp (báró; Peremarton, 1786–Linz, 1862. nov. 9.): Bechtold Fülöp Kristóf fia, cs. kir. altábornagy.
FORRÁS: NI 1. 730., Wurzbach XI. 366.

Bedekovich Lajos ([kat.] báró, komori; 1784 körül–Bécs, 1854. nov. 26.): udvari alkancellár, Kőrös vármegye főispánja, valóságos belső titkos tanácsos.
FORRÁS: NI 1. 269., SZN 1846. 62., GY.

Békésy: ismeretlen személy, ill. család.

Bende István ([ev.] Nagykürtös?, 1819 körül–Balassagyarmat, 1859. okt. 7.): balassagyarmati ügyvéd, aki Madách Imrét és Majthényi Annát képviselte birtoküggyekben (nagykürtösi származását valószínűsíti, hogy őt is, s ugyancsak Balassagyarmaton elhunyt feleségét is ott temették el).
FORRÁS: MID–I., II., A 2600.

Beniczky Erzsébet (beniczei és micsinyei; fajkürthi és kolthai Kürthy Antalné; 1827 körül–Bp., 1913. szept. 11.): közelebbről nem ismert személy, aki Lisznyai Kálmán haldoklásáról tudósította Madách Imrét.
FORRÁS: DH–GY (Kürthy család).

Beniczky Hermin ([ev.] beniczei és micsinyei; 1839-től farádi Veres Pálné; Lázipuszta [Nógrád megye] 1815. dec. 13. [keresztelés]–Váchartyán, 1895. szept. 28.): a magyar nőképzés kezdeményezője, az Országos Nőképző-egyesület elnöke, Madách Imre kései szerelme.
FORRÁS: Andor Csaba: *Madách Imre és Veres Pálné*. Vanyarc–Bp., 1998., Losonc evangélikus keresztelési anyakönyve, GY.

Beniczky Lajos (beniczei és micsinyei; Micsinye, 1813. máj.–Pest, 1868. júl. 16.): Beniczky Lajos és Puchner Ágnes fia, Zólyom vármegye alispánja, a

szabadságharc alezredese, Losonc felszabadítója. 1861-ben országgyűlési képviselő. Kétszer is halálra ítélték, de mindkét alkalommal megkegyelmeztek neki, és néhány év után szabadon engedték. Ismeretlen körülmények között meggyilkolták.
FORRÁS: SZ 1. 842–843.

Beniczky Mária (beniczei és micsinyei; özv. kesseleőkeői Majthényi Pálné; 1776 körül–Pest, 1866. febr. 24.): Majthényi Anna (és gyászjelentésének tanúsága szerint Beniczky Ödön) nagynénje, a mikebudai (Albertirsa melletti puszta) Majthényi-birtokkal kapcsolatban fordul elő a neve a Madách család osztályegyezségének kiegészítő állásfoglalásában. Ennek az lehetett az oka, hogy nem volt (élő) gyermeke. (Férje nem azonos a jelen névtárban szereplő Majthényi Pállal!)
FORRÁS: NI 7. 260., MID–II. 65., GY.

Beniczky Ödön (beniczei és micsinyei; 1821 körül–Cinkota, 1874. szept. 15.): Madách évfolyamtársa az egyetemen, a Mixtura c. kéziratos lapot szerkesztő „nyolcak" egyike.
FORRÁS: Vasárnapi Újság 1874. 38. sz.

Beöthy Ödön ([ref.] bessenyői; Nagyvárad, 1796. dec. 3.–Hamburg, 1854. dec. 7.) Beöthy László és Husztinger Janka fia, szabadelvű bihari politikus, a negyvenes évek elején alispán, az 1843–44-es országgyűlésen követ, 1848-ban a megye főispánja, *A magyar politikai szónoklat kézikönyvének* szerkesztője szerint a korszak (reformkor) legnagyobb szónoka. (Ponori Thewrewknél dec. 5-i születési dátum, ami valójában keresztelésének a napja.)
FORRÁS: SZ 1. 890–891., TJ 1. 41–42., Pálmány Béla: *A reformkori magyar országgyűlések történeti almanachja 1825–1848. I.* Argumentum Kiadó–Országgyűlés Hivatala, Bp., 2011. 824–827., Toldy István: *A magyar politikai szónoklat kézikönyve I.* Emich Gusztáv, Pest, 1866. 105–116.

Berchtold Richárd (gróf, ungarschützi, frattingai és pulliczi; Fülek, 1837. jan. 23. vagy Milánó 1837. nov. 18.–Bp., 1906. ápr. 2.): gróf Berchtold Antal és Miss Strachan Matild fia, nagyoroszi birtokos, később cs. kir. kamarás.
FORRÁS: NI 2. 7–8., GJ 1. 101.

Bérczy Károly ([kat.] gyarmati [nemesség: 1867. jún. 12-től]; Balassagyarmat, 1821. márc. 2.–Pest, 1867. dec. 11.): Bérczy János megyei tisztiorvos

és Molnár Julianna fia, költő, műfordító, az MTA és a Kisfaludy Társaság tagja. Emlékbeszédének tanúsága szerint Madách Imre már egyetemi évei alatt megmutatta neki a verseit, s később is kapcsolatban álltak; Madách műveinek kiadásában csak korai halála akadályozta meg.
FORRÁS: SZ 1. 907–909., Balassagyarmat katolikus keresztelési anyakönyve (MNL OL A 275.).

Berecz Károly ([ref.] Rimaszombat, 1821. okt. 12.–Miskolc, 1901. dec. 22.): költő, publicista, ügyvéd, az MTA tisztviselője. (A gyászjelentés kivételével mindenütt dec. 26-i halálozási dátum szerepel.)
FORRÁS: SZ 1. 916–918. GP 2. 1230., GY

Besze János (megyeri; Szendrő, 1811. júl. 2.–Arad, 1892. okt. 16.): Besze János fia, ügyvéd, politikus, hadvezér, 1848-ban, majd 1861-ben országgyűlési képviselő.
FORRÁS: SZ 1. 1007–1009., GP 3. 196., ÚMIL I. 220.

Bethlen Józsefné: lásd: Sissányi Erzsébet

Bibó Antónia ([ref.] szemerjai Szász Károlyné; 1837 körül–Bp., 1900. márc. 15.): Szász Károly püspök második felesége.
FORRÁS: GY.

Blaskovich Anna ([kat.] ebeczki; 1856. szept. 23-tól baráthi Huszár Istvánné; Gyapjú, 1836. ápr. 6.–Tereske, 1858. dec. 28.): Blaskovich Bertalan és Almásy Erzsébet lánya, Huszár István első felesége.
FORRÁS: NI 5. 202., NI P. 140., KB 2. 239., Andor Csaba (szerk.): *Majthényi Anna levelezése*. Bp., 2000. 290., GY., DH (Huszár család), Nézsa katolikus halotti anyakönyve (MNL OL A 5348).

Blassó György: alsósztregovai gazdálkodó.
FORRÁS: MID–II. 49.

Blum, Robert (Köln, 1804. nov. 10.–Bécs, 1848. nov. 9.): költő, színháztörténész, politikus. A bécsi forradalomban való részvétele miatt hadbíróság elé állították, és golyó általi halálra ítélték.
FORRÁS: *Der Große Brockhaus*. Leipzig, 1929. III. Band 35.

Bobok Éva: Bobok Mátyás József lánya.
FORRÁS: NI 2. 125–126.

Bódi Ferenc [kat.]: alsósztregovai plébános, 1837 és 1850 között fordul elő a neve az anyakönyvekben.
FORRÁS: Alsósztregova katolikus anyakönyvei.

Boronkay Rudolf (boronkai és nezettei; ?–1884): Boronkay János Bars megyei alispán fia, Madách Imre egyetemi évfolyamtársa, a Mixtura c. kéziratos lapot szerkesztő „nyolcak" egyike, 1844-ben helytartótanácsi fogalmazó. (Daróczy családfáján még egy Rudolf szerepel: Boronkay József somogyi követ és Somogyi Borbála fia. Mivel azonban három gyermekük egyike még 1800 előtt született, így nem valószínű sem az, hogy Rudolf nevű fiuk Madách évfolyamtársa lett volna, sem pedig – amit Daróczy feltételezett –, hogy ő lett volna 1844-ben helytartótanácsi fogalmazó. Daróczy két helyen is közli a halálozás évét, de forrásmegjelölés nélkül.)
FORRÁS: Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegye*. I. k. 447., NI 2. 188., 190., DH (Boronkay család).

Borsody Miklós (Vernár, 1817. dec. 24.–Lőcse, 1885. ápr. 12.): Madách Imre fiának, Aladárnak és unokaöccsének, ifj. Balogh Károlynak a nevelője volt Alsósztregován 1855 októbertől 1861 szeptember végéig, később a Lőcsei Katolikus Főgimnázium tanára.
FORRÁS: Balogh Károly: *Gyermekkorom emlékei*. Bp., 1996., SZ 1. 1266., Bartl Antal–Felsmann József (szerk.): *A magyarországi középtanodák névkönyve az 1868/9 tanévre*. Pest, 1869. 38., GY.

Bory István ([ref.] bori és borfői; Bori?, 1786 körül–Alsósztregova, 1864. febr. 21.): Madách Imre tiszttartója Alsósztregován 1829-től 1858-ig.
FORRÁS: Nógrád Megyei Levéltár. XIII. I. A Bory–Madách család iratai, Losonc református halotti anyakönyve.

Bory Istvánné: lásd: Kemény Krisztina

Bory Lajos ([ref.] bori és borfői; Diósjenő, 1820. dec. 12.–?): Bory István és Kemény Krisztina fia.
FORRÁS: Diósjenő református keresztelési anyakönyve (MNL OL A 645.).

Bory László ([ref.] bori és borfői; Diósjenő, 1818. máj. 31.–1861): Bory István és Kemény Krisztina fia, Madách Imrét az ügyvédi vizsgáira készítette fel Alsósztregován.

FORRÁS: Andor Csaba (szerk.): *Majthényi Anna levelezése*. Bp., 2000. 59–60., 155–156., 292., Diósjenő református keresztelési anyakönyve (MNL OL A 645.).

Bory Károly ([ref.] bori és borfői; Gácsfalva, 1824. ápr. 11.–?): Bory István és Kemény Krisztina fia.
FORRÁS: Losonc református keresztelési anyakönyve.

Bory Pál (bori és borfői; 1810 körül–Ipolyság, 1885. jan. 5.): Bory János László és báró Vécsey Franciska fia, nógrádi főszolgabíró, majd Hont megye országgyűlési követe, a szabadságharc után előbb Hont, majd Nógrád megyefőnöke. Ez utóbbi szerepvállalása ellenére kortársai kedvező véleménnyel voltak róla.
FORRÁS: SZ 1. 175., GP 3. 1045., *Bory Pál emlékszavai családjához*. Balassagyarmat, é. n., Gregorich Mária: *A bori és borfői Bory család és levéltára.* Szeged, 1935. 49. (1884. dec. halálozási adattal.)

Bory Pálné: lásd: Osztroluczky Ludovika

Börne, Ludwig (eredetileg: Löb Baruch; Frankfurt am Main, 1786. máj. 6.–Párizs, 1837. febr. 12.): német író, publicista.
FORRÁS: VL 1. 1047.

Bubla Károly ([ev.] 1808 körül–Alsópálfalva, 1864. ápr. 17.): Füleki csendbiztos (járási biztos).
FORRÁS: MID–I. 150., Lucfalva evangélikus halotti anyakönyve (MNL OL A 2652).

Bujanovics Vince (Prapudnik, 1778. ápr. 5.–?): királyi főtörvényszéki ügyvéd, Eperjes országgyűlési követe.
FORRÁS: TJ 2.

Bukva György ([ev.] 1774 körül–Alsósztregova, 1851. dec. 18.): alsósztregovai evangélikus lelkész (1811-től haláláig), Madách Imre keresztapja.
FORRÁS: Alsósztregova katolikus keresztelési és evangélikus halotti anyakönyve., Andor Csaba (szerk.): *Majthényi Anna levelezése*. Bp., 2000.

Bukva Lajos: Bukva György alsósztregovai evangélikus lelkész fia.
FORRÁS: MID–II. 414–416.

Bulwer-Lytton, Edward George (1866-tól lord; London, 1803. máj. 25.–Torquay, 1873. jan. 18.): angol költő, drámaíró, esztéta, gyarmatügyi miniszter. Műveinek német kiadása Madách könyvtárában is megvolt (*Bulwers Werke I–LXXII.* 1833–1840.)
FORRÁS: VL 1. 1183–1184.

Büky: Valószínűleg az eredetileg Szarvasgedén élő Büky Ferencről és családjáról van szó, aki Fráter Erzsébet mostohanagyapja volt. Fráter VI. Pál halála után özvegye, Szmrecsányi Anna 1810. augusztus 9-én Csécsén férjhez ment Büky Ferenchez, közös gyermekük, az 1811. július 12-én született Amália is Csécsén született.
FORRÁS: Gergely István (Csécse) információi alapján Kriston Péter (Csécse) szóbeli közlése (2014).

Büchner Krisztina (Balog Józsefné): Balog József és Balogh Károly édesanyja.
FORRÁS: Alsósztregova katolikus házassági anyakönyve (1847. jan. 14-i bejegyzés).

Byron, George Gordon (lord; London, 1788. jan. 22.–Missolonghi [Meszaloggion], 1824. ápr. 19.): angol költő.
FORRÁS: VL 1. 1217–1221.

Cobden, Richard (Dunford [Sussex] 1804. jún. 3.–London, 1865. ápr. 2.): angol államférfi.
FORRÁS: RN 4. 570–571.

Czetvicz Antalné: lásd: Simoncsich Antónia

Cziráky Antal (gróf, cziráki és dienesfalvi [dénesfalvi]; Sopron, 1772. szept. 8.–Pozsony, 1852. febr. 22.): gróf Cziráky László és gróf Zichy Julianna fia, cs. kir. kamarás, országbíró, az MTA alapító és igazgató tagja. 1839 áprilisában saját kérelmére felmentették országbírói és egyetem-elnöki hivataiából, és miniszterré nevezték ki.
FORRÁS: SZ 2. 526–529.

Czuczor Gergely (Andód, 1800. szept 17. vagy dec. 17.–Pest, 1866. szept. 9.): Czuczor János és nemes Szabó Anna fia, költő, író, az MTA rendes tagja, a Kisfaludy Társaság alapító tagja. (A különböző lexikonok teljesen

megoszlanak a születés hónapját illetően.)
FORRÁS: SZ 2. 547–553.

Csató Mária ([kat.] csatószeghi és szentsimoni, 1855. szept. 27-től felsőgyőri Nagy Ivánné; Pest, 1837. szept. 9.–Balassagyarmat, 1908. jan 21.): Csató Pál és Gelle Karolina lánya. (Horpácson temették el.)
FORRÁS: NI 3. 115., NIK 1. 105. (55. rektó), *Nagy Iván naplója (Visszaemlékezések).* Balassagyarmat, 1998. 183. (esküvő), GY.

Csemiczky Ede ([ev.] csemiczei és izsépfalvi; Nagysztrácin, 1814. máj. 31.–Nagysztrácin, 1901. aug. 31.): Csemiczky József és beniczei és micsinyei Beniczky Franciska fia, Madách Imre Nagysztrácinban élő barátja. (Lányának, Saroltának az esküvői tanúja volt. Csemiczky Ede felesége, Beniczky Karolina a nővére volt Veres Pálné Beniczky Herminnek.)
FORRÁS: Nógrádszentpéter evangélikus keresztelési anyakönyve, Nógrádszentpéter evangélikus házassági anyakönyve (1838. júl. 30-i bejegyzés), NI 3. 130., KB 3. 92., Bp.–Deák tér evangélikus házassági anyakönyve (1862. okt. 28.), GY.

Csengery Antal (Nagyvárad, 1822. jún. 2.–Bp., 1880. júl. 13.): Csengery Antal és Gerhard Terézia fia, az MTA másodalelnöke, 1845. júliustól a Pesti Hírlap szerkesztője.
FORRÁS: SZ 2. 253–263.

Cserny Mária: Madách Imre ifjúkori szerelme. A családi levelezés tanúsága szerint az 1830-as évek végén, 1840-es évek elején (1843-ig) Alsósztregován, föltehetően a Madách-kastélyban élt, bár nem ott született, nem ott ment férjhez, és nem is ott halt meg.
FORRÁS: Andor Csaba: *Ki volt Madách első szerelme?* ItK 1991. 2. sz. 188–196., Andor Csaba: *Madách korai szerelmei.* Bp., 2012, Andor Csaba: *Első szerelem. Madách és Fanni.* Bp., 2013.

Csernyus Emma ([kat.] keőkeszi; 1854. máj. 31-től sztregovai és kelecsényi Madách Károlyné; Lice, 1836. máj. 31.–Parád, 1927. ápr. 20.): Csernyus Emánuel és de la Motte Izabella lánya, Madách Imre sógornője; esküvője előtt Pusztaszalatnyán élt (Nógrádszentpéterhez tartozó település), majd Csesztvén.
FORRÁS: NI 3. 149., Andor Csaba (szerk.): *Majthényi Anna levelezése.* Bp., 2000. 350.

Dacsó Pál ([ev.] keszihóczi és dacsólámi; Keszihóc, 1822. máj. 5.–Szliács, 1890. júl. 19.): Dacsó Ádám és Nedeczky Julianna fia, szabadelvű politikus, 1849-ben Hont főjegyzője, később a Nógrádi gazdasági egylet tagja, országgyűlési képviselő.
FORRÁS: Nógrádi Lapok és Honti Híradó 1890. júl. 27. 3., aug. 3. 5., Alsófehérkút evangélikus keresztelési anyakönyve.

Danton, Georges (Arcis sur Aube, 1759. okt. 28.–Párizs, 1794. ápr. 5.): francia ügyvéd, politikus, igazságügyminiszter.
FORRÁS: PN 5. 29., RN 5. 296.

Darvas Ágnes ([ref.] nagyréthi; 1838. júl. 5-től iglói Szontagh Ferencné; Onga, 1818. ápr. 7.–Lapujtő, 1892. nov. 7.): Darvas Antal és bágyoni Carpe Erzsébet lánya, Szontagh Pál sógornője.
FORRÁS: NI 3. 246., 10. 822., DH (Darvas család), DH–GY, GY., Losonc református halotti anyakönyve.

Darvas Lajos ([ev.] nagyréthi; 1800. ápr. 14.–Gyöngyös, 1883. nov. 28.): Darvas János és Somogyi Borbála fia, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár-egyesület vezetője.
FORRÁS: NI 3. 244., NIK 1. 126. (65. verzó), DH (Darvas család), GY.

Deák Ferenc (kehidai; Söjtör, 1803. okt. 17.–Pest, 1876. jan. 28.): Deák Ferenc és szarvaskendi Sibrik Erzsébet fia, politikus, az MTA igazgató tagja.
FORRÁS: SZ 2. 672–682.

Desfours-Walderode Borbála (gróf; 1816-tól gróf Starhemberg Antal Gundaccarné; 1789. dec. 21.–1869. szept. 23.): Desfours-Walderode Ferenc Vencel és sárvári és felsővidéki gróf Széchenyi Anna Borbála lánya.
FORRÁS: NI 10. 362., GJ 3. 353.

Dessewffy Emil (gróf, cserneki és tarkeői; Eperjes, 1812. febr. 16.–Pozsony, 1866. jan. 10.): Dessewffy József és gróf nagymihályi és sztárai Sztáray Eleonóra fia, konzervatív politikus, az MTA elnöke. A Budapesti Híradó 1844. 83. számában támadta Madách Imrének a Pesti Hírlap 1844. 405. számában megjelent cikkét. Madách válasza, a *Nyilvános köszönet gr. Des. E.-nek* (KAT 457.) tudomásunk szerint nem jelent meg. Aláírása szerepel azon az oklevélen is, amelyet Madách Imre az MTA levelező tagjává

történt megválasztása alkalmából kapott. (Szinnyeinél téves születési dátum! Gyászjelentése szerint 54 éves korában hunyt el.)
FORRÁS: GJ 1. 299., SZ 2. 819–824., NI 3. 305., 306., GY.

Dessewffy Jób ([ev.] cserneki és tarkeői; Kriványi, 1797. júl. 5.–Gyöngyös, 1882. dec. 26.): Dessewffy Imre és báró Hellenbach Polixéna fia, Nógrád megyei tisztviselő, 1847-ben országgyűlési követ (Dessewffy Ottó testvére). A *Nógrádi képcsarnok* egyik alakja. (Daróczynál dec. 29-i halálozási dátum.)
FORRÁS: PM 16., NI 3. 302., 304., DH (Dessewffy család, VI. tábla).

Dessewffy Ottó ([ev.] cserneki és tarkeői; Vanyarc, 1813. aug. 12.–Vanyarc, 1895. febr. 1.): Dessewffy Imre és báró Hellenbach Polixéna fia, 1842-től 1846-ig Nógrád megye főjegyzője, 1865-ben országgyűlési képviselő, a kiegyezés után alispán (Dessewffy Jób testvére). A *Nógrádi képcsarnok* egyik alakja. (PM-ben aug. 31-i születési dátummal, a *Magyar nemzetségi zsebkönyv*ben és Daróczynál aúg. 12-i születési dátummal.)
FORRÁS: PM 17., NI 3. 302., 304., *Magyar nemzetségi zsebkönyv II. rész: Nemes családok I. kötet*. Bp., 1905. 163., DH (Dessewffy család, VI. tábla).

Dobák: régi magyar nemzetség, amelytől többek között a Madách család is származtatta magát.

Donizetti, Gaetano (Bergamon, 1797. nov. 25.–Bergamon, 1848. ápr. 8.): zeneszerző.
FORRÁS: PN 5. 29.

Draskóczy József ([ev.] draskóczi és dolinai; Draskóc, 1800 körül–Losonc, 1876. nov. 25.): Draskóczy Sámuel és Mikovinyi Erzsébet fia, Losoncon élő panyidaróci birtokos. (Madáchnál tévesen: Draskovics József.)
FORRÁS: NI 3. 386., BS Nógrád 101., Losonc evangélikus halotti anyakönyve.

Draskovics József: lásd: Draskóczy József

Draskovich Miklós (gróf, trakostyáni; ?–Pozsony, 1687. nov. 1.): Draskovich János és Thurzó Bora fia, országbíró. Az 1687-es országgyűlésen az egyetlen résztvevő volt, aki Magyarország függetlensége mellett (a királyválasztási jogról való lemondás ellen) szavazott. 1687. okt. 31-én a törvényt elfogadták. Madách úgy tudta, hogy megölték őt, Szinnyei és Nagy Iván szerint

(Horváth Mihály: *A magyarok története*. III. kötet 345. alapján) másnap gutaütés következtében hunyt el.
FORRÁS: SZ 2. 1079–1080., NI 3. 390., 393.

Droba János ([ev.] 1816 körül–Balassagyarmat, 1861. aug. 1.): balassagyarmati ügyvéd, a szabadságharc előtt és alatt a megye várnagya.
FORRÁS: MID–I. 49., 81., Balassagyarmat evangélikus halotti anyakönyve (MNL OL A 2600.).

Ebeczky Ferenc (ináncsi): több családtag is viselte ezt a nevet; Madách Imre közülük az 1846-ban Nógrád megye tiszti karában úti igazgatóként (úti biztosként) tevékenykedő ilyen nevű személyre utalhatott, azt azonban jelenleg még nem tudjuk, hogy ő hol helyezkedik el a családfán.
FORRÁS: NI P. 213., MID–I. 49.

Ebeczky Jozefin (ináncsi; okolicsnai Okolicsányi Miksáné; 1814 körül–Losonc, 1895. márc. 2.): Okolicsányi Miksa füleki szolgabíró felesége.
FORRÁS: DH–GY.

Egriné: lásd: Mikulay Johanna.

Emich Gusztáv (emőkei; Pest, 1814. nov. 1.–Pest, 1869. ápr. 3.): akadémiai nyomdász, *Az ember tragédiája* első kiadása az ő nyomdájában készült, második kiadásának pedig ő volt a kiadója is.
FORRÁS: KB 3. 430.

Eötvös Ignác (báró, vásárosnaményi; Sály, 1786. febr. 25.–Velence [Fejér megye], 1851. aug. 21.): báró Eötvös Ignác és báró Szepessy Mária fia, Eötvös József apja, alkancellár.
FORRÁS: SZ 2. 1344–1345.

Eötvös József (báró, vásárosnaményi; Buda, 1813. szept. 3.–Pest, 1871. febr. 2.): báró Eötvös Ignác és báró Lilien Anna fia, író, vallás- és közoktatásügyi miniszter, a Kisfaludy Társaság elnöke.
FORRÁS: SZ 2. 1345–1357.

Erdélyi János (Kiskapos [Ung megye], 1814. ápr. 1.–Sárospatak, 1868. jan. 23.): Erdélyi Mihály és Kovács Zsuzsa fia, ügyvéd, író, kritikus, az MTA rendes tagja.
FORRÁS: SZ 2. 1387–1395.

Erdősi: ismeretlen személy.

Fáni: lásd: Massa Fanni

Farbakiné: ismeretlen személy.

Farkas Károly ([ref.] alsótakácsi; 1806 körül–Balassagyarmat, 1868. febr. 28.): Nógrád megye főügyésze volt 1842-től.
FORRÁS: NI 4. 120., GY.

Fejér Lajosné: lásd: Huszár Julianna

Fekete László ([ev.] [nagy]váradi; 1817. jún. 27.–Szalmatercs, 1896. jún. 27.): Fekete László és Szoboszlay Judit fia, köz- és váltóügyvéd, Madách barátja, aki a Pest környéki birtok- és pénzügyekkel foglalkozott az 1850-es években.
FORRÁS: GY [a gyászjelentés szerint születésnapján hunyt el], Somogyi Gábor: *A váradi Fekete család 1618. évi címeres nemeslevele és genealógiája.* Turul 2002. 1–2. sz. 35.

Fekete Lászlóné: lásd: Ruttkay Amália

Feuerbach, Ludwig (Landshut, 1804. júl. 28.–Rechenberg, 1872. szept. 13.): német filozófus.
Forrás: VL 3. 140–141.

Forgách Antal ([kat.] gróf, ghymesi és gácsi; Pozsony, 1819. ápr. 16.–Gács, 1885. ápr. 2.): gróf Forgách János és Szent-Iványi Erzsébet fia, Madách Anna fiatalkori udvarlója volt.
FORRÁS: *Nemesi Évkönyv 1923.* 55., NI 4. 209.

Forgách Erzsébet ([kat.] gróf, ghymesi és gácsi; 1845. febr. 23-tól ghymesi és gácsi gróf Forgách Gyuláné; 1824. ápr. 19.–1898): gróf Forgách Pál és kisfaludi Lipthay Mária lánya. (Vay Sarolta szerint öngyilkos lett.)
FORRÁS: NI 4. 210., GJ 1. 428., Szécsény katolikus házassági anyakönyve (MNL OL A 394.), Vay Sándor: *Piros folt.* In: *Gróf Vay Sándor munkái IV. A királyné poétája és más elbeszélések.* Bp., é. n. 106. Bártfai Szabó László: *A Hunt-Pazman nemzetségbeli Forgách család története.* Esztergom, 1910. 644.

Forgách Jenő ([kat.] gróf, ghymesi és gácsi; Gács, 1822. jún. 26./29.–Gács, 1866. máj. 23.): gróf Forgách János és Szent-Iványi Erzsébet fia. (Nagy Ivánnál 1823-as, a sírfeliraton 1822-es születési évszám szerepel; az anyakönyv adja meg a helyes választ.)
FORRÁS: Gácsfalva katolikus keresztelési anyakönyve, NI 4. 209., T, DH (Forgách család).

Földváry Gábor, ifj. ([ev.] bernáthfalvi és földvári; 1819 körül–Pusztabaracs [Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegye, Örkény közelében], 1888. dec. 24.): Földváry Gábor és Csilléry Klára fia, Földváry János testvére, országgyűlési képviselő, alispán, császári-királyi kamarás.
FORRÁS: GY., *Gróf Lónyay Menyhért önéletrajzi töredéke.* Budapesti Szemle 1885. 42. k. CII. sz. 337– 356.

Földváry János ([ev.] bernáthfalvi és földvári; 1822 körül–Tass, 1881. szept. 13.): Földváry Gábor és Csilléry Klára fia, ifj. Földváry Gábor testvére.
FORRÁS: GY., *Gróf Lónyay Menyhért önéletrajzi töredéke.* Budapesti Szemle 1885. 42. k. CII. sz. 337– 356.

Földváry Lajos (földvári, 1857-től báró; Csomafalva, 1811. aug. 8.–Pettend [Kápolnásnyék], 1881. márc. 28.): Földváry Pál és Klianovits Katalin fia, Földváry Sándor testvére, a szabadságharc ezredese, eszéki várparancsnok.
FORRÁS: Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban.* Bp., 2000. (III. kiadás) 339–340., NI 4. 233.

Földváry Sándor (földvári; Gyergyószentmiklós, 1809. nov. 26.–Pest, 1868. jún. 29.): Földváry Pál és Klianovits Katalin fia, Földváry Lajos testvére, a szabadságharc ezredese.
FORRÁS: Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban.* Bp., 2000. (III. kiadás) 340–341., 150., GY.

Fráter Béla ([ref.] ippi és érkeserüi; Csécse, 1832. jún. 24.–?): Fráter József és sarudi Battik Luca fia, Fráter Erzsébet öccse.
FORRÁS: Szirák evangélikus keresztelési anyakönyve.

Fráter Dienes (ippi és érkeserüi): Fráter József és Nemiró Anna fia, távoli rokona Fráter Erzsébetnek; egyik testvére Tótiban lakott.
FORRÁS: NI 4. 265.

Fráter Erzsébet ([ref.] ippi és érkeserüi; 1845. júl. 20-tól sztregovai és kelecsényi Madách Imréné, Csécse, 1827. júl. 20.–Nagyvárad, 1875. nov. 17.): Fráter József és sarudi Battik Luca lánya, 1854. júl. 25-ig Madách Imre felesége.
FORRÁS: MID–I. 42–43. 254–255., Szirák evangélikus keresztelési anyakönyve, Andor Csaba (szerk.): *Fráter Erzsébet emlékezete I.* Csécse–Balassagyarmat–Bp., 1996.

Fráter József ([ref.] ippi és érkeserüi; Csécse, 1802. júl. 11.–Cséhtelek, 1866. ápr. 18.): Fráter Pál és Szmrecsányi Anna fia, Madách Imre apósa, Fráter Pál bátyja; 1825-ben kötött házasságot, amelyből két gyermeke, Erzsébet és Béla született. 1841-ben kiváltotta az addig elzálogosított bélmezei birtokát, s attól kezdve fiával és lányával Cséhteleken élt.
FORRÁS: NI 4. 258., 263–264., Andor Csaba (szerk.): *Fráter Erzsébet emlékezete I.* Csécse–Balassagyarmat–Bp., 1996. 163., Szirák evangélikus keresztelési anyakönyve (MNL OL A 2713), GY (MNL OL P 481).

Fráter Pál ([ref.] ippi és érkeserüi; Csécse, 1808. nov. 12.–Bp., 1877. dec. 26.): Fráter Pál és Szmrecsányi Anna fia, Fráter József öccse, Fráter Erzsébet nagybátyja, Nógrád megye követe, majd első alispánja.
FORRÁS: PM 22., Szirák evangélikus keresztelési anyakönyve (MNL OL A 2714), GY.

Fráter Pálné: lásd: Platthy Klára

Frenyó Nándor ([ev.] kövi; Nagysztrácin, 1814. okt. 19.–Nógrádszentpéter, 1884. júl. 3.): Frenyó András és Fábry Mária fia, nógrádszentpéteri evangélikus lelkész, 1861-ben Madách „kampányfőnöke".
FORRÁS: Evangélikus Országos Levéltár. A Bányai Evangélikus Egyházkerület ordinációs anyakönyve. 1843/LXIII. 338., T. [A sírfeliraton okt. 22-i születési dátum szerepel.]

Frideczky Lajos ([kat.] kaplathi és csenedei; Tereske, 1817. ápr. 23.–Losonc, 1902. dec. 3.): Frideczky József és Géczy Teréz fia, Nógrád megye főjegyzője, majd követe, később képviselője, 1871-ben alispánja. Madách közeli ismerőse, akinek Rákóczy János menekítésében segédkezett.
FORRÁS: Varga János: *Frideczky Lajos memoárja.* Salgótarján, 1988., PM 23., NI. 4. 272., Romhány katolikus keresztelési anyakönyve (MNL OL A 5363.; 1817. ápr. 24.).

Friedrich Ferenc ([kat.] Buda, 1816 körül–Bp., 1896. febr. 7.): Friedrich Frédéric Ferenc fia, 1848-ig a Nemzeti Vívó Intézet, 1848-ban a pesti egyetem vívómestere; vívni tanította Madách Imrét az egyetemi évek alatt.
FORRÁS: MÉL 1. 543., GY. (MÉL-ben tévesen 1895-ös halálozási év!)

Frommer: Pesten élő gyapjúkereskedő.

Gaál Ignác: Alsósztregován volt plébános 1850 és 1854 között, később áthelyezték Dereskre.
FORRÁS: Balogh Károly: *Gyermekkorom emlékei.* Bp., 1996.

Galgóczi Károly ([ev.] sajógalgóczi és ecsegi; Lápafő, 1823. jan. 27.–Bp., 1916. okt. 23.): Galgóczy Gábor és Szikszay Eszter fia, jogász, az MTA levelező tagja, gazdaságföldrajzi, statisztikai szakíró.
FORRÁS: SZ 3. 964–973., GP 10., 270–271.

Geduly Lajos ([ev.] Nyitraszerdahely, 1815. ápr. 17.–Pozsony, 1890. jan. 29.): Geduly János és Petényi Krisztina fia, evangélikus lelkész, később püspök, a főrendiház tagja.
FORRÁS: SZ 3. 1081–1083.

Geibel Ármin (Lipcse, 1814 körül–Lipcse, 1887. [okt. 19. előtt]): pesti könyvkiadó és -kereskedő; a Belvárosban, a Kristóf téren volt az üzlete, amelyet 1863-tól tanítványa, Grill Károly vett át.
FORRÁS: Vasárnapi Újság 1887/42. szám (okt. 19.) 678.; az átvétel időpontjára nézve lásd a lap 1862-es és 1863-as hirdetéseit!

Gellén József ([ref.] gellénfalvi; Losonc, 1809. aug. 20.–Bp., 1890. márc. 15.): id. Gellén József és Benkó Mária fia; esküdt, alszolgabíró, majd főszolgabíró a Losonci járásban, kúriai bíró, királyi tanácsos, a *Nógrádi képcsarnok*ban is szerepel. Apja, id. Gellén József Madách Anna keresztapja volt.
FORRÁS: PM 24, Losonc református keresztelési anyakönyve, Alsósztregova katolikus keresztelési anyakönyve (1818. ápr. 19-i bejegyzés), GY, Losonc református halotti anyakönyve.

Gellert, Christian Fürchtegott (Hainichen, 1715. júl. 4.–Lipcse, 1769. dec. 13.): német költő, az etika professzora. Madách könyvtárában megvolt: *Poetische Schriften I–III.* Wien, 1792 (Szücsi 24–26. sz.) és *Sämmtliche Schriften IX–X.* Leipzig, 1784 (Szücsi 27. sz.) c. műve.
FORRÁS: VL 3. 478.

Ghyczy Kálmán (ghyczi, assa- és ablanczkürthi; Komárom, 1808. febr. 12.–Bp., 1888. febr. 28.): Ghyczy Ferenc és Szent-Iványi Erzsébet fia, Komárom megye főjegyzője, majd országgyűlési követe, 1861-ben a képviselőház elnöke, pénzügyminiszter, majd ismét a képviselőház elnöke, végül a főrendiház tagja.
FORRÁS: SZ 3. 1201–1204., NI 4. 391., 402., GY.

Goethe, Johann Wolfgang von (Frankfurt am Main, 1749. aug. 28.–Weimar, 1832. márc. 22.): költő, író, politikus. Madách könyvtárában megvolt: *Goethes sämmtliche Werke in vierzig Bänden*. Tübingen, 1840 (Szücsi 330–369. sz.; a IX., XIV. és XVIII. kötetek kivételével).
FORRÁS: VL 4. 657–662.

Görgey Artúr ([ev.] görgői és toporczi; Toporc, 1818. jan. 30.–Bp., 1916. máj. 21.): Görgey György és Perczián Vilma fia, tábornok, fővezér. (A lexikonok teljesen megoszlanak a halálozás helyének – Bp., ill. Visegrád – tekintetében; négy gyászjelentése közül egy Tállyán, három Budapesten kelt, s egyik sem tartalmaz a halott esetleges szállításával kapcsolatos információt, ezért a budapesti halálozást kell valószínűbbnek tartanunk.)
FORRÁS: SZ 3. 1378–1387., GY, F. Kiss E. szerint Visegrádon halt meg.

Görög János: váci seborvos, aki Madách Imrét kezelte keszegi tartózkodása alatt.
FORRÁS: Dr. Bugát–Dr. Flór: *Magyarországi orvosrend névsora 1840re*. Pest, é. n. 70.

Grassalkovich Antal ([kat.] herceg, gyaraki; 1771. szept. 12.–Gödöllő, 1841. szept. 29.): herceg Grassalkovich Antal és herceg Esterházy Leopoldina fia, a hercegi család utolsó férfi tagja, cs. kir. kamarás, Csongrád megye főispánja. (Nagy Ivánnál szept. 21-i halálozási dátum.)
FORRÁS: NI 4. 448., GY.

Greguss Ágost ([ev.] Eperjes, 1825. ápr. 27.–Bp., 1882. dec. 13.): Greguss Mihály és Farkas Lívia fia, a Kisfaludy Társaság titkára (titoknoka), később másodelnöke, az MTA rendes, majd igazgatósági tagja.
FORRÁS: SZ 3. 1432–1443., GY.

Guyon, Richard (esquire; Bath [Anglia], 1813. márc. 31.–Harem Iszkeleszi [Törökország], 1856. okt. 11.): angol (eredetileg francia hugenotta) származású magyar földbirtokos, a szabadságharc (később a török haderő) tábornoka; főképp a schwechati és a branyiszkói győzelem fűződik a nevéhez.
FORRÁS: Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848–49*. Bp., 1987. 164–165.

Gyulai Pál ([ref.] nagyváradi; Kolozsvár, 1826. jan. 25.–Bp., 1909. nov. 9.): Gyulai Antal fia, költő, kritikus, a Kisfaludy Társaság elnöke, az MTA igazgatótanácsának tagja. Madách Imrét már 1843-ban ismerte, később a Magyar Írók Segélyegyletének titkáraként, ill. a *Részvét könyve* szerkesztőjeként került kapcsolatba vele. *Az ember tragédiájá*ról (Csengerynek írt levele tanúsága szerint) bírálatot készült írni, kifogásait azonban sohasem tette közzé. Szerkesztésében jelent meg 1879-ben vagy 1880-ban (a címoldalon és a kolofonban eltérő évszám!), majd 1894– (I. kötet) 95-ben (II–III. kötet) a *Madách Imre összes művei I–III.* (Bp., Ráth Mór kiadása).
FORRÁS: SZ 4. 147–160., GP 11. 948–961., Somogyi Sándor (szerk.): *Gyulai Pál levelezése 1843-tól 1867-ig*. Bp., 1961. 10., Gyulai Pál (kiad.): *Madách Imre össze művei I–III.* Bp., 1880. [1879.] I. kötet III–X.

Gyuracskay János (1788 körül–Pest, 1861. júl. 29.): királyi táblai hites ügyvéd. (A temetés helyszíne: Cabaj.)
FORRÁS: GY.

Gyurcsányi Gabriella ([kat.] moysfalvi; 1861. szept. 15-től baráthi Huszár Istvánné; Alsópetény, 1830. jan. 26.–Keszeg, 1862. júl. 3.): Gyurcsányi Gábor és Lipthay Apollónia lánya, Huszár István második felesége.
FORRÁS: NI P. 264., GY, Andor Csaba (szerk.): *Majthényi Anna levelezése*. Bp., 2000. 290., Nézsa katolikus keresztelési és halotti anyakönyve (MNL OL A 5346, A 5348).

Gyurcsányi Mária ([kat.] moysfalvi; 1833. jún. 10-től Almásy Károlyné, kb. 1845-től Thimáry Lászlóné, 1855. jún. 30-tól sztregovai és kelecsényi Madách Sándorné; Alsópetény, 1814. júl. 1.–Alsópetény, 1862. febr. 25.): Gyurcsányi József és Radics Janka lánya, Madách rokona (unokatestvérének a felesége), akit azonban már első házassága idején is ismert. (Nagy Iván, vélhetően a gyászjelentés alapján, márc. 2-át közli halálozási dátumként, ám a partecédulán ez a temetés napjaként szerepel, s a halálozás időpontja hiányzik.)
FORRÁS: NI P. 264., Andor Csaba: *Majthényi Anna levelezése*. Bp., 2000., Nézsa katolikus keresztelési, házassági és halotti anyakönyve (MNL OL A 5346., 5347., 5348.), GY, GY (Thimáry László).

Gyürky Erzsébet (losonczi; sédeni és remetei Ambrózy Lajosné; 1799–Nagykürtös, 1843. aug. 18.): Gyürky István és Darvas Kata lánya; Madách levelében „Ambrózyné", akinek bútorokat küldenek Pestről. Ez azt jelenti, hogy Ambrózyné Alsósztregovához közel élhetett, így a Nagykürtösön élő Ambrózy Lajosné losonczi Gyürky Erzsébetről lehet szó (férje 1830-ban meghalt).
FORRÁS: GJ 1. 40., NI 4. 503.

Gyürky Felicián ([kat.] 1784 körül–Nézsa, 1854. ápr. 4.): a Szent-Iványi család tiszttartója volt Nézsán.
FORRÁS: Nézsa katolikus halotti anyakönyve (MNL OL A 5348).

Gyürky Franciska ([ref.] losonczi; felsőkubini, kb. 1821-től nagyolaszi és deményfalvi Kubínyi Ferencné; 1805 körül–Pest, 1858. dec. 24.): Gyürky Pál és Bay Franciska lánya; férje Nógrád megye egyik legaktívabb politikusa, tudományos kutatója és gyűjteménygyarapítója; házuk a társasági élet fontos színtere volt Losoncon. (Temetése Kishartyánban volt.)
FORRÁS: NI 4., 503., 6. 480., Kubínyi Miklós: *A felső-kubíni Kubínyi család leszármazása*. Bp., 1906. 388., GY.

Gyürky Pál ([ref.] losonczi; Kisterenye, 1783. ápr. 15.–Pest, 1859. okt. 16.): Gyürky István és Darvas Kata fia, előbb Nógrádban főszolgabíró, másodalispán, aztán cs. kir. kamarás, valóságos belső titkos tanácsos, majd krassói főispán.
FORRÁS: SZ 4. 196., GY.

Gyürky Pálné: lásd: Vay Erzsébet

Habaiék: ismeretlen pesti család, akik 1853-ban valószínűleg az Újtér 12.-ben laktak, ugyanott, ahol Madách Imre.

Halász Ida ([ref.] dabasi; Lisznyai Kálmánné; Gyón, 1831. márc. 25.–Bp., 1882. jan. 26.): Halász Miklós és Bán Kata lánya. (Temetés: Gyón; gyászjelentése szerint 48 éves volt halálakor.)
FORRÁS: GY, DH (Halász család), Gyón református keresztelési anyakönyve (MNL OL A 673).

Hamza Ágoston: a Madách család Pesthez közeli birtokügyeit intéző fiskális. Saját házában lakott Pesten, a Frühlingsgassén (810-es számú ház).

FORRÁS: Andor Csaba (szerk.): *Majthényi Anna levelezése*. Bp., 2000., A. Blaskovits (bearbeitet und herausgegeben): *Pesther und Ofner Wegweiser. Gemeinnütziger Kalender für alle Stände Ungarns, auf das Gemein-Jahr 1838.* 92.

Havas Imréné: lásd: Szalay Zsófia

Haynald Lajos ([kat.] Szécsény, 1816. okt. 3.–Kalocsa, 1891. júl. 4): Haynald István és Jüttner Franciska fia, 1846-ban Kopácsy József prímás titkára Esztergomban, később bíboros, kalocsai érsek, az MTA igazgatósági és tiszteleti tagja, az I. Vatikáni Zsinat ellenzéki teológusa.
FORRÁS: SZ 4. 548–553., GY, A 393.

Heine, Heinrich (Düsseldorf, 1797. dec. 13.–Párizs, 1856. febr. 17.): német költő, publicista.
FORRÁS: VL 4. 339–343.

Helmeczy Mihály ([kat.] eredeti neve Bierbrauer Mihály, majd Serfőző, végül Helmeczy; Királyhelmec, 1788. szept. 27.–Pest, 1852. dec. 1.): ügyvéd, költő, irodalmár, a Kisfaludy Társaság alapító tagja, az MTA pénztárnoka, az eredetileg Kisfaludy Károly által kedeményezett Jelenkor c. lap kiadója, amelynek melléklapja a Társalkodó volt.
FORRÁS: SZ 4. 679–682., GY.

Henrici Ágoston ([ev.] hrisovényi; Necpál, 1825. okt. 20.–Poltár, 1909. febr. 4.): Henricy Mihály assakürti lelkész fia, 1852-től 1908-ig alsósztregovai lelkész.
FORRÁS: Evangélikus Országos Levéltár. A Bányai Evangélikus Egyházkerület ordinációs anyakönyve 400., Poltár evangélikus halotti anyakönyve, T (Poltár).

Herwegh, Georg (Stuttgart, 1817. máj. 31.–Lichtenthal, 1875. ápr. 7.): német költő, újságíró. 1841-ben megjelent *Gedichte eines Lebenden* c. verses kötete magyarul is megjelent 1848-ban.
Forrás: VL 4. 422–423.

Hiador: lásd: Jámbor Pál

Hinkó János (ev.): ügyvéd, 1848-ban Losonc polgármestere, majd Beniczky Lajos oldalán harcolt. Madách Imre haditörvényszéki perének idején Madách Imre mellett ő volt a gerillaszervezkedésben való részvétellel gyanú-

sított másik Nógrád megyei személy, akinek Pozsonyból a Pesti Haditörvényszékre való átszállítását elrendelték, s így neve több hivatalos iratban is együtt szerepel Madách Imre nevével. Később a Nógrád megyei gazdasági egyletben ugyanabban a szakosztályban tevékenykedett, mint Madách Imre. Losonc evangélikus anyakönyveiben 1846-ban és 1848-ban házassági tanúként és keresztapaként szerepel.
FORRÁS: MID–I. 202., Losonc envagélikus keresztelési és házassági anyakönyve.

Hirsch: Adolph Wincenz is és Franz Xaver is pesti fűrészáru-kereskedő (Schnittwaaren-Händler) volt; Madách bútorokat vásárolt nála.
FORRÁS: A. Blaskovits (bearbeitet und herausgegeben): *Pesther und Ofner Wegweiser. Gemeinnütziger Kalender für alle Stände Ungarns, auf das Gemein-Jahr 1838.* 107.

Hlavathy: a pesti Újépületben raboskodó Madách Imre levelein szerepel a szignója, aláírása pedig a hadbírósági ítélet hátoldalán található személyleírás (útlevél) alatt.

Hodža, Michal Miloslav (Raksa [Kisraksa], 1811. szept. 22.–Teschen [Tschechisch-Teschen, Těšín], 1870. márc. 26.): liptószentmiklósi evangélikus lelkész, költő, nyelvész, a szlovák nemzeti önállóság szabadságharcosa.
FORRÁS: RB 2. 106–108., VL 4. 526.

Hofbauer Ferenc (teszári): id. Madách Imre nővérének, Madách Ludovikának a férje.
FORRÁS: MID–II. 211., DH (Madách család), NIK 4. 218. (112. verzó).

Holman János ([kat.] 1797 körül–?): kislibercsei molnár.
FORRÁS: MID–II. 360.

Horatius (Horatius Flaccus; Quintus [ma Venosa], i. e. 65. dec. 8.–Róma, i. e. 8. nov. 27.): költő.
FORRÁS: VL 4. 598–601.

Horváth Cyrill ([kat.] Kecskemét, 1804. okt. 17.–Bp., 1884. nov. 5.): Horváth József és Végh Erzsébet fia, költő, drámaíró, kegyesrendi pap, egyetemi tanár. Madách a Regélőben és a *Budapesti árvízkönyv*ben találkozhatott a műveivel.
FORRÁS: SZ 4. 1152–1157., GY.

Horváth Elek ([kat.] bibithi és legéndi; 1805 körül–Balassagyarmat, 1863. aug. 19.): Horváth Gábor és Szubszky Mária fia, főszolgabíró, majd Nógrád megye első alispánja a szabadságharc idején; 1849 februárjában a császáriak elfogták és elmozdították hivatalából. Később a Nógrád megyei gazdasági egyletben is tevékenykedett.
FORRÁS: NI 5. 143., GY.

Horváth István, Voxith (zalukai; ?–1871. aug. 24. előtt): Voxith Horváth Antalnak (Madách Imre ötödunokafivérének) és Haan ?-nek a fia, alszolgabíró, majd járásbíró, a *Nógrádi képcsarnok* egyik alakja.
FORRÁS: NI 5. 165–166., PM 16., GY (Horváth Istvánné [ócsai Nagy Apollónia] gyászjelentése).

Horváth Valér ([ev.] nógrádi; Petőpuszta [Nógrád vármegye], 1821–Füzesgyarmat [Hont vármegye; Hontfüzesgyarmat], 1898. máj. 19.): Horváth Dénes fia, jogász, közjegyző, a szabadságharc századosa.
FORRÁS: Bona Gábor: *Kossuth Lajos kapitányai*. Bp., 1988. 271., GY.

Horváthy Johanna ([kat.] disznósi és horváthi, kesseleőkeői Majthényi Lászlóné; 1755 körül–Balassagyarmat, 1844. jan. 28.): Majthényi Anna másodunokatestvérének, báró Majthényi Antalnak az anyja. A családi levelezésben több helyen (így pl. id. Madách Imre és Madách Mária Majthényi Annához írt leveleiben) utalnak rá, többnyire mint kellemetlen, fontoskodó rokonra, akivel minden családtag igyekszik kerülni a gyakori találkozást.
FORRÁS: GY, A 276.

Höppner Vencel ([kat.] 1803 körül–Balassagyarmat, 1883. márc. 3.): seborvos, kerületi orvos Balassagyarmaton.
FORRÁS: MID–II. 37., 301., 305., GY.

Hugo, Victor (Besançon, 1802. febr. 26.–Párizs, 1885. máj. 22.): francia költő, író. Madách könyvtárában a következő művei voltak meg: *Cromwell I–II.*, Bruxelles, 1836 (Szücsi 445–446. sz.); *Ruy Blas*, Leipzig, 1838 (Szücsi 465. sz.), *A századok legendájából* (fordította Szász Károly), Pest, 1862 (Szücsi X. sz.). Madách jegyzetei között három helyen szerepel a neve (KAT 809., 855., 981.); a 855. tételben szereplő idézet *Az ember tragédiája* Beniczky Herminnek (Veres Pálnénak) ajándékozott példánya ajánlásával azonos (KAT 751).
FORRÁS: VL 4. 657–662.

Hunyadi Mátyás ([kat.] hunyadi; Kolozsvár, 1443. febr. 27.–Bécs, 1490. ápr. 6.): Hunyadi János és horogszeghi Szilágyi Erzsébet fia, magyar király.
FORRÁS: NI 5. 188., 191.

Hurban, Jozef Miloslav (Beckó, 1817. márc. 17.–Luboka, 1888. febr. 21.): evangélikus lelkész, költő, író, a szlovák nemzeti önállóság szabadságharcosa.
FORRÁS: RB 2. 157–165., VL 4. 675.

Huszár Albertina ([kat.] baráthi; Alsósztregova, 1837. nov. 11.–1838. febr. 2.): Huszár József és Madách Mária gyermeke. A levelekben Berta.
FORRÁS: Alsósztregova katolikus keresztelési anyakönyve.

Huszár Anna ([kat.] baráthi; 1858. jún. 1-jétől szentimrei Károlyi Miksáné; Keszeg, 1839. márc. 30.–Pinc, 1884. nov. 30.): Huszár József és Madách Mária lánya, Madách Imre unokahúga. Miután szülei és édesanyja második férje is meghalt, 1849-től nevelőnőjével, Ité Annával Alsósztregován élt. 1851 és 1855 között nagyanyja, Majthényi Anna pesti leánynevelőintézetekben taníttatta, majd 1855 nyarától házasságkötéséig ismét Alsósztregován, a Madách-kastélyban élt, házasságkötésétől haláláig pedig Pincen.
FORRÁS: Andor Csaba (szerk.): *Majthényi Anna levelezése*. Bp., 2000., Alsósztregova katolikus házassági anyakönyve, Nézsa katolikus keresztelési anyakönyve (MNL OL A 5346), GY.

Huszár Gabriella ([kat.] baráthi; 1885. ápr. 8-tól szentmiklósi és óvári Pongrácz Vilmosné; Keszeg, 1862. júl. 3.–Bp., 1946. nov. 20.): Huszár István és moysfalvi Gyurcsányi Gabriella lánya.
FORRÁS: KB 5. 149., GJ 3. 123., Nézsa katolikus keresztelési anyakönyve (MNL OL A 5346).

Huszár István ([kat.] baráthi; Tereske, 1826. szept. 2.–Bp., 1889. nov. 18.): Huszár Károly és Tersztyánszky Mária fia, 1865-ben országgyűlési képviselő (a kézikönyvekben a halálozás helye mindenütt Tereske; a gyászjelentés alapján azonban egyértelmű, hogy csak a nov. 23-i temetés volt Tereskén, a halálozás és a test beszentelésének helyszíne azonban Budapest volt, ugyanúgy, mint néhány hónappal korábban apja esetében).
FORRÁS: Romhány katolikus keresztelési anyakönyve (MNL OL A 5363.; 1826. szept. 5.), *Nemesi Évkönyv 1935.* 64., GY.

Huszár Istvánné: lásd Blaskovich Anna, Gyurcsányi Gabriella

Huszár József, id. ([kat.] baráthi; Baráti, 1774. ápr. 1.–Pest, 1855. szept. 18.): Huszár József és Majláth Mária fia, Madách Mária apósa; a levelekben „öreg úr".
FORRÁS: NI 5. 202., *Nemesi Évkönyv 1935.* 63., GY, Nézsa katolikus halotti anyakönyve (MNL OL A 5348).

Huszár József ([kat.] baráthi; Tereske, 1804–Keszeg, 1841. júl. 6.): id. Huszár József és tarcsai Somogyi Mária fia, Nógrád megye alispánja, Madách Mária első férje. A levelekben „Pepi".
FORRÁS: NI 5. 202., *Nemesi Évkönyv 1935.* 66., Nézsa katolikus halotti anyakönyve (MNL OL A 5348), GY.

Huszár József, ifj. ([kat.] baráthi; Alsósztregova, 1834. okt. 3.–Marosszlatina, 1849. aug. 15–16.): Huszár József és Madách Mária fia, aki anyjával és annak második férjével együtt rablógyilkosságnak esett áldozatul. A levelekben „kis Pepi".
FORRÁS: A születési időpontot anyja, Madách Mária jegyezte fel (Alsósztregova katolikus keresztelési anyakönyvében csak az okt. 5-i keresztelési dátum szerepel).

Huszár Józsefné: lásd: Madách Mária

Huszár Julianna ([kat.] baráthi; 1836. jún. 14-től szajoli Fejér Lajosné; 1814. szept. 5.–Szajol, 1875. szept. 5.): id. Huszár József és tarcsai Somogyi Mária lánya, Huszár József és Huszár Károly testvére.
FORRÁS: NI 5. 202., *Nemesi Évkönyv 1935.* 67., Nézsa katolikus házassági anyakönyve (MNL OL A 5347), GY.

Huszár Károly ([kat.] baráthi; Vízkelet, 1803. jan. 22.–Bp., 1889. febr. 3.): id. Huszár József és tarcsai Somogyi Mária fia, Huszár József bátyja, 1843–44-ben országgyűlési követ, akit Madách is meglátogatott Pozsonyban. Tereskén élt. (Daróczynál és nyomában minden forrásban születési helyként Hidaskürt szerepel, Daróczy adatközlőjénél – az érintett leszármazottjánál – azonban Vízkelet áll.)
FORRÁS: PM 16., *Nemesi Évkönyv 1935.* 63., GY, DH (Huszár család), TJ 1. 3.

Huszár Károlyné: lásd: Tersztyánszky Mária

Huszár Sándor ([kat.] baráthi; Pest, 1820. szept. 16.–Bp., 1883. júl. 2.): Huszár Boldizsár és Sámson Kata fia (Huszár József és Károly unokatestvére), Madách Imre sógora, Madách Anna férje.
FORRÁS: *Nemesi Évkönyv 1935*. 67.

Huszár Sándorné: lásd: Madách Anna

Hülff Erzsébet (Keőfejeő Józsefné, majd Kováchióczy Lászlóné; ?–1843 után): Madách Jánosné Keőfejeő Karolina anyja.
FORRÁS: GY (Kováchióczy Lászlóé).

Inkey, Edmund (Inkey Ede) ([kat.] pallini; 1856. jún. 17-től osztrák báró; 1803. júl. 21.–Kőszeg, 1877. jan. 20.): Inkey János és br. Majthényi Erzsébet fia, császári katonatiszt, majd tábornok, császári aranykulcsos.
FORRÁS: NI 5. 245–246., GJ 1. 591., BL 10. 208–209. (Eduárd), GY (Inkey Ede).

Ipolyi Arnold ([kat.] eredeti neve: Stummer Arnold; Ipolykeszi, 1823. okt. 20.–Nagyvárad, 1886. dec. 2.): Stummer Ferenc és liptószmrecsányi Szmrecsányi Arzenia fia, történész, az MTA igazgató tagja, nagyváradi megyés püspök, valóságos belső titkos tanácsos.
FORRÁS: SZ 5. 145–157., GY.

Irinyi János (irinyi; Zsáka, 1787. jan. 6.–Nagyléta, 1856. ápr. 15.): bihari mezőgazdasági szakíró; Madách által is ismert lapokban, többek között a Társalkodóban és a Gazdasági Lapokban jelentek meg írásai.
FORRÁS: NI 5. 250., SZ 5. 168–169.

István: Madách Imre egyetemi évei alatt a Madách fivérek szolgája Pesten; korábban Martonvásáron, a korompai Brunszvik családnál szolgált, s Huszár József közvetítésével fogadta fel őt Majthényi Anna. Valószínűleg Juhász István.
FORRÁS: Andor Csaba (szerk.): *Majthényi Anna levelezése*. Bp., 2000. 80–81.

Ité Anna (1808 körül–Bp., 1884. febr. 20.): Huszár Anna nevelőnője volt Keszegen, majd Anna szüleinek halála után Alsósztregován volt házvezetőnő és Majthényi Anna társalkodónője. (A család Ninának nevezte.) A halotti anyakönyv szerint Tápiószentgyörgyről származott, más forrás szerint Lembergből.
FORRÁS: Bp.–Terézváros katolikus halotti anyakönyve (MNL OL A 135), GY.

Ivánka Etelka ([ev.] draskóczi és jordánföldi; 1846-tól szilasi és pilisi Szilassy Istvánné; Kiszellő, 1826. szept. 28.–Dános, 1885. aug. 5.): Ivánka Imre 1. kiszellői birtokos és tótprónai és blatniczai Prónay Amália lánya. Híres szépség, az 1840-es évek elején Ottlik Ákos udvarolt neki (nevüket egy kortesnóta örökítette meg), ő azonban állítólag Szontagh Pálba volt szerelmes.
FORRÁS: NI 5. 267., GY, DH (Ivánka család), Kiszellő evangélikus keresztelési anyakönyve.

Ivánka Imre 1. ([ev.] draskóczi és jordánföldi; Kiszellő, 1791. szept. 16.–Kiszellő, 1880. aug. 14.): Ivánka Imre és Gedey Zsuzsa fia, Kiszellőn élő birtokos, Ivánka Etelka apja, Ivánka Imre 2. nagybátyja.
FORRÁS: NI 5. 267., GY, DH (Ivánka család), Kiszellő evangélikus halotti anyakönyve.

Ivánka Imre 2. ([ev.] draskóczi és jordánföldi; Felsőszemeréd, 1818. dec. 9.–[Mária-]Besnyő, 1896. júl. 28.): Ivánka László és Péchy Petronella fia, a szabadságharc ezredese, katonai és gazdasági szakértő, valóságos belső titkos tanácsos, a főrendiház tagja, Ivánka Zsigmond öccse, Ivánka Imre 1. unokaöccse. (Szinnyeinél ellentmondó születési dátum! Lásd: Ivánka Zsigmond!)
FORRÁS: NI 5. 267., SZ 5. 213–217.

Ivánka Ödönné: lásd: Szontagh Blanka

Ivánka Zsigmond (draskóczi és jordánföldi; Felsőszemeréd, 1817. jún. 8.–Felsőszemeréd, 1902. dec. 26.): Ivánka László és Péchy Petronella fia, Ivánka Imre 2. bátyja, felsőszemerédi birtokos. (Szinnyeinél 1818. jún. 8-i, Ivánka Imre 2-nek ellentmondó születési dátum!)
FORRÁS: NI 5. 267., SZ 5. 220–221., GJ 1. 256.

J. Pista: lásd: Jankovich István

Jámbor László ([ref.] 1817 körül–Bp., 1886. márc. 9.): Madách Imre ügyvédje.
FORRÁS: GY.

Jámbor Pál ([kat.] Paks, 1821. jan. 16.–Szabadka, 1897. ápr. 14.): Jámbor János fia, Hiador álnéven publikáló költő, pap, főgimnáziumi igazgató. 1861-

ben országgyűlési képviselő volt, valószínűleg ekkor ismerkedett meg vele Madách Imre is. Közösen keresték fel Arany Jánost, amikor Madách átadta *Az ember tragédiája* kéziratát.
FORRÁS: SZ 5. 326–331., –U: *Madách Imre*. Koszorú 1864. okt. 16., GY.

Jancsi: lásd: Magyar János

Jancsó Sándor (széplaki; 1840 körül–Pécs?, 1885-nél nem később): Jancsó N. Krassó megyei főszolgabíró fia, költő, szép- és gyorsíró, Madách Aladár és Balogh Károly nevelője. A Szinnyeinél szereplő egyik ilyen – éspedig a széplaki előnevű – személlyel való azonosságára abból következtethetünk, hogy Majthényi Anna állítása szerint 1866-ban gyorsírást tanított a pesti egyetemen. (Bona szerint 1891-ben halt meg, ami ellentmond annak a ténynek, hogy 1885-ben jelentek meg *hátrahagyott* írásai; Balogh Károly szerint 1861-ben 21 éves volt.)
FORRÁS: SZ 5. 349., Andor Csaba (szerk.): *Majthényi Anna levelezése*. Bp., 2000. 319., OSZK Kézirattára. Levelestár: Balogh Károly levele Károlyiné Huszár Annához. 1961. nov. 12.

Jankovich György ([kat.] jeszeniczei; 1821 körül–Galábocs, 1890. márc. 26.): Jankovich Vince és Molnár Zsófia fia, jász-kun főkapitány, helytartótanácsi alelnök.
FORRÁS: SZ 5. 377., NI 5. 307., GY.

Jankovich István ([kat.] jeszeniczei; ?–Losonc, 1868. dec. 27.): Jankovich Antal és báró vécsei és hajnácskeői Vécsey Eleonóra fia.
FORRÁS: NI 5. 306, GY.

Jankovich László (jeszeniczei; Varsány, 1795–1854. dec.): Jankovich János és Tersztyánszky Franciska fia, nógrádi főszolgabíró, majd 1848-ban és 1849-ben alispán, törvényszéki ülnök.
FORRÁS: SZ 5. 307–308., Praznovszky Mihály: *Nógrádi Mikszáth-lexikon*. Salgótarján, 1991. 19.

Jánossy Anna ([kat.] szécsénykovácsi; rudnai és divékujfalussi Rudnay Jusztinné; 1824 körül–Szelőce, 1872. jan. 23.): Jánossy Gábor és zamaróczi Zamaróczy Zsófia lánya.
FORRÁS: *Magyar nemzetségi zsebkönyv II. rész: Nemes családok I. kötet*. Bp., 1905. 542., GY.

Jarabák Veron: Szontagh Pál házvezetőnője (élettársa?) volt az 1850-es évektől Szontagh Pál haláláig, majd örököseinek egyike.
FORRÁS: T. Pataki László: *Útonjáró*. Salgótarján, a Nógrád Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága, é. n. 76–77.

Jaulusz Jakab: ismeretlen személy, akivel Majthényi Anna perben állt.
FORRÁS: MID–II. 481–482.

Jellačić, Josip (báró, 1854. ápr. 20-tól [osztrák birodalmi] gróf, buzini; Pétervárad, 1801. okt. 16.–Zágráb, 1859. máj. 19–20.): báró Jellačić Ferenc fia, horvát bán. (Gyászjelentése szerint 19-éről 20-ára virradó éjszaka éjfélkor halt meg.)
FORRÁS: NI 5. 330–331., BL 10. 140–152., GY.

Jókai Mór (ásvai; Komárom, 1825. febr. 18.–Bp., 1904. máj. 5.): Jókay József és Pulay Mária fia, író, országgyűlési képviselő, az MTA igazgató tanácsának tagja, a Petőfi Társaság elnöke.
FORRÁS: SZ 5. 538–608.

Kákay Aranyos: lásd: Kecskeméthy Aurél

Kállay Gusztáv (nagykállói; Tiszaeszlár, 1821. márc. 11.–Merán, 1876. márc. 11.): Kállay Ágoston és Kornis Jozefin fia, Madách Imre évfolyamtársa a pesti egyetemen.
FORRÁS: Kónyi Manó (szerk.): *Gróf Lónyay Menyhért önéletrajzi töredéke*. Budapesti Szemle 1885. 42. k. CII. sz. 337–356., *Magyar nemzetségi zsebkönyv II. rész: Nemes családok I. kötet*. Bp., 1905. 312., Vasárnapi Újság 1886. 13. sz. (márc. 26.) 205., NI 6. 33., DH–GY, GY.

Kandel: közelebbről nem ismert bérlő a (Pesthez közeli, talán pilisvörösvári vagy solymári) Madách-birtokon. (Valószínűleg azonos Candel Cainnal.)

Kapy Ede ([kat.] kapivári, Töltszék, 1817–Grodzinpuszta, 1886. aug. 6.): Kapy István Sáros vármegyei másodalispán és Bánó Amália fia, Sáros megyei aljegyző, majd főszolgabíró, konzervatív politikus. 1856. márc. 31-től 1860 végéig Nógrád megyefőnöke.
FORRÁS: Pálmány Béla: *A reformkori magyar országgyűlések történelmi almanachja*. Bp., Argumentum Kiadó–Országgyűlés Hivatala, 2011. II. k. 1825.

Károlyi Ferenc ([kat.] szentimrei; 1767 körül–Pinc, 1829. aug. 8.): birtokos a Nógrád megyei Pincen, János és Miksa apja.
FORRÁS: NI P. 305., Bolyk katolikus halotti anyakönyve.

Károlyi Ferencné: lásd Szentmiklóssy Klára

Károlyi György ([kat.] gróf, nagykárolyi; Bécs, 1802. márc. 28.–Bp., 1877. nov. 9.): Károlyi József és gróf Waldstein-Wartenberg Erzsébet fia, Békés, majd Szatmár megye főispánja, főudvarmester.
FORRÁS: SZ 5. 1086–1089.

Károlyi János ([kat.] szentimrei; Pinc, 1811. márc. 15.–Gesztete, 1892. júl. 31.): Károlyi Ferenc és Szentmiklóssy Klára fia, Károlyi Miksa bátyja, Nógrád megyei konzervatív politikus, 1846-ban első alispán, 1847-ben országgyűlési követ, 1848-ban azonban lemondott.
FORRÁS: Bolyk katolikus keresztelési anyakönyve, NI P. 305., PM 31., DH–GY, GY.

Károlyi Miksa ([kat.] szentimrei; Pinc, 1816. febr. 1.–Pinc, 1890. nov. 25.): Károlyi Ferenc és Szentmiklóssy Klára fia, Károlyi János öccse, Huszár Anna férje.
FORRÁS: NI P. 305., Bolyk katolikus keresztelési anyakönyve, Alsósztregova katolikus házassági anyakönyve, T (Pinc), GY.

Károlyi Miksáné: lásd: Huszár Anna

Kazinczy István ([ref.] kazinczi és alsóredemeczi; Berettő, 1823. jún. 19.–Berettő, 1883. okt. 26.): Kazinczy István és boronkai és nezettei Boronkay Rozália fia, Kazinczy Gábor testvére, Madách évfolyamtársa Pesten. 1839–40-ben két novellafordítása jelent meg az Athenaeumban, Zemplén vármegye országgyűlési képviselője volt 1865-től 1872-ig.
FORRÁS: Kónyi Manó (szerk.): *Gróf Lónyay Menyhért önéletrajzi töredéke.* Budapesti Szemle 1885. 42. k. CII. sz. 337–356.; SZ 5. 1299., Vasárnapi Újság 1883. 44. sz. 718., BH 1883. okt. 30., DH–GY, Kazinczy Béla: *A kazinczi és alsóredmeczi Kazinczy családnak II-ik korszakáról [...]* Debrecen, 1910. 139. (A 130. oldalt követő III. táblán 1822-es születési dátum!)

Kecskeméthy Aurél (Buda, 1827. ápr. 27.–Bp., 1877. ápr. 19.): ügyvéd, újságíró.
FORRÁS: SZ 5. 1309–1312., DH–GY.

Keglevich Béla (gróf, buzini; Pest, 1833. márc. 10.–Bp., 1896. nov. 13.): gróf Keglevich Gábor és szlavniczai gróf Sándor Matild fia, festő, politikus, főispán (Heves megye), cs. kir. kamarás, az MTA igazgatósági tagja, az országos erdészeti egyesület elnöke.
FORRÁS: SZ 5. 1336–1337., GJ 2. 49.

Keglevich Gábor (gróf, buzini; Pest, 1784. szept. 19.–Egreskáta [Nagykátától északkeletre fekvő puszta], 1854. jún. 16.): Keglevich Ádám és orczi báró Orczy Teréz fia (Keglevich Béla apja), 1828-tól Nógrád megye főispánja, valóságos belső titkos tanácsos, császári-királyi kamarás, az MTA igazgatósági tagja. Madách Imre közéleti pályája első éveiben a megyeszékhelyen, Balassagyarmaton került vele kapcsolatba. (Daróczy szerint Budán született.)
FORRÁS: SZ 5. 1337–1338., GJ 2. 44., DH–GY.

Kelcz Józsefné: lásd: Szepessy Janka

Kemény Krisztina ([ref.] 1817. máj. 12-étől bori és borfői Bory Istvánné, Vác vagy Kisvác, 1794 körül–Alsósztregova, 1859. júl 31.): Kemény Péter lánya, az alsósztregovai tiszttartó felesége (kisváci származású).
FORRÁS: Diósjenő református házassági anyakönyve, Losonc református halotti anyakönyve.

Kemény Zsigmond (báró, magyargyerőmonostori; Alvinc, 1814. jún. 26.–Pusztakamarás, 1875. dec. 22.): Kemény Sámuel és borbátvizi Csóka Rozália fia, regényíró, publicista, az MTA igazgató tagja, a Kisfaludy Társaság elnöke.
FORRÁS: SZ 5. 1446–1454., GJ 2. 60–61.

Keőfejeő Karolina ([kat.] kb. 1822-től Madách Jánosné; 1798 körül–Pest, 1834. nov. 10.): Keőfejeő József és Hülff Erzsébet lánya, Madách János második felesége, Madách Imre nagynénje. (A gyászjelentés szerint 9-én, az anyakönyv szerint 10-én hunyt el.)
FORRÁS: GY (a *kov* kezdetűek között), Bp.–Belváros halotti anyakönyve (MNL OL A 90).

Keőfejeő Lászlóné: lásd: Hülff Erzsébet

Ketskemétiek: haszonbérlők a Madách-birtokon.

Kheberich Etelka ([ev.] bendényi és ribárpolai; 1850. ápr. 15-től farádi Veres Gyuláné; 1828 körül–Nógrádszakál, 1898. okt. 1.): Veres Pál sógornője, Kheberich Pál és Szontagh Johanna lánya.
FORRÁS: NI 12. 148., NI 10. 822., GY, OSZK Kézirattára Fond 93. (sajátján kívül anyja nevére nézve Szontagh Johanna, házasságkötésének körülbelüli időpontjára nézve Veres Gyula gyászjelentése, pontos napját illetően Harsányi jegyzetei igazítanak el).

Kis Gábor ([ev.] Ádánd, 1819. okt. 20.–Pápa, 1899. júl. 18.): előbb Pápán volt gimnáziumi tanár, aztán 1858-tól 1868-ig Losoncon lelkész, majd Tatán, még később ismét Pápán lelkész, esperes, megyebizottsági tag; a Nógrád megyei gazdasági egylet tagja.
FORRÁS: SZ 6. 289–290., GP 16. 569., GY.

Kisfaludy Károly (kisfaludi; Tét, 1788. febr. 5.–Pest, 1830. nov. 21.): Kisfaludy Mihály és Sándorfy Anna fia, költő, az MTA rendes tagja. Művei megvoltak Madách könyvtárában (Szücsi 609–618. sz., 621–623. sz.).
FORRÁS: SZ 6. 400–405., Bp.–Belváros halotti anyakönyve (MNL OL A 90).

Kisfaludy Sándor (kisfaludi; Sümeg, 1772. szept. 27.–Sümeg, 1844. okt. 28.): Kisfaludy Mihály és Sándorfy Anna fia, költő, az MTA tiszteleti tagja. (Nagy Ivánnál téves születési dátum!) Művei megvoltak Madách könyvtárában (Szücsi 643–650.).
FORRÁS: SZ 6. 401., 416–427., NI 6. 263.

Klapka György (Temesvár, 1820. ápr. 6.–Bp., 1892. máj. 17.): Klapka József és Kehrer Júlia fia, a szabadságharc tábornoka.
FORRÁS: SZ 6. 458–466.

Kléber, Jean-Baptiste (Strasbourg, 1753. márc. 9.–Kairo, 1800. jún. 14.): elzászi francia politikus, katonatiszt.
FORRÁS: Meyers Enzyklopädisches Lexikon. Mannheim–Wien–Zürich, 1975. 13. 754.

Kmety György ([ev.] Felsőpokorágy, 1813. máj. 24.–London, 1865. ápr. 25.): a szabadságharc honvéd tábornoka.
FORRÁS: SZ 6. 597–599.

Knauz Nándor (Óbuda, 1831. okt. 13.–Pozsony, 1898. ápr. 26.): pap, érseki levéltárnok, 1858-tól az MTA levelező tagja, Nagy Ivánnal közösen adták ki 1862 januárjától a Magyar Tudományos Értekezőt.
FORRÁS: SZ 6. 610–616, DH–GY.

Komlósy Károly (komlósi; Komlós, 1774. máj 16.–Komlós, 1846): Komlósy Zsigmond és Ujhelyi Erzsébet fia, ügyvéd, Bereg megyei táblabíró, országgyűlési követ, főjegyző.
FORRÁS: SZ 6. 860.

Kopácsy József (Veszprém, 1775. máj. 30.–Esztergom, 1847. szept. 17.): Kopácsy Mihály és Gyöngy Judit fia, hercegprímás, az MTA tiszteletbeli tagja. (Nagy Ivánnál téves születési dátum!)
FORRÁS: SZ 6. 959–961., NI 6. 343.

Korponay János (komonkai; Him [Abaúj megye], 1819. máj. 16.–Kassa, 1881. jan. 15.): Korponay István és Farkas Janka fia, a hadügyminisztérium elnöki osztályának vezetője 1848-ban, honvéd ezredes, 1856-ban szabadult, 1868-tól Abaúj megye főlevéltárnoka, az MTA lev. tagja.
FORRÁS: SZ 6. 1069–1071., NI P. 320., Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848–49*. Bp., 1987. 207., MÉL 1. 975.

Kosaczky Károlyné: lásd: Vitalis Mária

Kosetzkyné: lásd: Vitalis Mária

Kossuth Lajos (kossuthfalvi és udvardi; Monok, 1802. szept. 19.–Torinó, 1894. márc. 20.): Kossuth László és Weber Karolina fia, magyar kormányzó. (Nagy Ivánnál téves születési hely és dátum!)
FORRÁS: SZ 6. 1096–1139., NI 6. 381.

Kovács Ferenc: ([ref.] técsői, tasnádi és huszti; Losonc, 1838. máj. 7.–?): Kovács Benjamin és Lukács Mária fia, Kovács Sándor testvére, királyi tanácsos, közjegyző, jogi és statisztikai író.
FORRÁS: SZ 6. 1220.

Kovács Sándor: ([ref.] técsői, tasnádi és huszti; Losonc, 1832. máj. 13.–Losonc, 1892. aug. 23.): Kovács Benjamin és Lukács Mária fia, Kovács Ferenc testvére, a szabadságharcban honvéd őrmesterként vett részt, ügyvéd,

később újságíró, a Losonczi Phoenix alapító tulajdonosa és szerkesztője.
FORRÁS: SZ 6. 1375–1376., Losonc református halotti anyakönyve.

Kovács Sebestény Endre ([ev.?] Garamvezekény, 1814. szept. 27.–Bp., 1878. máj. 17.): Kovács Sebestény János és Miskolczi Zsuzsanna fia, sebész, egyetemi tanár, az MTA levelező tagja, Madách Imre kezelőorvosa az 1860-as években, akinek a halálos ágyánál is jelen volt. (Jóllehet Szinnyei szerint apja evangélikus lelkész volt, gyászjelentése alapján temetése a helvét hitvallás szerint történt.)
FORRÁS: SZ 6. 1383–1387., DH–GY., GY.

Kováchióczy László ([kat.] 1766 körül–Pest, 1843. nov. 22.): Pest vármegye hadi főadószedője, Madách Jánosné Keőfejeő Karolinának a nevelőapja.
FORRÁS: GY (saját és Keőfejeő Karolináé).

Kováchióczy Lászlóné: lásd: Hülff Erzsébet.

Kölcsey Ferenc (kölcsei; Sződemeter, 1790. aug. 8.–Cseke [Szatmárcseke], 1838. aug. 24.): főjegyző, táblabíró, az MTA rendes és a Kisfaludy Társaság alapító tagja.
FORRÁS: SZ 7. 11–23.

König: kereskedő (valószínűleg cipész) Pest-Budán.

Kruplanicz Simon ([kat.] 1799 körül–Esztergom, 1867. aug. 28.): prímási uradalmi jog- és jószágigazgató.
FORRÁS: GY.

Kubínyi Ferencné: lásd: Gyürky Franciska

Kung Csiu (Cou [Santung], i. e. 551–Csüfu [Santung], i. e. 479): kínai filozófus.
FORRÁS: VL 6. 502–505.

Kung Fu-cse: lásd: Kung Csiu

Kürthy Antalné: lásd: Beniczky Erzsébet

Lamberg Ferenc (gróf, orteneggi és ottensteini; Pozsony, 1790. nov. 30.–Buda, 1848. szept. 28.): altábornagy, császári biztos, ideiglenes nádor.
FORRÁS: GJ 2. 145.

Lángh György: temesi kerületi kincstári felügyelő, majd a szabadságharc alatt a Pénzügyminisztérium tanácsosa.
FORRÁS: F. Kiss Erzsébet: *Az 1848–1849-es magyar minisztériumok.* Bp., 1987. 556–557.

Latour, Theodor Baillet de (gróf; Linz, 1780. jún. 15.–Bécs, 1848. okt. 6.): Maximilian Latour fia, osztrák hadügyminiszter.
FORRÁS: Magyar Nagylexikon 11. 839., Révai Nagylexikona 12. 534., GY (az apáé).

Lehoczky János: Lehoczky Ferenc fia, a Pusztaszalatnyán élő Csernyus család kasznárja.
FORRÁS: NI 7. 79., 82., MID–II. 284., OSZK Kézirattára. Levelestár: Gaal Ignácz – Lehoczky Jánoshoz.

Leiningen-Westerburg Károlyné: lásd: Sissányi Erzsébet

Lenhossék György ([kat.] 1819 körül–1865. szept. 5.): Lenhossék Mihály országos főorvos és Nisnyánszky Ludovika fia, 1848-ban a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium fogalmazója.
FORRÁS: F. Kiss Erzsébet: *Az 1848–1849-es magyar minisztériumok.* Bp., 1987. 558., GY.

Liedemann: J. S. Friedrich és Franz is kereskedő volt Pesten. Mivel Franz Liedemann fűrészáruval foglalkozott, valószínűleg az ő boltjában kívánt bútorokat venni Madách.
FORRÁS: A. Blaskovits (bearbeitet und herausgegeben): *Pesther und Ofner Wegweiser. Gemeinnütziger Kalender für alle Stände Ungarns, auf das Gemein-Jahr 1838.* 107.

Lisznyai Damó Elemér ([ref.] lisznyói; Eger, 1854. márc. 21.–Balatonlelle, 1937): Lisznyai Kálmán és dabasi Halász Ida fia, orvosi oklevelét 1878/79-ben szerezte, Pesten, majd Örkényben, végül Balatonlellén praktizált.
FORRÁS: A család tulajdonában lévő gépelt életrajz, a maklári református egyház keresztelési anyakönyve kivonatának másolata.

Lisznyai Kálmán ([ref.] lisznyói; Herencsény, 1821. okt. 5.–Buda, 1863. febr. 12.): Lisznyai Márk és Lisznyai Terézia fia, költő, politikus, Madách fiatalkori barátja, a *Nógrádi képcsarnok* egyik alakja. (A 2000 előtti nyomtatott forrásokban általában téves születési dátum! Ponori Thewrewknél helyes évszám, de okt. 13-i dátum. A helyes keresztelési adat Galcsik Zsolt [Szécsény] anyakönyvi kutatásának eredménye; gyászjelentése szerint is életének 42. évében hunyt el.)
FORRÁS: SZ 7. 1310–1316., NI 3. 226–227., PM 34., GY., Herencsény katolikus [!] keresztelési anyakönyve (MNL OL A 5325), TJ 2. 101.

Lisznyai Kálmánné: lásd: Halász Ida.

Lónyay Albert ([ref.] nagylónyai és vásárosnaményi; Nagylónya, 1823. febr. 12.–Bp., 1904. márc. 3.): Lónyay János és Lónyay Florentina fia, Menyhért öccse, ugocsai főispán, Madách egyetemi társa, a Mixtura c. kéziratos lap egyik szerkesztője, a „nyolcak" egyike.
FORRÁS: GJ 2. 211., SZ 7. 1373–1374., DH (Lónyay család), *Gróf Lónyay Menyhért önéletrajzi töredéke.* Budapesti Szemle 1885. 42. k. CII. sz. 337–356. (Pontos születésnap.)

Lónyay Etelka ([ref.] nagylónyai és vásárosnaményi; 1844. aug. 6-tól szirmai Szirmay Ödönné; Nagylónya, 1824. márc. 3.–Újpest, 1896. aug. 11.): Lónyay János és Lónyay Florentina lánya, Menyhért húga, Madách diákkori szerelme. (Az anyakönyv kivételével mindenütt téves születési hely! Születési dátumként márc. 2. ill. márc. 3. is szerepel a kézikönyvekben; a keresztelés dátuma márc. 14.)
FORRÁS: SZ 7. 1376., GJ 2. 208., K[ámánház]y, B[éla:] *Erinnerungen an Emerich Madách.* Pester Lloyd 1880. jan. 24. 7., Nagylónya református keresztelési anyakönyve, DH (Lónyay család), GY.

Lónyay Florentina ([ref.] nagylónyai és vásárosnaményi; nagylónyai és vásárosnaményi Lónyay Jánosné; Deregnyő, 1802. ápr. 25.–Bp., 1885. okt. 25.): Lónyay Gábor és báró Prónay Piroska lánya, Lónyay János felesége, Menyhért, Etelka, Albert, János és József anyja. (Daróczy szerint ápr. 24-én született és okt. 27-én halt meg.)
FORRÁS: SZ 1381–1382., GJ 2. 208., *Töredékek Lónyay Jánosné Lónyay Florentina úrnő emlékirataiból I–IV.* Bp., 1891., DH (Lónyay család).

Lónyay János ([ref.] nagylónyai és vásárosnaményi; Vásárosnamény, 1796. dec. 15.–Nagylónya, 1859. nov. 19.): Lónyay Menyhért és szemerei Szemere Erzsébet fia, Lónyay Menyhértnek és testvéreinek az apja (Gudenusnál dec. 19-i, a gyászjelentésben nov. 19-i halálozási dátum).
FORRÁS: GJ 2. 208., DH (Lónyay család), GY.

Lónyay János, ifj. ([ref.] nagylónyai és vásárosnaményi; Tuzsér, 1829. jún. 29.–Máramarossziget, 1897. ápr. 22.): Lónyay János és Lónyay Florentina fia, Menyhért öccse, főispán, országgyűlési képviselő. (Daróczynál 1828-as születési évszám.)
FORRÁS: GJ 2. 208., BH 1897. ápr. 23., DH (Lónyay család), GY.

Lónyay Jánosné: lásd: Lónyay Florentina

Lónyay József ([ref.] nagylónyai és vásárosnaményi; 1836. aug. 26.–1880. aug. 11.): Lónyay János és Lónyay Florentina fia, Menyhért öccse. (Daróczynál aug. 16-i születési dátum.)
FORRÁS: GJ 2. 208., DH (Lónyay család).

Lónyay Menyhért ([ref.] nagylónyai és vásárosnaményi, 1871. aug. 3-tól, más forrás szerint 1872. aug. 2-től gróf; Nagylónya, 1822. jan. 6.–Bp., 1884. nov. 3.): Lónyay János és Lónyay Florentina fia, Madách évfolyamtársa és barátja a pesti egyetemi évek alatt, a Mixtura c. kéziratos lapot szerkesztő „nyolcak" egyike; országgyűlési követ, képviselő, a kiegyezés után a Monarchia pénzügyminisztere, magyar miniszterelnök, az MTA elnöke. (Daróczy szerint nov. 4-én halt meg.)
FORRÁS: SZ 7. 1383–1391., GJ 2. 203., 209., *Magyar nemzetségi zsebkönyv II. rész: Nemes családok I. kötet.* Bp., 1905. 401., DH (Lónyay család), GY.

Luby István ([kat.] benedekfalvi; 1824–Pest, 1870. jún. 6.): Luby Imre és rapéni Steöszel Mária fia, Madách évfolyamtársa a pesti egyetemen, Heves megye főjegyzője, majd 1850-ben megyefőnök Borsod megyében.
FORRÁS: Kónyi Manó (szerk.): *Gróf Lónyay Menyhért önéletrajzi töredéke.* Budapesti Szemle 1885. 42. k. CII. sz. 337–356., *Magyar nemzetségi zsebkönyv II. rész: Nemes családok I. kötet.* Bp., 1905. 408., GY.

Ludvigh János ([ev.] Szepesbéla, 1812. máj. 12.–Pest, 1870. júl. 11.): a szepesi városok országgyűlési követe, 1848-ban az országgyűlés egyik jegyzője, Kossuth kormánybiztosaként működött Görgey táborában. A szabadság-

harc után emigrált, 1869-ben országgyűlési képviselő volt.
FORRÁS: SZ 8. 76–78., MÉL IV. 325–326. ÚMIL [II.] 1348., GY.

Luzénszky Henrik ([kat.] báró, luznai és regliczei; Győr, 1828. szept. 27.–Osgyán, 1895. aug. 1.): Luzénszky Alajos és gróf Mercandin Mária fia, a szabadságharc idején honvéd huszárkapitány, később cs. kir. kamarás.
FORRÁS: GJ 2. 223., NI 7. 588., DH–GY.

Madách Aladár ([kat.] sztregovai és kelecsényi; Csesztve, 1848. jan. 1.–Alsósztregova, 1908. júl. 23.): Madách Imre és Fráter Erzsébet fia, költő, spiritiszta.
FORRÁS: SZ 8. 196–198., GP 18. 255., Ruttkay Teréz Mária: *Madách Aladár*. Bp., 1938.

Madách Anna ([kat.] sztregovai és kelecsényi, 1842. ápr. 18-tól baráthi Huszár Sándorné; Alsósztregova, 1818. ápr. 18.–Buda, 1866. okt. 23.): Madách Imre nénje; házasságkötése után a Hont megyei Barátiban (ma Bernecebaráti) élt.
FORRÁS: Alsósztregova katolikus keresztelési és házassági anyakönyve, GY, Kemence katolikus halotti anyakönyve (MNL OL A 340).

Madách Béla ([kat.] sztregovai és kelecsényi; Pest, 1827. febr. 14.–Rád?, 1860? okt. 15.): Madách János és Keőfejeő Karolina fia, Madách Imre unokatestvére. (A gyászjelentésből csak a temetés helye, a halálozás hónapja és napja, valamint az elhunyt életkora állapítható meg egyértelműen [az utóbbi tévesen, mivel 1821-es születésre enged következtetni].)
FORRÁS: *Magyar nemzetségi zsebkönyv II. rész: Nemes családok I. kötet*. Bp., 1905. 416., GY., Budapest–Belváros keresztelési anyakönyve (MNL OL A 75).

Madách Borbála ([kat.] sztregovai és kelecsényi; Csesztve, 1853. ápr. 2.–Bp., 1914. nov. 7–8.): Madách Imre és Fráter Erzsébet lánya; 1878-tól haláláig a lipótmezei elmegyógyintézet lakója. (Az anyakönyvben téves születési dátum!)
FORRÁS: Csesztve katolikus keresztelési anyakönyve, Az Országos Ideg- és Elmegyógyászati Intézet múzeuma (kórtörténet) [1990].

Madách Emánuel ([kat.] sztregovai és kelecsényi; Csesztve, 1855. ápr. 27.–Bp., 1924. máj. 29.): Madách Károly és keőkeszi Csernyus Emma fia, miniszteri tanácsos, vallás- és közoktatásügyi államtitkár.
FORRÁS: SZ 8. 198., Csesztve katolikus keresztelési anyakönyve, GY.

Madách Erzsébet ([kat.] sztregovai és kelecsényi; 1856. nov. 12-től kajtári Bodonyi Ágostonné; Pest, 1828. jún. 16.–Irsa [Albertirsa], 1858. febr. 6.): Madách János és Keőfejeő Karolina lánya, Madách Imre unokahúga.
FORRÁS: GY, DH (Madách család), Nézsa katolikus házassági anyakönyve (MNL OL A 5347), Budapest–Belváros keresztelési anyakönyve (MNL OL A 75).

Madách Gáspár ([ev.] sztregovai és kelecsényi): Madách Miklós és Bossányi Zsófia fia, orvos.
FORRÁS: SZ 8. 199.

Madách Imre, id. ([kat.] sztregovai és kelecsényi; Kisfalu [Nógrád megye], 1781. szept. 18.–Alsósztregova, 1834. jan. 3.): Madách Sándor és Rusz Anna fia, cs. kir. kamarás, Madách Imre apja (születési helye egyedül apja családi feljegyzésében Kisfalu, a nyomtatott forrásokban Alsósztregova; valószínű, hogy születésekor a sztregovai kastély és birtok még idegen kézben volt).
FORRÁS: SZ 8. 200., MNL OL P 481. 2 cs. Fasc. III. N° 47., GY

Madách Imre ([kat.] sztregovai és kelecsényi; Csesztve, 1859. dec. 29.–Balassagyarmat, 1915. nov. 10.): Madách Károly és keőkeszi Csernyus Emma fia.
FORRÁS: Csesztve katolikus keresztelési anyakönyve, Andor Csaba: *Majthényi Anna levelezése*. Bp., 2000. 351.

Madách Imréné: lásd: Fráter Erzsébet, Majthényi Anna

Madách János ([kat.] sztregovai és kelecsényi; Alsósztregova, 1785. szept. 16.–Pest, 1833. nov. 9.): Madách Sándor és Rusz Anna fia, Madách Imre nagybátyja. (Születése: apja családi feljegyzései között. A nyomtatott források szerint 7-én hunyt el, az anyakönyv szerint 9-én.)
FORRÁS: *Magyar nemzetségi zsebkönyv II. rész: Nemes családok I. kötet*. Bp., 1905. 416., DH (Madách család), MNL OL P 481. 2 cs. Fasc. III. N° 47., Bp.–Belváros halotti anyakönyve (MNL OL A 90).

Madách Jánosné: lásd: Keőfejeő Karolina

Madách Jolán ([kat.] sztregovai és kelecsényi; 1872. jún. 1-től alsó-, felsőruttkai és nedeczei Ruttkay Györgyné, később Fabriczy Pálné; Csesztve, 1851. jún. 7.– Losonc, 1923. aug. 17 előtt.): Madách Imre és Fráter Erzsébet lánya.

FORRÁS: Alsósztregova katolikus házassági anyakönyve, Prágai Magyar Hírlap, 1923. aug. 18.

Madách Karolina ([kat.] sztregovai és kelecsényi; gyöngyösi Somogyi Ferencné; Pest, 1828. ápr. 16.–Nagykövéres, 1891. jún. 3.): Madách János és Keőfejeő Karolina lánya, Madách unokahúga.
FORRÁS: NI 10. 291., *Magyar nemzetségi zsebkönyv II. rész: Nemes családok I. kötet*. Bp., 1905. 416., GY, DH (Madách család).

Madách Károly ([kat.] sztregovai és kelecsényi; Alsósztregova, 1826. márc. 26.–Csesztve, 1888. szept. 8.): id. Madách Imre és Majthényi Anna fia, Madách Imre öccse, Nógrád megye alispánja.
FORRÁS: Alsósztregova katolikus keresztelési anyakönyve, Csesztve katolikus halotti anyakönyve.

Madách Károlyné: lásd: Csernyus Emma

Madách László 1. ([kat.] sztregovai és kelecsényi; Dabas, 1824 körül–Pest, 1842. júl. 24.): Madách János és Keőfejeő Karolina fia, Madách Imre unokatestvére.
FORRÁS: GY (Keőfejeő Karolináé), DH (Madách család).

Madách László 2. ([kat.] sztregovai és kelecsényi; Csesztve, 1856. okt. 15.–Bp., 1920. aug. 3.): Madách Károly és Csernyus Emma fia, Madách Imre keresztfia.
FORRÁS: Csesztve katolikus keresztelési anyakönyvve, Andor Csaba (szerk.): *Majthényi Anna levelezése*. Bp., 2000. 350.

Madách Margit ([kat.] sztregovai és kelecsényi; Kuchinka Istvánné; Csesztve, 1861. máj. 1.–Bp., 1953. okt. 25.): Madách Károly és Csernyus Emma lánya, Madách Imre keresztlánya.
FORRÁS: Csesztve katolikus keresztelési anyakönyve, Andor Csaba (szerk.): *Majthényi Anna levelezése*. Bp., 2000. 352.

Madách Mária ([kat.] sztregovai és kelecsényi; 1833. aug. 1-től baráthi Huszár Józsefné, 1847. jan. 14-től mankóbüki Balogh Károlyné; Alsósztregova, 1813. júl. 1.–Marosszlatina, 1849. aug. 15–16.): id. Madách Imre és Majthényi Anna lánya, Madách nénje. Első házassága alatt Keszegen élt.
FORRÁS: Alsósztregova katolikus keresztelési és házassági anyakönyve, Andor Csaba (szerk.): *Majthényi Anna levelezése*. Bp., 2000.

Madách Pál 1. ([kat.] sztregovai és kelecsényi; Alsósztregova, 1827. ápr. 23.–Alsósztregova, 1849. okt. 1.): id. Madách Imre és Majthényi Anna fia, Madách Imre öccse.
FORRÁS: Alsósztregova katolikus keresztelési és halotti anyakönyve.

Madách Pál 2. ([kat.] sztregovai és kelecsényi; Csesztve, 1858. ápr. 25.–Csesztve, 1907. jan. 3.): Madách Károly és Csernyus Emma fia, Madách Imre keresztfia.
FORRÁS: Csesztve katolikus keresztelési anyakönyve, Andor Csaba (szerk.): *Majthényi Anna levelezése*. Bp., 2000. 350.

Madách Péter ([kat.] sztregovai és kelecsényi): Madách Márton és Bay Kata fia; 1585-ben szabadult sokéves török fogságból; nővérének, Madách Krisztinának a férjével, Rimay Györggyel (Rimay János apjával) osztályra lépett.
FORRÁS: NI 7. 227.

Madách Sándor 1. ([ev., 1768 után kat.] sztregovai és kelecsényi; Alsósztregova, 1756. jún. 26.–Pest, 1814. dec. 15.): Madách János és de Fabrice Eufrosina fia, Madách Imre nagyapja, ügyvéd. (Születésének hónapját és napját az ebből az alkalomból írt latin nyelvű vers ajánló soraiban, míg az évszámot – eltérő kézírással – ugyanazon lap alján találjuk. A gyászjelentése szerint „December 15-ére következett éjtszakán, tizenegy óra tájban" következett be a halál, ami mai értelemben – minthogy a napot éjféltől éjfélig számítjuk – 15-ét jelent, de ugyanezt jelentette eredetileg is, mivel a keresztény világban a 15-ei napot a 15-ei éj követte, vagyis az absztrakt [mai] értelemben vett „nap"-okat napkeltétől napkeltéig számították. A gyászjelentés második változatában egyértelműen dec. 15-e áll.)
FORRÁS: SZ 8. 216–218., GY (2 változat), OSZK Kézirattára. Quart. Lat. 1776. (Adgratulatio Votiva inter faustissimos…)

Madách Sándor 2. ([kat.] sztregovai és kelecsényi; Pest, 1830. nov. 21.–Ordaspuszta [Bercel], 1868. febr. 9.): Madách János és Keőfejeő Karolina fia, Madách Imre unokatestvére.
FORRÁS: GY., *Magyar nemzetségi zsebkönyv II. rész: Nemes családok I. kötet*. Bp., 1905. 416., DH (Madách család).

Madva Ferenc (Skalitz [Nyitra megye]), 1786. szept. 14.–Szucsány, 1852. aug. 20.): rudnói plébános, „csodadoktor".
FORRÁS: Constant von Wurzbach: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950*, V. Band, Wien, 1972.

Magyar János: (Alsópetény, 1820. jún. 23.–Alsópetény, 1858. jan. 12.): Magyar András és Lahotyka Borbála fia. Huszár József kocsisa volt Keszegen, később a Madách család szolgálatában állt. Gyermekének keresztelési anyakönyvéből állapítható meg, hogy ő az a levelekben csak Jánosként említett személy, aki Huszár József kocsisa volt. Azonos a család levelezésében „Jancsi"-nak nevezett, különböző helyszínek között közvetítő személlyel, vagy legalábbis azok egyikével.
FORRÁS: Nézsa katolikus keresztelési anyakönyve (MNL OL A 5346, 1851. okt. 28-i bejegyzés), házassági anyakönyve (MNL OL A 5347, 1844. jan. 22-i bejegyzés) és halotti anyakönyve (MNL OL A 5348).

Majthényi Anna ([kat.] kesseleőkeői; 1810. jan. 23-tól [id.] Madách Imréné; Mezőnyárád, 1789. okt. 18.–Csesztve, 1885. máj. 22.): Majthényi Jónás és Zoltán Eszter lánya, Madách Imre anyja; szülei korai halála után valószínűleg csesztvei rokonai nevelték, majd nagynénje, Majthényi Mária (puchói és csókai Marczibányi Istvánné). 1810-től 1881-ig Alsósztregován élt.
FORRÁS: Andor Csaba (szerk.): *Majthényi Anna levelezése*. Bp., 2000., Alsóábrány keresztelési anyakönyvének kivonata, GY.

Majthényi Antal ([kat.] kesseleőkeői, 1838-tól báró; Buda, 1794. nov. 24.–Baden bei Wien, 1866. febr. 21.): Majthényi László fia, Majthényi Anna másodunokatestvére, cs. kir. kamarás, 1844-ben liptói főispán; Majthényi László apja.
FORRÁS: NI 7. 261., 263., Szluha Márton szóbeli közlése, TJ 1. 40.

Majthényi Etelka ([kat.] báró, kesseleőkői; 1830-tól zichi és vásonkeői gróf Zichy Józsefné, halálakor Trauttmansdorfné; 1810. aug. 15.–Párizs, 1879. máj. 21.): Madách távoli rokona. (Nagy Ivánnál Majthényi Adél; Gyászjelentése szerint 73 éves volt; Gudenus szerint máj. 11-én halt meg.)
FORRÁS: NI 12. 373., GJ 4. 350., *Magyar nemzetségi zsebkönyv I. rész: Főrangú családok*. Bp., 1888. 277., DH–GY.

Majthényi Flóra (kesseleőkeői; 1856-tól Tóth Kálmánné [1868-ban elvált]; Novák [Nyitranovák], 1837. júl. 28.–Bp., 1915. máj. 18.): Majthényi Flórián és nagykállói Kállay Johanna lánya, költő, Madách távoli rokona.
FORRÁS: SZ 8. 401–403.

Majthényi Gábor ([kat.] kesseleőkeői; 1785–Tibolddaróc, 1833. aug. 7.): Majthényi Jónás és csepei Zoltán Eszter fia, Majthényi Anna bátyja.
FORRÁS: Szluha Márton szóbeli közlése.

Majthényi József ([kat.] kesseleőkeői; Tibolddaróc, 1819. okt. 12.–?): Majthényi Gábor és Irinyi Krisztina fia.
FORRÁS: Tibolddaróc katolikus keresztelési anyakönyve.

Majthényi László ([kat.] báró, kesseleőkeői; 1820. dec. 22.–Lukanénye, 1908. okt. 7.): báró Majthényi Antal (Majthényi Anna másodunokatestvére) és sédeni és remetei Ambrózy Johanna fia, cs. kir. kamarás, valóságos belső titkos tanácsos, 1848-ban, majd 1860-tól honti főispán, 1849. febr. 2-ától főispáni teendőket ellátó királyi biztos Nógrád megyében.
FORRÁS: NI 7. 261., 263., GJ 2. 251.

Majthényi Lászlóné: lásd: Horváthy Johanna

Majthényi Pál ([kat.] kesseleőkeői; 1812 körül–Verseg, 1868. júl. 7.): Majthényi Károly és Dacsó Anna fia, 1860-ig Csesztvén, később Versegen élő birtokos.
FORRÁS: Kálnay Nándor: *Csesztve község története és leírása*. Bp., 1884., NI 7. 261., SZ 8. 405., GY.

Majthényi Pálné, özv.: lásd: Beniczky Mária.

Majthényi Péter ([kat.] kesseleőkeői; Verseg, 1816. jan. 30.–?): Majthényi Károly és Dacsó Anna fia, 1860-tól Csesztvén élő birtokos.
FORRÁS: Kálnay Nándor: *Csesztve község története és leírása*. Bp., 1884., NI 7. 261., SZ 8. 405., Verseg katolikus keresztelési anyakönyve (MNL OL A 5388.).

Malien, Mária Ludovika, von (gróf Zichy Ferencné; ?–Linz, 1845).
FORRÁS: GJ 4. 349.

Malvieux József Keresztély (Christian Joseph) ([ev.] 1783 körül–Pest, 1866. febr. 7.): nagykereskedő, Malvieux Lajos társa, az Osztrák Nemzeti Bank magyarországi képviseletének vezetője.
FORRÁS: GY, SZN 1846. 212.

Malvieux Lajos: pesti nagykereskedő, Malvieux József Keresztély társa; boltjuk a Dorottya utcában volt.
FORRÁS: SZN 1846. 212.

Malvieux Lúcia (Römer J.-né): pesti nagykereskedő, Malvieux Vilmos társa; boltjuk a Bécsi utcában volt.
FORRÁS: SZN 1846 215.

Malvieux Vilmos (Wilhelm) ([ev.] 1788 körül–Pest, 1845. jún. 18.): nagykereskedő, Malvieux Lúcia társa, az Első Osztrák Biztosítótársaság (Bécs) titkára.
FORRÁS: GY, SZN 1846 215.

Massa Franni ([kat.] 1831. nov. 20-tól Szojka Sámuelné; Szécsény, 1817. febr. 7.–Szécsény, 1866. máj. 16.): Massa Alajos és Pechan Rozália lánya, a Madách testvérekkel együtt élő és valószínűleg a nővérekkel együtt nevelt lány lehetett; Madách Imre első szerelme. Madách leveleiben csak a keresztnevét említi; aláírása („Fany Massa") egy 1828. nov. 5-én id. Madách Imrének írt francia nyelvű névnapi üdvözletén olvasható, amely ugyanabban az analektában található, amelyben más üdvözletek (pl. Madách Imre és Madách Anna ugyanezen a napon írt üdvözletei) is helyet kaptak.
FORRÁS: OSZK Kézirattára. Analekta 3856., Szécsény katolikus keresztelési anyakönyve (A 393, A 394; az 1856. máj. 15-i keresztelési bejegyzés tartalmazza férje nevét), Kiszellő evangélikus halotti anyakönyve, Andor Csaba (szerk.): *Majthényi Anna levelezése*. Bp., 2000. 41–42., Andor Csaba: *Első szerelem. Madách és Fanni*. Bp., 2013.

Matolcsy György: Madách Imre tiszttartója volt Csesztvén, később Nagycsalomján élt, élete vége felé pedig Mezőnyárádon.
FORRÁS: Balogh Károly: *Gyermekkorom emlékei*. Bp., 1996.

Matyasovszky Béla ([kat.] alsó- és felsőmatyasóczi; Felsőmattyasóc, 1825 körül–Balassagyarmat, 1895. jún. 19.): törvényszéki irnok.
FORRÁS: A 277.

Matthisson, Friedrich von (Hohendodeleben, 1761. jan. 23.–Wörlitz, 1831. márc. 12.): német költő.
FORRÁS: VL 8. 140.

Mendelssohn, Moses (Dessau, 1729. szept. 6.–Berlin, 1786. jan. 4.): német filozófus, esztéta.
FORRÁS: VL 8. 241.

Mészáros Lázár (Baja, 1796. febr. 20.–Eywood [Anglia] 1858. nov. 16.): Fekete Mészáros János és Sinkovics Katalin fia, hadügyminiszter.
FORRÁS: SZ 8. 1170–1175.

Michaelis, Johann Benjamin (Zittau, 1746. dec. 31.–Halberstadt, 1772. szept. 30.): német költő. Művei megvoltak Madách könyvtában is. (*Sämmtliche poetische Werke. I–IV.* Wien, 1791. Szücsi 17–20.)
FORRÁS: Rupp, H.–Lang, C. L. (ed.): *Deutsches literaturlexikon*. 3. Auflage X., Bern, 1986. 1035–1036.

Mikulay: ismeretlen nemes személy, akinek nagyapja, Mikulay Márton Alsósztregován rendelkezett birtokkal.

Mikulay Johanna (Egriné): föltehetően Mikulay Márton örököse Alsósztregován.

Mikulay Márton: kisebb birtokkal rendelkezett Alsósztregován 1792-ben.

Móga János ([kat.] Bockó, 1785–Szászerked, 1861. nov. 10.): a szabadságharc altábornagya; a schwechati vereség után nyugalomba vonult.
FORRÁS: Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848–49*. Bp., 1987. 365., GY.

Motte Antal Károly, de la (jolly des Aulnois, gróf; 1808. júl. 2.–Bécs, 1857. ápr. 8.): de la Motte Károly és gróf Szapáry Lujza fia, valóságos belső titkos tanácsos, belügyminisztériumi osztályfőnök, helytartósági alelnök (gyászjelentése szerint halálakor 46 éves volt).
FORRÁS: GJ 5. 229., NI 3. 273., GY.

Moyses István ([kat.] Veszele [Vigvár], 1797. okt. 24.–Barsszentkereszt, 1864. júl. 5.): Moyses István és Maszarovics Anna fia, besztercebányai püspök, valóságos belső titkos tanácsos.
FORRÁS: SZ 9. 352–354.

Mrivik Mária: csesztvei szolgáló; valószínűleg azonos a Fráter Erzsébet leveleiben szereplő „Mari"-val.
FORRÁS: Zólyomi József: *Tanúvallomások a Madách-birtokon rejtőzködő Rákóczy Jánosról*. In: I. Madách Szimpózium, Salgótarján–Bp., 1995. 143–164.

Mutschenbacher: kereskedő lehetett Balassagyarmaton.

Muzslay Sándor (borosjenői; Nagyszombat, 1815. jún 12.–Rád, 1902. szept. 9.): Muslay Antal és Jablonczy Anna fia, táblabíró, majd tiszteletbeli főjegyző Nógrádban. (Daróczy családi adatközlője szerint a teljes név: Muslay Hugó Sándor.)
FORRÁS: PM 37., NI 7. 581., DH (Huszár család).

Nádasdy Ferenc ([ev., majd kat.] gróf, nádasdi; Csejte, 1623. jan. 14.–Bécsújhely, 1671. ápr. 30.): gróf Nádasdy Pál és szklabinai és blatniczai Révay Judit fia, országbíró, a Wesselényi-összeesküvés vádlottjaként kivégezték.
FORRÁS: NI 8. 20., 23–24., ÚMIL 1430–1431.

Nagy Ignác ([kat.] Keszthely, 1810. okt. 7.–Pest, 1854. márc. 19.): Nagy Ignác és Kreid Terézia fia, író, szerkesztő, a Kisfaludy Társaság tagja, az MTA levelező tagja. Színműtár c. kiadványsorozatának nyolc kötete Madách könyvei között is megvolt (Szücsi 747. sz.).
FORRÁS: SZ 9. 589–594., GY.

Nagy Ferenc (pösténvi vagy ócsai): 1841-ben patvarista, később táblabíró, a *Nógrádi képcsarnok* egyik alakja; legvalószínűbben a Nagy Iván II. táblázatában szereplő, 1841-ben Szécsényben lakó Nagy Ferenccel azonos.
FORRÁS: PM 38., NI 8. 59.

Nagy Iván ([kat.] felsőgyőri; Balassagyarmat, 1824. jún. 18.–Horpács, 1898. okt. 26.): Nagy Ferenc és Gebhard Anna fia, történész, az MTA rendes tagja. (A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság gyászjelentésében okt. 27-e áll; a Horpácson felesége által kiadottban okt. 26-a.)
FORRÁS: SZ 620–628., *Nagy Iván naplója*. Balassagyarmat, 1998., Balassagyarmat katolikus keresztelési anyakönyve (A 275.), GY.

Nagy Ivánné: lásd: Csató Mária

Nagy Zsigmond ([kat.] felsőgyőri; 1818–Horpács, 1880. szept. 5.): Nagy Ferenc és Gebhard Anna fia, Nagy Iván történész bátyja, megyei levéltárnok, főszolgabíró, nemzetőr kapitány. (Gyászjelentése szerint 64 éves korában hunyt el.)
FORRÁS: *Nagy Iván naplója*. Balassagyarmat, 1998., NI 8. 67., GY.

Nanett: kereskedő Pesten.

Néni: lásd: Simoncsich Antónia

Niczky István ([kat.] gróf, niczki; 1815 körül–Bécs, 1841. márc. 2.): gróf Niczky Lajos és gróf Hoditz Krisztina Mária fia.
FORRÁS: GY.

Niczky Lajos ([kat.] gróf, niczki; Ligvánd, 1822. márc. 29.–Merán, 1880. febr. 24.): gróf Niczky Lajos és gróf Hoditz Krisztina Mária fia.
FORRÁS: GJ 2. 364., GY.

Nyáry Pál ([ref.] nyáregyházi; Nyáregyháza, 1806. dec. 12.–Pest, 1871. ápr. 21.): Nyáry Pál és Beretvás Erzsébet fia, 1848–49-ben a honvédelmi bizottmány tagja, 1861-ben országgyűlési képviselő (határozati párti).
FORRÁS: SZ 9. 1158–1162., NI 8. 188., GY.

Okolicsányi Miksa ([ev.] okolicsnai; Losonc, 1810. okt. 25.–Losonckisfalu, 1892. febr. 14.): és Okolicsányi Péter és Jósa Erzsébet fia, füleki szolgabíró, a *Nógrádi képcsarnok* egyik alakja.
FORRÁS: PM 39., Losonc evangélikus keresztelési anyakönyve, GY.

Okolicsányi Miksáné: lásd: Ebeczky Jozefin

Ordódy: kovácsmester volt Alsósztregován.
FORRÁS: Balogh Károly: *Gyermekkorom emlékei*. Bp., 1996. 194.

Osztermann József ([ev.] Nagylám?, 1800 körül–Nagylám, 1875. okt. 16.): Madách Imre első házitanítója volt Alsósztregován, akit 1830-ban vagy 1831-ben fogadhattak fel. Később evangélikus lelkészként tevékenykedett Nagylámon.
FORRÁS: Nagylám evangélikus halotti anyakönyve, *A' bányakerületi ágost. hitvallásu evang. superintendentiának egyházi név-tára az 1840dik esztendőre*. Károlyi–Trattner, Pest, 1840. 71.

Osztroluczky Ludovika ([kat.] osztrolukai; bori és borfői Bory Pálné; ?–Osztroluka, 1876. nov. 19.): Osztroluczky Gusztáv lánya; elvált a férjétől. (Nagy Ivánnál a keresztnév Lujza, a gyászjelentésben Ludovika.)
FORRÁS: NI 8. 300., NI 2. 175., GY

Osztroluczky Mihály ([ev.] osztrolukai; 1803 körül–Poltár, 1877. okt. 6.): poltári lelkész, főesperes.
FORRÁS: MID–II. 414–416., GY.

Ottlik Ákos ([ev.] felsőozoróczi és kohanóczi; Egyházasbást, 1815. szept. 2.–Debrecen, 1893. szept. 25.): nógrádi szolgabíró, 1867-ben másodalispán, később Debrecenben kataszteri irattárkezelő; a *Nógrádi képcsarnok* egyik alakja, Madách ifjúkori szerelmének, losonczi Gyürky Amáliának a férje (elváltak). Az 1840-es években Kalondán élt.
FORRÁS: PM 40., dédunokájának, dr. Ozory Aladárnak (Bp.) szóbeli közlése (1988), GY.

Öreg asszony: lásd: Horváthy Johanna.

Paczolay János ([kat.] Deménd, 1818–Deménd, 1884. febr. 28.): ügyvéd, az esztergomi főkáptalan főügyésze, 1865 után országgyűlési képviselő.
FORRÁS: SZ 10. 83–84., BH 1884. jan. 27., GY.

Paczolay Nárcisz: Paczolay Jakab és Mihálkovics Petronella fia.
FORRÁS: NI 9. 5.

Pajor István (tótlipcsei; Ipolynyék, 1821. máj. 20.–Balassagyarmat, 1899. márc. 29.): Pajor József és Kalmár Johanna fia, költő, ügyvéd, árvaszéki elnök, megyei tiszti főügyész, 48-as nemzetőr főhadnagy.
FORRÁS: SZ 10. 102–105., GY.

Pákh Albert (Rozsnyó, 1823. márc. 11.–Pest, 1867. febr. 10.): Pákh Mihály és Reményik Mária fia, az MTA és a Kisfaludy Társaság rendes tagja, a Vasárnapi Újság alapító szerkesztője.
FORRÁS: SZ 10. 108–112.

Palya: föltehetően a Madách család szolgálatában álló, valószínűleg Csesztvén élő ismeretlen személy.
FORRÁS: Andor Csaba: *Majthényi Anna levelezése*. Bp., 2000. 214.

Peláthy Gábor ([kat.] ?–1877 után): Peláthy Anzelm fia, József testvére, törvényszéki tanácsos. Apja (gyászjelentésének tanúsága szerint) királyi táblai ügyvéd „'s több ns. családok ügyei igazgatója" volt: innen vagy az egyetemről ismerhette őt és/vagy fivérét Madách Imre.
FORRÁS: GY (Peláthy Anzelmné).

Peláthy József ([kat.] 1820 körül–Buda, 1869. júl. 28.): Peláthy Anzelm fia, Gábor testvére, köz- és váltóügyvéd. Apja (gyászjelentésének tanúsága

szerint) királyi táblai ügyvéd „'s több ns. családok ügyei igazgatója" volt: innen vagy az egyetemről ismerhette őt és/vagy fivérét Madách Imre.
FORRÁS: GY.

Pelati: lásd: Peláthy Gábor, Peláthy József.

Perczel Mór ([kat.] bonyhádi; Bonyhád, 1811. nov. 14.–Bonyhád, 1899. máj. 23.): Perczel Sándor és Kajdácsy Erzsébet fia, főszolgabíró, honvéd tábornok, országgyűlési képviselő.
FORRÁS: SZ 10. 746–749., NI 9. 212., 220., GY.

Petőfi Sándor ([ev.] eredeti neve: Petrovics Sándor; Kiskőrös, 1823. jan. 1. előtt–Segesvár, 1849. júl. 31?): Petrovics István és Hrúz Mária fia, költő.
FORRÁS: SZ 10. 923–1027.

Petrichevich Horváth Lázár ([kat.] széplaki; Kolozsvár, 1807. máj. 17.–Bécs, 1851. febr. 5.): Petrichevich Horváth Dániel és gróf Lázár Éva fia, hírlapíró, az MTA levelező tagja, 1843 elejétől a Honderü szerkesztője.
FORRÁS: SZ 4. 1265–1270., GY.

Petykó Ferenc ([kat.] 1831 körül–Gyetva, 1917. aug. 30.): Petykó Gábor fia; közelebbről nem ismert személy.
FORRÁS: GY, DH (Pettykó család).

Philipp Károly [kat.] Madách Imre tiszttartója Alsósztregován Bory István 1858-as lemondása után; lányának, Philipp Annának Madách Imre volt a keresztapja.
FORRÁS: Balogh Károly: *Gyermekkorom emlékei*. Bp., 1996., Alsósztregova katolikus keresztelési anyakönyve (1860. júl. 17-i bejegyzés).

Philipp Károly, ifj. [kat.] Philipp Károly alsósztregovai tiszttartónak a fia.

Piacsek Borbála (Novákyné): Piacsek József és Podharszky Júlia lánya.
FORRÁS: NI 9. 289.

Piacsek Szidónia (Sipeky Sándorné): Piacsek Károly és Wachtler Mária lánya.
FORRÁS: NI 9. 289.

Piry János ([kat.] középpéri; 1812 körül–Vác, 1899. febr. 2.): rendszerinti esküdt, szolgabíró, árvaszéki ülnök; Ebecken élt. Nagy Ivánnál az előnév: felső- és alsópiri.
FORRÁS: NI 9. 302., GY.

Pista: az 1840 előtti levelekben említett személy a Madách fivéreknél szolgált, lásd: István; a későbbiekben ismeretlen személy, valószínűleg Alsósztregován lovász.

Plachy Ferenc ([ev.] nemesvarbóki; 1771 körül–Felsőszelény, 1860. nov. 13.): Plachy János és Trajtler Zsuzsa fia, alszolgabíró Nógrád megyében, később hont vármegye első alispánja, királyi tanácsos.
FORRÁS: NI 9. 305., GY.

Platthy Emília ([ev.] thuróczdivéki és nagypalugyai; érszodorói Szodoray Elekné; 1813 körül–Tiszavárkony, 1895. nov. 3.): Szodoray Elek felesége.
FORRÁS: GY.

Platthy Klára ([ev.] thuróczdivéki és nagypalugyai; 1832. okt. 10-től ippi és érkeserüi Fráter Pálné; 1812 körül–Pásztó, 1858. aug. 16.): Platthy József és Fráter Klára lánya, Fráter Erzsébet nagynénje.
FORRÁS: NI 9. 320., DH (Fráter család), GY.

Podmaniczky Frigyes ([ev.] báró, podmanini és aszódi; Pest, 1824. jún. 20.–1907. okt. 19.): Podmaniczky Károly és jänckendorfi Nostitz Erzsébet fia, országgyűlési képviselő, az MTA levelező tagja, a nemzetgyűlés alelnöke, az Operaház és a Nemzeti Színház intendánsa, a Szabadelvű Párt elnöke.
FORRÁS: SZ 10. 1290–1295., GJ 3. 97.

Pokorny Gusztáv ([ev.] Dolány? 1820 körül–Losonc, 1890. febr. 28.): mérnök, hírlapíró, tudósító, a losonci kaszinó igazgatója, 1881 és 1890 között Losonc polgármestere.
FORRÁS: SZ 10. 1317., BS Nógrád 677., DH–GY, GY.

Pompéry János ([görögkatolikus] papmezővallányi; Miskolc, 1819. jún. 21.–Bp., 1884. szept. 28.): Pompéry György és Szonthe Mária fia, író, lapszerkesztő, országgyűlési képviselő, az MTA levelező tagja, az Első Magyar Általános Biztosító Társaság főügynöke, választmányi és igazgatósági jegyzője. A Pesti Napló, majd a Magyarország, 1862–63-ban pedig a rövid életű

Ország c. lap szerkesztője. Madách a Magyarországban közölte *A politikai és nyelvi nemzetiség* c. írását, majd az Országban tervezte Nagy Ivánnak szóló, ismeretlen tartalmú nyílt levelének közzétételét, amely azonban nem jelent meg. —U szerint [= Arany János?] Madáchnak az Országban is jelent meg írása, az állítás verifikációja azonban mindmáig nem vezetett eredményre.
FORRÁS: SZ 10. 1380–1384., NI 9. 400., —U: *Madách Imre*. Koszorú 1864. okt. 16.

Pongrácz Károly ([ev.] szentmiklósi és óvári; Petőpuszta [Ipolyvarbó], 1803–Balassagyarmat, 1880. jan. 12.): Pongrácz Boldizsár és Dubraviczky Antónia fia, nógrádi táblabíró, majd 1861 végén alispán; a *Nógrádi képcsarnok* egyik alakja.
FORRÁS: NI 9. 416., 432., PM 42., GY.

Pope, Alexander (London, 1688. máj. 21.–Twickenham, 1744. máj. 28.): angol költő, kritikus.
FORRÁS: VL 10. 752–757.

Prónay Emma ([ev.] tótprónai és blatniczai; Csalár, 1829. jún. 29.–?): Prónay Ferenc és baloghi Baloghy Emília lánya, Madách Pál menyasszonya.
FORRÁS: NI 9. 491, Kiszellő evangélikus keresztelési anyakönyve.

Prónay György ([ev.] tótprónai és blatniczai; Csalár, 1822. ápr. 9.–Balassagyarmat, 1873. febr. 2.): Prónay Ferenc és baloghi Baloghy Emília fia, szolgabíró, 1861-ben főbiztos, a *Nógrádi képcsarnok* egyik alakja.
FORRÁS: NI 9. 491., PM 43., GY, Kiszellő evangélikus keresztelési anyakönyve.

Protmann-Ostenegg, Joseph ([kat.] báró; 1807 körül–Innsbruck, 1882. okt. 3.): Joseph Protmann fia, Pest-Buda rendőrfőnöke a szabadságharc utáni időszakban.
FORRÁS: GY.

Pulszky Ferenc ([ev.] cselfalvi és lubóczi; Eperjes, 1814. szept. 17.–Bp., 1897. szept. 9.): Pulszky Károly és Fejérváry Apollónia fia, költő, író, publicista, régész, a Nemzeti Múzeum igazgatója, az MTA másodalelnöke, nógrádi táblabíró, országgyűlési képviselő, a *Nógrádi képcsarnok* egyik szerzője.
FORRÁS: SZ 11. 221–246., PM 45., GY.

Ráday Gedeon ([ref.] gróf, rádai; Pest, 1806. jún. 23.–Bp., 1873. júl. 14.): Ráday Pál és tótprónai és blatniczai báró Prónay Ágnes fia, országgyűlési követ, a Nemzeti Színház igazgatója, 1848-ban Nógrád megye főispánja. (Szinnyeinél a gyászjelentésnek ellentmondó halálozási dátum!)
FORRÁS: SZ 11. 347–349., NI 9. 550., 553., GY.

Radeczky József (gróf, radeczi; 1766. nov. 2.–1858. jan. 5.): tábornagy.
FORRÁS: NI 9. 554.

Ragályi Miksa ([ev.] ragályi és kiscsoltói; 1811 körül–Alsónyáregyháza, 1894. jún. 1.): Ragályi Gedeon és Csernyus Apollónia fia, Gömör követe az 1843-as országgyűlésen, a szabadságharc résztvevője, majd 1861-ben a putnoki járás országgyűlési képviselője.
FORRÁS: NI 9. 581., 583., Vasárnapi Újság 1894. jún. 10., GY.

Rákóczi Ferenc, II. (rákóczi és felsővadászi; Borsi, 1676. márc. 27.–Rodostó, 1735. ápr. 8.): I. Rákóczi Ferenc és zerinvári gróf Zrínyi Ilona fia, erdélyi fejedelem.
SZ 11. 461–482.

Rákóczy János ([unitárius?] rákóczi és lánczi; Rákóc [Hontrákóc, majd Hontnémeti], 1814?–Rákóc, 1878. márc. 8.): Rákóczy György és Rákóczy Klára fia, ügyvéd, megyei főjegyző, 1848-ban pénzügyminisztériumi titkár, a Honvédelmi Bizottmány elnöki titkára, 1851. szept. 21-én távollétében halálra ítélték. A világosi fegyverletétel után Jókai Mórral együtt menekült Tardonára, majd a felvidéken bujdosott. 1852 januárjában néhány hétig Madách Imre bujtatta őt Parócán. 1861-től 1867-ig az Első Pesti Hazai Takarékpénztár főtitkára, később országgyűlési képviselő. Szinnyei szerint 1821 körül született Tápiószelén, unokája szerint 1814-ben a Hont vármegyei Rákócon, s ott is halt meg. Születési helyének ő maga Rákócot tartotta. (Egyik gyászjelentése csak a rákóczi, másik csak a lánczi előnevet használja, más családtagoknál mindkettő szerepel; vallása családi közlés nyomán.)
FORRÁS: SZ 11. 496., Nógrád Megyei Levéltár. XIII. 1. A Bory–Madách család iratai. (Harsányi Zsolt levelezése 48. [Rákóczy Aladár levele]), Enyvvári Péter (szépunokája) közlése, GY.

Rákóczy Sándor ([ev.] rákóczi és lánczi; Herencsény, 1813 körül–Alsóbodony, 1891. ápr. 26.): Rákóczy György és Rákóczy Klára fia, Rákóczy János testvére. (Születési [származási] helye a halotti anyakönyv alapján.)

FORRÁS: NI 9. 608., Kétbodony evangélikus halotti anyakönyve (MNL OL A 2641.).

Reisinger János ([kat.] Győr, 1784. máj. 24.–Pest, 1852. febr. 12.): Pesten praktizáló orvos, egyetemi tanár, cs. kir. tanácsos. Már az 1831-es kolerajárvány idején az akkor Pesten tartózkodó Majthényi Anna, Madách Imre és Madách Mária tünetmentességét igazoló írást adott ki, a pesti tanulóévek alatt pedig Madách Imre kezelőorvosa volt.
FORRÁS: SZ 725–727., MNL OL P 481., GY.

Répásy Mihály (Kemecse, 1800. jan. 26.–Szeged, 1849. júl. 30.): honvéd tábornok, a szabadságharc idején előbb a Honvédelmi Minisztérium osztályvezetője, aztán hadosztály-parancsnok, majd ismét osztályvezető. (F. Kiss Erzsébetnél Nagyvárad, 1789-es születés.)
FORRÁS: F. Kiss Erzsébet: *Az 1848–1849-es magyar minisztériumok.* Bp., 1987. 588., Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848–49.* Bp., 1987. 282–283.

Repeczky Ferenc ([ref.] mucsinyi; Mucsiny [Mucsény], 1801. szept. 29.–Kisterenye, 1870. febr. 9.): Repeczky Sámuel és Patay (Jánosi) Zsuzsanna fia, főszolgabíró, majd 1848-ban országgyűlési képviselő; 1849 tavaszán, miután Balassagyarmatot a császári csapatoktól visszafoglalták, Kossuth kormánybiztosa, komáromi kapituláns, a *Nógrádi képcsarnok* egyik alakja.
FORRÁS: PM 46., Losonc református keresztelési anyakönyve, NI 9. 678–679., Szomszéd András (Kisterenye) szóbeli közlése, GY.

Révay Gusztáv ([ev.] trebosztói és bisztricskai; 1818 körül–Balassagyarmat, 1873. okt. 5.): Révay Pál és Spielenberg Lujza fia, 1848-ban, majd 1861-ben Nógrád megyei főjegyző, árvaszéki elnök.
FORRÁS: NI 9. 695., 709, DH (Révay család), GY.

Reviczky Szevér ([kat.] Nagyvárad, 1840–Pest, 1864. szept. 24.): Reviczky László és Stacho Karolina fia, fordító, szerkesztő, hírlapíró, táblabíró. A Gombostű című lapban hosszabb tanulmányt jelentetett meg *Az ember tragédiájá*ról (1862. 18–22. szám.)
FORRÁS: SZ 11. 911–912., GY.

Rigoudaud, Ludovic: ismeretlen személy; *Az ember tragédiája* első francia nyelvű (nem feltétlenül francia nemzetiségű!) fordítója.

Rimay János (alsósztregovai és rimai; Alsósztregova, ?–Alsósztregova, 1632): Rimay György és Madách Krisztina fia, költő, államférfi.
FORRÁS: SZ 11. 1004–1008.

Robicsek József: pesti nagykereskedő, boltja az Ujvásár-téren, a Cziráky-házban volt.
FORRÁS: SZN 1846. 211., A. Blaskovits (bearbeitet und herausgegeben): *Pesther und Ofner Wegweiser. Gemeinnütziger Kalender für alle Stände Ungarns, auf das Gemein-Jahr 1838.* 107.

Rousseau, Jean-Jacques (Genf, 1712. jún. 28.–Ermenonville, 1778. júl. 2.): francia filozófus.
FORRÁS: VL 12. 215–220.

Rudnay Józsefné: lásd: Veres Szilárda

Rudnay Jusztinné: lásd: Jánossy Anna

Rudolph Teréz (1809. jan. 5-től Szalay Péterné; 1774–Buda, 1848. dec. 28.): Szalay László anyja.
FORRÁS: NI 10. 463., *Magyar nemzetségi zsebkönyv II. rész: Nemes családok I. kötet.* Bp., 1905. 561.

Ruttkay Amália ([ev.] nedeczei, alsó- és felsőruttkai; 1845. márc. 24.-től nagyváradi Fekete Lászlóné; 1826 körül–Szalmatercs, 1890. szept. 26.): Ruttkay László és Czapra Terézia lánya, Madách ügyvédjének, Fekete Lászlónak a felesége.
FORRÁS: GY, Pajor Istvánné siroki Egry Mária gyászjelentése (1887. jún. 13.), Balassagyarmat evangélikus házassági anyakönyve (MNL OL A 2600.), Lucfalva evangélikus halotti anyakönyve (MNL OL A 2652.).

Ruzinszky ([görögkeleti] alias Gyurikovits): szerb eredetű, Nógrád megyei, rózsalehotai származású család; Ruzinszky I. Lőrinc 1714-ben nyert nemességet; fia, II. Lőrinc Losoncra költözött.
FORRÁS: NI IV. 495–496., NI P 265., 350.

Salamin Márton: svájci származású francia tanár Pesten, akinél Madách Imre 1841 végén lakott. Csak fiainak életrajzi adatait ismerjük. (1876-ban, felesége halálakor még élt.)
FORRÁS: SZ 12. 56–57, GY (Salamin-Rossier Magdolna).

Salamon Ferenc ([ev.] Déva, 1825. aug. 29.–Bp., 1892. okt. 9.): Salamon István és Sara Klára fia, az MTA és a Kisfaludy Társaság rendes tagja, író, kritikus.
FORRÁS: SZ 12. 58–68., GY.

Sasku Károly (Felsőbánya, 1806–Pest, 1869. júl. 22.): ügyvéd, mérnök, az MTA főjavítója, a Lónyay fivérek házi tanítója.
FORRÁS: SZ 12. 266–269., Kónyi Manó (szerk.): *Gróf Lónyay Menyhért önéletrajzi töredéke.* Budapesti Szemle 1885. 42. k. CII. sz. 337–356., GY.

Schiller, Johann Christoph Friedrich (Marbach am Neckar, 1759. nov. 10.–Weimar, 1805. máj. 9.): német költő, drámaíró.
FORRÁS: VL 12. 611–618.

Schlik Ferenc Henrik (gróf, 1789–Bécs, 1862. márc. 17.): Schlik József és gróf Nosticz Mária fia, lovas tábornok.
FORRÁS: NI 10. 88–89.

Schwindt Károly (Wrocław, 1797. szept. 28.–Gomba, 1867. júl. 10.): festő; Madách Imrét tanította az olajfestésre.
FORRÁS: *Allgemeine Lexikon der bildenden Künstler XXX.* Leipzig, 1936. 390., Nagyné Nemes Györgyi–Andor Csaba: *Madách Imre rajzai és festményei.* Balassagyarmat–Budapest, 1997.

Scott, Walter (Edinburgh, 1771. aug. 15.–Abbotsford, 1832. szept. 21.): skót költő, regényíró, kritikus.
FORRÁS: VL 12. 705–712.

Shakespeare, William (Stratford-upon-Avon, 1564. ápr. 23?–Stratford-upon-Avon, 1616. ápr. 23.): angol költő, drámaíró, színész.
FORRÁS: VL 13. 11–37.

Simoncsich Antónia ([kat.] báró Czetvicz Antalné; 1780 körül–Alsósztregova, 1839. jan. 4.): Madách Imre keresztanyja, édesanyjának írt fiatalkori leveleinek végén mint „néni" szerepelt, akinek gyakran küldte üdvözletét.
FORRÁS: Alsósztregova katolikus keresztelési és halálozási anyakönyve.

Sissányi Erzsébet ([görögkeleti] törökbecsei; 1845. nov. 3-tól gróf Leiningen-Westerburg Károlyné, 1854. nov. 19-től gróf bethleni Bethlen Józsefné; Tö-

rökbecse, 1827. ápr. 26.–Bp., 1898. nov. 2.): Sissányi Miklós és Bekella Ilona lánya.
FORRÁS: GJ 2. 167. VS 9., GY, Merényi-Metzger Gábor: *Leiningen-Westerburg Károly házassága.* Bécsi Napló 2009. július–augusztus, 10. [Vallása és az első házassága az utolsó forrás alapján!]

Sissányi Eufémia (törökbecsei; 1823 körül–Pest, 1843. júl. 18.): Sissányi Miklós és Bekella Ilona lánya.
FORRÁS: GY.

Sissányi Klára ([kat.] törökbecsei; 1841. máj. 2-től báró felsőpulyai Rohonczy Lipótné; Pest, 1821. okt. 6.–Pest, 1861. aug. 22.): Sissányi Miklós és Bekella Ilona lánya.
FORRÁS: GJ 5. 178.

Soldos Emília ([ref.] runyai; Runya, 1829 körül–Putnok, 1880. nov. 29.; 1849. máj. 1-től Tompa Mihályné): Soldos Benjámin és Demo Johanna lánya, Tompa Mihály költő felesége.
FORRÁS: SZ 14. 292., NÉ 1925–26. 247., GY.

Somogyi Ferenc ([kat.] gyöngyösi; 1803 körül–Alsópetény, 1863. márc. 21.): Somogyi Antal és ürményi Ürményi Franciska fia; első felesége iktári és bethleni gróf Bethlen Róza, második felesége sztregovai és kelecsényi Madách Karolina volt (Madách Imre unokatestvére); Alsópetényben élt.
FORRÁS: NI 10. 291., Nézsa katolikus halotti anyakönyve (MNL OL A 5348), GY.

Somoskeőy János ([kat.] Somoskő, 1810 körül–Balassagyarmat, 1881. jún. 13.): Somoskeőy József és Elek Erzsébet fia, nógrád vármegyei politikus, 1836-tól rend szerinti esküdt, 1842-től 1848-ig alszolgabíró, 1850-től törvényszéki jegyző, majd járásbíró, végül 1861-től Nógrád másodalispánja.
FORRÁS: NI 10. 295–296., VU 1881. jún. 26., Balassagyarmat katolikus halotti anyakönyve (MNL OL A 277.), GY.

Spányik Antal: a Madách fivérek nevelője 1837-től 1840-ig.

Spetykó Gáspár (Gyöngyös, 1816. jan. 5.–Gyöngyös, 1865. okt. 17.): ügyvéd, költő, vándorszínész, többek között az Athenaeumban jelentek meg versei; 1839-ben Pesten tartózkodott.
FORRÁS: SZ 12. 1349–1352.

Sréter Horác ([ev.] szandai; 1814. ápr. 21.–Surány, 1864. nov. 26.): Sréter József és Gosztonyi Antónia fia, Sréter János testvére, Sréter Miklós unokatestvére.
FORRÁS: NI 10. 353., GY, DH (Sréter család).

Sréter János ([ev.] szandai; 1806. jan. 12.–Balassagyarmat, 1842. márc. 27.): Sréter József és Gosztonyi Antónia fia, Sréter Horác testvére, Sréter Miklós unokatestvére, nógrádi alispán; Madách mellette volt patvarista 1841-től, Sréter haláláig.
FORRÁS: NI 10. 353., SZ 12. 1377–1378., DH (Sréter család), Balassagyarmat evangélikus halotti anyakönyve (MNL OL A 2600.).

Sréter László (szandai; Surány, 1807. dec. 2.–Surány, 1864. szept. 24.): Sréter László és beniczei és micsinyei Beniczky Éva fia, Sréter Miklós testvére, Nógrád megye főbiztosa, első alispánja, majd országgyűlési követe, az ellenzéki párt tagja.
FORRÁS: NI 10. 351., 353., MÉI.

Sréter Miklós ([ev.] szandai; 1804 körül–Losonc, 1877. okt. 20.): Sréter László és beniczei és micsinyei Beniczky Éva fia, Sréter János és Horác unokatestvére, Madách Imre Felsősztregován élő barátja.
FORRÁS: NI 10. 353., DH (Sréter család), Losonc evangélikus halotti anyakönyve.

Sréter Horácné: lásd: Tihanyi Ilona.

Starhemberg Amália (gróf; 1839. jan. 6-ától von Cary-Tardeven Luciusné; 1818. júl. 4.–Köpösd, 1905. okt. 29.): gróf Starhemberg Antal Gundaccar és gróf köpösdi Tolvay Lujza lánya. (Nagy Iván szerint von Cary-Tardeven Lucius felesége Starhemberg Mária volt; Gudenus János József szerint a Nagy Ivánnál szereplő két Starhemberg lány valójában azonos személy, éspedig Amália.)
FORRÁS: NI 10. 362., GJ 3. 353.

Starhemberg Antal Gundaccar (gróf, 1787–Köpösd, 1851. jan. 12.): gróf Starhemberg Antal és köpösdi gróf Tolvay Lujza fia, nógrádi birtokos (Somoskő, Somoskőújfalu).
FORRÁS: NI 10. 362., GJ 3. 353., *Magyar nemzetségi zsebkönyv I. rész: Főrangú családok.* Bp., 1888. 221.

Starhemberg Antalné: lásd: Desfours-Walderode Borbála

Staudach Franciska ([kat.] báró, gróf Stubenberg Gusztávné; ?–Graz, 1876. aug. 2.): a Madách Imrénél szereplő „Stubenbergné"-nek a genealógiai kapcsolatok alapján egyedül szóba jöhető tagja.
FORRÁS: NI 10. 381., GJ. 3. 379., GY.

Steinbach Károlyné: lásd: Takátsy Ilona

Stubenberg Gusztávné: lásd: Staudach Franciska.

Štúr, Ľudovít (Zayugróc, 1815. okt. 28.–Modor, 1856. jan. 12. vagy 15.): evangélikus lelkész, költő, néprajzkutató, a szlovák nemzeti önállóság szabadságharcosa.
FORRÁS: RB 5. 258–261., VL 13. 725–726.

Sue, Marie-Joseph Eugène (Párizs, 1804. jan. 26.–Annecy, 1857. aug. 3.): francia író.
FORRÁS: VL 13. 648–650.

Szakall Elek (lovasi; Romhány, 1819–Bp., 1877. júl. 4.): Losonc jegyzője, 1848-ban honvéd százados, 1861-ben választott megyei főbíró és a Nógrád megyei gazdasági egylet titkára. Feltehetően családi okok (felesége és legalább öt gyermeke halála) miatt főbe lőtte magát.
FORRÁS: NI 10. 454., DH (Szakall család), Losonc református halotti anyakönyve.

Szalay László ([kat.] kéméndi; Buda, 1813. ápr. 18.–Salzburg, 1864. júl. 17.): Szalay Péter és Rudolph Teréz fia, publicista, szerkesztő, történész, országgyűlési képviselő, az MTA és a Kisfaludy Társaság rendes tagja. Madách Imrével a Pesti Hírlap szerkesztőjeként került kapcsolatba 1843-ban.
FORRÁS: SZ 13. 335–339., NI 10. 463., GY.

Szalay Pál ([kat.] kéméndi; Brüsszel, 1849. ápr. 23.–Bp., 1873. márc. 19.): Szalay László és Békeffy Franciska fia, királyi táblai fogalmazó.
FORRÁS: NI 10. 463., *Magyar nemzetségi zsebkönyv II. rész: Nemes családok I. kötet*. Bp., 1905. 562., GY.

Szalay Péter ([kat.] kéméndi; Kéménd, 1763. nov. 20.–Buda, 1825. aug. 4.): Szalay Mátyás és Baranyay Katalin fia, Szalay László apja.

FORRÁS: NI 10. 463., *Magyar nemzetségi zsebkönyv II. rész: Nemes családok I. kötet*. Bp., 1905. 561., GY.

Szalay Péterné: lásd: Rudolph Teréz

Szalay Zsófia ([kat.] kéméndi; 1871. aug. 1-jétől gömöri Havas Imréné; Pest, 1847. jún. 6.–Bp., 1926. ápr. 23.): Szalay László és Békeffy Franciska lánya.
FORRÁS: NI 10. 463., *Magyar nemzetségi zsebkönyv II. rész: Nemes családok I. kötet*. Bp., 1905. 562., KB 10. 63., DH–GY.

Szapáry Antal ([kat.] gróf, muraszombati, széchyszigeti és szapári; Pozsony, 1802. aug. 27.–Bp., 1883. okt. 4.): gróf Szapáry Antal és gróf Gatterburg Johanna (Janka) fia, a szabadságharc idején honvédőrnagy, a főrendiház örökös tagja, főajtónálló-mester.
FORRÁS: GJ 4. 12., 15., GY.

Szász Károly ([ref.] szemerjai; Nagyenyed, 1829. jún. 15.–Bp., 1905. okt. 15.): Szász Károly és Münstermann Franciska fia, költő, drámaíró, esztéta, református püspök, az MTA másodalelnöke, a Kisfaludy Társaság alelnöke.
FORRÁS: SZ 13. 427–437.

Szász Károlyné: lásd: Bibó Antónia

Széchenyi István ([kat.] gróf; sárvári és felsővidéki, Bécs, 1791. szept. 21.–Döbling, 1860. ápr. 8.): Széchényi Ferenc és gr. Festetich Júlia fia, az MTA alapítója, politikus, közíró.
FORRÁS: SZ 13. 502–515., NI 10. 522., 525. (Szept. 11-i születési dátum!)

Szecsődy János (szecsődi; 1790–?): Szecsődy Sámuel és Timár Sára fia, Nógrád megyében 1832-től 1850-ig rendszerinti biztos (1846-tól Madách Imrének mint főbiztosnak a „beosztottja"). Nagy Iván szerint a Nemzeti Gazdában és a Tudományos Gyűjteményben jelentek meg cikkei (ez utóbbi ellenőrzése pozitív eredménnyel járt), Szinnyei azonban mégsem említi őt.
FORRÁS: NI 10. 542., 545.

Szegedy-Ensch Imre ([kat.] báró, mezőszegedi; eredeti neve Szegedy Imre; Hermán [Gyöngyöshermán, Vas megye], 1814. vagy 1824. júl. 31.–Nagykanizsa, 1878. febr. 17.): Szegedy Károly császári-királyi kamarás és Késmárky Antónia fia, a szabadságharc ezredese, 1849. jan. 24-én kilépett.

FORRÁS: Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848–49*. Bp., 1987. 370., DH (Szegedy család), NI 10. 548–549., GY, GY (Szegedy Károlyné Késmárky Antóniáé).

Szemere Bertalan ([ref.] szemerei; Vatta, 1812. aug. 27.–Pest, 1869. jan. 18.): költő, író, 1848–49-ben belügyminiszter, majd miniszterelnök.
FORRÁS: SZ 13. 666–670., GY.

Szent Péter: lásd: Péter, Szent

Szentiványi(i) Anzelm ([kat.] szentiványi; 1791 körül–Pest, 1854. dec. 28.): Szentiványi János és Jóny Róza fia, Nógrád megyei főszolgabíró, országgyűlési követ, cs. kir. kamarás, a *Nógrádi képcsarnok* egyik alakja. (Gyászjelentésében: Szentivány.)
FORRÁS: NI 10. 630., 640., PM 49., GY.

Szentiványi Bogomér ([ev.] szentiványi; 1794 körül–Szakal, 1867. nov. 10.): Szentiványi László és ó- és egyházasbásthi Básthy Mária fia, szolgabíró, Nógrádszakálban élő birtokos, könyvgyűjtő, Madách Imre barátja.
FORRÁS: NI 10. 627., 634., SZ 6. 290. (Kis Gábor művei.), GY.

Szentmiklóssy Klára ([kat.] primóczi; 1809. febr. 27-től szentimrei Károlyi Ferencné; Rimaszombat, 1790–92 körül–Pinc, 1863. ápr. 24.): Károlyi Miksa és János édesanyja.
FORRÁS: NI P. 305., Bolyk katolikus keresztelési, házassági és halotti anyakönyve., GY. (A gyászjelentés 71 évesnek, a halotti anyakönyv 73 évesnek írja.)

Szentpétery József ([ref.] 1821 körül–Losonc, 1881. máj. 26.): hites ügyvéd volt Losoncon.
FORRÁS: Losonc református halotti anyakönyve.

Szepessy Janka (báró, négyesi; fületinczi Kelcz Józsefné): Szepessy Sámuel és felsőpulyai Bükk Rebeka lánya.
FORRÁS: NI 10. 671., 675. *Magyar nemzetségi zsebkönyv I. rész: Főrangú családok*. Bp., 1888. 431., Turul XI. 87–91., 141–6., 194.

Szepessy Jenny: lásd: Szepessy Janka

Szerémy Antal ([kat.] középgéczi; 1797 körül–Balassagyarmat, 1859. jan. 31.): Szerémy Gábor és disznósi Horváthy Anna fia, Nógrád megyei főadószedő, a *Nógrádi képcsarnok* egyik alakja.
FORRÁS: NI 10. 691., PM 50., GY.

Szeverin: Szeverin István alsósztregovai jobbágy leszármazottja.

Szilassy Istvánné: lásd: Ivánka Etelka

Szily István ([kat.] nagyszigethi; 1810. márc. 15.–Abony, 1878. ápr. 22.): Szily József fia, 1836-ban úti főbiztos volt Nógrád megyében, a szabadságharc idején honvéd őrnagy.
FORRÁS: NI 10. 734., KB 10. 183., *Magyar nemzetségi zsebkönyv II. rész: Nemes családok I. kötet*. Bp., 1905. 593., GY.

Szirmay Ödönné: lásd: Lónyay Etelka

Szodoray Elek ([ref.] érszodorói; 1814 körül–Bp., 1879. máj. 12.): Szodoray László és Gúthy Mária fia, tiszavárkonyi birtokos.
FORRÁS: NI 10. 779., GY.

Szodoray Elekné: lásd: Platthy Emília

Szodoray Gizella ([ref.] érszodorói; 1863. jan. 11-től szajoli Fejér Miklósné; Tiszavárkony, 1842. júl. 1.–?): Szodoray Elek és thuróczdivéki és nagypalugyai Platthy Emília lánya, Huszár Julianna menye.
FORRÁS: GY (Szodoray Eleké), *Magyar nemzetségi zsebkönyv II. rész: Nemes családok I. kötet*. Bp., 1905. 210.

Szojka Sámuelné: lásd: Massa Franni

Szontagh Antónia ([ev.] iglói; iglói Szontagh Sámuelné [elváltak], Lapujtő, 1810. márc. 7. [keresztelés]–Szirák, 1886. okt. 20.): Szontagh István 1. és farádi Veres Anna lánya.
FORRÁS: NI 10. 822., Losonc evangélikus keresztelési anyakönyve, GY., Turul XXX/60–63.

Szontagh Blanka ([ev.] iglói; 1860-tól iglói Szontagh Tivadarné, draskóczi és jordánföldi Ivánka Ödönné; Lapujtő, 1841. aug. 15.–Szalonna, 1910. dec. 2.): Szontagh Ferenc és Darvas Ágnes lánya, Szontagh Pál unokahúga.

FORRÁS: NI 10. 822. *Magyar nemzetségi zsebkönyv II. rész: Nemes családok I. kötet*. Bp., 1905. 603–604., DH–GY., DH (Szontagh család), Lapujtő evangélikus keresztelési anyakönyve (MNL OL A 2689; a mikrofilmtekercsen Salgótarján és Sámsonháza között található az anyakönyv).

Szontagh Ferenc ([ev.] iglói; Lapujtő, 1814. febr. 27.–Lapujtő, 1886. máj. 26.): Szontagh István 1. és farádi Veres Anna fia, Szontagh Pál bátyja, 1849-ben főszolgabíró, nemzetőr ezredes, [karancs]lapujtői birtokos. [A keresztelés dátuma: 1814. márc. 2.]
FORRÁS: NI 10. 822., 825., DH (Darvas család, Szontagh család), Losonc evangélikus keresztelési anyakönyve, GY, Lucfalva evangélikus halotti anyakönyve (MNL OL A 2652.).

Szontagh Ferencné: lásd: Darvas Ágnes

Szontagh István 1. ([ev.] iglói; 1779. febr. 3.–Szécsény, 1851. szept. 12.): Szontagh Mihály és Okolicsányi Annamária fia, Szontagh Ferenc és Pál apja.
FORRÁS: NI 10. 822., 824–825., GY.

Szontagh István 2. ([ev.] iglói; Lapujtő, 1839. jún. 14–15.–Bp., 1900. márc. 12): Szontagh Ferenc és nagyréthi Darvas Ágnes fia.
FORRÁS: NI 10. 822., DH–GY, DH (Szontagh család), Lapujtő evangélikus keresztelési anyakönyve (MNL OL A 2689; a mikrofilmtekercsen Salgótarján és Sámsonháza között található az anyakönyv, a bejegyzés szerint 14-e és 15-e között történt a születés).

Szontagh Istvánné: lásd: Veres Anna

Szontagh Pál ([ev.] iglói; Szécsény, 1820. szept. 12.–Horpács, 1904. jún. 15.): Szontagh István 1. és farádi Veres Anna fia, jegyző, szolgabíró, országgyűlési követ, képviselő, a képviselőház alelnöke, a főrendiház örökös tagja, Madách Imre barátja. (*Magyar nemzetségi zsebkönyv II. rész: Nemes családok I. kötet*. Bp., 1905. 603.: többszörösen hibás leszármazási táblázat! A halálozás napja a gyászjelentés alapján. Szinnyeinél szept. 11-i születési dátum, az anyakönyv szerint azonban 12-én született és 16-án keresztelték.)
FORRÁS: SZ 13. 1075–1076., NI 10. 822., GY, Kiszellő evangélikus keresztelési anyakönyve.

Szontagh Sámuel ([ev.] iglói; Nagyszalatnya, 1810. máj. 29.–Bp., 1889. febr. 11.): Szontagh Lajos és roseneggi Wekker Anna fia, ügyvéd, a szabadságharc őrnagya. Távollétében halálra ítélték, 1862-ben visszatért Magyarországra. (A Vasárnapi Újság híradása szerint 70 éves korában hunyt el, ami ellentmond születési dátumának, a gyászjelentés szerint viszont 79 éves korában halt meg.)
FORRÁS: NI 10. 822., 826., Vasárnapi Újság 1889. 7. sz. (febr. 17.) 118., Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848–49*. Bp., 1987. 314., GY.

Szontagh Sámuelné: lásd: Szontagh Antónia

Szontagh Tivadar ([ref.] iglói; Lapujtő, 1832–Dolány, 1875. aug. 3.): Szontagh Sámuel és Szontagh Antónia fia. (Gyászjelentése „helvét" [kálvinista] hitvallásúnak írja, s ennek megfelelően a református anyakönyvbe jegyezték be a halálát is.)
FORRÁS: NI 10. 822., *Magyar nemzetségi zsebkönyv II. rész: Nemes családok I. kötet*. Bp., 1905. 603., GY, Losonc református halotti anyakönyve.

Szontagh Tivadarné: lásd: Szontagh Blanka.

Sztrókay Antal ([ev.] nemescsói; 1780 körül–Pest, 1850. júl. 9.): pesti ügyvéd. Gyászjelentése szerint „több főnemzetségek ügyei igazgatója", így valószínűleg őrá céloz Madách fiatalkori levelében.
FORRÁS: GY.

Szubszky István (1738 körül–1815. jún. 26.): báró Balassa Sándor prefektusa, alsósztregovai birtokos, akitől Madách Sándor visszavásárolta az egykori Madách-birtokokat.
FORRÁS: NI 10. 880.

Takátsy Ilona (berzai; hidegkuthi Steinbach Károlyné; 1825 körül–Bp., 1896. ápr. 6.): Takácsy György Arad megyei táblabíró (és pesti kereskedő) és Bekella Erzsébet lánya, Steinbach Károly huszár alezredes felesége. (Gyászjelentésében: Helene.)
FORRÁS: DH (Takátsy család), GY (Takácsy György), GY.

Teleki László (széki, gróf; Pest, 1811. febr. 11.–Pest, 1861. máj. 7–8.): Teleki László és Mészáros Johanna fia, író, az MTA tiszteleti és a Kisfaludy Tár-

saság rendes tagja, párizsi magyar követ, az Ellenzéki Kör elnöke, az 1861-es országgyűlésen a Határozati Párt vezetője. Erőszakos halálának körülményei egyelőre tisztázatlanok. (Pontos napja is, mivel az esemény éjszaka történt.)
FORRÁS: SZ 13. 1415–1418.

Terray János (?–1792 és 1798 között): Alsósztregován birtokot kapott zálogba Mikulay Mártontól.

Terray Jánosné: közelebbről nem ismert személy; 1798-ban már özvegy volt.

Tersztyánszky Mária ([kat.] nádasi; 1823. jún. 24-étől baráti Huszár Károlyné; Berki, 1805. dec. 29.–Pest, 1860. aug. 15.): Tersztyánszky Bálint és Jeszenszky Teréz lánya, a Tereskén élő Huszár Károly felesége.
FORRÁS: NI 11. 113., GY, DH (Tersztyánszky család), Romhány katolikus házassági anyakönyve (MNL OL A 5364.), Nézsa katolikus halotti anyakönyve (MNL OL A 5348).

Tersztyánszky Zsigmond ([kat.] nádasi; 1811 körül–Pusztaberki [Nógrád vármegye], 1863. febr. 11.): Tersztyánszky Bálint és Kőrössy Jozefa fia, pusztaberki birtokos.
FORRÁS: NI 11. 113., 115., DH (Tersztyánszky család), GY., Turul XXXI. 27–28.

Thaisz Elek ([ev.] 1819 körül–Velden, 1892. aug. 13.): Thaisz András és Stökel Vilhelmina fia, Pest rendőrfőnöke, királyi tanácsos.
FORRÁS: NI 11. 124., GY (anyja neve Thaisz András gyászjelentésében).

Thaly Kálmán ([ref.] Csep, 1839. jan. 3.–Zablat, 1909. szept. 26.): Thaly Lajos és nagymádi Barthalos Katalin fia, költő, akadémikus, országgyűlési képviselő.
FORRÁS: SZ 14. 79–85.

Thököly Imre (gróf, késmárki; Késmárk, 1657. szept. 25.–Ismid, 1705. szept. 13.): Thököly István és Gyulaffy Mária fia, erdélyi fejedelem.
FORRÁS: SZ 14. 461–464.

Tiedge, Christoph August (Gardelegen, 1752. dec. 14.–Drezda, 1841. márc. 8.): német költő.
FORRÁS: VL 15. 499–500.

Tihanyi Ilona (ebeczki; 1838-tól szandai Sréter Horácné; ?–Surány, 1877. okt. 28.): mind a Tihanyi, mind a Sréter család több tagjával közeli kapcsolatban állt a Madách család; ebben az esetben valószínűleg a megyei közéletben aktív szerepet játszó férj révén ismerték a feleséget.
FORRÁS: DH.

Tóber János (?–1887): 1848 végétől főhadnagy volt a Nógrád megyei önkéntes nemzetőr zászlóaljnál, később százados, nyugalmazott adóhivatali ellenőrként halt meg.
FORRÁS: Bona Gábor: *Kossuth Lajos kapitányai*. Bp., 1988. 609.

Toldy Ferenc ([kat.] eredeti neve: Schedel Ferenc; Buda, 1805. aug. 10.–Bp., 1875. dec. 10.): Schedel Ferenc és Thalherr Jozefin fia, orvos, irodalmár, egyetemi tanár, az MTA rendes és igazgatósági tagja, a Kisfaludy Társaság elnöke, kir. tanácsos.
FORRÁS: SZ 14. 220–233., GY.

Tompa Mihály ([ref.] tapolcai; Rimaszombat, 1817. szept. 18.–Hanva, 1868. júl. 30.): Tompa Mihály és Bárdos Zsuzsanna fia, költő, református lelkész. (Sírfelirata szerint szept. 28-án született.)
FORRÁS: SZ 14. 291–296., KB. 10. 381–382., T.

Tompa Mihályné: lásd: Soldos Emília

Tóth Lőrinc ([ref.] Révkomárom, 1814. dec. 17.–Bp., 1903. márc. 17.): Tóth János és Szabó Éva fia, jogász, költő, drámaíró, közíró, az MTA rendes, a Kisfaludy Társaság alapító tagja, 1847-ben országgyűlési követ. A 30-as évek végén, a 40-es évek elején többször járt német és angol területen; *Úti tárcza* címmel 1844-ben hat kötetben jelentette meg tapasztalatait.
FORRÁS: SZ 14. 419–427., GY.

Török Bálint ([kat.] gróf, szendrői; Szenna, 1806. ápr. 18.–Nagykázmér, 1882. máj. 9.): gróf Török József és báró Vécsey Mária fia, 1848-ban a Honvédelmi Minisztérium polgári-biztossági osztályának vezetője; cs. kir. kamarás.
FORRÁS: GJ 4. 135., F. Kiss Erzsébet: *Az 1848–1849-es magyar minisztériumok*. Bp., 1987. 608., GY.

Török Béla ([kat.] szendrői; ?–Losonc, 1873. okt. 7.): Török János és podrecsányi és ocsovai Holecz Sarolta fia, Podrecsányban élő birtokos, a *Nóg-*

rádi képcsarnok egyik alakja.
FORRÁS: NI 11. 301., PM 52, DH (Török család), GY.

Turtsoky András [kat.]: molnár Tibolddarócon, kesseleőkeői Majthényi József apósa.
FORRÁS: Tibolddaróc katolikus keresztelési anyakönyve (1820. jan. 29-i bejegyzés) és házassági anyakönyve (1838. nov. 27-i bejegyzés).

Turtsoky Teréz ([kat.] 1838. nov. 27-től kesseleőkeői Majthényi Józsefné; Tibolddaróc, 1820. jan. 29.–?): Turtsoky András tibolddaróci molnár és Kontsek Borbála lánya.
FORRÁS: Tibolddaróc katolikus keresztelési és házassági anyakönyve.

Vahot Imre (vachottfalvi; Gyöngyös, 1820. febr. 25.–Budaújlak, 1879. febr. 21.): Vachott Imre és Hercsúth Janka fia, ügyvéd, színműíró, lapszerkesztő. (Szinnyeinél hibás születési dátum!)
FORRÁS: SZ 14. 701–706., GY.

Vajda János ([kat.] Pest, 1827. máj. 7.–Bp., 1897. jan. 17.): Vajda Endre és Velenczey Lídia fia, költő, szerkesztő, a Kisfaludy Társaság tagja.
FORRÁS: SZ 14. 754–759., GY.

Várady István (kalmári): Szécsényben élő szolgabíró.
FORRÁS: *Komjáthy Anzelm:* Önéletírás. Bp., 2000.

Vay Erzsébet ([ref.] gróf, vajai és luskodi; losonczi Gyürky Pálné; Berkesz, 1814–Ludány, 1865. jan. 24.): gróf Vay Ábrahám és kazinczi és alsóregmeczi Kazinczy Zsófia lánya, a Kisterenyén és Ludányban élő Gyürky Pál harmadik felesége.
FORRÁS: GJ 4. 164., *Magyar nemzetségi zsebkönyv I. rész: Főrangú családok.* Bp., 1888. 258., GY, Losonc református halotti anyakönyve.

Veres Anna ([ev.] farádi; iglói Szontagh Istvánné 1.; 1788 körül–Szécsény, 1859. máj. 4.): Veres Ferenc és Tatay Katalin lánya, Szontagh Ferenc és Pál anyja.
FORRÁS: NI 10. 822., 12. 147., GY.

Veres Gyula ([ev.] farádi; 1819 vagy 1822 körül–Szakal [Nógrádszakál], 1893. febr. 13.): Veres Pál és Meskó Magdolna fia, Veres Pál öccse, Nógrádszakálban élő birtokos, hites ügyvéd, táblabíró, Madách Imre komája, fiának, Madách Aladárnak a gyámja (1864. okt. 5.–1872. jan. 1.; gyászjelentése szerint 71 éves korában hunyt el, ami ellentmond a Nagy Ivánnál szereplő 1819-es születési évszámnak).
FORRÁS: NI 12. 148., Vasárnapi Újság 1893. 12. szám 193., GY, DH–GY., A 2600.

Veres József ([ev.] farádi; Horpács, 1800–Horpács, 1881. júl. 17.): Veres László és Horváthy Annamária fia.
FORRÁS: NI 12. 147.

Veres Pál ([ev.] farádi; Kutasó, 1815. dec. 14.–Balassagyarmat, 1886. máj. 8–9.): Veres Pál és Meskó Magdolna fia, Veres Gyula bátyja, Nógrád megyei főjegyző, 1849-ben, majd a kiegyezés után alispán, a *Nógrádi képcsarnok* egyik alakja. (Gyászjelentése szerint 8-án éjfélkor hunyt el.)
FORRÁS: PM 53., NI 12. 148., GY.

Veres Pálné: lásd: Beniczky Hermin

Veres Szilárda ([ev.] farádi; 1861. jan. 2-ától? rudnai és divékujfalusi Rudnay Józsefné; Herencsény, 1841. szept. 14.–Váchartyán, 1929. júl. 28.): Veres Pál és beniczei és micsinyei Beniczky Hermin lánya. Jóllehet a források általában a Nógrád megyei Kutasót (vagy tévesen Kutast) adják meg születési helyeként, Bér keresztelési anyakönyvében *patria*ként Herencsény áll.
FORRÁS: *Magyar nemzetségi zsebkönyv II. rész: Nemes családok I. kötet.* Bp., 1905. 543., Rudnay Józsefné Veres Szilárda: *Emlékeim 1847–1917.* Bp., é. n. 52., Bér evangélikus keresztelési anyakönyve (MNL OL A 2604), ÚMIL [III.] 1885.

Vergilius (eredeti neve: Publius Vergilius Maro; Andes [Mantua közelében], i. e. 70. okt. 15.–Brundisium [ma Brindisi], i. e. 19. szept. 21.): római költő.
FORRÁS: VL 16. 583–592. (A lexikonban tévesen i. e. 21. szept. 21-ei halálozás szerepel!)

Verner József (később Verney József; Besztercebánya, 1785. nov. 15.–1849 után): Madách Imre filozófia- (metafizika-) tanára a pesti egyetemen.
FORRÁS: SZ 14. 1136–1137.

Vetter Antal (doggenfeldi; Mestre [Itália] 1803. júl. 3.–Bp., 1882. júl. 26.): vezérkari főnök, megbízott hadügyminiszter.

FORRÁS: SZ 14. 1183–1184., F. Kiss Erzsébet: *Az 1848–1849-es magyar minisztériumok.* Bp., 1987. 614. [Születési hely: Velence (Itália)], GY.

Vidliczkay József (Vágszerdahely, 1819. márc. 19.–1890. szept.): ügyvéd, országgyűlési képviselő, 1844-ben Nyíregyházán telepedett le, 1861-ben Szabolcs megye jegyzője lett.
FORRÁS: SZ 14. 1204.

Virozsil Antal ([kat.] Selmecbánya, 1792. ápr. 14.–Bécs, 1868. máj. 19.): Virozsil Ferenc és Grell Erzsébet fia, Madách tanára a pesti egyetemen (természetjog, magyar közjog), akitől diáktársai nevében Madách Imre búcsúzott 1840. jún. 28-án. Később az egyetem rektora volt.
FORRÁS: SZ 14. 1255–1258., GY.

Vitalis Mária ([ev.] Kosaczky Károlyné; Lökösháza – Szelestény [Erdőszelestény]): Kosaczky Károly megyei aljegyző felesége.
FORRÁS: Balassagyarmat evangélikus halotti anyakönyve (MNL OL A 2600).

Vörösmarty Mihály ([kat.] Nyék, 1800. dec. 1.–Pest, 1855. nov. 19.): Vörösmarty Mihály és Csáti Anna fia, költő, ügyvéd, az MTA és a Kisfaludy Társaság rendes tagja.
FORRÁS: SZ 14. 1341–1351., GY.

Wattay Alajos (felsővattai): Nógrád megyei esküdt, adószedő.
FORRÁS: NI 12. 90., PM 54.

Weidinger Antal (1809–1875 után): gácsi sebészmester, járási orvos.
FORRÁS: Dörnyey Sándor szóbeli közlése.

Weisse, Christian Felix (Annaberg, 1726. jan. 8. vagy jan. 16.–Stötteritz (Lipcse mellett) 1802. vagy 1804. dec. 16.): a felvilágosodás korának drámaírója, költője, a német gyermek- és ifjúsági irodalom első jelentős szerzője.
FORRÁS: VL 17. 466–467., de.wikipedia.org (2014)

Werbőczy István (1460–1470 körül–Buda, 1541): Werbőczy (Kerepeczy) Osvát és Deák Apollónia fia, királyi ítélőmester, személynök, nádor. A hagyomány szerint Alsópetényben írta *Hármaskönyv*ét.
FORRÁS: SZ 14. 1079–1082.

Wesselényi Miklós (báró, hadadi; 1796. dec. 30.–Pest, 1850. ápr. 21.): báró Wesselényi Miklós és Cserey Heléna fia, Külső-Szolnok megye főispánja, az MTA igazgatósági és tiszteleti tagja.
FORRÁS: SZ 14. 1540–1542. NI 12. 159.

Weszprémi István (eredeti neve: Csanády István; Veszprém, 1723. aug. 13.–Debrecen, 1799. márc. 13.): orvos, orvostörténész.
FORRÁS: SZ 14. 1545–1548.

Wieland, Christoph Martin (Oberholzheim, 1733. szept. 5.–Weimar, 1813. jan. 20.): német költő, író.
FORRÁS: VL 17. 537–539.

Windisch-Grätz Alfréd ([rk.] herceg; Brüsszel, 1787. máj. 11.–Bécs, 1862. márc. 21.): Windisch-Grätz József és hg. Arenberg Leopoldina fia, tábornagy.
FORRÁS: GJ 4. 288., GY.

Zichy Ferenc ([kat.] gróf, zichi és vásonkeői; Pozsony, 1811. jan. 24.–Káloz, 1900. júl. 17.): gróf Zichy Ferenc és gróf Cavriani Janka fia, 1861-ben Nógrád megye alispánja, később a főrendiház tagja, tárnokmester, török nagykövet.
FORRÁS: NI 12. 376., 391., GJ 4. 358., GY.

Zichy Ferencné: lásd: von Malien Mária Ludovika

Zichy Józsefné: lásd: Majthényi Etelka

Zichy Ödön (Eugen [!]) (gróf, zichi és vásonkeői; Pest, 1809. szept. 25.–Lórév, 1848. szept. 30.): császári-királyi kamarás, Fejér megye főispáni teendőket ellátó adminisztrátora, akit Görgey rögtönítélő bírósága, miután a nevére kiállított, Jellačić által aláírt menlevelet és ellenségesnek ítélt röplapokat talált nála, kivégeztetett. Jóllehet a szűkebben vett történelmi munkák következetesen az Ödön keresztnevet említik, a genealógiai munkákban (pl. Nagy Iván) következetesen Eugen (vagyis Jenő) szerepel. Valóban: testvére, Edmund (a keresztnév elterjedt fordítása: Ödön) 1894-ben hunyt el. Arra, hogy a szóban forgó személy esetében következetlen volt a magyar és német (latin) név alkalmazása, ponori Thewrewk József hívta fel a figyelmet, aki könyvének tartalomjegyzékében (XIII.) mindkét név-

változatot említi, ezzel egyenlőségjelet téve Ödön és Eugen, ill. Edmund és Jenő közé.
FORRÁS: TJ 1. 33.

Zichy Pál (gróf, zichi és vásonkeői; 1808. aug. 22.–Bécs, 1850. máj. 13.): Zichy Ferenc és gr. Eszterházy Amália fia, cs. kir. kamarás, lovas kapitány volt a Hardegg ezredben. Nagybátyjával együtt fogták el őt Görgeyék.
FORRÁS: NI 12. 376., 390., 484., GJ 2. 372., Görgey Artúr: *Életem és működésem*. Bp., 1988. I. kötet 144–165.

Zoltán Ferenc ([kat.] csepei; 1812 körül–Bp., 1884. márc. 19.): Zoltán Pál fia, Zoltán János testvére.
FORRÁS: GY (Zoltán Pálé is).

Zoltán János ([kat.] csepei; 1804 körül–Pest, 1852. dec. 7.): Zoltán Pál fia, Zoltán Ferenc testvére, 1838-tól másod-, 1841-től első alispán volt Szabolcs vármegyében.
FORRÁS: BS Szabolcs 476., GY (Zoltán Pálé is).

Zrínyi Péter (gróf, zerinvári; Verbovec, 1621. jún. 6.–Bécsújhely, 1671. ápr. 30.): Zrínyi György és rimaszéchi és felsőlindvai Széchy Magdolna fia, horvát bán, a Wesselényi-összeesküvés vádlottjaként kivégezték.
FORRÁS: SZ 14. 1915–1916.

Zsömböry Ede: ([kat.] 1821 körül–Székesfehérvár, 1873. júl. 10.): törvényszéki bíró; valószínűleg Madách Imre évfolyamtársa volt az egyetemen.
FORRÁS: GY.

A levelek sorszámai feladók és *címzettek* szerint

Arany János 206, *209,* 212, *214,* 217, 223, 227, *228,* 229, *230, 231, 235,* 236, 237, *255, 267*
Balassa Antal 185
Balassagyarmat város közönsége 202
Balassagyarmat város választmánya 201
Balog József 142
Beniczky Erzsébet 248
Bérczy Károly 213, 218, 220
Bory Károly *245*
Bory Pál *143*
Dessewffy Jób 166
Dessewffy Ottó 192, 208
Eötvös József 238, 275
Erdélyi János *241*
Fekete László 170, 173, 174
Fráter Erzsébet 102, 105, 106, 108, 109, 110, 111, 112, 115, 116, 117, 148, 151, 152, 154, 156, 157, 160, 164, 266, 269, 270, 271, 273
Fráter Pál 150
Frenyó Nándor *233*
Galgóczi Kárly 182
Gellén József *83*
Greguss Ágost 243
Gyulai Pál *250*
Haynald Lajos *120*
Henrici Ágoston *251*
Horváth Elek *129*
Huszár Anna *204*
Huszár József 70
Huszár Sándor *256*
Ipolyi Arnold 183
Ismeretlen *188, 276*
Jámbor László *147*
Kapy Ede *176*
Károlyi János *118*
Kisfaludy Táraság 224
Kopácsy József *119*
Kubinyi Ferenc *126*

Lónyay Menyhért *17, 24, 25, 29, 36, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53,* 54, *55, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 68, 69, 71, 72, 73, 74, 81, 97*
M. K. 177, 261
Madách Anna *3, 15, 39, 82, 144, 146*
Madách Imre, id. *1*
Madách Károly *124, 127,* 131, 132, 134, 136, 140, 153, 155, 158, 159, 162, 163, *165,* 171, *196, 197,* 200
Madách Mária *3,* 7, *27, 56,* 70
Madách Pál 137, 138, 139
Magyar Írók Segélyegylete 240
Magyar Tudomány Akadémia 249
Majthényi Anna *2, 4, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 26, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 63, 67, 75, 76, 77, 78, 79, 80,* 121, 133, 135, 161, 167, 172, *198,* 203
Nagy Iván 190, *193, 195, 205,* 211, *215,* 219, *221, 222, 252, 258, 260, 264*
Osztermann József 5
Paczoly János 145
Pajor István *257, 263*
Pákh Albert *268*
Platthy Klára 149
Podmaniczky Frigyes 226
Pompéry János 216
Pongrácz Károly *232*
Prónay [Ferencné Baloghy] Emília 141
Ráday Gedeon *128*
Rákóczy János 184, *274*
Révay Gusztáv 189
Rigoudaud, Ludovic 259, *265*
Szakall Elek 262
Szalay László *101*
Szász Károly *239,* 242, 244, *247,* 253, *254*
Szontagh Pál *84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 98, 99, 100, 103, 104, 107,* 113, *114, 122, 123, 125,* 130, *168,* 169, *175, 179, 186, 187, 191,* 194, 199, *207,* 234, *246,*
Toldy Ferenc *180*
Tóth Kálmánné Majthényi Flóra 178
Veres Gyula *210, 225*
Veres Pálné *181,* 272

TARTALOM

Bevezetés 5

Levelezés 25

Jegyzetek 387

Névtár 509

A levelek sorszámai feladók és címzettek szerint 583

A MADÁCH KÖNYVTÁR – ÚJ FOLYAM EDDIG MEGJELENT KÖTETEI

1. I. Madách Szimpózium 1995
2. II. Madách Szimpózium 1996
3. Fráter Erzsébet emlékezete I.
4. Imre Madách: Le manusheski tragedija
5. III. Madách Szimpózium
6. Balogh Károly: Gyermekkorom emlékei
7. Nagyné Nemes Györgyi–Andor Csaba: Madách Imre rajzai és festményei 1997
8. IV. Madách Szimpózium
9. Andor Csaba: Ismeretlen epizódok Madách életéből 1998
10. Andor Csaba: M. I. és Veres Pálné
11. V. Madách Szimpózium
12. Fejér László: Az e. t. bemutatói 1999
13. Madách Imre: Az ember tragédiája. I. Főszöveg
14. Madách Imre: Az ember tragédiája. II. Szövegváltozatok, kommentárok
15. I. Fráter Erzsébet Szimpózium
16. VI. Madách Szimpózium
17. Imre Madatsh: Di tragedye funem mentshn 2000
18. Majthényi Anna levelezése
19. Komjáthy Anzelm: Önéletírás
20. VII. Madách Szimpózium
21. Imre Madách: Tragedy of the Man
22. Fráter Erzsébet emlékezete II. 2001
23. II. Fráter Erzsébet Szimpózium
24. Bárdos József: Szabadon bűn és erény közt
25. VIII. Madách Szimpózium
26. Madách Aladár művei. I. Versek 2002
27. IX. Madách Szimpózium
28. Imre Madách: A Traxedia do Home
29. Enyedi Sándor: Az e. t. bemutatói I.
30. X. Madách Szimpózium 2003
31. Imre Madách: Moses (angol fordítás)
32. Bódi Györgyné: A legújabb Madách-irodalom (1993–2003) 2004
33. L. Kiss Ibolya: Erzsi tekintetes asszony
34. Becker Hugó: Madách Imre életrajza
35. XI. Madách Szimpózium
36. Árpás Károly: Egy Madách-beszéd elemzése
37. Madách Imre: Zsengék. (M. I. művei I.)
38. Papp-Szász Lajosné: Két Szontagh-életrajz
39. Kálnay Nándor: Csesztve község…
40. Madách Aladár művei. II. Próza 2005
41. Horánszky Nándor: Az alsósztregovai Madách-síremlék
42. XII. Madách Szimpózium
43. Enyedi Sándor: Az ember tragédiája bemutatói. Az első hatvan év
44. Imre Madách: Die Tragödie des Menschen (H. Thurn)
45. Radó György–Andor Csaba: Madách Imre életrajzi krónika 2006
46. Madách Imre: Reformkori drámák. (M. I. művei II.)
47. Bárdos Dávid: Madách Imre beszéde
48. XIII. Madách Szimpózium
49. T. Pataki László: Kit szerettél, Ádám?
50. Imre Madách: Die Tragödie des Menschen. Textbuch von Kriszti(na) Horváth
51. Emerici Madách: Tragoedia Hominis
52. Imre Madách: La tragedia del hombre
53. XIV. Madách Szimpózium 2007
54. Andor Csaba: A siker éve: 1861
55. Madách Imre: Átdolgozott drámák. (M. I. művei III.)
56. Varga Magdolna: Körök és koszorúk 2008
57. Máté Zsuzsanna–Bene Kálmán: Madách Imre lírája…
58. XV. Madách Szimpózium
59. Andor Csaba: Madách-tanulmányok
60. Enyedi Sándor: A Tragédia a színpadon
61. Madácsy Piroska: A Tragédia üzenete a franciáknak
62. Имре Мадач: Човекова трагедија 2009
63. Lisznyai Kálmán válogatott versei
64. XVI. Madách Szimpózium
65. Pollák Miksa: Madách Imre és a Biblia
66. XVII. Madách Szimpózium 2010
67. Blaskó Gábor: M. I. „Az e. t." c. művének magyar nyelvű kiadásai
68. Andor Csaba: Utolsó szerelem. Madách és Borka
69. Madách Imre: A Tragédia dalai / Lucifer 2011
70. Tragédia-átfordítások Karinthy Frigyes írásaiban
71. XVIII. Madách Szimpózium

72. Borsody Miklós: A philosophia mint önálló tudomány, s annak feladata
73. Katalin Podmaniczky: La réception de la *Tragédie de l'homme* d'Imre Madách dans le monde germanophone
74. Andor Csaba: Madách korai szerelmei 2012
75. Kozocsa Sándor: Madách: Az ember tragédiája. Műbibliográfia
76. XIX. Madách Szimpózium
77. Madách Imre: A „nagy mű" árnyékában (M. I. művei IV.)
78. XX. Madách Szimpózium 2013
79. Andor Csaba: Első szerelem. Madách és Fanni
80. Imre Madách: La tragedia del hombre
81. Máté Zsuzsanna: A bölcselet átlényegülése esztétikummá – középpontban Madách Imre: Az ember tragédiája című művével
82. XXI. Madách Szimpózium 2014
83. Radó György–Andor Csaba: Az ember tragédiája a világ nyelvein
84. Madách Imre: Az ember tragédiája (M. I. művei V.)
85. Madácsy Piroska: Magyar szellem európai vonzáskörben
86. Csongrády Béla: „Remény a csillag…"

Megköszönjük, ha személyi jövedelemadója 1%-ával támogatja a Madách Irodalmi Társaság további működését, és kiadványainak megjelentetését.

Adószámunk: 18066452-1-06
Címünk: 6720 Szeged, Dóm tér 1–4.
Számlánk: Madách Irodalmi Társaság, 16200106-00118853
www.madach.hu

Társaságunk a Fővárosi Bíróság 2001. augusztus 11-i 9.Pk.61.263/1994/12. sz. határozata értelmében közhasznú szervezet.